

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti

(Arctic Human Development Report)

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti

(Arctic Human Development Report)

Helsinki 2007

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ
MILJÖMINISTERIET
MINISTRY OF THE ENVIRONMENT

YMPÄRISTÖMINISTERIÖN RAPORTTEJA 4 | 2007

Ympäristöministeriö

Ympäristönsuojeluosasto

Taitto: Marjatta Naukkarinen

Kansikuvat: Lassi Heininen

Julkaisu on saatavana myös internetistä:

www.ymparisto.fi/julkaisut

Alkuperäinen julkaisija

Stefanssonin arktinen instituutti, Arktisen neuvoston
Islannin puheenjohtajakaudella 2002-2004

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin

alkuperäisen englanninkielisen version Arctic Human
Development Report (AHDR) voi tilata osoitteesta:

Stefansson Arctic Institute, Borgir, Nordurlod, IS-600
Akureyri, Iceland, www.svs.fi

Suomenkielinen versio

Toimitus:

Lassi Heininen, Lapin yliopisto

Käännös:

Marjaterstu Koivula (luku 1), Tarmo Heininen (luvat 2,
3, 4 ja 12 sekä taulukot ja kartat), Topi Kuusinen (luvat
5-11) ja Aimo Tattari (luku 13)

Edita Prima Oy, Helsinki 2007
ISBN 978-952-11-2581-2 (nid.)
ISBN 978-952-11-2582-9 (PDF)
ISSN 1796-1696 (pain.)
ISSN 1796-170X (verkkokoj.)

441 002
Painotuote

ESIPUHE

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report, AHDR) on painava kansainvälinen puheenvuoro pohjoisten alueiden ihmisten ja yhteiskuntien vahvuuksista ja kehitysmahdollisuuksista sekä ongelmista. Raportti kartoittaa ja analysoi maapallon pohjoisten, arktisten alueiden, joihin myös Suomen Lappi kuuluu, inhimillisen kehityksen olennaiset teemat ja suuntaukset, ongelmat ja menestystarinat sekä tietoaукот. Yksi raportin menestystarinoista on kulttuurinen yhtenäisyys, johon pohjaten pohjoiset kulttuurit ja yhteiskunnat voivat säilyä tulevaisuudessa elinvoimaisina myös nopeiden ja monitahoisten muutosten paineessa.

Arktisella alueella asui vuonna 2003 hieman yli neljä miljoonaa ihmistä, ja heistä lähes puolet Venäjän pohjoisilla alueilla. Tämä on esimerkki konkreettisesta uudesta tiedosta, jota raportti on luonut. Toinen uusi raportin tuottama tieto on, että Arktisen alueen yhteenlaskettu bruttotuotanto oli vuonna 2001 noin 230 miljardia Yhdysvaltain dollaria, mikä on noin neljännes koko Kanadan taloudesta. Laajan kokonaiskatsauksen ja uusien tietojen lisäksi raportti kartoittaa myös monta olennaista tietoaуккоа, kuten puutteelliset tiedot uudisasukkaiden vuorovaikutuksesta alueen alkuperäiskansaväestön kanssa tai vähäinen ymmärrys nykyaikaisen teollisuuden merkityksestä kestäväälle kehitykselle aluetasolla.

Raportti perustuu olemassa olevaan tutkimukseen ja on ensimmäinen kokonaisvaltainen tieteellinen arviointi Arktisen alueen inhimillisen kehityksen tilasta. Se on edustava tausta-aineisto kestäväen kehityksen ohjelmatyölle pohjoisilla alueilla ja kehitettäessä Arktisen neuvoston kestäväen kehityksen työryhmän hankkeita. Raportti, kuten sitä oivallisesti täydentävä ilmastomuutoksen ympäristöllisiä, taloudellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia Arktisella alueella kartoittava raportti (Arctic Climate Impact Assessment, ACIA), julkistettiin marraskuussa 2004. Raportit antavat laajan ja yksityiskohtaisen kuvan maapallon pohjoisten, arktisten alueiden nykytilasta. Niiden pohjalta on jo järjestetty alueellisia keskustelutilaisuuksia tai yleisiä kuulemisia (ensimmäinen järjestettiin Kalottiakatemian yhteydessä toukokuussa 2005 Inarissa), ja lisää tullaan järjestämään. Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti ehdottaa joitain jatkotutkimusaiheita, kuten esimerkiksi kansainvälinen hanke luoda muutama inhimillisen kehityksen tunnusluku (hanke onkin jo käynnistynyt). Raportti myös ehdottaa jatkotoimia kuten raportin kääntäminen Arktisen alueen eri kielille. Raportti onkin käännetty venäjän kielelle ja nyt myös suomen kielelle.

Allekirjoittaneet toivovat, että tämä raportin suomenkielinen versio herättäisi kiinnostusta Arktisen alueen kehitykseen ja kehittämiseen. Toivottavaa olisi, että siitä tulisi keskeinen tietolähde ja käsikirja suomalaisille poliittisille päättäjille, virkamiehille ja suunnittelijoille paikallisesta kyläyhteisöstä aina eduskuntaan ja valtioneuvostoon asti, kansalaisyhteiskunnan aktiiveille, liike-elämän toimijoille sekä tutkijoille ja opiskelijoille.

Raportin käännös- ja toimitustyö, jota kukaan ei tehnyt päätoimenaan, oli pitkäkö ja osin vaativakin hanke. Vaativuutta lisäsi se, että raportti sisältää yksitoista laajaa aihealuetta, joita tarkastellaan monen eri tieteenalan näkökulmasta, ja lukuisia taulukoita (joista kolme ei ollut digitaalisina käytössämme). Käännöstyö ja taulukot edellyttivätkin monta eri luku- ja tarkistuskertaa useamman kuin yhden ihmisen toimesta; lopulliseen versioon mahdollisesti jääneitä virheitä pahoittelemme. Haluamme lämpimästi kiittää raportin kääntäjiä, Marjaterttu Koivulaa ja Aimo Tattaria (Lapin yliopisto), Tarmo Heinistä ja Topi Kuusista sekä taittaja Marjatta Naukkarista (ympäristöministeriö). Kiitämme myös Mauri Niemistä (Tilastokeskus), Timo Koivurovaa ja Outi Snellmania (Lapin yliopisto sekä Ilmo Mäenpää, Arja Rautiota ja

Tuula Tuiskua (Oulun yliopisto), jotka ystävällisesti oikolukivat oman aihealueensa lukujen käännökset ja antoivat arvokkaita kommentteja. Lopuksi kiitämme Stefanssonin arktista instituuttia Islannissa, joka ystävällisesti antoi käyttöömme alkuperäisen raportin koko aineiston.

Helsingissä 21. marraskuuta 2006

Lassi Heininen

Sauli Rouhinen

SAATTEEKSI

Minulle on suuri kunnia esitellä Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report, AHDR), joka sai alkunsa ulkoministereiden kokouksessa Inarissa syksyllä 2002 osana Arktisen neuvoston Islannin puheenjohtajuutta.

Raportti edustaa ensimmäistä laajaa yritystä dokumentoida ja vertailla systemaattisesti Arktisen alueen asukkaiden hyvinvointia sirkumpolaariselta pohjalta. Raketuen Arktisen neuvoston pioneerityöhön ympäristöllisissä kysymyksissä sen tavoite on laajentaa horisonttejamme asettamalla valonkeilaan alueen ihmisten yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset aspektit. Tällä tavoin Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin tulisi merkitä huomattavaa panosta Arktisen neuvoston työlle kestäväen kehityksen alueella.

Alkuehkistään lähtien Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti oli kunnianhimoisen hanke. Monet esteet, mukaan lukien tiedon aukot, tietojen vaikea saatavuus sekä paikallisten, alueellisten ja kansallisten kirjoittajien näkökulmien yhdistäminen, täytyi ylittää hyvin lyhyessä ajassa. Monien ihmisten, niin jäsenvaltioista kuin pysyvien edustajien joukosta, omistautumisen ja kovan työn ansiosta vaikuttava virtapylväs on saavutettu vain kaksi vuotta myöhemmin Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin julkaisemisen myötä.

Haluaisin kiittää erityisesti Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti ohjausryhmän puheenjohtajia, professori Oran Youngia ja herra Niels Einarssonia heidän taidoistaan ja johtajuudestaan haastavan urakan koordinoimisessa. Johtavat kirjoittajat ja avustavat kirjoittajat ansaitsevat kaikki onnittelut yrityksen onnistuneesta toteuttamisesta. Stefanssonin arktisessa instituutissa sijaitsevan AHDR:n sihteeristön projektinjohtaja, tohtori Joan Nymand Larsen ja myös projektin tiedekirjoittaja, neiti Annika Nilsson ansaitsevat erityiskiitokset.

Aikana, jolloin nopeat muutokset pyyhkivät läpi pohjoisen, on vilpityn toiveeni että jäsenvaltiot löytävät tämän raportin hyödyllisenä tiedon ja analyysin lähteenä, kun he etsivät vastauksia Arktisen alueen asukkaiden yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin tarpeisiin tulevana vuosina. Raportin sisällön tulisi tasoittaa tietä uudelle tutkimukselle ja stimuloida yleistä kiinnostusta pohjoisiin, arktisiin kysymyksiin. Täydentääkseen kuvaa ja paikantaaksemme suurimpia puutteita tiedoissamme pohjoisen inhimillisistä olosuhteista, meidän pitää nyt uhrata ajatuksia tarkoituksenmukaiselle jälkityölle Arktisen neuvoston kehityksissä.

Esitellessäni Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin olen erityisen tietoinen, että ihmiset, jotka ovat ensimmäisinä vastuussa eri luvuissa esitetyistä mielipiteistä, ovat lukujen kirjoittajat itse. Vaikkakin raportilla on hallitusten mandaatti, se ei kuvasta Arktisen neuvoston yhteistä asemaa, eikä sen jäsenmaiden politiikkoja. Tämänkaltainen huomautus ei millään tapaa vähennä itse raportin todellista arvoa. Päinvastoin tunnistamalla tutkimuksen ja politiikan välisen suhteen pystymme saamaan aikaan tarvittavan synergian, jotta hallitukset sekä laajemmat akateemiset ja tutkimusyhteisöt voisivat työskennellä yhdessä tarkoituksellisella tavalla. Sillä ainoastaan ymmärtämällä paremmin Arktisen alueen olosuhteemme voimme ryhtyä tehtävämme rakentamaan parempaa tulevaisuutta.

Davíð Oddsson

Islannin ulkoasiainministeri
Arktisen neuvoston puheenjohtaja

ESIPUHE

Tämä raportti on Arktisen alueen alueellisen yhteistyön kehityksen rakenteellinen osa. Ajatus arvion tekemisestä Arktisen alueen inhimillisen kehityksen tilasta, tarkastellen sitä erillisenä alueena, nousi esille pitkälti niistä vaikeuksista, joita koettiin suunniteltaessa yhtenäistä asialistaa Arktisen neuvoston kestävän kehityksen ohjelmaa varten. On toiveemme, että tämä raportti ei ainoastaan suoraan avusta näiden ongelmien ratkaisemisessa, vaan myös asettaa liikkeeseen jo meneillään olevia aktiiviteetteja, jotka vahvistavat neuvoston kestävän kehityksen työtä tulevaisuudessa.

Kiinnostus liittyä selkeään kestävä kehityksen painotukseen ympäristönsuojelussa palautuu aina Rovaniemen prosessin varhaisiin aikoihin. Lukuisista syistä – niin poliittisista kuin teknisistä – johtuen ympäristönsuojelusta tuli kuitenkin Arktisen ympäristönsuojelustrategian (AEPS) keskeinen teema, kun yritykset käsitellä kestävä kehityksen kysymyksiä laahasivat vielä perässä.

Vuoden 1996 Ottawan Arktisen neuvoston perustamisjulistus uudelleenpainotti kestävä kehityksen teemaa perustamalla Kestävän kehityksen ohjelman, täydentääkseen AEPS:lta perittyä Ympäristönsuojeluohjelmaa. Tämä ei siltikään välittömästi johtanut yhtenäiseen ohjelmaan koskien kestävä kehitystä käsittelevää toimintaa. Neuvoston jäsenet omaksuivat tähän teemaan erilaisia lähestymistapoja ja Kestävän kehityksen työryhmän (SDWG) muodostaminen mandaatilla, jolla suunnitella yhtenäinen ohjelma tällä alueella, vaati useita vuosia.

Tässä vaiheessa Arktisen alueen parlamentaarikot astuivat mukaan prosessiin. Arktisen alueen parlamentaarikoiden pysyvä komitea (SCPAR) omaksui johtavan roolin asettaessaan liikkeelle Arktisen alueen parlamentaarikoiden neljännessä konferenssissa vuonna 2000 aloitteen, joka johti inhimillisen kehityksen selkeään painotukseen Arktisella alueella. Se myös johti erityiseen pyyntöön erityisen Arktisen inhimillisen kehityksen raportin valmistelusta parlamentaarikoiden viidennessä konferenssissa vuonna 2002. SCPAR:n jäsenenä Clifford Lincoln ja Tomas Ingi Olrich olivat erityisen tehokkaita tämän aloitteen eteenpäinviemisessä.

Lyhyesti tämän jälkeen Inarissa lokakuussa 2002 omaksutussa ministerikokouksen julistuksessa Arktinen neuvosto hyväksyi Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin (AHDR) valmistamisen ”prioriteettiprojektina” päämääränä kehittää ”kattava tietopohja” neuvoston kestävä kehityksen ohjelmatyölle. Islanti lupasi osoittaa suunnan ja antaa materiaalista tukea tälle työlle osana Arktisen neuvoston Islannin puheenjohtajuutta vuosina 2002-2004.

Tässä suhteessa olemme iloisia voidessamme kiittää vahvasta ja jatkuvasta tuesta työllemme Gunnar Pálssonia, joka on johti Arktisten alueen johtavien virkamiesten työtä (Senior Arctic Officials), ja Hugli Ólafssonia, joka johti neuvoston kestävä kehityksen työryhmää Islannin puheenjohtajuuskauden aikana. Emme olisi voineet toteuttaa projektia, joka sai mandaattinsa Inarin julistuksessa, ilman heidän vakaata tukeaan ja viisasta neuvonantoaan.

Raportin valmistelu eteni AHDR:n ohjausryhmän ohjauksella, ohjausryhmään kuului edustajia kaikista Arktisen neuvoston jäsenmaista ja pysyvistä edustajista sekä suuri määrä valtuutettuja tarkkailijoita. Me kaksi olemme olleet ohjausryhmän puheenjohtajia, yksi (Niels Einarsson) Islannin nimittämänä ja toinen (Oran Young) Arktisen yliopiston osoittamana. Me olemme muodostaneet neljän jäsenen toimeenpanevan komitean Ingvild Brochin Tromssan yliopistosta ja Rune Fjellheimin Saamelaisneuvostosta kanssa.

Joan Larsen on tehnyt loistavaa työtä johtaen AHDR:n sihteeristöä, joka sijaitsee Stefanssonin arktisessa instituutissa, Akureyrissä. Olemme olleet myös onnekkaita voidessamme käyttää Annika Nilssonin palveluita, hän on erittäin kokenut tiedekirjoittaja ja toimittaja, jolla on useita pohjoisia, arktisia projekteja ansiolistallaan.

Tuloksena on dokumentti, joka koostuu yhdestätoista itsenäisestä luvusta yhteen-vetoineen tärkeimmistä havainnoista, sekä raportin johdannosta ja loppuluvusta. AHDR ei ole rakenteeltaan neuvoteltu dokumentti, jonka sisällön kaikki sen parissa työskennelleet ovat hyväksyneet. Jokaisen itsenäisen luvun on kirjoittanut yksi tai useampi johtava kirjoittaja hyödyntäen avustavien kirjoittajien panosta. Ohjaustyhmän puheenjohtajina olemme valmistelleet sekä johdannon että loppuluvun.

Jokainen itsenäinen luku on yhden tai useamman johtavan kirjoittajan hyväksymä, ja siten johtava(t) kirjoittaja(t) on/ovat vastuussa luvun sisällöstä. Raportti on kaikesta huolimatta yhtenäinen dokumentti. Olemme rakentaneet luvut antamaan yhtenäisen ja integroidun kuvan sirkumpolaarisen pohjoisen inhimillisen kehityksen tilasta; pyysimme kaikkia johtavia kirjoittajia käyttämään yhteistä pohjaa tuottaaksemme itsenäisiä lukuja, jotka ovat samalla tasolla siinä lähestymistavassa, jonka ne omaksuvat ja niissä teemoissa, joita ne kattavat. Samalla lukujen välillä on kuitenkin myös jotain vaihtelua. Kun monet toimittavat katsauksia vakiintuneilla tutkimuksen alueilla, toiset (esimerkiksi koulutuksesta ja sukupuolten suhteista kertovat luvut) käsittelevät esiin nousseita kysymyksiä ja ovat siten enemmänkin alustavia luonteeltaan.

Raportin valmistelu on edennyt avoimeen tapaan. Kaikki luvut on alistettu vertaisarvioinnille ainakin kerran ja usein usean kerran; kiitoksemme kattavat he kaikki, jotka toimivat vertaisarvioitsijoina. Ohjausryhmän jäsenillä on myös ollut mahdollisuus tarkistaa ja kommentoida yksittäisten lukujen luonnoksia, jotka ovat olleet saatavilla tarkastelua varten Arktisen neuvoston kestävän kehityksen työryhmän internetsivulla. Tämä ei tietystikään takaa, että yksittäisiin lukuihin sisällytetyt materiaalit olisivat virheettömiä, ja etteivätkö ne olisi avoimia tulkinnoille. Voimme kuitenkin sanoa varmuudella, että raportti on tarkastettu läpikotaisin sekä tietävien tiedemiesten että Arktisen neuvoston jäsenten, pysyvien osanottajien ja muiden sidosryhmien edustajien toimesta.

Lukijat tulevat luonnollisesti tekemään omat johtopäätöksensä tuotteen laadusta ja raportin hyödyllisyydestä kestävän kehityksen työryhmän tietokantana. Omasta puolestamme näemme raportin ensimmäisenä askeleena jatkuvassa prosessissa. Se antaa lähtöpisteen, eräänlaisen perusviivan muutosten mittaamiseen ajan kuluessa ja Arktisen alueen olosuhteiden vertaamiseen muualla vallitseviin.

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti sanoo ääneen useita poliittisesti olennaisia johtopäätöksiä, nostaa esiin Arktisen alueen inhimillisen kehityksen menestystarinoita ja tunnistaa tiedon aukot, jotka tarvitsevat huomiota tulevaisuudessa. Ideaalisesti Arktisen neuvoston kestävän kehityksen työryhmän tulisi tutkia monia raportissa käsiteltyjä aiheita uudestaan säännöllisin väliajoin. Tämä toimisi perustana jäljitettäessä Arktisen alueen inhimillisen kehityksen suuntauksia ja arvioidessa inhimillisen kehityksen kysymyksiä alueellisesta perspektiivistä käsittelevien politiikkojen toimivuutta. Lisäksi kestävän kehityksen työryhmä saattaa haluta harkita uusien yritysten aloittamista parantamaan ymmärrystämme asioista, jotka eivät ole vielä hyvin ymmärrettyjä.

Niels Einarsson ja Oran R. Young
Puheenjohtajat, AHDR raportin ohjausryhmä

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report, AHDR)

Alkuperäinen julkaisija

Stefansson Arctic Institute, Arktisen neuvoston Islannin puheenjohtajakaudella 2002-2004

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin alkuperäisen englanninkielisen version Arctic Human Development Report (AHDR) voi tilata osoitteesta: Stefansson Arctic Institute, Borgir, Nordurslod, IS-600 Akureyri, Iceland, www.

Toimitus:

Niels Einarsson, Joan Nymand Larsen, Annika Nilsson, Oran Young

Projektinjohtaja ja toimittaja:

Joan Nymand Larsen

Tiedekirjoittaja ja toimittaja:

Annika Nilsson

Työvaliokunta:

Oran Young (puheenjohtaja), Arktinen yliopisto

Niels Einarsson (puheenjohtaja), Islanti

Ingvild Broch (varapuheenjohtaja), Norja

Rune Sverre Fjellheim (varapuheenjohtaja), Saamelaisneuvosto

Kiitokset

Johtavat kirjoittajat ja avustavat asiantuntijat:

Aarsæther, N.	Fenge, T.	Johansson, G.
Alfreðsson, G.	Fleener, C.L.	Johnson, C.
Allard, C.	Fondahl, G.	Kafarowski, J.
Angutinngurniq	Fox, S.I.	Kalinina, M.
Bærenholdt, J.O.	Gauksdóttir, G.	Kalstad, R.V.
Banks, N.	Godmaire, A.	Karlsdóttir, A.
Bernard, N.	Gofman, V.	Kemi, R.
Bjerregaard, P.	Goldsmith, O.	Keskitalo, J.H.
Bogoyavlenskiy, D.	Goudina, E.	Klokov, K.
Broch, I.	Haley, S.	Koivurova, T.
Broderstad, E.G.	Hamilton, L.C.	Koposov, R.
Buck, M.	Heininen, L.	Koukarenko, N.
Caron, A.	Henriksen, T.	Kublu, A.
Caulfield, R.	Hild, C.	Lee, M.
Csonka, Y.	Hoel, A.H.	Lemelin, A.
Curtis, T.	Hoogensen, G.	Didyk, V.
Dahl, J.	Hovdenak, S.S.	Limstrand, I.
Dorough, D.S.	Hovelsrud-Broda, G.	Lotherington, A.T.
Duhaime, G.	Ingimundarson, J.H.	Meakin, S.
Einarsson, E.	Jacobsen, I.U.	Müller-Wille, L.
Fedorova, C.	Jessen, A.	Novikova, N.

Olsen, C.C. (Puju)	Williamson, K.J.	Fondahl, G.
Paci, C.	Winther, G.	Goldsmith, S.
Pelyasov, A.	Young, O.	Grieffenberg, T.
Petersen, H.		Griffiths, F.
Poppel, M.K.	Oikolukija:	Hoel, A.H.
Pullar, G.L.	Barbara Nelson	Huebert, R.
Retter, G.		Hukkinen, J.
Riabova, L.	Kartantekijä:	Huntington, H.
Savage, S.	Winfried Dallman	Jernsletten, J.L.
Saylor, B.		Käkönen, J.
Schweitzer, P.	Vertaisarvioitsijat:	Korsmo, F.L.
Scrivener, D.	Archer, C.	McBeath, J.
Segerståhl, B.	Balto, A.	Mósesdóttir, L.
Semenova, T.	Barnhardt, R.	Müller-Wille, L.
Siggner, A.	Beach, H.	Mulvad, G.
Sloan, L.	Bjerregaard, P.	Osherenko, G.
Spein, A.R.	Bóasdóttir, S.A.	Óskarsson, H.
Stemland, M.	Bodenhorn, B.	Pálsson, G.
Stordahl, V.	Bone, R.	Poppel, B.
Todyshev, M.	Bull, K.S.	Rasmussen, R.O.
Trondheim, G.	Dacks, G.	Sejersen, F.
Wells, R.	Eðvarsson, I.R.	Stokke, O.S.
Wenig, M.M.	Eyþórsson, E.	Wenzel, G.
Wessendorf, K.	Eyþórsson, G.P.	

Kiitokset kuuluvat myös raportin ohjausryhmän jäsenille, Arktisen neuvoston kestävä kehityksen työryhmän jäsenille, Islannin Arktisen neuvoston sihteeristölle, Arktisen neuvoston virkamieskomitealle ja muille jotka antoivat arvokasta palautetta.

AHDR Raportin ohjausryhmä (2002-2004):

Oran Young, Arktinen yliopisto, puheenjohtaja
Niels Einarsson, Islanti, puheenjohtaja
Victoria Gofman, Aleut International Association (AIA)
Chris Paci, Arctic Athabaskan Council (AAC)
Hugh G. Lloyd, Kanada
Jóan Petur Hentze, Färsaaret
Paula Kankaanpää, Suomi
Monica Tennberg, varajäsen, Suomi
Marianne Lykke Thomsen, Grönlanti
Stephen J. Mills, Gwich'in Council International (GCI)
Peter Schweitzer, Kansainvälinen arktinen yhteiskuntatieteiden yhdistys (IASSA)
Mark Nuttall, Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC)
Carl Christian Olsen (Puju), Inuiittien sirkumpolaarinen komitea (ICC)
Hugi Ólafsson, Islanti
Gunn-Britt Retter, Alkuperäiskansojen sihteeristö (IPS)
John Crump, Alkuperäiskansojen sihteeristö (IPS)
Jens Dahl, Alkuperäiskansojen kansainvälinen työryhmä (IWGIA)
Grete Hovelsrud-Broda, Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelukomissio (NAM-MCO)

Priscilla Wohl, Pohjoinen foorumi
Ingvild Broch, Norja, varapuheenjohtaja
Vladimir Pavlenko, Venäjän federaatio
Tamara Semenova, Venäjän pohjoisten kansojen yhdistys (RAIPON)
Rune Sverre Fjellheim, Saamelaisneuvosto, varapuheenjohtaja
Sigrídur Anna Þórðardóttir, Arktisen alueen parlamentaarikkokonferenssi (SCPAR)
Lilja Grétarsdóttir, varajäsen (SCPAR)
Stefan Källman, Ruotsi
Inge Kaul, YK:n kehitysohjelma (UNDP)
Thor S. Larsen, YK:n ympäristöohjelma (UNEP)
Kim M. Peterson, Yhdysvallat

AHDR Raportin ohjausryhmän aikaisemmat jäsenet:

Aquilina Lestenkof, Aleut International Association (AIA)
Flore Lekanof Sr., Aleut International Association (AIA)
David Roddick, Arctic Athabaskan Council (AAC)
Mark Cleveland, Kanada

Arktisen neuvoston kestävän kehityksen työryhmä, alkuperäiskansojen järjestöjä, pysyviä osanottajia, kansainvälisiä järjestöjä:

Aleut International Association (AIA)
Arctic Athabaskan Council (AAC)
Gwich'in Council International (GCI)
Inuiittien sirkumpolaarinen komitea (ICC)
Venäjän pohjoisten kansojen yhdistys (RAIPON)
Saamelaisneuvosto
Kanada
Tanska/Grönlanti/Färsaaret
Suomi
Islanti
Norja
Ruotsi
Venäjän Federaatio
Yhdysvallat
Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC)
Kansainvälinen arktinen yhteiskuntatieteiden yhdistys (IASSA)
alkuperäiskansojen sihteeristö (IPS)
Alkuperäiskansojen kansainvälinen työryhmä (IWGIA)
Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelukomissio (NAMMCO)
Pohjoinen foorumi
Arktisen alueen parlamentaarikkokonferenssi (SCPAR)
YK:n ympäristöohjelma (UNEP)
YK:n kehitysohjelma (UNDP)
Arktinen yliopisto

Erityiskiitokset kuuluvat Bernard Funstonille, Kestävän kehityksen työryhmän sihteerille. Kiitokset kuuluvat myös Linköpingin yliopiston (Ruotsi) Veden- ja ympäristöntutkimuslaitokselle Annika Nilssonin osallistumisen mahdollistamisesta.

Taloudellinen tuki:

Projektia ei olisi voinut toteuttaa ilman anteliasta taloudellista tukea, jota antoivat:

Islannin hallitus - Ulkoministeriö

Islannin ympäristöministeriö / Stefanssonin arktinen instituutti

Pohjoismaiden ministerineuvosto

Kanadan hallitus – Department of Foreign Affairs and International Trade, and Department of Indian Affairs and Northern Development

Suomen hallitus - Ympäristöministeriö

Norjan hallitus - Ulkoministeriö

Ruotsin hallitus - Ulkoministeriö

Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC)

Alaskan yliopisto

US Department of State, Bureau of Oceans and International and Scientific Affairs

Ylläoleva lista AHDR:n tekemisessä mukana olleista ei ole kattava; se sisältää ainoastaan tärkeimmät osanottajat. Kiitokset kuuluvat myös lukuisille ihmisille, jotka ovat olleet projektissa mukana, mutta joita ei ole tässä mainittu.

SISÄLLYS

Esipuhe	3
Saatteeksi	5
Esipuhe (alkuperäinen julkaisu)	7
Kiitokset	9
Sisällys	13
Yhteenvedo merkittävistä johtopäätöksistä	15

OSA I: Perehtyminen

1 Johdanto: inhimillinen kehitys Arktisella alueella	19
<i>Oran R. Young, Kalifornian yliopisto, Santa Barbara, Yhdysvallat ja Niels Einarsson, Stefanssonin arktinen instituutti, Islanti</i>	
2 Arktisen alueen väestö	31
<i>Dmitry Bogoyavlenskiy, Center for Demography and Human Ecology, Institute for Economic Forecasting, Russian Academy, Venäjän federaatio ja Andy Siggner, Housing, Family & Social Statistics Division, Statistics Canada, Kanada</i>	

OSA II: Perusjärjestelmät

3 Yhteisöt ja kulttuurit: muutos ja peräänantamattomuus	47
<i>Yvon Csonka, Grönlannin yliopisto, Nuuk, Grönlanti ja Peter Schweitzer, Alaskan yliopisto, Fairbanks, Yhdysvallat</i>	
4 Talousjärjestelmät	72
<i>Gérard Duhaimé, Lavalin yliopisto, Québec City, Kanada</i>	
5 Poliittiset järjestelmät	88
<i>Else Grete Broderstad, Tromssan yliopisto, Norja ja Jens Dahl, Alkuperäiskansojen kansanvälinen työryhmä, Tanska</i>	
6 Oikeudelliset järjestelmät	103
<i>Nigel Bankes, Calgaryn yliopisto, Kanada</i>	

OSA III: Poikkileikkaavat teemat

- 7 Luonnonvarojen hallinta..... 121**
Richard A. Caulfield, Alaskan yliopisto, Fairbanks, Yhdysvallat

- 8 Yhteisöjen elinvoimaisuus..... 137**
Nils Aarsæther, Tromssan yliopisto, Norja, Larissa Riabova, Kuolan tiedekeskus, Venäjän federaatio ja Jørgen Ole Bærenholdt, Roskilden yliopisto, Tanska.

- 9 Ihmisten terveys ja hyvinvointi..... 151**
Carl M. Hild, Sirkumpolaarisen terveystutkimuksen instituutti, Alaskan yliopisto, Anchorage, Yhdysvallat ja Vigdis Stordahl, Tromssan yliopisto, Norja

- 10 Koulutus 166**
Gunilla Johansson, Luulajan teknillinen yliopisto, Ruotsi, Chris Paci, Arctic Athabaskan Council, Kanada ja Sylvi Stenersen Hovdenak, Oslon yliopisto, Norja

- 11 Sukupuolikysymykset 183**
Karla Jessen Williamson, Inuit Tapiriit Kanatami, Ottawa, Kanada, Gunhild Hoogensen, Tromssan yliopisto, Norja, Ann Therese Lotherington, Norut Social Science Research Ltd., Tromssa, Norja; Lawrence H. Hamilton ja Sarah Savage, New Hampshiren yliopisto, Yhdysvallat, Natalia Koukarenko, Pomorin valtionyliopisto, Venäjän federaatio; Marina Kalini-na, Norjan Pomorin yliopistokeskus, Norja, Ingunn Limstrand ja Marit Stemland, Steigenin pohjoinen feministinen yliopisto, Norja, Stephanie Irbacher Fox, ScottPolar instituutti, Iso-Britannia, Joanna Kafarowski, Pohjoinen Brittiläisen Kolumbian yliopisto ja Kanadan sirkumpolaarinen instituutti, Kanada, Lindis Sloan, Steigenin pohjoinen feministinen yliopisto, Norja, Mariekathrine Poppel, Grönlannin yliopisto, Nuuk, Grönlanti

- 12 Sirkumpolaarisen pohjoisen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka 202**
Lassi Heininen, Lapin yliopisto, Suomi

OSA IV: Yhteenveto

- 13 Arktisen alueen inhimillisen kehityksen asialista: merkittävät johtopäätökset ja hahmotteilla olevat kysymykset 223**
Oran R. Young, Kalifornian yliopisto, Santa Barbara, Yhdysvallat ja Niels Einarsson, Stefanssonin arktinen instituutti, Islanti

- Kuvailulehdet..... 235**

Yhteenvedo merkittävistä johtopäätöksistä

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin (AHDR) tavoite, jonka mandaatista päätettiin Inarin vuoden 2002 julistuksessa, on hankkia "... kattava tietopohja Arktisen neuvoston Kestävän kehityksen ohjelmalle." Tämä raportti antaa käyttöön tieteellisen arvion joka täyttää tämän tavoitteen. Tähän mennessä raportti käsittelee viittä pää-aihetta: (I) poliittisesti merkittävät johtopäätökset, (II) menestystarinat, (III) tiedon aukot, (IV) alueelliset perspektiivit inhimillisessä kehityksessä ja (V) jatkotoimenpiteet.

Poliittisesti merkittävät johtopäätökset

AHDR kattaa suuren kirjon aiheita, jotka on ryhmitetty kahteen laajaan kategoriaan: *perusjärjestelmät*, joka käsittää arktisen väestötieteen, arktisen alueen yhteiskunnat ja kulttuurit, Arktisen alueen taloudelliset järjestelmät, arktisen alueen poliittiset järjestelmät ja arktisen alueen oikeudelliset järjestelmät, sekä *poikkileikkaavat teemat*, jotka sisältävät Arktisen alueen luonnonvarojen hallinnan, yhteisöjen elinvoimaisuus, ihmisten terveyden, koulutuksen, sukupuolikysymykset sekä kansainväliset suhteet.

Raportti sisältää suuren määrän poliittisesti merkittäviä johtopäätöksiä, mutta kaksi laajaa esitystä erottuu joukosta:

- ✓ Arktisen alueen yhteisöillä on hyvin ansaittu maine vastustuskyvystä muutoksen edessä. Mutta nykypäivänä he kohtaavat ennennäkemättömän yhdistelmän nopeita ja rasittavia muutoksia joihin liittyvät ympäristöllisiä prosesseja (esim. ilmastonmuutoksen vaikutukset), kulttuuriset seuraamuksia (esim. alkuperäiskielten katoaminen), taloudelliset muutokset (esim. kapealla pohjalla olevien sektalouksien ilmestyminen), teolliset seuraamukset (esim. luonnonvarojen hyödyntämiseen ryhtyneiden ylikansallisten yhtiöiden kasvava rooli) ja poliittiset muutokset (esim. poliittisen määräysvallan hajauttaminen).
- ✓ Kysymyksiin jotka dominoivat arktista asialistaa tänä päivänä, liittyvät tyypillisesti institutionaaliset asiat tai hallinnointikysymykset. Nämä huolet paikallisella tasolla (esim. luotaessa yhteishallinnointialueita), alueellisella tasolla (esim. ratkaistessa ristiriitoja julkisen hallinnon ja alkuperäiskansojen välillä, esiessä tapoja jolla kunta, valtio ja alueelliset hallitukset pystyvät tuottamaan tavitsemansa tulot) ja sirkumpolaarisella tasolla (esim. selvitellessä Arktisen neuvoston ja Pohjoisen foorumin suhteita).

Arktiset menestystarinat

Vakavien yhteiskunnallisten ongelmien olemassaoloa Arktisella alueella ei voi kieltää. Silti olisi väärin ilmaista synkkyyttä tai epätoivoa käsiteltäessä inhimillistä kehitystä alueella. Ongelmia seuraavat aidot menestystarinat, mukaan lukien Arktisen alueen kansojen kyky säilyttää selkeä kulttuurisen identiteetin taju huomattavan paineen alla, kehittyneiden teknologioiden tehokas käyttö alueilla kuten etälääketiede ja koulutuksen toimittaminen, sekä innovatiivisten poliittisten ja oikeudellisten järjestelyjen, jotka ovat vastuussa sidosryhmien laajan kirjon tarpeista, luominen ja hiominen.

Tärkeä asia tässä kontekstissa on löytää oikea tasapaino, tunnistaa ongelmat mutta samaan aikaan juhlia onnistumisia.

Tiedonaukot

AHDR on tieteellinen arvio. Sen tavoite on kerätä ja järjestää kaikki Arktisen alueen inhimilliselle kehitykselle ominainen saatavilla oleva tieto; se ei ole raportti uuden tutkimuksen löydöistä.

Prosessin myötä, raportti on tunnistanut suuria tiedonaukkoja jotka vaativat huomiota lähitulevaisuudessa jotta Kestävän kehityksen ohjelmalle voidaan toimittaa vakaa pohja. Erityisesti raportti kutsuu yhteiseen yritykseen käsitellä seuraavia aiheita:

- *Väestötiede* – alueellinen yleiseen tiedonhankintaan perustuva väestötieteellinen profiili,
- *Kulttuurit ja yhteiskunnat* – kulttuurisen identiteetin ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin kumulatiivisten muutosten parempi ymmärrys,
- *Asuttajat* – lisää tietoa viimeaikaisen asuttajien ja sekoittunutta kulttuurista alkuperää olevien Arktisen alueen asukkaiden kokemuksista,
- *Teollisuus* – parannettu ymmärrys järjestelyistä, joita tarvitaan varmistamaan että modernit teolliset toiminnot eivät horjuta yhteisön elinvoimaisuutta Arktisella alueella.
- *Hallinta* – kestävä yritys vertailla ja erotella Arktisen alueen eri osissa viime vuosina esitellyiden institutionaalisten innovaatioiden seurauksia.

Alueelliset näkökulmat inhimillisessä kehityksessä

Työkalut kuten YK:n Inhimillisen kehityksen indeksi (HDI) ovat tulleet vielä sofistikoitummiksi viime vuosina. Ei ole epäilystä, että esimerkiksi HDI, johon sisältyy elinikä- ja koulutustasojen mittajärjestelmät kuin myös BKT *per capita*, on paljon parempi inhimillisen kehityksen mittari kuin BKT *per capita* yksin.

Silti on olemassa tarve inhimillisen kehityksen mittajärjestelmille jotka soveltuvat paremmin olosuhteisiin, jotka vallitsevat Arktisella alueella. Osittain tämä on alueellisiin olosuhteisiin sopeutumisen kysymys. Esimerkiksi koulujen oppilasluvut eivät välttämättä ole hyvä koulutuksen mittayksikkö yhteiskunnissa joissa elinkeinoina metsästyks ja keräily pysyvät tärkeinä ja tietoa siirretään sukupolvelta toiselle kokemuksen kautta oppimisella.

Osittain on kysymys inhimillisen kehityksen uusien aspektien tunnistamisesta, joita laajalti pidetään kriittisenä yhdellä tietyllä alueella. Arktisella alueella inhimillinen kehitys yhdistetään läheisesti:

- *Kohtalon kontrollointi* – oman kohtalonsa ohjaaminen,
- *Kulttuuriseen yhtenäisyyteen* – elinvoimaiseen paikalliseen kulttuuriin kuuluminen,
- *Kosketukseen luontoon* – läheinen vuorovaikutus luontoäidin kanssa.

Jatkotoimet

AHDR tulisi nähdä ennemminkin prosessin osana, kuin loppuna itsessään. Muutama erityinen askel voidaan ja pitäisikin ottaa saattaakseen päätökseen tämä ensimmäinen yritys:

- *Levittäminen, koulutus ja ulottuvuus* – AHDR tulisi kääntää muille kielille (esim. Venäjäksi) ja tehdä saatavaksi opiskelijoille ja muille kiinnostuneille osapuolille sähköisessä muodossa,
- *Valvonta* – Kestävän kehityksen työryhmän (SDWG) tulisi organisoida työryhmä suunnittelemaan pieni määrä indikaattoreita, joita voitaisiin käyttää tarkailtaessa tai seuratessa muutoksia Arktisen alueen inhimillisessä kehityksessä ajan myötä,
- *Tiedon aukot* - Kestävän kehityksen työryhmän tulisi organisoida epävirallinen, avoriihi asettamaan prioriteetteja ja tunnistamaan käytäntöjä, joilla voidaan käsitellä raportissa tunnistetut tiedon aukot,
- *Kansainvälisen polaari-vuoden suunnittelu* – Kansainvälisen polaarivuoden (IPY) suunnitteluun osallistuneiden tulisi käyttää raporttia kehitettäessä inhimillisten ulottuvuuksien tutkimuksen asialistaa,
- *Arktisen alueen inhimillisen kehityksen julisteet ja vihkonen* – Olisi hyödyllistä painaa joitain raportin tärkeimmistä viesteistä julistesettiin ja vihkoseen, joita voitaisiin käyttää erilaisissa julkisissa tiloissa.

1 Johdanto

Johtavat kirjoittajat:

Oran R. Young, Kalifornian yliopisto, Santa Barbara, Yhdysvallat ja Niels Einarsson, Stefanssonin arktinen instituutti, Islanti

Syksyllä 2002 Inarissa hyväksymässään hallituksen julkilausumassa Arktinen neuvosto esitti, että laaditaan Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (AHDR). Sen tarkoituksena on käynnistää prosessi, jolla kehitetään "...kattava tietopohja Arktisen neuvoston kestävä kehityksen ohjelmaa varten". Esitys Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin laatimiseksi sai alkunsa arktisen alueen parlamentaarikkojen pysyvän toimikunnan keskusteluista. Sitä kehitettiin pidemmälle ministerikokouksissa Rovaniemellä vuonna 2000 ja Tromssassa vuonna 2002, ja se sai myönteisen vastaanoton Arktisessa neuvostossa. Vuoden 2002 ministerikokouksessa Islanti sitoutui saattamaan raportin loppuun neuvoston puheenjohtajuutensa aikana eli vuosina 2002 - 2004. Tämä kirja lunastaa tuon lupauksen.

Tässä johdantoluvussa kerrotaan seikkaperäisemmin projektin taustalla olevat syyt sekä kuvataan joitakin valintoja, joita tehtiin raportin kirjoittamisprosessin aikana. Siinä on myös Arktisen alueen inhimilliseen kehitykseen liittyvää taustatietoa.

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti

Perustelut ja tarkoitus

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti on tärkeä useasta eri syystä:

- AHDR on yleistajuinen katsaus, josta selviää Arktisen alueen inhimillisen kehityksen tila.

Kirjaa voi käyttää lähtökohtana, kun arvioidaan alueen tulevaa kehitystä.

- Raportti erittelee kriittiset tiedon aukot, joista ei ole olemassa riittävästi tietoa, ja joihin tiedeyhteisön tulee kiinnittää huomiota.
- AHDR auttaa kestävä kehityksen työryhmän toiminnan priorisointia ja luo sille kehityksen.
- Yleisesti ottaen, AHDR kuvaa itse inhimillisen kehityksen käsitettä ja nostaa esiin inhimillisen hyvinvoinnin ulottuvuuksia, jotka eivät ole aiheeseen liittyvän keskustelun keskipisteessä.

AHDR-raportin yksittäiset luvut eivät pelkästään identifioi ongelmia, vaan ne myös tuovat esiin menestystarinoita, joita voidaan tutkia, ja joita kaikki alueen ihmiset ja päättäjät voivat mahdollisuuksiensa mukaan soveltaa toimintaansa. Arktinen alue ei suinkaan ole synkkä ja lohduton paikka, joka riutuu saasteiden, sosiaalisten ongelmien ja laman alla, kuten yleisesti uskotellaan. Tarvitsemme huomattavasti yksityiskohtaisemman kuvan arktisen alueen elämästä - kuvan, joka tavallisilla asukkailla on itsestään. Sen tulisi tuoda esiin niitä realiteetteja, jotka ovat ihmisten ja yhteisöjen menestysten ja epäonnistumisten takana, kun he yrittävät selviytyä muutoksista ja ponnistella säilyttääkseen elintapansa, perinteensä, identiteettinsä ja kulttuurisesti rakentuneet merkityssisältönsä.

Yhteiskuntatieteilijöillä on ollut tärkeä asema tätä kirjaa tehtäessä. Se osoittaa, että koko maapallo on nyt vaiheessa, jossa ihmisen ja yhteiskunnallisten instituutioiden toiminta muuttaa voimakkaasti globaalia biosfääriä ja yhteiskuntaa. Arktisen alueen sosiaalinen ympäristö ja luonto muuttuvat nopeasti, joten on tärkeää tietää, millaisia mukautumismekanismeja pohjoisen yhteisöillä ja kulttuureilla on käytössään, miten yhteisöt todennäköisesti tulevat reagoimaan sekä mikä on näiden reaktioiden lopputulos. Voimme käyttää nykyaikaisen yhteiskuntatieteen välineitä tunnistaksemme arktisten yhteisöjen ja niiden hyvinvoinnin vaikutukset ja mukautumistavat. Näiden

välineiden avulla voimme oppia ymmärtämään kyseisiä yhteisöjä sekä niiden suhdetta ulkopuolisiin ughiin ja mahdollisuuksiin.

Vuorovaikutus on ratkaiseva käsite, sillä ihmis-yhteisöihin ei voi vaikuttaa kuten elottomaan masaan, vaan ne reagoivat luovasti tukeutuen sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiinsa, jotka ohjaavat yksittäisiä toimijoita ja heidän mukautumistaan.

Projektin aikataulu oli tiukka ja resurssit niukat, joten AHDR-raportti ei voi olla tyhjentävä, tietokirjamainen tai kaikenkattava. Kirjan tarkoitus on identifioida ja tuoda esiin toimintatapoihin vaikuttavia näkemyksiä avainasioista, teemoista ja trendeistä, jotka ovat tärkeitä ja vaikuttavat suoraan yksittäisiin elinkeinoihin sekä sirkumpolaarisen alueen ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointiin.

Mitä on inhimillinen kehitys?

Viime vuosina inhimillisestä kehityksestä on tullut tärkeä asia niille, joiden mielestä tulisi löytää vaihtoehto käsitteelle bruttokansantuote (BKT) henkeä kohti hyvinvoinnin ja elämänlaadun mittarina. Minkä luonteista arktisen alueen inhimillinen kehitys sitten on ja miten sitä tulisi mitata? Tämä oli yksi tärkeimmistä kysymyksistä, joita Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin kirjoittajat pohtivat.

Inhimillisen kehityksen indeksi ja sen rajoitteet

Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelma on suunnitellut ja käyttänyt menestyksekkäästi inhimillisen kehityksen indeksiä, joka yhdistää kolme erillistä osatekijää. Ne ovat: 1) pitkä ja terve elämä, jonka mittarina on odotettavissa oleva elinikä syntymähetkellä, 2) koulutus, johon kuuluu aikuisiän luku- ja kirjoitustaito sekä ilmoittautumiset oppilaitoksiin sekä 3) kohtuullinen elintaso mitattuna BKT:na henkeä kohti. Vaikka tämä kuulostaa yksinkertaiselta, vuosien kestoiset HDI-laskelmat ovat osoittaneet, että laajapohjaisempi inhimillisen kehityksen mittaustulos poikkeaa huomattavasti henkeä kohti mitattusta BKT-arvosta jo suhteellisen vaatimattoman tulotason ylityttyä. Tämä on ilmeisen merkittävä havainto. Nykyään alati kasvava materiaallinen kulutus on suurimpia laajamittaisen ympäristöongelmien aiheuttajia. Siksi on sekä elintärkeää että rohkaisevaa panna merille, että tietyn tulotason jälkeen ihmisen hyvinvointi ei enää korreloi BKT:n kanssa.

Tästä huolimatta AHDR-raportin ohjausryhmä päätti ensimmäisessä kokouksessaan olla yrittämättä laskea Arktisen alueen HDI:ta. Tämä johtui

osin siitä, että käytettävissä ei ollut alueellista aineistoa. Kuten luvussa 2 oleva analyysi osoittaa, meillä on jopa ollut vaikeuksia määrittellä tarkasti, ketkä kuuluvat Arktisen alueen väestöön. Mutta kyseinen päätös kuvaa myös, että inhimillistä kehitystä halutaan käsitellä laajemmin, huomioiden koko joukko tekijöitä, jotka eivät kuulu HDI:n piiriin.

Monen Arktisen alueen yhteisön asukkaat eivät saisi kovin hyviä HDI-pisteitä (1). Alueella elävät ihmiset eivät silti yleensä koe, että he olisivat inhimillisen kehityksen jälkijunassa tai muita huonompiosaisia, jos inhimillistä hyvinvointia tarkastellaan laajempaan kokonaisuutena. On selvää, että sirkumpolaarisessa pohjoisessa on yhteiskunnallisia ongelmia; tämän raportin luvut käsittelevät sekä näitä ongelmia että strategioita, joita on kehitetty niiden ratkaisemiseksi. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että arktiset elämäntyyli, kulttuurit tai yhteiskunnalliset käytänteet eivät olisi yhtä arvokkaita kuin yhteisöjen, joilla on korkeammat HDI-pisteet.

Edellisen perusteella kannattaa tutkia niitä inhimillisen kehityksen ulottuvuuksia, jotka eivät ole mukana HDI:ssa ja kysyä, miten ne soveltuvat Arktiseen alueeseen. Moni alueen asukas - varsinkin ne, jotka kuuluvat alkuperäiskansoihin tai ovat asuneet alueella pitkään - yhdistää täyden elämän käsitteen siihen, että vaalitaan perinteistä metsästäystä, keräilyä ja paimentolaisuutta. On silti hankala käyttää BKT/asukas-tyyppisiä indikaattoreita elinkeinojärjestelmien tai sekatalouksien toimivuuden yleisempään mittaamiseen. Monien ihmisten mielestä hyvinvointia on sellainen elämäntapa, joka minimoi tarpeen hankkia juuri sellaisia materiaalisia hyödykkeitä ja palveluja, jotka ovat mukana BKT/asukas-laskelmissa.

Koulutus tuo esiin samankaltaisia huolenaiheita. Monilla Arktisen alueen asukkailla on hyvinkin jalostuneita käsityksiä asioista, jotka ovat tärkeitä heidän omaa hyvinvointiansa ajatellen. Usein heidän tietonsa eivät kuitenkaan ilmene korkeina pisteinä, kun on kyse aikuisiän luku- ja kirjoitustaidosta tai kouluttautumisesta eri oppilaitoksissa.

Tässä yhteydessä voidaan myös mainita suhtautuminen odotettavissa olevaan elinikään. Jokainen epäilemättä haluaa elää pitkään, mutta entä jos ihminen saa valita joko lyhyen elämän, joka perustuu perinteisiin arvoihin ja kulttuuriin tai pitkän elämän, joka merkitsee luopumista halutusta elämäntyylistä? Arktiselta alueelta saatujen tietojen mukaan voidaan pitää selvänä, että elämän pituus ei sellaisenaan ole ihmiselon perimmäinen tavoite.

Jos asia käännetään toisin päin, voidaan tunnistaa useita inhimillisen kehityksen puolia, joita HDI ei ota huomioon. Useimmat Arktisen alueen

asukkaat kunnioittavat kohtaloa tai kykyä päättää omasta tulevaisuudesta. He arvostavat suuresti myös kulttuurillista jatkuvuutta, joka perustuu perinteisten arvojen ja elämäntapojen ylläpitoon, vaikka samalla nautittaisiinkin joistakin selkeistä eduista, joita nykyaika on tuonut tullessaan. Tärkeää on myös läheinen suhde luontoon sekä tunne siitä, että on osa maata (ja merta). Monet Arktisen alueen asukkaat eivät haluaisi vaihtaa tätä elämäntapaa eteläisten suurkaupunkien asukkaiden elämäntyyliin, vaikka senkaltainen elämä voi tarjota korkeamman materiaalisen elintason.

Jokainen joka on työskennellyt paljon Arktisella alueella tietää tarkkaan, kuinka erilaisia yksittäiset yhteisöt ovat niiden sosiaaliseen hyvinvointiin ja elinvoimaisuuteen nähden. Ei ole harvinaista, että yhteisöjen olosuhteet ovat hyvin erilaiset, vaikka yhteisöt sijaitsevat samalla alueella ja niiden väestötilastolliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset tekijät ovat monin tavoin toistensa kaltaiset. Niinpä pidimmekin hyvin tärkeänä tuoda esiin menestystarinoita, jotka liittyvät yksilöiden ja tiettyjen yhteisöjen saavutuksiin Arktisella alueella.

Tätä taustaa vasten raportin ohjauskomitea päätteli, että Arktisen alueen HDI:n laskeminen ei olisi mahdollista, ja ettei sen edes tulisi olla tämän työn päätavoite. Sen sijaan AHDR pyrkii tunnistamaan niitä inhimillisen kehityksen piirteitä, jotka jo sellaisenaan ovat informatiivisia. Niiden myötä voidaan kerätä tietoa ja laatia indikaattoreita, jotka kuvaavat Arktisen alueen elämän erityispiirteitä. Esimerkkeinä tästä voi mainita pyrkimyksen saada taloudellista vastiketta luonnonvarojen hyödyntämisestä tai hallinnon hajauttamisen alueelliselle ja jopa paikalliselle tasolle. Raportissa puhutaan myös toimenpiteistä, joiden avulla miehille ja naisille luodaan uusia mahdollisuuksia nopeasti muuttuvassa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, joka kyseenalaistaa perinteisiä sukupuolirooleja.

Toivomme laajentavamme ja syventävämme HDI:hin sisältyvää inhimillisen kehityksen kuvaa. Tarkoituksenamme ei ole vähätellä HDI:n merkitystä; se on täydentänyt oivasti niitä indikaattoreita, jotka perustuvat yksinomaan taloudellisiin mittauksiin, siis sellaisiin kuten BKT/asukas. Jos onnistumme, AHDR-raportti tuo esille asioita, joihin Arktisen alueen elämänlaadusta huolehtivien päättäjien tulee tarttua. Se myös täydentää inhimillisen kehityksen käsitettä, mikä on hyödyksi arvioitaessa maailman muiden alueiden elämänlaatua.

Arktinen alue

Arktisen alueen määrittely

Ei ole olemassa itsestään selvää syytä käsitellä Aktista aluetta erillisenä alueena. Toisin kuin paremmin tuntemamme alueet, kuten Kaakkois-Aasia, Lähi-itä tai Etelä-Amerikka, Arktinen alue koostuu pääosin kansallisvaltioista, joiden poliittinen painopiste on useimmiten kaukana etelässä (2). Tämän takia on vaikeaa määrittellä, mitkä näiden valtioiden yksittäiset alueet kuuluvat kokonaisuuteen, jota kutsutaan yhteisesti Arktiseksi alueeksi tai sirkumpolaariseksi pohjoiseksi.

Asioita hankaloittaa lisäksi se, että aluetta määriteltäessä sen eri osiin sovelletaan erilaisia geopolittisiä sopimuksia tai yleisiä tapoja. Esimerkiksi Kanadan arktisen alueen eteläraja sopii 60. pohjoinen leveysaste. Tämä sopimus erottaa Kanadan kolme pohjoista territoriota eteläisistä provinseista (3). Jos Fennoskandiassa sovellettaisiin samaa tapaa, niin alue ulottuisi etelässä aina Osloon ja Helsinkiin saakka, ja siksi pohjoismaiset arktisten asioiden tuntijat eivät pidäkään tällaista ratkaisua kovin järkevänä.

Arktisen alueen koon määrittelyyn on tietysti mahdollista käyttää biofysikaalisia kriteerejä. Tämä lähestymistapa ei silti ole suositeltava kulttuurin, talouden tai politiikan kannalta, eikä sen avulla edes saada aikaan yksiselitteistä määrittelyä.

Käytännössä on tultu siihen lopputulokseen, että Arktinen alue kannattaa pikemminkin määritellä tavalla, joka sopii yhteen alueen muun tutkimuksen kanssa eikä siten, että otetaan käyttöön jälleen uusi tapa määritellä alueen koko ja muoto. Tämän vuoksi AHDR-raportti pitää lähtökohtana aluetta, jonka Arktisen ympäristön tilan seuranta- ja arviointiohjelma (AMAP) on määritellyt vuosien 1997 ja 2002 raporteissaan (4-5). Lähinnä tuomiopiirien ja hallinnollisten alueiden rajanvetoihin sekä informaation saatavuuteen liittyvien asioiden takia tämän raportin kattama alue on silti joiltain osin erilainen verrattuna AMAP:in alueeseen.

Näin ollen AHDR-raportin Arktinen alueeseen kuuluvat Alaska, Kanada 60. leveysasteesta pohjoiseen mukaan lukien Quebecin ja Labradorin pohjoisosat, koko Grönlanti, Färösaaret ja Islanti sekä Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosat. Venäjän tilannetta on vaikeampi määritellä yksiselitteisesti. Omien väestötutkijoidemme määrittelemänä alueeseen kuuluvat Murmanskin hallintoalue, Nenetsian, Jamalin Nenetsian, Taimyirin ja Tsukotkan autonomiset piirikunnat, Komin tasavallan Vorkutan kaupunki, Krasnojarskin aluepiirin Norilsk ja

Igarka sekä Sahan tasavallan ne alueet, joiden rajat ovat lähimpänä pohjoista napapiiriä.

Tämä on siis Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin määrittelemä Arktinen alue. Se kattaa yli 40 miljoonan neliökilometrin suuruisen alueen eli 8 % maapallon pinta-alasta, mikä on melkoinen lääni millä tahansa asteikolla mitattuna (4, 6). Silti tällä valtavalla alueella asuu vain noin neljä miljoonaa ihmistä, ja heistä lähes puolet Venäjän federaatiossa (4).

Jos ei muutoin ilmoiteta, käytämme em. AHDR-raportin Arktisten alueen määritelmää. Joidenkin lukujen johtavien kirjoittajien mielestä tosin tästä rajauksesta on ollut tarpeen poiketa tiettyjen aiheiden yhteydessä. Olemme pyytäneet kirjoittajia osoittamaan selkeästi mistä eroista näissä tapauksissa on kysymys.

Arktinen yhteistyö raportin kontekstina

Useat kirjoittajat ovat kyseenalaistaneet, onko ylipäänsä asianmukaista käsitellä Arktista aluetta erillisenä alueena. He viittaavat alueen historian suuriin eroihin sekä siihen, mikä merkitys Arktisella alueella on ollut Pohjois-Amerikassa, Fennoskandiassa ja Venäjällä. Heidän mielestään ajatus Arktisesta alueesta koherenttina alueena omine tavoiteohjelmineen on tuskin muuta kuin keino-tekoinen kyhäelmä, johon liittyviä tietoja pitää manipuloida, jotta se näyttäisi uskottavalta. Vaikka tämä kritiikki on tavallaan ymmärrettävää, sekä Arktisen alueen asukkaat että ne, jotka työskentelevät alueen parissa, jättävät sen monesti omaan arvoonsa. Arktista aluetta on yhä useammin käsitelty erillisenä alueena julkisessa poliittisessa keskustelussa (8-12).

Kylmän sodan aikaan Arktisella alueella oli synkän vastakkainasettelualueen maine, jos sitä ylipäänsä pidettiin minään alueena. Nyttemmin sirkumpolaarisesta pohjoisesta on tullut käsite, jonka nimissä käynnistetään yhteistyöhankkeita. Yhteistyö koostuu valtioiden välisistä sopimuksista sekä monikansallisista aloitteista, joiden teossa on mukana kansallisia valtionhallinnon yksiköitä ja useita ei-valtiollisia toimijoita (11-12).

Valtioiden välisellä tasolla tärkeimpiin yhteisiin hankkeisiin kuuluvat Arktinen ympäristönsuojelustrategia (Arctic Environmental Protection Strategy, AEPS), joka perustettiin vuonna 1991 sekä sen seuraaja, Arktinen neuvosto, joka perustettiin vuonna 1996. Tämän yhteistyön tavoiteohjelma keskittyi aluksi ympäristönsuojeluun, minkä jälkeen se alkoi painottaa kestävästä kehityksestä laajempaa kokonaisuutena. Lisäksi Arktinen neuvosto on ottanut käyttöön innovatiivisia toimintatapoja, joiden ansiosta alkuperäiskansojen organisaatioilla

on pysyvän osanottajan asema ja täydet valtuudet osallistua neuvoston työhön. Vaikka Arktisen neuvoston vaikutusvalta on rajallinen, se on edesauttanut merkittävästi Arktisen alueen poliittisen tavoiteohjelman luomista sekä toiminut alueen äänitorvena kansainvälisissä yhteyksissä.

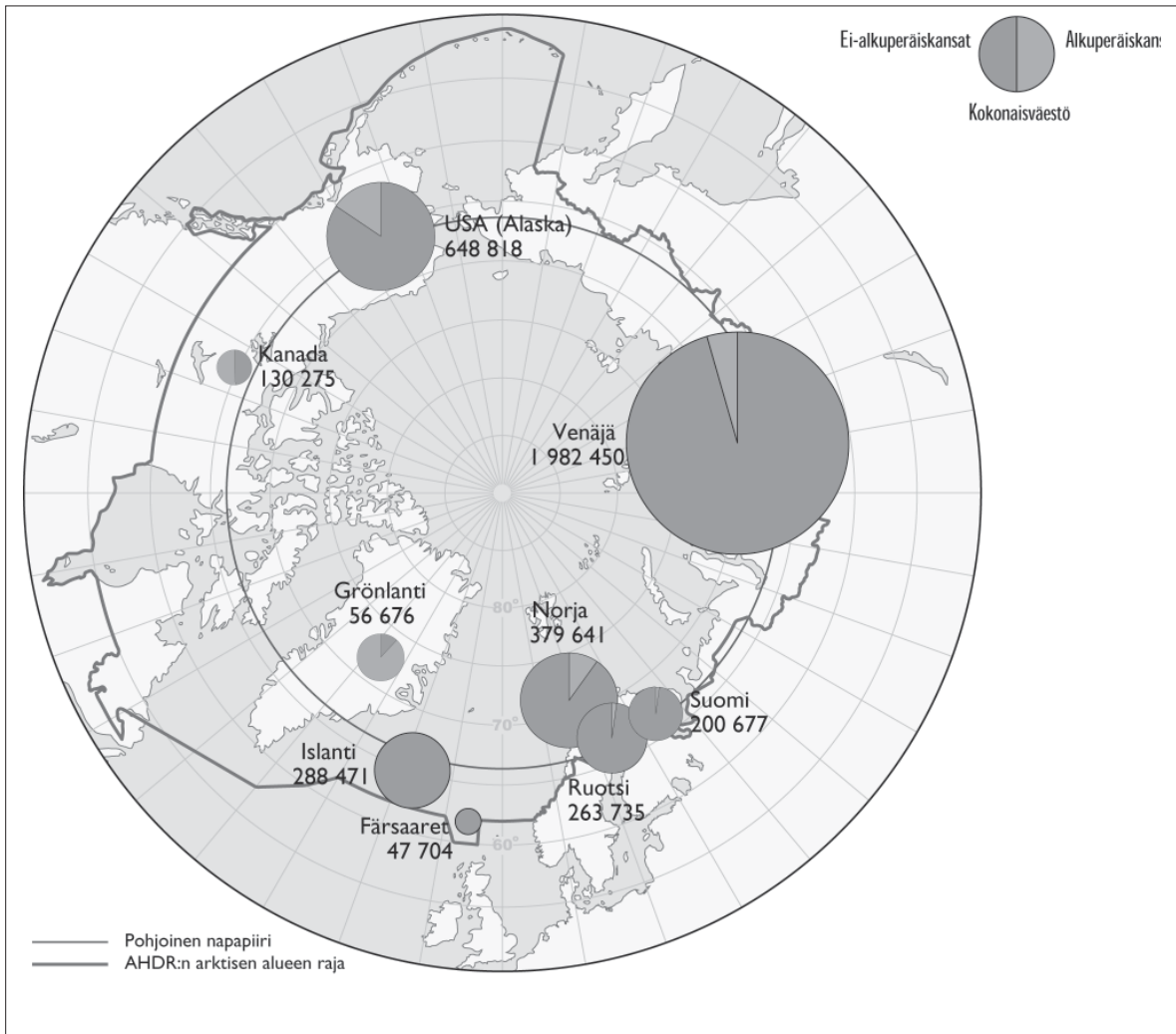
Neuvosto tukee proaktiivisesti saasteiden, kasviston, eläimistön, ilmastomuutoksen ja ilmasto-
muuntelun tieteellistä tutkimusta. AHDR-raportti on arviointi, joka on kirjoitettu Arktisen neuvoston Kestävän kehityksen työryhmän tuella.

Arktisesta alueesta on myös tullut arena, jonka avulla valtionhallinnon alimmat tasot pyrkivät muodostamaan rajat ylittäviä yhteistyöelimmiä. Näkyvin esimerkki tästä on Pohjoinen foorumi, joka perustettiin virallisesti vuonna 1991, ja joka kehittyi aikaa myöten rinta rinnan Arktisen ympäristöstrategian ja Arktisen neuvoston kanssa. Niiden ja Pohjoisen foorumin perustamisen jälkeen on syntynyt huomattava määrä erilaisia arktisiin asioihin keskittyviä, ei-valtionhallinnollisia organisaatioita. Näistä tärkeimpiin kuuluvat alkuperäiskansojen organisaatiot (esim. Venäjän Pohjoisten alkuperäiskansojen yhdistys), tieteelliset organisaatiot (esim. Kansainvälinen arktinen tiedekomitea) ja organisaatiot, jotka keskittyvät alueen asukkaiden kouluttamiseen (esim. Arktinen yliopisto) (ks. myös luku 10). Koko tämän valtionhallinnon ulkopuolisten organisaatioiden ryppään kasvu on edistänyt merkittävästi Arktisen alueen profiloitumista erillisenä alueena (ks. myös Luku 12).

Globaaliyhteydet

Arktisen alueen kehittyminen kansainvälisesti tunnustetuksi alueeksi on paraikaa käynnissä. On houkuttelevaa koettaa hahmotella alueelle luonteenomaisia piirteitä ja samalla jättää huomioimatta, tai ainakin vähemmälle huomiolle Arktisen alueen ja ulkomaailman väliset yhteydet. Tämänlainen lähestymistapa on silti harhaanjohtava. Ulkopuoliset tapahtumat vaikuttavat yhä enemmän Arktiseen alueeseen, ja alue on myös itse vaikuttanut kansainvälisten tapahtumien kulkuun.

Nämä yhteydet voidaan luokitella karkeasti käyttäen seuraavia yläkäsitteitä: globaali ympäristömuutos ja globalisaatio (tai maapalloistuminen) tai globaali sosiaalinen muutos. Ympäristöön liittyvät yhteydet Arktisen alueen ja sen ulkopuolisen maailman välillä nousevat esiin kaiken aikaa ja muuttuvat samalla selkeämmiksi. Esimerkiksi ilmastomuutoksen vaikutukset ovat jo havaittavissa Arktisella alueella. Nykyään hyväksytään, että on välttämätöntä parantaa alueellisten prosessien tuntemusta. Ja edelleen että pohjoisen pallonpuoliskon korkeat leveysasteet muodostavat

kriittisen vyöhykkeen sekä globaalien prosessien aiheuttajana että alueena, johon ilmastonmuutokset mitä todennäköisimmin vaikuttavat erityisen tuhoisalla tavalla.

Myös globalisaatio on vaikuttanut Arktiseen alueeseen monin tavoin. Raaka-aineiden (esim. öljyn ja maakaasun) maailmanmarkkinoiden epävakaus on kiihdyttänyt jo olemassa olevia voimia, jotka aiheuttavat nopeita sosio-ekonomisia muutoksia monissa pohjoisissa, arktisissa yhteisöissä. Näitä muutoksia kutsutaan usein myös "boom-bust" -sykleiksi. Useimpien arktisten yhteisöjen kapea taloudellinen pohja on tehnyt ne haavoittuviksi ulkopuolisten toimille (esim. hyljetuotteiden tuonti- tai myyntikielto, nopeat valaiden ja muiden meriniskäiden jalostussäännösten muutokset), joiden vaikutuksia pohjoisiin yhteisöihin nämä toimijat eivät ehkä ymmärrä. Positiivisemmin ajateltuna Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat nykyään maailman parhaita toiminnassa, jonka tavoitteena on alkuperäiskansojen oikeuksien turvaaminen.

Tieteellinen arvio

ADHR on pikemminkin arvio kuin raportti, jonka tarkoituksena olisi esittää tutkimustuloksia. Täten se muistuttaa Arktisen ympäristön tilan seuranta- ja arviointiohjelman ja Arktisen alueen ilmastonmuutosarvioinnin raportteja. Tärkeimpänä päämääränä on osoittaa ja yhdistää olemassa olevaa tietoa siten, että Arktisen alueen inhimillisestä kehityksestä muodostuu integroitu kuva. Tähän kuuluvat myös yhtäläisyydet ja erot itse Arktisen alueen ja koko Arktisen alueen kattavien valtioiden, eli Arktisten valtioiden, eteläosien välillä. Tieteellinen arviointi on yleistynyt luonnontieteiden parissa viimeisten 20 vuoden aikana. Yhteiskuntatieteissä vastaavaa tieteellisen arvioinnin perinnettä ei ole. Mielestämme ADHR toimiikin yhteiskuntatieteiden tieteellisen arvioinnin päänavaajana. Se tuo myös oman lisänsä Arktisen neuvoston Kestävän kehityksen työryhmän työhön.

Raportin laajuus ja rakenne

AHDR-raportti on laaja. Sen aiheisiin kuuluvat selkeät väestötieteeseen liittyvät asiat, jotakuinkin tuntemattomat sosio-kulttuurilliset, taloudelliset, poliittiset ja oikeudelliset asiat sekä uudet terveys-, koulutus- ja sukupuoliroolit. Raportin pääkirjoittajat pyrkivät erottelemaan tärkeimmät teemat ja suuntaukset (tai trendit) sen sijaan, että yrittäisivät käsitellä kaikkia aiheeseen liittyviä asioita. Johtaville kirjoittajille annetuissa ohjeissa heitä pyydettiin nostamaan esiin 3 - 5 tärkeintä aihekohtaista suuntausta tai teemaa, vertaamaan ja asettamaan vastakkain niihin liittyviä olosuhteita Arktisella alueella ja vastaavia olosuhteita arktisten valtioiden eteläosissa. Heitä pyydettiin myös kommentoimaan Arktisen alueen eri osien välisiä, edellä mainittuihin seikkoihin liittyvää variaatiota ja identifioimaan tärkeitä asioita, jotka tulee ymmärtää paremmin; näin saadaan aikaan pohja tulevaisuuden päätöksenteolle.

Raportin rakenne vastaa näitä päämääriä. Luku 2 käsittelee väestötilastollisia kysymyksiä. Siinä Arktista aluetta käsitellään erillisenä alueena, johon liittyvät väkiluvun kasvukäyrät, alkuperäiskansojen ja muiden kansalaisten välinen tasapaino ja pohjoisen alueen maahan- ja maastamuutto. Yhdessä tämän johdannon kanssa se muodostaa lähtökohdan, jonka avulla voidaan tutkia monia Arktisen alueen inhimillisen kehityksen osa-alueita.

Toisessa osiossa on neljä lukua, jotka käsittelevät sirkumpolaarisen pohjoisen perusjärjestelmiä: yhteisöjä ja kulttuureja (luku 3), talousjärjestelmiä (luku 4), poliittisia (luku 5) ja oikeudellisia (luku 6) järjestelmiä. Päämääränä on tarkastella perusjärjestelmien suuntauksia tietyllä aikavälillä, verrata alueella vallitsevia järjestelmiä ulkomaailmalle tyypillisempiin järjestelmiin ja verrata itse arkti-

sen alueen eri sektoreiden viimeaikaista kehitystä. Näissä luvuissa käsitellään siis muun muassa, miten kulttuuriarvot säilytetään nopeiden yhteiskunnallisten muutosten kourissa, miten sekataloudet kehittyvät arktisissa yhteisöissä, millaisilla aloitteilla pyritään turvaamaan alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuksia vähentämättä muiden oikeuksia, ja miten omistamiseen sekä omistamisoikeuteen suhtaudutaan Arktisella alueella.

Raportin kolmannen osion luvut ovat poikkeileikkaavia teemoja; ne luotaavat kaikkia edellisessä osiossa esitettyjä perusjärjestelmiä. Niissä keskitytään etenkin uusiutuvien luonnonvarojen käytön hallintaan (Luku 7), yhteisöjen elinvoimaosuus (Luku 8), ihmisten terveyteen (Luku 9), koulutukseen (Luku 10), sukupuoleen liittyviin asioihin (Luku 11) ja kansainvälisiin suhteisiin (Luku 12). Esimerkiksi uusiutuvien luonnonvarojen käytön hallinnasta käytävässä keskustelussa mainitaan eläinten hyödyntämiseen liittyvien kulttuurikäytäntöjen säilyttäminen, epävirallisen talouden merkitys, rinnakkaishallintojärjestelmien luominen, ja lailliset perusteet epäsovinnaisen, joskin innovatiivisten, luonnonvarahallintojen muodostamiselle. Lopputuloksena on joukko päivänpolttavia aiheita, jotka pureutuvat sirkumpolaarisen pohjoisen kestävä kehityksen ytimeen.

Johtopäätöksiä

AHDR-raportti loppuu lukuun, jossa esitetään edellisten lukujen analyysin pohjalta tärkeimmät menettelytapoihin vaikuttavat johtopäätökset. Tavoitteena on pikemminkin kiinnittää huomiota menettelytapojen kannalta merkityksellisiin tuloksiin kuin kannattaa joidenkin tiettyjen menettelytapojen käyttöönottoa. On tapauksia, joissa tähän päämäärään pyrkiminen edellyttää erityistä tarkkuutta. Jos menettelytapoihin vaikuttavat joh-

AHDR-raportti ja pysyvät osanottajat

Yksi Arktisen neuvoston innovatiivinen erityispiirre on sen pysyville osanottajille antama rooli. Niitä ei kohdella kuten virallisia jäseniä, mutta yhteensä kuutta pysyvää osanottajaa edustavat alkuperäiskansojen organisaatiot osallistuvat kaikkiin neuvoston toimintoihin de facto -tasa-arvoperiaatteella. Kaikkien pysyvien osanottajien edustajat kuuluvat AHDR-raportin ohjausryhmään; yksi hallituksen jäsenistä on alkuperäiskansalainen. Pysyvät osanottajat ovat olleet aktiivisina mukana raportin valmistelussa ja parantaneet tuotteen laatua monin tavoin. Vaikka raportti ei ole neuvottelujen tuloksena syntynyt dokumentti, alkuperäisosapuolien huolenaiheet Arktisesta alueesta käyvät selkeästi ilmi tämän arviointiraportin varsinaisista asialuvuista.

Arktisen alueen ilmastonmuutosraportti

Arktisen alueen ilmastonmuutosraportti (Arctic Climate Impact Assessment report, ACIA) on Arktisen neuvoston vuonna 2000 valtuuttama, Barrowin julkilausumaan perustuva hanke. Sen tarkoitus on integroida kaikki käytettävissä oleva tieto, joka koskee sirkumpolaarisen pohjoisen ilmastonmuutosta ja sen vaihtelua. Se tutkii myös alueen ilmastonmuutoksen taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia ja biofysikaalisia seurauksia. Sitä ohjaa tieteellinen komitea ja sitä tukevat Arktisen ympäristön tilan seuranta- ja arviointiohjelma, Arktisen kasvillisuuden ja eläimistön suojeleohjelma (CAFF) sekä Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC). ACIA on tähän mennessä laajin alueellisen tason arvio ilmastonmuutoksesta ja -vaihtelusta. Arviossa todetaan, että ilmastonmuutoksella on jo vaikutuksia, jotka ovat yhteydessä ihmisten hyvinvointiin. Esimerkiksi myrskyallokot lisäävät paineita uudelleensijoittaa joitakin yhteisöjä, ja ikiroidan aktiivisen kerroksen syveneminen murentaa infrastruktuuria monella taholla.

topäätökset jätettäisiin huomioimatta, toimittaisiin tämän raportin kirjoittamiseksi sovittujen suositusten, ja siten myös vuoden 2002 Inarin julkilausuman, vastaisesti. AHDR:n onnistuminen riippuu siitä, missä määrin se edistää Arktisen neuvoston Kestävän kehityksen työryhmän toimintaa.

Arktiset visiot ja intressit

Ennen siirtymistä raportin aineistoon on paikallaan puntaroida yleisiä katsantokantoja, joita sidosryhmät yhdistävät Arktisen alueen inhimillisen kehityksen arviointiin. Lukijat, jotka haluavat heti paneutua tärkeimpiin ongelmiin, voivat hypätä tämän osuuden yli. Tämän lukeminen voi silti olla hyödyksi, jos haluaa tarkastella Arktisella alueella vallitsevia oloja kuvaavia raportin kirjoituksia laajemmasta perspektiivistä.

On helppo ajatella, että Arktisen alueen kaltaista vyöhykettä voitaisiin luonnehtia objektiivisesti kattamalla tavalla tai toisella kaikkien alueella toi-

mivien tahojen katsantokannat. Samoin voitaisiin huomioida niiden kannat, jotka ovat kiinnostuneita alueesta, vaikka eivät olekaan siellä varsinaisia toimijoita. Tämänkaltaiset yritykset ovat silti tuomitua epäonnistumaan. Arktisesta alueesta on paljon visioita, ja yksittäisten visioiden kiinnostavuus on suoraan verrannollinen yksittäisten toimijoiden etulähtökohtiin. Esimerkiksi Thomas Bergerin tunnettu sanonta "Pohjoinen rajaseutu, pohjoinen kotimaa" osoittaa kahden ihmisryhmän välisen eron: on niitä, joiden mielestä sirkumpolaarinen pohjoinen on teollistuneita eteläisiä yhteisöjä kiinnostava luonnonvarojen varasto sekä niitä, jotka asuvat Arktisella alueella ja pitävät itseään alueella eläneiden kansojen nykyisinä edustajina.

Tärkeystään huolimatta tämä kaksijakoisuus tekee hallaa niille Arktisen alueen visioille, jotka ovat pohjustaneet pohjoisia kysymyksiä ja muovanneet yksilöiden ja asianosaisryhmien intressejä uuden ajan historian saatossa (15). Näistä visioista monet ovat luoneet selkeästi erotettavia asenteita.

Syntyperäinen? Aboriginaali? Alkuperäinen?

Puuttumatta kielieroihin, Arktisen alueen maissa käytetään eri nimityksiä kansoista, joiden asema oli jo vakiintunut eurooppalaislähtöisten ihmisten muuttaessa pohjoiseen. Alaskassa "syntyperäinen" on yleisin ilmaisu. Kanadassa perustuslaki määrittelee termin "Kanadan aboriginaalikansat" käsittämään "Kanadan intiaani-, inuitti- ja mestitsikansat". Vaikka perustuslaki käyttää termiä "intiaanit", intiaanikansat ovat itse alkaneet pitää parempana termiä "ensimmäiset kansat". Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän lainsäädäntö erottelee "vähälukuiset, alle 50 000 ihmistä käsittävän alkuperäiskansat" ja muut ei-venäläiset kansat. Esimerkiksi jakuuteilta ja komeilta evättiin lukumääränsä takia alkuperäiskansan asema. AHDR-raportti käyttää termiä "alkuperäinen", koska tiettyä kansaa tai kansoja varten tarvitaan yhteinen termistö. Samoin raportissa todetaan, että monet arktisen alueen asukkaat ovat syntyperältään sekoittuneita. Säännöt alkuperäisväestöön kuulumisesta vaihtelevat alueen laidalta toiselle. Voidaan kuitenkin todeta, että nykyisin hyvin monilla alueen asukkailla on sekä alkuperäiset että jonkun muun kansan juuret. Arktisen alueen alkuperäiskansoista on kartta luvussa 3.

Koska näillä asenteilla on taipumus poikia hyvin erilaisia, ja joskus ristiriitaisia, tapoja suhtautua tärkeisiin arktisiin kysymyksiin, ne muodostavat vahvan taustan Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportille.

Kotimaa

Mielestämme päällimmäisenä on ajatus Arktisesta alueesta monenkirjavan alkuperäiskansojen ryhmän kotimaana. Ryhmään kuuluvat niin Pohjois-Amerikan arktisen alueen inuitit ja athabascalaiset kuin Fennoskandian ja Kuolan niemimaan saamelaisetkin, unohtamatta myöskään Venäjän pohjoisosien vähäväkisiä kansoja. Nämä kaikki polveutuvat kansoista, jotka seurasivat pohjoiseen vetäytyvää jäätikön reunaa Euroopassa, levittäytyivät yli pohjoisen Siperian ja Venäjän Kaukoidän ja ylittivät Beringinsalmen noin 4 000 vuotta sitten, tai ehkä jo aiemminkin. He ovat löytäneet tapoja elää melko mukavasti Arktisella alueella ja sopeutua sen biofysikaalisiin muutoksiin. Menneinä aikoina Pohjois-Amerikan arktisen alueen inuittien ja Luoteis-Siperian nenetsien kaltaiset ryhmät ovat eläneet suhteellisen omavaraista elämää. Tämä elämäntilanne selittää heidän yleisen tapansa käyttää termejä, jotka viittaavat ”ihmisiin”, kun he puhu-

vat itsestään ja ”maahan”, kun he luonnehtivat aluetta, jolla he elävät.

Lähempänä nykyaikaa Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat olleet kosketuksissa moniin ulkopuolisiin. Tämä aika koitti Grönlannin inuiiteille 900-luvun lopusta lähtien Islannin viikinki aikaisen kulkureittien ja uudisasutuksen myötä (16 - 17), Beringinmeren alueen aleuttilaisille 1700-luvun puolestavälistä lähtien ja Kanadan ylä-arktisen alueen inuiiteille 1900-luvun alusta lähtien. Viimeisten 50 vuoden aikana nämä kosketukset ovat tuoneet paljon nopeita ja kiihtyviä yhteiskunnallisia muutoksia Arktisen alueen alkuperäisasukkaiden elämään.

Nykyään pohjoiset alkuperäiskansat muodostavat vain murto-osan Arktisen alueen pysyvästä väestöstä (tosin joillakin alueilla he ovat enemmistönä). Näissä olosuhteissa on erittäin tärkeää, että Arktisen alueen päätöksentekijät selvittävät alueen alkuperäiskansojen oikeudet - ei pelkästään ihmisiä ja poliittiset oikeudet, vaan myös oikeudet maahan ja luonnonvarojen käyttöön. Tämä koskee myös niitä ihmisiä, jotka eivät ole koskaan luopuneet alkuperäiskansalle kuuluvista oikeuksistaan, vaikka heidän kotimaansa on liitetty modernien valtioiden oikeusjärjestelmiin. Kiistat koskevat tavalla tai toisella alkuperäisoikeuksiin liittyviä vaatimuksia

Mackenzien laakson öljyputkea koskenut tutkimus

Teollisuus kasvatti paineita kehittää Arktisen alueen öljyn ja kaasun hyödyntämistä, ja samalla Dene- ja Mestitsi-intiaanien keskuudesta alkoi kuulua yhä voimakkaampaa vastustusta. Siksi Kanadan hallitus päätti maaliskuussa 1974 perustaa Mackenzien laakson tutkimukset. Kyseessä oli kuninkaallinen komitea, jonka päälliköksi hallitus nimitti tuomari Thomas R. Bergerin. Tutkimuksen raportin otsikko kuului Pohjoinen rajaseutu, pohjoinen kotimaa, ja se julkaistiin vuonna 1977. Raporttia, jota kutsutaan yleisesti Bergerin raportiksi, pidetään laajalti Arktisen alueen vaihtoehtoisten visioiden urauurtavana julkilausumana. Berger tarkasteli aihetta saatekirjeessään: ”Pohjoinen merkitsee rajaseutua, mutta se on myös kotimaa ... Ja se on perintö, ainutkertainen ympäristö, jota meidän tulee suojella kaikkia kanadalaisia varten.” Lopuksi hän totesi: ”Päätökset, jotka meidän tulee tehdä, eivät koske pelkästään pohjoisen öljyputkia. Päätökset koskevat pohjoisen ympäristön suojelua ja pohjoisten kansojen tulevaisuutta” (14). (Kuva: Mackenzien laakson maakaasuputken ehdotettu reitti. Kartan julkaisija: Mackenzie Gas Project, ks. www.mackenziegasproject.com.)

ja vastavaateita, ja ne ovat nyt Arktisen alueen poliittisen ja oikeudellisen tilanteen keskipisteessä. Asiasta tarkemmin 5. ja 6. luvussa.

Löytöjen maa

Katsottuna eurooppalaisten näkökulmasta, Arktista aluetta on pitkään pidetty suurena löytöjen maailmana (18). 1500-luvulta lähtien aina 1800-luvulle asti eurooppalaiset ovat himoineet Luoteisväylän tai Koillisväylän avaamista itään työntäen taka-alalle tai kieltäen alueen alkuperäiskansojen olemassaolon. He halusivat väen vängällä tutkia Arktisen alueen äärioluita ja kohdistivat oikeudellisia vaateita alueen eri osiin tavoitellessaan niiden maiden etuja, joista olivat lähtöisin. Tämä visio näytti voimistuvan ja heikkenevän olosuhteista riippumatta, mistä esimerkkeinä Ison-Britannian laivastoupseerien ylimäärä Napoleonin sotien jälkeisenä aikana sekä ritariajan kulttuuri, joka innoitti kadonneen Franklinin retkikunnan etsintöjä vuosikymmenien ajan 1800-luvun keskivaiheilla (19). Nykyisin suurin osa Arktisesta alueesta on kartoitettu ja jaettu juridisessa mielessä kahdeksaksi arktiseksi valtioksi, mistä voi päätellä, että kyseessä oleva näkemys ei ole enää ajankohtainen. Mutta tähänkään johtopäätökseen ei tulisi päätyä miettimättä asiaa tarkemmin. Arktisen altaan merenalaiseen topografiaan liittyy tärkeitä kysymyksiä, joihin ei tiedetä vastauksia, ja asian painoarvo kasvaa alueen ilmastomuutoksen käynnistymisen myötä. Lisäksi monet ulkopuoliset ovat yhä sitä mieltä, että Arktinen alue on löytöretkeilyn kohde tai erämaa-alue, joka on enimmäkseen autio ja vailla pysyvää ihmisasutusta. Tämänkaltaiset näkökannat tekevät päättäjille vaikeaksi kohdata todelliset ongelmat (esim. alkuperäiskansojen oikeuksien vahvistaminen, alueen ympäristönsuojelu), jotka nykyään hallitsevat Arktisen alueen poliittista asialistaa.

Kulttuurilähettiläiden kohde

Kuten muuallakin maailmassa, kristityt lähetysaarnajat saapuivat arktiselle alueelle löytöretkeilijöiden vanavedessä. Alueella kilpailivatkin pian monet kristityt lahkot, muiden muassa roomalaiskatoliset, Venäjän ortodoksit, anglikaanit/episkopaalit, luterilaiset, moravialaiset, presbyteerit ja kveekarit. Lähetysaarnajien päättäväisimmät ponnistelut poikivat monilla alueilla eräänlaisen synkretismin, muttei täydellistä kääntymystä mi-

hinkään tiettyyn kristinuskon ilmentymään (ks. myös luku 3). Nyt kristittyjen lähetystyöntekijöiden aika on pääosin ohi Arktisella alueella. Silti tämän vaiheen perintö elää yhä monilla kolkilla, ja läntisen kulttuurin vaikutus on leviämässä. Se näkyy muun muassa ruokailutottumuksissa, vapaaajan harrastuksissa ja populaarimusiikissa. Arktisella alueella tämä kulttuurin vaikutus aiheuttaa usein tahattomia sivuvaikutuksia, koska toiminnassa ei kiinnitetä riittävästi tai lainkaan huomiota lisävaikutuksiin. Seuraukset ovat silti pysyviä ja tuntuja. Tällä hetkellä monien Arktisen alueen pysyvien asukkaiden tärkeänä tehtävänä on yrittää sopeutua näiden läntisen kulttuurin lähettiläiden eli lähetystyöntekijöiden ja heidän seuraajiensa aiheuttamiin ilmiöihin.

Luonnonvarojen varasto

Baskilaisten ja hollantilaisten valaanpyytäjien 1500-luvun toiminnasta lähtien Arktinen alue on kiinnostanut monia sekä uusiutuvien että uusiutumattomien luonnonvarojen varastona. Tämä ajattelu on johtanut näkemykseen, että alueen luonnonvaroja voi käyttää kiinnittämättä juurikaan huomiota kestävyuden periaatteeseen tai luonnonvarojen hyödyntämisen sivuvaikutuksiin. Aiemmin tämä ajattelu keskittyi pääosin vain elävien luonnonvarojen käyttöön, esimerkkeinä Venäjän harjoittama merisaukkojen ja turkishylkeiden pyynti 1700-luvulla ja amerikkalaisten ja brittien suurvalaiden pyynti 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella.

1900-luvulla Arktisesta alueesta tuli maailmanluokan kalanjalostuslaitosten kehto sekä uusiutumattomien luonnonvarojen varasto, mukaan lukien mineraalit ja hiilivedyt. Nykyään alueelta louhitaan merkittäviä määriä nikkeliä, lyijyä, sinkkiä ja jopa timantteja. Ehkä vielä tärkeämpänä alueen rooli nähdään suhteellisen varmana öljyn ja maakaasun lähteenä. Purdhoen öljykenttä, jonka kaupallinen arvo todettiin merkittäväksi vuonna 1968, on Pohjois-Amerikan suurin öljykenttä. Siperian luoteisosan valtavat kaasukentät ja Barentsinmeren öljy- ja maakaasuvarat ovat elintärkeitä Venäjän pyrkimykselle mobilisoida taloudelliset resurssit, joita se tarvitsee kansainvälisessä kaupankäynnissä. Valitetaan, että eteläisten hallitusten maksamilla tulonsiirroilla on valtava merkitys arktisen alueen talouteen. Harvoin silti tullaan ajatelleeksi sitä rahamäärää, joka virtaa etelään taloudellisina tuottoina ja vuokratuloina Arktisen alueen raaka-aineiden hyödyntämisen tuloksena. Kuten

luvusta 4 käy ilmi, etelään suuntautuu suurempi virta kuin pohjoiseen.

Sotilasoperaatioiden näyttämö

Arktisen alueen hiilivedyt ovat tärkeitä kehittyneiden teollistuneiden yhteisöjen toiminnalle. Kuitenkin ne, jotka keskittyvät turvallisuustekijöihin, ovat harvoin ajatelleet Arktista aluetta tavoiteltavan arvoisena sellaisenaan. Alue on silti aika ajoin noussut tärkeäksi sotilasoperaatioiden areenaksi (9). Ehkä merkittävimpana tapauksena voidaan pitää Arktisen alueen roolia kylmän sodan aikana Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen sekä sen liittolaisten välillä. Alue oli lähin supervaltojen välinen kosketuspiste, ja se loi lisäksi houkuttelevat olosuhteet ydinaseiden sijoittamiseen miehitettyihin pommikoneisiin, joissa oli risteilyohjuksia, ja ydinkäyttöisiin sukellusveneisiin, jotka pystyivät toimimaan pohjoisten merien jään alla suhteellisen turvallisesti (20). Neuvostoliiton romahtamisen ja kylmän sodan loppumisen myötä olisi ollut järkevää ajatella, että sotilaallinen perspektiivi olisi muuttunut marginaaliseksi, ja jossain määrin näin onkin käynyt. Olisi silti virhe olettaa, että Arktisen alueen käyttö sotilasoperaatioiden näyttämönä on menneen talven lumia. Yhdysvallat jatkaa strategisten asejärjestelmien sijoittelemista perustaakseen tukikohtia Alaskaan, Grönlantiin sekä myös pohjoisille, arktiselle vesille. Sotilasoperaation jätökset ovat nähtävissä alueen monissa osissa. Silmäänpistävästä esimerkkinä tästä ovat Venäjän käytöstä poistamat ydinkäyttöiset sukellusveneet, jotka lojuvat Murmanskin vuonossa odottaen niiden ihmisten toimia, joilla on tarvittava tietotaito ja teknologia alusten turvalliseen purkamiseen. Toisena esimerkkinä on amerikkalaisen lentotukikohdan kohtalo Thulesa, Grönlannin luoteisosassa. (ks. myös luku 12)

Ympäristöllinen keskeinen tekijä

Maapallon ja erityisesti pohjoisen pallonpuoliskon korkeiden leveysasteiden suuri ympäristöllinen merkitys on tunnustettu jo kauan. Tämä johtuu osin siitä, että veden ja ilman kautta leviävät, keskileveysasteilta lähtöisin olevat saasteet kulkeutuvat arktiselle alueelle ja usein jäävät sinne pitkiksi ajoiksi. Tieto pysyvien orgaanisten saasteiden (POP-yhdisteet) kerääntymisestä Arktiselle alueelle ja niiden vaikutuksesta ihmisen terveyteen oli yksi tärkeä osatekijä, kun Tukholmassa saavutettiin neuvottelujen tuloksena multilateraalinen ympäristösopimus vuonna 2001. Sen tarkoitus on vähentää POP-yhdisteiden tuotantoa, hallitsematonta käyttöä ja päästöjä (21). Vielä hälyttävämpiä ovat

uudet todisteet siitä, miten Arktinen alue vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Ilmastonmuutoksen vaikutukset, esimerkiksi meren jääpeitteen oheneminen, myrskyaallokkojen aiheuttama rannikoiden eroosio ja ikiroudan aktiivisen osan paksuuntuminen, ovat nyt selkeästi nähtävissä sirkumpolaarisessa pohjoisessa (22). Lisäksi Arktisen alueen ilmastonmuutos voi aiheuttaa reaktioita, jotka kiihdyttävät globaalia ilmastonmuutosta. Ikiroutakerroksen sulaminen voi muuttaa alueen kasvihuonekaasujen imijästä niiden lähteeksi, ja meren jääpeitteen sulaminen heikentää Arktisen alueen kykyä heijastaa auringon säteilyä takaisin avaruuteen. Tämän vuoksi ilmastonmuutoksen ja -vaihtelun globaali-vaikutuksista kiinnostuneet ihmiset ovat alkaneet seurata tarkasti Arktisen alueen tapahtumia.

Arktisen alueen pitäminen pelkästään ympäristöllisenä keskeisenä tekijänä jättää keskustelun ulkopuolelle alueen pysyväille asujaimistolle tärkeät kulttuurilliset, taloudelliset ja poliittiset kysymykset. Se saattaa jopa siirtää huomion toisaalle tärkeämmistä alueellisista ongelmista. Näihin kuuluu muun muassa päätös siitä, tulisiko perinteisen, mutta yhä saastuneemmaksi käyvän, ravinnon syömistä jatkaa. Tämä Arktisen alueen visio on silti vääjäämättä nousussa.

Tieteen työssija

Arktinen alue on pitkään vetänyt puoleensa tutkijoita. Esimerkiksi fysiikan tutkijoita kiinnostavat jäätiköt ja maan ilmastojärjestelmä, kun taas kulttuuriantropologit pyrkivät rekonstruoimaan tämän uuden maailman kansoittamisprosessin ja ymmärtämään karjanhoitoon tai metsästyksen ja keräilyyn keskittyvien alkuperäiskansojen kulttuureita. Nykyään ollaan alati paremmin perillä alkuperäisen tai perinteisen tiedon kehittyneisyydestä. Parhaillaan pyritään vertaamaan ja asettelemaan vastakkain kahta tiedonlähestymistapaa sekä saattamaan yhteen länsimainen tiede ja perinteinen ekologinen tieto, jotta niillä yhdessä voitaisiin ratkaista konkreettisia ongelmia.

Arktisesta alueesta kiinnostuneet tiedemiehet ajoivat voimakkaasti Kansainvälistä polaarivuotta 1882 - 1883 ja 1932 - 1933 ja olivat mukana järjestämässä Kansainvälistä geofysiikan vuotta 1957 - 1958. Viime vuosina Arktinen alue on asettanut tiedemiehille suuren haasteen yrittää löytää vastauksia esimerkiksi ilmastonmuutosta, stratosfäärin otsonikatoa ja erilaisten saasteiden vaikutuksia koskeviin kysymyksiin. On keskitytty sekä globaaleihin prosesseihin että alueelle tyypillisiin olosuhteisiin. Vuoden 2007 - 2008 Kansainvälistä polaarivuotta suunnitellaan jo täyttää päätä, ja Arktisen alueen suuret huolenaiheet ovat sen asialistalla.

Seikkailumatkailijoiden kohde

Sitä mukaa kun planeettamme kuvaannollisesti pienenee, ekomatkailijoita puoleensa vetävät neitseelliset erämaat ja extreme-lajien harrastajia houkuttelevat fyysiset haasteet käyvät yhä harvinaisemmiksi, ja samalla niiden arvostus kasvaa. Joiltain osin Arktisen alueen sijaan tätä visiota vastaa paremmin Etelämanner, koska siellä ei ole pysyvää ihmisasutusta. Siinä missä Etelänapa-alueelle pääsy on hankalaa ja kallista, monet Arktisen alueen osat ovat valmiina seikkailunhaluisten matkailijoiden ulottuvilla. Huippuvuorille ja moniin kaukasiin Pohjois-Amerikan arktisen alueen kohteisiin on mahdollista päästä esimerkiksi kaupallisella vuorolennolla.

Sirkumpolaarinen pohjoinen ei luonnollisesti ole mikään erämaa. Monet alkuperäiskansat ovat vuosisatojen ajan eläneet ja käyttäneet vakituisesti alueen useimpia osia. Arktisella alueella voi silti matkustaa ristiin rastiin siten, että kävijän mieleen jää kuva koskemattomasta erämaa-alueesta. Tällainen mielikuva Arktisesta alueesta rohkaisee joitakin kävijöitä vastustamaan pyrkimyksiä kehittää alueen uusiutumattomien luonnonvarojen käyttöä ja kannattamaan toimia (esim. valaan- tai sudenpyynnin kiellot), jotka todennäköisesti murskaisivat joillekin alueen alkuperäiskansoille ja rannikkoseutujen yhteisöille tärkeitä kulttuurisidonnaisia käytäntöjä (23 - 24). Nämä sivuvaikutukset tuntuvat hyväksyttäviltä seurauksilta niiden seikkailumatkustajien mielestä, jotka eivät tunne tarkemmin Arktisen alueen kulttuureja eivätkä ymmärrä alueen ekosysteemien dynamiikkaa. He haluavat säilyttää oman "Arktisen alueensa" välittämättä siitä, miten tilanne todennäköisesti vaikuttaa alueen muiden osapuolten tilanteeseen.

Mielikuvituksen innoittaja

Viimeisenä muttei vähäisempänä asiana vielä muutama sana Arktisesta alueesta mielikuvituksen innoittajana, kuten jotkut alueen mieltävät. Alue on tullut tärkeäksi monille, jotka eivät koskaan tule käymään itse alueella, ja jotka elävät urbaaneissa yhteisöissä, vieläpä ilman suoraa kosketusta luontoon (25). Arktisella alueella on ollut merkittävä asema yleistyksen käsitteen konkretisoijana (26). Alue on tuottanut paljon tarinoita uhkarohkeudesta - alkaen Elisha Kent Kanen löytöretkiraporteista ja Jack Londonin fiktiivisistä kertomuksista - joihin urbaanit, istumatyön turruttamat ihmiset ovat mieltyneet. Se on vetänyt puoleensa jopa eri aloilla toimivia mainostajia, jotka etsivät vetäviä kuvia edistämään erityistuotteidensa myyntiä.

Aluksi voi näyttää siltä, että tämä ulkopuolisten kuva on - tai sen pitäisi olla - osin tai kokonaan vailla merkitystä niiden näkökulmasta, jotka asuvat Arktisella alueella. Olisi silti virhe noin vain unohtaa Arktisen alueen tämä puoli. On olemassa suuri tarve tuottaa kuvia ja kirjoituksia, jotka tukevat arktista mielikuvitusmaailmaa. Lisäksi alueen tässä valossa näkevät ihmiset on helppo saada mukaan liikkeisiin, jotka vaativat luonnon hyväksikäytön lopettamista ja ylipäänsä ihmisen toimien jyrkkää rajoittamista Arktisella alueella. Heitä on paljon, ja he eivät tavallisesti ole kiinnostuneita alueen inhimillisestä hyvinvoinnista, joten tähän ryhmään kuuluvat ihmiset voivat tukea ja tukevatkin menettelytapoja, jotka heikentävät Arktisen alueen pysyvää väestön ja alueen muiden osallisyhmien etuja.

Yhteenvedon voidaan todeta, että Arktinen alue ei ole yksitasoinen käsite. Arktisen alueen sidosryhmillä on erilaisia etulähtökohtia, ja siksi he usein puhuvat toistensa ohi edes tajuumatta tekevänsä niin. Alueen inhimillistä hyvinvointia arvioitaessa tulee ensin tunnistaa näkökantojen kirjavuus ja oivaltaa, miten se vaikuttaa kykyymme ymmärtää Arktisen alueen inhimillistä hyvinvointia.

Lähteet ja viitteet

1. Tämä on totta huolimatta siitä tosiasia, että kokonaiset maat kuten Suomi, Islanti, Norja ja Ruotsi saavat säännöllisesti korkeita YK:n inhimillisen kehityksen indeksi-pisteitä.
2. Poikkeus on Islanti, ainoa maa joka sijaitsee kokonaan Arktisen alueen sisällä.
3. Jopa tässä tapauksessa johtuen siitä tosiasia, että Nunavik (tai pohjoinen Quebec) ja Labrador ulottuvat 60o pohjoista leveyttä yli.
4. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Arctic Pollution Issues: State of the Arctic Environment Report (AMAP, Oslo, 1997).
5. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Arctic Pollution 2002 (AMAP, Oslo, 2002).
6. T. Armstrong, G. Rogers, G. Rowley, The Circumpolar North (Methuen, London, 1978).
7. C. Keskitalo, Negotiating the Arctic: The Construction of an International Region (Routledge, London, 2004).
8. L. P. Bloomfield, "The Arctic: Last Unmanaged Frontier," Foreign Affairs 60: 87 (1981).
9. F. Griffiths, "Introduction: The Arctic as an International Political Region," in The Arctic Challenge: Nordic and Canadian Approaches to Security and Cooperation in an Emerging International Region, K. Mottola, Ed. (Westview, Boulder, 1988) pp. 1-14.
10. D. Scrivener, Gorbachev's Murmansk Speech: The Soviet Initiative and Western Response (Norwegian Atlantic Committee, Oslo, 1989).
11. O. R. Young, "The Arctic Council: Marking a New Era in International Relations" (A Twentieth Century Fund Report, 1996).
12. O. R. Young, "Arctic Governance: Preparing for the Next Phase" (Background paper prepared for the Fifth Conference of Parliamentarians of the Arctic Region, 2000).

13. E. A. Parson, *Protecting the Ozone Layer: Science and Strategy* (Oxford Univ. Press, Oxford, 2003).
14. T. R. Berger, *Northern Frontier, Northern Homeland: The Report of the Mackenzie Valley Pipeline Inquiry*, 2 vols. (Ministry of Supply and Services, Ottawa, 1977).
15. G. Osherenko, O. Young, *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities* (Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1989).
16. W. W. Fitzhugh, E. I. Ward, Eds., *Vikings: The North Atlantic Saga* (Smithsonian Institution Press, Washington and London, 2000).
17. G. Pálsson, *Frægð og firnindi: Ævi Vilhjalms Stefánssonar* (Biography of Vilhjalmur Stefansson) (*Mál og menning*, Reykjavík, 2003). (In Icelandic).
18. P. Berton, *The Arctic Grail* (Viking, New York, 1988).
19. F. Fleming, *Barrow's Boys: A Stirring Story of Daring, Fortitude, and Outright Lunacy* (Grove Press, New York, 1999).
20. O. R. Young, "The Age of the Arctic," *Foreign Policy*, 61: 160 (1985-1986).
21. D. Downie, T. Fenge, Eds., *Northern Lights Against POPs: Combatting Toxic Threats in the Arctic* (McGill-Queen's Univ. Press, Montreal and Kingston, 2003).
22. Nämä muutokset on kirjattu ylös kokonaisuudessaan Arktisen neuvoston puitteissa tehdyssä Arktisen alueen ilmastonmuutosraportissa (Arctic Climate Impact Assessment), joka ilmestyi syksyllä 2004.
23. N. Einarsson, "All animals are equal but some are cetaceans: conservation and culture conflict," in *Environmentalism: The View from Anthropology*, K. Milton, Ed. (Routledge, London and New York, 1993) pp. 73-84.
24. N. Einarsson, "A sea of images: Fishers, whalers and environmentalists," in *Images of Contemporary Iceland: Everyday Lives and Global Context*, G. Pálsson, E.P. Durrenberger, Eds. (Univ. of Iowa Press, Iowa City, 1996) pp. 46-59.
25. Spofford, Francis 1997 *I May Be Some Time: Ice and the English Imagination* (Faber and Faber, London, 1996).
26. C. Loomis, "The Arctic Sublime," in *Nature and the Victorian Imagination*, U.C. Knoepfmacher, G.B. Tennyson, Eds. (Univ. of California Press, Berkeley, 1977) pp. 95-112; F. Griffiths, Ed., *Arctic Alternatives: Civility or Militarism in the Circumpolar North* (Science for Peace/Samuel Stevens, Toronto, 1992); O. R. Young, *Arctic Politics: Conflict and Cooperation in the Circumpolar North* (Univ. Press of New England, Hanover, 1992).

2 Arktisen alueen väestö

Johtavat kirjoittajat:

Dmitry Bogoyavlenskiy, Center fo Demography and Human Ecology, Institute for Economic Forecasting, Russian Academy, Venäjän federaatio ja Andy Siggner, Housing, Family & Social Statistics Division, Statistics Canada

Arviolta 4 miljoonaa ihmistä elää Arktisella alueella. Jotkut maat sijaitsevat kokonaan tämän alueen sisällä, mainittavimpina Islanti, Grönlanti ja Färsaaret. Toisilla mailla, Venäjällä, Kanadalla, Yhdysvalloilla, Norjalla, Ruotsilla ja Suomella vain pieni osa niiden kokonaisväestöstä asuu niiden vastaavilla arktisilla alueilla.

Tämä luku kuvaa Arktisen alueen erilaisia väestöjä keskittymällä väestötieteen avainominaispiirteisiin: kuinka monta ihmistä on olemassa, missä he elävät, syntyvyys, kuolleisuus, ikä- ja sukupuolijakauma sekä muuttoon. Tilastot viittaavat Arktisten maiden väestön kokonaisuutena niiden maiden osalta jotka ovat kokonaan Arktisen alueen sisällä. Muiden maiden tapauksessa, tilastot viittaavat maantieteellisiin alueisiin, jotka kuuluvat maailman sirkumpolaariseen alueeseen, kuten määriteltiin *Luvussa 1. Johdanto: Inhimillinen kehitys Arktisella alueella.*

Arktisten alueiden ja maiden väestö vuoden 2003 aikoihin

Arktinen maa/alue	Ala (1000 km ²)	Päivämäärä	Väestön koko (1000)	Väestön tiheys (per 100 km ²)
Kokonaisväestö	12575		4058.0	32
USA: Alaska	1516	1.7.2003	648.2	43
Kanada: arktiset alueet	4191	15.5.2001	130.3	3
Tanska: Grönlanti	2176	1.1.2003	56.7	3
Islanti	103	31.12.2002	288.5	280
Tanska: Färsaaret	1	31.12.2002	47.7	3410
Norja: arktiset alueet	107	1.1.2003	462.7	431
Ruotsi: arktiset alueet	99	31.12.2002	253.6	257
Suomi: arktiset alueet	93	31.12.2002	187.8	202
Venäjä: arktiset alueet	4289	9.10.2002	1982.5	46

Yleiset väestön ominaispiirteet

Huolimatta siitä tosiasiaista että väestötieteellinen tilanne on erilainen sirkumpolaarisen alueen vaihtelevissa osissa, on olemassa yleisluontoisia väestön ominaispiirteitä jotka tekevät Arktisen alueen väestönkirjon läheiseen suhteeseen toistensa kanssa ja selkeästi erilaiseksi kuin ne ihmiset, jotka elävät maan eteläisimmillä alueilla, tai toisilla pohjoisen pallonpuoliskon ei-sirkumpolaarisilla alueilla.

Syntyvyys, vaikkakin laskussa, on yleisesti korkeampi Arktisella alueella kun verrataan Arktisten maiden eteläisempiin osiin ja Euroopan pohjoismaihin kokonaisuutena. Myös kuolleisuus on korkea ja elinajan odote on vastaavasti alhainen.

1900-luvun viimeisellä vuosikymmenellä väestön tulomuutto kaikilla sirkumpolaarisilla alueilla on ollut pienempi kuin lähtömuutto, johtaen väestön muutosta johtuvaan nettomenetykseen.

Arktisen alueen väestön ikärakenne eroaa sen eteläisten vastineiden ikärakenteista. Kaikkein huomattavin ero väestön suhteellisen suuri osa työvoimakäryhmässä, kuin myös nuoremmassa ikäryhmässä joillain sirkumpolaarisilla alueilla ja vastaavasti pienempi osio vanhemmissa ikäryhmissä. Tämä ikärakenteen kummallinen piirre on väestön ominaispiirre valtaosassa sirkumpolaarisista alueista ja riippuu muuttovirtauksista sisään ja ulos näiltä alueilta.

Maissa joissa on tietoa alkuperäisväestöistä, näillä väestöillä on taipumusta olla nuorempia, suuren osan väestöstä ollessa alle 5-vuotiaita (katso laatikko sivulla 29 alkuperäisasukkaiden määritelmästä). Riippuen alkuperäisten ja ei-alkuperäisten väestöjen suhteellisesta osuudesta jokaisella sirkumpolaarisella alueella, tällä tekijällä on usein huomattava vaikutus alueen sosioekonomisiin olosuhteisiin. Esimerkkinä Nunavut, Kanada, jossa 85% väestöstä on inuiitteja ja vain 15% on ei-alkuperäisasukkaita. Inuiittien mediaani-ikä Nunavutissa on 19 vuotta (joka tarkoittaa että puolet inuiitti-väestöstä on alle tämän iän). Jos otetaan huomioon ei-alkuperäinen väestö Nunavutissa, mediaani-ikä nousee vain 22 ikävuoteen johtuen

Joitain olennaisia Arktisen alueen valtioiden arvoja (1950-2000)

Maa	Alueet	Indeksi	1950	1960	1970	1980	1990	2001	
USA	Koko	CBR	24.1	23.7	18.4	15.9	16.7	14.1	
		CDR	9.6	9.5	9.5	8.8	8.6	8.5	
		TFR			2.48	1.84	2.08	2.12	
		LEx-m	65.6	66.6	67.1	70.0	71.8	74.4	
		LEx-f	71.1	73.1	74.8	77.4	78.8	79.8	
	Alaska	CBR	30.0	32.8	24.1	23.6	21.3	16.0	
		CDR	9.6	5.6	4.7	4.1	4.0	4.7	
		TFR					2.61	2.32	
		LEx-m	57.8		66.1	68.7	72.3	72.3	
		LEx-f	62.8		74.0	76.9	77.5	77.5	
Kanada	Koko	CBR	27.2	26.1	15.8	15.0	14.4	10.5	
		CDR	9.0	7.7	7.2	6.9	6.9	7.1	
		TFR							
		LEx-m	66.3	68.4	69.3	72.0	75.0	77.0	
		LEx-f	70.8	74.2	76.4	79.0	81.0	82.0	
	Arktiset alueet	CBR*	-	45.2	30.5	24.7	24.3	17.3	
		CDR*	14.7	9.4	6.2	4.7	3.6	4.4	
		TFR	-	-	54.9	69.7	71.9	70.7	
		LEx-m**	-	-	59.8	74.9	75.1	75.5	
		LEx-f**	-	-	59.8	74.9	75.1	75.5	
Grönlanti	Koko	CBR	45.5	48.8	24.6	20.5	22.5	16.6	
		CDR	17.4	7.8	6.1	7.6	8.4	7.8	
		TFR	5.76	6.98	3.07	2.40	2.44	2.45	
		LEx-m	32.2		58.9	59.7	60.7	62.8	
		LEx-f	37.5		65.7	67.3	68.4	68.0	
	Islanti	Koko	CBR	27.9	28.1	21.5	19.8	18.8	14.3
			CDR	7.9	6.6	7.1	6.7	6.7	6.0
			TFR		4.17	3.14	2.48	2.31	1.95
			LEx-m				73.5	75.0	78.1
			LEx-f				79.5	80.1	82.2
Färsaaret	Koko	CBR	22.0	21.1	17.1	20.1	13.5		
		CDR	7.9	7.4	7.1	7.5	7.7		
		TFR		3.85	2.64	2.71	2.31		
		LEx-m				72.8	75.2		
		LEx-f				79.6	81.4		
	Arktiset alueet	CBR							
		CDR							
		TFR							
		LEx-m							
		LEx-f							

* Sisältää ainoastaan Luoteis-territorit + Yukonin + Nunavutin.

** Sisältää ainoastaan Luoteis-territorit + Yukonin + Nunavutin.

** Huomautus: Elinajan odotteet miehille & naisille eivät ole Luoteis-territorioita (sisältyen Nunavutin) varten, vaan sijaisarvoina Kanadan arktisille alueille.

CBR: Karkea syntyyysluku
 CDR: Karkea kuolleisuusluku
 TFR: Kokonaishedelmällisyysluku
 LEx-m: Elinajan odote - miehet
 LEx-f: Elinajan odote - naiset

Maa	Alueet	Indeksi	1950	1960	1970	1980	1990	2001
Norja	Koko	CBR			16.6	12.5	14.4	12.6
		CDR			10.0	10.1	10.9	9.8
		TFR			2.72	1.72	1.93	1.78
		LEx-m			1968-69	1976-80	1986-90	
		LEx-f					73.1	76.2
	Arktiset alueet	CBR			18.9	13.5	14.7	12.1
		CDR			9.2	9.3	10.6	10.1
		TFR			3.22	1.86	1.98	1.82
		LEx-m			1968-69	1976-80	1986-90	
		LEx-f					72.0	74.6
Ruotsi	Koko	CBR	16.5	13.7	13.7	11.7	14.5	10.3
		CDR	10.0	10.0	10.0	11.1	11.1	10.5
		TFR				1.67	2.13	1.56
		LEx-m			71.9	72.4	74.8	77.6
		LEx-f			76.8	78.5	80.4	82.1
	Norbotten	CBR				12.2	14.2	9.4
		CDR				9.9	10.4	10.8
		TFR				1.75	2.18	1.62
		LEx-m			71.5	71.5	73.4	76.0
		LEx-f			1966-70	1976-80	1986-90	1997-2001
Suomi	Koko	CBR	24.5	18.5	14.0	13.2	13.1	10.8
		CDR	10.2	9.0	9.6	9.7	10.0	9.4
		TFR	3.16	2.71	1.83	1.63	1.78	1.73
		LEx-m			65.9	68.5	70.7	74.6
		LEx-f			73.6	77.2	78.8	81.5
	Lappi	CBR	34.8	27.2	15.3	14.1	13.6	9.5
		CDR	9.2	7.0	7.6	7.7	9.0	9.4
		TFR						
		LEx-m						
		LEx-f						
Venäjä	Koko	CBR			23.2	14.6	15.9	13.4
		CDR			7.4	8.7	11.0	11.2
		TFR			2.42	2.01	1.90	1.89
		LEx-m			1961-1962	1970-1971	1980-1981	
		LEx-f			63.8	63.2	61.5	63.8
	Arktiset alueet	CBR				18.2	18.1	16.5
		CDR				6.8	6.9	5.3
		TFR						
		LEx-m						
		LEx-f						

inuiitti-väestön numeraalisesta painosta. Kontrastina myös Kanadassa, Yukonin territorion väestö on 75% ei-alkuperäistä ja kokonaisväestön mediaani-ikä on 35.8 vuotta, vain kaksi vuotta nuorempi kuin Kanadassa kokonaisuutena. Silti sen alkuperäisväestöllä on 28.6 vuoden mediaani-ikä.

Kyvyttömyytemme haalia tietoa kaikista sirkumpolaarisista maista alkuperäis- ja ei-alkuperäisväestön

koostumuksen mukaan pitää meiltä hyvin todennäköisesti piilossa tärkeitä väestötieteellisiä erotuksia niissä joissa kyseistä tietoa ei ole saatavilla. Se että tällaista tietoa ei ole saatavilla, saattaa muodostaa vakavia haasteita maan kansalliselle ja alueellisille hallituksille niiden suunnitteluprosesseissa ja vastaavasti vaikuttavat lopputuloksiin niillä alueilla.

Alkuperäiset ja ei-alkuperäisväestöt virallisissa tilastoissa

Tietty osa sirkumpolaarisesta väestöstä on alkuperäistä näille pohjoisille paikallisuuksille. He ovat asuneet täällä yli tuhat vuotta. Toinen osa sirkumpolaarisesta kokonaisväestöstä on ei-alkuperäistä. Nämä etnisesti ei samankaltaiset väestöt eroavat huomattavasti väestötieteellisissä hahmotuksissa ja elämäntyyliessä, huolimatta huomattavaa lähestymistä viime vuosikymmeninä.

Viralliset tilastot useista Arktisista maista eivät erityisesti tunnista alkuperäiskansoja, eivätkä ne kaikki tunnista muita etnisyyksiä omaavia kansoja. Esimerkiksi saamelaisten asuttamalla Norjan, Ruotsin ja Suomen sirkumpolaarisilla alueilla, etnisyyttä ei rekisteröidä virallisissa tilastoissa. Siksi niistä ei ole saatavilla yhtäkään väestötieteellistä indikaattoria. Grönlannissa, jossa alkuperäisväestö – inuiittit – ovat valtaosassa, tilanne on samankaltainen, vaikkakin Grönlannin viralliset tilastot tunnistavatkin Grönlannissa ja sen ulkopuolella syntyneet yksilöt. Grönlannissa syntyneitä ihmisiä voidaan pitää valtuutettuina alkuperäisinä asukkaina. USA:n laskennan mukaan alkuperäiskansoihin kuuluvat Amerikan intiaanit ja Alaskan alkuasukkaat. Kanadan laskenta määrittää alkuperäisasukkaiksi seuraavat: inuiittit, Pohjois-Amerikan intiaanit ja métit. Venäjän laskenta tunnistaa seuraavat alkuperäiskansat (lännestä itään): saamelaiset, nenetsit, hantit, selkupit, enetsit, nganasanit, dolganit, evengit, evenit, jukagirit, tsuksit, tsuvanit ja inuiitti-yupikit.

Arktisen alueen alkuperäiskansaväestö

Arktinen alue tai maa	Päivämäärä	Väestön (1000) koko	Alkuperäiskansa	Alkuperäiskansan osuus (%:a)
USA (Alaska)	Laskenta 2000	627	98 (119)*	15.6 (19.0)
Kanada: arktinen alue	Laskenta 2003	130	66	50.8
Tanska: Grönlanti	2003	57	50	88.1
Islanti	2003	288	-	
Tanska: Färsaaret	2003	48	-	
Norja: arktinen alue	2003	463		
Ruotsi: arktinen alue	2003	254	50*	~5
Suomi: arktinen alue	2003	188		
Venäjä: arktinen alue	Laskenta 2002	1982	~90**	>4

Huomautukset:

* Vain Amerikan intiaanit & Alaskan alkuperäiskansat (Amerikan intiaanit & Alaskan alkuperäiskansat ja joitain muita kansoja)

** Saamelaiset Pohjoismaissa, arvio (AMAP, 1998)

*** Arvion tekijä (D. Bogoyaviensky, laskenta 1989 = 77)

Väestödynamikat ja asutuskuviot

Arktisen alueen väestössä on ollut suuria muutoksia toisen maailmansodan jälkeen. Tämä osio tarkkailee kansojen määrää Arktisen alueen eri osissa, mukaan lukien kuinka tämä on muuttunut ajan kuluessa. Myöhemmät osiot keskittyvät kasvuun ja laskuun vaikuttaviin erilaisiin tekijöihin: syntyvyyteen, kuolleisuuteen ja muuttoon.

Huippu väestönkasvussa

1950-luvulla koko sirkumpolaarisen alueen väestö oli nousussa. Grönlannin, Alaskan ja pohjoisen Venäjän tapauksissa tämä nousu oli huomattava Grönlannissa kasvu oli pääasiassa luonnollisen lisääntymisen tulosta, kun taas kahdessa muussa maassa suuri osa kasvusta johtui 1990-luvulle jatkuudesta maahanmuutosta. Grönlannin väestö jatkui kasvuaan vahvassa ylöspäin johtavassa suuntauksessa 1970-luvulle saakka, jolloin se hidastui äkkiä. 1900-luvun viimeisellä vuosikymmenellä kasvusta tuli häviävän pientä.

1960-luvulla Ruotsin Norrbottenin ja Suomen Lapin väestöt alkoivat pienentyä. Vähän ajan kuluessa oli pienen kasvun ajanjakso, jota seurasi taas toinen lasku.

Norjan kolmen sirkumpolaarisen kunnan kasvu ensin hidastui ja sitten 1980-luvulta alkaen niiden väestömäärä alkoi laskea. Färsaarten väestö jatkoi kasvuaan jopa 1960-luvulla, mutta 1990-luvulla väestönkasvu antoi tilaa hitaalle laskulle. Islannin väestö jatkaa yhä kasvuaan.

Venäjän ja Alaskan arktiset alueet ovat todistaneet huomattavaa väestönkasvua. Venäjällä se kasvoi dramaattisesti 1930-luvulla, Arktisen väestön noustessa vuoden 1926 120.000:sta vuoden 1939 520.000:teen. Vangit ja karkotetut vastasivat suuresta osasta tästä lisästä. 1950-1980-luvuilla kasvu oli nopeaa, mutta ei niin nopeaa kuin 1930-luvulla. Tällä kertaa sen aiheutti vapaaehtoinen maahanmuutto. 1990-luvulla seurasi dramaattinen väestönlasku niin kutsutun paon pohjoisesta myötä. Paikallinen väestö kutistui lähes neljänneksen.

Alaskassa väestönkasvu oli kaikkein nopeinta 1940-1950-luvuilla, jonka jälkeen se hidastui, erityisesti 1990-luvulla. Jopa silloin Alaskan väestö jatkoi kasvuaan.

Kanada on osoittanut samanlaista kasvun kuviota toisen maailmansodan jälkeen, erittäin nopean kasvun tapahtuessa sen pohjoisessa 1950- ja 1960-luvuilla ja merkittävän hidastumisen tapahtuessa viimeisinä 30:nä vuotena (2). Suuri osa aikaisemmasta kasvusta voidaan selittää luonnollisen

lisääntymisen (syntyvyyden ollessa kuolleisuutta korkeampi) ja maahanmuuton yhdistelmällä. Tämä maahanmuutto oli yhteydessä Kanadan pohjoisen nopeaan voimavarojen hyödyntämiseen sekä itsemääräämis- ja puolustuskysymyksiin 1950-luvulla ja aikaisella 1960-luvulla. Paljon pienempää kasvua on tarkkailtu Kanadan pohjoisessa 1990-luvun jälkeen.

Yhteenvetona väestönkasvun huippu Arktisessa Suomessa ja Kanadassa oli 1960-luvulla, Pohjois-Norjassa 1980-luvulla sekä pohjoisessa Ruotsissa ja Venäjällä 1990-luvulla. Yleisesti 2000-luvun alussa vain Kanada, Alaska, Grönlanti ja Islanti jatkoivat kasvuaan.

Kansallisten väestöjen vähenevä osa

Euroopan maissa kokonaisväestön osuus joka asuu vastaavilla pohjoisilla alueilla, on vaihteellisessa laskussa. Norjassa se maksimi rekisteröitiin 1950-luvulla (12.5%), Ruotsissa aikaisella 1960-luvulla (3.5%), kun taas Suomessa maksimi saavutettiin 1960-luvun puolivälissä (4.8%). Nykyhetkellä pohjoisen väestön osuus on 10.2% Norjassa, 2.9% Ruotsissa ja 3.6% Suomessa.

Venäjän väestön osuus joka asuu sen arktisilla alueilla, lisääntyi ilman keskeytystä viimeaikoihin asti. Se saavutti maksiminsa 1990-luvulla (1.7%). Viime aikoina on ollut kuitenkin havaittavissa jyrkkä lasku ja vuonna 2002 se oli 1.4%.

Alaskan osuuden kasvu USA:n kokonaisväestöstä on pysähtynyt viime vuosikymmenenä merkityksettömään 0.2%:iin. Kanadassa kokonaisväestön pohjoinen osuus oli suunnilleen sama 1950-luvulla kuin se on Alaskassa nyt, mutta se nousi tasaisesti noin 0.4%:iin, jossa se on pysynyt vakaasti vuodesta 1981 nykyhetkeen (3).

Missä ihmiset elävät?

Äärimmäisen harva väestö on pääpiirre, joka tekee Arktisesta alueesta erilaisen kuin muussa maailmassa. Lisäksi, se usein asutetaan melko vastakkaisella tavalla, suurine asuttamattomine alueineen ja suhteellisen suurine kaupunkeineen.

Noin kaksi kolmasosaa Arktisen alueen kokonaisväestöstä on keskittynyt suhteellisiin suuriin asutuksiin (jokaisessa yli 5000 asukasta). Mutta tämä osuus vaihtelee halki Arktisen alueen, heijastaen suuria eroja asutuskuvioissa läpi maiden ja alueiden. Täten, Arktisella Venäjällä yli 80% asuu suurissa asutuksissa, yli 70% Islannissa, yli 60% Alaskassa ja yli puolet Norrbottenissa (Ruotsi), kun se on vain yli 40% Arktisessa Kanadassa, alle

40% pohjoisessa Norjassa ja Färsaarilla sekä vain yksi kolmasosa Grönlannissa.

Keskittyen pienissä asutuksissa asuvan väestön osuuteen, pohjoinen Norja nousee esiin Arktisten maiden joukosta 33%:n sen väestöstä asuen alle 200 ihmisen asutuksissa mukaan lukien organisoimattomilla alueilla asuvat (koko Norjan tapauksessa osuus on 23%). Toisissa Arktisissa maissa väestön osuus, joka asuu joko pienimmissä paikoissa tai minkäänlaisen asutuksen ulkopuolella on huomattavasti pienempi: 18% Norrbottenissa (Ruotsi), alla 10% Alaskassa, noin 8% Islannissa ja Grönlannissa sekä enemmän kuin 3% Färsaarilla.

Arktisella Venäjällä saatavilla oleva väestönlasketieto osoittaa että näissä pienissä asutuksissa oleva osuus väestöstä ylittää tuskin 1%:in, vaikka tällaisia yhteisöjä on olemassa lähes 200. Nomadeja ei kuitenkaan listata erikseen Venäjällä, vaan sen sijaan osoitetaan vaihteleviin pysyviin kyliin ja rekisteröidään osana näitä yhteisöjä. Noin 15.000 ihmistä Venäjän arktisen alueen alkuperäisasukasväestöstä elää nomadi-elämäntavan mukaan. Suurin nomadiryhmä on Jamalilla (yli 10.000, nentsien muodostaessa pääosan); pienemmät ryhmät toimivat nomadi-elämäntyylin parissa Nenetsin autonomisessa Okrugissa, Taimurissa, Jakutiassa

ja Tsukotkassa (noin 1000 ihmistä jokaisella alueella).

Kanadassa pääosa pohjoisista yhteisöistä on 100-499 skaalassa väestön koossa. Tämä edustaa kuitenkin vain noin 11%:a pohjoisesta kokonaisväestöstä, kun vain viidellä yhteisöllä on 5000+ väestö, sisältäen 43% Pohjoisen väestöstä.

Syntyvyys

Keskimääräisellä karkealla 19.7 syntymän per 1000 asukasta syntyvyydellä, tämän hetkistä syntyvyyttä sirkumpolaarisella alueella kokonaisuutena ei voida hahmottaa korkeaksi, verrattuna maailman vastaavaan (4). Kuitenkin verrattuna toisiin kehittyneisiin maihin, USA ja Islanti nousevat esiin jokseenkin korkeammalla syntyvyydellään; Grönlannissa ja Färsaarilla syntyvyys on jopa korkeampi. Samaan aikaan syntyvyys Venäjällä on alhaisin maailmassa.

Kuten on jo huomautettu, syntyvyys pääosassa sirkumpolaarisista alueista on hieman korkeampi kuin niiden vastaavissa maissa kokonaisuutena.

Yhdysvalloissa ja Kanadassa erot syntyvyydessä sirkumpolaarisilla alueilla ja maissa kokonaisuuk-

Arktisen alueen väestödynamiikka 1940-2000

Väestö (1000 ihmistä)

Arktiset alueet	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
USA: Alaska (laskennat)	72.5	128.6	226.2	300.4	401.9	550	626.9
Kanada*	-	33	51.2	81.4	100.2	115.8	120.6
Tanska: Grönlanti	21.4 1945	23.6 1951	33.1	46.3	49.8	55.6	56.1
Islanti	121.5	144	175.7	204.6	229.2	255.7	282.8
Tanska: Färsaaret	29.2 1945		34.6	38.6		47.4	46.2
Norja		221.8	237.2	243.2	243.8	239.5	239.1
Ruotsi	216	241.5	261.8	255.9	267	263.3	257.2
Suomi	137	167.1	205.1	197.1	194.9	200.7	191.8
Venäjä (laskennat)	523.8 1939		1128 1959	1508.7 1970	1948.1 1979	2598.5 1989	1981.1 2002

Huomautukset:

* Nunavik Quebecissä ei kuulu Kanadan arktiseen väestöön historiallisesta saatavuudesta johtuen. Sen vuoden 2001 väestö ylittää 9 630:en, joka voidaan lisätä vuoden 2001 lukemaan.

Keskimääräinen vuosittainen kasvu (prosenttia)

Arktiset alueet	1940-1950	1950-1960	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000
USA: Alaska (laskennat)	5.9	5.8	2.9	3.0	3.2	1.3
Kanada		4.5	4.7	2.1	1.5	0.4
Tanska: Grönlanti	1.6 1945-1951	3.8 1951-1960	3.4	0.7	1.1	0.1
Islanti	1.7	2.0	1.5	1.1	1.1	1.0
Tanska: Färsaaret		1.1 1945-1960	1.1		1.0 1960-1980	-0.3
Norja		0.7	0.3	0.0	-0.2	0.0
Ruotsi	1.1	0.8	-0.2	0.4	-0.1	-0.2
Suomi	2.0	2.1	-0.4	-0.1	0.3	-0.5
Venäjä (laskennat)		3.9 1939-59	2.7 1970-1959	2.9 1970-1979	2.9 1980-1989	-2.0 1989-2002

Arktisen alueen kaupungit

Alaskassa Anchorage on suurin kaupunki 260 000:lla asukkaallaan (40% liittovaltion kokonaisväestöstä). Yli puolet Alaskan väestöstä on keskittynyt tänne ja toisiin, kahteen suurimpaan kaupunkiin (Juneau ja Fairbanks, molemmilla 30 000:n väestöt).

Islannissa väestön keskittyminen on vieläkin suurempaa, lähes 180 000 ihmisen väestön eläessä pääkaupungissa Reykjavikissa ja kuudessa ympäröivässä kaupungissa (yli 60% maan kokonaisväestöstä). Toiseksi suurimman kaupungin, Akureirin väestö on noin 16 000.

Väestöä ei ole tarpeeksi muodostamaan mitä kutsuttaisiin suuriksi kaupungeiksi Kanadassa, Grönlannissa ja Färsearilla. Kanadan suurimmat väestön keskittymät voidaan löytää Yellowknifesta (16 500) ja Whitehorsesta (19 000). Grönlannin suurimmalla kaupungilla Nuukilla on alle 15 000:n väestö kun taas Torshavnin, Färsearten pääkaupungin, väestö on juuri yli 15 000:n. Pohjoisen Norjan suurimmat kaupungit (Tromssa, 50 000), Ruotsin (Luulaja, 45 000) ja Suomen (Rovaniemi, 45 000) ovat kaukana suuresta.

Venäjän arktisen alueen yhdeksän suurinta kaupunkia (jokaisessa yli 50 000 asukasta) ovat hajaantuneena Kuolan niemimaalta Taimuriin saakka. Lähes 980 000 ihmistä, tai noin puolet (49.5%) arktisen Venäjän väestöstä asuu täällä. Sirkumpolaarisen maailman suurin kaupunki on Murmansk, Venäjän tärkeänä satamana Jäämerelle (armeija, kalastus ja kaupallinen toiminta), noin 340 000:n väestöllään. Toiset "kaivoskaupungit" ovat Norilsk (135 000) ja Vorkuta (yli 85 000). Kaksi nuorta "öljy- ja kaasu kaupunkia" ovat Nojabrsk ja Novu Urengoi (noin 100 000 ja 90 000 vastaavasti). Suurimman osan Venäjän pohjoisen kaupunkien väestö, niin kuin koko Venäjän pohjoisen, on laskussa ("öljy- ja kaasu kaupungit ovat poikkeus") ja tämä erityinen piirre tekee niistä erilaisia kuin Arktisen alueen muut suuret kaupungit.

sina ovat huomattavat. Sitä selittää suuresti alkuperäisväestöjen, joiden syntyvyys on korkeampi kuin ei-alkuperäisasukkaiden, suurempi prosenttiosuus. Täten vuonna 2000 Alaskan koko väestön hedelmällisyysluku oli 2.3, alkuperäisasukkaiden luku 3.5 ja ei-alkuperäisasukkaiden luku 2.1. Ei-alkuperäisasukkaiden hedelmällisyysluku oli lähes sama kuin Yhdysvaltojen kokonaisuutena (5). Kanadassa, perustuen kokonaisuuteen hedelmällisyyslukuihin Luoteisterritorioilla vuonna 2001, jossa noin 50% väestöstä on alkuperäis- ja 50% ei-alkuperäisasukkaita, luku oli 1.8 syntymää naista kohden. Arvioitu kokonaishedelmällisyysluku alkuperäisväestölle territorioilla (pois lukien Nunavut, pohjoinen Quebec ja Labrador) oli keskiarvolta 3.1 syntymää naista kohden ajanjaksolla 1996-2001. Kontrastina, Nunavutissa jossa väestö on 85%:sti inuiitteja, kokonaishedelmällisyys on arvioitu 3.7 syntymää naista kohden.

Sekä Norjassa että Ruotsissa, erot hedelmällisyyslukuissa ovat pieniä Arktisen alueen ja muun maailman välillä. Esimerkiksi Norjassa, syntyvyys Nordlandin läänissä on alhainen lähes sama Norjan kokonaisluvun kanssa; Finnmarkin läänissä se on kuitenkin arvostettavasti korkeampi (6).

Venäjän sirkumpolaarisen väestön syntyvyys vastaa, tai on hieman alempi kuin Venäjän kokonaisväestön syntyvyys. Tämä voidaan selittää urbaanin väestön suurella osuudella mukaan lukien suuria kaupunkeja asuttavat väestöt (Murmansk, Norilsk, Vorkuta, Novajasibersk, Novu Urengoi), joilla hedelmällisyysluvut ovat aina olleet alhai-

sempia. Koska alkuperäisväestön osuus Venäjän pohjoisessa on hyvin pieni, sen indikaattoreilla ei ole lähes yhtään vaikutusta alueen kokonaisväestön indikaattoreihin. Kuitenkin alueilla joilla on suhteellisen suuri osuus alkuperäiskansoja, erot syntyvyyden tasossa kaupunkilais- ja maaseutuväestön joukossa ovat ilmiselviä ja heijastavat sitä tosiasiaa että alkuperäisväestö suurimmaksi osaksi koostuu maaseudun väestöstä. Esimerkiksi Tsukotkassa vuonna 2000 urbaanin väestön kokonaishedelmällisyys oli ainoastaan 0.9 naista kohden kun maaseutuväestön vastaava oli niinkin korkea kuin 2.5.

Laskevat hedelmällisyysluvut vaihtelevilla näyttämöillä

Hedelmällisyysluvut laskivat viime vuosisadan toisella puoliskolla kaikkien väestöjen joukossa Arktisella alueella. Laskun lukujen ja niiden nykyaikaiset tasot kuitenkin vaihtelevat huomattavasti eri maiden ja alueiden joukossa. Yksi selitys on että laskua alkuperäis- ja ei-alkuperäisväestöjen syntyvydessä tapahtuu eri näyttämöillä.

Pohjoismaissa (Islannissa, Färsearilla, Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa) tarkoituksellista syntyvyyden säännöstelyä on harjoitettu yli sata vuotta, ensin syntyvyyttä vanhempien naisten joukossa alentamalla. 1960-luvulta lähtien uusi syntyvyyskuvio on ollut meneillään, syntyvyyden laskiessa nuorempien naisten, alle 25-vuoden joukossa laskiessa nopeammin kuin muissa ikäryhmissä.

Joitain väestötieteellisiä määritelmiä

Muutoksen kolme olennaista komponenttia väestön koossa ovat syntyvyys, kuolleisuus ja muuttaminen. Kaksi syntyvyyden indikaattoria ovat karkea syntyvyysluku ja kokonaishedelmällisyysluku. Karkea syntyvyysluku on elävänä syntyvien vuosittainen luku 1000:ta ihmistä kohden maantieteellisen alueen väestössä annetun vuoden keskikohdassa.

Karkea kuolleisuusluku on kuolemien vuosittainen luku 1000:ta ihmistä kohden maantieteellisen alueen väestössä annetun vuoden keskikohdassa.

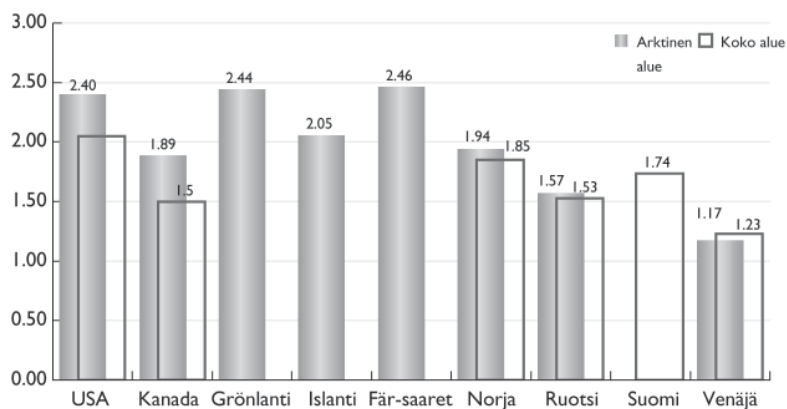
Luonnollinen väestönmuutos on ero hedelmällisyysluvun ja kuolleisuusluvun välillä.

Kokonaishedelmällisyysluku (TFR) on arvio elävänä syntyvien lapsien määrän keskiarvosta naisen elämän aikana, eli keskiarvoisesta määrästä lapsia, jonka nainen saa lastensaantiaikanaan.

Nettomuutto on alueelle muuttavien ihmisten luku, josta vähennetään poismuuttavien ihmisten luku.

Elinajanodote on tilastollinen arvio siitä kuinka kauan keskimäärin henkilöt elävät tietyssä iässä laskentavuoden kuolleisuuden vallitessa.

Kokonaissyntyvyyden tasot, arktiset alueet ja maat vuonna 2000

Huippu syntyvydessä osoittaa nyt 25-29 vuoden ikäryhmään, verrattuna 20-24 ikäryhmään aikaisempina vuosina. Yksi perus-syistä tälle on naisten tietoinen valinta lykätä heidän ensimmäisen lapsensa synnyttämistä koulutuksellisesta ja ammatillisesta kasvusta johtuvista syistä. Tähän ilmiöön viitataan väestötieteellisen siirtymän toisena vaiheena. Tämä syntyvyyden lasku ilmeni 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä erityisen nopeaa tahtia. Sama ilmiö on tyypillistä Yhdysvaltojen ja Kanadan ei-alkuperäisväestöille.

Venäjällä on olemassa merkkejä siitä että ensimmäisen lapsen synnyttämisen suuren skaalan tarkoituksellisesta lykkäämisestä tapahtuu. Tämä on kuitenkin suhteellisen uusi suuntaus ja syntyvyys huippu osoittavat yhä 20-24 vuoden ikäryhmään. 1990-luvulla Venäjä todisti nopeaa laskua

hedelmällisyyslukuissa, jota kiihdytti samanaikainen vakavan taloudellisen kriisin puhkeaminen.

Arktisten alkuperäiskansojen joukossa lasku hedelmällisyyslukuissa alkoi 1960-luvulla. Grönlanti on klassinen esimerkki tästä prosessista (7). Kun Grönlanti koki syntyvyyden varmaa kasvua 1950-luvun väestötieteellisessä siirtymävaiheessa (8), luvut pian laskivat. 1960-luvulla Grönlanti osoitti mahdollisesti nopeimman ja kaikkein huomattavimman laskun hedelmällisyyslukuissa koko maailmassa. 1960-luvun ensimmäisellä puoliskolla kokonaishedelmällisyysluku oli 7 lasta naista kohden ja vain kymmenen vuotta myöhemmin, 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla tämä indikaattori oli pudonnut 2.7 (9).

Suunnilleen samaan aikaan, havaittiin hyvin nopea syntyvyyden lasku Alaskan alkuasukkaiden joukossa (10), vaikkakin hitaampi kuin Grönlannis-

sa. Alaskan syntyvyyden lasku ei ollut myöskään yhtä perustavanlaatuisen, yltäen vain 3.7 lapseen naista kohden myöhäisellä 1970-luvulla.

Syntyvyyden lasku Venäjän alkuperäisväestön keskuudessa alkoi myös 1960-luvulla, saatavissa olevien tietojen mukaan, mutta alemmilla tasoilla (11).

Syntyvyyden lasku pohjoisten alkuperäisasukaiden joukossa alkoi synnytysten määrän alenemisella vanhempien ikäryhmien joukossa. Samaan aikaan, syntyvyys nuorimmassa ikäryhmässä (15-19-vuotiaat) oli kasvussa. Jopa tänä päivänä, kun syntyvyys alkuperäiskansojen joukossa on laskussa, karkea syntyvyysluku Alaskan alkuperäisasukaiden joukossa on yhä yli 90 syntymää 1000:ta naista kohden, kun Grönlannissa ja Venäjällä se on noin 60 1000:ta naista kohden. Kontrastina, luku Alaskan nuorten ei-alkuperäisasukasnaisten joukossa on noin 30 1000:ta naista kohden. Luvut ovat jopa alempia muissa maissa. Syntyvyyden huippu alkuperäisasukasnaisten joukossa kaikissa tarkastelluissa maissa on 20-24 vuoden ikäryhmässä (12).

Kanadan pohjoisessa hedelmällisyysluvat näyttävät olevan laskuun päin alkuperäisväestön keskuudessa, mutta ne pysyvät korkeina suhteessa ei-alkuperäiskansoihin. Entinen ryhmä näyttäisi käyvän läpi väestötieteellisen siirtymän toista vaihetta laskevalla mutta silti korkealla syntyvyydellä, kun kuolleisuus laskee vielä nopeammin, kertyen suhteellisen korkeaksi luonnolliseksi väestön lisääntymiseksi. Tämä vielä enemmän totta inuiitteilla kuin muilla Kanadan alkuperäisväes-

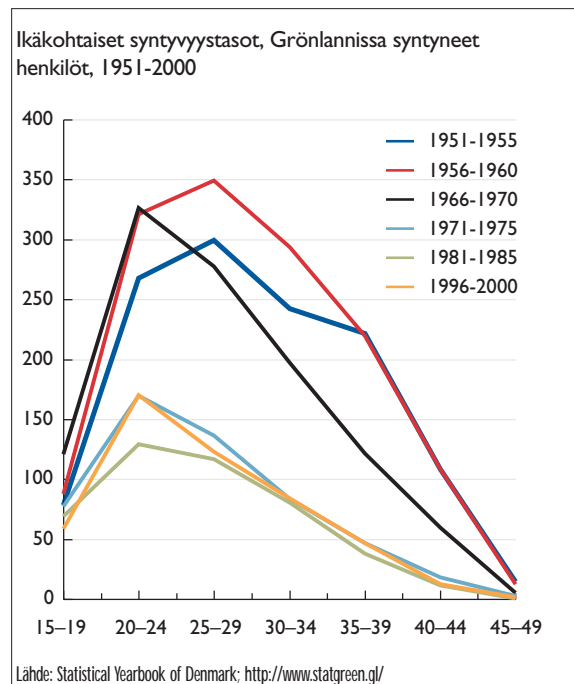
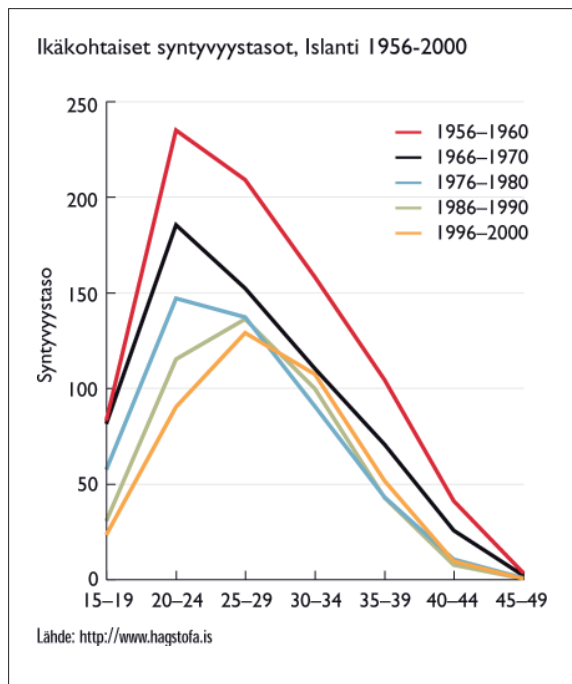
töillä, joilla on paljon alemmat hedelmällisyysluvat ja jotka lähestyvät väestötieteellisen siirtymän kolmatta vaihetta, nimellisesti alhaista syntyvyyttä, alhaista kuolleisuutta ja alhaista luonnollista lisääntymistä.

Viimeaikainen lasku syntyvydessä on ilmeisvää lukuisien arktisten maitten ja alueiden ikäjakautumassa, 0-4 ikävuoden ryhmän ollessa pienempi kuin vanhemmat ikäryhmät. Saattaa olla kuitenkin olemassa kaiku lapsibuumista, kun erittäin suuret kohortit jotka ovat tällä hetkellä alle 15-vuotiaita tulevat perheenmuodostusvaiheeseen seuraavina kymmenenä tai viitenätoista vuotena. Vaikka hedelmällisyysluvat jatkaisivat laskuaan, nämä kohortit voisivat silti tuottaa suuria määriä lapsia – kaiku-efekti – koska ne ovat numeraalisesti suuria.

Kuolleisuus

Kansainvälisessä vertauksessa valtaosalla Arktista maista on hyvin alhainen kuolleisuus sekä lapsien että aikuisien joukossa (13). Elinajan odote syntymästä saakka on epäsuora kuolleisuuden mittari. Skandinaaviset maat ja Kanada ovat niiden maiden joukossa joiden elinajan odote kokonaisuutena on maailman korkeimpien joukossa. Myös Islanti sijoittuu korkealle.

Venäjä on kuitenkin poikkeus, liittyen maihin joissa on alhaiset vastasyntyneiden kuolleisuusluvut mutta korkeat aikuisten kuolleisuusluvut (14).

Vastaavasti tarkasteltaessa Arktista aluetta kokonaisuutena, Venäjällä on alhaisin elinajan odote.

Suurten maiden arktisilla alueilla kuolleisuus on yleisesti korkeampi kuin kyseisten maiden muissa osissa, joka johtaa alhaisempaan elinajan odotteeseen. Alaskassa elinajan odote on lähes kaksi vuotta alhaisempi kuin Yhdysvalloissa kokonaisuutena.

Norjan ja Ruotsin sirkumpolaarisissa osissa eroavaisuudet elinajan odotteessa niiden pohjoisissa osissa johtuvat osittain miesten suuremmasta kuolleisuudesta.

Niin kuin oli tapaus syntyvyyden kanssa, erot elinajan odotteissa pohjoisten läänien välillä Norjassa ovat melko huomattavia. Nordlandissa tämä indikaattori ei vaihtele huomattavasti Norjasta kokonaisuutena, kun taas Finnmarkissa se on yhtä vuotta alempi naisille ja melkein kolme vuotta alempi miehille.

Venäjällä maantieteelliset ja sosioekonomiset erot ovat suuria halki pohjoisen ja eroavaisuudet kuolleisuusluvussa seuraavat tätä kuviota. Murmankin alueella elinajan odote on lähes sama kuin Venäjällä kokonaisuutena, kun taas Taimurissa, Jakutiassa ja Tsukotkassa se 2-3 vuotta alhaisempi.

Sirkumpolaarisella alueella kokonaisuutena miesten kuolleisuus on korkeampi kuin naisten kuolleisuus. Sukupuolten erot kuolleisuudessa vaihtelevat kuitenkin suuresta läpi Arktisen alueen. Ne ovat alhaisimpia Islannissa eron ollessa noin neljä vuotta. Alaskassa, Grönlannissa ja Norrbottenissa (Ruotsi) ero on enemmän kuin viisi vuotta ja pohjoisessa Norjassa ja Färsaarilla se on enemmän kuin kuusi vuotta. Ei ole olemassa tietoa Lapista (Suomi), mutta kokonaisuutena ero Suomessa on enemmän kuin seitsemän vuotta ja on todennäköistä että se ei ole vähemmän kuin Arktisella alueella. Venäjän lukuisilla arktisilla alueilla

tämä ero ylittää 11-13 vuoteen, suunnilleen samaan kuin Venäjä kokonaisuutena (15).

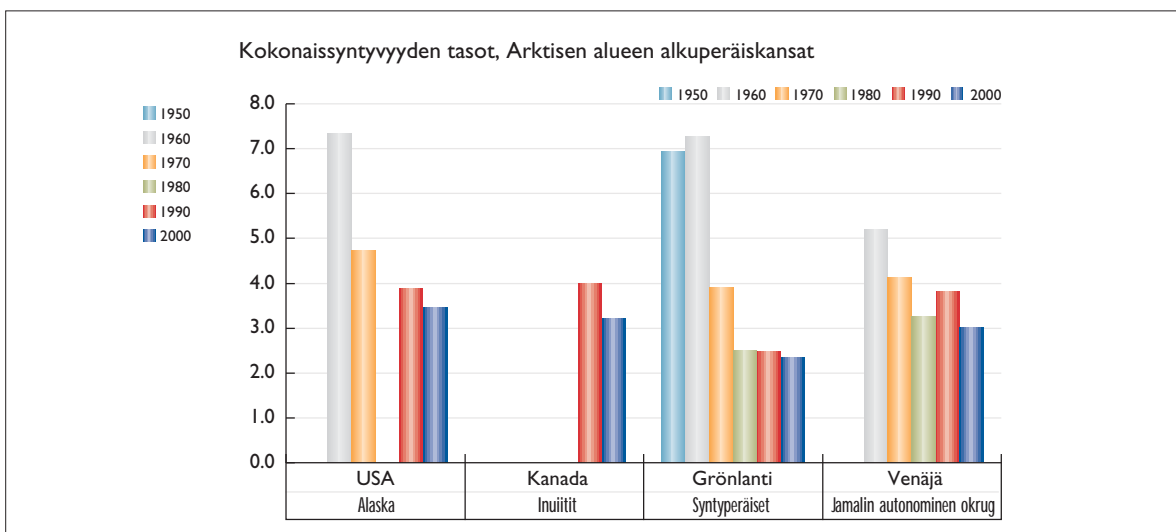
Muutokset yleisessä kuolleisuudessa ja elinajan odotteessa

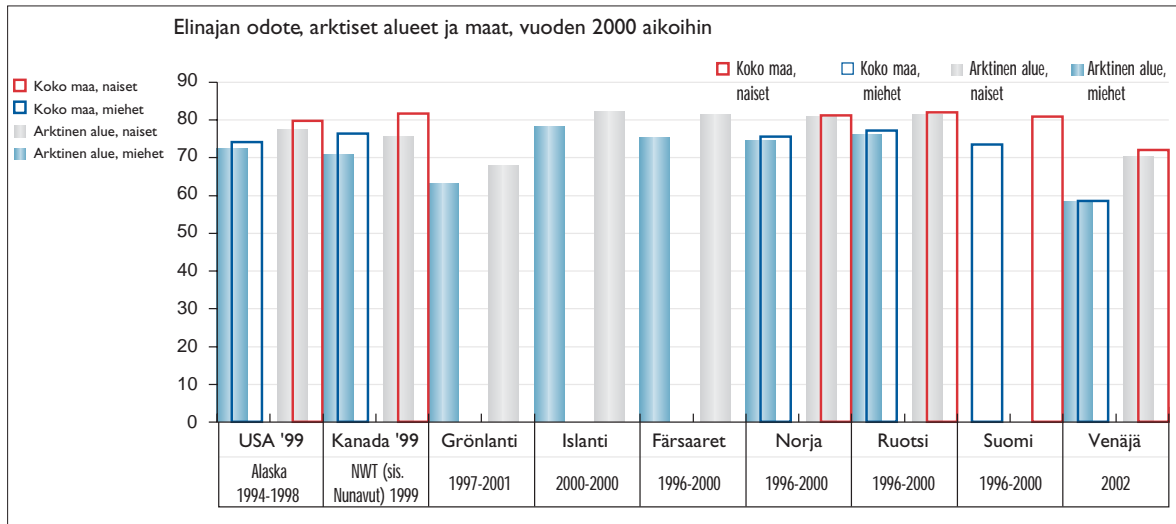
On olemassa suuntaus kuolleisuuden laskua kohden pääosassa arktisia maita ja alueita. Viimeisten 15-20 vuoden aikana miesten kuolleisuus on laskenut nopeammin kuin naisten kuolleisuus, elinajan odotteen noustessa 1-2 vuotta naisten tapauksessa ja 2-4 vuotta miesten tapauksessa.

Venäjä on poikkeus tähän laskevan kuolleisuuden suuntaukseen nähden, osoittamatta yhtään vakaata laskua viimeisen 30-40 vuoden aikana. Myös elinajan odote on ollut laskussa, lasku joka on ollut nopeampaa miesten kuin naisten joukossa. Siksi Venäjä tulee kohtaamaan sukupuoli kuilun elinajan odotteen eron ollessa noin 13 vuotta, joka on suurempi kuin missään muualla Arktisella alueella.

Laskevan kuolleisuuden sirkumpolaarinen kuvio oli kaikkein perustavanlaatuisin alkuperäisväestön keskuudessa 1950-1960-luvuilla. Se alkoi erittäin korkeista kuolleisuusluvuista alkuperäisväestön joukossa 1950-luvulla, paljon korkeammista kuin heidän ei-alkuperäisväestineittänsä. Alaskan alkuasukkaiden elinajan odote (48 vuotta) oli 20 vuotta alhaisempi kuin Yhdysvalloissa kokonaisuutena (16), kun vastasyntyneiden kuolleisuus oli neljä kertaa korkeampi kuin ei-alkuperäisväestön keskuudessa (17). Saman ajanjakson kuluessa elinajan odote Grönlannissa oli 35 vuotta, 34 vuotta alhaisempi kuin Tanskassa siihen aikaan.

Alaskassa yleinen kuolleisuusluku meni alas 19 1000:ta kohden myöhäisellä 1940-luvulla 10:en 1000:ta kohden vuonna 1955. Se pysyi 9 paikkeilla

1000:ta kohden läpi 1960-luvun. Alaskan alkuperäisasukkaiden elinajan odote kasvoi 48:sta (1949-1951) 60:en vuoteen (1959-1961) noin vuosikymmenessä (18). Kuolleisuuden lasku Alaskassa jatkui, mutta hitaammalla vauhdilla. Seuraavina 30-40:nä vuotena elinajan odote kasvoi 9:llä vuodella (19). Kun tämä kasvu elinajan odotteessa Alaskan alkuperäisväestön keskuudessa on huomattava, heidän elinajan odotteensa on silti alhaisempi kuin heidän ei-alkuperäisasukasvastineidensa (6:n vuoden ero) ja Yhdysvaltojen elinajan odote kokonaisuutena (8:n vuoden ero).

Grönlandissa yleinen kuolleisuusluku tippui 25:stä 1000:ta kohden myöhäisellä 1940-luvulla 9:än 1000:ta kohden vuonna 1961 ja 6-7:än 1000:ta kohden 1960-luvun toisella puoliskolla. Samaan aikaan elinajan odote nousi ylös 35:sta vuodesta (1946-1951) 60:en vuoteen (1960-1965) (20). Lasku kuolleisuusluvussa Grönlandissa hidastui huomattavasti 1970-1990-luvuilla, elinajan odotteen ollessa 65 vuotta myöhäisellä 1990 luvulla, 11 vuotta vähemmän kuin Tanskassa. Kuilu on tuskin muuttanut 1960-luvun toisen puoliskon jälkeen.

Venäjän arktisen alueen alkuperäiskansojen keskuudessa lasku kuolleisuusluvussa alkoi 1960-luvulla, mutta se ei ollut yhtä nopea ja jopa 1970-luvulla karkea kuolinluku oli 17 1000:ta kohden, kun taas elinajan odote oli noin 50 vuotta (21). 1980-luvun keski- ja loppuvaiheilla karkea kuolinluku meni alas 11:ta 1000:ta kohden, kun elinajan odote nousi 60:en vuoteen (22). 1990-luvulla kuolleisuus alkuperäiskansojen joukossa, samansuuntainen kuin Venäjän väestöllä kokonaisuutena, lisääntyi kuolinluvun ollessa niinkin korkea kuin 15 vuosikymmenen keskivaiheilla ja 13 lopussa.

On myös olemassa alueellisia ja etnisiä eroavaisuuksia alkuperäisväestöjen kuolleisuudessa Venäjän arktisella alueella, sen ollessa pienin

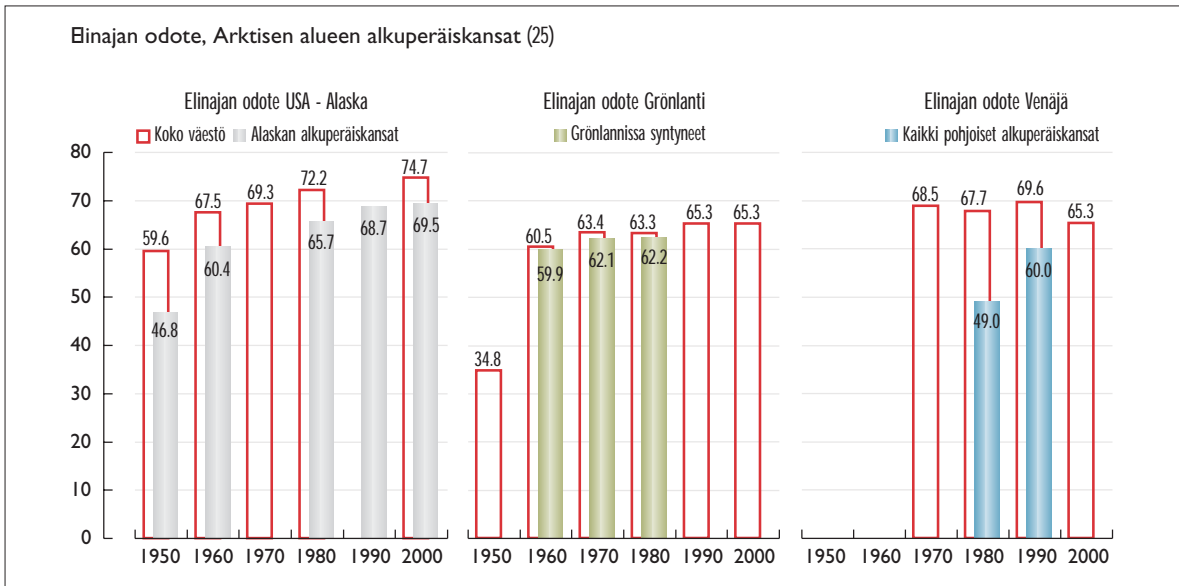
saamelaisten keskuudessa Murmanskin alueella ja korkein Taimurin sekä Tsukotkan alkuperäisväestöjen joukossa (23).

Muutokset vastasyntyneiden ja aikuisten kuolleisuudessa

Arktisen alueen alkuperäiskansojen korkea kuolleisuusluku perustaa korkeampaan vastasyntyneiden kuolleisuuteen (erityisesti Grönlandissa ja arktisella Venäjällä) ja korkea kuolleisuus aikuisten keskuudessa taas ei-luonnollisiin syihin kuten onnettomuuksiin, itsemurhiin ja murhiin.

Lasku kuolleisuusluvussa vastasyntyneille ja lapsille on ollut kaikkein huomattavinta. Aikaisella 1950-luvulla oli noin 100 vastasyntyneen kuolemaa 1000:ta syntymään kohden Alaskan alkuperäiskansojen keskuudessa, joka oli noin neljä kertaa korkeampi kuin ei-alkuperäisen väestön joukossa, kun taas nykyään se on vain kaksi kertaa yhtä korkea (noin 10 1000:ta kohden ja vastaavasti 5 1000:ta kohden). Venäjällä vastasyntyneiden kuolleisuus on pudonnut yli 100:sta vastasyntyneen kuolemasta 1000:ta syntymään kohden aikaisella 1960-luvulla 70:en 1000:ta kohden 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja 30:en 1000:ta kohden myöhäisellä 1990-luvulla. Venäjän arktisella alueella vastasyntyneiden kuolleisuusluku alkuperäiskansojen joukossa on kaksi kertaa niin korkea kuin ei-alkuperäisväestön (15 1000:ta kohden).

Aikuisten kuolleisuus laski huomattavasti hitaampaa tahtia. Nykypäivänä erot alkuperäis- ja ei-alkuperäisasukkaiden kuolleisuuslukujen välillä ovat suuresti, korkeiden kuolleisuuslukujen nuorten ja keski-ikäisten alkuperäisryhmien joukossa, määräämiä. Ei-luonnolliset kuolemat nousevat esiin johtavina kuolinsyinä.

Grönlannissa arviolta joka kuudes kuolema johtuu ei-luonnollisista syistä (17.5% vuonna 2000). Kun tämä on huomattava osuus, se on ollut laskussa viimeisinä 10-15:stä vuotena. Huipussaan, 1970-luvulta 1980-luvun ensimmäiselle puoliskolle, se ylsi yli 30%:iin. Vertauksena vain 5.8% kuolemista Tanskassa vuonna 1999 johtui ei-luonnollisista syistä.

Joka neljäs kuolema Alaskan alkuperäisväestön keskuudessa on ei-luonnollinen (24.6% vuonna 1999), kun ei-alkuperäisasukas alaskalaisten joukossa se on joka seitsemäs kuolema (13.6%).

Ei-luonnollisten kuolemien osuus Venäjän arktisen alueen alkuperäisasukkaiden joukossa on vielä korkeampi. Muutamissa piireissä se ylsi 45% 1970- ja 1980-lukujen ajanjaksolla. Vuosina 1998-2001 tämänkaltaisten kuolemien osuus kaikkien Tumenin alueen alkuperäisväestöjen keskuudessa, sisällyttäen sirkumpolaarisen Jamalo-Nenetsin okrugin, oli silti 37%, joka on pitkälti suurempi kuin Venäjän korkea keskiarvo (14%).

Ikä- ja sukupuolijakauma

Arktisen alueen väestöjen ikärakenne eroaa huomattavasti vastaavien Arktisten maiden kokonaisväestöistä. Kaikkein räikein ero on yksilöiden suurempi osuus työvoima ikäluokassa ja pienempi osuus vanhemmissa ikäryhmissä. Tähän erikoislaatuiseen ikärakenteeseen piirteeseen vaikuttaa työikäisten siirtolaisten tulomuutto ja eläkkeelle jäävien vanhempien ikäluokkien lähtömuutto.

Pienimmät erot ikärakenteessa arktisten alueiden ja niiden maiden välillä kokonaisuuksina ovat havaittavissa Norjassa. Tässä tapauksessa ikä-sukupuolipyramidit ovat lähes samanlaisia.

Ruotsin Norrbottenissa ja Suomen Lapissa on olemassa pieniä mutta havaittavia piirteitä, jotka erottavat alueet vastaavien maiden kansallisista ikärakenteista. Nuorten aikuisten (25-39) osuus on jokseenkin pienempi täällä, kun taas vanhempien aikuisten (40-59) osuus on suurempi kuin maissa kokonaisuuksina. Erot kansallisten ja Venäjän ja Yhdysvaltojen (Alaska) arktisten väestöjen ikä-sukupuolijakaumien välillä ovat paljon suuremmat. Kaikkein perustavanlaatuisimmat erot ovat havaittavissa Kanadan arktisella alueella ja ovat seurausta alkuperäiskansojen suuresta osuudesta väestöstä, korkeammasta kuin millään suuren maan arktisella alueella. Grönlannin "Grönlannissa syntynyt" ikä-sukupuolirakenne on samanlainen kuin Kanadassa ja Alaskassa.

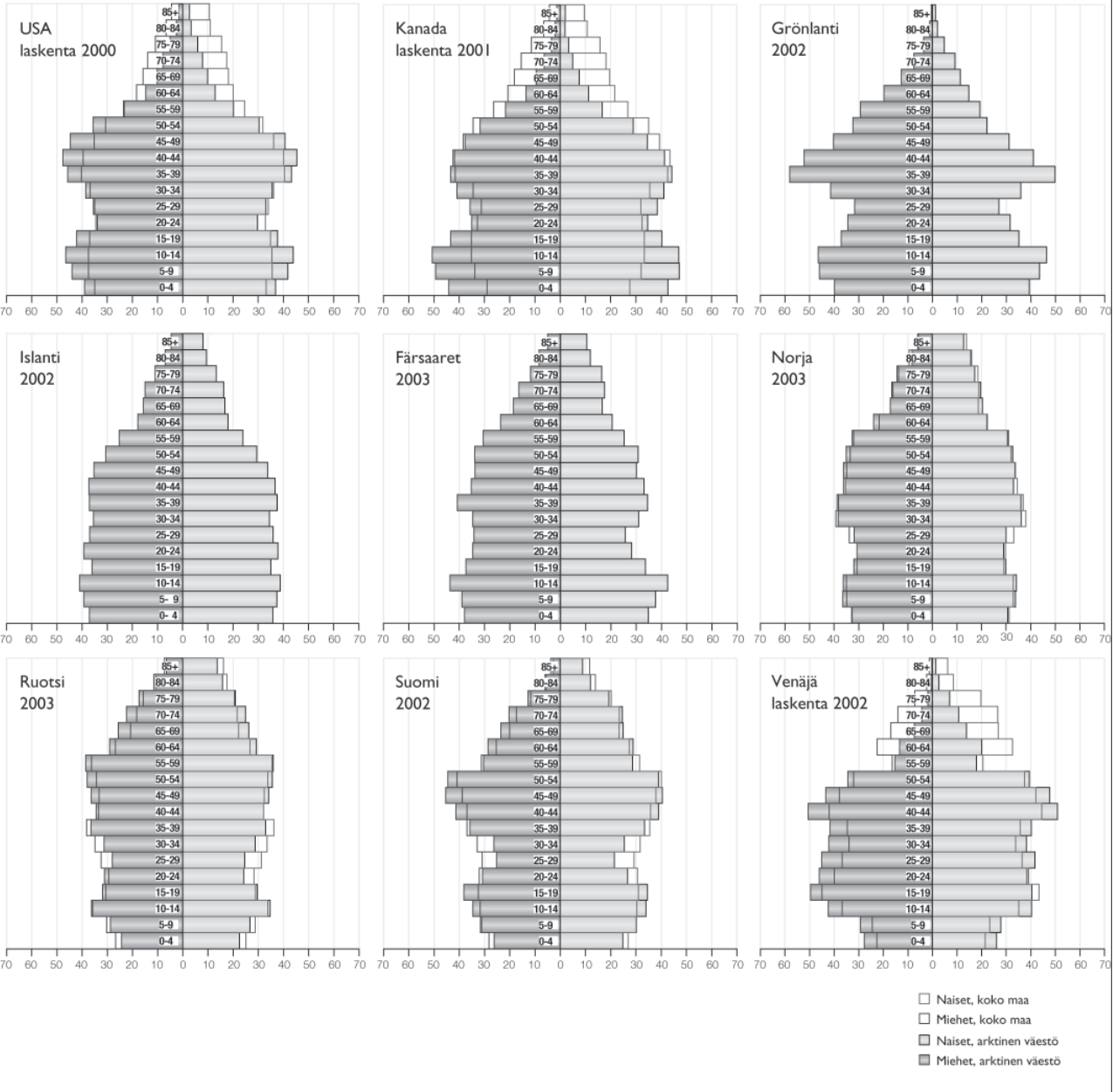
Keskittyminen ikäpyramideihin

Arktisten väestöjen väestötieteellinen historia heijastuu selkeästi ikäpyramideissa. Niiden moderni kuvio riippuu suuresti syntyvyyden laskun tasosta ja dynamiikasta, mutta myös Arktisen alueen tulo- ja lähtömuuttajien ikärakenteesta.

Kaikkein vakain ikäpyramidi kuuluu Islannin väestölle. Ei ole olemassa lähes yhtään ikäyksikköä joka vaikuttaisi hyvin syvältä tai joka työntyisi muita enemmän esiin. Syntyvyys laskee vähitellen, ilman vahvoja virtauksia. Kontrastina, Grönlannin pyramidissa 20-34 ikäryhmissä on korostunut, yli 30 vuotta sitten tapahtuneen hyvin nopean syntyvyyden laskun aiheuttama aukko. Kanadassa ja Alaskassa pienin ikäyksikkö on 20-24 vuoden ikäryhmä. Ymmärtääkseen nykyisen ikä-sukupuolipyramidin muotoa on tärkeää analysoida syntyvyyttä, ei ainoastaan 20:en tai useamman vuoden ajanjaksolta, vaan myös sitä kuinka maahanmuut-

Ikä-sukupuolirakenne, arktiset alueet ja maat vuoden 2000 aikoihin
1000:ta ihmistä kohden

□ Naiset, koko maa □ Miehet, koko maa □ Naiset, Arktinen alue □ Miehet, Arktinen alue

to- ja kuolleisuuskuviot ovat vaikuttaneet tämän ikäryhmän kokoon ajan kuluessa.

Venäjän arktisen väestön ikäpyramidi on huomattavan indentoitunut, aukon sijaitessa 30-34 vuoden kohdilla. Tämä heijastaa lukumäärältään pientä lasten syntyvyyttä niillä ihmisillä, jotka syntyivät toisen maailmansodan aikoihin, "sodan toista väestötieteellistä heijastusta". Pyramidin äkinäisesti kapeneva perustus heijastaa dramaattista syntyvyyden laskua menneenä vuosikymmenenä, kun 1990-luvun taloudellinen kriisi ja "sodan

toinen väestötieteellinen heijastus" tapahtuivat samaan aikaan.

Ruotsin ja Suomen "arktisten" pyramidioiden perustukset ovat vastaavasti kapeat, osoittaen alhais- ta syntyvyyttä, vaikkakin ilman Venäjällä havaittavia terävimpiä eroavaisuuksia. Leveimmät perustukset ovat havaittavissa Kanadan ja Grönlannin väestöissä, mutta ne ovat kapenevaan päin.

Erot pyramidioiden huipuilla ovat vielä jopa radikaalimpia. Suurimmat osuudet vanhuksia ovat Norrbottenissa ja Lapissa, joissa ne ovat jopa kor-

keampia kuin Ruotsin tai Suomen kokonaisväestöissä. Pienimmät osuudet vanhuksia ovat Kanadan ja Grönlannin arktisilla alueilla. Ne muutamat jotka ovat 70 vuotta tai vanhempia asuivat siellä korkean kuolleisuuden, erityisesti vastasyntyneiden joukossa, ajanjaksoilla.

Keskittyminen alkuperäis- asukkaiden ikärakenteisiin

Alkuperäis- ja ei-alkuperäisväestöjen ikärakenteet vaihtelevat suuresti jopa saman alueen tai maan sisällä. Alkuperäisväestöillä on selkeästi suurempi osuus lapsia 0-14 vuoden ikäyksiköissä. Kanadan arktisella alueella se on 37%, verrattuna 19%:in ei-alkuperäisväestön keskuudessa. Alaskassa luku on 32% (ei-alkuperäisväestöillä se on 24%). Grönlannissa syntyneiden ihmisten keskuudessa lapset muodostavat 24% väestöstä, kun taas Grönlannin ulkopuolella syntyneillä lapsilla luku on vain 10%. Venäjän arktisilla alueilla 0-14-vuotiaat muodostavat 37% alkuperäisväestöstä, verrattuna 29% ei-alkuperäisväestön puolella (24).

Arktisella alueella työvoimaikäluokassa (25-64 vuotta) on enemmän yksilöitä ei-alkuperäisväestön keskuudessa. Kanadan arktisella alueella 41% alkuperäisväestöstä on työvoimaikäryhmässä, verrattuna ei-alkuperäisväestön 64%:in. Alaskassa 45% alkuperäisväestöstä on työvoimaikäryhmässä verrattuna ei-alkuperäisväestön 57%:in. Venäjällä, vuonna 1989, nämä osuudet olivat 42% ja vastaavasti 56%; ja Grönlannissa 51% ja vastaavasti 80%.

Keskittyminen sukupuolirakenteisiin

Kokonaisuutena, Arktisella alueella on olemassa enemmän miehiä kuin naisia, suuresti seurauksena suuremmasta määrästä pohjoiseen muuttaneita mies- kuin naissiirtolaisia. Ainoa alue, jossa naisten lukumäärä on jokseenkin korkeampi, on Venäjän arktinen alue: 990 miestä 1000:ta naista kohden viimeisimmän venäläisen laskennan mukaan. Naisten enemmistö halki Venäjän on kuitenkin paljon vaikuttavampi: 872 miestä 1000:ta naista kohden. Naisten enemmistö on uusi ilmiö Venäjän arktisella alueella. Vuoden 1989 yksimielisen laskennan mukaan, miehiä oli paljon enemmän kuin naisia. Tämä muutos on mitä luultavimmin seurausta miesten korkeasta kuolleisuudesta. Vuosien 1995-2002 välisenä ajanjaksona, miesten kuolleisuus ylitti miesten syntyvyyden 3000:lla, kun taas naisten syntyvyys ylitti naisten kuolleisuuden 25.000:lla. Täten alueella luonnollinen väestönlisäys oli noin 20.000:ta ihmistä.

Kaikissa muissa sirkumpolaarisissa maissa on enemmän miehiä kuin naisia. Samaan aikaan "suurissa" arktisissa maissa kokonaisuutena on enemmän naisia kuin miehiä. Miesten enemmistö on suurempi ei-alkuperäisväestön keskuudessa kuin se on alkuperäisväestössä.

Muutto

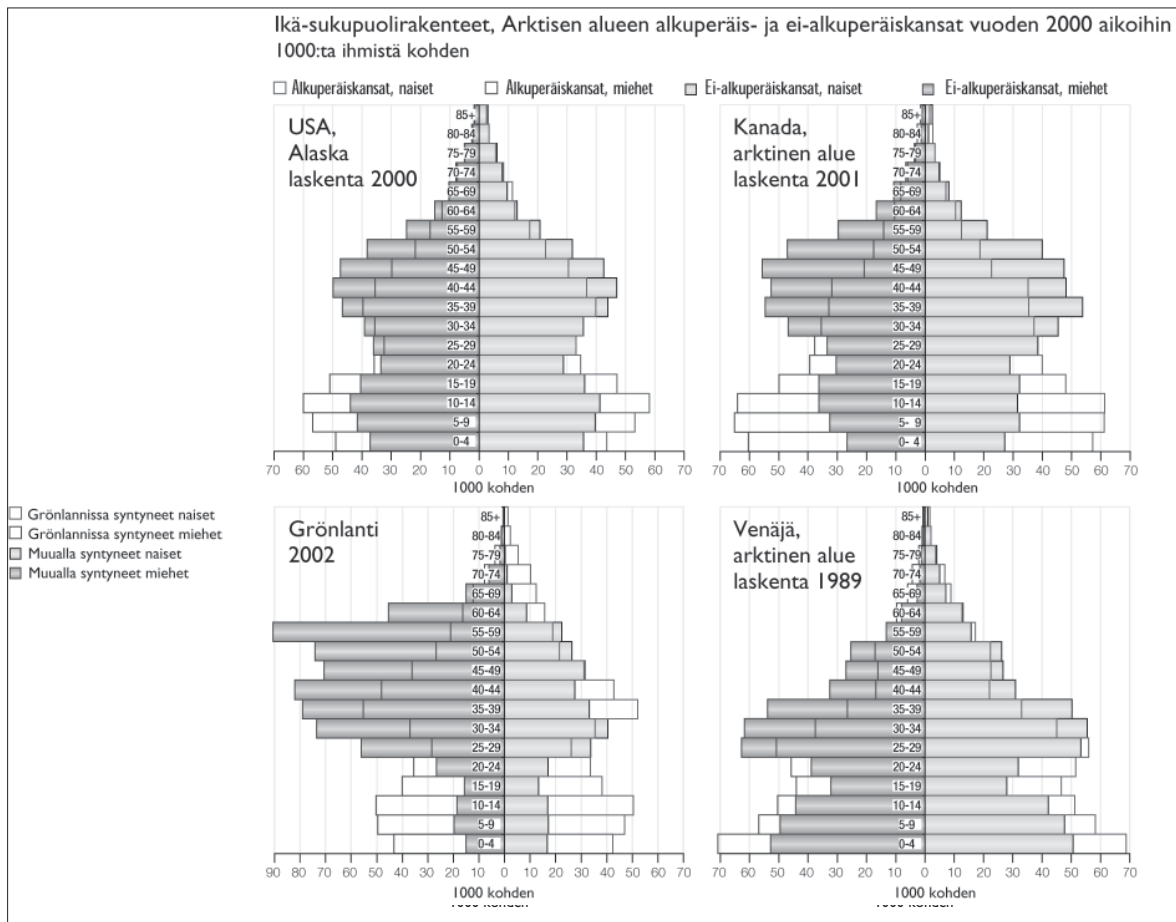
Muuttaminen on tärkeää väestörakenteelle monissa Arktisen alueen osissa. Yksi muuttamisen pääsyyistä näyttäisivät olevan työllisyysmahdollisuudet. Arktinen alue ei ole poikkeus tässä tapauksessa. Muuttaminen riippuu vahvasti taloudellisista olosuhteista ja väestön tulomuutot arktisille alueille usein antavat sijaa lähtömuutoille.

Keskittyminen Alaskaan

Yhteydet muuton ja taloudellisten olosuhteiden välillä ovat selkeästi nähtävissä Alaskassa, jossa on ollut kolme tulomuuton "hyökyaaltoa", jotka ovat muuttuneet lähes yhtä isoiksi, vetäytyviksi vuorovesiaalloiksi viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana. Muuton tuomien hyötyjen ja haittojen suurimmat virtaukset on myös havaittu täällä, Alaskaan kokonaisuutena verrattuna suhteellisen pienen väestön aiheuttamina, tehden tulomuuton ja lähtömuuton "alempiin 48:aan" erityisen merkittäviksi valtiolle. Vuosina 2001-2002 muuton nettoarvo oli positiivinen, mutta aikaisempina kahdeksana vuotena (1993-2000) Alaskan muuttotappio oli 24.000. Verrattuna myöhäiseen 1980-lukuun, jolloin nämä tappiot olivat 44.000 neljässä vuodessa, viimeaikainen muutto ei ole kuitenkaan hyvin huomattavaa.

Keskittyminen Grönlantiin

Grönlanti on todistanut lähes jatkuvaa lähtömuuttoa menneinä kahtena vuosikymmenenä, jossa vaihtelua on esiintynyt ainoastaan määrässä. Suurin osa ihmisistä jotka lähtevät on syntynyt Grönlannin ulkopuolella. Pitkän tähtäimen nettomuutto on käytännössä nolla kun tulomuuttajien määrä on lähes sama kuin lähtömuuttajien, viimeisen ollessa 3% korkeampi. Muuttovirtaukset kääntyivät huomattavaan laskuun 1990-luvulla, verrattuna 1980-lukuun (40%:n lasku). Huolimatta siitä tosiasista että ne jotka ovat syntyneet Grönlannissa muuttavat vähemmän kuin muualla syntyneet, Grönlannin jättävien alkuperäiskansojen määrä on suurempi kuin Grönlantiin palaavien määrä. Lähtömuuton netto oli 3300 vuosina 1992-2002 verrattuna 1800:an vuosina 1981-1991. Se on huomattava.

tava lukema Grönlannille ja edustaa noin 6 % 11:sta vuotena lähtevästä kokonaisväestöstä.

Grönlannin jättävän alkuperäiskansan joukossa on enemmän naisia kuin miehiä. Tämä nostaa esille kysymyksen onko pohjoisen alueen jättävien joukossa olemassa roja sukupuolten välillä. (katso Luku 11. Sukupuolikysymykset, tarkemmista yksituloskohdista.)

Keskittyminen Pohjoismaihin

Islannissa lähtömuutto on muuttunut tulomuutoksi. Viimeisen vuosikymmenen loppua ja nykyisen alkua (1997-2002) hahmottaa tulomuuton nettolukema, kun edellistä viiden vuoden jaksolla (1992-1996) taipumus oli negatiivinen. Tulomuuton netto viimeiselle vuosikymmenelle ylittää kokonaisuudessaan 1700:an ihmiseen tai 0.5%:in Islannin väestöstä.

Färösaaret kokivat huomattavan väestön lähtömuuton suhteutettuna väestön kokonaismäärään 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla, kun tulomuutto laski ja lähtömuutto nousi terävästi. Väestön kokonaislasku oli yli 7000 ihmistä (15% vuoden 1989 väestöstä) johtuen muuttoprosesseista vuosina 1989-1995. Viimeaikaisimpana, vuosien

1996-2002 ajanjaksona, on ollut havaittavissa tulomuuton nettoa, mutta tämä on ainoastaan kompensoinut yhden kolmanneksen edellisenä viiden vuoden ajanjaksona kärsityistä tappioista.

Norjan kolmessa pohjoisimmassa kunnassa lähtömuutto on lähes ylittänyt tulomuuton menneiden kolmen vuosikymmenen kuluessa. Vuosittainen muuttotappio oli keskimäärin lähellä 2000:ta ihmistä. Virtaukset ovat kuitenkin vahvempia: ”hyvinä” vuosina (1972-73, 1979, 1991-93, 1999), muuttotappio minimaalista tai lähes olematonta, kun taas ”pahoina” vuosina (1984-86, 1996-97) se nousi 4000:teen tai useampaan ihmiseen vuodessa.

Maahanmuutto Norjassa kokonaisuutena on taannut väestön tulomuuton 1960-luvun toisen puoliskon jälkeen. Maahanmuuttajien määrä pohjoisessa Norjassa on myös ylittänyt lähtömuuttajien määrän 1970-luvun alusta lähtien. Määrällisesti ne kuitenkin kattavat vain alle puolet menetyksistä muuttovaihdossa Norjan eteläisempien osien välillä.

Suomen Lappi on laskenut väestön koossa lähtömuuton neton seurauksena nyt jo kolmenkymmenen vuoden ajan, kun Suomessa itsessään nettomuutto on ollut tasaisesti positiivista aikaisesta

1980-luvusta lähtien. Kuluneiden yhdeksän vuoden (1993-2001) aikana Lappi menetti noin 17.000 ihmistä tai 8% sen vuoden 1993 väestöstä muutosta johtuen.

Norrbottenissa (Ruotsi), toisin kuin sen pohjoismaisissa naapureissa, väestön lähtömuutto vaihtuu ajoittain tulomuutoksi Pitkällä tähtäimellä myös täällä on ollut kuitenkin havaittavissa väestön nettokatoa. Viimeisinä 20:ä vuotena muuttoaallot Ruotsin arktisella alueella ovat olleet vastakkaisia kuin arktisessa Norjassa: kun Norrbottenissa on väestön tulomuuttoa, niin suurimmat lähtömuutot ilmenevät Nordlandissa, Tromssassa ja Finnmarkissa.

Keskittyminen Venäjään

Kuluneet 15 vuotta ovat todistaneet suurimman väestön lähtömuuton Venäjän arktiselta alueelta (ja suuremmassa skaalassa, kaikkialta Venäjän pohjoisimmilta alueilta) ja se on yhä meneillään. Tämä taipumus on ristiriitainen tilanteessa jossa Venäjää tarkastellaan kokonaisuutena, joka käy läpi vaikuttavaa väestön tulomuuttoa alueen ulkopuolelta.

Muutto Arktisella alueella alkoi 1990-luvulla ja saavutti huippunsa aikavälillä 1992-1994, kun 2-4% väestöstä jätti alueen joka vuosi. Tsukotkassa yli 10% väestöstä lähti joka vuosi. Toisin kuin Färsaarilla lähtömuutto, vaikkakin jokseenkin hiipunut, ei pysähtynyt ja oli yhä meneillään vuonna 2002.

Vertaus Venäjän vuosien 1989 ja 2002 yksimieliisiin laskentoihin tekee arktisten alueiden muuttotappioiden arvioimisen mahdolliseksi. Ne yltyvät 650.000:teen ihmiseen tai noin yhteen neljännekseen kokonaisväestöstä vuonna 1989. Venäjän arktinen alue on kuitenkin kaukana homogeenisestä tässä suhteessa. Suurimmat tappiot olivat Tsukotkassa, jossa 70% vuonna 1989 rekisteröidystä väestöstä menetettiin muutossa. Sahan tasavallan arktinen osa menetti lähes puolet väestöstään, kun sahat kokonaisuutena menettivät vain yhden viidenneksen kokonaisväestöstään.

Lähes 40% Vorkutan väestöstä on menetetty muuton seurauksena ja loput piireistä ovat menettäneet 20:stä 30%:tiin väestöstään. Vain Jamalo-Nenetsin okrugit erottuu yleisestä taustasta minimaalisine, ainoastaan 7%:n tappioineen vuoden 1989 väestöstä.

Keskeiset johtopäätökset ja tiedonaukot

Arktisen alueen väestötieteellinen näkymä on monimuotoinen ja täten haastava kuvailla. Monimuotoisuus ei ole ainoastaan havaittavissa halki

sirkumpolaarisen alueen, mutta myös yksittäisten maisen arktisten alueiden sisällä, kuten Kanadassa ja Venäjällä. Ilman erityistä tietoa erilaisista etnokulttuurisista ryhmistä, kokonaisväestön kuviolla ja suuntauksilla on taipumus kätkeä tärkeitä väestötieteellisiä eroavaisuuksia maiden tai alueiden sisällä. Lisäksi, ei-alkuperäisväestöjen väestötilastot sirkumpolaarisessa pohjoisessa ovat melko eroavaisia niiden alkuperäisväestöjen vastineiden kanssa. Riippuen niiden painotuksesta kokonaisväestössä, tämä voi myös tehdä suuren eron väestötieteellisesti arvioitaessa ikärakennetta ja väestön kokonaiskasvua.

Tämä viittaa siihen että monimuotoiset väestöt arktisten alueiden sisällä täytyy tunnistaa tarkemmin jokaisen maan virallisissa tiedonkeräysjärjestelmissä.

Tämä sanottuna, tämä luku on yrittänyt valottaa yleistä väestötieteellistä kuvaa maailman sirkumpolaarisilla alueilla, joiden väestö on noin 4 miljoonaa. Toisen maailmansodan jälkeen väestö on kasvanut. Kasvukuvio on ollut jokseenkin rihmastomainen, mutta yleisesti, kasvu on ollut suhteellisen nopeaa 1950- ja 1960-luvuilla ja joissain maissa 1970-luvulle saakka. Viime vuosina tämä kasvu on hidastunut ja joissain tapauksissa (esim. Venäjä) on korvaantunut väestönlaskulla. Joillain pohjoisilla alueilla, kuten Kanadassa, Alaskassa ja Grönlannissa on kuitenkin nähtävissä kasvun merkkejä. Suuri osa kokonaiskasvun kuvioista näyttäisi olevan resurssien hyödyntämis-sykleistä riippuvaisia. Joka tapauksessa, alueilla ja/tai maissa joissa tietoa on saatavilla alkuperäisväestöstä, niiden kasvutahdi on korkea. Tätä ajaa suuresti luonnollinen kasvu nettomuuton sijasta. Joillain alueilla, kuten Kanadassa, on olemassa todisteita että hedelmällisyysluvut inuiittien keskuudessa ovat kääntymässä laskuun, mutta silti pysyvät yli kaksinkertaisina maahan kokonaisuutena verrattuna.

Ikärakenteet myös vaihtelevat ja ovat hyvin paljolti ei-alkuperäis- ja alkuperäisväestöjen osuuksista riippuvaisia tietyillä alueilla. Alueilla joilla on suuret osuudet ei-alkuperäisväestöä on taipumus vanhempiin väestöihin, joissa on enemmän ihmisiä työvoimaikäryhmissä, kun taas alueilla joilla on suuret osuudet alkuperäisväestöä on nuoremmat väestöt. Viimeisimpiin kuuluvat Kanada, Alaska ja joissain määrin Grönlanti.

Yhteisöjen koko vaihtelee suuresti halki Arktisen alueen. Joillain alueilla (esim. Alaskassa ja Venäjällä) väestön valtava enemmistö asuu urbaaneissa keskuksissa ja kaupungeissa, kun taas toisilla (esim. Kanadalla) suuri osa väestöstä asuu pienissä tai erittäin pienissä yhteisöissä. Monessa sirkumpolaarisissa maissa alkuperäisväestöt yleensä asuvat pienemmissä yhteisöissä. Ymmärtääkseen

pohjoisen väestötiedettä on täten välttämätöntä ottaa huomioon tämä vaihtelu asutuskuvioissa.

Tämän laajan vaihtelun esiintyessä väestötieteessä, minkä tahansa maiden välisen vertailun täytyy ottaa huomioon avainmuuttujien kirjon, kuten alkuperäisväestöt vastaan ei-alkuperäisväestöt, erilaiset ikärakenteet halki alueiden ja ryhmien ja yhteisön koko erot. Ilman tämän kaltaista tietoa, me saamme hyvin nurinkurisen kuvan sirkumpolaarisen alueen yleisestä väestötieteestä.

Lähteet ja viitteet

1. Sattumalta, Venäjällä tämän maan osan asukkaat kutsuvat sitä "Pohjoiseksi" (monikossa) kun maan muissa osissa sen eteläistä osaa kutsutaan "emämaaksi" ("manner"), vaikka "Pohjoisilla" ei ole tosiasiaa mitään tekemistä saarien kanssa. Tämä ilmaisu on kaiku ajoilta jolloin yhteyksillä etelään oli taipumus olla aikaa vieviä ja vaikeita ja pohjoista pidettiin tietyn tyyppisenä "saarena", eristyksissä muusta maasta.
2. Tiedot Kanadan pohjoisen kasvutason laskentaa varten eivät sisällä pohjoista Quebecia, koska tiedot aikaisemmilta vuosilta eivät olleet saatavilla.
3. Tiedot Kanadan pohjoisen prosenttiosuuden laskentaa varten eivät sisällä pohjoista Quebecia, koska tiedot aikaisemmilta vuosilta eivät olleet saatavilla.
4. Lähteet karkealle maailman syntyvyystasolle: http://www.phrasebase.com/countries/index.php?variable=people_birthrateperk&submit=Next+20+%26gt%3B%26gt%3B&action=rankorder&cat=0&counter=20&track=257
5. Yhdysvaltojen kokonaisedelmällisyys oli 2.13 vuonna 2000. Statistical Abstract of the United States 2002. P.62 <http://www.census.gov/prod/2003pubs/02statab/vits-tat.pdf>
6. Meillä ei ole tietoja yleisestä syntyvyydestä Suomen La-pissa, vaikkakin se on luultavasti korkeampi kuin maassa kokonaisuutena siitä tosiasiaa päätellen, että toisesta tai kolmannesta raskaudesta syntyneiden lasten osuus on korkeampi täällä.
7. Sattumalta on olemassa pitkä sarja tilastoja syntyvyystasosta Grönlannissa (<http://www.statgreen.gl/>).
8. Yhteydessä naisten terveyden parantumiseen ja teollisesti tuotettujen äidinmaidon korvikkeiden käytön leviäminen rintaruokinnan sijaan, samaan tapaan kuin on havaittu Kanadan intiaanien keskuudessa (A. Romaniuk, "Increase in Natural Fertility During Early Stages of Modernization: Canadian Indians Case Study" *Demography* 18, 1981).
9. Katso <http://www.statgreen.gl/english/>
10. L. Blackwood, "Alaska Native Fertility Trends, 1950-1978" *Demography* 18.2:173-179 (1981).
11. D. Bogoyavlenskiy, "The Demographic Problems of Non Numerous Northern Indigenous Populations" In: *Population of Russia, A Second Annual Analytical Report*, pp. 144-160. Eurasia, Moscow (1994). (Venäjäksi)
12. Koskien Alaskan alkuperäisasukkaita, katso L. Blackwood, 1981; Alaska Bureau of Vital Statistic Annual Report 1988-89, 1995-2000; koskien tietoja Grönlannista katso Statistisk Aarbog 1950-1980, <http://www.statgreen.gl/>; koskien Venäjää, tietoja on saatavilla ainoastaan Jamalo-Nenetsin autonomisen okrugin alkuperäiskansoista julkaisematomien luonnollisten väestön liikkeiden ja tilastotietojen perusteella laskettuna, kun taas vuosia 1998-1999 koskevat tiedot perustuvat kirjoittajan omiin arvioihin.
13. WHO:n käyttämän kuolleisuuskerrrostuma A:n (Mortality Stratum A) mukaan. World health report 2004. P.156 "List of member states by WHO regions and mortality stratum". http://www.who.int/whr/2004/annex/topic/en/annex_member_en.pdf
14. WHO:n käyttämän kuolleisuuskerrrostuma C:n (Mortality Stratum C) mukaan. World health report 2004. P.156 "List of member states by WHO regions and mortality stratum". http://www.who.int/whr/2004/annex/topic/en/annex_member_en.pdf
15. Se ylsi 13.2:n vuonna 2000. DemYearbook (2002). The Demographic Yearbook of Russia, 2001 Moscow: 2002. P.105 (venäjäksi/englanniksi)
16. B. S. Gurananjappa, "Life Tables for Alaska Natives" *Public Health Report*. 84:65-70 (1969).
17. Vastasyntyneiden kuolleisuus oli alkuperäisväestön keskuudessa 101 verrattuna ei-alkuperäisväestön 24:än, Alaska HSS, 1991.
18. B. S. Gurananjappa, "Life Tables for Alaska Natives" *Public Health Report*. 84:65-70 (1969).
19. Elinajan odote oli 69 vuotta vuosina 1994-1998; Alaska HSS (1991). Alaska Bureau of Vital Statistics, 1998 Annual Report <http://health.hss.state.ak.us/dph/bvs/publications/1998ar.htm>
20. Statistics Aarbog, 1970. Danmark.
21. Tämä elinajan odotteen indikaattori on tarkoitettu kaikille Venäjän pohjoisen alkuperäiskansoille (noin 150,000 vuonna 1979), eikä yksin arktiselle alueelle (noin 65,000 vuonna 1979).
22. Tämä myöhempi elinajan odotteen indikaattori on tarkoitettu kaikille Venäjän pohjoisen alkuperäiskansoille (noin 180,000), ei yksin arktiselle alueelle (noin 77,000).
23. Joidenkin tietojen mukaan Tsukotkan alkuperäisväestön elinajan odote vuonna 1995 oli 50 vuotta (Y. D. Chernukha et al. *The medical-and-social as well as medical-and-demographic problems of peoples in the Asian North. Problems of social hygiene, health service and history of medicine*. 2003. 2:16-18), 2003. (Venäjäksi).
24. Vuoden 1989 tietoa
25. Lähteet: elinajan odote (USA-Alaska): Middaugh et al., 1991. Middaugh J.P., Miller J., Dunaway C.E., Jenkerson S.A., Kelly T., Ingle D., Perham K., Fridley D., Hlady W.G. and V.Hendrickson. Causes of Death in Alaska 1950, 1980-89.; Gurananjappa, 1969. Bale S. Gurananjappa Life Tables for Alaska Natives. Public Health Report.84:65-70; Williams, 1986. Greg Williams, Life Tables 1977-83. Alaska Department of Labor. Research and Analysis. Demographic Report No 1, Dec.; Goldsmith S. et al., 2004 Goldsmith S., Angvik J., Howe L., Hill A. and L. Leask. The Status of Alaska Natives Report 2004. <http://iser.uaa.alaska.edu/Home/ResearchAreas/statusaknatives.htm>. Lähteet elinajan odotteelle Grönlannissa: Statistics Greenland. Lähteet elinajan odotteelle Venäjällä: Goskomstat of Russia.

3 Yhteisöt ja kulttuurit: muutos ja peräänantamattomuus

Johtavat kirjoittajat:

Yvon Csonka, Grönlannin yliopisto, Nuuk, Grönlanti ja Peter Schweitzer, Alaskan yliopisto, Fairbanks, Yhdysvallat.

“Nopea kasvu” on yleinen termi kuvatessa nykyisiä Arktisen alueen yhteisöjä. Termiä seuraavat tavallisesti lukuisat maininnat epätavallisen nopeasta muutoksesta ja siihen sopeutumattomuuden aiheuttamista kulttuurisista menetyksistä sekä yhteiskunnallisista haitoista. Nopea kasvu on ollut vallitseva suuntaus pohjoisessa viime vuosikymmeninä, ja on sitä vielä nykyäänkin. Muutos itsessään ei kuitenkaan välttämättä johda kulttuurilliseen sukupuuttoon. 2000-luvun alkaessa identiteettien sinnikkyys ja perinteiden uudelleenluonti ovat jo osoittaneet, että alkuperäiskansat voivat elää ja kukoistaa myös modernissa maailmassa.

Tämä luku käsittelee kolmea vallitsevaa suuntausta arktisissa yhteisöissä ja kulttuureissa juuri muutoksen ja peräänantamattomuuden muodostaman toistuvan teeman alla. Ensimmäinen on nopea muutos ja sen perustat arktisten alueiden viimeaikaisessa kolonisaatiossa ja hyvinvointivaltioiden harjoittamassa holhouspolitiikassa. Toinen suuntaus keskittyy kulttuuriseen ilmaisuvoimaisuuteen. Vaikka kielelliset ja uskonnolliset tiedot, laulut ja tanssit sekä muut taiteen muodot alueella ovat vähentyneet huomattavasti, se on osa Arktisen alueen kulttuurista todellisuutta. “Kulttuurillinen hyöty” ja “kulttuurin luonti” ovat läsnä, yhtä paljon kuin “kulttuurillinen menetyskin”, ja monet arktisen maailmankuvan piirteet ovat säilyneet entisellään muutoksista huolimatta. Kolmas suuntaus keskittyy yhteiskunnalliseen uusiutumiseen, sukulaisuuteen ja siihen kuinka perinteiset yhteisön suhteet on istutettu urbanisaation luomiin uusiin asetelmiin. Yhdessä nämä suuntaukset osoittavat että arktisten kulttuurien peräänantamattomuus ja sitkeys ovat yhtä vaikuttavia kuin niiden kyky

sopeutua kaikkiin niihin muutoksiin, joita ne ovat jo tähän mennessä kohdanneet.

Arktisen alueen yhteisöllinen ja kulttuurillinen monimuotoisuus

“Arktiset yhteisöt” ja “arktiset kulttuurit” eivät ole niin helppoja määriteltäviä kuin voisi olettaa. Pääosa seitsemän arktisen maan pinta-alasta ja väestöstä kahdeksasta sijaitsee etelässä Arktisen alueen ulkopuolella (poikkeuksena Islanti). Jos ihmisryhmän kykyä omatoimisesti pitää yllä ja kasvattaa kollektiivista olemassaoloaan käytetään yleistyneenä yhteisön määritelmänä, on lähes mahdotonta puhua “arktista yhteisöistä”. Yksikään yhteisö nykypäivän Arktisella alueella ei kykene tähän ilman ulkopuolista apua. Kulttuuri, joka usein määritellään yhteisön jakamien sääntöjen ja arvojen asetelmana, ei pärjää tässä suhteessa yhtään paremmin, sillä kaikki tämän päivän arktiset kulttuurit ovat omaksuneet vaikutteita eteläisistä arvoista ja säännöistä.

Arktiset yhteisöt siis kattavat kaiken aina yhteisen asuinpaikan jakavista ihmisistä etnisiin ryhmiin ja kansakuntiin. Samankaltaisesti arktisilla kulttuureilla viitataan näiden erittäin monimuotoisten yhteisöiden jaettuihin arvoihin ja sääntöihin.

Lopuksi ajatus *identiteetistä* näyttelee tärkeää roolia arvioitaessa viime vuosien yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystä Arktisella alueella. Identiteetillä viitataan tapoihin, joilla yksilöt ja ryhmät hahmottavat ja toimivat niiden yhteisöllisten ja kulttuuristen perinteiden mukaan, joita heidän asuinalueellaan harjoitetaan.

Arktisen alueen kulttuuristen ja yhteisöllisten perinteiden monimuotoisuudessa voidaan havaita ja erottaa kaksi laajaa tyyppiä, jotka ovat kumpikin sidoksissa Arktisen alueen kahteen kolonisaatio-aaltoon: Ensimmäisestä vastaavat nykyiset alkuperäisasukkaat, jotka muuttivat Arktiselle alueel-

Alkuperäinen?

Kuten *Luvussa 1. Johdanto* mainitaan, arktisilla mailla on erilaisia sanoja erottamaan ne kansat, jotka asuivat jo alueella, eurooppalaiset tavat omaavista muuttajista. Tämä luku käyttää sanaa *alkuperäinen* yleisenä terminä määriteltynä seuraavasti:

Alkuperäiskansat ovat niitä kansoja, jotka marginalisoitiin kun modernit valtiot luotiin, ja jotka tunnistavat itsensä alkuperäiskansoiksi. He ovat yhteyksissä tiettyihin maa-alueisiin, joihin he voivat jäljittää oman historiansa. He omaavat yhden tai useamman seuraavista piirteistä:

- he puhuvat eri kieltä kuin valtaväestö,
- heitä syrjitään vallitsevassa poliittisessa järjestelmässä,
- heitä syrjitään vallitsevassa oikeudellisessa järjestelmässä,
- heidän kulttuurinsa eroavat valtaväestön kulttuurista,
- he usein poikkeavat vallitsevasta yhteiskunnasta luonnonvarojen käytöllä olemalla metsästäjiä ja keräilijöitä, nomadeja, paimenia tai viljelijöitä,
- he itse pitävät itseään ja heitä pidetään erilaisina kuin valtaosaa väestöstä. (1).

le tuhansia vuosia sitten. Toisesta eurooppalaisen syntyperän omaavat kansat, joiden läsnäolo Arktisella alueella on ollut paljon lyhytaikaisempaa, ja jotka pysyvät yhä vahvasti sidoksissa eteläisempiin yhteisöihin.

Kaikki ihmiset, jotka tänä päivänä asuvat Arktisella alueella, eivät kuitenkaan sovi näihin kahteen kategoriaan. On olemassa kansoja, joiden kulttuuriset sukujuuret ovat sekoittuneet, mutta jotka silti omaavat vahvan identiteetin ja kulttuurin, kuten métit Kanadassa sekä kamtsatkalaiset ja muut niin sanotut "vanhat" uudisasukkaat Venäjällä. On myös suhteellisen uusia ei-eurooppalaisen taustan omaavia muuttajia kuten jakuutit.

Lisäksi on olemassa kolmas taso: viimeaikaisimmat maahanmuuttajat, jotka ovat syntyneet ja koulutautuneet arktisen alueen ulkopuolella, ja jotka elävät omien synnyinalueittensa kulttuuristen ja yhteisöllisten käytäntöjen mukaan. Monet palaavat etelään muutaman vuoden jälkeen, kun taas jotkut jäävät ja sopeutuvat ympäröiviin yhteisöihin. Joissakin osissa arktista aluetta tämän viimeisimmän maahanmuuton edustajat muodostavat jo valtaosan väestöstä. Tämä on ollut erityisen selvä piirre varsinkin Venäjän arktisella vyöhykkeellä läpi neuvostoaikojen. Vielä viime aikoinakin näiden uusien tulokkaiden alkuperämaat ovat muuttuneet yhä moninaisemmiksi.

Vaikka tämä luku käsittelee kaikkia Arktisen alueen asukkaita, huomiota tullaan kiinnittämään enemmän alkuperäisasukkaiden yhteisöihin ja kulttuureihin kuin myöhempään tulokkasiin. Tähän on kaksi tärkeää syytä. Yksi on se, että ei-eurooppalainen kirjallisuus, joka kuvaa Arktisen alueen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia prosesseja lähiperpektiivistä, on keskittynyt alkuperäisasukkaiden yhteisöihin. Vaikka myöhempien uudis-

asukkaiden sijoittuminen kansallisissa tilastoissa pistää silmään, laadukkaan tiedon saanti heidän yhteisöistään on harvinaista. Ryhmistä, joiden kulttuuriset alkuperät ovat sekoittuneet, tai jotka ovat saapuneet viimeisimpinä, tietoa on vielä vähemmän tarjolla. Toinen syy on se, että nopea yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos on vaikuttanut pienikokoisiin alkuperäisasukasyhteisöihin enemmän kuin muihin.

Nopea kulttuurinen ja yhteiskunnallinen muutos: perinteet murroksessa

Vaikka muutos on ollut, ja tulee olemaan jatkuvaa Arktisella alueella, muutosten luonne ja nopeus vaihtelevat laajalti laajuudeltaan ja kestoltaan. Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos kiihtyi toisen maailmansodan aikoihin voimakkaammin Arktisella alueella kuin muualla maailmassa. Ensimmäisessä vaiheessaan valtiollinen tunkeutuminen vaikutti alkuperäisasukkaiden autonomiaan. Tätä seurasivat alkuperäisasukkaiden onnistuneet kamppailut saada paikalliset asiat uudelleen haltuunsa, mutta aivan uudessa muodossa, joka ei sisältänyt ainoastaan perinteitä vaan niiden mukana myös modernisaation ja globalisaation. Tämä osa käsittelee sitä, kuinka tämä tunkeutuminen Arktiselle alueelle vaikutti sen yhteisöihin.

Muutos on jatkuvaa Arktisella alueella

Ihmisten suorittama Arktisen alueen kolonisaatio on suhteellisen viimeaikaista. Se alkoi ainakin 15 000 vuotta sitten. Sen jälkeen ilmastolle ominaiset aaltoliikkeet, joista jotkut ovat olleet ainakin

yhtä nopeita kuin nykyisen ilmaston lämpenemisen ennustetaan olevan, ovat säännöllisesti pakotaneet ihmiset sopeutumaan. Tällaisessa ilmastossa he joutuivat jatkuvasti hiomaan sopeutumistaan kuoleman riskin alla. Tästä on olemassa useita arkeologisia ja historiallisia esimerkkejä.

Muut "sisäiset" ajajat yhteiskunnalliselle ja kulttuuriselle muutokselle olivat teknologiset innovaatiot kuten koiravaljakko, valaanmetsästysvälineistö ja -tieto, intensiivinen poronhoito kuin myös yhteydet muihin kansoihin.

Huomattava ulkopuolinen muutoksen lähde oli eurooppalaisten kulttuuriperinteiden lisääntyvä kolonisaatio alkuperäisasukkaiden maille. Kolonisaatio-aalto alkoi ennen ensimmäisen vuosituhannen loppua ja huolimatta vaikeuksista, kuten norjalaisten vallasta luopuminen Grönlannissa 1400-luvulla, se kasvoi eksponentiaalisesti. 1900-luvulla se sisälsi kaikki arktiset alueet, joilla asui alkuperäisasukkaita. Toisen maailmansodan syttymiseen mennessä Arktisen alueen ulkopuolelta johdetut maat hallitsivat suurinta osaa Arktisesta alueesta.

Väestön keskittyminen ja autonomian menetys, noin 1940-1970

Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen ennennäkemättömään vauhtiin saattanut toista maailmansotaa voidaan pitää vedenjakajana Arktisen alueen historiassa. Lähtökohta tälle kiihtyneelle muutokselle ei ollut muusta maailmasta eristyksissä elävä turmeltumaton alkuperäiselämä, jonka kaltaiset olomuodot eivät menestyneet missään siihen aikaan, eikä pitkään jatkunut vakauden ajanjakso tai hidas evoluutio. Monille ihmisille se kuitenkin tarkoitti muutosta täysin uusiin olosuhteisiin ja elintapoihin. Ennen toista maailmansotaa monet Arktisen alueen yhteisöistä elivät suhteellisen itsenäistä elämää, joka perustui pääasiassa metsästyksen, karjankasvatukseen, kalastukseen ja keräilyyn, ja jossa sukulaisuus muodosti suurimman ja samalla lähes ainoan yhteisöllisen järjestelmän ytimen.

Sota itsessään vaikutti koko Arktiseen alueeseen. Grönlanti, kuten Islantikin, oli eristyksissä Tanskasta, ja ne olivat enemmän yhteydessä Pohjois-Amerikkaan, kun taas Färsaaret oli Britannian miehityksen alaisuudessa. Perääntyvät saksalaiset polttivat valtavia osia saamelaisten asuinalueista Norjassa ja Suomessa. Myöhemmin ne uudelleenrakennettiin uusien standardien mukaisesti (2). Kolttsaamelaiset lähtivät kotialueiltaan Venäjältä muuttaakseen Suomeen (3). Alaska näki sotilaallisen toiminnallisuuden nousun Japanin vallattua Aleutit. Kanadan arktisella alueella ja Venäjän ark-

tisen alueen Aasian puoleisessa osassa vaikutus ei ollut yhtä suora, mutta kaikilla alueilla sota lopetti Arktisen alueen suhteellisen eristäytymisen eteläisemmistä keskuksista.

Toista maailmansotaa seuraava kylmän sodan jakso (1948-1988) säilytti poliittisen kiinnostuksen ja sotilaallisen läsnäolon Arktisella alueella. Lisääntyneen sotilaallisen toiminnan lisäksi oli useita tilaa valtaavan modernisaation aspektoja, jotka ajoivat tätä nopean muuntautumisen varhaista vaihetta. Yksi niistä oli kiire hyödyntää pohjoisen uusiutumattomia luonnonvaroja, yleensä ympäristöllisistä seurauksista tai alkuperäiskansoille aiheutuvista vaikutuksista huolimatta. Toinen muutoksen päätekijöistä oli hyvinvointivaltiopolitiikan leviäminen. Alkuperäiskansoihin kohdistettuna nämä politiikat osoittautuivat holhoaviksi "sosiaalisen uudelleenjärjestelyn" yrityksiä. Useissa maissa päämääränä oli sulauttaa alkuperäisväestöt, kuten norjalaistamisen (4), venäläistämisen (5) ja kanadalaistamisen (6) politiikat osoittivat. Venäjän arktiselle alueelle suunniteltu sosiaalinen muutos perustui marxilais-leniniläisellä ideologialle (5). Kuten *Luku 5. Poliittiset järjestelmät* kuvaa kamppailua vapautumisen ja paikallisen voimistumisen puolesta oli esiintynyt joillain alueilla jo ennen sotaa, alkaen Atlantin valtameren saarista.

Ruohonjuuritasolla muutokset olivat lukuisia ja vääristäviä. Etelästä saapuvien maahanmuuttajien virta kiihtyi. Alkuperäisyhteisöissä he täyttivät virkamiesten, opettajien, terveysalan ammattilaisten, rakennustyöläisten jne. juuri auenneet virat. Useimmat maahanmuuttajat pitivät itseään paikallisia ylempiarvoisina, näin ainakin epäsuorasti. He nauttivat suuremmista palkoista ja paremmista elinoloista. Maahanmuuttajien virta oli erityisen voimakas Venäjän pohjoisessa, jossa alkuperäisasukkaiden suhde tulokkaisiin kääntyi (transponoitui) joillain alueilla 10:1:stä 1:10:een. Grönlannissa tanskalaisväestö kasvoi yhdeksänkertaiseksi vuosien 1950 ja 1975 välillä, jolloin se ylsi melkein 20%:in saaren koko väestöstä (7).

Kaikissa osissa Arktista aluetta väestö muuttui vähemmän hajaantuneeksi. Keskittäminen sisälsi kokonaisten ihmisryhmien uudelleenasetuksia, joista osa tehtiin pakolla. Aiemmin vaeltaneet kansat asettuivat aloilleen ja "tuottamattomat" asutukset suljettiin. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta nomadiväestöjen keskittäminen saavutettiin vuoteen 1970 mennessä. Keskittämisprosessissa rakennettiin uusia yhteisöjä, joista monia toimintoja hallitsivat tulokkaat. Urbanisaatiosuuntauksen ilmentymänä ihmiset myös keskittyivät pienempään määrään isompia asutuksia ja kaupunkeja.

On kiistanalaista sanoa, oliko keskittämisprosessi Kanadan arktisella alueella pakotettu vai

palveliko se siihen osallistuneiden toiveita. Monilla alueilla siihen liittyi jonkin verran molempia piirteitä, usein peräkkäin. Vaikka monet yksilöt tunsivat itsensä avuttomiksi ja käyttäytyivät passiivisesti näiden muutosten lomassa ja omassa elämässään, paikallinen johtajisto kehittyi, ja lopulta nämä uudet johtajat ottivat haltuunsa yhteisön vastuupaikat.

Osittain uuden asumistavan ja sen saatavuuden seurauksena talouden koolla ja koostumuksella oli taipumus muuttua suurperheestä ydinperheeseen (9). Esimerkiksi Grönlannissa tavallisen talouden koko laski 7.6:sta vuonna 1901 5.3:n vuonna 1955 ja 2.6:n vuonna 2003. Joissain yhteisöissä on ollut kehitystä kohti naiskeskeisiä perheitä, joissa nainen toimii pariskunnan sijaan talouden päässä. Vuoden 1975 aikoihin 20% kaikista aasialaisista yuit-perheistä (venäläinen eskimo) johtivat naiset, kun taas kolmannes 25-45 vuotiaista miehistä pysyi yksinasujina (12).

Pakollinen koulunkäynti otettiin käyttöön joidenkin alkuperäiskansojen keskuudessa 1950- tai 1960-luvulla. Joillekin lapsille se tarkoitti sisäoppilaitosten käymistä kaukana perheistään, joissa heidän mielensä täytettiin vierailla kielillä ja kulttuureilla. Prosessin jatkuessa moni menetti äidinkieltänsä sujuvan hallinnan ja vieraantui perheestään ja yhteisöstään.

Terveyspalvelut parantuivat valtavasti paikallaan asuvissa yhteisöissä elämisen myötä. Tuloksesta kuolleisuus laski, kun taas keski-ikä ja hedelmällisyys nousivat, aiheuttaen nopean väestönkasvun. Samaan aikaan perinteiset parantajat, parantamismetodit ja kättilöt marginalisoituivat.

Joillain alueilla otettiin käyttöön palkkatyö ja rahaan perustuva talous, kun ihmiset majoittuivat moderneihin yhteisöihin. Tämä tarkoitti että sukulaissiteet lakkasivat olemasta ainoa edellytys taloudelliselle yhteistyölle. Ennen kaikkea myös työttömyys tuli osaksi elämää paikallaan asuvissa yhteisöissä nopean väestönkasvun kirvoittamana. Kun elinkeinon saanti muualta kuin perinteisistä toiminnoista tuli yhä mahdollisemmaksi, perinteisten toimintojen määrä paikallistalouksissa laski. Metsästyksen, kalastuksen ja karjankasvatuksen symbolinen arvo on säilynyt ja jopa kasvanut, mikä ei kuitenkaan ole yllättävää, jos todetaan että työ- ja toimeentulotoiminnot ovat identiteetin keskeisiä piirteitä (14).

Liikenne- ja kommunikaatioyhteydet paranivat kasvavaa tahtia toisen maailmansodan ajoista. Televisio on tullut mahdolliseksi useimmissa Arktisen alueen talouksissa viime vuosikymmeninä tuoden mukanaan altistumista uusille elämäntyyloille ja roolimalleille.

Muutoksen kanssa kasvaminen Kanadan arktisella alueella

Alexina Kublu kertoo kasvukokemuksistaan Igloolikissa ja Igluligaarjukissa (Chesterfield Inlet), missä hän kävi sisäoppilaitosta vuodesta 1962 vuoteen 1967. Hän on nykyään vanhempi rauhantuomari Nunavutissa ja Akitsiraqin lakikoulun yhdistyksen puheenjohtaja.

Ensimmäinen osa lapsuuttani kului vanhempieni perheiden lähellä. Koska isovanhempani eivät asuneet samassa paikassa, olimme joko isäni tai äitini puolelta olevien setien ja tättien sekä heidän että kaikkien omien serkkujeni ympäröimänä, missä ikinä satuimmekin olemaan. Lapsena meitä varten oli "yhtenäiskohtelu", mutta silti meitä kohdeltiin yksilöinä. Oli olemassa tätejä ja setiä antamaan läheisyyttä, toisia kurittamaan, toisia jotka olivat lapsuudenystäviä ja toisia, jotka käskyttivät sinua ympäriinsä auttamaan askareissa, ja tunsit itsesi yllpeäksi voidessasi auttaa.

Lapsuuteni myöhempi osa kului Igluligaarjukin sisäoppilaitoksessa. Kaikki tekivät askareita, koska niitä määrättiin tehtäväksi, eikä koska joku pyysi sinua tekemään niitä. Et tuntenut onnistumisen ylpeyttä, mutta tunsit vihan epäonnistumisesta. Elämä, jota elit kotona ja elämä koulussa olivat niin vieraita toisilleen, että elit niitä erikseen etkä yhdistänyt toista elämäntyyliä toiseen.

Vuodesta 1960 vuoteen 1987, Igloolikin inuiittiväestö kasvoi 87:stä 806:teen ja Whiten 4:stä 48:n, kymmenkertaisia kasvuja. Laajempien talouksien osuus laski 76%:sta 10%:in ydinperheiden päästessä voitolle. Useita työpaikkoja luotiin. Samanaikaisesti metsästyksen tärkeys väheni. Alkoholin- ja huumeidenkäyttö lisääntyi, kuten myös rikollisuus ja itsemurhien määrä (15).

Igloolik (väestö 2003: 1457) on koti Isuma Tuotannoille, joka tuotti Zacharias Kunukin kansainvälisen suosion saavuttaneen elokuvan "Atanarjuat, Nopea Juoksija" (Atanarjuat, the Fast Runner 2000).

Suurinta osaa yhteiskunnallisista ja kulttuuri-
sista muutoksista sodan jälkeisellä aikakaudella
ohjasivat hallinnolliset elimet. Näistä monen, ku-
ten koulutuksen, terveyshoidon ja hyvinvoinnin,
järjestämisellä oli eettiset oikeutuksensa. Vaikka
jotkut näistä muutoksista olivat askel kohti pa-
rempaa, tapa jolla niitä tyrkytettiin, johti paikal-
listen asioiden ja myös yhteisön ja yksilön kohtal-
onhallinnan menettämiseen. Pienissä pohjoisissa
asutuksissa paikalliset ihmiset eivät voineet paeta
mielikuvaa, että he olivat katselemassa avuttomina
vieressä kun asioita tehtiin heidän ympärillään ja
heidän ”hyväkseen”. Kuten entinen Grönlannin It-
sehallinto-hallituksen pääministeri Jonathan Motz-
feldt asian kuvasi: ”... asioita hallinnoivat tanska-
laiset, päätökset tekivät tanskalaiset ja ongelmat
ratkaisivat tanskalaiset. [...] Perusgrönlantilaisella
oli tunne asioiden ulkopuolelle jäämisestä, olemi-
sesta jättimäisen kehityksen tarkkailijana, jota ym-
märtääkseen hänellä ei ollut tarvittavaa taustaa.

Jopa näennäisesti hyväntahtoisempi interventio,
kuten Kanadan inuittien sukunimiä varten 1960-
ja 1970-luvuilla luotu euro-amerikkalainen järjes-
telmä, toi mukanaan merkityksellisen ihmisten
identiteetin ja sosiaalisten suhteiden ilmentämistä
vähentävän vaikutuksen. Muutosten hallinnan
menettämisen aiheuttamat syrjäytymisen tunte-
mukset johtivat yhteiskunnallisten ongelmien, ku-
ten itsemurhien, väkivallan, rikosten ja alkoholin
väärinkäytön, esiintuloon.

Vuosikymmenet 1900-luvun keskivaikeilla oli-
vat monille pohjoisille alkuperäis-asukkailla ajan-
jakso, jolloin heillä oli vähiten määräysvaltaa omiin
asioihinsa, ja jolloin he samaan aikaan kokivat pi-
demmälle ulottuvia muutoksia, kuin he olivat kos-
kaan aikaisemmin kokeneet. Jotkut ovat herättä-
neet ajatuksen ”menetetystä” tai ”rikkoutuneesta”
sukupolvesta kuvaamaan sitä ihmisryhmää, joka
eli ”kahden maailman välissä”, eikä oikeastaan
kuulunut kumpaakaan, ja joka on saattanut tuntea
olevansa yhteydessä yhtä vähän vanhempinsa ja
isovanhempinsa kuin omien lastensa kanssa.

Autonomian uudelleen saavuttaminen sekä kulttuurien ja identiteettien uudelleenvahvistuminen

Kaikissa Arktisen alueen maissa, joiden hallitukset
olivat halukkaita neuvottelemaan maavaateista ja
itseään määräämisen asteista, alkuperäisasukkaat oli-
vat nopeita esittämään yhtenäisiä vaateita, jotka
heijastivat heidän kulttuurejaan ja tavoitteitaan.
Tämä osoittaa, ettei alkuperäiskulttuureita ja -iden-
titeettiä vielä oltu kokonaan murskattu. Jopa ohja-
tun muutoksen ”pimeinä vuosina” kykeni nouse-
maan eliitti, joka oli, jos ei hyvin sujuva, niin aina-

kin perehtynyt ”molempiin maailmoihin”. Nämä
kehitykset tapahtuivat kansallisvaltioiden viiteke-
hyksissä ja kasvavan taloudellisen riippuvuuden ja
alaavaltaavan globalisaation konteksteissa.

Autonomian uudelleen saavuttamisen toivon
mukana tuli identiteettien, kulttuurien ja joskus
myös kielten uudelleenvahvistuminen. Kuten
Nikolai Vakhtin kuvaa neuvostoajasta ja sen
jälkeistä Tsukotkaa, se oli ”kauhea totalitaarinen
lihamylly, jossa Tsukotkan vähemmistöt huomasi-
vat 1950- ja 1960-luvuilla olevansa, pystyi vähen-
tämään heidän vastustuskykyään sekä kielellisiä ja
kulttuurisia eroja heidän välillään, mutta oli kau-
kana siitä, mitä tarvitaan noiden eroavaisuuksien
(ja ihmisten) poispyyhkimiseen. Heti kun paine-
taso laski, uusia ryhmiä, uuden kaltaisia yksilö- ja
ryhmäidentiteettejä, jopa uusia kieliä, alkoi ilmes-
tyä.” (20)

Vaikka se viittaakin juuriin menneisyydessä,
kulttuurinen vahvistuminen ei kuitenkaan ole
”perinteisiin paluuta” yksinkertaisesti aiemmin
olemassa olleiden tapojen uudelleen aloittamisen
muodossa. Se on kulttuurien ja symbolien aktii-
vistä uudelleenluontia, jonka toiminnot nykyisissä
asiayhteyksissään eroavat niistä, joita ne muutamia
vuosikymmeniä aikaisemmin ovat olleet.

Tämä kulttuurisen uudelleenvahvistumisen
konteksti on se, jossa suurin osa alkuperäisasuk-
kaista on elänyt, ainakin 1970-luvulta lähtien,
paikallaan asuvissa yhteisöissä, suurimman osan
moderneista tarvikkeista tai hyödykkeistä - kuten
kotitaloustarvikkeiden, kommunikaatioteknologi-
an ja liikennevälineiden - mutta myös yhteisöllis-
ten komiteoiden, paikallisten koulujen, vapaa-ajan,
yms., ympäröimänä. Tämän vuoksi monet haas-
teista, joita he kohtaavat, ovat uusia. Sosiaalista
yhtenäisyyttä on ollut vaikeampi tavoittaa yhtei-
söissä, jotka saattavat yhteen ihmisryhmiä, joilla
ei aikaisemmin ollut toistensa kanssa juuri mitään
tekemistä. Yhteisöt ovat myös muuttuneet moni-
mutkaisemmiksi ja erikoistuneemmiksi, ja ne ovat
jakautuneet uusien linjojen, kuten elämäntyylien,
poliittisten puolueiden ja uskonlahkojen mukaan.
Yhteisöllinen kerroksellisuus on lisääntynyt. Perin-
teiset, jakamiseen perustuvat verkostot ovat vahin-
goittuneet. Ja yhtä paljon kuin missä tahansa muu-
allakin, sukupuolirooleja määritellään uudelleen.
(kts. *Luku 11. Sukupuoliriksymykset*)

Kuten myöhemmin luvussa käsittelemme, jot-
kut alkuperäiskielistä ovat kadonneet, mutta toi-
sia elvytetään, ja toiset ovat paremmassa kunnossa
kuin koskaan. Ryhmäidentiteetit ovat vaihtuneet,
mutta niiden tunnusomaisuus on säilynyt (21).
Maailmankatsomuksia ja henkisiä arvoja uudel-
leenvahvistetaan. Taiteet kukoistavat usein niin
yhteisön kuin yksilönkin identiteettien kantajina.

Yhä enemmän ja enemmän alkuperäisasukkaista asuu urbaaneissa keskuksissa Arktisen alueen ulkopuolella. Useimmissa tapauksissa he laajentavat kotiyhteisönsä rajoja, sen sijaan että ”eksyisivät väkijoukkoon”. Ruokatottumukset ovat muuttuneet, millä on suora vaikutus paikallisten uusiutuvien voimavarojen hyväksikäyttöön, riippuvuuteen tuontiruuasta sekä kotitalousten toimiin ja rahan käyttöön.

Kuinka paljon muutosta voivat kulttuurit ja yhteiskunnat kestää?

Muutos on kaikille yhteiskunnille ja kulttuureille yhteinen näkökohta. Se on ”normaalimpaa” ja siinä suhteessa ”terveempää” kuin muuttumattomuus, stagnaatio. Perinteet tulevat, muuntavat itsensä, ja lopulta jotkut häviävät. Kulttuurien vanhentuneet tekijät poistuvat ja uusia ilmestyy. Tapa pitää muutosta jonkun ikiaikaisen ”perinteen” uhkana alkuperäiskansa-yhteisöistä puhuttaessa, täytyy kyseenalaistaa, kun sitä kutsutaan kehitykseksi länsimaisissa yhteiskunnissa.

Kuinka ihmiset joihin muutokset vaikuttavat, näkevät ne (niinkutsuttu *emic* perspektiivi), määrittää sen, kuinka he reagoivat niihin. Tähän mennessä tutkimus on keskittynyt liian vähän paikallisiin näkökulmiin muutoksissa. Voidaan vahvasti epäillä, että muutoksen kaikkein vahingoittavin piirre on tunne siitä, ettei sitä kykene hallitsemaan paikallisesti, ei yksilöllisesti, eikä kollektiivisesti yhteisönä. Tämä tarkoittaa sitä, että ulkopuoliset ”suunnitellun yhteiskunnallisen muutoksen” yritykset on tuomittu luomaan ainakin yhtä paljon ongelmia kuin ne ratkaisevat, jopa silloin kun suunnittelu on asiaankuuluvalla tieteellisellä pohjalla.

Massiivisten muutosten esiintyminen kaikilla elämän aloilla samanaikaisesti tuoden mukanaan sosiaalista ja kulttuurista hätää (väkivaltaa, itsemurhia, alkoholismia) on saanut monet ihmiset epäilemään kausaalista yhteyttä näiden kahden välillä: oireet nähdään seurauksena kykenemättömyydestä selvitä muutoksista. Kuitenkin tähän mennessä vain vähän tutkimusta on tehty johonkin siitä, jota voidaan pitää ”ylinopeana” siirtymävaiheena ja erityyppisten muutosten kasaantuneina vaikutuksina. Siksi meiltä yhä puuttuvat vakuuttavat selitykset siitä, miksi ongelmat purkautuvat missä milloinkin, kuten ennemmin perinteisissä ja eristyneissä yhteisöissä kuin suuremmissa keskuksissa, joissa muutoksen tahti on nopeampi (23). Vieläpä vähemmän kykeneviä olemme ennustamaan muutosten tuloksia. Esimerkiksi vahvistunut paikallinen edustus ei itsessään vähennä haa-voittuvuutta. Tätä ei ainoastaan kuvaa se tosiasia, että itsemurhien määrät ovat suhteellisen korkeat sekä Nunavutissa että Grönlannissa, vaikka nämä kaksi aluetta ovat seuranneet melko erilaisia historiallisia kehityskulkuja, vaan myös se seikka, että luvut ovat jatkaneet nousuaan vielä itsehallinnon käyttöönoton jälkeenkin (24-25). (Tähän tutustutaan tarkemmin luvussa 9. *Ihmisten terveys ja hyvinvointi*.)

Terveysalan ammattilaisilla on taipumusta selittää oireet vastauksina ”akkulttuuriseen stressiin” (26), eli mielikuvaan alkuperäiskulttuureista ja identiteeteistä väistämättä sulautumassa valtavirtaan. Tämä on ristiriidassa sen tosiasian kanssa, että Arktisen alueen alkuperäiskulttuurit ja yhteisöt ovat todistaneet olevansa vastustuskykyisiä ja sitkeitä.

Islantilainen kulttuuri sinnittelee nopeasti kasvavan matkailun kanssa

Kuluneena vuosikymmenenä Islanti on käynyt läpi perustavanlaatuisia rakenteellisia muutoksia, siirtyen pääelinkeinotuotannon määräämästä taloudesta enemmän palveluvaltaiseen talouteen, jossa matkailu on muodostumassa päätekijäksi. Lähes joka kunnalla ja maaseutuyhteisöllä on odotuksia matkailun kasvusta, ja ne yrittävätkin luoda strategioita joko visualisoimalla alueen perintöä museoiden tai muiden vapaa-ajan viihdykkeiden muodossa, tai esittelemällä yhteisönsä ja ympäröivän alueeseen kätkeytyjä erikoisominaisuuksia. Aikaisemmin värikäs, ja nyt jo häviävä, kulttuuri muutetaan kaupalliseksi tuotteeksi turisteille ja muille maan miellyttävyyksien käyttäjille. Tämä ei ole ainoastaan taloudellinen muutos vaan pitkälti myös muutos henkisessä ja ammatillisessa keskittymisessä, jolla on vaikutus maaseutuidentiteettien syntymiseen, ja joka uudelleenmuovaa historiallista ja kulttuurista tietoisuutta. On vielä liian aikaista ennustaa, tuleeko tämä olemaan pitkän ajan kestävä perusta pienten yhteisöiden ja maaseudun selviämiselle.

Anna Karlsdóttir, Islannin Yliopisto

Kohti yhteistä arktista kulttuuria ja identiteettiä?

Viimeaikainen tieto- ja kommunikaatioteknologian leviäminen on antanut nostetta uusille sekoituksille perinteitä ja "maailmankulttuurin" elementtejä niin musiikissa ja taiteissa, pukeutumismuodissa, ruoassa, jne. Tätä perinteiden ja moderniteetin rinnakkaiseloä tarkkaillaan tällä hetkellä monien alkuperäisasukkaiden parissa ympäri maailman. Se sisältää etnisten identiteettien uusiutumista ja joissain tapauksissa vahvistumista kuin myös kulttuurien muuttamista välineiksi ja hyödykkeiksi. Tämä taipumus on luultavasti voimakkaampi Arktisella alueella kuin maailman köyhemmillä alueilla yleisesti korkeista tuloista ja hyvistä yhteysverkostoista johtuen.

Nämä uudet sekoitukset värittävät Marshall Sahlinin väitteitä, jotka perustuvat viimeaikaisiin tutkimuksiin monissa kolmannen ja neljännen maailman osissa, että ihmiset eivät näe vastakkain asettamista perinteiden ja muutoksen, alkuperäiskulttuurin ja nykyaikaisuuden, kaupunkilaisten ja kyläläisten, välillä. Kulttuuri *ei* ole katoamassa, hän sanoo lopuksi: ennemminkin nykyaikaisuus alkuperäistyy (27).

Pohjoisessa tämä prosessi sisältää esiin työntävän Arktisen alueen identiteetin elementtejä. Arktista aluetta pidetään yleensä omana maantieteellisenä ja kulttuurillisena alueenaan ja jokaisessa maassa, joka sijaitsee Arktisen alueen rajalla, nousee "pohjoismaisuus" esiin alueellisen identiteetin elementtinä. Joissain tapauksissa alkuperäisasukkaat saattavat väheksyä omaa paikallista identiteettiään ja suosia yleistä alkuperäistaustaa. Esimerkiksi Inuiittien sirkumpolaarinen konferenssi (nykyään neuvosto)(Inuit Circumpolar Conference / Council) ja Saamelaisneuvosto ovat edistäneet kumpikin inuiittien ja saamelaisten yleistä identiteettiä. Joillain alueilla alkuperäiset ja ei-alkuperäiset identiteetit ovat lähentymässä toisiaan. Lisääntynyt yhteistyö Arktisella alueella voi edistää yhteisöllisyyden tunteen nousemista läpi koko alueen.

Kohti sirkumpolaarista synkroniteettiä lyhyen aikavälin vaikeuksista huolimatta

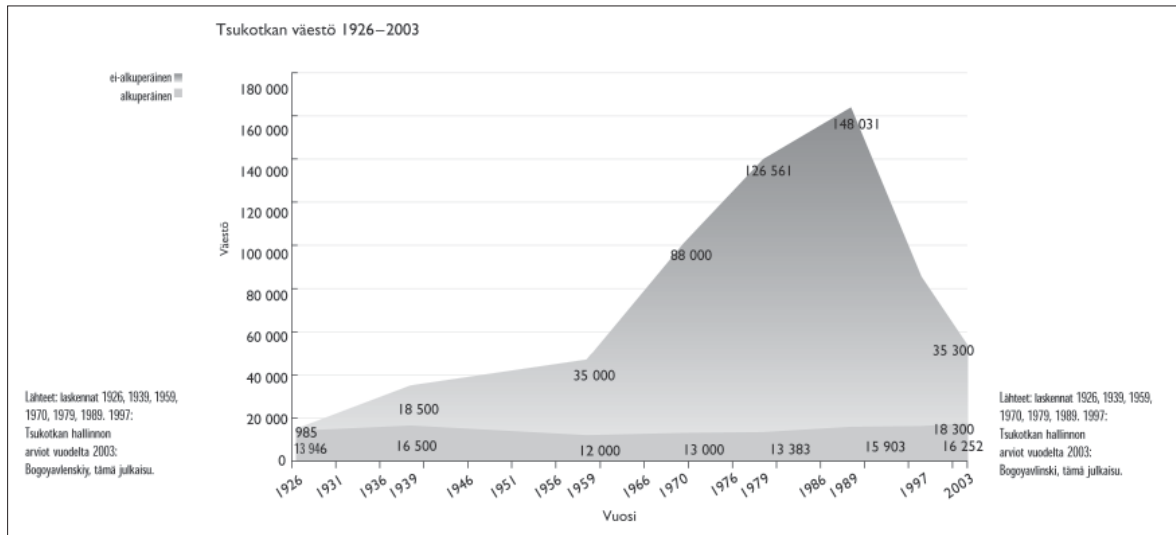
Nopean yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksessa on nähtävissä vaihtelua läpi Arktisen alueen koskien näiden muutosten ajankohtaa. Fennoskandiassa alkuperäisasukkaiden kontakti eurooppalaisperäisiin kansoihin alkoi vuosituhat sitten, kun taas sama tapahtui Kanadan arktisen alueen syrjäisissä osissa vain vuosisata sitten.

Kehitys neuvosto-aikaisella ja neuvosto-jälkeisellä Venäjän arktisella alueella on ollut melko selvästi erotettavaa. Laajemman mittakaavan muutokset alkoivat jo vuosikymmen ennen toista maailmansotaa massiivisilla yrityksillä hyödyntää ei-uusiutuvia luonnon varoja ja tuomalla maahan siirtolaisväestöä tätä tarkoitusta varten. Lisäksi valtion toimeenpanemat ideologisesti ajatut kokeet tähtäsivät yhteiskunnan muuttamiseen, erityisesti alkuperäisasukkaiden kohdalla. Vasta vuonna 1990 Venäjän alkuperäiskansoille sallittiin heidän oma itsenäinen kansallinen organisaationsa: Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen yhdistys, RAIPON (The Russian Association of Indigeneous Peoples of the North). Pohjoisen Venäjän pienet alkuperäiskansat ovat nyt paremmin yhteydessä ulkopuoliseen kehitykseen kuin he olivat neuvosto-aikoina, mutta heidän tilanteensa kehitys pysyy yhä melko erillään muista sirkumpolaarisista alueista. Muualla kuin resurssirikkailla alueilla tilannetta hahmottaa valtion, joka aikaisemmin näytteli keskeistä taloudellista roolia, harjoittama sijoittamisen puute. Tämä on aiheuttanut vakavaa köyhtymistä sekä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia häiriöitä. Lisäksi viimeaikaisten maahanmuuttajien keskuudessa on esiintynyt valtavaa maasta poismuuttoa (29-31). Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien Venäjän valtio on leikannut tukien määrää Arktisen alueen provinseissa, mikä on varsin tehokkaasti saanut uudet tulijat lähtemään pois, kuten Tsukotkassa. Ilman tämänkaltaisia taloudellisia (epä-)kannustimia he tapaavat jäädä, Norilsk on esimerkkitapaus tästä (32). Toinen merkittävä erovaisuus on se, että kun suurin osa Arktisesta alueesta saatettiin kristinuskoon ennen toista maailmansotaa, prosessi alkoi vasta vuosikymmen sitten Koillis-Venäjällä.

1900-luvulla eriytyvä oikeus itsehallintoon aiheutti vielä lisää hajoamia yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen muutokseen halki Arktisen alueen.

Teeman yhteenveto

Huolimatta joistain eroavaisuuksista sisällössä ja ajoituksessa eräät viime vuosikymmenien suuntauksista Arktisella alueella ovat yllättävän samankaltaisia ja synkronisoituja. Arktiset kulttuurit ja yhteisöt muuttuvat nopeaa vauhtia. Toisen maailmansodan jälkeen muutoksen tahti kiihtyi ja holhoavat hyvinvointivaltion periaatteet pantiin voimaan. Tämänkaltainen suunniteltu muutos nosti yhteiskunnalliset ongelmat uusiin ulottuvuuksiin. Myöhemmin, kun paine samankaltaistua laski, kulttuurit ja identiteetit alkoivat uudelleenvahvistaa itseään. Tämä perinteiden elpyminen ilmenee

uusissa muodoissa, jotka sisältävät nykyaikaisuutta ja alkuaasteella olevaa globalisaatiota.

Kulttuuriset suuntaukset: kielet, uskonnot, maailmankatsomukset ja taiteet

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneilla nopeilla yhteiskunnallisilla ja kulttuurisilla muutoksilla, sen tosiasian lisäksi että monet Arktisen alueen yhteisöt pysyivät eristäytyneinä muista maailman osista niin pitkään, on ollut perusteellisia vaikutuksia kulttuurisiin ilmaisuihin kuten kieliin, uskontoihin, maailmankatsomuksiin ja taiteeseen. Tämä osio tarjoa yleiskatsauksen ja muutamia esimerkkejä nykyisestä tilanteesta läpi Arktisen alueen. Toistuvana teemana on jälleen perinteiden ja uusien vaikutusten sulautuminen.

Kielet: menetyksiä ja käännteisiä kielenvaihdoksia

Sirkumpolaarinen pohjoinen alue on tänä päivänä etelässä, kaukana Arktisesta alueesta, kehittyneiden kielten hallitsema. Venäjä on tällä hetkellä kaikkein levinnein kieli, seuraavana englanti, norja, islanti, ruotsi, suomi ja muut skandinaaviset kielet. Näiden kielten asteittainen leviäminen, jonka viime vuosituhantinen euro-amerikkalainen koloniaalinen ekspansio saattoi loppuunsa, saavutti huippunsa 1900-luvulla kaikille Arktisen alueen asukkaille pakollisen koulunkäynnin myötä. Monet niistä yli 40 alkuperäiskielestä, jotka olivat olleet luonteomaisia Arktisen alueen kielellisessä

ympäristössä vuosisatoja tai jopa tuhansia, ajautuivat sukupuuton tai unohduksen uhkaamiksi toisen maailmansodan jälkeen. Islanti ja Färsaaret, joiden voidaan sanoa kehittyneen nykyiseen muotoonsa *in situ* eteläisistä juuristaan huolimatta, ovat poikkeuksia. Huolimatta hämärästä asemastaan alkuperäisinä arktisina kielinä niille on kuitenkin luonteenomaista lähes sadan prosentin muistissa säilyminen.

Alkuperäiskielten tila kautta Arktisen alueen vaihtelee huomattavasti. Monille luonteenomaisista on puhujien dramaattinen väheneminen mukaan lukien monet saamen murteet, jukagir, aleutien kieli ja useat athabaskaani-kielet Alaskassa ja Kanadassa. Muut alkuperäiskielet ovat nähtävästi suhteellisen hyvässä kunnossa. Näitä ovat pohjoissaami, tundra-nenetsi, sahan-kieli, tsuktsin-kieli, St. Laurens-saaren yupik, keis ja itä-kanadan kieli ja Grönlannin inuktitut (inuiittin kielen itäiset vastineet), chippewa, dogrib ja slavey. Yhdellä ilmiselvällä syyllä tälle erolle on yhteys väestötilastollisiin tekijöihin. Ei ole yllättävää esimerkiksi, että sahojen, joita on yli 400.000 (joskin vain pieni osa heistä elää Arktisella alueella), kieli on paljon paremmassa kunnossa kuin Yukaghiriini, joita on vain vähän yli 1.000. Muut vaihtelevat tekijät mukaan lukien hallinnolliset politiikat, etniset arvot ja paikallinen johtajuus ovat myös näytelleet osaa kielen säilymisessä.

Hallitusten politiikat halki sirkumpolaarisen pohjoisen olivat pääasiassa yhdentekeviä, joskus jopa vihamielisiä, alkuperäiskielten säilymistä kannalta pitkälti 1900-luvun toiselle puoliskolle saakka. Tilanne Neuvostoliitossa oli erilainen ja eriaikainen muihin Arktisen alueen osiin verrattuna. Toisaalta pohjoisia alkuperäiskieliä tuettiin

aktiivisesti 1920-luvulla. Toisaalta taas paikallisilla aloitteilla taistella kielen menettämistä vastaan oli huonot mahdollisuudet perestroikaa edeltäneiden autoritaaristen politiikkojen luomissa olosuhteissa. Tanskan hallituksen politiikat koskien Grönlannin kieltä, vaikkakin pitkään perustuivat holhoaviin asenteisiin, edustavat luultavasti pisintä kiелensuojelun historiaa tuloksella, että inuiittin kieli – jota puhutaan erityisesti Grönlannissa - on tänä päivänä yksi myönteisemmistä esimerkeistä Arktisen alueen kielten uudelleen vahvistumisesta.

Yhteydet alkuperäisten ja ulkopuolisten kielten välillä Arktisella alueella ovat olleet olemassa jo

vuosisatoja (33). Yksi seuraus on ollut muutamien seka- ja vuorovaikutuskielten kehittyminen kuin myös yhden ”sekoittuneen kielen”, joka on Copper islandin aleutin-kieli (35). Joka tapauksessa 1900-luvulla kielten keskinäiset yhteydet saavuttivat uuden intensiteetin tason johtaen yhdensuuntaisiin kieltenvaihdoksiin koulujen ja hallinnollisten elinten tukemien eteläisten kielten eduksi (36). Jotkut kansat muuttuivat kaksikielisiksi, mutta täytyy huomata että suurin osa Arktisen alueen yhteisöistä on ollut kaksi- tai monikielistä kauan ennen kuin eteläiset valtiot tunkeutuivat heidän alueilleen.

Grönlannin inuiitti-kielen toiveita ja päämääriä

Grönlanti on osa inuiittien kieltä ja eskaleutilaista kielikantaa. Inuiittien kieli on levinnyt Siperian itäkärjestä ja Aleutien saariryhmästä läpi koko Pohjois-Amerikan arktisen alueen rannikon, Labradorin niemimaan ja Grönlannin. Peruskieliopilliset rakenteet, fonologinen ja kulttuurinen perusta ovat miltein samat. Alueellisesti eroavat ulkopuoliset vaikutteet, jotka syntyivät yhteydestä eurooppalaisiin, johtivat jokaisella alueella erityisiin koulutuksellisiin politiikkoihin. Grönlantilaisten kokemus oli ”pehmeämpi” kuin muiden alueiden inuiiteilla. 1700-luvun tanskalais-norjalaiset politiikat eivät olleet ainoastaan ”mukavampia” vaan lähetystyöntekijät myös yrittivät saada yhteyden Inuiitteihin heidän omalla kielellään, ja kauppasuhteet ulkopuolisiin kauppiaihin muuttuivat merkityksellisemmiksi.

Myös tietyt älymystön trendit vaikuttivat Tanskan politiikkaan grönlantilaisia kohtaan. Esimerkiksi 1840- ja 1860-lukujen välillä edistykselliset virkamiehet ja nuoret intellektuellit olivat vastuussa Grönlannin kirjallisuudesta ja opinnollisesta materiaalista. S.Kleinschmidt kehitti standardoidun järjestelmän Grönlannin inuiittin lausumiselle, julkaisi grönlannin kielen sanakirjan ja toimitti Raamatun täyden käännöksen, kun H. Rink taas julkaisi perinteisiä Grönlantilaisia tarinoita ja satuja. Samaan aikaan ensimmäinen grönlantilainen aikakauslehti julkaistiin ja poliittisen itsehallinnon periaatetta oltiin asteittain ottamassa käyttöön.

Uusi aikakausi aloitti 1950-luvun. Grönlanti yhdistettiin Tanskan ehdoilla sen määräysvallan piiriin ja grönlannin kieli haastoi tanskan kielen ja tanskalaisten opinnollisten käytäntöjen valtava sisäänvirtaus. Oli tapauksia jolloin grönlantilaiset vanhemmat kannustivat lapsiaan opettelemaan tanskaa, vaikka eivät sitä itse ymmärtäneetkään. Tämä kausi kesti vuoteen 1979, jolloin Grönlannin itsehallinto-hallitus otettiin käyttöön. Uusi poliittinen tilanne poiki Grönlannin inuiittin kielen aseman vakautumisen. Itsehallinto-hallitus oli vastuussa koulutuksesta Grönlannissa ja itsehallinnon perustamiskirja (Greenland Home Rule Charter) teki grönlannista pääkielen, mahdollistaen samalla tanskan kielen opetuksen ja sallien kummankin kielen virallisen käytön. Samaan aikaan uusi foneeminen ortografia (kirjoitusjärjestelmä jossa yritetään saavuttaa mahdollisimman suuri yhtäläisyys puhutun kielen ja kirjoitettujen symbolien välille) esiteltiin vuonna 1973, joka teki grönlanniksi kirjoittamisen paljon helpommaksi.

Runot ja musiikki ovat nyt kukoistuksessaan ja kirjallisuutta elvytetään. Grönlannin itsehallinto-hallitus perusti Grönlannin kieli-komitean (Greenland Language Committee), Grönlannin paikannimistä vastaavan viran (Greenland Place Names Authority) ja Grönlannin henkilönimien komitean (Greenland Committee on Personal Names). Nämä komiteat ovat vastuussa kielenpäivityksestä ja ilmiöiden nimeämisestä ja tekevät myös yhteistyötä vastaavien viranomaisten kanssa arktisilla naapurialueilla.

Carl-Christian Olsen (Puju),
(Greenland Home Rule Commission)

Koostanut:
W.K. Dallmann, Norwegian Polar Institute
P. Schweitzer, University of Alaska Fairbanks

Arktiset kansat kieliperheittäin

Indoeurooppalainen perhe Germaaninen haara Uralilainen perhe Suomalaisugrilainen haara Samojediläinen haara Altailainen perhe Turkkilainen haara Tunguusilainen haara Tsuktsilais-Kam tsatkalainen p.	Eristäytyneet kielet (keetit ja jakagiirit) Eskimo-aleutilainen perhe Inuiitti-ryhmä (eskimo-haaran) Jupikki-ryhmä (eskimo-haaran) Aleutilainen haara Na-Denéläinen perhe Athapaskalainen haara Eyakilainen haara Tlingitiläinen haara

- Pohjoinen napapiiri
- AMAP:n arktisen alueen raja
- AHDR:n arktisen alueen raja

Huomautukset:
Alueet on väritetty vastaavien alkuperäiskansojen alkuperäisten kielten mukaan, vaikka ne eivät enää tänä päivänä kieltään puhuisikaan.

Päällekkäisiä väestöjä ei näytetä. Tätä karttaa ei ole tehty näyttämään tarkkoja rajoja yksittäisten kieliryhmien välillä.

Tyypillisiä siirtomaaväestöjä, jotka eivät ole perinteisiä Arktisen alueen väestöjä, ei näytetä (tanskalaiset Grönlannissa, venäläiset Venäjän federaatiossa, ei-alkuperäiset amerikkalaiset Pohjois-Amerikassa). (95)

Kielen nimi/nimet	Kokonaisväesto	Puhujien määrä	Language Retention (% of total population)	Kieliperhe	Maa/maat, jossa kieltä puhutaan
Ahtna	500	80	16	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Aleutti	2,200	305	14	Eskimo-aleuttin aleutilainen haara	Venäjä, USA
Alutiq	3,000	400	13	Eskimo-aleuttin eskimolaisen haaran jupikkiryhmä	USA
Keski-Alaskan jupikki	21,000	10,000	48	Eskimo-aleuttin eskimolaisen haaran jupikkiryhmä	USA
Chippewa (chippewa)	6,000	4,000	67	Na-denèn athapaskalais-haara	Kanada
Tsuksi	15,000	10,000	67	Tsuksi-Kamtsatkalainen	Venäjä
Deg hit'an (ingalik)	275	40	15	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Dena'ina (tanaina)	900	75	8	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Dogrib (dogrip)	2,400	2,300	96	Na-denèn athapaskalainen haara	Kanada
Dolgaani	7,000	5,700	81	Altain turkkilainen haara	Venäjä
Enetsi	200	50	25	Uralin samojediläinen haara	Venäjä
Eveni (lamutti)	17,000	7,500	44	Altain tunguusilainen haara	Venäjä
Evenki	30,000	9,000	30	Altain tunguusilainen haara	Venäjä
Eyak	50	1	2	Na-denèn eyakilainen haara	USA
Fääri	47,000	?	100	Indoeuroopan germaaninen haara	Farsaaret (Tanska)
Suomi	n. 5,000,000	?	100	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Suomi, Ruotsi, Norja
Gwitsin (qwich'in)	3,000	700	23	Na-denèn athapaskalainen haara	Kanada, USA
Han	300	15	5	Na-denèn athapaskalainen haara	Kanada, USA
Holikachuk (innoko)	200	12	6	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Islanti	290,000	?	100	Indoeuroopan germaaninen haara	Islanti
Inuiti	90,000	74,500	83	Eskimo-aleuttin eskimolaisen haaran inuitiryhmä	Kanada, Grönlanti (Tanska), USA
Kaska	900	400	44	Na-denèn athapaskalais-haara	Kanada
Karjala	131,000	62,500	48	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Venäjä
Kerekki	400	2	1	Tsuksi-Kamtsatkalainen	Venäjä
Keetti	1,100	550	50	Keettinen	Venäjä
Hanti	21,000	12,000	57	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Venäjä
Komi	344,500	242,500	70	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Venäjä
Korjakki	9,000	2,700	30	Tsuksi-Kamtsatkalainen	Venäjä
Koyukon	2,300	300	13	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Mansi	8,200	3,100	38	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Venäjä
Nenetsi	35,000	28,500	81	Uralin samojediläinen haara	Venäjä
Nganasani	1,300	500	38	Uralin samojediläinen haara	Venäjä
Norjan	n. 4,500,000	?	100	Indoeuroopan germaaninen haara	Norja, Ruotsi
Saame group	57,200	26,100	46	Uralin suomalais-ugrilainen haara	Suomi, Norja, Ruotsi, Venäjä
Saha (jakuutti)	382,000	358,500	94	Altain turkkilainen haara	Venäjä
Selkupp	3,600	1,570	44	Uralin samojediläinen haara	Venäjä
Siperian jupikki	2,400	1,370	57	Eskimo-aleuttin eskimolaisen haaran jupikkiryhmä	Venäjä, USA
Slavey (slave, slavi, slevi)	5,200	3,900	75	Na-denèn athapaskalainen haara	Kanada
Ruotsi	n. 9,000,000	?	100	Indoeuroopan germaaninen haara	Ruotsi, Suomi
Tagish	400	2	1	Na-denèn athapaskalainen haara	Kanada
Tanacross	220	65	30	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Tlingit	11,000	575	5	Na-denèn tlingitiläinen haara	USA, Kanada
Tutchone	2,500	400	16	Na-denèn athapaskalais-haara	Kanada
Tanana	940	210	22	Na-denèn athapaskalainen haara	USA, Kanada
Ylä-kuskokwim	160	40	25	Na-denèn athapaskalainen haara	USA
Jukagiri	900	70	8	Jukagiriiläinen	Venäjä

Source: Krauss 1997: 32-34; except for Dolgan, Karelian, Komi, and Sakha: All-Soviet Census for 1989. No language retention data available for Faroese, Finnish, Icelandic, Norwegian and Swedish (population figures: Nordic Statistical Yearbook 2003). (95)

Saamen kielenvaihdos

Saami on Fenno-ugrinen kieli ja kuuluu Uralilaiseen kieliperheeseen. Viimeaikaiset arviot osoittavat Saamen puhujia olevan noin 38, 000. Saamelaisia on noin 50,000-100,000 ja monella saamelaisalueella saamenlaiseksi itsensä tunnistavia on enemmän kuin saamen puhujia (40). Tämä on erityisesti totta monilla rannikko- ja vuono-alueilla Finnmarkissa ja Tromssassa, Norjassa. Saamen kansa on altistettu mukautuspolitiikoille. Esimerkiksi "norjalaistaminen" oli Norjan hallituksen virallinen politiikka, joka kesti 1880-luvulta 1970-luvulle saakka, johti kielenvaihdokseen saamesta norjan kieleen. 1970-luvulla saamelaisliikkeen kuitenkin onnistui vähitellen vaikuttaa vähemmistöpolitiikkoihin Norjassa ja kielenmenetyksen korvaamisella oli korkea prioriteetti. Kielenelvytyksen roolia tässä kulttuurispoliittisessa prosessissa kuvaa hyvin seuraava tapahtuma. Yhdessä rannikolla sijaitsevassa saamelaiskylässä jossa saamea puhuvat äidinkielenään pääasiassa yli 50-vuotiaat, poika joka opiskeli saamea yliopistossa, tuli äitinsä luokse ja sanoi: "Täytyykö minun mennä yliopistoon oppiakseni saamea?" (41). Äiti ymmärsi ettei asioiden kuuluisi olla näin, josta tuli käännekohta hankittaessa saamenkieltä oppiaineeksi kouluihin alueella jolla sitä ei koskaan oltu opetettu. Oppilaat osoittivat halua oppia, jotkut vanhemmat toivat aloitteen koulun viranomaisille ja yhteisöstä tuli oppimateriaalin lähde. Tosin paikallisesta kirjoitetusta materiaalista oli pulaa. Samaan aikaan, vanhukset pitivät yllä rikasta suullista perintöä ja koulut kehittivät paikalliseen yhteisöön, sen historiaan ja kulttuuriin perinteisiin perustuvan ohjelman. Oppilaat tekivät itse omat oppikirjansa vaihtelevista teemoista ekskursioita ja kenttätöitä yhteisön parissa, varten. Oppilaiden yhteisöistään keräämä tieto tuotiin takaisin yhteisöön ja tietojen antajat saivat tilaisuuden palautteen antamiselle. Suora yhteys koulun ja yhteisön välille perustettiin (42).

Saamelaisliikkeen työ 1970- ja 1980-luvuilla on tuottanut tulosta. Saamelaiskulttuurin uudelleenvoimistuminen ja kielenvaihdoksen pysäyttäminen ja kääntäminen kehittyivät hitaasti saamelaispiirin ytimestä alueille, joissa saamen kieli näytti olleen hävinneenä julkisista kuvioista jo vuosikymmeniä.

Gunn-Britt Retter, Arktisen neuvoston alkuperäiskansojen sihteeristö

Kielenmenetyksen yleiskuvassa on onneksi myös esimerkkejä käänteisestä kielenvaihdoksesta, jossa alkuperäiskielet valtaavat alaa. Tähän kuuluu saamenkieli, jossa tapauskohtainen tutkimus osoittaa kuinka poliittinen, yhteiskunnallinen ja kulttuurinen voimistuminen mahdollistaa kielen toipumisen. Samankaltaista kehitystä tapahtui 1800-luvulla, kun poliittinen ja romanttinen nationalismi stimuloi standardisoidun ja puhdistetun islannin kielen (37) ja fär-kielen (38) elpymisen.

Nämä esimerkit vahvistavat aikaisemman (37) havainnon, että kielenvaihdoksella ei ole kyse niinkään kielestä vaan yhteiskunnallisesta, poliittisesta ja taloudellisesta ilmiöstä.

Tärkeä kysymys on se, kuinka yksittäiset puhe-yhteisöt menettelevät kielenvaihdoksen ja -menetyksen kanssa. Johtaako ilmeinen yhteys kielen ja identiteetin välillä etnisten ja muiden ryhmäidentiteettien häviämiseen kielenvaihdosprosessin seuraksena? Onneksi on olemassa yhteisöjä ja ryhmiä kuten Nunavikin Inuktitutin puhujat, joissa lähes sata prosenttia väestöstä jatkaa kielen puhumista, ja jossa kieli suorittaa suuren määrän keskeisiä toimintoja nykyihmisen elämässä (43). Toisaalta, monille Alaskan Iñupiateille alkuperäiskielen

käyttö rajoittuu yksittäisiin sanoihin ja lauseisiin ja erityisellä intonaatiolla puhuttuun "kylä-englantiin" ("Village English")(44). Silti, jopa Iñupiatien tapauksessa, "kieli saattaa jatkaa symbolisten toimintojensa suorittamista jopa poissaollessaan" (45). Täten, vaikka monet Arktisen alueen alkuperäiskielistä saattavat menettää osan viestinnällisistä toiminnoistaan englannille, venäjälle tai muille laajalle levinneille kielille, yksilöt ja ryhmät jatkavat kielen käyttämistä identiteetin symbolisina merkkeinä.

Uskonnot ja maailmankatsomukset: perinteiden ja kristinuskon yhdistäjät

2000-luvun alussa valtava enemmistö Arktisen alueen asukkaista on kosketuksissa kristinuskoon jossain muodossa. Lukuisat protestanttikirkot hallitsevat pohjoista Fennoskandian, Islantia, Färsaaria, Grönlantia, Alaskaa ja osia pohjoista Kanadaa, kun taas Venäjän ortodoksikirkko vallitsee Venäjän federaation arktisia alueita, ja sillä on lisäksi vähäinen läsnäolo Alaskassa ja osissa Suomea. Viimeiseksi roomalaiskatollinen kirkko on erityisen voimakas osissa Kanadaa ja Alaskaa. Siitä, milloin kristinus-

Aleutit ja Venäjän ortodoksikirkko

Venäläinen ortodoksisuus on ollut merkittävä osa aleutilaisten elämää noin 1790-luvulta saakka, jolloin ensimmäiset lähetyssaarnaajat saapuivat ja perustivat kirkkoja useimpiin aleutti-yhteisöihin. Kun jotkut tutkijat ovat korostaneet ensimmäisen venäläis-aleutilaisen kohtaamisen (1741-1790) tuhoisaa vaikutusta ja roolia, jota kirkko pelasi pakottaen uusia sosiaalisiin määreitä, uskonnollisia institutioita ja materiaalista kulttuuria, toiset ovat osoittaneet aleutien kohtaamista edeltävän uskonnon ja ortodoksisuuden välisiin samankaltaisuuksiin syinä uuden uskonnon hyväksymiselle.

Venäjän ortodoksikirkko sai aikaan kiistämättömiä saavutuksia koulutuksessa ja kirjallisuudessa tukemalla perinteistä aleutti-kulttuuria ja suojelemalla heidän kieltään. Tämä mahdollisti molempien kulttuureiden rauhanomaisen yhteenkietoutumisen. Suurimmalle osalle nykyajan Amerikan aleuteista Venäjän ortodoksikirkko on sidoksissa heidän elämänlankaansa. He ovat omistautuneita seurakuntalaisia ja uskovat, että heidän esi-isänsä ottivat uskon avo-sylin vastaan yli kaksisataa vuotta sitten. Monet yhteisöt pitävät varovasti yllä tyylikkää kirkkorakennuksia, jotka eivät ole ainoastaan palvontapaikkoja vaan myös aleutien kulttuurin symboleita.

Commander Islandin aleutit kulkivat historiassa erilaista tietä. Heidän saarensa uudelleenasutettiin Atkan ja Attun saarilta läntisillä Aleuteilla 1820-luvulla. Nämä saaret eivät kuuluneet kauppaan Venäjän myydessä Alaskan Yhdysvalloille vuonna 1867, ja ihmiset erotettiin omista yhteisöistään. Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen bolshevikit käänsivät heidät ateismiin. Kun Venäjän ortodoksikirkko alkoi saada uudelleen vaikutusvaltaa muuttuvassa neuvosto-jälkeisessä yhteiskunnassa 1990-luvulla, Venäjän aleutit olivat käyneet täyden kierroksen. Venäjän ortodoksikirkko ei ole ainoa uskonto Aleuteilla tänä päivänä, ja uskonnon vaikutus aleutien yhteisölliseen elämään on yhä rajoitettu. Ortodoksisuurakunta perustettiin Nikolskojen kylään vuonna 2000 ja asunto muutettiin ”kirkoksi”. Papit läheisestä Petropavlovskista tulevat silloin tällöin suorittamaan häitä, kasteita ja muita toimia.

Aleuti-vanhin Vera Timoshenko muistelee, miten hänen äitinsä kertoi tarinoita Nikolskojen tiiviisti kutoutuneesta yhteisöstä ja ortodoksisen kirkon roolista opettaessaan ihmisiä olemaan humaaneja ja myötätuntoisia, työteliäitä ja tottelevaisia. Vera toivoo, että Nikolskoye rakentaisi oikean kirkon elvyttämään ortodoksisuuden, joka aikaisemmin oli Commander Islandin asukkaiden henkinen perusta. Hän uskoo, että kirkon uudelleensyntyminen saattaisi ratkaista joitain yhteiskunnallisia ongelmia, kuten alkoholismi, ja saattaisi opettaa ihmisiä kohtelemaan toisia ystävällisesti ja kunnioittavasti (52).

Victoria Gofman, toimitusjohtaja,

Aleutien kansainvälinen yhdistys (Aleut International Association)

ko levisi Arktisen alueen eri osiin, on huomattavaa vaihtelua. Sen tapahtuessa lähes tuhat vuotta sitten pohjoisimmassa Euroopassa niin Venäjän Kaukoidässä sijaitsevan Tsuktsin niemimaan asukkailla oli vain vähän ensikäden kokemusta kristinuskosta ennen 1990-lukua. Yleisesti ottaen 1700- ja 1800-luvut olivat uskonnollisen kääntymisen keskeisiä ajanjaksoja Arktisella alueella.

On ollut lukuisia yrityksiä selittää Arktisen alueen kansojen nopeaa kääntymistä kristinuskoon (46). Useimmat kirjoittajista ovat yhtä mieltä siitä, että tämä on monien tekijöiden seurausta. Jossakin tapauksessa kuten Luulajan saamelaisien (47) uskonnollinen muutos oli pakotettu, mutta monissa muissa tapauksissa alkuperäisasukkaiden toiminta oli paljon hienostuneempaa (48-49). Kristinuskon omaksuminen johti harvoin, jos koskaan, yhden uskonnollisen järjestelmän korvaamiseen toisella. Sen sijaan vanhat ja uudet uskomukset yhdistettiin uuteen järjestelmään, joka oli sekä kristillinen että

paikallinen (50). Joissain tapauksissa alun perin kolonisaation ekspansion mukanaan tuoma uskonnollinen perinne ei ainoastaan tullut osaksi, vaan jopa vahvisti, alkuperäiskansan kulttuurista identiteettiä (51). Yksi esimerkki tästä ovat Aleutien saaret, kuten sivun 56 tekstilaatikossa kuvataan.

Esi-kristilliset uskonnolliset uskomukset Arktisella alueella osoittivat paikallisen ja uskonnollisen vaihtelun runsauden. Joka tapauksessa useimmille niistä oli tyypillistä kahden laajan uskomusjärjestelmän kategorian – shamanismin ja animismin - piirteet (53). Shamanismi, jonka ulkopuoliset usein näkevät stereotyyppisenä ”Arktisen alueen uskontona”, ei koskaan ollut yhtenäinen uskomusten järjestelmä, vaan vähäisen määrän yhteisiä elementtejä jakavan paikallisten tapojen kirjo (54). Shamaanin hahmo oli keskeinen, joskus mies, joskus nainen. Viimeaikoihin asti useimmilla Arktisen alueen yhteisöillä oli toimijoita, jotka pystyivät ”ohjaamaan” ja kommunikoimaan henkien kanssa.

Nämä shamaanit viettivät aikansa parantamis- ja muissa toimissa, jotka tähtäsivät yhteisöllisen ja yksilöllisen hyvinvoinnin lisääntymiseen. Pienikokoisissa yhteisöissä nämä toimijat hallitsivat äärimmäisen tärkeitä yhteisöllisiä asemia, mikä johti joskus myös vallan väärinkäyttöön.

Animismi on uskomus, jossa kaikki luonnonilmiöt mukaan lukien ihmiset, eläimet ja kasvit, mutta myös kivet, järvet, vuoret, sää ja niin edelleen, jakavat sielun tai hengen, joka antaa heille voimaa. Tämä havainto on useimpien Arktisen alueen uskomus-järjestelmien (55) ydin, mikä tarkoittaa että ihmiset eivät ole ainoita, jotka kykenevät itsenäiseen toimintaan. Esimerkiksi viattoman näköinen lampi on aivan yhtä kykenevä kuin ihmisvihollinen tappamaan pahaa-aavistamattoman henkilön. Toinen Arktisen alueen uskonnollisen elämän periaatteista on ajattelutapa, jonka mukaan ihmiselle on annettu useita sieluja. Ajatus siitä, että ainakin

yhden sielun täytyy olla "vapaa" lähtemään ihmisruumiista, on perusta shamaanin kyvyille kommunikoida sielujen kanssa.

Koska eläinten tappaminen ja syöminen antavat sirkumpolaaristen yhteisöjen peruselannon, eläinten sielujen rituaalinen huolehtiminen on äärimmäisen tärkeää. Läpi koko pohjoisen rituaalit, joissa eläinten sielut "palautetaan" henkisille isännilleen, ovat laajalle levinneitä varmistaen täten henkisen elämän kiertokulun. Useimmat petoeläimet saavat jonkinlaista rituaalista huomiota, näiden seremonioiden yksityiskohdissa on kuitenkin huomattavaa vaihtelua. Yksi eläin on erityisesti palvottu yli muiden läpi Arktisen alueen, eli karhu (56). Uskonnolliset uskomukset ja käytännöt Arktisella alueella ovat aina olleet sidoksissa maahan ja näkyvän ja näkymättömän maiseman muihin aspekteihin, ja pyhät paikat ovat erityisen tärkeitä Arktisen alueen asukkaille (katso oheinen tekstilaatikko).

Pyhien paikkojen suojeluarvo: tapaustutkimus pohjoiselta Venäjältä

Pyhät paikat sijaitsevat säännöllisesti alueilla, joilla luonnonsuojelu on erittäin tärkeää alkuperäiskansoille: erittäin hyödyllisellä metsästysmaalla, rikkaan biodiversiteetin omaavilla alueilla, muuttoreittien varrella, alueilla joita asuttavat harvinaiset lajit, kuten myös alueilla, joilla on ainutlaatuinen maasto. Arktinen kasvillisuuden ja eläimistön suojelu-ohjelma (The Program for Conservation of Arctic Flora and Fauna, CAFF) vähän aikaa sitten tuki Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen yhdistyksen (RAIPON) ehdotusta toteuttaa pilotti-projekti Venäjällä ja suojella alkuperäiskansojen pyhiä ja rituaalisia paikkoja. Tarkoituksena on edistää alkuperäisasukkaiden kulttuurisen ja henkisen perinnön säilyttämistä Arktisella alueella paikoissa, joilla on pyhää merkitystä ja jotka nauttivat korkeasta biodiversiteetista ja luonnon arvosta, jotta voidaan näyttää toteen pyhien paikkojen suojeltuihin luonnonvaraisiin alueisiin sisällyttämisen välttämättömyys.

Sen lisäksi että kirjallisuus ja arkistot aiheista kuten alkuperäiskulttuuri, henkiset ja uskonnolliset ilmentymät, perinne-tietous, resurssien käyttö ja ympäristönsuojelu on kartoitettu asiantuntijat CAFF:sta ja Alkuperäiskansojen sihteeristöstä (Indigeneous Peoples Secretariat) ovat kehittäneet kyselylomakkeen, jota alueelliset tutkijat ja paikalliset, alkuperäiskansa-avustajat ovat käyttäneet tunnistamaan pyhiä paikkoja. Kenttätutkimusten tulokset esitettiin sen jälkeen kun mukana olleiden yhteisöjen kanssa oli neuvoteltu. Ajatuksena on kehittää yksityiskohtaisia suosituksia valtion viranomaisille Jamalilla ja Kamtsakassa.

Jamal-Nenetsin Autonomisessa okrugissa tunnistettiin 263 pyhää paikkaa, kuvattiin ja koostettiin alkuperäisasukkaiden kylänvanhimmilta saatujen haastattelujen perusteella. Koryakin autonomisessa okrugissa haastattelut Olojutorskyn läänin kylissä auttoivat kuvaamaan ja kartoittamaan 84 pyhää paikkaa. Kaikki kyselylomakkeet ovat arkistoituna RAIPON:in toimistossa, ja niitä voidaan käyttää tulevassa tutkimustyössä. Projekti etsii myös keinoja parantaa pyhien paikkojen suojelemista. Lopputuloksena näyttäisi siltä, että moderni sivilisaatio oppii viimeinkin alkuperäiskansoilta, jotka yhä palvovat luontoa elävänä olentona ja pitävät yhteyttä maahan selviytymisen tärkeimpänä ehtona. Yksi projektiin osallistuneista ilmaisi asian seuraavasti: "Pyhät paikat tarkoittavat ympäristöä, moraalisuutta ja elämän kunnioittamista."

*Mikhail Todyshev, Tamara Semenova et al.,
RAIPON*

Maailmankatsomukset eivät ole rajoittuneet uskonnollisuuden piiriin. Itse asiassa Arktisen alueen alkuperäiskansojen maailmankatsomuksille on tyypillistä holistinen luonne, mikä tarkoittaa sitä, ettei heitä voi helposti lokeroida uskonnollisten, taloudellisten, sosiaalisten tai muiden elementtien perusteella. Siitä huolimatta nämä Arktisen alueen maailmankatsomusten aspektit, kuten "ekologiset" käytännöt ja uskomukset, jotka vaikuttavat ei-uskonnollisilta ulkopuoliselle, eivät kohdanneet niin paljon vastustusta lähetyssaarnaajilta kuin ne käytännöt, jotka olivat ilmeisemmin yliluonnollisiin voimiin liittyneitä. Samalla kun olisi naivia olettaa, että ekologiset uskomukset ja käytännöt eivät olisi muuttuneet ajan myötä (57), "subsistenssi-ideologioiden" (58) sinnikkyys on silti huomattavaa. Nykyaikainen gwichiläinen ajattelu "subsistenssista"

osoittaa kuinka muuttuvat ympäristölliset ja uskonnolliset olosuhteet yhdistyvät kokonaisuudeksi, kuten alla kuvataan.

Taide: käytännöllistä kauneutta ja kaupallisia etuja

Euro-amerikkalaisesti ymmärrettyä termiä taide – esineitä jotka on tehty pelkästään esteettisiin tarkoituksiin – ei ollut olemassa Arktisella alueella ennen viimeaikoja. Arkeologinen tallenne mahtavine veistoksineen ja piirroksineen kuitenkin osoittaa, että Arktisen alueen kansat ovat tehneet esineitä, jotka olivat hyödyllisiä ja esteettisesti miellyttäviä, ikiajoista lähtien.

Ensimmäiset kohtaamiset ulkopuolisten kanssa antoivat uusia mahdollisuuksia taiteelliselle ilmai-

Gwichiläinen subsistenssi-maailmankatsomus

"Subsistenssi" tarkoittaa kapeasti rajattuna selviytymiskeinoja. Gwichiläisille se tarkoittaa paljon enemmän. Hengellisen suhteemme jumalaan, kaiken olevan luojaan, lisäksi "subsistenssi" on gwichiläisen kansakunnan olemus. Sillä pysymme elossa fyysisesti. Se palvelee meitä taloudellisesti ja henkisesti ja on avain selviytymiseemme kansana. Meille syötetään vettä, ilmaa ja maan kasveja ja eläimiä. Puu antaa lämpöä ja asunnon sekä raaka-aineita työkaluille ja kuljetusvälineille, kuten veneille, lumikengille ja toboggansseille [amerikkalaisten alkuperäiskansojen laajalti käyttämiä jalukseton reki].

Taloutemme rahaosuus on pieni mutta tärkeä subsistenssi-elämäntyyliimme elementti. Keräämme puuta, turkiksia ja villieläimiä huutokaupattavaksi tai myytäväksi yleensä paikallisesti, mutta satunnaisesti ulkomaille. Siinä kun jotkut ovat omaksuneet kokopäivä-työntekijän roolin, monet luottavat pääosin luonnonvaroihin, joita he pyydystävät tai keräävät täyttääkseen taloudellisen tarpeensa. Henkisytemme on sidottu erottamattomasti veteen, maahan, ilmaan ja niissä oleviin voimavaroihin. Suhteemme henkiseen maailmaan on aina toiminut luonnon kauneuden ja tietoisuutemme sen ympäröimistä kanavoimina.

Selviämme yksilöinä ja yhteisönä "subsistenssi"-elämäntapamme avulla. Voimavaroista riippuvainen kulttuurimme selviää esteettömällä liikkuvuudella ja pääsyllä voimavaroihin, joista olemme riippuvaisia. Esteetön liikkuvuus tarkoittaa sitä, että me jahtaamme voimavaroja, missä niitä on kaikkein runsaimmin, ja minne on helppo pääsy. Esteetön pääsy tarkoittaa, että me keräämme voimavaroja silloin kuin tarvitsemme niitä ja niin taloudellisella ja helpolla tavalla kuin mahdollista. Kun jatkamme tätä elämäntyyliä, niin rakennamme ja ylläpidämme läheisiä ja kanssariippuvaisia siteitämme voimavaroihin ympärillämme.

Gwichiläinen identiteetti on maalaus yhdistymisestä maan ja luonnonvarojen kanssa. Näemme itsemme luonnon monimuotoisuuden rakenteellisena osana. Uskomme, että emme olisi kokonaisia, jos meidät erotettaisiin tästä maasta. Uskomme myös, että tämä maa ei olisi kokonainen ilman läsnäoloamme. Hyvinvointimme on läheisesti sidoksissa kykyymme elää ja sopeutua maan mukana. Perheemme ja maahan perustuvat sidokset vahvistuvat, palautuvat ja elinvoimistuvat kun jatkamme "subsistenssi"-elämäntyyliämme. Koemme suunnattoman yhteenkuuluvuuden ja tarkoituksen tunteen kun selviämme maalla.

"Subsistenssi" kartoittaa kaikki gwichiläisten elämänvaiheet kehdestä hautaan. Gwichiläisiä nuoria harjoitetaan varhaisesta vaiheesta alkaen yksityiskohtaisesti suhteessa luonnonympäristöön ja viljelemiseen, prosessointiin ja villien luonnonvarojen jakoon. Nämä suhteet voimaistuvat kun nuoret aikuistuvat johtajiksi. Elämän kiertokulku jatkuu he siirtäessään eteenpäin, mitä ovat oppineet vanhemmiltaan ja virheiden kautta lapsilleen ja sukulaisilleen.

Craig L. Fleener, Gwichien kansainvälinen neuvosto (Gwich'in Council International)

sulle kuten esimerkiksi rautatyökalujen käyttöön-
otto. Kristilliset lähetyssaarnaajat ja hallituksen
virkamiehet olivat kuitenkin usein vastuussa sen
uskonnollisen perustan heikentämisestä, jolle suu-
rin osa Arktisen alueen taiteellisesta tuotannosta
perustui. Joillakin alueilla, kuten Grönlannissa, tai-
de jäi eurooppalaisten traditioiden suoran vaiku-
tuksen alle jo aikaisessa vaiheessa. Grönlantilainen
Aron Kangeqilainen (Aron of Kangeq) (1822-1869)
tuli tunnetuksi Grönlannissa ja Tanskassa hänen
inuiittien kyläelämää ja tarinoita kuvaavista elä-
väisistä vesiväritöistään. Toisilla alueilla, kuten
Alaskassa ja monissa osissa Kanadan arktista
aluetta, myynnissä olevat käsityöesineet antoivat
tulonlähteen ”alkuperäiselle taiteelle”. Esimerkiksi
hieno athabaskalainen helmityö hirven- ja karibun-
nahoilta oli suosittu ympäri Kanadan ja Alaskan
arktisen ja sub-arktisen alueen (59).

Arktisen alueen taiteen saapuminen kansainvä-
lille markkinoille on uutta. Yksi parhaiten tunne-
tuista esimerkeistä on Kanadan inuiittien julistei-
denteko. Vuonna 1948 James Houston, nuori ka-
nadalainen ei-inuiitti taiteilija matkusti pohjoiseen
Nunavikin kylään Inukjuakiin tekemään luonnok-
sia. Houston ystävystyi paikallisen inuiittin kanssa,
joka himoitsi tuontihyödykkeitä. Vaihtokaupaksi
inuiitti toi hänelle pieniä eläinten saippuakivimal-
leja. Houston taivutteli Kanadan valtion myön-
tämään tukia saippuakivien kaiverrukselle, josta
loppujenlopuksi tuli monien miljoonien bisnes
inuiiteille. Vuosikymmen myöhemmin Houston
oli muuttanut Cape Dorsettiin, Baffinin saarelle
ja toisti saman menestystarinan painotuotteilla.
Siellä paikalliset inuiitti-taiteilijat tekivät piirroksia
painotuotteiden tekoon. Kuvat markkinoitiin
Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa, ja kysyntä ylitti
pian tarjonnan. Kiitos maailmanlaajuisen media-
kattavuuden taiteilijat, kuten Kenjuak Ashevak
ja Pudio Pudlat, tulivat kuuluisaksi inuiitti-taiteen
keräilijöiden joukossa. Heidän töitään on museoissa,
taide-gallerioissa ja yksityiskokoelmissa ympäri
maapallon.

Nyt 2000-luvun alussa alkuperäiskansojen taide
kukoistaa sirkumpolaarisessa pohjoisessa. Risteily-
matkustajat ja matkailijat tuovat mielellään kotiin
tuomisinaan esineitä, jotka kuvastavat eksoottista
Arktista aluetta. Alaskassa ja Brittiläisen Kolum-
bian rannikolla lahjapuotien rutiinia on myydä
alkuperäistaiteen massatuotettuja kopioita, jotka
on tehty halvalla työvoimalla Aasiassa (59). Al-
kuperäiskansojen taiteen autenttisuus on joissain
määrin suojattu valtion tuki-ohjelmalla, joka antaa
taiteilijoilla leiman ja siten takaa heidän työnsä au-
tenttisuuden (60). Kuitenkin yhä useammat taitei-
lijat Arktisella alueella eivät halua tulla nähdyksi
erityisinä etnisen ryhmän edustajina vaan globaa-

lin taidepiirin jäsenenä. Mikä tahansa yksittäisen
taiteilijan asema on, jäljellä jää vain se tosiasia, että
lähes kaikki alkuperäiskansataide, joka tänä päivänä
tehdään Arktisella alueella, on luotu heitä talo-
udellisesti ja poliittisesti vahvemman kulttuurin
kulutusta varten (61).

Viime vuosina Arktisen alueen taiteen kehitys
on mennyt pitkälti yli sen, mitä pidetään perin-
teisesti hienostuneena taiteena. Uudet taiteen
muodot, kuten kirjallisuus ja elokuvien teko, ovat
menestyneet. Esimerkiksi kriitikkojen palkitse-
ma elokuva *Atanarjuat* (”Nopea juoksija”) – jon-
ka on kirjoittanut Paul Apak Angilirq ja ohjannut
Zacharias Kunuk – on ensimmäinen elokuva, joka
on tehty Inuktitutissa. Lisäksi kirjoittajat kuten
tsukti-novellisti Yuriy Rytkeu ovat onnistuneesti
muuntaneet suullisen perinnön kirjoihin, joita lue-
taan ympäri Arktista aluetta ja muuta maailmaa.
Lopuksi Arktisen alueen musiikin uudet muodot
ovat kehittyneissä, niihin yhdistellään perinteisiä
elementtejä, kuten saamelaisista joikaamista ja län-
simaisen populaarimusiikkia.

Yhtäläisyydet ja erot ei-arktisiin alueisiin verrattuina

Monet Arktisen alueen kulttuurisista valtasuun-
tauksista ovat seurausta pienen kokoluokan met-
sästäjä-keräilijä yhteisöjen ja suuren mittakaavan
maatalous- ja teollisuusvaltioiden epätasapainoista
kohtaamisesta. Mielenkiintoista Arktisen alueen
kannalta on se, että nämä kohtaamiset tapahtuivat
suhteellisen myöhään, ja että maataloudelliset-/teol-
liskulttuuriset arvot määrättiin täytäntöön 1900-
luvulla. Samankaltaisuudet ei-arktisiin alueisiin
ovat suurimmillaan vastaavien metsästäjä-keräilijä
yhteisöjen kanssa esimerkiksi Australiassa ja Ama-
zonilla, jotka maatalouskulttuurit ovat vasta vähän
aikaa sitten työntäneet syrjään. Kuitenkin Arkti-
sen alueen alkuperäiskansat ovat yleisesti ottaen
vähemmän köyhtyneitä kuin heidän kolmannen
maailman vastineensa. Ja, mikä tärkeämpää, he
ovat osa suurempia yhteiskuntia, jotka ovat he-
ränneet tukemaan – yleensä – täydellisempiä kan-
salais- ja alkuperäisasukkaiden oikeuksia.

Vaihtelut Arktisen alueen sisällä

Arktisen alueen eri osat kokivat kiivaan kohtaami-
sen ulkopuolisten kulttuuristen toimijoiden kanssa
eri ajankohtina, mikä puolestaan usein määrittää
sen millä laajuudella ei-Arktiset elementit sulautu-
vat paikallisiin kulttuuriperinteisiin. Esimerkkinä
tästä on lähes täydellinen shamanististen perin-
teiden poispyyhkiytyminen saamelaisista maail-
mankatsomuksista tuhannen vuoden kristillisen

vaikutusvallan seurauksena. Valtiolliset politiikat ovat tärkeimpien muuttujien joukossa Pohjoisten alueiden nykyiselle kulttuuriselle kehitykselle. Neuvostoliiton 1900-luvulla toimeenpanemat politiikat erosivat useimpien muiden Arktisen alueen maiden politiikoista. Lisäksi Islannin ja Färsaarten kulttuuriset kehitykset erosivat huomattavasti muusta Arktisesta alueesta pääasiassa erilaisen asutushistorian takia. Kun nykyaikaisten islantilaisten ja färsaarelaisten esi-isien kulttuurinen tausta oli epäilemättä ei-arktinen ja maataloudellinen, heidän jälkeläisensä voivat osoittaa yli tuhat kulttuurisen kehityksen vuotta Arktisella alueella.

Teeman yhteenveto

Ulkopuoliset ja Arktisen alueen asukkaat ovat valittaneet "kulttuurin menetystä" vuosikymmeniä. Tämän kaltainen tuomitseminen sopii yhteen mitattavan kielellisen ja uskonnollisen tiedon katoamisen kanssa - se tosiasia että tietyt laulut, tanssit ja muut taiteen muodot ovat hävinneet käytöstä, että kielet kuolevat sukupuuttoon ja maailmankatsomukset korvataan uusilla. Kuitenkin myös "kulttuurinen hyöty" ja "kulttuurinen luomistyö" ovat osa Arktisen alueen kulttuurista todellisuutta. Sanat, murteet ja kielet korvattiin uusilla kuten uskonnot ja taiteen muodotkin. Mutta monet Arktisen alueen maailmankatsomuksen aspektit ovat myös kestäneet muutos- ja korvaamisprosessista huolimatta. Lopullisessa analyysissä kaikkein tärkein tekijä on se, samaistuuko kyseessä oleva paikallinen yhteisö sen asukkaiden tämänhetkisen kulttuurisen rakenteen kanssa. Kulttuuri on läheisesti sidoksissa identiteettiin ja olennainen kysymys on, että voitko pitää kieltä, jota puhut, ja hengellisiä elementtejä, jota kunnioitat, "ominasi" riippumatta siitä mistä ne ovat "kotoisin".

Sosialisaatio, sukulaisuus ja uudet verkostot

Viime vuosikymmenten kiihtynyt muutos on tuonut mukanaan aukkoja sukupolvien väliseen sosialisaatioon ja tiedonvälitykseen. Näistä vaikeuksista huolimatta sukulaisuus ja perhesuhteet ovat pysyneet keskeisinä, erityisesti alkuperäiskansoilla. Tämä pitää paikkansa kasvavissa Arktisen alueen kaupungeissa ja vieläpä urbaaneissa asutuksissa arktisen kotialueen ulkopuolella. Nykyaikaiset sosiaaliset verkostot sisältävät myös viimeaikaisten arktisten emigranttien yhteyksiä eteläisempiin kaupunkeihin, joista he tulivat, kuin myös eteläisiin immigranteihin ja heidän sosiaaliseen alkupe-

räis-miljööseensä. Tämä osuus valaisee sitä, miten suhteet sukupolvien välillä, sukulais-verkostot, urbanisaatio ja paikallisten yhteisöjen siirtolaisuuden laajentuminen muovaavat nykyistä sosiaalista muutosta.

Tiedon yhteisöllinen välittäminen sukupolvelta toiselle

Viimeaikaiset muutokset alkuperäisasukkaiden keskuudessa ovat olleet niin jyrkkiä, että ne on tulkittu ulkopuolella menneisyydestä ulos murtautumisenä ja joissain tapauksissa jopa yhteiskuntien ja kulttuureiden hajoamisena. Muuntautuminen on erityisesti yhdistetty suuriin kommunikatiokatkoksiin sukupolvien välillä. Näitä katkoksia voimistivat aivan yhtä yht'äkkiset kielelliset vaihdokset, joita käsiteltiin luvun aikaisemmassa osiossa. Monilla alueilla lapset olivat sisäoppilaitoksissa, joissa ainoa kieli, jota he puhuivat, oli erilainen kuin heidän kotikielensä. Yhteydenpito heidän iso-vanhempiensa kanssa oli tällöin usein rajoittunutta. Arktisen alueen kehitys osoittaa, että vähemmistökieli voi kärsiä tappavia iskuja vain yhden tai kahden sukupolven aikana.

Murtuma sosialisaatiossa terävöityi, kun yhteiskunnalliset muutokset ja koulutusjärjestelmä heikensivät perinteisten opetusjärjestelmien tärkeitä muotoja. Esimerkiksi monien alkuperäiskansojen joukossa suuri osa oppimisesta tapahtuu tarkkailun ja matkimisen ennemmin kuin kirjoitetun tai puhutun sanan välityksellä. Tiedonvälitys tapahtuu myös myyttien ja tarinoiden muodossa, jotka väistämättä opettavat elämän opetuksia niille, jotka ovat kulttuurisesti harjaantuneet tulkitsemaan niitä (62-63). Lisäksi esimerkiksi inuiittien keskuudessa lapsia pidetään autonomisina olentoina, lähisukulaisen sielun ruumiillistumana, jonka omaa valintaa ei saisi häiritä (64). Nämä perinteisen kulttuurin aspektit ovat törmänneet viimeaikoina käytöön otettuun muodolliseen koulutukseen ja uusiin roolimalleihin. Kulttuurisesti herkän opetuksen toimeenpanon täytyisi uudistaa julkinen koulutus muiden sosialisaation muotojen mukana.

Joissain tapauksissa vanhemmat luulivat, että he parantavat lastensa mahdollisuuksia antamalla kouluttaa heidät vieraalla kielellä ja kulttuurilla, sen sijaan että olisivat kuormittaneet heitä perinnöllä, jonka sanottiin olevan vanhentunut ja turha. Tämänkaltainen murros sukupolvien välillä, joka oli yleistä 1900-luvun toisella puoliskolla, ja on yhä joillain alueilla, on luonut pullonkaulan yhteisölliselle uusiutumiseen. Nykypäivänä vanhemmat kamppailevat kotitalouden pirstoutumisen ja televisio-ohjelmien kanssa, kun he yrittävät antaa

roolimalleja, ja kun alkuperäiskansa-vanhimmat yrittävät saada yhteyden nuoriin. Tekstilaatikko alla kuvaa tätä nykyaikaista dilemmaa.

Sukulaisuus ja muut sosiaaliset verkostot

Arktisella alueella sukulaisuus on jo vuosisatoja määrittänyt aviopuolisoiden valinnan, sen missä asut ja osallistumisen subsistenssiin ja rituaalisiin toimiin. Kuitenkin suvun ja sukulaisuuden määritelmät eivät anna samaa huomiota biologiselle sukulaisuudelle kuin useimmissa euroamerikkalaisissa yhteiskunnissa. Sukulaisuuden määreet ovat joustavia ja monissa tapauksissa sosiaaliset suhteet ovat myös sukulaissuhteita. Sukulaisuus rakentaa yhteistyön ja avunannon sekä myös välttelyn ja hierarkian suhteita.

Valtaosaa Arktisen alueen yhteisöistä (esim. suurin osa inuiitti- ja yup'ik-, saamelais- ja tsuktisi-yhteisöistä) kuvaavat kahdenväliset, periytyvät periaatteet, jotka sisällyttävät suvun. Tämä sekä isän että äidin suvun tunnustaminen antaa hyvät keinot sisällyttää laaja kirjo ihmisiä tunnustettujen sukulaisten joukkoon. Patrilineaarista perimystä esiintyy ainoastaan Pohjois- ja Keski-Siperian sa-

mojedi-, tunguusi- ja turkkilaisryhmien keskuudessa, mikä on luultavasti Keski-Aasian vaikutusta. Toisaalta matrilineaarinen perimys on vallalla vain Pohjois-Amerikan arktisen alueen luoteisosissa, athabaska-ryhmissä Alaskassa ja vähemmissä määrin Kanadassa. Koska matrilineaariset järjestelmät tarvitsevat suhteellisen isoja ihmisryhmiä toimiakseen kunnolla, saattaa kahdenvälisyys useimpien Kanadan athabaskojen keskuudessa johtua resurssipaineesta ja euroamerikkalaisen laajentamisen aiheuttamasta väestön menetyksestä (67). Joskus athabaskojen sukulaisterminologiat käyttävät tietyistä serkuista sanaa sulhanen, viitaten näin kulttuurisiin odotuksiin siitä, kenen kanssa täytyy mennä naimisiin.

Kun aikaisemmat tutkimukset kiinnittivät huomiota pääasiassa sukulaisjärjestelmien muodollisiin puoliin, viimeaikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet kulttuuriin huomioihin, jotka kertovat kuinka sukulaisuus ja muut sosiaaliset suhteet toimivat käytännössä. Esimerkiksi Barrowin ja Kangersuatsiaqin asukkaiden jokapäiväisessä elämässä inuiittien sukulaisuuden käsitteen joustavuus tekee sukulaiseksi tuleminen neuvoteltavaksi ja melkein täysin biologisista yhteyksistä riippu-

Vanhemmuus ja nuorien ohjaaminen: ääniä Nunavutista

Ne lastenkasvatuskäytännöt, joita me noudatamme, eivät ole vanhemmiltamme oppittuja, koska olimme liian nuoria oppiaksemme niitä lähtiesämme sisäoppilaitokseen. Me emme oppineet vanhemmiksi koulussakaan, koska siellä ei ollut vanhemman roolimallia jota seurata. Lapsemme ovat kasvaneet TV-aikana. He oppivat minkälaisia ”perheiden kuuluisi olla” siitä, mitä he näkevät: pääasiassa TV:n perhekomedioista. Lisäksi, jotkut lapsista kärsivät alkoholin ja muiden päihteiden väärinkäytöstä. Me olemme ainoat omavaraisessa ydintaloudessamme, jotka yrittävät olla äitejä ja isiä, joitten pitäisi antaa rakkautta, kuria, iloa kuin myös saada heidät auttamaan talon töissä. [...] Nämä ovat muutoksia, jotka ovat tapahtuneet yhdessä sukupolvessa. Kuka kasvattaa lapset? Mitä kasvatustapoja heille on annettu? Mitä kasvatustaitoja he välittävät eteenpäin lapsilleen?

Alexina Kublu, Iqaluit (Nunavut) (65)

”Meitä vanhempia on myös syyttäminen, koska emme puhu nuorille niin paljon nykyään. Me luotamme opettajiin. Meidän vanhemmillamme ei ollut opettajia tai ketään muuta johon luottaa. [...] Jotkut ihmiset ajattelevat, että koska heidän lapsensa osaavat puhua englantia, vaikka he eivät edes itse ymmärrä heitä, nuorten olevan osaavampia kuin he ja seuraavat heitä siksi. Asia ei ole niin. [...] Ihmisten välillä on vaihtelua ajassa, jona he käyttävät nuorille puhumiseen. Joskus heistä tulee liian saarnaavia ja joskus he kokonaan sivuuttavat heidät. Myöskään tämä ei ole hyvä nuorille ihmisille.”

Nunavutin kylänvanhin Itinnuaq (66)

”Silloin kun olimme lapsia, meitä neuvottiin yrittämään olla hyviä ihmisiä. Me emme ole tehneet kaikkea, mitä esi-isämme tekivät, mutta meillä on se tieto, jonka vanhempamme välittivät meille. Mielestäni se jos voisimme suoda tämän tiedon heille, voisimme todella parantaa nuorten ihmisten elämää. Olen samaa mieltä siitä, että me vanhemmat emme ole siirtäneet tätä tietoa tarpeeksi nuorisollemme. Jos alkaisimme puhua heille siitä, mitä tiedämme, uskoisin että rikkomusten määrä vähenisi. Näyttää siltä, että piilottelemme tietouttamme. Olemme tehneet tämä sen luulon perusteella, että se on ristiriidassa kristinuskon kanssa. Meillä on paljon tietoutta, jota meidän pitäisi välittää eteenpäin.

Nunavutin kylänvanhin Angutinngurniq (66)

mattomaksi asiaksi (69-71), kun taas nykyaikaisten Dolganin ja Nganasanin asukkaiden joukossa Taimyrin niemimaalla sukulaiset näyttävät silti tärkeää osaa ruoan toimittamisessa, jakamisessa ja muissa jokapäiväisen elämän puolissa.

Sukulaisuuden merkitys ei ole vähentynyt urbanisaation mukana. Alla olevassa laatikossa oleva Grönlannista tehty tutkimus on kuvaus tästä.

Arktisen alueen maatalousyhteisöiden laajentuminen

Urbanisaatio on yleismaailmallinen ja hyvin tutkittu suuntaus. Arktisella alueella, jossa suoraan maasta eläminen määräsi alhaisen asumistiheyden ja hajanaiset asutukset, se on suhteellisen viimeaikainen ilmiö, joka on assosioitunut hyvinvointivaltio- ja poliittisten nousuun, teollistumiseen ja palkkatyön leviämiseen. Väestön keskittyminen pysyvissä asutuksissa tapahtui 1900-luvulla. Monet suurimmista Arktisen alueen kaupungeista ovat kasvaneet nopeaa tahtia ja muuttumassa yhä monikulttuurisemmiksi (73-76). Kaavio seuraavalla sivulla kuvaa urbanisaation nopeutta Grönlannissa vuoden 1950 jälkeen.

Viimeisinä vuosikymmeninä yhä kasvava määrä alkuperäiskansoja on myös asettumassa isompiin keskuksiin kauas kotialueiltaan. Esimerkiksi Os-

loa, Tukholmaa ja Helsinkiä leikkisästi nimitetään suurimmiksi saamelaiskyliksi tai *siidoiksi* Pohjoismaissa (77). Viimeaikaisen tutkimuksen mukaan (78), noin 7000 grönlantilaisista elää Tanskassa, mikä vastaa 15% grönlantilaisista. Kaksi kolmasosaa heistä on naisia, ja he ovat levittäytyneet ympäri maan pääkaupunkiin keskittymisen sijaan. Vuonna 2001 noin 10% Kanadan inuiiteista eli Arktisen alueen ulkopuolella (79-80). Yup'ik ja Iñupiat Anchorageissa, Alaskassa (81-83) ovat viimeaikoina parhaimmin tutkittujen urbaanien alkuperäisyhteisöjen joukossa. Vuonna 2003 noin 10% Anchorageen 274 000 ihmisestä oli kokonaan tai osittain alkuperäisasukkaita, mikä vastaa lähes 17% koko osavaltion alkuperäisväestöstä (84-85).

Fienup-Riordianin mukaan poismuutto kaupunkiin ei tarkoita siteiden katkaisemista kotiyhteisöihin: "Yup'ik-yhteisöt eivät ole hajoamassa vuotaen vähitellen kuiviin. Monien voidaan nähdä oikeastaan laajenevan ja uudelleenluovan itseään ennennäkemättömillä tavoilla tähän päivään saakka, kun ne ovat yhtä vahvoja ja elinvoimaisia kuin milloin tahansa 2 500 vuoden historiansa aikana. [...] Vaikka maantieteellisesti paljon pidemmälle ulottuva kuin koskaan nykyaikainen yup'ik-yhteisö jatkaa hahmottumistaan laajalla, suurperheiden kesken jakamisella, jossa rahaa palkkatyöstä ja kaupallisesta kalastamisesta käytetään tukemaan

Sukulaisuus urbaanissa Grönlannissa

Grönlannissa perhe on tärkeä myös monille ihmisille, jotka elävät kaupungeissa. Esimerkiksi Nuukissa, jossa perheenjäsenet joutuvat työskentelemään monta tuntia viikossa, sukulaisille muodostuu tärkeäksi viettää aikaa yhdessä vapaa-aikana, lomalla, perhejuhlista ja vaikeina aikoina. Koska ihmiset elävät ison mittakaavan yhteiskunnassa, heidän täytyy myös pysyä yhdessä selviytyäkseen ulkopuolisista uhista. Sukulaisuuden roolia perheiden keskuudesta Upernavikissa, 1218 asukasta ja Nuukissa, 13 884 asukasta (vuoden 2003 lukuja) koskevassa tutkimuksessa kerätyt mielipiteet kuvaavat tätä hyvin:

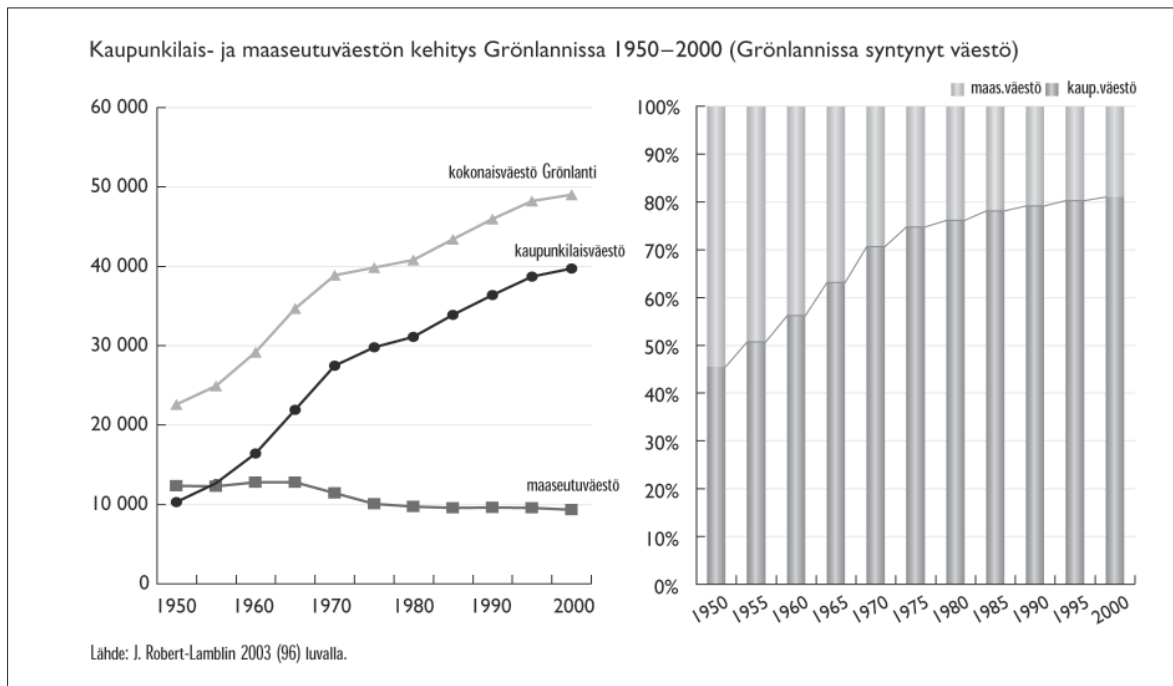
"Perhe on henkilö, jolta saat tukea, en tiedä mitä tekisin ilman perhettäni. Tarvitsen perhettäni – se voi olla joko oma tai mieheni perhe." (35-vuotias nainen)

"Yleisesti ottaen useimmat perheistä pysyvät yhdessä, mutta suuren osan aikaa he joutuvat työskentelemään. Sukulaisesi antavat sinulle voimaa ja auttavat sinut vaikeuksien läpi, sen takia on tärkeää, että perheet pysyvät yhdessä. Jos perheet eivät pysy yhdessä, heille on vaikeampaa kohdata vaikeudet, koska heillä ei ole ketään, joka tukisi heitä." (67-vuotias nainen)

"Uskon että perheet ovat enemmän jakautuneita ehkä näin, koska heillä on niin kiire, mutta on silti perheitä, jotka ovat vahvasti yhdessä. On erittäin tärkeää että perheet ovat yhdessä. [...] me opetamme lapsiamme ymmärtämään kuinka tärkeää meidän on pysyä yhdessä." (nuori äiti, 35-vuotta)

Vaikka urbaania sukulaisuutta voi käyttää monilla eri tavoilla, perusajatus rakentuu muiden muassa moraalisen ja molemminpuolisen jakamisen, nimeämisen ja adoption odotusten ympärille. Sukulaisilla on monia erilaisia, keskinäisiä velvoitteita elämässään ja jakaminen määrittää perhettä. Perheenjäsenet pyrkivät pitämään sukulaiset yhdessä välttääkseen eristäytymisen ja sen, ettei ole ketään tukemassa ja jakamassa. Ihmiset voivat valita, suorittavatko he perheen velvollisuuksia vai eivät, ja jakaminen ei aina tarkoita sitä, että sukulaisjärjestelmät ja yhteisöllisen järjestäytymisen muodot olisivat harmonisia.

Gitte Tröndheim, Grönlannin Yliopisto, Nuuk

suurperheen tarpeita elonkorjuutoimien kirjossa” (86). Myöskään yup’ikien identiteetit eivät ole hyläytyt, vaan ne ovat vahvistuneet Anchorageessa, joskin suosien yleistä yup’ik-perinnettä paikallisten perinteiden sijasta (87). Täten poismuutto laajentaa kotialueen kylien sosiaalista verkostoa antaen nostetta ”translokaalisille yhteisöille” – ainakin vähäksi aikaa (88). Samanlainen tutkimus on tehty inuiiteista Montrealissa, jossa näyttäisi siltä, että urbaanit inuiittit käyttävät etnistä identiteettiään sopeutumisvälineenä moni-etnisessä kaupungissa (89).

Johtuen antropologian alkuperäisestä kutsuksesta ”länsimaisena” järjestelmänä, joka tähtää ”eksoottisten toisten” tutkimiseen, vastaavia tutkimuksia eteläisistä maahanmuuttajasiirtokunnista Arktisella alueella on paljon vähemmän. Esimerkiksi tanskalaiset identiteetit Grönlannissa ovat vasta viimeaikoina herättäneet tutkijoiden, joukossa yksi grönlantilainen, huomion (90).

Sukulais- ja yhteisöverkostojen sinnikkyys Arktiselta alueelta urbaaneille alueille muuttavien keskuudessa on yhteneväinen havaintojen kanssa urbaanissa Kaakkois-Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa. Tähän mennessä kuviot ovat melko eroavaisia siitä kehityksestä, joka tapahtui Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa teollistumisen ja kaupunkilaistumisen yhteydessä.

Teeman yhteenveto

Useimmat Arktisen alueen yhteisöt ovat kokeneet lakkaamattomia ja vääristäviä muutoksia viime-

vuosikymmenten aikana. Sukupolvien välisen kommunikaation häiriintyminen on yhtä paljon yhteisöllisen uusiutumisen syy kuin seurauskin. Sukulaissiteet ja -verkostot eivät ole kuolleet pois kaupunkilaistumisen myötä, vaan pysyvät merkityksellisinä ja identiteetin keskiössä kasvavissa Arktisen alueen kaupungeissa ja jopa urbaaneissa asutuksissa arktisen kotialueen ulkopuolella.

Menettelytapoihin vaikuttavia johtopäätöksiä

Arktiset yhteisöt ja kulttuurit ovat erittäin sopeutuvia ja sitkeitä ja täten hyvin varustettuja kestämaan muutosta. Sitä tosiasiaa, että he liittyvät nykyään pitäisi tarkastella positiivisesti, enemmän kuin nostalgisoida menetetyillä perinteillä. Perinteiden olomuoto tulisi nähdä dynaamisena: perinteet eivät, eivätkä saisi, estää kehitystä.

Jos tässä on poliittinen oppitunti, se on, että isälliset asenteet, yläpuolelta kurottaminen ja ulkopuolelta pakotettu muutos ovat tuloksettomia, jopa silloin kuin ne näyttävät poikivan yhteiskunnallista ja kulttuurista kestävyttä lyhyellä aikavälillä. Pitkällä aikavälillä päätöksenteon vallan siirtäminen keskitetyiltä paikallisille viranomaisille saattaisi olla kaikkein tärkein nopeaan muutokseen liittyvien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ongelmien vähentämiseen auttava tekijä. Suuntausten kääntäminen, joiden alkuperä on vuosikymmenten tai satojen takana, vaatii kuitenkin pitkää ”norma-

Ruraali-urbaanit yhteydet Alaskassa

Tulin kiinnostuneeksi kaupunkilaistumisesta tehdessäni tutkimusta yup'ikien olkkorien sosio-ekonomisista ulottuvuuksista. Tutkimuksen ensimmäisinä vuosina, jolloin Annie Don, yup'ikilainen yhteistyökumppanini ja minä matkustimme säännöllisesti läpi Yukon-Kuskokwimin deltan kylien, me usein saavuimme yhteisöihin, joissa ei ollut ennalta järjestettyä oleskelupaikkaa. Melkein kaikkialla oli yksinasuva vanha ihminen, joka oli halukas ottamaan meidät sisään. Koska yup'ikille/inuiittille – varsinkin vanhalle ihmiselle – on epätavallista asua yksin, aloin tehdä kysymyksiä. ”Missä on tyt-täresi?” kysyin. ”Muutti Anchorageen lapsien kanssa,” oli vastaus.

Samassa tajusin, että Annie, joka on asunut Anchorageessa vuodesta 1994, oli osa tätä muuttoa kuten pääosin hänen yup'ikeista koostuva naisystäväpiirinsä. Lisäksi Alaskan Alkuperäiskansojen käsityömessuilla (Alaska Federation of Natives Crafts Fair), joka pidetään Anchorageessa vuosittain lokakuussa, karkeasti arvioituna 75% myyjistä oli naisia. Joten mietin olikohan siirtolaisuus jakaantunut tasaisesti miesten ja naisten kesken. Varmasti tämä väestötilasto heijastaa Anchorageen Alaskan alkuasukkaiden sukupuolihajontaa kokonaisuutena. Vuonna 2000 Anchorageessa asui hieman yli 7000 yli 18-vuotiasta Alaskan alkuasukasnaista mutta vain 5500 miestä.

Kuinka urbaani sisäänmuutto vaikuttaa alkuasukasnaisiin? Yksi asia on, että he kohtaavat joka päivä poliittisia asioita, joita kohtaisivat vähemmän kylässä. Noin 50-75% kaupungeissa asuvista naisista elättää itsensä taiteen ja käsityön myynnillä. Nämä hyödykkeiden vetoavuus puolestaan riippuu eksoottisista raaka-aineista, kuten hylkeen nahasta, mursun mahasta ja korioljista, joita saa ainoastaan luonnosta. Kysymys siitä, saavatko urbaanit alkuasukaskansat jatkossakin oikeuden näihin resursseihin julkisella maalla, on täällä kuuman väittelyn alla, ja koska heidän elinkeinonsa riippuu tästä oikeudesta, he ovat alkaneet osallistua poliittiseen prosessiin aktiivisemmin kuin normaalisti. Vuonna 1998 Alaskan alkuasukkaiden järjestö, jonka kollektiivinen kärsivällisyys oli päätöksenteon puutteesta olemattomiin kulunut, julisti julkisen protestin ja kutsui Alaskan alkuasukkaat marssille ja mielenosoitukseen Anchorageen keskustaan. Alaskan alkuasukkaille yleisesti – ja Alaskan alkuasukasnaisille erityisesti – suora vastustus, kuten mielenilmausmarssi, edusti lipsumista kulttuurisesti hyväksytystä riidanratkaisusta, joka taipuu suosimaan neuvottelua kiistojen ratkaisemiseksi. Hänen ystäväpiirissään kysymyksestä, että tulisiko osallistua vai ei, väiteltiin kiivaasti. Joten, kun kurvasin Annien pihaan hakeakseni hänet, mietin toimisiko hän. Mutta siellä hän oli ovensuussa. ”Se on lastenlapsilleni”, hän sanoi kiivetessään autoon, ”jos en voi mennä kotiin ja kerätä olkia, miten minä teen korini?” Hänen huomionsa kuvaa kaupungin ja maaseudun yhteyttä, joka hahmottaa niin paljon Alaskan alkuasukkaiden elämästä tänä päivänä.

Molly Lee, Fairbanksin Yliopisto, Alaska

lisaation” prosessia. Täten asioiden ei voida olettaa parantuvan välittömästi.

Jokaisella Arktisella alueella on olemassa erityisyyden tunne eteläisemmistä alueista, jopa silloin kun ne ovat vieressä. Globalisaatio lisää maailmanlaajuisia yhteyksiä, mutta informaatio- ja kommunikaatioteknologiaa, josta se poikii, käytetään myös sirkumpolaaristen yhteyksien nopeuttamiseen. Näin pan-arktisen identiteetin syntymistä voidaan rohkaista.

Lopuksi päätöstentekijöitten ei pitäisi ali-arvioida sosiaalitieteiden tutkimustiedon ennustavaa voimaa. Yhteisöllisten ja kulttuuristen perinteinen monimutkaisuus tekee ennustukset, jotka lepäävät joidenkin tiettyjen tekijöiden ja suuntausten ekstrapolarisaatiolla, parhaimmillaankin epävarmoiksi. ”Yhteisösuunnitelmallinen” asian lähestyminen menneisyydessä todistaa näistä vaaroista. Nämä rajoitukset voidaan ylittää vain sijoittamalla lisää

parempiin tietokokonaisuuksiin ja metodologisiin välineisiin.

Tiedonaukot

Useimmat Arktisen alueen valtiot eivät pidä erillisiä tilastotietoja koskien omien arktisten alueiden sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen avainindikaattoreita. Esimerkiksi on käytännössä mahdotonta selvittää Arktisella alueella puhuttujen, tiettyjen kielten puhujien lukumäärää, tai löytää luotettavaa tietoa Arktisen alueen asukkaiden uskonnollisista suuntauksista. Siksi me rohkaisemme Arktisen alueen valtioita ja Arktisen neuvoston pysyviä jäseniä aktiivisesti auttamaan Arktisen alueen tieteellisen, sosiaalisen tiedon keräämisessä ja jakamisessa.

Sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien tutkimusta Arktisella alueella on hallinnut antropolo-

gian tieteenala. Samalla kun tämä on johtanut lukuisiin loistaviin tutkimuksiin paikallisella tasolla, on alueellinen ja kansallinen tieto paljon harvinaisempaa.

Arktisen alueen sosiaalisen tutkimustyön antropologinen perintö on johtanut erityiseen keskittymiseen alkuperäiskansaryhmiin ja kansoihin "seka-" ja "tulokas-" ryhmien kustannuksella.

Antropologinen tutkimus entisessä Neuvostoliitossa keskittyi voimakkaammin menneisyyden tapahtumiin kuin muissa Arktisen alueen maissa. Täten nykyaikaisia trendejä Venäjän pohjoisessa koskevista tutkimuksista on pula, erityisesti koskien toisen maailmansodan ja 1990-luvun välistä jaksoa.

Entinen Neuvostoliitto ei ole yksin laittaessaan enemmän painoa joillekin tutkimuksen aloille kuin joillekin muille. Useimmilla Arktisilla alueilla on loistavaa tietoa yhdestä tai toisesta yhteisöllisen ja kulttuurisen prosessin piirteestä joidenkin toisten kustannuksella. Sirkumpolaarinen tutkimusagenda ylittäisi näiden "kansallisten" tutkimus agendoiden rajoitukset ja johtaisi kasvavaan kerätyn tiedon yhteensopivuuteen.

Samalla kun on pitävää todistusaineistoa yhteisöllisen ja kulttuurisen muutoksen yksittäisten aspektien vaikutuksista, on vähän ymmärrystä nopean muutoksen kumulatiivisista vaikutuksista. Tämä tiedonaukko vähentää entisestään nykyisen tietouden heikkoa ennustusarvoa.

Luvun yhteenveto

Arktiset yhteisöt ja kulttuurit ovat käyneet läpi muutoksia ikimuistoisista ajoista alkaen, mutta 1900-luku johti ennennäkemättömään yhteisöllisen ja kulttuurisen muutoksen määrään ja nopeuteen. Kuitenkaan edes nopean muutoksen aikakaudet eivät ole hävittäneet perinteisiä arktisia yhteisöllisiä ja kulttuurisia järjestelmiä. Oikeastaan nykyajan Arktista aluetta hahmottavat "alkuperäisen" ja "länsimaisen" elementtien vaihtelevat yhdistelmät. Nämä vaihtoehtoisesti "menetyksenä" tai "innovaationa" nähdyt yhteisölliset ja kulttuuriset prosessit johtavat väistämättä "vanhan" ja "uuden" sekoittamisen uusiin muotoihin. Riippuu Arktisen alueen asukkaista minkälainen yhdistelmä palvelee heidän tulevaisuuden tarpeitaan parhaiten.

Arktinen alue on "kasvanut" huomattavasti viime vuosikymmeninä. Eivät ainoastaan yhteydet ja yhteistyön taso ole kasvaneet sirkumpolaarisessa pohjoisessa – varsinkin Neuvostoliiton pohjoisen avautumisen jälkeen – vaan Arktisen ja ulkopuolisen yhteisöjen keskinäiset yhteydet ovat tulleet yhä ilmeisemmiksi. Kun eteläisten voimakeskusten

vaikutus Arktisen alueen yhteisöihin on jo kauan sitten huomattu, arktiset yhteisöt ovat vähitellen laajentamassa otettaan etelään kuljettaen näin arktisia yhteisö- ja kulttuuriperinteitä alueille, jotka ovat kaukana tundrasta ja pohjoisista metsistä.

Lähteet ja viitteet

1. Jens Dahlin (Kansainvälisen alkuperäiskansojen asioiden työryhmän johtaja, Kööpenhamina) määritelmä.
2. V.-P. Lehtola, *The Sámi People: Traditions in Transition* (Kustannus-Puntsi, Inari, 2002), pp. 52-55.
3. A. Linkola, M. Linkola, "The Skolt Sámi-a minority within a minority" in *Siiddastalan: From Lapp Communities to Modern Sámi Life*, J. Pennanen, K. Näkkäläjärvi, Eds. (Siida Sámi Museum, Inari, 2002), pp. 129-137.
4. Lehtola 2002:42-43 (2).
5. N. Vakhtin, *Native Peoples of the Russian Far North* (Minority Rights Group, London, 1992). (Reprinted in *Polar Peoples: Self-Determination and Development* (Minority Rights Group, London, 1994), pp. 29-80.
6. D. Jenness, "Eskimo Administration vol. 1-5" (Technical Papers of the Arctic Institute of North America 10, 14, 16, 19, 21. 1962-1968).
7. Grønlands Statistik, *Grønland 2003: Statistisk årbog* (Grønlands Statistik / Atuagkat, Nuuk, 2003), table 4.1 p. 448.
8. Esim. Damas 2002 (15), Tester and Kulchisky 1994 (91) ja Marcus 1995 (92), koskien keskistä Kanadan arktista; Slezkine 1994 (93), Vakhtin 1992:19(5) ja Krupnik and Chlenov in prep. (12), koskien Neuvostoliiton pohjoista ja Lehtola 2002: 68 (2) koskien Saamenmaata.
9. Esim. Damas 1996:377 (15); Robert-Lamblin 1971:64-5 (94)
10. A. W. Bentzon, T. Agersnap, *Urbanization, Industrialization and Changes in the Family in Greenland during the Reform Period since 1950* (København, 1971).
11. Grønlands Statistik, *Grønland 2003: Statistisk årbog* (Grønlands Statistik / Atuagkat, Nuuk, 2003), p. 74.
12. I. I. Krupnik, M.A. Chlenov, "Survival in Contact: Yupik (Asiatic Eskimo) Transitions, 1900-1990" *Contributions to Circumpolar Anthropology* (Arctic Studies Center, Smithsonian Institution, Washington, DC, forthcoming), chapter 12.
13. Esim. R. Condon, P. Collings, G. Wenzel, "The best part of life: subsistence hunting, ethnicity, and economic adaptation among young adult Inuit males" *Arctic* 48(1), 31 (1995).
14. Esim. T. Ingold, "Work, identity and environment: Finns and Saami in Lapland" in *Arctic Ecology and Identity*, S. Mousalimas, Ed. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995), pp. 41-68.
15. D. Damas, *Arctic Migrants, Arctic Villagers: The Transformation of Inuit Settlement in the Central Arctic* (McGill-Queen's University Press, Montreal, Kingston, 2002), pp. 197-202.
16. J. Motzfeldt, "Forord," in *Kalaallit Nunaat: Gyldendals bog om Grønland*, B. Gynther, M. Aqigssiaq, Eds. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, Copenhagen, 1999) (in Danish), p. 7.
17. V. Alia, *Names, Numbers, and Northern Policy: Inuit Project Surname, and the Politics of Identity* (Fernwood Publishing, Halifax, 1994).
18. A. Kublu, J. Oosten, "Changing perspectives of name and identity among the Inuit of Northeast Canada" in *Arctic Identities*, J. Oosten, C. Remie, Eds. (University of Leiden, Leiden, 1999), pp. 56-78.
19. R. Williamson, "Some aspects of the history of the Eskimo naming system: name change and network loss" *Folk* 30, 245 1988.

20. Laina sivulta 170 (Vakhtin, 1998) (21).
21. N. Vakhtin, "Endangered languages in Northeast Siberia: Siberian Yupik and other languages of Chukotka" in *Bicultural Education in the North*, E. Kasten, Ed. (Waxmann, Munster, 1998), pp. 159-173.
22. Esim. C. Malet, et al., "Stratégies de subsistance et perception des aliments des populations de Yakoutie arctique (districts de basse et de moyenne Kolyma)" *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 15(1-2), 101 (2003) (in French).
23. F. B. Larsen, "Death and social change in Ittoqqortoormiit (East Greenland)" in *Looking to the Future: Papers from the 7th Inuit Studies Conference*, M.-J. Dufour, F. Thérien, Eds. (Laval U., Association Inuksiutiit Katimajit, Quebec, 1992) pp. 125-139. (expanded version in Danish: "Voldsom død og social forandring i Ittoqqortoormiit" in *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 92 (Ilisimatusarfik/Atuakkiorfik, Nuuk, 1992), pp. 129-146.
24. J. Hicks, G. White, "Nunavut: Inuit self-determination through a land claim and public government?" in *Nunavut: Inuit Regain Control of their Lands and their Lives*, J. Dahl, et al., Eds. (IWGIA, Copenhagen, 2000), pp. 30-115 (p. 90).
25. A. Sørensen, "Eksplosion af selvmord i Nunavut," *Atuagagdliutit/Grønlandsposten*. February 5, 2004, p. 9 (in Danish).
26. Esim. B. Harvald, J.P. Hart Hansen, "Arctic medical sciences" in *The Arctic: Environment, People, Policy*, M. Nuttall, T. Callaghan, Eds. (Harwood, Amsterdam, 2000), pp. 315-334 (p. 332).
27. M. Sahlins, "What is anthropological enlightenment? Some lessons from the twentieth century" *Annual Review of Anthropology* 28, i-xxiii (1999) (i, xx).
28. L.-E. Hamelinin käyttämä termi (*Nordicité Canadienne*) (Hurtubise, Montréal, 1975).
29. Y. Csonka, "La Tchoukotka: une illustration de la question autochtone en Russie" *Recherches amérindiennes au Québec* 28, 23 (1998). (in French).
30. I. Krupnik, N. Vakhtin, "Power, politics, and heritage: undercurrent transformations in the post-soviet Arctic: the case of Chukotka" in *Changes in the Circumpolar North. Culture, Ethics, and Self-Determination*, ICASS III, Keynotes presented at the Third International Congress of Arctic Social Sciences, F. Sejersen, Ed. (IASSA, Copenhagen, 1999) pp. 27-42.
31. I. Krupnik, N. Vakhtin, "In the 'House of Dismay': Knowledge, Culture, and Post-Soviet Politics in Chukotka, 1995-96" in *People and the Land: Pathways to Reform in Post-Soviet Russia*, E. Kasten, Ed. (Dietrich Reimer, Berlin, 2002), pp. 7-43.
32. S. L. Myers, "Siberians tell Moscow: Like it or not, it's home" *New York Times* (Jan. 28, 2004).
33. I. Batori, *Russen und Finnougrier. Kontakt der Völker und Kontakt der Sprachen* (Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1980).
34. E. H. Jahr, I. Broch, Eds., *Language Contact in the Arctic: Northern Pidgins and Contact Languages* (Mouton de Gruyter, Berlin, 1996).
35. E. V. Golovko, "Copper Island Aleut" in *Mixed Languages: 15 Case Studies in Language Intertwining*, P. Bakker, M. Mous, Eds. (Institute for Functional Research into Language and Language Use (IFOTT), Amsterdam, 1994), pp. 3-21.
36. Koskien Venäjän pohjoista, kts. N. B. Vakhtin, *Yazyki narodov Severa v XX veke. Ocherki yazykovogo sdiviga* (Dmitriy Bulanin, St. Petersburg, 2001).
37. G. Pálsson, "Language and Society: The Ethnolinguistics of Icelanders" in *The Anthropology of Iceland*, E.P. Durrenberger, G. Pálsson, Eds. (Univ. of Iowa Press, Iowa City, 1989) pp. 121-139.
38. T. Nauerby, *No Nation is an Island: Language, Culture, and National Identity in the Faroe Islands* (SNAI - North Atlantic Publications, Aarhus Univ. Press, Aarhus, 1996).
39. J. D. Bobaljik, "Visions and realities: researcher-activist-indigenous collaborations in indigenous language maintenance" in *Bicultural Education in the North: Ways of Preserving and Enhancing Indigenous Peoples' Languages and Traditional Knowledge*, E. Kasten, Ed. (Waxmann, Münster, 1998), pp. 13-28 (p. 14, 19).
40. A. Skåden, "Læreran, dem gjør egentlig ikkje nokka", Elevene og bygda som ressurser i samiskundervisninga" in *Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen*, J. Todal, M. Pope, Eds. (Samisk Utdanningsråd, Kautokeino, 1996), pp. 65-80 (p. 67)
41. S. Lund, "Der asfalten slutter, byrjar samane" *Klassekampen*, (October 1994); <http://home.online.no/~sveilund/sami/skanit.htm> 7 November 2003.
42. L. Huss, *Reversing Language Shift in the Far North, Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland* (Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala, 1999) pp. 149-150.
43. D. Patrick, *Language, Politics, and Social Interaction in an Inuit Community* (Mouton de Gruyter, Berlin, 2003).
44. L. Kaplan, "Inupiaq Identity and Inupiaq Language: Does One Entail the Other?" *Études/Inuit/Studies* 25(1-2), 249 (2001).
45. Kaplan 2001:255 (44).
46. Esim. Burch 1994 (48); N. Kishigami, "Why Become Christian? Hypotheses on the Christianization of the Canadian Inuit" in *Circumpolar Religion and Ecology: An Anthropology of the North*, T. Irimoto, T. Yamada, Eds. (Univ. of Tokyo Press, Tokyo, 1994), pp. 221-235.
47. Koskien Luulajan saamea, kts. H. Rydving, *The End of Drum-Time: Religious Change among the Lule Saami, 1670s-1740s*. (Uppsala Univ., Uppsala, ed. 2, 1995).
48. E. S. Burch, Jr. "The Inupiat and the Christianization of Arctic Alaska" *Études/Inuit/Studies* 18(1-2), 81 (1994).
49. C. G. Trott, "The Rapture and the Rupture: Religious Change amongst the Inuit of North Baffin Island" *Études/Inuit/Studies* 21(1-2), 209 (1997).
50. Koskien uskonnollisesta sulauttamista, kts. esim. L. T. Black, "Religious syncretism as cultural dynamic" in *Circumpolar Religion and Ecology: An Anthropology of the North*, T. Irimoto, T. Yamada, Eds. (Univ. of Tokyo Press, Tokyo, 1994), pp. 213-220.
51. C. Z. Jolles, "Salvation on St. Lawrence Island: Protestant conversion among the Sivuqaghmiit" *Arctic Anthropology* 26(2), 12 (1989).
52. Vera Timoshenkoa haastatteli Tatjana Grigorieva, IA koordinaattori Nikolskojassa.
53. Esim. T. Yamada, T. Irimoto, Eds. *Circumpolar Animism and Shamanism* (Hokkaido Univ. Press, Sapporo, 1997).
54. Esim. V. Diószegi, M. Hoppál, Eds., *Shamanism in Siberia* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978); J. Pentikäinen, Ed., *Shamanism and Northern Ecology* (Mouton de Gruyter, Berlin, 1996); T. A. Vestergaard, Ed. "Shamanism and Traditional Beliefs," *North Atlantic Studies* 4(1-2), 3 (2001).
55. T. Yamada, *An Anthropology of Animism and Shamanism* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999).
56. A. I. Hallowell, "Bear Ceremonialism in the Northern Hemisphere" *American Anthropologist* (n.s.) 28(1), 1 (1926).
57. Katso esim. Krupnikin ja Vakhtinin tutkimus hienovaraisista muutoksista Jupikien tavoissa ja niiden tulkinnoissa useampien sukupolvien ajan: I. Krupnik, N. Vakhtin, "Indigenous knowledge in modern culture: Siberian Yupik ecological legacy in transition," *Arctic Anthropology* 34(1), 236 (1997).

58. Esim. Hensel, *Telling Our Selves: Ethnicity and Discourse in Southwestern Alaska* (Oxford Univ. Press, Oxford, 1996; A. Wiget, O. Balalaeva, "Khanty communal reindeer sacrifice: belief, subsistence, and cultural persistence in contemporary Siberia" *Arctic Anthropology* 38(1), 82 (2001).
59. M. Lee, "Arctic Art and Artists (Indigenous). in *Encyclopedia of the Arctic*, M. Nuttall, Ed. (Fitzroy Dearborn, London, in press).
60. Esim. J. Hollowell-Zimmer, "Intellectual property protection for Alaska Native arts" *Cultural Survival Quarterly* 24(4), 55 (2001).
61. T. G. Svensson, "Ethnic art in the Northern Fourth World: the Netsilik" *Études/Inuit/Studies* 19(1), 69 (1995).
62. K. van Deusen, *Raven and the Rock: Storytelling in Chukotka* (Univ. of Washington Press/Canadian Circumpolar Institute Press, Seattle/Edmonton, 1999).
63. J. Cruikshank, *Life Lived Like a Story: Life Stories of Three Yukon Native Elders* (Univ. of Nebraska Press, Lincoln, London, 1990).
64. Esim. Nuttall 1992:69 (70).
65. Lisätietoja, katso myös Alexina Kublun kirjoittama, aikaisemmin luvussa oleva tekstilaatikko "Muutoksen kanssa kasvaminen Kanadan arktisella alueella".
66. J. Oosten, F. Laugrand, Eds., *Inuit Qaujimaqatugangit: Shamanism and Reintegrating Wrongdoers into the Community* (NAC/Nortext, 2002), p. 199
67. C. A. Bishop, S. Krech III, "Matriorganization: The basis of aboriginal subarctic social organization," *Arctic Anthropology* 17(2), 34 (1980).
68. M. Asch, "Kinship and Dravidian logic: some implications for understanding power, politics, and social life in a northern Dene community" in *Transformations of Kinship*, M. Godelier, T.R. Trautmann, F.E. Tjon Sie Fat, Eds. (Smithsonian Inst. Press, Washington, DC, 1998), pp. 140-149.
69. B. Bodenhorn, " 'He used to be my relative': exploring the bases of relatedness among Iñupiat of northern Alaska" in *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*, J. Carsten, Ed. (Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2000), pp. 128-148.
70. M. Nuttall, *Arctic Homeland: Kinship, Community and Development in Northwest Greenland* (Univ. of Toronto Press, Toronto, 1992).
71. M. Nuttall, "Choosing kin: sharing and subsistence in a Greenlandic hunting community" in *Dividends of Kinship: Meanings and Uses of Social Relatedness*, P. Schweitzer, Ed. (Routledge, London, 2000) (pp. 33-60).
72. J. P. Ziker, *Peoples of the Tundra: Northern Siberians in the Post-Communist Transition. Prospect Heights* (Waveland Press, Prospect Heights, IL, 2002).
73. N. A. Chance, *The Iñupiat and Arctic Alaska: An Ethnography of Development* (Holt, Rinehart and Winston, Fort Worth, TX, 1990).
74. J. Honigmann, "Five northern towns" *Anthropological Papers of the University of Alaska* 17(1), 1 (1975).
75. F. G. Vallee, *Kabloona and Eskimo in the Central Keewatin* (St. Paul Univ., Ottawa, 1967).
76. J. G. Jorgensen, *Oil Age Eskimos* (Univ. of California Press, Berkeley, 1990).
77. Lehtola 2002: 86-87 (2).
78. L. Tøgeby, *Grønlandere i Danmark: en overset minoritet* (Aarhus Universitetsforlag, Århus, 2002) (in Danish).
79. J. Bell, "One in 10 Inuit Live in the South, Census Shows" *Nunatsiaq News* 50 (Jan. 24, 2003) pp. 1, 4.
80. N. Kishigami, "Inuit identities in Montreal, Canada" *Études/Inuit/Studies* 26(1), 183 (2002).
81. A. Fienup-Riordan, W. Tyson, P. John, M. Meade, J. Active, *Hunting Tradition in a Changing World: Yup'ik Lives in Alaska Today* (Rutgers Univ. Press, New Brunswick, NJ, 2000) (chapter 5).
82. N. Fogel-Chance, "Living in both worlds: 'modernity' and 'tradition' among North Slope Iñupiaq women in Anchorage" *Arctic Anthropology* 30(1), 94 (1993).
83. M. Lee, "The cooler ring: urban Alaskan Native women and the subsistence debate," *Arctic Anthropology* 39(1-2), 3 (2002).
84. Alaska Community Database, http://www.dced.state.ak.us/dca/commdb/CF_CIS.cfm; 2/2/ 2004.
85. U.S. Census Bureau, "Census of population & housing, summary file 2" (2000).
86. Sivut 152 Fienup-Riordan 2000 (81).
87. Fienup-Riordan 2000: 161, 166-7 (81).
88. Sahlins 1999: xx (27).
89. Kishigami 2002: 197 (80).
90. G. Tróndheim, "Danske integration og kultur i Grønland" in *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 2000/01*, E. Janussen, et al., Ed. (Ilisimatusarfik/Atuagkat, Nuuk, 2002), pp. 189-210.
91. F. Tester, P. Kulchisky, *Tammarniit (Mistakes): Inuit Relocation in the Eastern Arctic 1939-63* (UBC Press, Vancouver, 1994).
92. A. Marcus, *Relocating Eden: The Image and Politics of Inuit Exile in the Canadian Arctic* (University Press of New England, Hanover, 1995).
93. Y. Slezkine, *Arctic Mirrors: Russia and the Small Peoples of the North* (Cornell University Press, Ithaca, 1994).
94. J. Robert-Lamblin, "Les Ammassalimiut émigrés au Scoresbysund: étude démographique et socio-économique de leur adaptation" *Bulletins et mémoires de la Société d'anthropologie de Paris, Cahiers du Centre de recherches anthropologiques* 11-12 (1971).
95. Tämä luku seuraa AMAP:in Arktisen alueen rajoja, koska ne sopivat paremmin kulttuurisiin ja kielellisiin yksiköihin kuin AHDR:n rajat. Arktisten kielten taulukko ja siihen liittyvä arktisten kansojen kartta yrittävät vangita sirkumpolaarisen perspektiivin ja siten, ei voi yrittää tehdä oikeutta paikallisille ja alueellisille variaatioille murteissa ja identiteeteissä. Esimerkiksi, Mäenkieli – jolla on vähemmistökielen asema Ruotsissa vuodesta 1996 – on kielitieteellisesti Suomen kielen murre ja siksi sitä ei ole erikseen listattuna, myöskään Kvenenä ei ole erotettu kartalle. Me kuitenkin tunnustamme, että jopa pienet kielelliset eroavaisuudet voivat olla hyvin tärkeitä paikallisille identiteeteille.
96. J. Robert-Lamblin, 2003. Impacts on Indigenous Populations. Pp. 425-435 in R. Rasmussen and N. Koroleva (ed.). *Social and Environmental Impacts in the North*. Kluwer Academic Publishers.

Kiitokset

Ensinnäkin, haluaisimme kiittää Jens Dahlia, Craig Fleeneriä, Victoria Gofmania, Anna Karlsdóttiria, Alexina Kublua, Molly Leetä, Carl-Christian Olsenia, Gunn-Britt Retteriä, Tamara Semenovaa, Mikhail Todysheviä, ja Gitte Tróndheimiä, jotka kaikki toimittivat tärkeitä tekstejä lukuamme. Winfried Dallmann ansaitsee ylistyksemme kartasta ja Heather Campbell, Nelson Graburn, Jorma Lehtola, Vlad Peskov, and Joëlle Robert-Lamblin avustivat kuvien valinnassa ja kopiointioikeuksien saamisessa. Hugh Beach and Ludger Müller-Wille palvelivat ulkoisina uudelleenlukijoina ja antoi-

vat meille kattavia ja auttavia ehdotuksia. Kuin myös, me kiitämme Arktisen alueen Inhimillisen kehityksen raportin työvaliokuntaa ja ohjausryhmää ja johtavia kirjoittajia heidän kommentistaan ja arvioinneistaan. Viimeiseksi, haluamme kiittää Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin toimituksesta vastanneiden antamasta palautteesta: Niels Einarsson joka hoiti luvun yleisohjauksen, Joan Nymand Larsen joka varmisti että me emme lipsu liikaa aikataulussamme, ja Annika Nilsson joka osoitti suurta pätevyyttä kääntäessään akateemisen proosamme sujuvammaksi tekstiksi. Silti, vastuu virheistä, poisjääneistä asioista ja esitetyistä mielipiteistä, on yksin meidän.

4 Talousjärjestelmät

Johtavat kirjoittajat:

Gérard Duhaime, Lavalin yliopisto, Québec City, Kanada

Taloudellinen toiminta luo ja jakaa vaurautta, jota yksilöt, taloudet ja yhteiskunnat voivat käyttää

pyrkiessään erilaisiin yhteiskunnallisiin ja aineellisiin tavoitteisiin. Siksi talous on inhimillisen kehityksen perimmäinen ulottuvuus. Arktisella alueella ns. subsistenssi-toiminnot ovat olleet tärkeitä paikallisille talouksille, mutta alue on myös yhteydessä Arktisten valtioiden ja globaaliin talouteen. Näiden yhteyksien tärkeys on lisääntynyt

Tutkimusalue

Tässä luvussa käsiteltävä sirkumpolaarinen alue sisältää kaikki Arktisen alueen päällekkäiset poliittiset tai hallinnolliset yksiköt, joista olennaiset tietokokonaisuudet on julkisesti saatavilla. Ne ovat:

Alaska

Kanadassa: Yukon, Luoteisterritoriot (NWT), Nunavut (NU), Nunavik ja Labdaror

Grönlanti

Färsaaret

Islanti

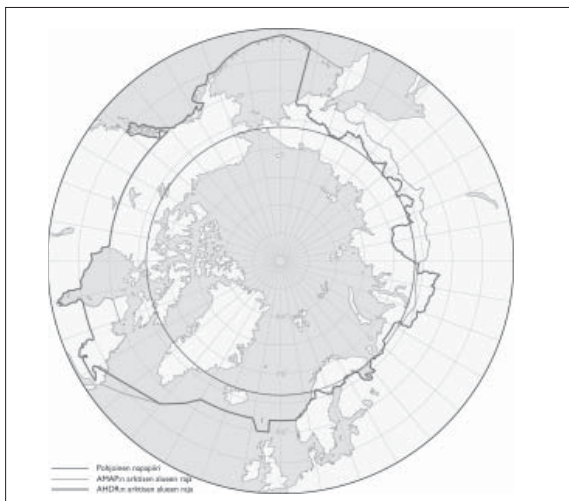
Norjassa: Nordland, Tromssa, Finnmark ja Huippuvuoret

Ruotsissa: Västerbotten ja Norrbotten

Suomessa: Oulun ja Lapin läänit

Venäjän federaatiossa: Karjalan, Komin ja Sahan tasavallat; Arkangelin, Murmanskin, Tjumenin, Kamtšatkan ja Magadanin oblastit; Nenetsin, Hanti-Mansin, Jamal-Nenetsin, Krasnojarsk Krain, Taimyryn (Dolgan-Nenets), Evenkin, Korjakin ja Tsuktin autonomiset okrugit

Muutamit alueet Venäjän federaatiossa ulottuvat Arktisen alueen ulkopuolelle kuten esim. Tjumenin oblast. Ne on kuitenkin sisällytetty kokonaisuudessaan tarkasteluun, koska Venäjän Goskomstatin julkaisemia taloustietoja ei ole saatavilla pienemmässä skaalassa. Tässä luvussa katettu alue vastaa tarkasteltua aluetta aikaisemmissa tutkimuksissa, joita käytetään identifioimaan taloudellisia trendejä ja muutoksia (1, 2, 3).

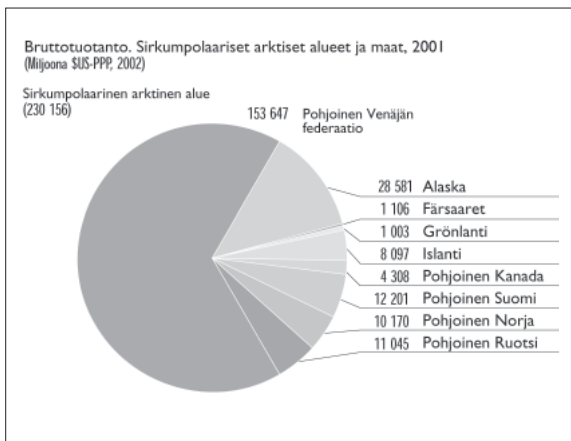
viime aikoina. Esimerkkeihin kuuluvat öljyn, maakaasun ja mineraalivarojen hyväksikäyttö, mutta myös alueen jättimäisten biologisten voimavarojen hyödyntäminen. Hallituksen tai valtion tukemat julkiset palvelut kuvaavat läheistä yhteyttä kansallisiin talouksiin. Kokonaisuutena tarkasteltuna Arktisen alueen talous on tarpeeksi iso ollakseen geopolitiittisesti tärkeä.

Tämän luvun ensimmäinen osa tarkastelee Arktista aluetta kokonaisuutena ja kuvaa sen taloutta tutkimalla kolmea pääpiirrettä: suuren skaalan resurssien hyväksikäyttöä, tuotannon puutetta sekä julkisten palveluiden ja tulonsiirtojen hallitsevaa roolia. Toinen osa erottelee periaatteelliset samankaltaisuudet ja eroavuudet Arktisen alueen

eri osien kesken, kun taas kolmas osa käsittelee kaikkein tärkeimpiä viimeaikaisia suuntauksia, jotka tulevat vaikuttamaan Arktisen alueen talouden tulevaisuuteen.

Arktisen alueen talouden teollinen jakautuminen

Edellä mainitut kolme piirrettä asettavat Arktisen alueen taloudellisen tilanteen erilleen muista maailman alueista (4, 5). Ensinnäkin, virallinen talous perustuu pääasiassa voimavarojen suuren skaalan hyödyntämiseen. Toiseksi, perheeseen perustuva kaupallinen kalastus tai tavanomainen metsästyks, kalastus, karjankasvatus ja keräilytoiminta ovat yhä tärkeitä. Kolmanneksi, suurta osaa kuluksista, erityisesti julkisia palveluita, tuetaan

keskushallinnolta alueellisille hallituksille ja yksilöille suoritetuilla tulonsiirroilla. Arktisen alueen talouden globaaliin yhteyteen asettamisen jälkeen

artikkelin tämä osuus kuvaa Arktisen alueen talouden erilaisia sektoreita.

Globaali näkökulma

Kokonaisuudessaan huomioonotettuna Arktisen alueen virallisen talouden tuotanto ylittää 230 miljardiin dollariin (\$US-PPP). Joten tämä olisi sirkumpolaarisen koko Arktisen alueen bruttokansantuote. Seuraavat vertailut tekevät mahdolliseksi arvioida Arktisen alueen merkitystä maailmantalouden kannalta.

Kyseinen tuotanto vastaa yhtä neljäsosaa koko Kanadan taloudesta ja 80% koko Saudi-Arabian taloudesta, maailman johtavasta öljyntuottajasta ja myyjästä. Se lähenee Belgian koko talouden arvoa ja on yhtä suuri kuin koko Venäjän federaation talous. Se ylittää Ruotsin talouden, maan jonka väestöllinen painoarvo on hieman samankaltainen kuin edellä määritetyn Arktisen alueen kanssa, ja joka on maailman eniten teollistuneitten valtioiden joukossa.

Mitä tämä tulos tarkoittaa? Ensimmäiseksi ja tärkeimmäksi, se tarkoittaa sitä, että Arktisen alueen tuotanto on huomattavaa suuruusluokkaa. Tuotanto perustuu suurilta osin Arktisen alueen valtavien luonnonvarojen intensiiviseen hyödyntämiseen, ja alueen virallinen talous pyöriikin näiden suurten, pääomavaltaiten toimintojen ympärillä.

Luonnonvarojen suuren mittakaavan hyödyntäminen: keskeistä Arktisen alueen taloudelle

Arktisia alueita ympäröivät maat ovat pitkään pitäneet alueita valtavina luonnonvarojen varantoina. Aluksi hyödynnettiin kalakantoja, valaita ja turkiksia, sitten alueet paljastuivat huomattavan

\$US-PPP – määritelmä

Virallisen talouden kuvaamiseen ja analysoimiseen käytetty tieto tulee eri valuutoissa ja koskee eri vuosia. Mahdollistaakseen vertailtavuuden täytyy tehdä kaksi muunnosta: ensimmäinen muuntaa kansalliset valuutat yleiseksi valuutaksi, ja toinen saa tiedon viittaamaan yhteiseen (siis samaan) vuoteen. Toisin sanoen tiedon täytyy ensin käydä läpi muunnos tilassa, jota seuraa muunnos ajassa. PPP tekee mahdolliseksi valuuttojen välisten muunnoskerroimien saamisen, jotka poistavat erot hintatasoissa maitten välillä (6). Tapa, jolla PPP lasketaan, koostuu käytännössä keräämällä tietoa kuvitteellisen tuote- ja palvelukorin hinnasta tietyssä maassa ja vertaamalla tätä sitten viitekoriin. Jos viitekori esimerkiksi maksaa 100 US\$ Yhdysvalloissa vuonna 2000 ja 947 Ruotsin kruunua Ruotsissa, muuntokerroin on 9.47 kruunua yhtä Yhdysvaltojen dollaria PPP kohden. Yhteisen sopimuksen mukaan julkistettu tieto ilmaistaan \$ US PPP:nä. Kaiken tiedon Yhdysvaltoihin "siirtämisen" jälkeen yhteinen vuosi selvitetään käyttämällä BKT deflaattoria (GDP deflator), joka mittaa kaikkien alueen tai maan taloudessa tuotettujen ja käytettyjen tuotteiden ja palveluiden hintojen vaihtelut.

monimuotoisiksi ja omaavan suunnattomia määriä muita luonnonresursseja, kuten mineraaleja ja fossiilisia polttoaineita. Tänä päivänä Arktisten maitten taloudellista toimintaa kuvaa metallisten mineraalien, arvometallien, hiilivetyjen sekä arvoja puolijalokivien,

kuten myös rannikkomeren kalojen, suuren mittakaavan hyödyntäminen. Alkutuotanto edustaa 60 miljardia \$US-PPP:tä, mikä vastaa lähes koko Saudi-Arabian vientiä tai Brasilian koko viennin arvoa.

Mineraalien ja hiilivetyjen suuren mittakaavan hyödyntäminen on keskeistä muutamien arktisten maitten kansantaloudelle. Tämä on erityisesti totta Venäjällä, jossa arktisilla alueilla on valtaisan varannot kultaa (Magadan, Tsukotka), nikkeliä (Murmansk, Krasnojarsk), tinaa (Saha, Tsukotka) ja timantteja (Saha). Myös raakaöljyn ja kaasun etsintä on massiivista, erityisesti Jamalo-Nenetsin ja Hanti-Mansin autonomisilla alueilla (7,8).

Kanadassa on laajaa mineraalien ja hiilivetyjen hyödyntämistä Luoteisterritorioissa, Nunavutissa ja Nunavikissa. Mineraalien hyödyntäminen on myös keskeinen taloudellinen toiminto Finnmarkissa, Norjassa ja Norrbottenissa ja Västerbottenissa, Ruotsissa. Alaska louhii huomattavia määriä öljyä Beaufortinmerellä, ja alueella sijaitsee yksi maailman suurimmista sinkkikaivoksista.

Kun teollisen mittakaavan luonnonvarojen hyödyntäminen luo huomattavaa vaurautta, näitä toimintoja toteutetaan pääasiassa arktisten alueitten ulkopuolella olevien markkinoiden tarjontaan. Lisäksi luonnonvarat kuuluvat pääasiassa Arktisen alueen ulkopuolisille pääomalähteille, jotka kontrolloivat toimintaa ja tuottoa. Muutamia suuria yritykset dominoivat louhintatoimintoja, ja jotkut niistä ovat läsnä muutamissa Arktisissa maissa. Tämä sopii hyvin yhteen ”luonnonvararaja-alue” -konseptin kanssa (9,10), jossa massiiviset rikkaudet menevät vientiin ja ainoastaan murto-osa tuloista ja tuotosta jää (alueelle).

Joskus voimavarojen hyödyntäminen luo taloudellisia kerrannaisvaikutuksia paikallisille alueille (katso myös *Luku 8. Yhteisöjen elinvoimaisuus*). Sellaisissa tapauksissa nämä suuren luokan toiminnot edustavat paikallisten ja alueellisten talouksien syvintä ydintä, jonka ympärillä valtava asetelma sivutoimintoja pyörii, mukaan lukien infrastruktuurin (tiet, satamat ja lentokentät) ja palveluiden organisoimisen (kuljetus, kauppa ja asuminen). Täten näillä toiminnoilla, jopa näissä olosuhteissa, joissa kerättyjen voimavarojen myynnistä saatavat suorat tulot ja tuotot eivät jää kyseiselle alueelle, on kuitenkin huomattavia taloudellisia seuraamuksia.

Toisissa tapauksissa nämä suuren mittakaavan toiminnot ovat kokonaan erossa alueellisesta sosio-ekonomisesta ympäristöstä. Niitä suoritetaan itenäisesti, eikä niillä ole käytännössä taloudellista vaikutusta lähipiirissä oleviin pysyviin yhteisöihin. Tässä tilanteessa koko taloudellinen toiminta, kuten myös louhinta ja tukitoiminnot, tuovat hyödykkeitä pelkästään muulle maailmalle. Taloudellisen irtikytkemisen ilmiö, mikä on myös tyypillistä ”luonnonvararaja-alueelle”, edustaa äärimmäistä tapausta muttei ole kuitenkaan harvinaista Arktisella alueella.

Suuren mittakaavan resurssien hyödyntämisellä on huomattava vaikutus paikalliseen luontoon ja ihmisympäristöön. Esimerkkejä ovat kullin ja nikkelin louhinnasta vapautuvat myrkylliset päästöt, jotka ovat aiheuttaneet ongelmia jotka ovat yhä ratkaisematta. Niissä tapauksissa, joissa asukkaat oleskelevat tai käyttävät maata, joka on hyödynnettävien alueiden rajalla, mikä on yleistä Alaskassa, Kanadan pohjoisilla alueilla ja Pohjois-Venäjällä, vaikutukset ihmisten elinympäristöön ovat moninkertaisia, ja usein huonosti dokumentoituja (11, 12, 13). Vaikutuksiin kuuluvat teollisuuden päästöihin liittyvä heikko terveydentila ja myös paikallisten hallitusten ja kansalaisyhteiskuntien (liitot ja yhdistykset) vaikuttajien alisteinen asema. Ne saattavat myös tuoda mukanaan pakotettuja muutoksia, kuinka kansat liikkuvat maalla kalastus-, metsästyks- tai ansastusalueilla ja voivat vähentää tällaisten perinteisten aktiviteettien tuottavuutta, kun maata häiritään (14, 15, 16, 17). Yhteiskunnallisesti ajatellen teollisen sektorin ja muun väestön välillä on usein epätasaisuuksia elintasossa ja yhteiskunnallisessa asemassa, mikä usein korreloituu etnisyyden kanssa.

Yhteenvedon tapaan jolla suuren mittakaavan resurssien hyödyntämistä organisoidaan tänään Arktisella alueella kuvastaa ulkopuolinen kontrolli ja resurssien liikkuminen pois alueelta. Yleisesti ottaen paikallisten ja alueellisten talouksien välillä ei ole olemassa paljon päällekkäisyyksiä ja vaikuttaa epätodennäköiseltä, että nämä toiminnot loisivat taloudellisia vaihtoehtoja, jotka mahdollistaisivat paikallisten yhteisöjen selviytymisen sen jälkeen kun resurssien hyödyntämistoiminnot on lopetettu. Täten on vaikeaa nähdä, kuinka nämä toiminnot voivat antaa panoksensa kestävään kehitykseen alueella.

Kalastus pysyy talouden selkärangana

Lähes kaikilla Arktisen alueen rannikko- ja saaristoalueilla muodostavat kalataloudet ja kalastus yleensä yhden talouden selkärangoista. Färsaarilla se on tärkein toimiala muodostaen yli viidennek-

Sopimukset hyödynjaosta: vallitseva suuntaus Arktisen alueen suurliiketoiminnassa

Red Dogin kaivos, maailman suurin sinkkirikasteen tuottaja, sijaitsee Alaskan Brooks Rangen DeLong-vuorilla noin 144 kilometriä Kotzebuesta etelään ja 88 kilometriä Tsuktsinmerestä. Paikka löydettiin vuonna 1953, kaivostoiminnan kehittäminen alkoi vuonna 1986 ja oli valmis vuoden 1989 marraskuuhun mennessä. Toiminta ja tuotanto alkoivat joulukuussa 1989. Avolouhoksellaan ja kauhakuormaaja -toiminnallaan Red Dogin kaivoksen tuotantokapasiteetti on 600 000 tonnia sinkkirikastetta vuodessa. Kaivosta laajennettiin vuonna 1998 ja uudestaan vuonna 2001. Vuonna 2003 se tuotti 579 300 tonnia sinkkirikastetta ja 124 900 tonnia lyijyrkastetta. Myllystä rikaste kuljetetaan kuorma-autoilla vuoroveden aikaan satamalaitoksiin, jossa se säilötään ennen aluksiin lastaamista. Arktisesta sijainnistaan johtuen Red Dogin kaivoksella on 100 päivän kesäkuljetuskausi, jonka kuluessa rikastettu malmi kuljetetaan Pohjois-Amerikan, Aasian ja Euroopan markkinoille.

Kiinnostus Red Dogin kaivokseen ei piile ainoastaan sen koossa, sen yhdistymisessä suuriin korporaatioihin tai sen toimintojen tilallisessa jaossa. Kiinnostus piilee enemmänkin kaivoksen ja Luoteis-Alaskan alkuperäiskansojen yhdistyksen (Northwest Alaska Native Association, NANA) korporaation välisissä suhteissa. Alaskan alkuasukkaiden maavaateet Yhdysvaltoja vastaan saatiin sovittua vuonna 1971. NANAn korporaatio on yksi Alaskan alkuasukkaiden vaatimuksia käsittelevän Alaska Native Claims Settelement Act-lain (ANSCA) yhteydessä luoduista liitoista. Cominco ja NANA sopivat vuonna 1982 maan laaja-alaista vuokraamisesta koskien esiintymän edelleen kehittämistä. Sopimuksen mukaan Cominco rahoitti, rakensi ja nyt operoi kaivosta ja myllyä tuotettujen rikasteiden markkinoinnin lisäksi. NANA saa vuosittaiset rojalit maksun muodossa, joka vastaa 4,5% vuosituoton arvosta. Tämä lukema pysyy voimassa kunnes Cominco saa takaisin sijoittamansa pääoman korkojen kera. Sen jälkeen NANA vastaanottaa osuuden kaivoksen nettotuloista; tämä osuus tulee olemaan 25% ja tulee nousemaan 5%:lla viiden vuoden ajanjaksoa kohden aina 50%:in saakka. Lisäksi sopimus sisältää provisioita NANA:n jäsenten kouluttamiseen ja palkkaamiseen, ja kaikki Red Dogin työpaikat menevät ensisijaisesti päteville alkuperäisasukkaille NANA:n alueella. Tuloksena on, että NANAn jäsenet täyttävät yli 50% 365 työpaikasta. Sopimus myös sisältää osuudet palkkaamis- ja ostamispreferensseihin, subsistenssi-resurssien suojeluun sekä vaihteleviin konsultaatio- ja hyväksyttämismekanismeihin.

Tämä on yksi ensimmäinen tunnetuista hyödynjakosopimuksista Arktisella alueella ja osoittaa lisääntyvän yleisen tavan pyrkiä maksimoimaan resurssien hyödyntämisen hyödyt Arktisen alueen asukkaille sen sijaan että jatketaan "erottavan" kehityksen mallia. Tätä myös käytetään vaimentamaan resurssien hyödyntämisen negatiivisia vaikutuksia mukaan lukien luomalla provisioita sulkemisjaksoa varten kaivoksen eliniän loppuvaiheessa. Muiden työkalujen ohella, kuten ympäristön ja yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi, tämä on yksi tapa parantaa resurssien hyödyntämistä huomioimalla Arktisen alueen asukkaiden kasvavan hyödyn näkökulma.

sen bruttokansantuotteesta. Saalistus on monimuotoistunut ja sisältää huomattavaa valaanpyyntiä. Kalastus on samalla tavalla hyvin tärkeätä ja yhtäläisesti monimuotoistunutta Grönlannissa, jonka rapusaalis tekee alueesta maailman toiseksi suurimman ravunviejän. Lämpimät ja kylmät merivirtaukset tulevat yhteen Islannin ympärillä ja luovat erityisen rikkaat kalastusmahdollisuudet. Kalastus onkin ollut pitkään tärkeää Islannin kansantaloudelle. Sekä Grönlannissa ja Islannissa alkutuotantosektorin tuotanto perustuu suuresti kalastukseen.

Rannikkokalastuksella on huomattava taloudellinen merkitys Alaskassa, Pohjois-Norjassa ja koko pohjoisella Venäjällä. Esimerkiksi käytännössä jokaisella norjalaisella rannikkokylällä ja kaupungilla on oma kalastussatamansa. Tämän lisäksi järvi- ja jokikalastusta harjoitetaan kaikkialla Arktisella alueella, ja se on merkittävää paikallisille talouksil-

le. Esimerkiksi sekä kaupallinen että tavanomainen makean veden kalastus on ollut ja on yhä, tärkeätä Dene-kansalle Kanadan Luoteisterritoriossa.

Kalastus voidaan organisoida monien erilaisten hyödyntämisyjärjestelmien mukaan. Teollinen, tehdaslaivoihin perustuva kalatalous osoittaa monia samankaltaisuuksia mineraali- tai hiilivetyresurssien suuren mittakaavan erottamisen kanssa. Niihin voi liittyä sekä pääoman että työvoiman tuonti ulkomailta ja sekä resurssien että tuoton vieminen pois alueelta. Tällaisissa tapauksissa paikallisen taloudellisen vaurauden luominen saattaa olla parhaimmillaankin hataralla pohjalla. Muutamilla arktisilla alueilla alueelliset viranomaiset tai yrittäjät omistavat tehdaslaivat itse ja vastaavasti voivat vaatia hyödyn (tai mitä kutsutaan "vuokraksi") alueen sisälle ja siten suosia myös paikallista työvoimaa.

Kalastus voidaan myös organisoida tavalla, jossa laivan kapteeni-omistaja palkkaa pienen miehistön tai hoitaa kaiken työn itse, joskus perheenjäsenten kanssa. Tämä työntäyteinen järjestelmä, joka on levinnyt laajalle sirkumpolaarisessa pohjoisessa, on äärimmäisen tärkeä, ei ainoastaan taloudellisesti, mutta myös yhteiskunnallisesti ja poliittisesti. Se sisältää huomattavan määrän työpaikkoja (yli 20% Grönlannissa, noin 5% Islannissa ja Pohjois-Norjassa). Se tuo mukanaan sopimusten tekoa, neuvotteluja ja kompromisseja toimijoiden välillä - kuten kaupallisia keskusteluita paikallisten toimittajien, ostajien ja prosessointilaitosten kanssa -, kunnallisten, alueellisten ja kansallisten hallitusten kanssa osallistumista säädöksiä koskien jne.. Kontrastina tehdaslaivoja käyttäville teolliselle kalastukselle nämä kalastajat toimittavat kalaa paikallisille kalamarkkinoille. Lisäksi, niin kauan kuin kalakannat eivät ole ylipyödyttyjä, ne toimittavat taatun, pitkän ajan toiminnan. Kalakantojen ryöstökäly on kuitenkin paikallisten kalastajien hallinnan ulkopuolella, mikä useita sukupolvia käytössä ollut toiminta on myös altis ulkopuolisille vaikutuksille, jotka saattavat jopa uhata sen selviytymistä (19, 20, 21, 22). Lisää tietoa kalatalouksista, katso *Luku 7. Luonnonvarojen Hallinta* ja *Luku 11. Sukupuolikielisykset*.

Tuotanto on hyvin rajoitettua

Pois lukien tavanomaisesta pyynnistä ja kaupallisesta kalastuksesta ja poronhoidosta saatu ruoka suurin osa Arktisella alueella kulutetusta ruuasta ja muista tuotteista on tuontitavaraa. Tuotanto on rajoitettua. Joillakin alueilla tämä sektori on surkastunut, ja toisilla sitä ei koskaan otettu käyttöön. Paikoissa joissa se pysyy tärkeänä, se ei yleensä ole kovin monimuotoistunutta. Esimerkiksi Islannissa ja Grönlannissa tuotanto keskittyy pääasiassa kalan prosessointiin, josta suurin osa menee vientiin. Joillain Pohjois-Venäjän alueilla kaivostoiminta on johtanut mineraalien pääasialliseen jalostukseen.

Yksi muutamista Arktisen alueen tuotantotoiminnoista on elektroniikkateollisuus Oulun alueella Pohjois-Suomessa. Tämä sektori on hyvin dynaaminen kehitys- ja tuotantotoiminnassa ja siihen sisältyy yrityksiä kuten Nokia, joka työllistää yli 3000 ihmistä alueella. Tämä on enemmän kuin 5000 työpaikkaa elektroniikkateollisuudessa, mikä edustaa noin 10% työpaikoista jalostussektorilla (31, 32, 33). Tilanne on poikkeuksellinen. Oulun alue on yksi harvoista, joka on onnistunut ylittämään vaikeudet tuotantoteollisuuden luomisessa Arktisella alueella. Johtuen useimpien arktisten alueiden maantieteellisestä eristyksestä tuotantokustannukset ovat korkeita. Kun erityisiä raakama-

teriaaleja voidaan löytää alueen sisältä, teknologia, koulutettu työvoima ja pääoma täytyy tuoda muualta suurimman osan ajasta. Kuljetuskustannukset eivät vaikuta ainoastaan tuotantoon itseensä; ne myös aiheuttavat kuluja kun tuotteet toimitetaan marketteihin, joilla on taipumus sijaita Arktisen alueen ulkopuolella. Seurauksena kulut ovat usein liian korkeat onnistuneeseen kilpailuun Arktisen alueen ulkopuolisten tuottajien kanssa, joilla on enemmän pääsyä voimavaroihin (mukaan lukien halvemmat kuljetusjärjestelmät). Siksi on vaikeata tuottaa tarpeeksi taloudellisia hyödykkeitä pitääkseen yllä kaupallisia toimintoja.

Yleisesti ottaen sirkumpolaarisen pohjoisen rooli globaalissa taloudessa on epäsymmetrinen: se vie raaka-aineita suuressa mittakaavassa kehittyneille alueille ja tuo suurimman osan valmiista tuotteista omaan kulutukseensa. Vain osa ruokatoimituksista on paikallisesti tuotettuja.

Julkiset palvelut dominoivat palvelusektoria

Palvelusektori on kehittynyt vahvasti monissa Arktisen alueen osissa. Sektori sisältää sellaisia aloja kuten vähittäiskauppa, liikenne ja turismi sekä myös koulutus, terveydenhuolto ja julkisen sektorin hallinto. Palvelusektori edustaa lähes kolmea neljäsosaa Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan taloudesta ja arviolta kaksi kolmasosaa muiden alueiden taloudesta, pois lukien pohjoinen Venäjä, jossa se muodostaa hieman yli puolet bruttokansantuotteesta (GDP).

Vähittäiskauppa ja kuljetus vastaavat noin 12:sta 25%:in palvelusektorista. Palvelusektorin sisällä kuljetuksella on tärkeä paikka Arktisen alueen taloudessa. Se luo 5-12%:in tuotannon arvosta alasta riippuen. Helpottamalla pitkänmatkan liikkuvuutta kuljetussektori on tärkeä viedessä paikallisia kauppatavaroita, joista pohjoiset kuluttajat ovat riippuvaisia. Se myös rohkaisee pohjoista turismia.

Matkailu on hyvin kehittynyttä muutamilla alueilla, ja sillä on kasvava merkitys Arktiselle taloudelle. Taloustilastojen nykyisellä tasolla on kuitenkin lähes mahdotonta asettaa tälle palveluelinkeinolle mitään lukuarvoa. Vuosikymmen sitten Venäjä pois lukien vierailijoiden määrä arvioitiin 1,9 miljoonaksi, joista puolet oli Alaskassa ja 500.000 pohjoisessa Skandinaviassa (34). Ei ole olemassa merkkejä siitä, että tämä toimiala olisi vähentynyt viime vuosikymmenenä. Päinvastoin jotkut alueet ovat antamassa matkailun kehittämiseksi korkean prioriteetin. Tämä on tilanne esimerkiksi Islannissa ja Suomessa ja lähes kaikilla alueilla, joilla matkailu on vähemmän kehittynyttä, yrityksiä tehdään toimialan kehittämiseksi.

Subsistenssi-toiminnot näyttelevät yhä osaa

Biologiset resurssit korjataan myös pienen skaalan subsistenssi-toiminnassa. Erityisesti maaseutu- ja alkuperäisväestöt vahvistavat virallisen talouden ulkopuolisia perinteisiä käytäntöjä, joihin kuuluvat kalastus, metsästys ja ansastus, kuten myös hedelmien, sienien ja linnunmunien kerääminen.

Tämä tavanomainen korjuu muodostaa huomattavan osan talouksien ja yhteisöjen ruokavaliosta Arktisen alueen joissain osissa (23, 24, 25, 26). Alaskassa viimeaikaiset tutkimukset osoittavat, että maaseudun kyltien vuosittainen tuotanto vaihtelee yleisesti 69,5:n ja 301,8:n kg välillä per henkilö (27, 28). Kanadan arktisella alueella vuosittainen korjuu syötävänä painona vaihtelee 84:n ja 284:n kg välillä per henkilö (29). Viimeisin arvo vastaisi tuotantoa ennen kuin mitään muita ruuan lähteitä oli saatavilla. Grönlannissa valtaosa talouksista syö tämän tyyppistä ruokaa viisi kertaa viikossa tai useammin. Päivittäinen kulutettu määrä arvioidaan keskimäärin 0,33 kg/päivä/henkilö. Kun markkinoille tarkoitettu "mukavuuksien tuotanto" lasketaan mukaan, perinteisessä korjuu toiminnoissa tuotetut määrät vaihtelevat 1,21:stä 3,50 kg/per henkilö/päivä riippuen maksetusta työvoimasta ja korjuuseen osallistumisen asteesta (30).

Tavanomaiset korjuutavat eivät ole ainoastaan kulttuurisesti, mutta myös taloudellisesti, tärkeitä paikallisesti vaikkakin niiden roolit vaihtelevat alueesta, etnisestä ryhmästä, kaupunki- tai maaseutuasetelmasta ja sukupolvesta riippuen. Tämä korjuu on tärkeää johtuen sen panoksesta ruuan tuotantoon ja kulutukseen. Maasta saatu ruoka on yksi vähistä vaihtoehtoista tuontiruuille Arktisella alueella, ja joillain alueilla sen panos ruuan kulutuksessa on keskeinen. Se on myös tärkeää sen antaessa tarkoitusta elämälle, koska tavanomaiset toiminnot luovat yhteyksiä sekä menneen ja nykyisen että yhdessä asuvien ihmisten välille. Toimintoja kutsutaan tavanomaisiksi, koska ne luovat uudelleen Arktisella alueella asuvien ihmisten menneet tavat. Yhtäläillä ja yleisemmin ne ovat selkeästi moderniin maailmaan ankkuroituina, sillä ne asettavat perinteen yhteen pääoman, modernin teknologian, nykypäivän tietotaidon ja hallinnollisten säädösten kanssa.

Tästä huolimatta julkiset palvelut vastaavat pääosasta palvelusektorista. Tähän sisältyy julkinen hallinto, terveydenhuolto ja koulutus. Yhdessä julkiset palvelut muodostavat toiseksi suurimman toimialan kaikissa Arktisena alueen osissa ja edustavat osaa bruttokansantuotteesta, joka vaihtelee 20-25% välillä (esimerkiksi Alaskassa), aina 40% saakka Kanadassa ja Fennoskandiassa (35) (katso tekstilaatikko seuraavalla sivulla).

Teeman yhteenveto

Seuraavat kolme piirrettä asettavat Arktisen alueen taloudellisen tilanteen erilleen maailman muista

alueista: Ensinnäkin, Aktista aluetta on käytetty suurena resurssivarastona kehittyneiden maiden energiatarpeiden tyydyttämiseksi. Alueen virallinen talous perustuu pääasiassa mineraalien, hiihetyksen ja merestä saatavien resurssien suuren mittakaavan hyödyntämiseen. Suuri osa jäljelläjäävästä virallisen talouden osasta pyörii näiden toimintojen ympärillä. Kontrastina Arktisiin alueen valtioihin niiden pohjoisilla alueilla on vain vähän teollisuutta.

Toiseksi, suurta osaa kulutuksesta, erityisesti julkisia palveluita, tuetaan tulonsiirroilla, keskuhallinnoilta alueellisille hallituksille ja yksilöille. Tulonsiirrot ovat kuitenkin pieniä verrattuna tuloihin alueellisesta tuotannosta, ja jos arktisilla alueilla olisi poliittista voimaa kerätä veroja Arktisen alueen suuren luonnonvarojen hyödyntämisestä, niin tulonsiirroista riippuvaisuuden taso olisi luultavasti erilainen.

Kolmanneksi, perheeseen perustuva kaupallinen kalastus tai tavanomainen metsästys, kalastus, karjankasvatus ja keräilytoiminta ovat yhä tärkeitä sekä siihen osallistuneiden taloudelle että identiteetille. Nämä toiminnot liittyvät erottamattomasti rahatalouteen. Siksi niiden toimittamiseen käytetyt keinot, tehokkuus ja jakometodit ovat tärkeitä kansan tulojen ja heidän elintasonsa kannalta.

Matkailijat

Sirkumpolaariset arktiset alueet ja maat, valitut vuodet

Maa tai alue	Matkailijoiden määrä
Alaska	1 074 800
Grönlanti	6 000
Islanti	129 000
Pohjoinen Kanada	224 820
Pohjoinen Skandinavia	529 000

Lähde: Margaret E. Johnston. Patterns and Issues in Arctic and Sub-Arctic Tourism. In Hall, C.M. and M.E. Johnston. Polar Tourism. Chichester, Wiley, 1995, p. 31

Arktisen alueen talouden maantieteellinen jakautuminen

Yleiset taloudelliset piirteet vaihtelevat läpi Arktisen alueen ja vaihtelevat huomattavasti sekä talouden koon suhteen että rakenteellisesti siirryttäessä alueelta toiselle. Tämä osio sisältää muutamia kansainvälisiä ja sisäisiä vertailuita alueiden välillä. Se yrittää arvioida eri alueiden panosta koko sirkumpolaariseen talouteen sekä eroja kunkin pohjoisen alueen ja sen emämaan välillä. Se myös ehdottaa tapoja analysoida virtauksia Arktisen alueen ja muun maailman välillä.

Alueellinen vaihtelu kokonaistuotannossa

Venäjän federaatio tuottaa noin kaksi kolmasosaa sirkumpolaarisella Arktisella alueella luodusta kokonaisvauraudesta. Tämä osuus ylittää pitkälti kaikkien muiden alueiden ja maiden panoksen. Venäjän pohjoinen on sirkumpolaarisen maailman laajin ja asutetuin alue. Suurta ei-uusiutuvien luonnonvarareservien teollista hyödyntämistä on jatkettu hyvin suurella mittakaavalla koko alueella vuosikymmeniä, ja se onkin Venäjän yleisen talouden selkäranka.

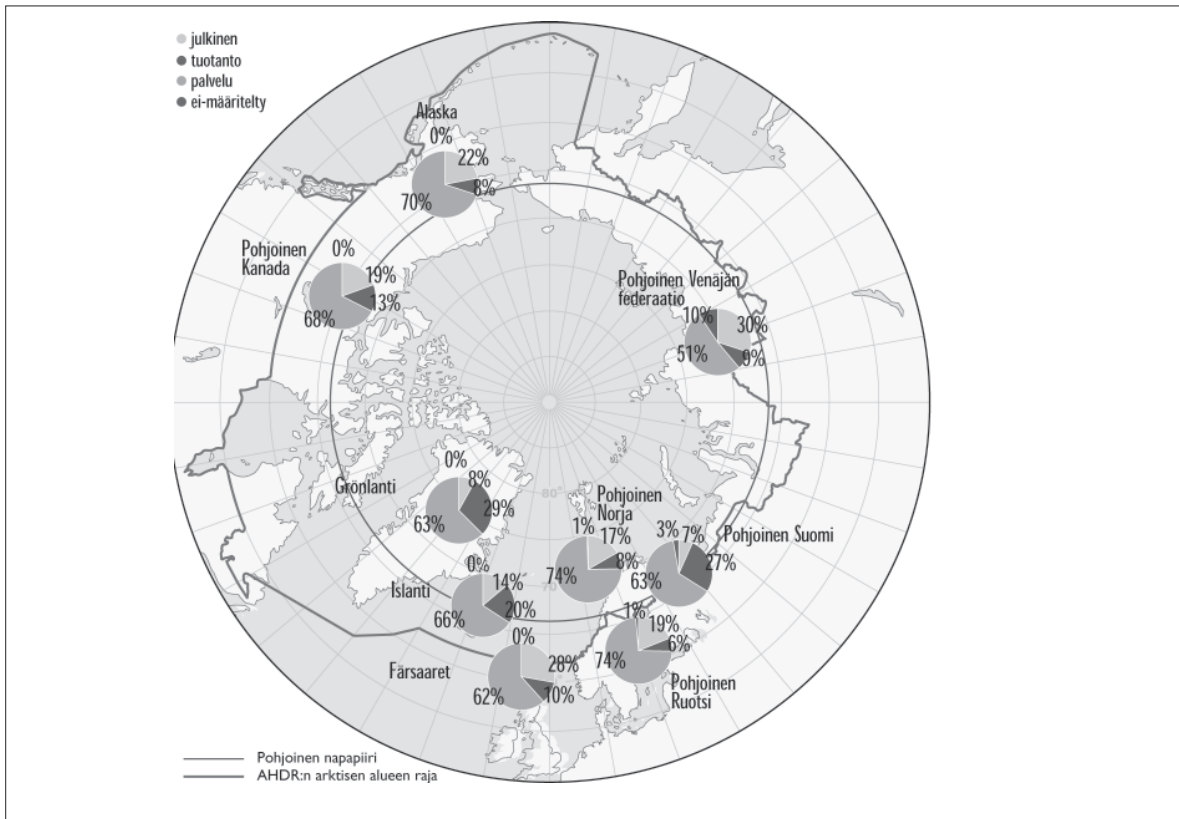
Julkinen hallinto toimialana

Palvelusektori vastaa puolesta kolmeen neljäsosaan Arktisen alueen koko taloudellisesta tuotannosta, ja julkinen hallinto vallitsee tätä sektoria. Muutamilla alueilla, joilta tietoa on saatavilla, julkisen hallinnon palvelut vastaavat yli viidenneksestä virallisesta taloudesta. Joillain alueilla pääosa kaikesta palkkatyöstä kuuluu tälle sektorille, jota voidaan oikeutetusti kutsua teollisuudeksi.

Tällä julkisen hallinnon, muihin sektoreihin verrattuna, ”ylikehityksellä” on ainakin 50 vuotta taaksepäin ulottuva historia. Alaskassa, pohjoisessa Kanadassa ja Grönlannissa se voidaan selittää kansallisvaltioiden politiikalla siirtää inuiittiväestö pysyviin asumuksiin. Tämä politiikat olivat erityisen vallitsevia kahden eri ajanjaksojen kuluessa. Ensimmäinen tuli Arktisen alueen militarisoinnin mukana toisen maailmansodan ja sitä seuraavan kylmän sodan myötä, kylmä sota toi maailman huomion inuiitteja vaivaavaan materiaaliseen hätään, joka aiheutui turkiskaupan jyrkästä laskusta vuoden 1929 jälkeen. Valtiot ottivat vastuun pysyvien kylien rakentamisesta ja toistuvien toimintakulujen hoitamisesta. Toinen ajanjakso sijoittuu samaan aikaan mielettömän 1960-luvun kulutuksen kasvun ja 1970-luvun öljykriisin kanssa. Nämä antoivat pontta Pohjois-Amerikan himolle tavoitella Arktisten alueen fossiilisia polttoaineresursseja. Samaan aikaan alkuperäiskansat kuitenkin vastustivat muiden esittämiä vaateita näistä resursseista. He halusivat taatun pääsyn sekä alueelle että resurssien käyttöön että myös korvauksen hyödyntämisestä koituvista tappioista. He vaativat huomattavaa paikkaa poliittisessa päätöstenteossa sen koskiessa heidän omia asioitaan. Julkisen hallinnon rakenteen uudistaminen ja kasvu oli seurausta seuraavista sopimuksista: Alaska Natives Claims Settlement Act (ANCSA-1971), James Bayn ja Pohjois-Quebecin sopimus (James Bay and Northern Québec Agreement, JBNQA-1975), Koillis-Quebecin sopimus (Northeastern Québec Agreement, NEQA-1978), Grönlannin Home Rule-itsehallinto (1979), Inuvialuit Final Agreement-sopimus (IFA-1984).

Tarina ei ole kokonaan erilainen Luoteis-Venäjällä. 1900-luvun alussa suoritettu maantieteellinen tutkimusretki paljasti alueen malmiesiintymien runsauden (36). Kaivoskaupunkien rakentaminen vuosien 1900 ja 1930 välillä keskitetyn Neuvostojärjestelmän puitteissa johti suuriin julkisiin menoihin. Alkuperäiskansoilla ei ollut kuitenkaan samaa vaikutusvaltaa kuin Pohjois-Amerikassa. Saamelaiset ja komilaiset poronhoitajat näkivät laidunmaitensa muuttuvan asteittain, joko kaivosten, kaupunkien ja teitten rakentamisen tai saastumisen, vaikuttaessa ympäristöön pakottaen heidät vaihtamaan aluetta ja joissain tapauksissa taloudellista toimintaa. Komit rajoitettiin omaan piiriinsä vuonna 1921, joka muuttui vuonna 1936 Sosialistiseksi neuvostotasavallaksi. Neuvostoliiton hajottua vuonna 1990 tämä yksikkö on ottanut Komin tasavallan nimen. Mitä saamelaisiin tulee he ovat levittäytyneet halki Pohjoismaiden (Norja, Ruotsi, Suomi) ja Venäjän Barentsin alueen.

Yhteenvetona julkisen hallinnon koko Arktisen talouden sisällä on yhteydessä resurssien hyödyntämiseen ja hyödyntämisestä nouseviin huoliin.

”Sirkumpolaaristen, arktisten alueiden bruttotuotannon sektorijakautuma”

Islanti sekä Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosat ovat kaikkein tiheimmin asutettuja alueita Arktisella alueella. Yhdessä ne edustavat kolmea neljäsosaa Venäjän federaation ulkopuolisesta Arktisesta alueesta. Ne edustavat useita yleispiirteitä. Esimerkiksi niiden viestintäverkostot, liikenneinfrastruktuurit (mukaan lukien kattavat tiejärjestelmät), kaupalliset ja henkilökohtaiset palvelut ja julkiset palvelut ovat huomattavan edistyneitä. Niiden palvelusektorit ovat eniten kehittyneiden joukossa pohjoisessa maailmassa, ja globaalisti niiden taloudellinen monimuotoisuus on kehittyneintä näillä alueilla. Kokonaisuutena nämä alueet antavat tärkeän panoksen sirkumpolaarisen pohjoisen koko talouteen yltäen lähes yhteen viidennekseen kokonaisvolyyymista.

Pohjois-Amerikan panos Arktisen alueen kokonaistaloudessa vaihtelee huomattavasti alueista riippuen. Alaskalla on toiseksi tärkein osuus sirkumpolaarisessa mittakaavassa. Tämä johtuu massiivisesta öljynporauksesta ja sen kuljetuksesta Prudhoe Baystä etelään Alaskan putkilinjaa pitkin ja monimuotoistuneesta taloudesta, erityisesti osavaltion eteläisissä ja urbaaneissa osissa. Vastakohtana Kanadan pohjoisen panos globaaliin

sirkumpolaariseen vauraudenluontiin on paljon vaatimattomampi, sen väestön ollessa hajaantuneena valtaville alueille ja sen aluetalouksien ollessa paljon vähemmän monimuotoistuneita kuin Pohjois-Euroopassa olevat.

Erilaisuudet maitten kesken ja sisällä

Kun katsotaan BKT:n kokonaisarvoa verrattuna BKT:hen per henkilö eri alueilla, niin joitakin huomattavia eroja löytyy. Kun pohjoinen Venäjä tuottaa yli 66% sirkumpolaarisen Arktisen alueen kokonaisbruttokansantuotteesta, BKT per henkilö Venäjällä on hyvin alhainen, itse asiassa ainutlaatuisen alhainen. Kuvion toisessa päässä Alaskan BKT per henkilö on korkein arktisten alueiden joukossa ja kaukana sirkumpolaarisen keskiarvon yläpuolella. Kanadassa, jonka panos globaaliin arktiseen talouteen on vaatimaton, on toiseksi korkein BKT per henkilö. Nämä erot ovat monien tekijöiden tulosta kuten esimerkiksi Alaskan resurssien hyödyntämisen mittakaavan suhde väestöön. Venäjällä suuri väestö ja yleisesti huono taloudellinen tilanne mukaan lukien alhaiset hinnat selittävät suurelta osalta tilannetta.

Bruttotuotanto. Sirkumpolaariset arktiset alueet ja maat, 2001

(%:a kansallisesta BKT:sta ja ero per capita)

Maa tai alue	Bruttotuotanto kansallisen BKT:n prosentti-osuutena, 2001. (%:a kansallisesta BKT:sta \$US-PPP)	BKT:n per capita ero alueen (tai maan) ja kansallisen tason välillä, 2001. (\$US-PPP per capita)
Sirkumpolaarinen arktinen alue	1.87	e.s.
Alaska	0.29	10 787
Färsaaret	0.71	-5 468
Grönlanti	0.65	-11 123
Islanti	100.00	0
Pohjoinen Kanada	0.51	12 785
Pohjoinen Suomi	9.63	-5 537
Pohjoinen Norja	7.61	-7 681
Pohjoinen Ruotsi	5.14	-2 603
Pohjoinen Venäjän federaatio	14.95	5 227

Huomautukset: e.s.: ei sovellettavissa

Kiinnostavimpia ovat ne sisäiset eroavaisuudet, joita voidaan havaita tilastoista. Pohjoisen Venäjän talous edustaa huomattavaa osuutta koko Venäjän federaation taloudesta. Tämä osuus ylittää roimasti muiden Arktisten valtioiden pohjoisten osien tilanteen (poikkeuksena on Islanti, joka on ainoa kokonaan Arktisella alueella sijaitseva maa). Tämä tukee aikaisemmin tehtyä johtopäätöstä Venäjän talouden tärkeydestä sirkumpolaarisissa ja globaaleissa talouksissa ja (mikä) tärkeintä, valaisee pohjoisen suurta roolia koko Venäjän taloudesta.

Fennoskandian pohjoisten alueiden talous edustaa myös huomattavaa osuutta kunkin pohjoismaan taloudesta. Tämä voidaan nähdä todisteena joidenkin erityistoimialojen avainroolista kansallisille talouksille (eli mineraaleja ja kalataloutta Pohjois-Norjassa, tuotantoa ja kauppaa Pohjois-Suomessa, jne.). Se on myös merkki taloudellisesta monimuotoisuudesta sen lisäksi, että palvelusektori on suhteellisen hyvin kehittynyt. Lisäksi näiden maiden pohjoiset osat ovat paljon enemmän integroituneita kansallisiin talouksiin. Toisissa Arktisen alueen osissa panostus maan kansalliseen talouteen on paljon vaatimattomampaa, siitä huolimatta että se saattaa olla strategisesti hyvin tärkeä, esimerkiksi olla osa valtion resurssitoimituksia.

Per henkilö tasolla laskettuna erot maiden välillä paljastavat toisen piirteen Arktisen alueen taloudellisesta todellisuudesta, nimittäin tuotannon korkean arvon suuren mittakaavan resurssien kehittämisessä suhteessa väestön kokoon. Tarkemmin sanottuna BKT per henkilö on korkeampi Venäjän pohjoisilla alueilla kuin federaatioissa kokonaisuutena, ja tilanne on samankaltainen Pohjois-Kanadassa ja Alaskassa. Pohjoiset maa-alueet voidaan nähdä vauraina paikkoina suhteessa kansalliseen tilanteeseen, ja itse asiassa jotkin niistä, joilla esiintyy voimavarojen suuren mittakaavan hyödyntämistä, nähdäänkin usein sellaisina.

Se, mitä tilastot eivät paljasta, ovat huomattavat eroavaisuudet, joita on olemassa saman maan eri osien välillä. Esimerkiksi Venäjän federaation sisällä massiiviset taloudelliset toiminnot ovat suuresti keskittyneet tietyille alueille: Tjumenin oblast luo yhtä paljon vaurautta kuin Venäjän federaation seitsemän muuta arktista aluetta yhteensä, ja Krasnojarsk Krai luo yhtä paljon vaurautta kuin Alaskan osavaltio. Kanadan sisällä taloudelliset osoittajat vaihtelevat laajasti niiden alueiden, joilla on mineraalien suuren mittakaavan hyödyntämistä, kuten Luoteisterritoriot, ja niiden alueiden, joissa tämän sortin kehitys on rajoitetumpaa kuten Labrador, välillä. Tämä viittaa vakaviin alueellisiin eroihin, jotka täytyisi analysoida kunnolla ja laajemmilla tiedoilla.

Tuonti ja vienti

Tuonnin ja viennin tase on huonosti dokumentoitua. Se on kuitenkin tarkastelun arvoista tutkimuksellisesta näkökulmasta.

Kuten aikaisemmin todettu, Arktinen alue vie raaka-aineita, kuten mineraaleja, kaasua ja öljyä, kalaa ja meriruokaa, tyydyttääkseen teollisen kehityksen ja massakulutuksen tarpeet. Luonnonvarojen hyödyntävien teollisuuksien suuren luokan läsnäolo tuottaa huomattavaa vaurautta. Se myös lisää maantieteellistä erilaisuutta: alueet, joilla on luonnonvarojen, ovat yleisesti ottaen vauraampia ja alueet ilman tällaisia voimavaroja (johtuen riittämättömistä määristä tai aikaisemman hyödyntämisen aiheuttamasta ehtymisestä) ovat yleensä köyhempiä. Lopuksi tämä lisää yhteiskunnallista kerrostumista näiden vientisektorien hyvin palkattujen työntekijöiden ja urakkaa tekevien yritysten ja muiden sektoreiden huonommin palkattujen työläisten välillä.

Tämän tyyppisessä toiminnassa ei viedä ainoastaan luonnonvarojen vaan myös hyötyjä. Useim-

miten vientirytykset ovat tytäryhtiöitä kansallille tai ylikansallisille yhtiöille, jotka toimittavat niille pääomaa, teknologiaa ja tieto-taitoa, jotka lopulta johtavat maailman kaupan markkinoille. Yleisesti

ne maksavat rojalteja ja veroja keskushallinnoille, joiden määräysalueella ne toimivat. Lopuksi ne maksavat osinkoa osakkailleen.

Elintasokuilut ovat huomattavia Arktisella alueella

Elintaso on epätasaisesti jakautunut halki sirkumpolaarisen Arktisen alueen. Tässä tekstilaatikossa vertaillaan yksilöiden virallisia tuloja joko palkkatyöstä, tulonsiirroista tai sijoituksista.

Henkilökohtaiset tulot ja henkilökohtaiset vähennettävät tulot sirkumpolaarisilla arktisilla alueilla ja maissa v.2001

Maa tai alue	Henkilökohtainen tulo (\$US-PPP per capita)	Vähennettävä tulo (\$US-PPP per capita)
Sirkumpolaarinen arktinen alue	-	-
Alaska	31 027	27 099
Färsaaret	-	-
Grönlanti	14 802	10 547
Islanti	18 068	-
Pohjoinen Kanada	26 166	21 253
Pohjoinen Suomi	-	-
Pohjoinen Norja	22,171	14 608
Pohjoinen Ruotsi	-	11 448
Pohjoinen Venäjän federaatio	5 843	-

Huomautukset: "-" : Alkuperäinen tieto ei saatavilla

Venäjän elintaso on Arktisen alueen heikoin. Lisäksi joillain pohjoisen Venäjän alueilla on paljon alhaisemmat henkilökohtaiset tulot kuin kansallinen keskiarvo ja dramaattisesti alhaisemmat kuin sirkumpolaarisen alueen keskiarvo. Tämä on tilanne Karjalan tasavallassa, Arkangelin alueella, Tamyryn autonomisessa okrugissa kuten myös Kaukoidässä, Kamtsatkassa ja Magadanissa sekä Koryakin ja Tsuktin autonomisissa okrugien piireissä. Jopa alueilla, jotka ovat suhteellisen rikkaita mineraalivaroista, kuten Sahan tasavalta, keskimääräinen henkilökohtainen tulo saattaa jäädä alle muun Arktisen alueen keskiarvon. Vaikka palkat ovat yleensä korkeita kaivosteollisuudessa, niistä nauttii vain pieni osa väestöä. Esimerkiksi Sahan tasavallassa noin 16% työvoimasta on palkattuna kaivosalalla, jossa palkat ovat korkeampia. Valtavalle, muiden teollisuuden haarojen työntekijöiden, enemmistölle, palkat ovat alempia verrattuna kaivosteollisuuteen ja suurimman osan ajasta myös verrattuna muihin arktisiin alueisiin. Syrovatskin mukaan (37) poronkasvattajan palkka on yleensä alle 600 US \$ vuodessa. Toisin sanoen kuilu eri talousalueiden tulojen välillä on erityisen huomattava ja väestön valtaosalla on kansallista tai muun Arktisen alueen keskiarvoa alhaisemmat tulot. Muutaman muun alueen taloutta, kuten Jamal-Nenets ja Hanti-Mansin autonominen okrug, ajaa jättimäisen mittakaavan öljyn ja maakaasun hyödyntäminen. Näillä alueilla henkilökohtaiset tulot ovat jopa neljä kertaa Venäjän huonompien alueiden keskimääräisiä henkilökohtaista tuloa korkeammat.

Tilanne on jokseenkin erilainen Fennoskandiassa, Islannissa ja Grönlannissa. Sirkumpolaarisessa vertailussa tulot asettuvat keskialueelle. Elintaso Islannissa ja Grönlannissa on korkeampi kuin Venäjällä. Yleisesti näillä alueilla elintasoa myös tuetaan epäsuorasti julkisten palvelujen huomattavilla tuilla. Tämä on kuitenkin vähemmän tilanne Venäjän pohjoisessa näinä päivinä, mikä saattaa auttaa selittämään levenevää kuilua Arktisen alueen eri osien välillä. Alueellisia eriarvoisuuksia esiintyy kuitenkin myös Fennoskandiassa. Jotkut keskusalueet toimittavat korkeasti palkattuja työpaikkoja, kun palkat pohjoisessa periferiassa ovat yleisesti alhaisemmat (38). Erot urbaanien keskusten ja maaseudun välillä ovat myös tärkeitä sekä täällä että Grönlannissa aiheuttaen suuria vastakohtia suurten kunnallisten keskuksien ja pienten asutuksien välillä (39).

Elintaso on korkein Pohjois-Amerikan arktisella alueella Alaskan sijoituessa ensimmäiseksi. Täälläkin huomattavia sisäisiä eroja esiintyy. Esimerkiksi Kanadan Luoteisterritoriossa työntekijät saavat korkeita palkkoja kaivosteollisuudessa, jonka seurauksena tulot per henkilö ovat korkeita. Nunavutissa parhaiten palkatut työpaikat ovat hallituksen sektorilla, ja keskiarvo on alhaisempi kuin muualla Kanadan arktisella alueella. Nunavikissa Chabotin viimeaikainen työ (40) osoittaa, että yli 50% inuiittien talouksista edustaen 68% kokonaisväestöstä eli alhaisen tulorajan alapuolella. Vertikaaliset tutkimukset ovat osoittaneet, että Nunavikin inuiitit ansaitsevat vähemmän kuin ei-inuiittityöntekijät tällä alueella, mutta kuilu on hitaasti kapenemassa (41).

Vahvana vastakohtana ja rajoitetusta tuotanto-toiminnasta johtuen Arktinen alue tuo kauppavaraa ja palveluita suuressa mittakaavassa täyttääkseen sisäiset vaatimukset. Ruoka on yksi niistä vähistä hyödykkeistä, joissa Arktinen alue kykenee joskus täyttämään oman kysyntänsä elintarviketeollisuutensa avulla. Arktinen alue tuo raakaöljytuotteita koneita ja moottoreita varten jopa alueilla, jotka tuottavat raakaöljyä, ja sähköä alueille, jotka tuottavat sähköä vesivoimalla. Alue tuo pääomaa ja teknologiaa kaikkiin tarkoituksiin mukaan lukien tavanomainen karjanhoito, metsästys ja kalastus. Tällaiset toiminnot ovat siksi sisällytettynä markkinoiden logiikkaan. Toiminnan laajuus on niin huomattava siksi, että valtiontuen poisvetäminen poronhoidolta loi dramaattisen takaiskun Pohjois-Venäjällä. Yleisesti ottaen maantieteellinen eristyisyys tuo korkeampia kuluja tuottajille ja kuluttajille, koska kuljetus ja työvoimakulut ovat korkeampia arktisilla alueilla. Maahantuojat käyttävät etelä-pohjoinen -kanavia tavalla, joka liittyy kunkin maan pohjoisen talouden läheisesti metropoleihin. Tästä seuraten useimmat sijoitukset Arktiselle alueelle saavat aikaan kerrannaisvaikutuksia kauempana etelässä, koska ne yleisesti luovat uutta tuontia.

Tämä epätasapaino (raaka-aineiden kuin myös taloudellisten lainojen) viennin ja tuonnin välillä on uusi elementti epäsymmetrisissä suhteissa Arktisen alueen ja muun maailman välillä. Yksi pääosoituksista on se, että alueille itselleen on lähes mahdotonta pystyä kattamaan julkisten palveluiden kulut, kun otetaan huomioon niiden valtion tuloja koskevan kapasiteettinsa rajoitukset. Suurimman osan ajasta ne eivät voi hyötyä suurten yhtiöiden tuloista, koska yhtiöt ovat niiden määräysvallan ulkopuolella. Myös arktisilla alueilla, joilla on rajoitetusti tai ei ollenkaan suuren mittakaavan luonnonvarojen hyödyntämistä, pääkaupunkialueiden täytyy kattaa julkisten palveluiden kulut.

Tulonsiirrot ovat toisenlaista tuontitavaraa, joka voi jossain tapauksessa olla korvaamaton rahoituksen lähde, jota tarvitaan julkisten palveluiden minimaalitason ylläpitämiseen. Tämä on tapaus esimerkiksi Venäjän Kaukoidässä. Joissain tapauksissa kyseessä on kuitenkin maksu, joka täytyy maksaa kyseisen maa-alueen resurssien hyödyntämisen kapasiteetin ylläpitämiseksi. Tämä on tilanne joillakin alueilla, joissa luonnonvarojen suuren luokan hyödyntäminen on tuottanut huomattavia tuottoja, ja joissa kesukset haluavat pitää alueellisen määräysvaltansa. Tulonsiirtoja on olemassa myös alueilla, joissa demokraattinen asetelma sallii asukkaiden puolustaa oikeuksiaan olla mukana kaupanteossa. Neuvottelut niin kutsutuista

”hyödynjakosopimuksista” kuuluvat tähän kategoriaan.

Teeman yhteenveto

Yleisesti ottaen taloudelliset erikoispiirteet vaihtelevat läpi Arktisen alueen osoittaen huomattavia variaatioita sekä talouden koossa että rakenteessa alueelta toiselle siirryttäessä. Kun Venäjän panos sirkumpolaariseen talouteen on korkein, väestön elinolosuhteet siellä ovat alhaisimmat. Fennoskandiassa talous on yleisesti monipuolisempaa kuin Arktisen alueen muissa osissa. Halki Pohjois-Amerikan panos sirkumpolaariseen talouteen on hyvin vaihteleva. Suhteellisen vaurauden suurin keskittymä on Alaskassa. Kuilut vauraiden ja köyhien alueiden välillä näyttävät olevan joka puolella, mutta ovat äärimmäisimmät Venäjällä ja Pohjois-Amerikassa. Lopuksi arktisten alueiden ja muun maailman väliset epäsymmetriset suhteet täytyisi dokumentoida tilastollisesti, jotta voitaisiin saada tarkentavia johtopäätöksiä.

Suuntaukset ja ennusteet

Arktisen alueen ja muun maailman välisten lisääntyvien yhteyksien myötä Arktisen alueen talouden tulevaisuus on korkeasti riippuvainen globaalista taloudesta ja poliittisista suuntauksista. Näihin kuuluvat mineraali- ja hiilivetyresurssien keskeinen merkitys, joka jatkuu, ja myös yksityisen omistuksen lisääntyneet vaikutusvalta.

Jatkuva rooli voimavarareservinä

Suurin osa Arktisen alueen tämänpäiväisistä taloudellisista piirteistä oli itsestään selviä jo vuonna 1978, kun Armstrong, Rogers ja Rowley (42) julkaisivat työnsä sirkumpolaarisen alueen maantieteestä, politiikasta ja taloudesta. Esimerkiksi resurssien hyödyntäminen ja suuren mittakaavan vienti mainittiin, mikä on ollut tilanne pitkän aikaa monilla alueilla. Sugdenin historiallinen kehitysmalli yhteen avaintuotteeseen perustuvina, toisiaan seuraavina aaltoina (43, 44) on myös yhä asiaankuuluva. Kaksi alueiden päätyyppiä, jotka hän kuvasi ns. ”Luonnonvara-raja-alueina” ja ”Taantuvina alueina”, ovat yhä olennaisia tänä päivänäkin (45). Nämä talouden ilmiöt luovat perustrendit Arktisella alueella ja ovat erottamaton osa alueen roolia ja sen voimavaroja globaalissa taloudessa. Siksi niiden voidaan varmasti olettaa olevan asiaankuuluvia.

Turkiksia ja valaita käytetään yhä tavanomaisessa taloudessa suuressa määrin, mutta ne eivät enää

ole tavoitelluimpia luonnonvaroja. Yli vuosisadan ajan mineraaliresurssit, erityisesti hiilivedyt, ovat ottaneet sen roolin haltuunsa Arktisella alueella. Tämä hyödyntäminen tulee luultavasti jatkumaan tulevina vuosina riippuen kolmesta periaatteellisesta tekijästä. Ensinnäkin, Arktisella alueella runsaasti esiintyvien metallien, kuten nikkelin ja kullan, hyödyntäminen olisi mahdollista nousevilla hinnoilla, jotka muuttaisivat etäisten esiintymien hyödyntämisen kannattavaksi, huolimatta yleisistä korkeista tuotanto- ja kuljetuskuluista (46). Tämä edellyttää sitä, että näiden metallien kysynnän täytyisi pysyä vahvana pitkällä aikavälillä.

Toiseksi, huolimatta raakaöljyn kysynnän heikosta lisääntymisestä muutamina viime vuosina, taloudelliset ja geopoliittiset tekijät ovat antaneet OPEC:n ulkopuolisille maille uuden roolin tuotannossa. Toimitukset ovat erityisesti nousussa Venäjällä (josta on tullut maailma toiseksi suurin öljyn viejämaa), Kanadassa ja Yhdysvalloissa (47). Huomattava osa kehittelyn alaisista reserveista sijaitsee näiden maiden pohjoisissa osissa: läntisessä Siperiassa, Luoteisterritorioissa ja Mackenzie-joen deltalla, sekä Beaufortinmerellä.

Kolmanneksi, maakaasun kulutus maailmalla on ollut kasvussa. Tulevina vuosikymmeninä uudet maakaasuputki-projektit, jotka kuljettavat tätä polttoainetta Arktiselta alueelta markkinoille, kuten eteläiseen Kanadaan, Yhdysvaltoihin, Länsi-Eurooppaan ja Kiinan hyvin nopeasti kasvaville markkinoille kuljettavia, kiihdyttäisivät tämän tyyppistä hyödyntämistä. Yhdessä nämä suuntaukset, jos ne toteutetaan, tulevat ikuistamaan Arktisen alueen taloudellisen roolin valtavana luonnonvarareservinä.

Yksityistäminen tulee vaikuttamaan taloudellisen kehityksen muotoon

Yksityistäminen on yleinen suuntaus, joka pätee myös Arktiseen alueeseen. Tämä suuntaus itsessään ei muuta Arktisen alueen taloudellista rakennetta. Siitäkin huolimatta, se tulee vaikuttamaan tapahtuvan taloudellisen kehityksen muotoon mukaan lukien metalli- ja energiasektorit. Tämä on myös erityisesti totta Venäjän tapauksessa, mutta se pätee myös Arktisen alueen muissa osissa.

Neuvostoliiton hajoamisen vuonna 1991 jälkeen pohjoinen Venäjä on käynyt läpi perinpohjaisia muutoksia. Poliittisesta perspektiivistä tarkasteltuna alueellisten rakenteiden uudelleenluominen sekä tasavaltojen ja alueiden suorittama painostus ovat johtaneet federaation kehittymisen liittovaltiomaista järjestelmää kohti (48). Lisääntynyt voima alueilla ja tasavalloissa on luonut maaperää dynaamisesti kehittyville alueellisille talouksille.

Silti samaan aikaan talouden yksityistäminen on johtanut huomattaviin taloudellisiin laskusuhdanteisiin pohjoisilla alueilla. Esimerkiksi vähemmän teollistuneissa kaupungeissa valtionyritysten myyntiä yksityisille kiinnostuneille käytettiin tilaisuutena päästä eroon edelliseltä hallitukselta perityistä yhteiskunnallisista velvoitteista. Tämä johti yksityistämisen laajentumiseen kattamaan myös palvelut kuten terveydenhuollon ja päivähoidon. Näihin palveluihin vaikutettiin suuresti, ja ne lähes loppuivat. Nämä ilmiöt sysäsivät uusia taakkoja kansalaisille ja vahingoittivat heidän elämänlaatuaan.

Monet kaupungit pohjoisella Venäjällä kokivat maastamuuton aaltoja, satojen tuhansien ihmisten kansanvaelluksen (49) (katso myös *Luku 2. Arktisen alueen väestö*), tällainen oli esimerkiksi Murmanskin tapaus. Jotkut rikkaimmista kaupungeista olivat vaikutuksen piirissä. Tätä maastamuuttoa tuki osittain keskushallinto, jonka uusi poliittinen rakenne suosi liikkumisen vapautta ja joka ei enää tähännyyt maastamuuton estämiseen. 1990-luvun taloudellisen kuohunnan seassa, erityisesti Kaukoidässä, monet julkisten viranomaisten hylkäämät kylät autioituivat ja niistä tuli aavekaupunkeja (50).

Yksityistämispolitiikan toimeenpanemisella oli perustavanlaatuinen vaikutus monien yhteisöjen taloudellisiin käytäntöihin, erityisesti koillisilla alueilla mukaan lukien Jakutia, Tsukotka, Magadan ja Kamtsatka. Nämä yhteisöt ovat erikoistuneet poronhoitoon. Keskushallinnon purkamisen seurauksena kotimaisten porojen määrä putosi yli yhden kolmanneksen vuosien 1991 ja 1999 välillä, 2.2 miljoonasta 1.4 miljoonaan päähän (51). Yksi tämän taloudellisen toiminnan vähentämisen tulos on ollut enemmän paikallaan pysyvä elämäntapa porojen jutaamisen sijaan.

Kun toimitusverkostot, jotka tukivat tuotantoa ja takasivat sen jakamisen, katkesivat tai tulivat katkonaisiksi, kansojen täytyi myös tehdä suurempia sijoituksia metsästyks-, kalastus- ja ansastustoimintaan. (52, 53). Dolganien ja Nganansanien keskuudessa, jotka ovat eristäytyneempiä kuin menneinä kolmenakymmenenä vuotena, proteiinin päälähde tulee subsistenssi- metsästyksestä, -kalastuksesta ja -keruusta (54). Ennen Neuvostoliiton purkamista porot ja kalat hankittiin paikallisten markkinoiden, valtion yritystoiminnan ja urbaaneissa keskuksissa olevien kauppojen kautta. Tänä päivänä kotimaisen ja yhteisöjen epävirallisten sektorien tärkeys on lisääntynyt, ja elintarviketuotteiden markkinoiden ulkopuolinen jakautuminen on kehittynyt. Kun paikallisilla asukkailla ei enää ole rahaa moderniin teknologiaan, saaliin monipuolisuus on lisääntynyt kun etäisyys siihen on laskenut (54). Lyhyes-

ti todettuna menneiden aikojen toiminnat, jotka koostuivat biologisten resurssien pääasiallisesta hyödyntämisestä alkuperäiskansojen keskuudessa, ovat ilmestyneet uudelleen.

Yksityistäminen ei vaikuta ainoastaan Pohjois-Venäjään. Grönlanti on jatkanut valtion yrityksen rakenteellista uudistamista esimerkiksi elintarvikekaupan sektorilla. Aikaisemmin KNI:ksi, (Kalaallit Niuerfiat or Greenland Trade) kutsutun Grönlannin valtion yrityksen toiminnat ajettiin alas ja luotiin kaksi erillistä yritystä, joissa yksityiset intressit tulevat olemaan vastedes vahvasti mukana. Yhden odotetaan palvelevan avainmarkkinoiden keskuksia. Toinen, joka on vastuussa vähemmän asutettujen yhteisöjen toimituksista, tulee saamaan taloudellista tukea. Hallituksen tukemaa, pääasiassa etäisyyksistä johtuvia alueellisten epäkohtien lieventämiseen tähdättyä yhtenäisen hinnoittelun käytäntöä on muutettu (56).

Uusliberaalin talouspolitiikan toiset aspektit ovat vaikuttaneet kautta koko Arktisen alueen. Esimerkiksi Kanadan pohjoisessa on määrätty rajoituksia työntekijöiden vakuutuksiin ja yhteiskunnallisiin avustuksiin. Myös valtion palveluissa, kuten terveyshuollossa, koulutuksessa ja tuetussa asumisessa, on ollut leikkauksia. Seurauksena paikkakunnat, kuten Nunavut ja Nunavik, ovat kokeneet ja kokevat yhä vakavia puutteita kunnollisessa asumisessa. Rannikkoalueilla, joilla vuodenajasta riippuvainen kalastus tuottaa valtaosan rahatulosta, sosiaaliturvan myöntämisen tiukentuneilla kriteereillä on huomattavia seurauksia. Toisin sanoen ne voimat, jotka edistävät globalisaatiota yksityistämisen keinoin ja uusliberaalilla talouspolitiikalla, vaikuttavat Arktiseen alueeseen tänä päivänä ja tulevat myös vaikuttamaan tulevaisuuden kehitykseen.

Kumppanuutta ja kilpailua

Pohjoinen kokee talouden monimuotoistumista erityisesti Islannissa, Fennoskandiassa ja osissa Alaskaa, joissa taloudet eivät ole niin keskittyneitä yhden luonnonvaran suuren mittakaavan hyödyntämiseen. Esimerkkeihin kuuluvat matkailun kehitys, erityisesti ekoturismi tai ”vihreä matkailu”, missä Pohjois-Suomi ja Islanti toimivat malleina.

Huomattavaa monimuotoistumista tapahtuu pohjoiseen talouteen osallistuvien toimijoiden keskuudessa, jossa yksityistäminen on avannut resursseja uusille sijoittajille. Kansainvälinen kumppanuus, esimerkiksi energiasektorilla venäläisten ja norjalaisten yritysten välillä, on yleisempää kuin koskaan ennen.

Tietyillä alueilla asukkaat ovat itse tekemisissä kehityksen kanssa ja saavat osan kertyvistä voi-

toista, tai ainakin joitain hyödyistä. Tämä on erityisesti totta alueilla, jotka ovat luonnonvaroiltaan rikkaita, ja joilla on tarpeeksi poliittista voimaa saadakseen asukkaat puolustamaan vaatimuksiaan ja samalla kunnioittaa suunniteltua kehitystä. Tätä ilmiötä voidaan tarkkailla Jamal-Nenetsin ja Hantimansinkin alueilla, joilla poliittiset uudistukset ja strategisten energiaressurssien yltäkylläisyys ovat mahdollistaneet alueellisen voiman syntymisen. Samaan tapaan tämä on todistettu alueilla, joilla suuret yhtiöt ovat päässeet sopimukseen paikallisten ja alueellisten viranomaisten kanssa yleensä hyödynjakosopimusten puitteissa. Joissain tapauksissa paikalliset viranomaiset tai asukkaiden yhdistykset itse tulevat sijoittajiksi tai yrittäjiksi. Tämä aktiivinen paikallinen osallistuminen vähentää hyödyntämisen haitallisimpia vaikutuksia, koska asukkaiden huolen aiheet on otettu huomioon.

Yhteiskunnallinen kerrostuminen voi lisääntyä sekä yhteisön sisällä että yhteisöjen ja alueiden välillä riippuen kuitenkin siitä, kuka hyötyy kehityksestä ja kuka ei (ks. *Luku 8. Yhteisöjen elinvoimaisuus*). Lisäksi tämän ilmeisen lähentymisen rohkaisema taloudellinen aktiviteetti lisää kilpailua luonnonvaroista. Alueilla, joilta puuttuu itsenäistä poliittista voimaa, paikalliset, haavoittuvat väestöt tulevat kokemaan kilpailun vaikutukset läheisemmin. Esimerkkejä tällaisista tilanteista saattavat olla saamelaiset poronhoitajat, jotka kohtaavat vakavaa kilpailua metsäteollisuuden taholta Suomessa ja kaivosteollisuuden taholta Murmanskin alueella. Toinen on nenetsien poronhoitajat, jotka kohtaavat kilpailua öljy- ja maakaasuteollisuuden taholta Arkangelissa.

Yhteenveto

Kokonaisuutena tarkasteltuna Arktisen alueen virallisella taloudella on perustavaa laatua oleva geopoliittinen merkitys. Se mahdollistaa raaka-ainesten tuotannon, joka tyydyttää osaltaan teollistuneen maailman tarpeita.

Luonnonvarat ovat kuitenkin jakautuneet epätasaisesti sirkumpolaarisella alueella ja niiden hyödyntämisen ehdot vaihtelevat suuresti. Alueilla, jotka ovat rikkaita mineraaliresursseista ja joissa kansalaisyhteiskunta käyttää oikeaa vaikutusvaltaa julkisella näyttämöllä, varantojen hyödyntämistä valvotaan. Esimerkiksi isojen yhtiöiden täytyy taata kiemuraisten toimien kautta, että ympäristövaikutukset minimoidaan, tai että talouden kerrannaisvaikutukset paikallisille väestöille maksimoidaan.

Tämän tyyppinen valvonta on kuitenkin viimeaikaista ja eikä sitä esiinny joka puolella. Päinvas-

toin on olemassa lukuisia suuren mittakaavan mineraalien ja hiilivetyjen tuotanto-operaatioita, jotka on toimitettu – ja jotka yhä toimitetaan jatkossakin – osoittamalla vähäistä huolta luontoa ja ihmisten elinympäristöä kohtaan. Nämä tilanteet ovat yleisiä alueilla, joilla paikallisilla asukkailla on vain vähän sanottavaa kasvatusten keskushallinnoille tai suurille teollisuuksille. Näin esimerkiksi yhden teollisuusalan kaupungeissa, joissa vallalla olevan teollisuuden haaran huomattava valta mahdollistaa työntekijöiden, heidän perheidensä ja muiden asukkaiden suoranaisten pakottamisen vallitseviin olosuhteisiin.

Toinen johtopäätös Arktisen alueen talousjärjestelmien tarkastelemisesta on valtion keskeinen rooli. Vastaamalla työpaikkojen suurimmasta määrästä monilla alueilla valtio on hyvin tärkeä taloudellinen toimija. Valtio myös on tärkeässä sovittelevan roolissa yksityisten intressien ja kansalaisyhteiskunnan välillä, esimerkiksi varmistaakseen että kansalaisyhteiskunnan odotukset toistuvat yritysten käytännöissä. Valtion väliintulo on satunnaisesti ollut ratkaisevaa mahdollistaessaan Arktisen alueen asukkaiden suuremman roolin markkinataloudessa, ei ainoastaan työntekijöinä vaan myös yrittäjinä.

Globaali trendi, joka myös heijastuu Arktiselle alueelle, on valtion vetäytyminen ja yksityistäminen. Se voi olla yhtä voimakkaasti vaikuttava, kuten Venäjällä Neuvostoliiton sortumisen jälkeen, tai yhtä osittaista kuin Grönlannissa. Monissa tapauksissa vetäytyminen on jakanut asukkaat ja vaikuttanut siihen, että Arktisen alueen taloudellinen tulevaisuus on epävarmempi. Yhteiskunnallisten käytäntöjen saattaa täytyä muuttua ensisijaisiksi tasapainottaakseen tätä epävarmuutta.

Tiedonaukot

Luonnonvarojen käytön kehittäminen Arktisella alueella perustuu laajaan käytäntöjen kirjoon. Jotkut perustuvat puhtaaseen markkinaideologiaan, kun taas toiset antavat tilaa yhteiskunnallisille ja ympäristöllisille huolille. Tämän luvun laajuus ei antanut mahdollisuutta syvälliseen analyysiin niiden erilaisten käytäntöjen merkityksestä arktisessa maailmassa. Tämän kuuluisi olla yksi AHDR:n jälkipuinnin aiheista.

Useimmissa Arktisen alueen osissa taloudellinen kehitys nähdään parhaana tapana edistää yhteiskunnallista kehitystä. Suhteet taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen välillä eivät kuitenkaan ole itsestään selviä, eivätkä automaattisia tai suuntaa vailla. Esimerkiksi joillain alueilla markkinaideologian vallalla olo on luonut suuria

yhteiskunnallisia ongelmia, johtukoot ne sitten sosiaaliohjelmien vähentymisestä tai Arktisen alueen asukkaiden yhteiskunnallisen ja ympäristöllisen ympäristön vahingoittamista. On olemassa selkeä tarve syventää taloudellisen ja inhimillisen kehityksen välistä suhdetta Arktisella alueella, sen sijaan että oletetaan sen, mikä on hyvää yhtiöille, olevan hyvää myös yhteiskunnalle. Tämä malli täytyisi haastaa empiirisesti Arktisen alueen yhteydessä ja myös analysoida tietokokonaisuuksia yhteisesti sekä taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa kehityksessä.

Joillain alueilla taloudelliset tuotot luonnonvarojen hyödyntämisestä ovat niin merkittäviä että ne voisivat kattaa julkisten palveluiden kulut, jos ainoastaan alueelliset viranomaiset hallitsisivat tuottoja. Toisilla alueilla tuotot on uudelleen suunnattu alueellisille viranomaisille, mutta tämän kaltaisten järjestelyjen lopputuloksista on tehty vain vähän arvioita. Täytyisi käynnistää tutkimusaloitteita tämän analysoimiseksi ja alueellisen hallituksen järjestelyiden ja niiden tulosten tutkimiseksi. Tällainen aloite olisi hyödyllinen sellaisilla arktisilla alueilla, jotka kokevat taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia, joista on olemassa vain vähän malleja vertailua varten. Suuri tutkimusaloite täytyisi käynnistää auttamaan ja antamaan valoa käytettävissä olevien käytäntöjen laajalle kirjolle. Tämä voisi olla AHDR:n jälkipuinnin erityinen kohde. Yksi monimutkaisuus tämänkaltaisen yrityksen suorittamisessa on asiaankuuluvien tietokokonaisuuksien hankkimisen vaikeus.

Todellakin, tätä raporttia tehtäessä on koettu vaikeuksia hankittaessa sellaisia tilastollisia tietokokonaisuuksia Arktiselta alueelta, jotka mahdollistaisivat kurinalaisen vertailun. AHDR olisi hyötynyt huomattavasti sisäänpääsystä sirkumpolaariin tilastoihin. Kapasiteettimme syventää ymmärrystämme taloudesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta Arktisen alueen eri osissa on suuresti rajoittunut tilastotietojen puuttumisen vuoksi.

Luvun yhteenveto

Arktisen alueen virallinen talous perustuu pääasiassa luonnonvarojen (eli mineraalit, öljy ja maakaasu sekä kala) suuren mittakaavan hyödyntämiseen, josta suurin osa menee vientiin. Palvelusektori on hyvin kehittynyt Arktisen alueen monissa osissa, kun taas teollisuus näyttelee pienempää osaa. Julkisia palveluita tuetaan usein maksujen siirroilla keskushallinnolta, mutta yleisesti ottaen enemmän rahaa virtaa ulos Arktiselta alueelta kuin sinne jää.

Arktisen alueen luonnonvarojen suuren mitta-kaavan hyödyntäminen on tärkeää useille alueen maiden kansantalouksille kuten myös globaalitaloudelle. Tämä on erityisesti totta Venäjän arktisella alueella.

Talouden koko ja rakenne vaihtelevat maiden välillä ja sisällä. Kuilut vauraiden ja köyhien alueiden välillä näkyvät joka puolella, mutta ovat kaikkein suurimpia Venäjällä ja Pohjois-Amerikassa.

Arktinen alue luultavasti jatkaa luonnonvarojen reservinä muulle maailmalle. Uusia suuntauksia ovat resurssien yksityistäminen ja taloudellisen kumppanuuden uudet muodot.

Lähteet ja viitteet

1. T. Armstrong, G. Rogers, G. Rowley, *The Circumpolar North* (Methuen, London, 1978).
2. S. Chatuverdi, *The Polar Regions* (Wiley, New York, 1996).
3. O. R. Young, *Arctic Politics* (Univ. Press of New England, Hanover, 1992).
4. Tällaisella maantieteellisellä alueella, joista vaihtelevia poliittisia järjestelmiä ja monimuotoistuneita taloudellisia käytäntöjä voidaan löytää, on tarpeellista käyttää useita lähteitä ja täydentäviä metodeja. Kansantalouden tilinpitojärjestelmä mittaa rahavirtoja virallisessa taloudessa, nimenomaan laillisia veronalaisia liiketoimia. Tämä järjestelmä on hyödyllinen, koska se antaa mahdollisuuden kuvata erittäin sääntöläisesti tulonsiirtojen ja taloudellisten virtojen kokoja ja rakenteita, kuin myös verrata keskenään elinoloja, jotka voivat vaihdella huomattavasti maiden kesken. Kansantalouden tilinpitojärjestelmän soveltamista sirkumpolaariseen Arktiseen alueeseen ei ole tehty koskaan ennen ja se muodostaa pääosan tästä luvusta. Virallisen talouden kanssa tekemisissä oleva tiedot on saatu kansallisilta tilasto-organisaatioilta. Niitä prosessoitiin niin, että ne saatiin luotettavasti vertailukelpoisiksi: ne muutettiin vuoden 2001 US\$ rahanarvoon ostovoimapariteettikertoimilla, johon viitataan PPP:nä, (Purchasing Power Parity). 5. Epävirallinen talous edustaa kaikkia talouden toimintoja, joita ei näy kansantalouden tilinpidossa. Se sisältää neljä toiminnan sektoria: *Kotimainen ja yhteisön sektori* tuottavat, jakavat ja kuluttavat tuotteita ja palveluita, kotona tai yhteisössä, turvautumatta rahansiirtoihin. Sille on ominaista rajoitettu määrä välittäjiä ja asetelma kirjoittamattomia sääntöjä, jotka perustuvat taustalla oleviin motivaatioihin ja siteisiin jotka yhdistävät maksusuorituksissa osallisina olevia ihmisiä. *Varsinainen epävirallinen sektori* on usein tekemisissä perinteisten toimintojen kanssa (C. Godfroy, Thesis, Université Montesquieu-Bordeaux (1997)), yksittäisen tuottajan tai pienoyritysten toiminnassa hyödykkeiden tai palveluiden, kaupan, kuljetuksen tai hankinnan tuottamisessa. Tämän sektorin maksusuorituksia ei sisällytetä kansallisiin tileihin; ne kuitenkin kaikki käyttävät valuuttaa ja siksi ovat laillisia tai yksinkertaisesti siedettyjä (C. Michaud, Thesis (MBA), Laval University (1994)), tai rohkaistuja (A. Portes, M. Castells, L. A. Benton, Eds. *The Informal Economy* (Hopkins Univ. Press, Baltimore, 1989)). *Lainvastaiselle ja rikolliselle sektorille* on ominaista kyvyttömyys vastata olemassa oleviin valtion säädöksiin. Koska tämä tutkimus perustuu saatavaan tietoon ja pyrkii systemaattiseen analyysiin, se ei käsittele epävirallisen talouden lainvastaisia ja rikollisia sektoreita. Lisäksi, se ei keskity kaikkiin varsinaisen epävirallisen sektorin, tai kotimaisen ja yhteisön sektoreiden toimintoihin. Saatavilla oleva epävirallista ja kotimaista sektoria koskeva tieto todellakin on yleisesti tekemisissä metsästyksen, kalastuksen, ansastuksen, karjankasvatukseen ja keräilyyn liittyvien ruuantuotanto-toimintojen, tuotannon, jakelun ja kulutuksen kanssa; ne koskevat vain poikkeuksellisesti toimintoja kuten naisten kotitöitä, sisällyttäen heidän roolinsa tässä ruokaketjussa. Tämä epävirallisen talouden tieto tulee tieteellisen kirjallisuuden laajasta kirjosta, koska epävirallisen talouden liiketoimet eivät ole antaneet mahdollisuutta järjestelmälliseen tarkasteluun sirkumpolaarisessa mittakaavassa.
6. P. Schereyer, F. Koechlinn, *Parités de pouvoir d'achat: mesure et utilisations. Cahiers statistiques OCDE* (Organisation de coopération et de développement économiques, no. 3, March 2002).
7. T. Armstrong, G. Rogers, G. Rowley, *The Circumpolar North* (Methuen, London, 1978).
8. J. Newell, *The Russian Far East* (Daniel & Daniel, McKinley Ville, 2004).
9. J. Friedman, *Regional Development Policy* (MIT Press, Cambridge, MA, 1966).
10. D. E. Sugden, *Arctic and Antarctic* (Barnes, Totowa, 1982).
11. Arctic Monitoring and Assessment Programme, AMAP, *Human Health in the Arctic*, <http://www.amap.no/> (2002).
12. Arctic Monitoring and Assessment Programme, AMAP, *The Influence of Global Change on Contaminant Pathways*, <http://www.amap.no/> (2002).
13. Arctic Monitoring and Assessment Programme, AMAP, *Arctic Pollution 2002*, <http://www.amap.no/> (2002).
14. J. L. Jernsletten, K. Klovov, Eds., *Sustainable Reindeer-Husbandry* (Centre for Saami Studies, Univ. of Tromsø, 2002).
15. A. Pika, *Neotraditionalism in the Russian North* (CCI Press, Edmonton, 1999).
16. Human Role in Reindeer/Caribou Systems Workshop, *Proceedings of the Human Role in Reindeer/Caribou Systems Workshop, Rovianemi, Finland, 10-14 February 1999* (Norwegian Polar Institute, Tromsø, 2000).
17. T. Tuisku, in *Social and Environment Impacts in the North*, R. O. Rasmussen, N. E. Koroleva, Eds. (Dodrecht, Kluwe, 2003), pp. 449-461.
18. *Shared Values, Common Goals, Exceptional Results. The Red Dog Mine Story*. (Northwest Alaska Native Association & Cominco Ltd., n.d), 26p. Myers, Heather. Changing Environment, Changing Times. Environmental Issues and Political Action in the Canadian North. In *Environment* (43 (6), 2001) pp. 32-44.
19. G. Duhaime, R. O. Rasmussen, R. Comtois, Eds., *Sustainable Development in the North* (Gétic, Laval Univ., Québec, 1998).
20. L. C. Hamilton, in *Arctic Economic Development and Self-Government*, G. Duhaime, N. Bernard, Eds. (Gétic, Laval Univ., Québec, 2003), pp. 49-61.
21. C. Neil, M. Tykkyläinen, Eds., in *Local Economic Development* (U. N. Univ. Press, Tokyo, 1998), pp. 309-317.
22. E. Varis, in *Local Economic Development*, C. Neil, M. Tykkyläinen, Eds. (U. N. Univ. Press, Tokyo, 1998), pp.154-170.
23. I. Krupnick, *Polar Research* 19, 1 (2000).
24. J. P. Ziker, in *People and the Land*, E. Kasten, Ed. (Verlag, Germany, 2002), pp. 207-224.
25. V. Golovnev, G. Osherenko, *Siberian Survival*, (Cornell, Ithaca, NY, 1999).
26. L. Granberg, L. Riabova, in *The Snow Belt Studies on the European North in Transition*, L. Granberg, Ed. (Kikumore publ., Helsinki, 1998), pp. 171-198.
27. R. A. Caulfield, in *Sustainable Food Security in the Arctic*, G. Duhaime, Ed. (CCI Press, occ. pap. ser., Univ. of Alberta), 52, 75 (2002).

28. R. C. Wolfen paperi, esitettylääkietieteen instituutille, (National Academy of Sciences Committee on Environmental Justice), 13 elokuuta 1996.
29. M. Chabot, thesis, Laval University (2001).
30. R. A. Caulfield, *Greenlanders, Whales, and Whaling*, (Univ. Press of New England, Hanover, 1997).
31. H. Ylinenpää, http://www.ies.luth.se/org/Rapporter/al2001_48.pdf (12 September 2001).
32. A. Kasvio, <http://www.info.uta.fi/winsoc/engl/lect/REGION.html> (8 December 2000).
33. A. Kasvio, <http://www.uta.fi/~ttanka/finland.htm> (9 May 1997).
34. M. E. Johnston, in *Polar Tourism*, C. M. Hall, M. E. Johnston, Eds. (Wiley, Chichester, 1995).
35. Paitsi Islannissa, jossa julkiset palvelut ovat kolmansina yksityisten ja kaupallisten palveluiden jälkeen.
36. Regina and Kozlov, 2000: 37.
37. D.I. Syrovatsky, *Organizatsiia i ekonomika olenevodcheskogo proizvodstva (Organization and Economy of the Reindeer Husbandry Production)* (Yakutsk, 2000, quoted in *Sustainable Reindeer-Husbandry*, J. L. Jernsletten, K. Klovov, Eds. (Centre for Saami Studies, Univ. of Tromsø, 2002)).
38. A. Kasvio, <http://www.uta.fi/~ttanka/finland.htm> (9 May 1997).
39. Statistics Greenland, *Greenland 1998 Statistical Yearbook* (Greenland Home Rule Government, Nuuk, 1999).
40. M. Chabot, *Kaagnituuruma! As long as I am not hungry. Socio-economic status and food security of low-income households in Kuujjuaq* (Nunavik Regional Health Board of Social Services & Corporation of the Northern Village of Kuujjuaq, Kuujjuaq & Pontiac 2004). M. Chabot in *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 41, 2 (2004).
41. G. Duhaime, P. Fréchette, V. Robichaud, *The Economic Structure of Nunavik Region (Canada): Changes and Stability* (GÉTIC, Université Laval, 1999), <http://www.chaireconditionautochtone.fss.ulaval.ca/extranet/doc/73.pdf> (2004).
42. T. Armstrong, G. Rogers, G. Rowley, *The Circumpolar North* (Methuen, London, 1978).
43. Arctic Monitoring and Assessment Programme, AMAP, *Human Health in the Arctic*, <http://www.amap.no/> (2002).
44. D. E. Sugden, *Arctic and Antarctic* (Barnes, Totowa, 1982).
45. D. E. Sugden, *Arctic and Antarctic* (Barnes, Totowa, 1982).
46. A. Belkaï, in *L'État du Monde*, S. Cordellier, Ed. (Boréal, Montréal, 2003), pp. 78-82.
47. J.-M. Martin-Amouroux in *L'État du Monde*, S. Cordellier, Ed. (Boréal, Montréal, 2003), pp. 75-78.
48. C. Urjewicz in *L'État du Monde*, S. Cordellier, Ed. (Boréal, Montréal, 2003), pp. 540-544.
49. L. Granberg, in *The Snowbelt*, L. Granberg, Ed. (Kikumora Publications, Helsinki, 1998) pp. 231-264.
50. G. Smirnov, M. Litovka, D. Naumkin in *The Russian Far East*, J. Newell, Ed. (Daniel & Daniel Publishers, McKinleyville, California, 2004), pp. 300-307.
51. K. B. Klovov in *Proceedings of the Human Role in Reindeer/Caribou Systems Workshop: Rovianemi, Finland, 10-14 February 1999* (Norwegian Polar Institute, Tromsø, 2000), pp. 39-47.
52. E. Varis, in *Local Economic Development*, C. Neil, M. Tykkyläinen, Eds. (U. N. Univ. Press, Tokyo, 1998), pp.154-170.
53. K. B. Klovov in *Proceedings of the Human Role in Reindeer/Caribou Systems Workshop: Rovianemi, Finland, 10-14 February 1999* (Norwegian Polar Institute, Tromsø, 2000), pp. 39-47.
54. J. P. Ziker, *Research in Economical Anthropology* 19, 191 (1998).
55. E. Varis, in *Local Economic Development*, C. Neil, M. Tykkyläinen, Eds. (U. N. Univ. Press, Tokyo, 1998), pp.154-170.
56. G. Winther, Ed., *Arctic Research Journal* 1, 1 (2001).

5 Poliittiset järjestelmät

Johtavat kirjoittajat:

Else Grete Broderstad, Tromssan yliopisto, Norja ja Jens Dahl, Alkuperäiskansojen kansainvälinen työryhmä (IWGIA), Tanska

Avustavat kirjoittajat:

Marcus Buck (Tromssan yliopisto), Gail Fondahl, (Pohjoisen Brittiläisen Kolumbian yliopisto), Ludger Müller-Wille (McGillin yliopisto), Natalja Novikova (Venäjän tiedeakatemia), Gordon L. Pullar (Alaskan yliopisto, Fairbanks), Kathrin Wessendorf (Alkuperäiskansojen ongelmia käsittelevä kansainvälinen työryhmä).

Arktisen alueen poliittiset järjestelmät ovat eurooppalaisten ja euroamerikkalaisten valtioiden ekspansiivisen siirtomaapolitiikan käynnistämän historiallisen kehityksen tulos. Alkuperäiskansojen myöhemmin esittämät vaatimukset itsehallinnon saavuttamiseksi ovat aiheuttaneet useiden uusien autonomisten itsehallintoalueiden perustamisen. Tämä historiallinen kehitys ei ole ollut samanaikaista arktisen alueen kaikissa osissa. Jokin alue on saatettu kolonisoida jo vuosisatoja sitten, kun taas toiset alueet on saatettu liittää emämaan alaisuuteen vasta toisen maailmansodan jälkeen. Eräs tärkeimmistä tässä luvussa käsiteltävistä trendeistä on arktisen alueen kansallisvaltion rakentaminen ja sitä seuraava siirtomaapolitiikan purkaminen ja alueellisen autonomian lisääntyminen.

Nykyisin suurin osa maapallon arktisesta alueesta kuuluu valtioihin, joiden asukkaista valtaosa asuu alueen ulkopuolella, ja joissa valtioiden ja niiden pohjoisten alueiden väliset poliittiset rakenteet ovat erilaisia. Tämä hallintojärjestelyjen huomattava vaihtelu heijastuu demografisissa, maantieteellisissä ja poliittisissä vaihteluissa. Kaikkialla on kuitenkin yhteisenä teemana alkuperäiskansojen asioiden integroiminen paikallisen, valtiollisen ja alueellisen hallinnon valtavirran järjestelyihin.

Tämä kehitys on toinen tässä luvussa käsiteltävä päätrendi.

Poliittisten järjestelmien eroista huolimatta pohjoisten, arktisten alueiden politiikalle on yhteistä alkuperäiskansojen lisääntyvä osallistuminen poliittisiin prosesseihin. Tämän luvun päähuomio kohdistuu siis alkuperäiskansojen vaikutusmahdollisuuksien kehittymiseen Arktisen alueen poliittisissa järjestelmissä.

Kansakunnan rakentaminen ja kolonialismin purkaminen

Arktisen alueen nykyiset poliittiset rakenteet ovat osin kansallisvaltioiden historiallisen rakentamisen ja uusien valtioiden synnyn tulosta. Arktinen alue nähtiin rajaseutuna ja kolonialismista ja assimilaatiosta muodostui pohjoisiin, arktisiin alueisiin rajoittuvien valtioiden päästrategioita kansallisvaltion rakentamisen yhteydessä. Tämä osa kuvaa kansakunnan rakentamisen käsitettä ja luoo pohjoisten alueiden kansallisvaltioiden rakentamisen ajankohtaan liittyvän historiallisen yhteyden.

Kansakunnan rakentamisen käsite

Kansakunnan rakentaminen tarkoittaa prosessia, jossa valtion keskeisiin vaatimuksiin valtion alueen taloudellisesta ja kulttuurisesta standardoinnista vastataan vastavaatimuksilla poliittisesta osallistumisesta ja vaurauden uudelleenjaosta. Arktisen alueen yleinen kehitys on noudattanut Stein Rokkanin kuvaamia kansallisvaltion rakentamisen vaiheita, joissa kansallisvaltion muodostumista ja alueen yhdistämistä seuraa standardoiminen ja kulttuurinen integraatio (1). Ihmisoikeuksien vahvistuminen ja yleinen demokratisoituminen ovat pakottaneet valtiot muuttamaan tätä käytäntöä, mutta vastaukset ovat vaihdelleet historian ja valtiollisen järjestelmän mukaan. Arktisella alueella kansallisvaltion rakentaminen oli prosessi, jossa

hajanaiset yhteisöt yhdistettiin uusiksi autonomiksi poliittisiksi yhteisöiksi. Jotkin näistä toimista johtivat uusien valtioiden muodostumiseen, kun taas muut perustuivat alkuperäiskansojen itsemääräämispyrkimykseen.

Kansakunnan rakentamisprosessit aiheuttivat valtion ja sen väestön tiiviimmän integroitumisen. Enää ei pitäisi olla mahdollista tehdä valtion kansalaiseen vaikuttavia päätöksiä täysin ilman tavanomaisia kommunikaatiokanavia päättäjien ja päätösten vaikutuksen tuntevien kansalaisten välillä. Eräs näiden prosessien tärkeä ristiriitasuhde koskee keskuksen ja äärialueiden välistä tilannetta. Esimerkkeihin arktista aluetta koskevasta oman aikakautensa pohdintoista kuuluvat keskustelut demokraattisesta legitimitetistä ja poliittisen kansalaisuuden lujittamisesta, resurssien uudelleenjakamisesta ja hyvinvointivaltion kasvamisesta.

Kansallisvaltion rakentaminen on pitkäaikainen prosessi, johon kuuluu paljon muutakin kuin kansallisvaltion muodostumisprosessin viimeinen ja lopullinen pyrhähdys. Lisäksi kansallisvaltion rakentamisen jälkeen saattaa tapahtua integraatiota korkeammalla, ylikansallisella tasolla, kuten tällä hetkellä voidaan havaita esimerkiksi Euroopan unionissa.

Kansallisvaltion rakentamisen tarkoitus on varmistaa poliittinen vakaus ja poliittisten instituutioiden hyväksyntä esimerkiksi erilaisten etnisten lojaliteettien ylitse. Tämä prosessi voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia, jotka liittyvät kansallisvaltion käsitteen ymmärtämiseen homogeenisena. Kansallisvaltion rakentamisprosessissa valtiolla on useita vaihtoehtoja suhtautumisessaan kansallisiin vähemmistöihin ja alkuperäiskansoihin. Pohjoisessa virallinen vähemmistöpolitiikka on ollut assimilaatio.

Assimilaation vastapainona kansalliset vähemmistöt ja alkuperäiskansat ovat ottaneet kansallisvaltion rakentamisen käsitteen omaan käyttöönsä. Tällöin kansallisvaltion rakentaminen viittaa alkuperäiskansojen pyrkimykseen kasvattaa mahdollisuuksia itsehallinnon ja itsemääräävän, kestäväen yhteisön ja taloudellisen kehityksen saavuttamiseen. Siihen kuuluu myös itsehallinnon instituutioiden rakentaminen.

Siirtomaahistorian viimeiset jäänteet

Arktinen alue kolonisoitiin eri aikakausina. Vaikka Euroopan ja Aasian pohjoisten alueiden alkuperäiskansat joutuivatkin kauppiaiden, lähetyssaarnaajien ja valtionhallinnon edustajien valtaan 1700- ja 1800-luvuilla, jotkin Kanadan pohjoisosien alueet säilyivät lähes itsenäisinä yhteisöinä pitkälle 1900-luvulle. Tämä asymmetrinen kehitys on tärkeä tekijä etsittäessä syitä sirkumpolaaristen alueiden poliittisten toimien eroihin.

keä tekijä etsittäessä syitä sirkumpolaaristen alueiden poliittisten toimien eroihin.

Jotkin pohjoiset alueet olivat helposti kaivosmiesten, lähetyssaarnaajien ja kauppiaiden saavutettavissa jokia tai rannikoita pitkin. Kun nämä uudisasukkaat asettuivat paikoilleen, he ottivat alkuperäiskansojen maat ja alueet käyttöönsä ja alistivat alkuperäiskielet ja -kulttuurit. Muut alueet olivat vaikeasti saavutettavissa ja niitä hallittiin ainoastaan kauppa-asemien tai hajallaan sijaitsevien valtionhallinnon edustajien avulla. Alkuperäiskansat säilyivät enemmistönä näillä jälkimmäisillä alueilla. Nämä demografiset tekijät olivat myöhemmin tärkeässä osassa arktisten alueiden ja erilaisten poliittisten rakenteiden kansallisvaltion rakentamisessa.

Lisäksi kansallisvaltion rakentaminen ja poliittiset rakenteet arktisella alueella ovat määräytyneet sen mukaan, kuinka kolonisaatio asetti kansalliset rajat alueille, joilla ei aiemmin ollut rajoja tai alueille, joilla rajat eivät olleet vakiintuneita. Esimerkiksi saamelaiset asuttavat nykyisin neljän eri valtion - Norja, Ruotsi, Suomi ja Venäjä - rajojen jakamaa aluetta.

Pohjois-Amerikan kolonisoinnin aikana inuiitit alistettiin erilaisten poliittisten ylivaltojen alaisuuteen: Newfoundland, Quebec ja Luoteisterritoriot (Kanada) sekä Alaska (Yhdysvallat). Kaikilla näillä alueilla oli voimakkaat tahot, jotka hallitsivat inuiitteja, esimerkiksi Hudson Bay Company, Kanadan kuninkaallinen ratsupoliisi ja Luoteisterritorioissa kirkko. Kanadan valtio ryhtyi toimijaksi arktisella alueella suurelta osin vasta toisen maailmasodan jälkeen.

Joillakin alueilla kolonisaation vanavedessä seuranneet lähetyssaarnaajat muodostivat jakolinjoja uskonnon tai kirjoitusjärjestelmien perusteella. Näin tapahtui esimerkiksi inuiittien ja Pohjois-Amerikan intiaanien yhteydessä. Sen lisäksi, että nämä ryhmät liitettiin eri uskontokuntiin, Kanadan länsiosissa inuiittien kieltä ryhdyttiin kirjoittamaan latinalaisin aakkosin, kun taas Pohjois-Amerikan itäosissa asuvat inuiitit käyttivät erityisesti suunniteltua tavukirjoitusta. Tämän merkitystä ei voi aliarvioida. Kun esimerkiksi Grönlanti alkoi kehittyä poliittisena toimijana jo 1800-luvun puolivälissä, Kanadassa, jossa uskonto tai kirjoitus ei yhdistänyt inuiitteja, Nunavutin luontiprosessi käynnistyi vasta 1970-luvulla. Vastaavasti ensimmäinen grönlanninkielinen sanomalehti ilmestyi vuonna 1861 kun taas ensimmäinen inuiitinkielinen (nunavutinkielinen) ilmestyi yli sata vuotta myöhemmin.

Venäjän pohjoisosissa alistettiin tsaarin vallan alle useita erillisiä alkuperäiskansojen ryhmiä 1700-luvulta alkaen. Tsaarin hallintojärjestelmä rohkaisi klaanitason identiteetin muodostumista.

Myöhemmin, neuvostovallan aikana, suuremmat kieliryhmät havaittiin tärkeiksi organisaatioyksiköiksi ja kyseiset ryhmät alkoivat tunnistaa itsensä yhtenäisiksi kansoiksi. Tätä kannustettiin luomalla standardisoitu kirjoitettu kieli joillekin pohjoisille ryhmille etnoterritoriaalisten yksiköiden luomisen muodostamisen yhteydessä 1930-luvulla. Nämä etnoterritoriaaliset ryhmät kuitenkin kattoivat ainoastaan osan kansoista, joita varten ne muodostettiin. Esimerkiksi Evenkin autonominen alue kattoi ainoastaan alle puolet evenki-kansasta ja nenetsit jaettiin kolmen eri autonomisen alueen kesken sekä näiden alueiden ulkopuolella oleviin alueisiin. Tällaiset rajat estivät kansallisten liikkeiden kehittymisen alkuperäiskansojen keskuudessa. Myös ”porvarilliseksi nationalismiksi” kutsuttua toimintaa voimakkaasti vastustava valtiollinen politiikka esti tätä. Neuvostoliiton luoma lakiin perustuva luokittelu ”pohjoisen vähälukuiset kansat” kuitenkin auttoi pan-aboriginaalin identiteetin kehittymistä. Tämä auttoi alkuperäiskansoja koordinoimaan yhteisiä asioitaan ja lopuksi, neuvostokauden loppuaikoina, aktiivisesti vastustamaan etnisyyttä tuhoavaa valtion politiikkaa (2-3).

Assimilaatio ja tunnustaminen

Toinen maailmansota ja sen jälkiselvittelyt, erityisesti kylmä sota, muodostivat käännekohdan koko sirkumpolaariselle pohjoiselle. Tämä koskee myös Neuvostoliittoa, vaikka sen keskitetty laajentuminen pohjoisille, arktisille alueille toteutui ennen toista maailmansotaa. Vaikka keskushallinnot eivät olisi olleet kiinnostuneita näistä alueista aikaisemmin, napa-alueiden sotilaallinen merkitys muutti tämän tilanteen. Pohjoismaissa (mukaan lukien Grönlanti ja Färsaaret) hyvinvointivaltion ideologia ja sen tavoite kattavasta sosiaaliturvasta, muodollisesta tasa-arvosta ja taloudellisesta uudelleenjärjestelystä olivat lisäsyitä kohdistaa huomiota pohjoisille alueille.

Toisen maailmansodan jälkeisen kehityksen eräs toinen osatekijä oli assimilatiopolitiikan jatkaminen. Alkuperäiskansat oli tarkoitettu integroida valtavirtayhteiskuntaan. Kuten *Luvussa 3. Yhteisöt ja kulttuurit. Muutos ja peräänantamattomuus*, kuvataan, alkuperäiskansojen kielet vaiennettiin ja lapset pakotettiin sisäoppilaitoksiin. Pitkältä ajalta saadut esimerkit kuitenkin osoittavat, että assimilatiion ja alkuperäiskansojen ainutlaatuisen aseman tunnustamisen välistä heiluriliikettä on tapahtunut. Tämän prosessin yksityiskohdat vaihtelevat alueittain, eivätkä ne liity pelkästään asymmetriseen kolonisaatioon, vaan myös arktisen alueen valtioiden sisäiseen poliittiseen tilanteeseen.

Fennoskandia: Fennoskandiassa saamelaisten ja kansallisvaltioiden väliset suhteet ovat historiallisesti esiintyneet monissa eri muodoissa eri aikakausina. Ensimmäiselle kaudelle, keskiajalta 1800-luvun puoliväliin, oli tyypillistä valtion ekspansionismi ja hegemoniapyrkimys pohjoisilla alueilla. Suhtautuminen saamelaisiin oli sovittava (4) ja sekä Ruotsi-Suomen että Tanska-Norjan valtiot tunnustivat saamelaisten oikeudet. Kun Tanska-Norjan ja Ruotsi-Suomen väliset rajat vedettiin vuonna 1751, laadittiin sopimuksen lisäpöytäkirjaksi niin kutsuttu Lappekodisill-sopimus. Tämän laillisen asiakirjan tärkein saamelaisten oikeuksia koskeva painotus on ”saamelaiskansan säilyttäminen”.

Toisena kautena, noin vuodesta 1850 vuoteen 1950, muodostui toisenlainen suhde. Tällöin toteutettiin useita kolonisaatioitoimia. Paikalliset oikeudet poistettiin ja niiden tilalle luotiin uusi hallintojärjestelmä, joka rohkaisi muuttoliikettä saamelaisalueille (5). Assimilaatiosta tuli valtion virallinen pyrkimys. Pohjolan maantieteellinen sijainti ja raja-alueiden turvallisuuskysymykset ovat eräs jyrkän assimilatiopolitiikan selitys (6). Tämä politiikka vaikutti myös norjalaisiin kveeneihin, jotka ovat suomalaisista maahanmuuttajista polveutuva vähemmistö kansa.

Toisen maailmansodan jälkeen pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ottivat käyttöön yksilön oikeuksiin perustuvan tasa-arvon käsitteen. Kun yksilön oikeuksia määritettiin, kulttuurisen tai etnisen identiteetin ei katsottu olevan tärkeä. Saamelaisten tunnustaminen valtion tasa-arvoiseksi jäseniksi toisen maailmansodan jälkeen oli siten yksittäisten jäsenten tunnustamista, ei erillisen etnisen ryhmän tai kansan jäsenten tunnustamista. Sodanjälkeinen aika kuitenkin käynnisti mielipiteen muutoksen siinä, millaiseksi kansallisvaltio käsitti saamelaiset kansana. Suomi oli ensimmäinen valtio, joka ryhtyi tutkimaan saamelaisasioiden eri puolia ja muodostamaan institutionaalisia kanavia saamelaisten vaatimusten käsittelemiseksi (7). Norjassa parlamentti päätti, että aiempi assimilatiopolitiikka kuuluu menneisyyteen. Tällainen muutos ei tällöin ollut ilmeinen Ruotsissa, jossa valtion politiikkaan tehtiin joitakin muutoksia vasta 1970-luvun alussa (9).

Venäjä: Pian vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen neuvostohallinto loi lakiin perustuvan luokan ”pohjoisen vähälukuisille kansoille”, jotka väitetyn takapajuisuutensa vuoksi tarvitsivat erityisapua sosialismin saavuttamiseksi. Tähän luokkaan liitettiin noin 26 kansaa, vaikka tämä määrä vaihtelikin ajan mittaan valtiovallan ajoittain alentaessa ryhmiä ja liittäessä niitä muihin ryhmiin tai kumotessa tällaisia päätöksiä ja päättäessä kansojen olevan

erillisiä. Neuvostohallitus perusti 1930-luvulla joillekin näistä kansoista etnoterritoriaalisia hallintoyksiköitä (joilla tosin ei ollut paljoakaan todellista valtaa), tuki joidenkin alkuperäiskansojen kielten kirjoitusjärjestelmien kehittämistä ja aluksi aloitti opetuksen näillä kielillä. Lääketieteellisiä palveluja ja kauppaosuuskuntia perustettiin kaikkialle pohjoisille alueille. Valtio myös kollektivisoi pohjoisen asukkaiden porolaumat ja metsästystarvikkeet, vainosi alkuperäiskansojen rikkaita jäseniä ja uskonnollisia johtajia (shamaaneja), yritti asuttaa elämäntavaltaan paimentolaiset poropaimentolaisia metsästäjäkansat mahdollisimman tehokkaasti paikalleen ja perusti sisäoppilaitosjärjestelmän. Nämä kaksi jälkimmäistä toimenpidettä aiheuttivat alkuperäiskansojen perheiden hajoamisen. Alkuperäisten, pääasiallisesti alkuperäiskansojen asutusten yhdistäminen suuremmiksi monietniseksi kyliksi lisäsi assimilaatiopaineita.

1930-luvulla alkanut ja toisen maailmansodan jälkeen vahvistunut Neuvostoliiton autarkiapoliitiikka johti valtion voimakkaasti kannustamaan pohjoiseen suuntautuvaa muuttoliikettä sekä resurssien kehittämiseksi että valtion suvereniteetin korostamiseksi myös valtion reuna-alueilla. 1900-luvun puoliväliin mennessä alkuperäiskansoista oli tullut vähemmistökansalaisia useimmilla Neuvostoliiton pohjoisilla alueilla. Väestönlaskennoista ilmeni alkuperäiskansojen väkiluvun hidas kasvu ja jopa absoluuttinen väkimäärän väheneminen 1960- ja 1970-luvuilla, mikä aiheutui sekä korkeasta kuolleisuudesta että venäläistämisestä.

Alaska: Alun perin Venäjän kolonisoima Alaska myytiin Yhdysvalloille vuonna 1867. Venäjän harjoittama ankara politiikka alkuperäiskansoja kohtaan vaikutti pääasiassa tulevan Alaskan alueen eteläisiin ja lounaisiin osiin, mutta Yhdysvaltain alaisuudessa koulutusta ja uskontoa käytettiin Alaskan kaikkien alkuperäiskansojen assimiloimiseen. Alaskan alkuasukkaat hyväksyttiin vasta 1930-luvulla mukaan Yhdysvaltain yleisen alkuperäiskansoja koskevan politiikan piiriin, eikä vuoden 1934 Intiaansiasioiden uudelleenjärjestelylaki (Indian Reorganization Act), joka päätti alkuperäiskansoihin kohdistuneen assimilaatiopolitiikan Yhdysvaltain muissa osissa, koskenut Alaskaa. Tähän mennessä useimmissa Alaskan alkuasukaskylissä oli itsehallinto, johon usein yhdistettiin länsimaisvaikutteisia perinteisiä hallintomuotoja. Vuonna 1936 em. lakia täydennettiin siten, että se määritteli myös Alaskan alkuasukaskylille oikeuden ”järjestää itsensä uudelleen hallintoa ja liiketoimintaa varten yhteisen ammatin, yhdistyksen tai tarkoin rajatulla yhdyskunnassa, yhteisössä tai maaseudulla asumisen perusteella.” Toisen maailmanso-

dan jälkeisen kehityksen tärkein vaikutus oli, että Alaskasta tuli osavaltio vuonna 1959.

Kanada: Alkuperäiskansojen kuninkaallinen neuvosto (Royal Commission on Aboriginal Peoples) ilmoittaa vuonna 1996 julkaistussa raportissaan, että Kanadan politiikkana on 150 vuoden ajan ollut assimilaation edistäminen. Tavoitteena on ollut assimilaatio, vaikka oman laillisen aseman saaneiden intiaanien ja inuiittien sekä mestitsien kohteluissa onkin ollut eroja (10-11). Hallituksen esitys niin kutsutussa vuoden 1969 valkoisessa paperissa, jossa esitettiin, että Indian Act -laki olisi kumottava ja reservaattien alueet tulisi siirtää provinssien hallintaan, nähtiin assimilaation kiihdyttämisenä (10). Reservaatteihin erottelun ja assimilaation välinen näennäinen ristiriita ohitettiin olettamalla, että alueellinen erottelu oli assimilaation valmistelua (11). Hallitus hylkysi nämä ehdotukset vuonna 1970. Perustuslakia muutettiin vuonna 1982 siten, että voimassa olevat alkuperäisasukkaiden oikeudet ja sopimukset tunnustettiin ja vahvistettiin. Myös intiaanit, inuiitit ja mestitsit kuuluvat perustuslaissa ”alkuperäiskansan” aseman saaneiden joukkoon.

Grönlanti: Ensimmäinen tanskalainen siirtokunta perustettiin Grönlantiin vuonna 1721. Uskonnon, kielen ja hallintotoimien suhteen assimilaatio on aina kuulunut Tanskan siirtomaapolitiikkaan. Myös kolonialismin purkamista, joka alkoi aikaisemmin kuin muissa Arktisen alueen osissa, käytettiin osana tätä politiikkaa. Kolonialismin purkaminen aloitettiin ylhäältä ja tanskalaisten poliittinen suhtautuminen kolonisoituihin kansoihin voisi luonnehtia ”hyväntahtoiseksi paternalismiksi”. Kolonialismin purkamisesta ja epäsuorasta hallinnosta, jotka todennäköisesti saivat innoituksensa Euroopan poliittisesta kehityksestä 1800-luvun puolivälissä, tuli Grönlannin hallinnon tärkeitä osia. 1860-luvun alkuvuosina käyttöön otetut vaaleilla valituista grönlantilaisista (ainoastaan miespuolisista) ja siirtomaahallinnon jäsenistä muodostetut kvasidemokraattiset piirivaltuustot olivat ensimmäinen askel tähän suuntaan. Näillä valtuustoilla oli runsaasti sosiaalisia ja laillisia toimintoja, mutta tärkeintä oli siirtomaakaupan tuoton osuuden jakaminen takaisin ammattimetsästäjille. Valtuustot olivat tärkeitä myös siksi, että tämä oli siirtomaakautena ensimmäinen kerta, kun grönlantilaiset olivat tekemisissä poliittisten ja laillisten päätösten kanssa. Vuoteen 1911 mennessä vaaleilla valitut kunnanvaltuustot korvasivat nämä piirivaltuustot ja samalla perustettiin kaksi epäsuorasti valittua maakuntavaltuustoa. Naiset saivat äänioikeuden vuonna 1948.

Kolonialismin purkaminen ja neuvottelut

Yritykset hajauttaa hallintoa valta säilyttäen olivat looginen rinnakkaismenetelmä arktisten valtioiden assimilaatiopolitiikoille. Grönlanti on tästä varhainen esimerkki, ja toisen maailmansodan jälkeen poliittista valtaa on siirretty kaikkialla arktisella alueella. Varhaiset valtion ohjaamat kolonialismin purkamispyrkimykset eivät kuitenkaan ole hillinneet paikallisia ja alkuperäisväestön oikeuksia koskevia vaatimuksia tai yrityksiä rakentaa uusia poliittisia yksiköitä arktiselle alueelle. Pohjois-Amerikassa ja Grönlannissa kolonialismin purkaminen on leimallisesti tapahtunut alkuperäiskansojen ja keskushallintojen välisin neuvotteluin. Tämä ei kuitenkaan ole asian laita saamelaiden ja näiden valtiollisten neuvottelukumppanien välisessä suhteessa, sillä alkuperäiskansan edustajien ja valtion välisten neuvottelujen periaatetta ei ole hyväksytty. Sen sijaan poliittisten ja alueellisten oikeuksien selvittämiseksi on Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa muodostettu julkishallinnon komiteoita, joiden työn muodollinen tulos on ollut saamelaiskäräjien muodostaminen. Tutkimukset saamelaiden oikeuksien selvittämiseksi ovat edelleen käynnissä.

Grönlanti ja Färösaaret: Varhainen esimerkki itsehallinnon saavuttamisesta neuvotteluteitse on Islanti, joka on arktisen alueen ensimmäinen täysin itsenäistynyt territorio. Islanti oli vuodesta 1918 alkaen Tanskan valtakuntaan kuuluva de facto itsehallinnollinen valtio, mutta siitä tuli täysin itsenäinen vuonna 1944. Toisen maailmansodan aikana Islannin puolueet työskentelivät yhdessä uuden perustuslain luomiseksi, ja uusi perustuslaki alistettiin kansanäänestykseen vuonna 1944. Kansanäänestyksen tuloksena Islanti julistautui itsenäiseksi valtioksi. Färösaarilla enemmistö äänesti toisen maailmansodan jälkeen itsenäisyyden puolesta, mutta Tanskan hallitus hylkäsi tuloksen. Itsenäisyyden sijaan uuden maakuntahallituksen valintaa seurasi joukko neuvotteluja, joiden tuloksena saavutettiin itsehallinto vuonna 1948.

Vaikka tanskalaisten ankara suhtautuminen färösaarelaiden itsehallintovaatimukseen vuonna 1948 hidastikin prosessia, vaatimusten toteutumista ei voitu estää. Tilanne Grönlannissa oli samanlainen. Tanskan vuoden 1953 uuden perustuslain myötä Grönlannista ja Färösaarista tehtiin Tanskan valtakunnan erillisiä alueita. Färösaarilla oli ollut edustus Tanskan parlamentissa vuodesta 1849 alkaen. Nyt Grönlanti jaettiin kahteen vaalipiiriin, joista kumpikin lähetti edustajan Tanskan parlamenttiin. Aluksi ainoastaan Länsi-Grönlanti kuului alueeseen ja maakuntahallitusta johti tanskalainen kuvernööri. Vuonna 1962 myös Itä-Grönlanti ja Pohjois-Grönlanti sisällytettiin itsehallintoalueeseen ja vuodesta

1967 alkaen hallitus on valinnut puheenjohtajansa itse. Vuonna 1975 perustettiin nykyaikainen kunallishallinto, jolla oli laajat toimeenpanovaltuudet sekä tuloveroon perustuva talous. Tässä tilanteessa grönlantilaiset ottivat poliittisen aloitteen käsiinsä ja vaativat siirtomaapolitiikan purkamista.

Kolonialismin purkaminen sai alkukipinän muutamaa vuotta aiemmin, kun nuorten poliitikkojen uusi sukupolvi otti ohjat käsiinsä. Eräs näistä oli Moses Olsen, joka valittiin Tanskan parlamenttiin vuonna 1971. Pian huomattiin, että parlamentin grönlantilaisten ja tanskalaisten jäsenten ei katsottu olevan tasa-arvoisia ja tätä syrjinnän tunnetta edelleen korosti lokakuussa 1972 pidetty kansanäänestys Tanskan jäsenyydestä Euroopan yhteisössä (myöhemmin Euroopan unioni). Vaikka Grönlannissa huomattava enemmistö olikin Euroopan yhteisöön liittymistä vastaan, siitä tuli kuitenkin Tanskan enemmistön vuoksi jäsen. Grönlannin neuvonantavassa maakuntahallituksessa ehdotettiin komitean perustamista Grönlannin itsehallintomahdollisuuksien selvittämiseksi. Jo muutamaa kuukautta myöhemmin Grönlannin asioiden ministeri, itsekin grönlantilainen, perusti itsehallintokomitean, joka muodostui Tanskan parlamentin grönlantilaisista jäsenistä ja maakuntahallituksen jäsenistä.

Komitean tuottamassa raportissa suositeltiin jäsenistöltään puoliksi tanskalaisista ja puoliksi grönlantilaisista muodostuvan itsehallintokomission perustamista. Tanskan parlamentti hyväksyi komitean raportin, joka vahvistettiin Grönlannissa tammikuussa 1979 pidetyssä kansanäänestyksessä. Tämän tuloksena oli, että Grönlantiin saatiin itsehallinto 1.5.1979. Itsehallintoprosessi erosi kaikista aiemmista Grönlannin kolonialismin purkamista koskevista aloitteista siinä, että toisin kuin 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen tanskalaisten viranomaisten aloitteesta tehdyissä ja näiden valvomisessa uudistuksissa, itsehallintoprosessin juuret olivat Grönlannissa ja sen käynnistivät grönlantilaiset, jotka myös veivät asiaa eteenpäin ja muodostivat itselleen aseman, jossa pystyivät neuvottelemaan Tanskan valtion kanssa.

Alaska: Alaskan viimeaikaisessa poliittisessa historiassa on ollut kaksi erityisen merkittävää tapahtumaa. Ensimmäinen näistä oli Alaskan hyväksyminen osavaltioksi vuonna 1959, johon aloite ja kannatus tulivat Alaskasta. Osavaltioksi hyväksyminen loi lisäpainetta alkuperäiskansojen maavaatimusten sopimiseksi neuvotteluissa, mikä puolestaan muodosti pohjan nykyiselle poliittiselle organisaatiolle, erityisesti Alaskan alkuasukkaiden vaatimuksia käsittelevälle Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -laille, joka hyväksyttiin Yhdysvaltain kongressissa vuonna 1971.

ANCSA-lakiin johtava prosessi alkoi 1960-luvun alussa, kun joukko Alaskan alkuasukkaiden järjestöjä perustettiin. Vuonna 1966 Alaskan alkuasukkaiden johtajat perustivat osavaltion laajuisen Alaskan alkuasukkaiden organisaation, the Alaska Federation of Natives (Alaskan alkuasukkaiden liitto). Hallituksen ja näiden alkuperäiskansojen edustajien välillä ei ollut muodollisia neuvotteluja, vaan kaikki vaikuttaminen tapahtui lobbaamalla. Ensimmäistä maavaatimuksia koskevaa lakia, joka tuotiin Yhdysvaltain kongressiin vuonna 1967 ja joka hyväksyttiin kongressissa vuonna 1971, ei siis koskaan muodollisesti esitetty alkuperäiskansojen edustajien ryhmille eivätkä ihmiset, joita laki koski, vahvistaneet tai ratifioineet sitä. Tämä nosti esille uuden alkuasukkaiden kansallisten johtohahmojen ryhmän. Tämä ryhmä ohitti heimojen hallitukset, jotka eivät osallistuneet liikkeeseen aktiivisesti. Vuoden 1971 jälkeen Alaska Federation of Natives -järjestön poliittinen vaikutusvalta vahvistui entisestään. Erityisesti äskettäin muodostetuista Alaskan alkuasukkaiden alueellisista osakeyhtiöistä, jotka kuuluvat Alaska Federation of Natives -järjestöön, on tullut Alaskan talouden merkittäviä vaikuttajia.

Kanada: Kanadan arktiset alueet säilyivät siirtomaaterritorioina vielä kauan sen jälkeen, kun muilla arktisilla alueilla oli jo siirrytty demokratiaan. Useimmissa yhteisöissä kunnallishallinto perustettiin vasta 1950- ja 1960-luvuilla. Inuiitit saivat äänestää liittovaltion vaaleissa vasta vuonna 1962 ja territorion vaaleissa vuonna 1966. Luoteis-territorion alkuperäisasukkaiden voimakas liike käynnisti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla sarjan alkuperäisasukkaiden ja liittovaltion sekä territorion hallitusten välisiä neuvotteluja.

Kanadan arktisten alueiden alkuperäiskansat valitsivat ANCSA-lain tyylliset maavaatimussopi-

mukset. He menivät kuitenkin pidemmälle kuin Alaskan alkuasukkaat ja vaativat heti neuvottelujen alusta lähtien, että myös taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset oikeudet liitetään mukaan. Tämä heijasteli varsin suurelta osin sitä, että toisin kuin Alaskassa, arktisen alueen alkuperäiskansat muodostavat enemmistön näiden alueiden väestöstä. Ensimmäinen näistä sopimuksista oli inuiitteihin ja cree-intiaaneihin vaikuttava Jamesinlahden ja Pohjois-Quebecin sopimus. Useissa tapauksissa ensimmäiset sopimukset hylättiin, sillä niiden tarjoama itsehallinto ei ollut riittävän laaja. Kanadan pohjoisosissa on suuri määrä alkuperäiskansoja, joilla kullakin on omat prioriteettinsa ja, kuten nykyisin vaikuttaa olevan, oma sopimuksensa (katso seuraavan sivun laatikkoteksti).

Fennoskandia: Toisin kuin Pohjois-Amerikassa ja Grönlannissa, Fennoskandiassa keskushallinnot eivät ole siirtäneet poliittista valtaa uusille itsehallintoyksiköille, vaan ne ovat ainoastaan delegoineet käytännön auktoriteettia ja tiukasti rajattuja tehtäviä. Tästä huolimatta on havaittu merkkejä siitä, että neuvottelut saattavat olla toimiva strategia pyrittäessä jakamaan/hajauttamaan hallintoa valtion ja alkuperäiskansojen välillä myös Fennoskandiassa, kuten Norjan Ruijassa ehdotettua maanhallintalakia seuranneet keskustelut ovat osoittaneet. Tämän lain oli tarkoitus päättää 1970- ja 80-luvuilla saamelaisen maa- ja metsäoikeuksien ja Altaan perustettavan vesivoimalaitoksen välisestä ristiriidasta alkanut prosessi. (Katso myös *Luku 6, Oikeusjärjestelmät*).

Ruijaa koskevaa Finnmark-lakia on kritisoitu runsaasti saamelaiskäräjillä. Myös Norjan hallituksen asettamat lakiasiantuntijat ovat arvostelleet lakia. Arvostelun kärki kohdistuu saamelaisen maa- ja metsäoikeuksien vaillinaiseen tunnistamiseen ja tunnustamiseen yksityisellä, kunnallisella ja yhteisellä

Alaskan alkuasukkaiden järjestöt

Alaskassa on runsaasti muodollisia organisaatioita, joita yleensä kutsutaan Alaskan alkuasukkaiden järjestöiksi. Alaskan alkuasukkaan hallitsevat niitä, mutta useimmissa tapauksissa ne perustuvat länsimaiseen malliin eikä niillä ole perinteistä alkuasukkasrakennetta tai -toimintatapaa. Jotkin näistä perustettiin 1900-luvun alkupuolella, mutta suurin osa on myöhempiä tulokkaita. Eräs ensimmäisistä Alaskan alkuasukkaiden järjestöistä oli Sitkassa vuonna 1912 perustettu Alaska Native Brotherhood, jonka muodosti yhdeksän tlingitiä ja yksi thimshian-intiaani. Ensisijainen tavoite oli varmistaa Alaskan alkuasukkaille äänioikeus. Äänioikeus myönnettiin vuonna 1924, kun Yhdysvaltain kongressi hyväksyi kansalaisuuslain, jonka mukaan kaikista alkuasukkaista tuli Yhdysvaltain kansalaisia.

Suurin osa nykyisin aktiivisista Alaskan alkuasukkaiden järjestöistä polveutuu 1960-luvulla perustetuista voittoa tuottamattomista alueellisista järjestöistä. Nämä järjestöt perustivat alueellisia kaupallisia osakeyhtiöitä Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -lain suomin mahdollisuuksin. Tällöin voitiin muodostaa yli kaksisataa alueellista kyläosakeyhtiötä.

tasolla. Saamelaiskäräjät on ilmoittanut, että laki ei ole valtiota sitovien kansallisten ja kansainvälisten sääntöjen mukainen eikä se myöskään ole valtion alkuperäiskansoihin kohdistuvien moraalisten ja poliittisten velvoitteiden mukainen. Kansainvälisen standardin, ILO:n sopimuksen 169, merkitystä korostetaan erityisesti suhteessa artikloihin 14 ja 15, jotka koskevat tarvetta saada suostumus kyseisiltä alkuperäiskansoilta sekä maan omistusoikeuden tunnustaminen ja kyseisten maa-alueiden tunnistaminen. Vuoden 2003 jälkipuoliskolla käynnistettiin alustava vuoropuhelu Norjan parlamentin, sen lakiasian komitean ja saamelaiskäräjien välillä asian edistämistä auttavien toimien löytämiseksi. Mutta koska saamelaisten oikeuksia ei ole määritetty ja tunnustettu kunnolla, ei ole vielä varmaa, onko neuvotteluille pohjaa.

Suomen saamelaislain mukaan valtiollisilla viranomaisilla on velvollisuus neuvotella saamelaiskäräjien kanssa kaikissa laajoissa ja tärkeissä tapauksissa, jotka suoraan tai erityisesti koskevat saamelaisten asemaa alkuperäiskansana. Tähän velvoitteeseen kuuluu muutakin kuin pelkkiä konsultaatioita, sillä siihen kuuluu myös velvoite pyrkiä löytämään ratkaisu neuvottelemalla saamelaiskäräjien kanssa (13). Käytännössä tämä kuitenkin lähinnä tarkoittaa oikeutta tulla kuulluksi ja sanoa mielipiteensä.

Venäjä: Venäjän pohjoisilla alueilla vallan hajauttaminen on edistynyt hitaammin kuin muilla arktisilla alueilla. 1990-luvun alkuvuosina jotkin "etnisistä" alueellisista hallintoyksiköistä pystyivät lisäämään valtaansa suhteessa Moskovaan hyväksymällä luonnonvarojen käytöstä, kulttuurisesta kehityksestä ja muista seikoista määräävää lainsäädäntöä ja panemalla se käytäntöön. Nämä "etniset" yksiköt ovat kuitenkin pääasiassa yleisiä hallituksia ja alkuperäisväestöt muodostavat ainoastaan pienen vähemmistön (1 - 15 %) niissä vielä viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneen venäläisten ja muiden kansallisuuksien poismuuttoliikkeen jälkeenkin. Näin alkuperäiskansojen mahdollisuus vaikuttaa tällaisten alueellisten hallitusten päätöksentekoon on pysynyt pohjoisilla alueilla vähäisenä. Monilla alueilla alueelliset hallitukset hyväksyivät lakeja ja käytäntöjä, jotka eivät täyttäneet keskushallinnon alkuperäiskansojen oikeuksia koskevia vaatimuksia.

1990-luvun loppuvuosina presidentti Putin yritti hillitä vallanhajauttamisen kehitystä ja saattaa alueelliset käytännöt liittovaltion määräysten mukaisiksi. Venäjän alkuperäiskansojen ryhmät ovat usein hakeneet liittovaltiolta turvaa perinteisten elinkeinojen harjoittamista uhkaavien alueellisten hallitusten käytäntöjä vastaan, erityisesti runsaasti maata vaativien teollisuuden kehityshankkeiden

yhteydessä. Vuonna 1990 perustettu näennäispoliittinen järjestö, Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen liitto (Russian Association Indigenous Peoples of the North, RAIPON) ja sen paikalliset osastot ovat saavuttaneet jonkin verran menestystä maa-alueita ja itsehallintoa tukevien liittovaltion ja alueellisten lakien muotoilussa (15-16).

"Pohjoisten vähälukuisten alkuperäiskansojen" luokkaan erillisiksi etnisiksi ryhmiksi itsensä tuntevien ihmisten yhteisöjen mahdollisuus vedota hallitukseen tämän tunnustuksen saamiseksi on tärkeä 1990-luvun jälkeinen kehitys. Neuvostoaikana valtio määrittä tällaisen tunnustuksen "ansaitsevat" ryhmät ja poisti säännöllisesti ryhmiä tunnustettujen "pohjoisten kansojen" luettelosta. Valtion vahvistama ryhmien oma tunnustaminen on tuottanut huomattavan lisäyksen pohjoisten kansojen määrässä, 26:sta noin 40:än, mukaan lukien useita ryhmiä, jotka olivat aiemmin valtion tunnustamia mutta sittemmin luettelosta poistettuja.

Teeman yhteenveto

Viime vuosikymmeninä on pyrkimyksenä ollut uudistaa Arktisen alueen poliittisia järjestelmiä kolonialismin purkamisen vuoksi. Tämä trendi voidaan nähdä osana kansallisvaltioiden rakentamisprosessia, jossa valtiolla on historiallisesti ollut hallitseva osa, homogeeninen kansallisvaltio oli ihanne ja assimilaatiostrategia oli virallinen käytäntö. Pohjois-Amerikassa tämän jälkeen seurasi usein vallan hajauttaminen, siis auktoriteetin siirtäminen keskushallinnolta alueelliselle tasolle. Tämän vuoksi kansainvälisten ihmisoikeuskehitysten inspiroimat alkuperäiskansojen kansallisvaltion rakentamisprosessit onnistuivat luomaan yhteyden alkuperäiskansojen poliittisten pyrkimysten ja nykyaikaisen Arktisen alueen kansallisvaltion rakentamisen välille. Kanadassa ja Grönlannissa alkuperäiskansat tavoittelivat kolonialismin purkamista neuvottelemalla keskushallinnon kanssa. Fennoskandiassa taas keskushallinnot ovat ainoastaan delegoineet käytännön auktoriteettia, kun taas Venäjällä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeistä hallinnon hajauttamista seurasi uusi keskittäminen. Alkuperäiskansojen pyrkimys itsehallintoon on useissa arktisen alueen osissa ollut tärkein hajauttamiseen vaikuttava voima.

Kanada: neuvottelujen ja sopimusten tilkkutäkki.

Luoteisterritorioiden inuiitit esittivät ensimmäiset itsehallintovaatimuksensa 1970-luvun alkupuolella ja tämä voimakas itsehallintopyrkimys johti jo vuonna 1976 Nunavutin perustamiseen. Vaikka inuvialuitit (läntisimmät inuiitit) pian erosivatkin prosessista, perusvaatimukset säilyivät ennallaan, kunnes Nunavut sai lainvoiman vuonna 1994. Vuonna 1976 alkanut prosessi oli pitkä ja monimutkainen. Vuonna 1982 kaikki Luoteisterritorion asukkaat äänestivät territorion jakamisesta. Nunavutin alueella 82 % äänestäjistä kannatti jakoa ja tämä määrä oli suurempi kuin territorion läntisten osien jakoa vastaan ollut enemmistö. Vuonna 1991 inuiittien neuvotteluryhmä ja hallitus tekivät puitesopimuksen ja vuonna 1992 määritettiin tarkka raja kaikkien alkuperäiskansojen kesken pidetyssä kansanäänestyksessä. Nunavutin alueen inuiitit ratifioivat sopimuksen samana vuonna erillisessä kansanäänestyksessä ylivoimaisella ääntenemmistöllä. Kanadan parlamentti hyväksyi Nunavut-lait vuonna 1993 ja Nunavut toteutui vuonna 1999. Vaikka inuiiteilla ei aluksi ollut valittuja edustajia, Kanadan hallitus suostui neuvottelemaan inuiittien johtavien järjestöjen kanssa. Ensimmäinen inuiitti valittiin parlamenttiin Ottawaan vuonna 1979, samana vuonna kuin alkuperäiskansat saivat avainaseman Luoteisterritorion juuri valitussa lakia säätävässä kokouksessa. Luoteisterritorion hallitus osallistui neuvotteluihin vasta myöhemmin, mikä edelleen vahvisti inuiittien puolesta neuvottelevien tahojen legitimitettä. 1980-luvulla Kanadan inuit Tapirissat onnistui lobbaamaan erillisen liittovaltion vaa-lipiirin, Nunatsiaqin, perustamisen, mikä varmisti inuiittien edustuksen Ottawan parlamentissa.

Kansanäänestykset ja neuvottelut olivat merkittäviä osia myös keskushallinnon ja Kanadan muiden osien alkuperäiskansojen välisissä neuvotteluissa, vaikka olosuhteet ovatkin olleet erilaisia. Nunavikissa prosessia vaikeutti vuoden 1975 maasopimus. Kanadan ja Québecin hallitukset sekä teollisuuden yhtiöt halusivat käyttää alkuperäiskansojen maata vesivoimaloiden perustamiseen ja inuiitit sekä Pohjois-Québecin creet hyväksyivät Jamesinlahden ja Pohjois-Québecin sopimuksen huomattavan painostuksen jälkeen. Vaikka sopimus hyväksyttiin kansanäänestyksessä neuvoteltuna laillisena puitteena alkuperäiskansojen oikeuksien, maavaatimusten ja -omistuksen sekä koulutuksen, terveydenhuollon ja talouden suhteen, Nunavikin inuiitit eivät milloinkaan ole tunteneet sopimusta omakseen. Myös toiveita aluehallinnon alaisesta poliittisesta autonomiasta eläteltiin. Tämä käsite on hyväksytty vähitellen Kanadan liittovaltion rakenteen yleisen hallinnon erääksi tasoksi (katso Nunavut-territorio). Useita tähän tavoitteeseen tähtäviä aloitteita on tehty. Näistä voidaan mainita esimerkiksi kansanäänestys, perustuslaillisiin asioihin keskittyvä vaali ja inuiittien perustama perustuslakikomitea. Nunavikin poliittinen sopimus, jonka allekirjoittajina olivat inuiitteja edustava Nunavik-puolue, Québecin hallitus ja Kanadan hallitus, allekirjoitettiin 5.11.1999. Tämä on askel kohti Nunavikin kaikki asukkaat kattavaa yleistä hallitusta Québecin ja Kanadan poliittisten rakenteiden puitteissa, mutta useita ongelmia on edelleen jäljellä eikä lopullista sopimusta ole saavutettu syyskuuhun 2004 mennessä.

Indian Brotherhood (Intiaaniveljeskunta) perustettiin vuonna 1969 edustamaan noin 7 000 intiaania, joita sopimukset koskevat, ja jotka ovat niiden kahden johtajan jälkeläisiä, jotka tekivät denejen ja kruunun väliset sopimukset vuosina 1899 ja 1921. Denet julkaisivat vuonna 1975 Dene Declaration -julistuksen, jossa mainittiin denejen oikeus perinteisiin maihinsa, itsemääräämiseen ja Kanadan perustuslain mukaiseen erikoisasemaan.

Luoteisterritorion dene-heimot esittivät Kanadan hallitukselle maitaan koskevan vaatimuksen vuonna 1976. Tämä sai neuvottelut käyntiin vuonna ja vuonna 1988 allekirjoitettiin Dene-Métis -yhdistyksen ja liit-tovaltton hallituksen välinen puitesopimus, joka hyväksyttiin vuonna 1990. Monet denet eivät kuitenkaan hyväksy sopimusta, sillä heidän oli luovuttava alkuperäiskansan jäsenen statuksesta saadakseen maata ja taloudellisia kompensatioita. Denejen kokouksessa esitettiin vaatimuksia neuvottelujen käynnistämisestä uudelleen, minkä tuloksena aloitettiin neuvottelut yksittäisten maavaatimusten ja itsehallinnon osalta. Gwich'in-, sahtu dene- ja mestitsikansat pääsivät pian sopimukseen liittovaltion hallituksen kanssa. Tämän jälkeen muut kansat ovat seuranneet esimerkkiä tai neuvottelut ovat käynnissä niiden osalta. Useisiin tähän asti neuvotelluista sopimuksista sisältyy lauseke itsehallintoneuvotteluista. Eräässä tapauksessa sopimukseen kuuluu reservaatien perustaminen Treaty Land Entitlement (Oikeutus sopimuksen mukaisiin maihin) -prosessin mukaan.

Yukonin intiaanien komitea perustettiin vuonna 1973 ja vuosina 1976 ja 1984 solmittiin kaksi alus-tavaa maavaatimuksia koskevaa sopimusta. Yukonin intiaanien komitean yleiskokous kuitenkin hylkäsi kummankin sopimuksen. Pääsyy tähän oli Yukonin ensimmäisten kansojen itsehallinto-oikeuksien ja -valtuuksien puuttuminen. Neuvotteluja jatkettiin vuonna 1985 ja tällä kertaa yhteisön osallistumista ja ensimmäisten kansojen kantoja painotettiin enemmän. Yukonin ensimmäiset kansat sekä liittovaltion ja territorion hallitus allekirjoittivat vuonna 1993 kattosopimuksen, jonka jälkeen yksittäiset Yukonin ensimmäiset heimot viimeistelivät itsehallintosopimukset. Nämä sopimukset tulivat voimaan 14.2.1995, kun Yukon First Nation Land Claims Settlement Act (Canada) (Yukonin ensimmäisen kansan maavaatimussopimuslaki) -laki ja Yukon First Nation Self-Government Act (Canada) (Yukonin ensimmäisen kansan itsehallintolaki) -laki hyväksyttiin. Kahdeksalla Yukonin neljästätoista ensimmäisestä kansasta on tällä hetkellä lainvoimaiset itsehallintosopimukset. (12).

Ryntäykset ja laskukaudet

Ryntäyksillä ja niiden jälkeisillä laskukausilla on ollut pitkäaikaisia vaikutuksia poliittiseen kehitykseen, sillä ne ovat pakottaneet alkuperäiskansoja toimimaan yhdessä. Näin kävi esimerkiksi suunniteltaessa 1970-luvulla putken vetämistä Beaufortinmereltä Mackenzien laaksoon. Tämä muodosti suoran ärsyksen Kanadan alkuperäiskansojen liikkeelle ja maaoikeuksien vaatimiselle. Vastaavasti saamelaisten itsemääräämisoikeuspyrkimyksen käynnisti Altajoen padon rakentaminen 1980-luvun alkuvuosina, vaikka saamelaisten maavaatimusten historia onkin alkanut jo tätä ennen.

Arktisen alueen hallintajärjestelmät

Alkuperäiskansojen erikoisaseman tunnustavien erilaisten hallintarakenteiden monilukuisuus on ollut tärkeä kehityssuunta arktisen alueen poliittisissa järjestelmissä. Tähän trendiin kuuluu runsaasti uusia sopimuksia ja instituutioita. Kaksi pääluokkaa ovat yleinen hallinto ja etninen itsehallinto.

Asymmetria ja territoriaalisuus analyttisen kehityksen pääakseleina

Useimmat poliittiset järjestelmät kattavat useita kulttuureja. Nämä kulttuurit saattavat tuottaa identiteettejä, jotka politisoituvat (17-19). Todennäköisyys sille, että kulttuurinen tai etninen identiteetti politisoituu, on lisääntynyt poliittisen itsehallinnon periaatteen levitessä globaalin kommunikaation avulla. Voimme siis odottaa identiteetiltään yksilöllisten ryhmien esittämien vaatimusten määrän kasvavan. Edellä laatikossa kuvattu Kanadan pohjoisosien tilanne on hyvä tämän trendin kuvaus.

Samalla valtioiden vastaukset tällaisiin vaatimuksiin suhtautumiseksi muuttuvat todennäköisesti yhä samankaltaisemmiksi, sillä valtioiden historiallisten vastausten, esimerkiksi kansanmurhan, karkotusten, sorron, assimiloinnin tai jopa eroamisvaatimukseen suostumisen ei katsota olevan legitiimiä nykyisissä demokraattisissa järjestelmissä. Valtiot siis turvautuvat yhä enemmän jonkinlaiseen päätöksentekovallan hajauttamiseen näiden vaatimusten täyttämiseksi (20).

Päätösvallan hajauttaminen identiteetiltään yksilöllisille ryhmille ei ole niin yksinkertaista kuin se ensivilkaisulla näyttäisi olevan. Toisen maailmansodan jälkeisen kauden lyhyt arviointi nostaa esiin kaksi tämän monitahoisen seikan erityisen tärkeää ulottuvuutta: territoriaalisuuden aste ja asymmetrian aste.

Puhtaasti territoriaaliseen tyyppivastaukseen kuuluu valtiorakenteen jonkinlainen alueellistaminen tai federalisoitumiskehitys. Jos tämä tehdään

symmetrisesti, päätäntävalta hajautetaan territoriaalisille alueille noudattaen ehdottomasti periaatetta, jonka mukaan kaikilla eri territoriaalisilla yksiköillä asuvilla henkilöillä on samat oikeudet riippumatta kuulumisesta identiteettiryhmiin (*jus solis* -periaate). Jos hajauttaminen taas toteutetaan asymmetrisesti, joillakin alueilla eläville henkilöille myönnetään suuremmat autonomiset oikeudet kuin muilla alueilla elävillä henkilöillä yksilöllisten identiteettien perusteella (*jus sanguinus* -periaate).

Alkuperäisasukkaiden vaatimusten käsittely yhteydessä Kanadassa on luotu asymmetrinen liittovaltio, jossa joillakin alueilla on enemmän autonomiaa kuin muilla alueilla, järjestelmään sisältyy siis territoriaalisuus ja asymmetria. Myös Neuvostoliitossa luotiin asymmetrinen federalismi. Neuvostoaikana järjestelmä oli käytännössä fiktiivinen, mutta nyt se ilmenee monilla eri tavoilla, jotka vaihtelevat alueen "statuksen" sekä väestöressurssien ja luonnonvarojen mukaan.

Myös hajautusprosesseja, joissa territoriaalisuuden käsitettä ei lainkaan ole, on käytetty. Saamelaiskäräjien äänioikeutettujen laskenta on tästä esimerkki. Kuka tahansa, joka täyttää tietyt identiteettiä koskevat vaatimukset (subjektiivinen itsemääritys ja objektiivinen kielivaatimus), on oikeutettu äänestämään vaaleissa, riippumatta maantieteellisestä sijainnistaan asuinmaassaan. Vastaavasti taas niillä, jotka eivät täytä näitä vaatimuksia, ei ole tätä oikeutta. Tämä tarkoittaa, että joillakin valtion asukkailla on tietyn identiteettiryhmän jäsenyyden perusteella suurempi oikeus autonomiaan kuin muilla maantieteellisestä sijainnista riippumatta.

Päätöksentekovallan hajauttaminen nykyisestä valtiokoneistosta voi siis tarkoittaa, että yksilöt saavat poliittista, kulttuurista ja/tai taloudellista autonomiaa alueelliseen yksikköön kuulumisen, identiteettiryhmän jäsenyyden tai näiden kahden yhdistelmän perusteella. Tämä tuottaa kaksiulotteisen asteikon, jota voidaan käyttää identiteettiryhmien esittämien vaatimusten ja valtion vastausten analysoimiseen.

Itsemääräämisoikeus

Arktisen alueen kontekstissa valtion vastauksia asymmetrian ja territoriaalisuuden suhteen ei voi käsitellä kiinnittämättä huomiota alkuperäiskansojen erikoisasemaan ja niiden itsemääräämisoikeuteen. Kuten *Luvussa 6. Oikeusjärjestelmät* tarkemmin kuvataan, itsemääräämisperiaate on kansainvälisen lain peruseriaate. Viimeaikaisissa keskusteluissa sen on katsottu koskevan myös alkuperäiskansoja, vaikka sen on perinteisesti katsottu koskevan kansallisvaltion oikeutta suhteessa muihin valtioihin. Käsite on kuitenkin dynaaminen ja itsemääräämisen sisältö sekä kansan tunnusmerkit ovat muuttuneet ajan mittaan, erityisesti Yhdistyneissä kansakunnissa.

Kansojen itsemääräämisen organisoimisesta ja institutionalisoinnista on useita malleja eikä kansojen itsemääräämisoikeuden periaate määritä, keitä kansat ovat tai mikä itsemääräämisen kohde tai yksikkö voi olla. Pyrkimys alkuperäiskansojen itsehallintojärjestelyihin tuntuu erityisen sopivalta tilanteissa, joissa alkuperäiskansojen ryhmä muodostaa pysyvän vähemmistön. Tästä on esimerkiksi Pohjois-Fennoskandian saamelaiden perinteiset kotimaat ja Yukonin ensimmäiset kansat. Alueelle muualta muuttaneista on näillä alkuperäiskansojen alueilla ajan mittaan tullut enemmistö. Tätä voidaan verrata alueisiin, joilla alkuperäiskansat ovat enemmistönä, esimerkiksi Grönlantiin ja Nunavutiin, jotka ovat yleisten hallitusten alaisuudessa. Valtioiden vastaukset alkuperäiskansojen vaatimuksiin itsemääräämisoikeudesta ovat muuttuneet koko ajan samankaltaisemmiksi. Alueilla, joilla alkuperäiskansat muodostavat jatkuvan vä-

hemmistön, muodostetaan kaksinkertaisia hallintojärjestelmiä.

Sirkumpolaarisessa pohjoisessa on erityyppisiä hallituksia. On ollut erityisen haasteellista löytää tapoja, jotka ottavat alkuperäiskansojen oman historian ja niiden senhetkisen laillisen statuksen huomioon. Useimmat arktisen alueen itsehallintorakenteet ja instituutiot perustuvat läntisiin lakeihin ja säädöksiin. Mikään arktisen alueen itsehallintomalleista ei suoranaisesti perustu tavanomaiselle hallinnolle, vaikka paikalliset kulttuurit heijastuvatkin poliittisten toimielinten mahdollisuuksiin ja tekoihin. Rakenteissa voidaan havaita olevan kaksi perustyyppiä: yleinen hallitus ja itsehallintojärjestelyt.

Yleinen hallitus

Yleiset hallitukset ovat mukana itsehallintojärjestelyissä ja uusien territorioiden luomisessa, joten kaikki tietyn ikärajan ylittäneet henkilöt ovat äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia lakiasäättävän kokouksen vaaleissa. Tämä koskee sekä Grönlannin itsehallintohallitusta ja sen parlamenttia että Nunavutin hallitusta ja sen lakiasäättävää kokousta. Virallisesti etnisyys ei ole relevantti tekijä poliittisen järjestelmän missään osassa. Tämä ei koske ainoastaan kansallista ja paikallista hallintoa, vaan myös poliittisia puolueita. Itsehallintojärjestelyt ovat territoriaalinen vastaus päätöksenteko-oikeuksien hajauttamiseen. Alkuperäiskansat muodostavat enemmistön näissä äskettäin muodostetuissa poliittisissa yksiköissä.

Venäjällä yleisen hallinnon erityismuunnoksia ovat autonomiset alueet (*okrug*), kansalliset alu-

Alkuperäiskansojen ääni alueellistamisprosessissa.

Alkuperäiskansojen oikeudet tunnustavien hallintojärjestelmien kehittyminen on joissakin tapauksissa samanaikaista alueellistamisprosessin kanssa, kuten esimerkiksi Euroopan unionissa. Tähän kuuluu uusia alkuperäiskansojen ja valtaväestön liittoumia. Esimerkiksi eurooppalaisessa alueellistamisprosessissa, joka on selvästi havaittavissa Ruotsissa ja Suomessa, myös saamelaisyhteys on tärkeä, ja se vaikuttaa sekä valtiolliseen suhtautumiseen saamelaisiin että suoraan saamelaisiin. Suomen ja Ruotsin EU-jäsenyydet ovat erityisesti luoneet tarpeen laajentaa EU:n profiilia pohjoisella ulottuvuudella pohjan luomiseksi Venäjän ja Baltian maiden vakausta ja turvallisuusyhteistyötä varten. Arktisen alueen alkuperäiskansojen edut ovat tärkeitä seikka myös Euroopan unionin ja Kanadan välisessä yhteistyössä. Pohjoisen ulottuvuuden toisen toimintaohjelman, 2004-2006, liitteessä 2 mainitaan: "Kaikkien pohjoisen ulottuvuuden kumppaneiden on kiinnitettävä erityishuomio alkuperäiskansojen etuihin suhteessa taloudelliseen toimintaan, erityisesti resursseja kuluttavaan teollisuuteen, siten, että alkuperäiskansojen perinnäisiä itsemääräämisoikeuksia, maa- ja kulttuurisia oikeuksia suojellaan." Tämä lausunto on saamelaiskomitean ja saamelaiskäräjien komitean EU:n komissiolle tekemän työn tulos. (Lisätietoja pohjoisen ulottuvuuden käytännöistä on *Luvussa 12. Sirkumpolaarisen pohjoisen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka.*)

eet (*rayony*) ja hallintokunnat (*sel'ksie administratsii*). Kansalliset alueet ja hallintokunnat, jotka alun perin perustettiin 1920- ja 30-luvuilla mutta poistettiin 1930-luvun loppupuolella, on herätetty uudelleen henkiin 1990-luvulla useilla pohjoisilla alueilla. Vaikka tällaisten piirien, alueiden ja hallintokuntien hallitukset edustavatkin yleistä hallintoa, viimeaikainen lainsäädäntö on osoittanut, että alkuperäiskansoille voidaan antaa etuoikeutettua kohtelua, esimerkiksi paikkakiintiö hallintoelimissä (21). Alkuperäiskansat ovat määrällisessä enemmistössä pääosin hallintokuntien tasolla.

Itsehallinto ja kaksirakenteisuus

Arktisella alueella on ryhdytty myös edistämään alkuperäiskansojen autonomiaa alueilla, joilla ne ovat vähemmistönä, laillisten ja poliittisten järjestelyjen avulla. Tämä kehitys on luonut kaksinkertaisen hallintojärjestelmän, jossa alkuperäiskansojen poliittiset järjestelyt toimivat samalla maantieteellisellä alueella samanaikaisesti yleisen hallinnon kanssa. Tästä on useita esimerkkejä.

Kanadassa Yukonin ensimmäisten kansojen itsehallintosopimuksiin sisältyy lainsäädäntövalta sekä valta tehdä päätöksiä alkuperäisten kulttuuriarvojen ja instituutioiden mukaisella tavalla. Lisäksi ne muodostavat itsehallinnolle laajan ja joustavan kehityksen, joka kehittyy Yukonin ensimmäisten kansojen määrittämällä vauhdilla. Tähän mennessä Yukonin ensimmäiset kansat ovat saaneet yksinoikeuden säätää omaa hallintoaan ja sisäisiä asioitaan koskevia lakeja. Niillä on myös valtuudet säätää koko Yukonin alueen kansalaisiin liittyviä lakeja ja muita lakeja, jotka koskevat kaikkia asutusalueella asuvia henkilöitä. Itsehallintosopimuksen mukaan Yukonin ensimmäiset kansat ja liittovaltion halli-

tus määrittävät alueet, joilla Yukonin ensimmäisten kansojen lait ohittavat liittovaltion lait, jos niiden välillä on ristiriita.

Alaskan heimojen hallitukset ovat myös julkisen hallintojärjestelmän kanssa rinnakkainen itsehallintojärjestelmä. Heimojen hallituksen on organisoitu kaksitasoisesti. Yhteisöjen alkuasukasväestö voi vaikuttaa useisiin päivittäiseen elämään liittyviin asioihin heimoneuvostojen avulla. Ylemmällä tasolla on 12 voittoa tuottamatonta alkuasukasliittoa. Yhdessä heimoneuvostojen kanssa niiden vaikutusvalta sosiaalisissa asioissa ja kulttuurikysymyksissä on erittäin suuri. Kaupungeissa ja kylissä toimii näiden alkuperäiskansojen itsehallintorakenteiden kanssa rinnakkain kaikkien asukkaiden valitsema valtuusto. Jopa maaseutuyhteisöissä, joissa Alaskan alkuperäisasukkaat muodostavat enemmistön, on yleensä kaupunginvaltuusto, joka toimii rinnakkain heimoneuvostojen kanssa. Yleinen hallintojärjestelmä toimii siis valtiollisella tasolla ja aluetason (*borough*) organisaatioissa, jotka toimivat kaupunginvaltuustojen ja valtion välisellä tasolla. Kahdella Alaskan alueella, North Slope Borough'ssa ja Northwests Arctic Borough'ssa, inupiat-enemmistö on voinut hyödyntää alueen öljy- ja mineraalivaroja paikallisen itsehallinnon toimien edistämiseksi. Lisätietoja on *Luvussa 7. Luonnonvarojen hallinta*.

Muita esimerkkejä alkuperäisasukkaiden julkisen hallinnon kanssa rinnakkaisesta itsehallinnosta ovat Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjät, jotka perustuvat kunkin valtion saamelaislakeihin. Nämä elimet ovat etnisiä hallituksia, ja ainoastaan saamelaisilla on oikeus rekisteröityä, äänestää, asettaa ehdolle ja tehdä esityksiä näissä vaaleissa. Pohjoismaiset saamelaislait asettavat äänestajakunnalle sekä objektiivisia että subjektiivisia

Grönlannin itsehallinto ja Nunavut

Grönlanti sai itsehallinnon 1.5.1979. Kaikki 18 vuotta täyttäneet Tanskan kansalaiset, jotka ovat asuneet vähintään kuusi kuukautta Grönlannissa, ovat äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia itsehallintoparlamentin vaaleissa. Tilapäisesti Grönlannin ulkopuolella asuvia grönlantilaisia varten on erikoissääntöjä. Tanskalaiset eivät ole koskaan olleet merkittävässä osassa Grönlannin itsehallintoparlamentissa. Tällä hetkellä ainoastaan yksi 31:stä jäsenestä on tanskalainen (tanskalaiset muodostavat 12 % väestöstä). Viime aikoina on pyritty saamaan useampia grönlantilaisia osallistumaan poliittiseen järjestelmään ja hallintoon, 20 vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna grönlantilaisten määrä johtavissa asemassa onkin lisääntynyt huomattavasti.

Nunavutissa kaikilla täysi-ikäisillä kanadalaisilla on äänioikeus ja heidät voidaan valita lakisäätävään kokoukseen. Tilapäisesti Nunavutin ulkopuolella asuvalla inuiitilla ei ole erityisoikeuksia Nunavutissa. Nunavutin hallitukselle myönnetty oikeudet ja vastuut noudattavat Kanadan liittovaltion yleisiä sääntöjä, vaikka jatkuva vallan hajauttamisprosessi siirtääkin yhä enemmän valtaa Ottawasta Nunavutiin ja muille alueille. Tämä tekee näistä alueista jatkuvasti tasa-arvoisempia Kanadan provinssien kanssa.

ehtoja. Kaiken perustana oleva subjektiivinen elementti on itsensä saamelaiseksi tunteminen, kun taas objektiiviset ehdot liittyvät saamenkieleen. Tärkein saamelaiskäräjien takuu on juuri se, että ne ovat saamelaisten itsensä itseään varten valitsemia. Nämä käräjät käyvät auktoriteettikysymyksistä jatkuvaa vuoropuhelua pohjoismaiden hallitusten kanssa, ja jonkin verran hallinnollisiin seikkoihin liittyvää valtaa onkin siirretty niille. Muodollisesti saamelaiskäräjien asema on puhtaasti neuvoa-antava. Todellisuudessa niillä on kuitenkin keskeinen poliittinen rooli kansallisissa perustuslaillisissa järjestelmissä saamelaisten poliittisiin kysymyksiin liittyvissä seikoissa, ja ne toimivat hallintoeliminä ja toimeenpanoeliminä valtioiden päätoimintalinjojen toteuttamisessa. Saamelaisten kansana saavuttamat poliittiset oikeudet voidaan ymmärtää saamelaisten kansallisiin perustuslakeihin saavuttaman voimakkaamman vaikutusvallan kontekstissa (22).

Saamelaiskäräjien poliittisen autonomian vahvistamisprosessi on ollut kaikkein merkittävin Norjassa. Viime aikoina solmitut Norjan saamelaiskäräjien ja maakuntien väliset sopimukset voivat luoda yhteistyölle pohjan myös alueellisella tasolla. Tähän asti saamelaiskäräjät ovat solmineet sopimukset kahden pohjoisimman maakunnan kanssa. Sopimukseen sisältyy saamelaisille poliittisesti tärkeisiin seikkoihin liittyvien toimien koordinointi ja yhteistyö sekä velvollisuuksien ja vastuiden jakamisen valmistelu.

Kysymys saamelaisten vaikutusvallasta ei liity pelkästään yksittäiseen valtioon ja sen alkuperäiseen saamelaisvähemmistöön, vaan se on valtioiden rajat ylittävä kysymys. Saamelaiskäräjien välinen virallinen kansainvälinen yhteistyöelin on Saamelainen parlamentaarinen neuvosto. Sen

toiminta suuntautuu lähinnä Euroopan unioniin päin.

Kanadalaisen ja pohjoismaisen järjestelmän itsemääräämisjärjestelyjen vertailusta ilmenee liittovaltiojärjestelmän edut verrattuna unitaarisiin valtiojärjestelmiin. Toimeenpanovallan ja lainsäädäntövallan jakamisen periaate liittovaltiojärjestelmissä, joissa liittovaltion sisäinen lainsäädäntövalta on jaettu kansalliselle hallitukselle ja sen aliyksiköille, luo tilaa sekä itsehallintojärjestelyjen kompetenssin että alueellisten yleisten hallitusten kompetenssin laajentamiselle. Unitarisissa valtioissa vallan siirto tai delegoiminen on yleisempää. Näin myös saamelaisten tapauksessa. Tällainen vallan hajauttaminen ei kuitenkaan poista keskushallituksen valtaa säätää vallan hajauttamisen kohteena oleviin seikkoihin liittyviä lakeja. Grönlannin suhteen on kuitenkin havaittava, että Tanskan parlamentti ei voi kumota itsehallintoa.

Maavaatimussopimukset

Hallitusten kolmas vastaustyyppi alkuperäiskansojen vaatimuksiin on ollut maavaatimuksia koskevien sopimusten neuvottelemineen. Näin muodostuneet poliittiset rakenteet voivat toimia rinnakkain sekä yleisten hallitusten että itsehallintohallitusten kanssa. Alaskan melko monimutkaisessa hallintorakenteessa vuoden 1971 Alaska Native Claims Settlement Act-lain (ANCSA) perusteella muodostetut alkuasukkaiden korporaatiot kuuluvat tähän kolmanteen vaihtoehtoon. ANCSA oli sirkumpolaarisen pohjoisen ensimmäinen moderni maavaatimuksia koskeva sopimus, ja sen vuoksi periaatteet ja rajoitukset ovat olleet erittäin tärkeitä esimerkiksi Kanadan pohjoisosissa kehi-

Saamelaiskäräjät

Suomen saamelaiskäräjät saivat toimivaltuuden tammikuussa 1996 ja niillä on 21 valittua jäsentä. Norjan saamelaiskäräjät perustettiin vuonna 1989 ja niihin kuuluu Norjan 13 vaalipiiristä valitut 39 edustajaa. Vuonna 1993 perustetut Ruotsin saamelaiskäräjät muodostuvat 31 jäsenestä, jotka valitaan yhdestä, koko maan kattavasta vaalipiiristä. Näiden saamelaiskäräjien tehtävät ja toimet eroavat toisistaan, mutta niille on yhteistä niiden kyky nostaa esille asioita ja antaa julkilausumia niiden toimialaan liittyvistä seikoista. Suomessa perustuslaissa suojattu kulttuuriautonomia, viranomaisten neuvotteluvollisuus ja saamelaiskäräjien edustus-oikeus ja -velvollisuus ovat tärkeitä tätä itsehallintoa vahvistavia seikkoja. Tähän verrattuna Norjan saamelaiskäräjien asema on laillisesti melko heikko, mutta se ovat kuitenkin onnistunut kehittymään keskeiseksi poliittiseksi vaikuttajaksi. Norjan saamelaiskäräjien taloudellinen asema on myös paljon parempi kuin Suomen ja Ruotsin saamelaiskäräjien (13).

tetyille malleille. Nämä korporaatiot ovat usein avainasemassa alkuperäiskansojen keskuudessa ja ne ohjaavat monia arkipäivään vaikuttavia seikkoja. Vaikka korporaatiot itse asiassa ovatkin voittoa tuottavia yrityksiä, niitä tulee käsitellä hallintorakenteina.

Maavaatimussopimuksen perusajatus on, että alkuperäiskansat luovuttavat alkuperäisasukkaiden oikeuksiin perustuvia alueellisia oikeuksia. Näistä oikeuksista luovutaan vastineena tiettyjen maa-alueiden hallinnasta ja kertakaikkisesta rahallisesta korvauksesta. Alaskassa alkuperäiskansat saivat 11 % vaatimistaan maista. Maita ja rahallisia korvauksia hallinnoimaan perustettiin 13 alueellista osakeyhtiötä ja yli 200 kyläkorporaatiota, jotka toimivat yrityslain mukaan ja joiden osakkeenomistajia ovat rekisteröidyt alkuperäisasukkaat. Alaskan alkuperäisasukkaan statuksen tärkein ehto on syntyperä. Kun ANSCA hyväksyttiin vuonna 1971, kaikki, jotka voivat todistaa neljäsosan verenperimän, voivat liittyä alkuasukasosakeyhtiöön ja ryhtyä osakkeenomistajaksi. Ainoastaan ennen vuotta 1971 syntyneillä voi ANSCAn mukaan olla osakkeita, mutta osakkeita voi periä.

Kanadan maavaatimussopimukset, esimerkiksi Jamesinlahden ja Pohjois-Québecin sopimus (1975), Inavialuitin lopullinen sopimus (1984) ja Nunavutin maavaatimussopimus (1993) noudattavat pääperiaatteeltaan Alaskan mallia. Erittäin tärkeä ero kuitenkin on, että nämä ovat kattavia sopimuksia, jotka koskevat maan ja rahallisen korvauksen lisäksi useita muita esimerkiksi maan ja luonnonvarojen käyttöön, työllisyyteen sekä ympäristökysymysten hallintaan liittyviä etuja. Nunavut-sopimukseen sisältyy myös poliittinen suostumus Nunavutin yleisen hallinnon järjestämisestä. Maan hallinta ja sen käytön ohjaaminen on Kanadassa rajallisempaa kuin Alaskassa, se on myös demokraattisempaa ja muistuttaa enemmän yleistä hallintolaitosta. Nunavutissa maita ja rahallisia korvauksia tarkkailee inuiittien valitsema organisaatio, Nunavut Tunngavik Inc. Tämä organisaatio käyttää huomattavaa poliittista valtaa, ja välillä esiin nouseekin kysymys siitä, kummalla

valta Nunavutissa todellisuudessa on: Tunngavik Inc:illä vai Nunavutin hallituksella.

Tähän mennessä maavaatimussopimukset ovat olleet merkittävässä asemassa lähinnä Pohjois-Amerikan arktisilla alueilla.

Venäjällä "maavaatimusten" kehitys on ollut toisenlaista (23). Alkuperäiskansojen ryhmät, jotka haluavat jatkaa "perinteisiä" tapojaan, esimerkiksi metsästystä ja porotaloutta, voivat anoa maaosuutta. Näistä maista tulee tämän jälkeen teoriassa erottamattomia ja ne suljetaan teollisen rakentamisen ulkopuolelle, elleivät oikeuden haltijat suostu tällaiseen kehitykseen. Venäjän pohjoisosiin on perustettu satoja tällaisia territorialisoituja ryhmiä (*obshchiny*), vaikka tämän toteuttamisen helppous vaihtelee huomattavasti alueellisesti. *Obschiny*n perustamista koskeva liittovaltion laki vuodelta 2000 ohitti paikalliset asetukset (tai niiden puuttumisen) (24). Pääoman puute ja neuvostoajan jälkeinen valtion tukien romahtaminen johtivat monien näiden alueiden katoamiseen pian niiden perustamisen jälkeen. Samanaikaisesti teollisuuden intressit ovat estäneet muiden ryhmien mahdollisuuden hankkia tällaisia maita (25-26).

Tämän kehityksen kanssa rinnakkainen kehityslinja on ollut paljon suurempien "luonnon perinteisen käytön alueiden" perustaminen. Nämä alueet ovat teollisuuden kehityksen ulkopuolelle jätettyjä alueita (obshchina-maat voivat olla päällekkäin näiden alueiden kanssa tai kokonaan niiden sisäpuolella) (27-28). Tällaisten "luonnon perinteisen käytön alueiden" perustamisen salliva liittovaltion laki hyväksyttiin vuonna 2001 (29). Alkuperäiskansojen ryhmät pyrkivät nyt muodostamaan useita tällaisia "malliterritorioita" lain sovellettavuuden haasteiden havaitsemiseksi.

Teeman yhteenveto

Laajemman alueellisen autonomian ja alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden vaatimusten avulla on onnistuttu muodostamaan Arktiselle alueelle sekä uusia alueellisia yleisiä hallituksia että erilaisia alkuperäiskansojen itsehallinnon

Suktul – jukagir-kansan itsehallinto

Eräs lukumäärältään pienimmistä Venäjän pohjoisista kansoista on jukagir-kansa, jonka kotimaahan kuuluu Venäjän koillisosan alueita, mukaan lukien Sahan tasavalta (Jakutia) ja Magadanin provinssi. Sahan tasavallan jukagirit onnistuivat hankkimaan itselleen erityislain, joka takaa jukagireille itsehallinnon kahdessa hallintokunnassa, joihin suuri osa kansan väestöstä on keskittynyt, Nelemnoessa ja Andrushkinossa. Tasavalta sääti vuonna 1998 tätä koskevan lain, joka tunnetaan jukagirinkielisellä itsehallintoa tarkoittavalla sanalla *suktul*. Tasavallan muut alkuperäiskansat ovat harkinneet vastaamaan itsehallintolakiin pyrkimistä.

muotoja. Toisaalta voidaan havaita yleinen päätöksentekovallan hajauttamisen trendi. Samalla kuitenkin myös territoriaalisuuden ja asymmetrian määrä vaihtelevat runsaasti eri itsehallintojärjestelmien kesken. Joillakin alueilla on itse asiassa kaksinkertaiset rakenteet, joissa nämä kaksi hallintotyyppiä ovat olemassa rinnakkain. Joskus rakenteisiin kuuluu myös maavaatimussopimusten yhteydessä luotuja osakeyhtiöitä. Laajemmassa perspektiivissä tätä voidaan kuvata prosessiksi, jossa etnisistä ja kulttuurisista identiteeteistä tulee poliittisia identiteettejä. Tällöin Arktisen alueen ihmisten on osattava suhtautua moninkertaisen poliittisen identiteetin vaihteleviin asteisiin. Jokin näistä voi liittyä henkilön etniseen ryhmään, toinen taas paikalliseen tai alueelliseen hallitukseen, kolmas valtioon ja joissain tapauksissa jopa ylikansallisiin elimiin, esimerkiksi Euroopan unioniin. Kun ihmiset oppivat elämään asymmetristen järjestelyjen kanssa, oletamme, että voimme havaita Arktisen alueen poliittisten järjestelmien legitimitetin yleisen lisääntymisen ja siirtymän yhdestä, eksklusiivisesta poliittisesta identiteetistä kohti moninkertaisia, yhteensopivia identiteettejä Martínez Herreiran kartoittamien trendien mukaisesti (20). Lisäksi oletamme, että kun alkuperäiskansojen vaatimuksia otetaan huomioon Arktisen alueen demokraattisissa valtioissa, niiden on ryhdyttävä suuntautumaan kohti jonkinlaista useista kansallisuuksista muodostuvaa demokratiaa Michael Keatingin kuvaamalla tavalla (30).

Keskeiset johtopäätökset

Historiallisesti kansallisvaltioiden rakentamisprosessit ovat Arktisella alueella noudattaneet kansallisvaltion muodostamisen, standardoinnin ja integraation teoreettista mallia. Historiallisesti suhtautumista alkuperäiskansoihin voidaan kuvata paternalistiseksi, jossa valtion käsitys integroinnista oli niin puheiden kuin tekojen tasolla käytännössä assimilaatiota.

Valtioiden tarve ja halu käyttää Arktisen alueen luonnonvaroja liittyy läheisesti valtioiden siirto-maahistoriaan. Samanaikaisesti alkuperäiskansoilta on ollut tunnustettu erikoisasema, jota kuvaavat historialliset sopimukset Pohjois-Amerikassa, entisen Neuvostoliiton ”Pohjoisen vähälukuisten kansojen” virallinen luokitus, Grönlannin itsehallinto ja Fennoskandian saamelaisten oikeuksien historiallinen tunnustaminen. Arktisen alueen valtioiden erityispiirre on ollut alkuperäiskansojen toiminta itsenäisinä poliittisina tekijöinä nykyaikaisessa kansallisvaltion rakentamisprosessissa.

Nykyisin niin muodollisena ihanteena kuin käytännön politiikkanakin tuntuu olevan yleisesti hyväksytty alkuperäiskansojen vaikutusvallan lisääminen, vaikka todelliset poliittiset ja hallinnolliset ratkaisut vaihtelevatkin valtiosta toiseen. Eräs alueellisen autonomian kasvuun läheisesti liittyvä vastaus on yleisten hallitusten perustaminen. Tämä ratkaisu on ollut näkyvin alueilla, joilla alkuperäiskansat muodostavat enemmistön. Itsehallinto on ollut toinen ratkaisu, ja se saattaa olla osa kaksinkertaista järjestelmää, jossa alkuperäiskansojen järjestelyt toimivat samanaikaisesti saman alueen yleisen hallinnon kanssa. Itsehallinnon instituutiot voivat toimia jopa valtionhallinnon eliminä saamelaiskäräjien tapaan.

Osallistumisen tasosta päätöksenteon hajauttamisessa, territoriaalisuuden asteessa ja itsehallintojärjestelmien asymmetriassa tulee kriittinen tekijä. Neuvotteluissa on voitava osoittaa alkuperäiskansojen korkea osallistumisaste. Tämä on tapahtunut neuvoteltaessa maavaatimussopimuksista Kanadassa, ja se on leimannut myös itsehallintojärjestelyjen toteuttamista Grönlannissa. Millään muilla pohjoisilla, arktisilla alueilla alkuperäiskansat eivät ole olleet samanarvoisia neuvottelukumppaneja alkuperäiskansojen erikoisjärjestelyjen toteuttamisvaiheessa.

Vertailu Nunavutin ja The Alaska Native Claims Settlement Act-lain (ANCSA) välillä

	Nunavut	ANCSA
Kompensoitu maa vaadittuihin maihin verrattuna	18%	11%
Maanpinnan alaiset oikeudet vaadittuihin maihin verrattuna	1.80%	11%
Pinnankäyttöoikeudet luovutettuihin maihin	82%	0%
Hyödynjakosopimukset	+	-
Ei-uusiutuvien luonnonvarojen hyödyntämisrojalit omistamattomilla mailla	+	-
Poliittinen sopusointu	+	-
Kaikilla alkuperäiskansoilla on yhtenäiset oikeudet	+	-
Osuudet ja hyödyt voidaan siirtää ei-alkuperäiskansoille	-	+
Maat voidaan myydä	-	+

Tiedonaukot

Arktisen alueen nykyaikaiset itsehallintojärjestelyt ovat edelleen suhteellisen tuoreita, ja tulevaisuudessa tehtävät vertailututkimukset voivat todennäköisesti antaa lisätietoja erilaisten poliittisten järjestelyjen vaikutuksesta inhimilliseen kehitykseen.

Ihmisten osallistumista poliittisiin järjestelmiin ja poliittisen toiminnan kannalta tärkeisiin toimiin ja instituutioihin, kuten esimerkiksi tiedotusvälineet, on tutkittava lisää.

Lähteet ja viitteet

1. S. Rokkan, *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan*, P. Flora, Ed. with S. Kuhnle, D. Urwin (Oxford Univ. Press, Oxford, 1999).
2. Y. Slezkine, *Arctic Mirrors. Russia and the Small Peoples of the North* (Cornell Univ. Press, Ithaca, 1994).
3. N. Vakhtin, *Native Peoples of the Russian Far North* (Minority Rights Group, London, 1994).
4. E. Niemi, "Kultur møte, etnisitet og statlig intervensjon på Nordkalotten. Et historisk perspektiv," in *Den nordiska mosaiken Rapport, humanistdagarna 15-16 mars 1997*, Uppsala universitet, Uppsala, 1997), pp. 261-272.
5. S. Pedersen, "Statens eiendomsrett til grunnen i Finnmark—en del av den interne 'kolonihistorie'," in *Samer og nordmenn*, H. Eidheim, Ed (Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 1999).
6. K. E. Eriksen, E. Niemi, *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860—1940* (Universitetsforlaget, Oslo, 1981).
7. D. Lewis, *Indigenous rights claims in welfare capitalist society: recognition and implementation. The case of the Saami people in Norway, Sweden and Finland* (University of Lapland, Arctic Centre Report, Rovaniemi, 1998).
8. I. Roung, *Samerna* (Bonniers, Stockholm, 1982).
9. N. J. Nystø, "Najonalstat og minoritet. En komparativ studie av norsk og svensk samepolitikk," Hovedfagsoppgave, Institutt for samfunnsfag, Universitetet i Tromsø (1993).
10. D. Sanders, "The report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples: seeking coherence in Canadian aboriginal policy," in *Samiske rettigheter – utfordringer lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt*, E-G. Broderstad, Ed, (Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø, 1998).
11. A. Cairns, *Citizens Plus. Aboriginal Peoples and the Canadian State* (UBC Press, Vancouver Toronto, 2000).
12. Daryn Leas, unofficial paper prepared for IWGIA, 2003.
13. J. B. Henriksen, "Saami parliamentary co-operation. An Analysis" (Nordic Sami Institute, IWGIA Document No. 93. Guovdageaidnu and Copenhagen, 1999).
14. T. Heleniak, "Migration from the Russian North during Transition, Social Protection," Discussion Paper Series, Paper No. 9925, World Bank, September 1999.
15. R. S. Moiseev, *Nekotorye voprosy upravleniya razvitiem severnykh rayonov Rossii v kontse XX veka* (Kamchatskiy pechatnyy dvor, Petropavlovsk-Kamchatskiy, 1999).
16. V. Kryazhkov, "Uchastie korennykh malochislennykh narodov v politicheskom voleobrazovanii (gosudarstvenno-pravovye voprosy)," *Gosudarstvo i pravo* 1:20-25 (2000).
17. E. Gellner, *Nations and Nationalism* (Blackwell, Oxford, 1983).
18. A. D. Smith, "State Making and Nation Building" in *States in History*, J. A. Hall, Ed. (Blackwell, Oxford, 1986).
19. J. J. Linz, "State Building and Nation Building" *European Review* 1(4): 355 (1993).
20. E. Martínez-Herrera, "From nation building to building identification with political communities: consequences of political decentralization in Spain, the Basque Country, Catalonia and Galicia, 1978-2001" *European Journal of Political Research* no. 41: 421 (2002).
21. Venäjä, "O garantiyakh prav korennykh malochislennykh narodov Rossiyskoy Federatsii," Venäjän federaation laki 82-F3, 30.4.1999.
22. Cf. Saami Parliament (Norwegian) Plan 1991-1993:13.
23. G. Fondahl, G. Poelzer, "Aboriginal land rights in Russia at the beginning of the twenty-first century" *Polar Record* 39 (209):111 (2003).
24. Venäjä, "Ob obshchikh printsipakh organizatsii obshchin korennykh malochislennykh narodov Severa, Sibiri i Dal'nego Vostoka Rossiyskoy Federatsii," Venäjän federaation laki 104-F3, 20.7.2000.
25. N. Novikova, "'Rodovye ugodya': perspektivy pravovogo pluralizma (predstavleniya predstaviteley korennykh narodov i zokonodateley)," *Gosudarstvo i pravo* 6:102 (2000).
26. J. Ziker, "Assigned territories, family/clan/communal holdings, and common-pool resources in the Taimyr Autonomous Region, Northern Russia" *Human Ecology* 31(3):331 (2003).
27. O. Murashko, "Etnoekologicheskie refugium: kontseptiya sokhraneniya tradicionnoy kul'tury i sredy obitaniya korennykh narodov Severa," *Etnograficheskoe obozrenie* 5:83 (1998).
28. O. Murashko, "Kak mozhno realizovat' konstitutsionnoe pravo na zashchitu is iskonnoy sredy obitaniya i tradicionnogo obraza zhizni,"

6 Oikeudelliset järjestelmät

Johtava kirjoittaja:

Nigel Bankes, Calgaryn yliopisto, Kanada.

Avustavat kirjoittajat:

Guðmundur Alfreðsson (Raoul Wallenberg -instituutti, Lundin yliopisto), Christina Allard (Luulajan tekninen yliopisto), Dalee Sambo Dorough (Inuiittien sirkumpolaarinen neuvosto, Alaska), Guðrún Gauksdóttir (Reykjavikin yliopisto), Ekaterina Goudina (Calgaryn yliopisto), Tore Henriksen ja Ingvild Ulrikke Jacobsen (Tromssan yliopisto), Timo Koivurova (Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti, Arktinen keskus, Lapin yliopisto), Hanne Petersen (Kööpenhaminan yliopisto) ja Michael Moers Wenig (Kanadan luonnonvaroja koskevien lakien instituutti).

Oikeusjärjestys, laki, luo välttämättömän toimintaympäristön kestävän kehityksen sosiaalisille, taloudellisille ja ekologisille tavoitteille. Luonnon järjestelmiä ei voi hallita, mutta sosiaalisten järjestelmien ja luonnon järjestelmien välisen vuorovaikutuksen inhimillistä osaa voi yrittää hallita. Oikeus, laki, on keskeinen väline näiden vuorovaikutusten hallinnassa. Oikeusjärjestys auttaa määrittämään omaisuuden ja omistamisen kaltaiset peruskäsitteet. Se auttaa oikeuksien ja velvollisuuksien määrittämisessä ja niin yksilöiden kuin kansojenkin ihmisoikeuksien suojelemissa.

Tässä luvussa on kolme pääaihetta, joita käsitellään Arktisen alueen oikeusjärjestelmien globaalien trendien ja perusominaisuuksien lyhyen esittelyn jälkeen. Ensimmäinen näistä aiheista on alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustamisen yleistyminen. Toinen käsittelee luonnonvarojen omistusta. Kolmas on oikeusjärjestyksen perustuvan vallan siirtäminen alueellisille hallituksille. Kussakin aiheessa käsitellään tapoja, joilla arktiset alueet voivat palauttaa itselleen maan ja luonnon-

varojen hallinnan. Erillisessä lyhyessä artikkelissa käsitellään kahden arktisen valtion, Kanadan ja Yhdysvaltojen, esittämiä kantoja osana yritystä käsitellä Yhdistyneiden Kansakuntien alkuperäiskansojen oikeuksien julistusta.

Oikeuden kehityksen trendit ja perinteet

Tässä luvussa käsitellään pääosin Arktisen alueen valtioiden sisäisiä lakeja eikä niinkään kansainvälistä oikeutta. Arktisen alueen valtioiden oikeusjärjestykset ja niiden nykyiset kehityssuunnat kuuluvat kuitenkin globaaliin kontekstiin. Tässä osassa luodaan siksi lyhyt katsaus Arktiseen alueeseen liittyviin globaaleihin kehityssuuntiin ja oikeuskäytäntöön liittyviin perinteisiin.

Oikeusjärjestelmien globaali kehitys kohti tiiviimpää integraatiota

Oikeusvertailun tutkijat ovat havainneet useita globaaleja trendejä. Eräs näistä on suuntautuminen kohti demokratiaa ja ihmisoikeuksia sekä lailisuusperiaatteen korostaminen (1). Useiden eri alojen tutkijat ovat korostaneet myös globalisointitrendiä (2) sekä eri oikeusjärjestelmien tiiviimpää integroitumista.

Globalisointitrendi heijastuu kansainvälisen kaupan sääntöjen kehittämisessä Maailman kauppajärjestön sekä alueellisten kaupallisten ja poliittisten aloitteiden (3) kautta. Se heijastuu myös yleisten ihmisoikeusnormien (4) kehityksessä sekä monenkeskisten ympäristönsuojelu-sopimusten kasvavassa määrässä. Näitä ovat esimerkiksi ilmastomuutosta koskeva puitesopimus ja sen Kioton pöytäkirja, Tukholman POP-sopimus sekä Wienin sopimus ja otsonikerrosta heikentäviä aineita koskeva Montrealin pöytäkirja (5-6), jotka kaikki ovat tärkeitä myös Arktisen alueen kannalta.

Näiden globaalien kehityssuuntien lisäksi analyytikot kiinnittävät yhä enemmän huomiota kansainvälisen oikeuden ja kansallisen oikeuden suhteeseen (7-8). Koska kansainvälinen oikeus vaatii tiukempia sitoumuksia (9) kansallisilta hallituksilta, kansainvälistä oikeusjärjestystä ja sen lainsäädäntöprosesseja koskevien kysymysten merkitys lisääntyy jatkuvasti (10).

Oikeusjärjestelmien integroinnin ja yhdenmukaistamisen suuntaus on selkeimmin nähtävissä Euroopan unionin jäsenvaltioissa. Tämä on havaittavissa esimerkiksi toisen järjestelmän lakien vapaaehtoisena käyttöönottamisena. Tämä eroaa eurooppalaisen kolonisaation aikakaudelle tyypillisestä uusien normien tuomisesta pakkokeinojen avulla (11). Vaikka oikeusjärjestelmien integraatio valtioiden rajojen yli lisääntyykin, oikeusjärjestelmät samalla erikoistuvat jatkuvasti yhä pienemmiksi osa-alueiksi esimerkiksi ympäristöoikeuden, kauppaoikeuden, alkuperäiskansojen oikeuden ja terveysoikeuden aloilla.

Näiden suuntausten merkitykset Arktisen alueen oikeusjärjestelmiin ovat kolmitasoisia. Ensimmäiseksi kansainvälisen ihmisoikeussäännösten kehittyminen luo standardit, joiden perusteella Arktisen alueen kansallisia lakeja arvioidaan. Toiseksi oikeusjärjestelmien yhdenmukaistaminen luo mahdollisuuksia toisilta alueilta peräisin olevien ajatusten tuomiseen yhteisten ongelmien ratkaisemiseksi. Kolmanneksi, jatkuvasti kasvava tietoisuus globaalista vuorovaikutuksesta vaatii toimia myös oikeuden suhteen sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla, useilla eri alueilla kaupasta ympäristöön.

Oikeusjärjestelmien erilaisuus

Historian, perinteen ja sosiokulttuuristen arvojen jäljet näkyvät kansallisissa oikeusjärjestelmissä. Näiden perinteiden sisällä arktisen tietoisuuden ilmaantuminen on erittäin uusi kehityssuunta. Näin ollen ei ole yllättävää, että Arktisen alueen oikeusjärjestelmät ovat heterogeenisiä.

Yhdysvalloissa on common law -järjestelmä, jolle on tyypillistä oikeusistuinten päätösten korostaminen oikeuden itsenäisenä lähteenä (12). Kanadassa tämä common law -järjestelmä on yhdistynyt Quebecin siviilioikeusjärjestelmään ja Kanadassa katsotaankin olevan kaksimuotoinen oikeusjärjestelmä. Siviilioikeusjärjestelmän juuret ovat roomalaisessa oikeudessa ja perinteisesti siinä luotetaan kattavaan kirjoitettuun lakiin oikeusjärjestelmän tuottaman materiaalin järjestämiseksi. Pohjoismaiset oikeusjärjestelmät perustuvat varauksin siviilioikeuden perinteeseen, sillä roomalainen oikeus ei ole ollut keskeisessä osassa niiden kehityksessä.

Pohjoismaiden yhteinen historia on ollut paljon tärkeämpi vaikuttaja, ja se onkin varmistanut Pohjoismaiden oikeusjärjestelmien läheisen vuorovaikutuksen (12). Marxisin oma oikeusteoria edellytti entisen Neuvostoliiton sijoittamista erilliseen luokkaansa, mutta nykyisin Venäjän katsotaan kuuluvan siviilioikeutta käyttävien maiden joukkoon. Vaikka siviilioikeus- ja common law -järjestelmien välinen perimmäinen ero säilyykin, maailmanlaajuisella integraatiolla on mahdollisuus purkaa sitä. Näkyvissä on myös merkkejä yhteisestä näkökannasta lainsäädäntötoimien uudemmissa alueilla, esimerkiksi ympäristövaikutusten arvioimista, uhanalaisia lajeja ja luonnonvarojen käyttöä koskevista säännöistä.

Yhtäläillä olennainen oikeusjärjestelmien välinen ero on liittovaltioiden ja unitaaristen valtioiden välinen ero. Liittovaltiossa liittovaltion hallituksella on yksinoikeus kansainvälisissä asioissa (ja ainoastaan liittovaltion hallitus on kansainvälinen oikeushenkilö), mutta liittovaltion sisäinen lainsäädäntöoikeus on jaettu liittovaltion hallituksen ja liittovaltion aliyksiköiden kesken.

Unitarisissa valtioissa kaikki lainsäädännöllinen valta kuuluu kansalliselle hallitukselle, ja alueilla sekä kunnilla on ainoastaan delegoitua lainsäädäntövaltaa. Tanska, Suomi, Ruotsi, Norja ja Islanti ovat kaikki unitarisia valtioita. Kanada, Venäjän federaatio ja Amerikan Yhdysvallat ovat liittovaltioita, mutta tätä karkeata jakoa on täsmennettävä. Esimerkiksi Kanadan pohjoisosien kolmella territoriolla ei ole provinssin asemaa liittovaltion aliyksikkönä. Venäjän liittovaltiojärjestelmä on toisenlainen, sillä liittovaltion hallituksella on laajat lainsäädäntöoikeudet ja koska liittovaltioon kuuluu niin runsaasti ja niin monia erilaisia liittovaltion aliyksiköitä. Federaatioon kuuluu 89 "subjektia", esimerkiksi tasavaltoja, oblasti, okrugeja ja autonomisia alueita.

Unitariset valtiot voivat sallia jonkinasteisen lainsäädäntövallan siirron paikallisille tai alueellisille hallituksille, mutta tämä ei poista keskushallinnon valtaa säätää niitä koskevia lakeja. Tanskan suhteet Grönlantiin ja Färseeriin muodostavat tästä säännöstä poikkeuksen. Tanskan parlamentti on käytännössä luopunut oikeudestaan säätää näiden kahden alueen paikallisia asioita koskevia lakeja niiden itsehallintojärjestelyjen myötä (Färseeret vuodesta 1948 ja Grönlanti vuodesta 1979 lähtien). Yleisemmät asiat, esimerkiksi puolustus, kansalaisuus ja pankkiasiat ovat edelleen Tanskan keskuhallinnon vastuulla (13). Vaikka ulkopolitiikka ja sopimusten solmiminen onkin Tanskan hallituksen yksinoikeus, sekä Färsearten että Grönlannin itsehallintohallitukset ovat omaksuneet oikeuden neuvotella kahdensivälisesti Euroopan unionin ja

muiden elinten kanssa esimerkiksi kalastukseen liittyvistä kysymyksistä.

Tanska, Ruotsi ja Suomi ovat Euroopan unionin jäseniä. Federalismin käsite on Euroopan unionissa edelleen kiistanalainen, mutta Euroopan unioni vaatii, että sen jäsenet luovuttavat tietyn osan itsemääräämisoikeudestaan EU:n instituutioille. Ei näin ollen ole väärin sanoa Euroopan unionin olevan käytännössä liittovaltio tai jäsenvaltioidensa liittovaltio kaikilla muilla tavoilla paitsi nimellisesti. Euroopan unioni on alkuajoistaan lähtien kasvattanut jäsenmääräänsä ja syventänyt jäsenvaltioiden välistä integraatiota huomattavasti.

Kun Tanska liittyi Euroopan unionin edeltäjään, Euroopan yhteisöön, Grönlanti kuului tähän sopimukseen, mutta Grönlanti neuvotteli Euroopan unionista irrottautumisen vuonna 1985. Nykyisin Grönlannin asema on sama kuin muiden Euroopan unionin kanssa liitossa olevien merentakaisen maiden ja alueiden asema. Taloudellisten suhteiden pääelementti perustuu jatkuviin kalastussopimuksiin (14), joiden perusteella Grönlanti sallii EU:n kalastajien käyttää Grönlannin vesialuetta vastineena huomattavista taloudellisista eduista. Färsaaret eivät koskaan ole kuuluneet Euroopan unioniin.

Euroopan unionin sisäisen syventyvän integraation vuoksi monet kansallisvaltion toimivaltaan tyypillisesti kuuluvat seikat ovat nyt suoraan sitovien EU:n asetusten tai tulokseltaan sitovien mutta jonkin verran kansallista autonomiaa sallivien direktiivien alaisia. Sen lisäksi, että Euroopan unioni saattaa osallistua maatalous- ja ympäristöpolitiikan kaltaisten ”sisäpoliittisten” päätösten tekoon, sillä on myös yksinoikeudellinen tai jaettu toimivalta monissa kansainvälisissä asioissa. Tällaisia asioita ovat Arktisen alueen valtioita koskevat ympäristöseikat, esimerkiksi ilmastonmuutos, otsonikato sekä hitaasti hajoavat orgaaniset yhdisteet. Jäsenvaltioiden on muotoiltava yhteinen kanta turvallisuus- ja ulkopoliittisiin kysymyksiin ja noudatettava sitä. Tämän vuoksi EU:n säännöt ja poliittiset käytännöt ovat tärkeitä välineitä EU:n arktisen alueen jäsenille monissa eri asioissa.

Erilaisten oikeusjärjestelmien muodollisten erojen lisäksi on toinenkin ero, joka saattaa olla tärkeämpi: rajalinja, jonka toisella puolella ovat ne Arktisen alueen valtiot, jotka ovat jo pitkään sitoutuneet edustukselliseen demokratiaan, sekatalouteen sekä laillisuusperiaatteeseen. Ja toisella puolella on Venäjä, jossa totalitaaristen hallitusten ja keskusjohtoisen talouden perinne katkesi vasta Neuvostoliiton romahtamiseen. Nämä dramaattisesti erilaiset perinteet vaikuttavat siihen, kuinka kansalaiset kokevat valtion liittyvät oikeutensa. Ne vaikuttavat myös siihen, kuinka kansalaiset

käyttävät oikeusistuimia ja vaativat oikeutta. Ne vaikuttavat omistusoikeuden käsitteeseen ja mieltäpöteeseen laillisuusperiaatteesta sekä oikeusjärjestelmää koskevaan keskusteluun. Vaikka Neuvostoliiton romahtaminen aiheuttikin muodollisella tasolla valtavia institutionaalisia ja oikeudellisia muutoksia, perinteet eivät muutu hetkessä. Laillisuusperiaate on pikemminkin jatkuva prosessi kuin valmis projekti (2, 15 - 17).

Kaiken kaikkiaan Arktisen alueen oikeusjärjestelmät ovat huomattavan erilaisia globaaleista yhdenmukaistamistrendeistä huolimatta.

Alkuperäiskansojen oikeudet

Yksi sekä kansainvälisen että kansallisen oikeuden päätrendeistä on alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustamisen ja suojaamisen parantuminen. Tässä osassa tarkastellaan, missä määrin Arktisen alueen alkuperäiskansat nauttivat lain suomaa tunnustusta ja suojaa. Osan alussa tarkastellaan kansainvälisen oikeuden takaamaa suojaa, minkä jälkeen tarkastellaan alkuperäiskansojen asemaa Arktisen alueen valtioiden kansallisissa oikeusjärjestelmissä. Tarkastelun pääpaino on kolonialismin purkamisen oikeusprosessissa ihmisoikeussäännösten avulla.

Kansainvälinen oikeus suo laajemman tunnustuksen kansojen oikeuksille

Kansainvälisen oikeuden soveltamisala on lisääntynyt voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Historiallisesti kansainvälinen oikeus ei ole voinut määrätä siitä, kuinka valtio kohtelee omia kansalaisiaan, mutta nykyisin kansainvälisten ihmisoikeussäännösten kasvava kenttä asettaa tätä koskevat vähimmäisvaatimukset. Suuri osa tätä koskevasta lainsäädännöstä käsittelee yksilöiden ihmisoikeuksia (siis perustason kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia), mutta tärkeimmässä kohdissa tunnustetaan myös kollektiivinen oikeus: kansojen itsemääräämisoikeus. Tämä ihmisoikeus on erottamattomasti yhteydessä kaikkiin muihin ihmisoikeuksiin. Tämä kansojen oikeus on myös kaikkien muiden ihmisoikeuksien nauttimisen ja käyttämisen edellytys.

Kansainvälisessä ihmisoikeussäännöstössä on kiinnitetty yhä enemmän huomiota myös muihin kollektiivisiin oikeuksiin, esimerkiksi vähemmistöjen oikeuteen kieleen ja kulttuuriin sekä alkupe- räiskansojen erillisiin oikeuksiin. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määrittämät standardit ovat universaalisti merkittäviä, mutta vastaaviin kansainvälisiin sopimuksiin kuuluu Yhdistynei-

den kansakuntien tukemien globaalien sopimusten lisäksi Euroopassa tai Amerikan mantereella päteviä alueellisia sopimuksia.

Alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi kansainvälisen ihmisoikeussäännösten puitteissa on kaksi perustapaa. Toinen näistä määrittää alkuperäiskansojen oikeudet kuulumaan tasa-arvon ja syrjimättömyyden yleisiin periaatteisiin (18). Tämä tapa korostaa, että historiallisen syrjinnän korjaaminen saattaa vaatia erityistoimenpiteitä. Se korostaa myös sitä, että alkuperäiskansat ovat "kansoja" itsemääräämisoikeuden tarkoittamassa hengessä. Tähän sisältyy oikeus omien luonnonvarojen säilyttämiseen ja oikeus omaan toimeentuloon, kuten Kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien sopimuksen ja Taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien johdantoartikkelissa mainitaan. Esimerkkejä on laatikkotekstissä jäljempänä.

Koska valtaviiran ihmisoikeussopimuksissa ei ole onnistuttu riittävästi käsittelemään alkuperäiskansojen tilannetta, on syntynyt toinen menettelytapa: erityisesti alkuperäiskansojen suojaamiseksi tarkoitetut kansainväliset sopimukset. Tämä toimintatapa on tuottanut Kansainvälisen työjärjestön (ILO:n) itsenäisissä maissa asuvia alkuperäis- ja heimokansoja koskevan sopimuksen 169. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeustoimikunnan puitteissa yritetään myös jatkuvasti luoda alkuperäiskansojen oikeuksien julistusta. Arktisen alueen kahdeksasta maasta ainoastaan Tanska ja Norja ovat ratifioineet ILO:n sopimuksen 169. Ruotsi on allekirjoittanut sopimuksen ja sekä Ruotsi että Suomi tutkivat mahdollisuuksia sopimuksen ratifioimiseksi. Venäjä on ilmoittanut, että se on aloittanut ratifiointiin liittyvät valmistelutyöt. Sopimus 169:n artikla 14 käsittelee maa-oikeuksia ja se on tässä yhteydessä erityisen tärkeä.

Erityisesti alkuperäiskansojen oikeuksia korostava menettelytapa ilmenee myös monenkeskisistä ympäristösopimuksista. Tästä esimerkkinä toimivat jatkuvat toimenpiteet alkuperäisyhteisöjen ja paikallisten yhteisöjen ekologista tietämystä käsittelevän biodiversiteettisopimuksen artiklan 8(j) aikaansaamiseksi. Institutionaalisesti tämä menettelytapa on aiheuttanut Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäiskansojen ongelmia käsittelevän pysyvän neuvottelukunnan perustamisen (22). Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat avainasemassa tässä neuvottelukunnassa. Puheenjohtaja on tunnettu saamelainen, Ole Henrik Magga. Nämä kaksi menettelytapaa eivät ole keskenään yhteen sovitettavattomia. Esimerkiksi eräs alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen luonnoksen tavoitteista on tehdä selväksi, että kansainvälisen ihmisoikeuslain

perimmäiset normit koskevat yhtä lailla myös alkuperäiskansoja.

Yhteenvetona mainittakoon, että toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenien aikana tapahtunut kansainvälisten ihmisoikeussopimusten laaja hyväksyminen on muuttanut kansainvälisen oikeuden luonteen ja laajuuden sekä luonut standardeja, joiden mukaan alkuperäiskansoja koskevia maiden sisäisiä lakeja ja käytäntöjä arvioidaan. Tämä työ on osa laajemmasta kolonialismin purkamisprosessista, eikä sitä ole vielä saatu päätökseen. Monet peruskysymykset ovat edelleen kiistanalaisia. Jotkin Arktisen alueen valtioista vaikuttavat olevan vastahakoisia hyväksymään perusihmisoikeuksien syrjimättömyysperiaatteen käyttämisen myös alkuperäiskansojen osalta.

Tässä luvussa ei arvioida, missä määrin Arktisen alueen valtiot noudattavat alkuperäiskansojen oikeuksien suojaamista koskevia kansainvälisiä sopimuksia. Tämän osan loppuosassa tarkastellaan sen sijaan Arktisen alueen valtioiden sisäisiä lakeja neljän kysymyksen valossa:

1. Missä määrin kukin valtio tarjoaa erityistä perustuslakiin perustuvaa suojaa alkuperäiskansojen oikeuksille?
2. Kuinka kukin valtio suojelee alkuperäiskansojen kielioikeuksia?
3. Kuinka kukin valtio suojelee alkuperäiskansojen maa-oikeuksia?
4. Kuinka kukin valtio suojelee alkuperäiskansojen hallinto-oikeuksia?

Neljä Arktisen alueen valtiota on suojannut alkuperäiskansojen oikeudet perustuslaissa

Neljä kahdeksasta Arktisen alueen valtiosta - Kanada, Suomi, Norja ja Venäjä - on suojannut alkuperäiskansojen oikeudet perustuslain tasolla. Islannissa suojelu ei ole ongelma. Ruotsin perustuslaki viittaa saamelaisten etuihin porotaloudessa, mutta perustuslaissa ei taata saamelaisten oikeuksien ja etujen muodollista suojaa. Liittovaltiot (esimerkiksi Yhdysvallat) saattavat suojella alkuperäiskansojen oikeuksia epäsuorasti esimerkiksi erottamalla alkuperäiskansat osavaltioiden lakien soveltamisesta liittovaltion aliyksiköissä.

Kielioikeudet

Alkuperäiskansojen kielet ovat tärkeä osa alkuperäisen kulttuurin harjoittamista, ylläpitämistä ja elvyttämistä. Kielioikeuksien tunnistamista voidaan tutkia esimerkiksi sen mukaan, mille alkuperäiskansojen kielille on myönnetty "virallinen" status. Kieli on "virallinen", jos hallituksella on velvollisuus tiedottaa kyseisellä kielellä ja jos kyseisen kielen käyttäminen on sallittua ainakin joillakin

Universaalien ja alueellisten kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ratifiointi

	Kanada	Tanska	Suomi	Islanti	Norja	Venäjä	Ruotsi	USA
Euroopan ihmisoikeussopimus	X	✓ (1953)	✓ (1990)	✓ (1953)	✓ (1952)	✓ (1998)	✓ (1952)	X
Euroopan alueellisten tai vähemmistökielten peuskirja	X	✓	✓	signed	✓	signed	✓	X
Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kv. yleissopimus (ICCPR)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ICCPR:n Optional Protocol	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	X
Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CERD)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ILO:n yleissopimus 107	X	X	X	X	X	X	X	X
ILO:n yleissopimus 169	X	✓ (1996)	X	X	✓ (1990)	X	X	X
Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kv. yleissopimus	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	X
Inter-American Convention on Human Rights	X	X	X	X	X	X	X	X
American Declaration of the Rights & Duties of Man	✓	X	X	X	X	X	X	✓

X = ei osapuoli
 ✓ = sopimusosapuoli joka on joko hyväksynyt tai ratifioinut sopimuksen
 signed = valtio on allekirjoittanut sopimuksen ja siten indikoi tukensa sopimuksen tavoitteelle ja tarkoitukselle, mutta ei ole vielä sitoutunut sopimukseen ratifioinnin tai hyväksynnän kautta.

virallisilla tasoilla, kuten lakia säätävässä elimessä tai oikeusistuimissa. Arktisen alueen useimmilla alueilla yleinen trendi on kohti alkuperäiskansojen kielten lisääntynyttä tunnustamista ja suojelua.

Voiko yleistä kansainvälistä ihmisoikeussäännöstöä käyttää alkuperäiskansojen oikeuksien suojaamiseen?

Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat yrittäneet käyttää oikeuttaan vedota ihmisoikeuskomiteaan kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien (erityisesti sen 27. artiklan) vastaisista väitetyistä rikkomuksista tämän sopimuksen lisäpöytäkirjan ehtojen mukaisesti. Eräs tällainen tapaus on Länsman *et al.* vastaan Suomi vuonna 1992 (19). Vetoamuksen tekijät, saamelaiset poromiehet, väittivät, että valtio toimi artiklan 27 mukaisten alkuperäisasukkaiden oikeuksien vastaisesti sallimalla kaivostoiminnan perinteisellä ja pyhällä alueella.

”Valtioissa, joissa on etnisiä tai uskonnollisia vähemmistöjä tai kielivähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kiistää oikeutta yhdessä muiden ryhmään kuuluvien kanssa toimia oman kulttuurinsa mukaisesti, harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään.”

Ihmisoikeuskomitean mukaan porotalouden harjoittaminen niin perinteisin kuin nykyaikaisinkin tavoin on artiklan 27 mukaiseen suojeluun kuuluva saamelaiskulttuurin olennainen elementti, mutta kaikki valtion toimenpiteet eivät kuitenkaan muodosta artiklan 27 mukaisten oikeuksien loukkaamista. ”Kysymys ... on siitä, onko vaikutus niin olennainen, että se tehokkaasti estää [vetoajien] oikeuden kulttuurioikeuksiensa nauttimiseen kyseisellä alueella.” Ihmisoikeuskomitea huomautti, että arvion tehdessään se ottasi huomioon vähemmistöjen aktiivisen osallistumisen itseään koskeviin päätöksiin. Lopuksi ihmisoikeuskomitea ilmoitti päätöksensä, että suunniteltujen toimien mittakaavan vähäisyys ei muodosta artiklan 27 mukaisten oikeuksien loukkaamista, mutta varoitti, että mittakaavaltaan suuremmat, laajennetut toimet saattavat muodostaa loukkauksen.

Ihmisoikeuskomitea on korostanut, että valtio saattaa joutua tekemään positiivisia toimia vähemmistöjen eduksi (20). Vaikka vetoaja voikin käyttää ihmisoikeuskomiteaa sopimuksen yksittäisten oikeuksien puolustamiseen, lisäpöytäkirjamenettelyä ei voi käyttää kansojen oikeuksien suojaamiseen, mukaan lukien artiklan 1 itsemääräämisoikeus (20). Ihmisoikeuskomitean kanta on kuitenkin, että kansainväliseen kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien sopimuksen allekirjoittaneiden valtioiden maakohtaisten raporttien tulee kattaa artiklan 1 oikeudet.

Rotusyrjinnän vastainen komitea (21) vastaavasti edellyttää, että allekirjoittajavaltio raportoi alkuperäiskansojen asemasta ja lisäksi se ”edellyttää allekirjoittajavaltioita tunnistamaan alkuperäiskansojen oikeudet omistaa, kehittää, hallita ja käyttää yhteisömaitaan, -alueitaan ja -luonnonvarojaan sekä suojaamaan näitä oikeuksia...” (22).

Grönlannin virallisia kieliä ovat grönlanti ja tanska, ja itsehallintolain mukaan pääkieli on grönlanti (24). Färsaarten itsehallintolaissa on vastaava muotoilu (25).

Saamen kielen osalta sekä Suomen että Norjan perustuslaissa taataan tiettyjä alkuperäiskansojen kieliin liittyviä oikeuksia. Suomessa saamea voi käyttää saamelaisalueella oikeusistuimissa ja vaihtelevassa määrin eri virastojen ja viranomaisten kanssa asioitaessa. Tämä vahvistetaan uudessa, 1.1.2004 voimaan tullessa saamen kielilaissa (26). Norjan saamelaislain luku 3 on omistettu saamen kielen oikeuksille, ja siinä tunnustetaan oikeus käyttää saamea yhteyksissä paikallisten ja valtiollisten viranomaisten kanssa sekä oikeusistuimissa saamen kielen hallinnollisella alueella. Tähän alueeseen kuuluvat Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Kåfjord ja Tana. Ruotsin saamen kieltä koskeva lainsäädäntö on Suomen ja Norjan mallien

mukainen. Vuoden 1999 saamen kieltä koskevan lain mukaan Kiirunan, Jokkmokkin, Jällivaaran ja Arjeplogin kuntien saamelaisilla on oikeus käyttää saamea suullisesti ja kirjallisesti paikallisten ja valtiollisten viranomaisten kanssa sekä oikeusistuimissa.

Venäjällä perustuslain artikla 68 määrittelee viralliseksi kieleksi venäjän. Perustuslaki ei myönnä alkuperäiskansojen kielille virallisen kielen asemaa, vaikka sama artikla takaakin kaikille kansoille (siis alkuperäiskansoille ja muille kuin alkuperäiskansoille) oikeuden säilyttää oma kielensä. Federaation tasavallat voivat myöntää virallisen kielen aseman muille kielille, mutta käytännössä tätä mahdollisuutta ei ole käytetty alkuperäiskansojen kielten aseman vahvistamiseen.

Kanadassa alkuperäiskansojen kielioikeuksia ei ole suojattu perustuslain tasolla, mutta viimeisten 10 - 15 vuoden aikana kaikissa Arktisen alueen

Itsenäisissä maissa asuvia alkuperäis- ja heimokansoja koskeva ILO:n yleissopimus 169: Artikla 14

1. Kyseisten kansojen omistus- ja hallintaoikeus niiden perinteisesti asuttamiin maihin on tunnustettava. Lisäksi on ryhdyttävä toimiin kyseisten kansojen oikeuksien takaamiseksi myös maihin, jotka eivät ole näiden kansojen yksinomaisessa käytössä, mutta joihin kansoilla on perinteisesti ollut käyttöoikeus elinkeinoja ja perinteisiä toimiaan varten. Tässä suhteessa on erityishuomiota kiinnitettävä paimentolaiskansojen ja kiertoviljelyä harjoittavien kansojen tilanteeseen.
2. Hallitusten on ryhdyttävä toimiin kyseisten kansojen perinteisesti käyttämien maiden tunnistamiseksi ja omistus- ja hallintaoikeuksien suojaamiseksi tehokkaasti.
3. Valtiollisessa oikeusjärjestelmässä on ryhdyttävä riittäviin toimiin kyseisten kansojen maavaatimusten ratkaisemiseksi.

territorioissa on ryhdytty lainsäädännöllisiin toimenpiteisiin virallisen tunnustuksen saamiseksi alkuperäiskansojen kielille. Esimerkiksi Luoteis-territorioiden virallisia kieliä koskevan lain mukaan "chipewyan, cree, dogrib, englanti, ranska, gwich'in, inuktitut ja slave ovat territorion virallisia kieliä". Tämä sallii kaikkien käyttää mitä tahansa näistä kielistä lakia säättävän kokouksen keskusteluissa ja muissa toiminnoissa. Viralliseen asemaan kuitenkin tyypillisesti liittyvät monet muut oikeudet (esimerkiksi säädösten kieli ja oikeus käyttää kieltä oikeusistuimissa) kuitenkin rajoittuvat ranskaan ja Englantiin. Nunavutin uuden territorion hallitus yrittää päästä kielioikeuksia pidemmälle ja yhdistää inuittien tiedot ja arvot varsinaiseen hallintoprosessiin (27).

"Virallinen" asema on kuitenkin ainoastaan osa kielioikeuksien kokonaisuudesta. Täydellisempi arvio käsittelee myös tiedotusvälineissä alkuperäiskansojen kielille ja kouluissa opetukseen käytettävälle kielille tarjottua tukea. Vaikka alkuperäis-

kansojen kielillä ei esimerkiksi olekaan virallista asemaa Alaskassa, osavaltiossa säädettiin vuonna 2000 laki alkuperäiskansojen kielten opetuksesta. Tämä laki sekä dokumentoi alkuperäiskansojen kielten katoamisuhan että sallii kieliovetuslautakuntien perustamisen koulujen johtokuntiin ja joissain tapauksissa jopa edellyttää sitä. (Katso *Luku 10: Koulutus*)

Oikeus maahan ja luonnonvaroihin

Alkuperäiskansojen omistusoikeuksia on käsiteltävä erikseen maahan liittyvän yhteyden kulttuurisen merkityksen sekä maan ja luonnonvarojen omistusoikeuteen liittyvien potentiaalisten taloudellisten etujen vuoksi. Tässä suhteessa on havaittavissa kaksi yleissuuntaa. Ensimmäisessä näistä kyseenalaistetaan entistä kuuluvammin ajatus siitä, että valtiot ovat saaneet omistusoikeuden alkuperäiskansojen asuttamiin maihin asutuksen tai suvereniteetin hankkimisen myötä (28). Toisen, vähemmän kehittyneen suunnan mukaan Arktisen

Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen luonnos

Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen luonnokseen kuuluu 45 artiklaa. Osa artikloista käsittelee perusihmisoikeuksia, esimerkiksi alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeutta ja alkuperäiskansojen oikeutta vapauteen kansallisuuteen perustuvasta sorrosta ja kulttuurin hävittämisestä. Muut artikkelit käsittelevät maiden ja luonnonvarojen omistusta ja hallintaa sekä oikeutta olla suostumatta perinteisten alueiden kehityssuunnitelmiin. Eräät artikkelit käsittelevät myös kielellisiä oikeuksia ja muita sosiaalisia ja kulttuurisia oikeuksia.

Alun perin julistuksen luonnos hyväksyttiin alkuperäiskansojen työryhmässä vuonna 1993. Tämä työryhmä perustettiin vuonna 1982 ihmisoikeustoimikunnan alikomiteaksi. Työryhmä muodostuu itsenäisistä asiantuntijoista ja alikomitean jäsenistä, mutta se on avoin kaikille alkuperäiskansojen edustajille ja näiden yhteisöille ja järjestöille. Kun alkuperäiskansojen työryhmä oli hyväksynyt luonnoksen julistuksen, ihmisoikeustoimikunta, perusti työryhmän käsittelemään julistusta, jotta Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyisi sen kansainvälisen alkuperäiskansojen vuosikymmenen aikana (1993 - 2004). Tämän jälkeen työryhmä on kokoontunut vuosittain. Alkuperäiskansojen edustajat ovat osallistuneet aktiivisesti sen työhön, mutta ainoastaan ihmisoikeustoimikuntaan kuuluvien maiden hallituksilla on äänioikeus. Nykyinen prosessi on siis valtiokeskeisempää kuin varhaisempi työ.

Työn eteneminen on tavattoman hidasta ja perusartikloista on vielä erimielisyyksiä. Jotkin hallitukset esimerkiksi vastustavat sanan "kansat" käyttämistä julistuksen luonnoksessa nimenomaan siksi, että itsemääräämisoikeus koskee "kansoja". Toiset korostavat alueellisen yhtenäisyyden periaatetta sillä perusteella, että vaikka alkuperäiskansoilla onkin itsemääräämisoikeus, itsemääräämisoikeuden tulee rajoittua sisäiseen itsemääräämiseen (23). Alkuperäiskansojen omistusoikeutta maahan ja luonnonvaroihin koskevista artikloista ei myöskään ole saavutettu konsensusta.

Alkuperäiskansojen oikeudet takaavat pykälät perustuslaeissa

Kanada: osa 35: "Aiemmin myönnetyt Kanadan alkuperäiskansojen oikeudet ja sopimusoikeudet tunnustetaan ja vahvistetaan."

Suomi: pykälä 17: "Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla." pykälä 121: "Saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään."

Norja: Artikla 110a: "Valtion viranomaisten on luotava olosuhteet, jotka sallivat saamelaisten säilyttää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja elämäntapaansa."

Venäjä: Artikla 68(3): "Venäjän federaatio takaa kaikille kansoilleen oikeuden säilyttää äidinkieltensä ja luoda olosuhteet kielen tutkimista ja kehittämistä varten." Artikla 69: "Venäjän federaatio takaa vähälukuisten alkuperäiskansojen oikeudet kansainvälisissä laissa ja Venäjän federaation solmimissa sopimuksissa yleisesti hyväksytyjen periaatteiden mukaisesti ja standardien mukaisesti."

Ruotsi: Luku 2, artikla 20: "Saamelaisten oikeudesta porotalouden harjoittamiseen säädetään lailla."

alueen valtiot saattavat olla siirtymässä alkuperäiskansojen maankäyttöoikeuden tunnustamisen minimalistisesta asemasta kohti yksinoikeudellisen omistusoikeuden tunnustamista (29-30) Yhdysvallat ja Kanada ovat itse asiassa ryhtyneet toimiin tiettyjä valittuja ja sovittuja maita koskevan yksinoikeuden myöntämiseksi alkuperäisasukkaille. Muissa Arktisen alueen maissa, esimerkiksi Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä, alkuperäiskansojen omistusoikeudet ovat edelleen kes-

kustelun aiheena. Toisin kuin Kanadassa ja Yhdysvalloissa, ainakin Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa tämä keskustelu perustuu pitkälti kansainvälisten sopimusten, erityisesti Kansainvälisen työjärjestön (ILO:n) sopimuksen 169, noudattamiseen.

Pohjoismaissa oikeusistuimet ovat olleet merkittävissä osassa omistusoikeutta ja luonnonvarojen koskevien kysymysten ratkaisemisessa. Esimerkiksi Ruotsin Korkein oikeus Skattefjällsmålet-tapauksessa (Verovuori-tapaus) hylkäsi vuonna

1981 saamelaisten vaatimukset omistusoikeudesta Jämtlannin läänissä lähellä Norjan rajaa. Oikeus kuitenkin esitti, että saamelaisten vaatimukset saatavat olla pitävämpiä pohjoisemmilla alueilla, joilla saamelaisten maan ja luonnonvarojen käyttö ovat intensiivisempiä (29). Norjassa saamelaisalueelle Alta-jokeen rakennettavaa patoa koskevat erimielisyydet johtivat saamelaisten oikeuskomitean perustamiseen. Tämä komitea julkaisi vuosina 1984 ja 1997 raportit saamelaisten oikeuksista sekä Norjan että kansainvälisen oikeuden mukaan (28). Norjan Korkein oikeus on tunnustanut saamelaisten omistusoikeuden Selbu- ja Svartskog-päätöksissään (31). Lisäksi Norjan kansanedustuslaitos, suurkäräjät, harkitsee parhaillaan (2003) uutta lakia, Ruijan maalakia. Tässä laissa tunnustetaan saamelaisten ja muiden kuin saamelaisten Norjan kansalaisten (32) erilliset oikeudet Ruijan alueella, katso seuraavan sivun laatikkoteksti. Norjan hallitus on myös nimittänyt vuonna 2001 saamelaisten oikeuskomitean tutkimaan saamelaisten maaomikeuskysymystä Ruijan eteläpuolella olevilla alueilla.

Suomi on tutkinut saamelaisten maaomikeuskysymystä aktiivisesti vuodesta 1999 lähtien pyrkiesään tekemään päätöksen Kansainvälisen työjärjestyksen sopimuksen 169 ratifiointista. Hallituksen toimeksiannosta on laadittu useita asiantuntijaraportteja, joissa tutkitaan saamelaisalueen maan omistusoikeuteen liittyviä kysymyksiä (34).

Tällä hetkellä Suomen oikeusministeriö on nimittänyt nelijäsenisen ryhmän tutkimaan tilannetta. Tämän hankkeen on määrä valmistua vuoden 2004 loppuun mennessä. Ruotsin tilanne on vastaava, ja myös siellä tutkitaan Kansainvälisen työjärjestyksen sopimuksen 169 vaikutuksia (35). Ruotsin kanta on, että se ei voi ratifioida sopimusta, ennen kuin poronhoitoalueen rajat on määritetty, minkä vuoksi Ruotsissa on nimitetty rajakomitea (36) laatimaan esityksiä saamelaisten poronhoitoalueen rajojen määrittämiseksi.

Kanadassa Kanadan korkeimman oikeuden Delgamuukw-päätös (37) on selkeä peruste alkuperäiskansojen omistusoikeuden käsitteen tunnustamiseksi Kanadan laissa. Vaikka tämän päätöksen kokonaisvaikutuksia käsitelläänkin vielä alioikeuksissa (38-39), Delgamuukw-päätöksen mukaan alkuperäiskansojen omistusoikeus saattaa sisältää huomattavat oikeudet luonnonvaroihin, myös öljyyn ja kaasuun. Kanadan arktisella alueella useimmat omistusoikeusvaatimukset on sovittu neuvottelemalla maaomikeussopimuksia. Yhdysvaltain hallitus on ottanut samanlaisen kannan hyväksyessään Alaskan alkuasukkaiden vaatimuksia käsittelevän Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -lain vuonna 1971. Maan ja luonnonvarojen omistusoikeuden alkuperäisasukkaiden

alueellisille yhtiöille ja kyläyhtiöille siirtämisen lisäksi ANCSA sisälsi lauseen, jonka tarkoitus oli peruuttaa muut Alaskassa vielä olevat alkuperäiskansojen oikeudet ja omistusoikeudet. Useimmissa uusissa kanadalaisissa maavaatimussopimuksissa on vastaavia lausekkeita. Alkuperäiskansojen merioikeudet ja mahdollinen omistusoikeus ovat vielä epävarmoja.

Venäjän pohjoisilla alueilla on yli 30 määrällisesti vähälukuista kansaa sekä monimutkainen alkuperäiskansoja koskevien liittovaltion lakien ja Venäjän federation aliyksiköiden lakien verkosto (40). Vuodesta 1990 alkaen on tehty yrityksiä alkuperäiskansojen maaomikeuksien ja luonnonvarojen käyttöoikeuksien tunnustamiseksi.

Liittovaltion varhainen toimi, presidentin ukaasi 397 vuodelta 1992, kehotti liittovaltion aliyksiköitä perustamaan "perinteisen käytön alueita", jotka eivät olisi käytettävissä teolliseen toimintaan ilman alkuperäiskansojen suostumusta (16, 41). Tämän ja muiden tähän liittyvien aloitteiden toimeenpanto on ollut "maantieteellisesti epäsäännöllistä" eivätkä monet hallitukset reagoineet mitenkään (41-42) Liittovaltion hallitus on sittemmin hyväksynyt useita tätä ukaasia täydentäviä lakeja. Näitä lakeja ovat esimerkiksi "Vähälukuisten alkuperäiskansojen oikeuksien takuut Venäjän federaatiossa (1999)", "Venäjän federaation pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän vähälukuisten alkuperäiskansojen yhteisöjen [obshchina] organisoiminen (2000)" ja "Venäjän federaation pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän vähälukuisten alkuperäiskansojen luonnonvarojen perinteisen käytön alueet (2001).

Alkuperäiskansojen oikeuksien alueellistamisyritykset ovat perustuneet obshchinoiden (perheklaanien tai kuntien) (jälleen)muodostamiseen (16, 43). Obshchina voi pyytää okrugilta tai oblastilta maaosuutta metsästyksen ja porotalouden kaltaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamista varten. Omistusoikeus säilyy valtiolla. Käytäntö on kuitenkin vaihdellut. Vaikka sekä alkuperäinen ukaasi että vuoden 2000 liittovaltiotasoinen laki on tarkoitettu suoraan alkuperäiskansoja varten, alueelliset lait (esimerkiksi Sahan tasavallassa) viittaavat usein yleisemmin perinteisiä elinkeinoja harjoittaviin (43). Oikeuden muodossa on paljon vaihtelua. Ukaasi tarkoitti maiden myöntämistä ikuisiksi ajoiksi, mutta monissa tapauksissa myönnetty kausi on ollut paljon lyhyempi. Näiden maiden käyttöoikeutta ei ole siirretty, ja Venäjällä vastustetaan maan ja luonnonvarojen yksityistämistä vielä varsin yleisesti. Vaikka perinteisen käytön alueiden tunnustaminen ja maaosuuksien myöntäminen obshchinoille tarjoaakin suojaa vähälukuisille kansoille, on myös tapauksia, joissa alkuperäiskansat ovat menettäneet oikeuden maa-

Ruijan maalaki -esitys

Norjan hallitus jätti huhtikuussa 2003 uuden lain, Finnmarksloven-lain (Ruijan maalaki), suurkäräjien hyväksyttäväksi. Lain tavoite on Ruijan maa-alueiden ja luonnonvarojen hallinta "tasapainoisesti sekä ekologisesti kestäväällä tavalla saamelaiskulttuurin, porotalouden, taloudellisten etujen ja sosiaalisen elämän sekä alueen asukkaiden ja koko suuren yleisön etujen mukaisesti".

Pääkeino tämän tavoitteen saavuttamiseksi on laissa ehdotettu Ruijan hallintakomitea, jossa on yhtä monta jäsentä Ruijan maakuntahallinnosta sekä Sámediggistä (saamelaiskäräjistä) sekä kuninkaan nimittämä seitsemäs jäsen. Komitean vastuualueeseen kuuluvat oikeus olla hyväksymättä viljelemättömän maan käytön muutoksia tai esityksiä tällaisen maan myymisestä tai vuokraamisesta. Jotkin asiat voidaan siirtää saamelaiskäräjille. Komitean on otettava päätöksenteossa huomioon myös saamelaiskäräjien esittämät ohjeet, jotka saattavat käsitellä arvioita siitä, kuinka muutokset viljelemättömän maan käytössä vaikuttavat saamelaiskulttuuriin, porotalouteen, taloudelliseen toimintaan ja sosiaaliseen elämään. Joissakin tapauksissa lopullinen päätösvalta on kuninkaalla. Muut Ruijan maalaan ehdot suojaavat Ruijan maakunnan muiden asukkaiden pyyntioikeuksia ja joissakin tapauksissa myös muiden norjalaisten oikeuksia.

Saamelaiskäräjät on esittänyt voimakasta kritiikkiä lakiesitystä kohtaan, sillä siinä ei oteta huomioon Alta-joen patokonfliktin jälkeen perustetun saamelaisten oikeuksia käsittelevän komitean työtä. Saamelaiskäräjien mielestä laki ei ole Kansainvälisen työjärjestön sopimuksen 169 eikä kansainvälisen kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien sopimuksen Norjalle asettamien vaatimusten mukainen. Kaksi suurkäräjien lakikomitean toimeksiannosta toimivaa oikeustieteen professoria on esittänyt samanlaisia epäilyksiä, ja rotusyrjinnän vastainen komitea on esittänyt oman huolestuneisuutensa siitä, että toimi "rajoittaa huomattavasti saamelaisväestön hallinta- ja päätöksentekovaltaa maan ja luonnonvarojen käyttö- ja omistusoikeuskysymyksissä Ruijan maakunnassa" (33). Tämän lakiesityksen kohtalo ei vastaavasti ole selvä.

han ja luonnonvaroihin. Tällainen on esimerkiksi Murmanskin hallinnon päätös vuokrata osa Ponoijoesta yksityiseen kalastuskäyttöön ottamatta Kuolan niemimaan saamelaisten ja nenetsien etuja huomioon. Toisissa tapauksissa (esimerkiksi Siperian Hanti-Mansiskin alueella) suvun ja klaanin maat on siirretty öljy- ja kaasualan käyttöön joko ottamatta perinteisiä omistajia ensinkään huomioon tai ainoastaan nimellistä korvausta vastaan (16).

Hallinto-oikeudet

Kansan itsehallintovalta on itsemääräämisen tärkeä osa. Missä määrin - ja miten - Arktisen alueen valtioiden oikeusjärjestelmät tunnustavat alkupeuräiskansojen itsemääräämiskyvyn? Kuten *Luvoussa 5. Poliittiset järjestelmät* kuvataan, Arktisella alueella on kahdenlaisia itsehallintojärjestelmiä: territoriaalinen tai alueellinen yleinen hallitus, jonka avulla on saatettu saavuttaa huomattava itsehallinnon aste, sekä alkupeuräiskansan jäsenyyteen perustuva itsehallinto. Jompaakumpaa tapaa suosivaa trendiä on vaikea havaita.

Grönlannin itsehallinto ja Nunavut ovat kaksi tunnettua esimerkkiä yleisistä hallituksista. Alas-kassa tilanne on monimutkaisempi. Yhdysvallois-

sa liittovaltion tason intiaaneja koskevien lakien "yksinkertaisin periaate" on heimon itsehallinnon myötäsyntyisen itsehallinto-oikeuden tunnustaminen (45), mutta tämän tulkinnan merkityksen käsitteleminen ei ole helppoa Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -lain valossa. Väite vaikuttaa olevan, että alkuperäisasukkaiden kylät jatkavat itsemäärävinä yksikköinä, mutta niillä ei ole alueellista perustaa (46). Yhdysvaltain ylimmän oikeusistuimen mukaan päätös maiden siirtämisestä alkuperäisasukkaiden yhtiöille heimohallitusten sijaan oli ristiriidassa näihin maihin sovellettavan heimojen verotuslain kanssa. Tästä huolimatta heimohallituksilla on edelleen oikeus säätää jäseniään ja muita sisäisiä asioita koskevia lakeja esimerkiksi adoptiota, heimojen oikeusistuimia ja sisäistä hallintoa koskevissa asioissa (45). Tämän lisäksi Alaskan alkuperäiskansat ovat joillakin alueilla voineet myös hyödyntää demografista enemmistöään ja käyttää laajoilla alueilla yleisen hallituksen malleja lainsäädäntövallan harjoittamiseen esimerkiksi omaisuusverotuksen ja suunnitteluvallan suhteen.

Asema ei ole yhtenäinen Kanadassakaan. Nunavutissa on käytössä yleinen hallitus, samoin kuin Quebecin pohjoisosien Nunavikissä. Vastakkaisia esimerkkejä on Yukonissa ja Luoteisterritorioissa,

joissa maavaatimussopimukset tunnustavat etnisyyteen perustuvan lainsäädäntövallan. Tämä koskee esimerkiksi Yukonin itsehallintosopimuksia (48).

Luoteisterritorioissa on käynnissä neuvotteluja vastaavan itsehallintokyvyn tunnustamiseksi.

Venäjän kaikilla autonomisilla alueilla alueelle muuttanut väestö on paljon runsaslukuisempi kuin alkuperäinen väestö eikä yleisen hallituksen mallin avulla pystytä tuottamaan alkuperäiskansojen itsehallintoa (49). Tällöin obshchinasta on tullut itsehallinnon alueellinen perusta. Toinen mahdollisuus liittyy alkuperäiskansojen alueiden (rayony) ja (neuvostoaikana perustettujen) alkupe- räiskansojen kylähallintojen käyttämiseen, mutta alkuperäisväestö on enemmistönä suhteellisen harvoilla alueilla. Joissakin tapauksissa kylät ovat yhdistäneet obshchinan ja alkuperäisväestön kylän vallan. Kaiken kaikkiaan itsehallinnon maantieteellistä tilaa Venäjällä voi parhaiten kuvata saarekkeiseksi (50).

Pohjoismaista kolme on muodostanut saamelaiskäräjät: Suomi vuonna 1973 (varsinainen saamelaiskäräjät aloitti toimintansa 1996), Norja vuonna 1989 ja Ruotsi vuonna 1993. Vaikka näillä käräjillä ei olekaan lainsäädäntövaltaa, niiden asema konsulttiivina eliminä ja neuvonantajina on merkittävä. Esimerkiksi Suomessa valtiolla on velvollisuus neuvotella saamelaiskäräjien kanssa kaikista laaja-alaisista ja tärkeistä toimista, jotka saattavat vaikuttaa saamelaistan asemaan alkuperäiskansana, mukaan lukien päätökset valtion maiden ja kaivosetujen käytöstä. Norjan saamelaiskäräjät voi omasta aloitteestaan tuoda esille mitä tahansa saamelaisiin vaikuttavia asioita ja kysymyksiä (51). Venäjällä ei ole saamelaiskäräjiä.

Teeman yhteenveto

Kansainvälisen ihmisoikeuksia koskevan oikeuden kehitys toisen maailmansodan jälkeen tarjoaa alkuperäiskansoille huomattavan laajan suojelun. Arktisen alueen valtioiden sisäiset lait kuvaavat valtioiden reaktioiden laajaa kirjoa. Vaikka alkuperäiskansojen oikeus kieleen tunnustetaankin yhä yleisemmin, maan omistusoikeuden tunnustaminen on vastahakoisempaa. Oikeusistuimet ovat usein toimineet katalysaattoreina tilanteissa, joissa maaomistajat on tunnustettu laajemmin.

Myös yleisten hallitusten ja alkuperäiskansojen hallitusten rooleista alkuperäiskansojen itsehallintopyrkimysten toteuttamisessa keskustellaan. Alueilla, joilla alkuperäiskansat ovat selkeästi enemmistönä (esimerkiksi Nunavutissa ja Grönlannissa), yleinen hallitus on otettu käyttöön itsehallinnon mahdollisena toteuttamistapana. Alueilla,

joilla alkuperäiskansat ovat vähemmistönä ja joilla keskustelu keskittyy asumiseen, toimeentuloon ja perinteisiin tapoihin alkuperäiskansojen perinnäistapojen sijaan sekä korostetaan pikemminkin syrjimättömyyden muotoa kuin itse asiaa, hallinnon yleiset muodot eivät onnistu alkuperäiskansojen etujen puolustamisessa enemmistövallalta.

Omistusoikeudet ja oikeus käyttää luonnonvaroja

Arktisen alueen luonnonvarat ovat rikkaat, mutta kuka on niiden omistaja? Tässä osassa kuvataan Arktisen alueen valtioiden omistussuhteita, omistuksen jakaumaa ja hallintaa liittovaltioissa sekä malleja, jotka sallivat yksityisten osapuolten hankkia yleisiä luonnonvaroja. Tämän yleiskuvauksen lisäksi lisätietoja on *Luvussa 7. Luonnonvarojen hallinta*.

Julkinen vai yksityinen omistusoikeus

Vaikka alkuperäiskansojen vaatimukset maanomistuksesta ovatkin lisääntyneen viime aikoina, koko Arktisella alueella on huomattavan yhdenmukainen käytäntö maan pinnan julkisen omistuksen suhteen. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita, että noin 90 % Suomen saamelaisten kotiseutualueen maasta on valtion omistuksessa. Ruotsin luvut ovat vastaavia. Valtion omistusoikeus on yleisintä myös niissä valtioissa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, joissa maan yksityisomistus on merkittävämpää maan muissa kuin arktisissa osissa. Joissain tapauksissa valtiovalan pysyvä omistusoikeus luonnonvaroihin on määrätty laissa. Esimerkiksi Alaskan osavaltion muodostamista koskeva laki edellyttää osavaltiota varaamaan mineraalioikeudet aina maan pinta-alan myynnin yhteydessä. Muissa tapauksissa julkinen omistusoikeus on yksinkertaisesti perusajatus tai käytäntö edellyttää sitä (esimerkiksi Suomessa, Grönlannissa, Kanadassa, Venäjällä, Ruotsissa ja Norjassa). Islannissa ja muissa pohjoismaissa maa voi olla yksityisen tai valtion omistuksessa ja valtion omistamia maita voi käyttää rajoitetun yksityisen omistusoikeuden mukaisesti esimerkiksi karjan kesälaitumena. Pohjoismaissa maan omistusoikeuteen yleensä sisältyy myös luonnonvarojen omistusoikeus, vaikka niiden käyttöoikeus onkin huomattavan säänneltyä. Arktisen alueen öljyn ja kaasun merenpohjavarat ja mineraalivarat ovat kaikkialla valtion omistuksessa, vaikka alkuperäiskansat saattavat esittää niihin omistusoikeusvaatimuksia.

Grönlannin ja Färsearten itsehallinto

Grönlannin itsehallintohallitus perusti vuonna 1999/2000 itsehallintokomitean, jonka tehtävä oli tutkia kansainvälisen oikeuden kehityksen vaikutuksia Grönlannin asemaan ja paikkaan.

Komitea muodostui yhdeksästä Landsstyren (maakuntahallituksen) nimittämästä jäsenestä ja sen tarkoitus oli hankkia näkemyksiä muilta alkuperäiskansoilta sekä kansainvälisen oikeuden ja itsemääräämisen tutkijoilta ja asiantuntijoilta. Komitean päätiivistelmässä käsiteltiin itsemääräämistä ja luonnonvaroja, taloudellista strategiaa ja teollista kehitystä, yleistä hallintoa ja väestöresursseja, omavaraisuutta, kieltä, suurentuvaa kapasiteettia ja poliittista kehitystä; mahdollisuutta muodostaa yhteinen komitea Tanskan kanssa ulko- ja turvallisuuspolitiikan kumppanuussopimuksen avulla; ja vuoden 2006 kansanäänestystä. Inuiittien Ataqatigiit- ja Siumut-puolueiden muodostaman hallituksen alainen itsehallinnon, mineraaliluonnonvarojen ja oikeuden ministeriö edistää prosessia alkuperäiskansojen itsemääräämisen toteuttamiseksi.

Färsearten itsehallinto on kehittynyt toiseen suuntaan ja se saattaa noudattaa Islannin muodostamaa esimerkkiä. Islannin Althing lakkautettiin vuonna 1800 ja Islanti joutui Tanskan välittömään alaisuuteen. Vuonna 1830 alkaneen itsenäistymiskamppailun jälkeen Islanti sai vuonna 1904 itsehallintohallituksen, jolla oli lainsäädäntö- ja toimeenpanovalta. Vuoden 1918 sopimus Tanskan ja Islannin välillä teki Islannista itsenäisen maan, joka edelleen tunnusti Tanskan kuninkaan. Islanti kumosi sopimuksen vuonna 1944 sopimuksen ehtojen mukaisesti ja julistautui tasavallaksi. Autonomiaa tai Tanskasta eroamista kannattavat puolueet saivat enemmistön huhtikuussa 1998 pidetyssä Färsearten Lagtingin vaaleissa ja syyskuussa 1999 Färsearten hallitus julkaisi Färsearten itsenäisyyttä koskevan valkoinen paperi -raportin. Raportissa päädyttiin suosittelemaan useiden erilaisten vaihtoehtojen joukosta vuoden 1918 Tanskan ja Islannin välistä sopimusta Färsearten ja Tanskan välisen liiton malliksi (47).

Luonnonvarojen julkinen omistus liittovaltiojärjestelmissä

Arktisen alueen unitaarisisissa valtioissa omistusoikeus uusiutumattomiin luonnonvaroihin on keskushallituksilla paikallisten tai alueellisten hallitusten sijaan. Kanadassa kaikki julkisen vallan omistuksessa olevat luonnonvarat olivat aivan viime aikoihin asti liittovaltion hallituksen omistuksessa. Luoteisterritorioissa ja Nunavutissa asia on vieläkin näin, mutta ei Yukonissa. Kanada siirsi öljy- ja kaasuoikeuksien hallinnan ja valvonnan Yukonille vuonna 1998 ja muut luonnonvarat (vettä lukuun ottamatta) vuonna 2003. Ajan mittaan myös Luoteisterritoriot ja Nunavut saanevat vastaavat oikeudet. Näiden territorioiden merialueet ovat territorioiden ja liittovaltion hallitusten yhteishallinnassa.

Alaskassa liittovaltion hallitus omistaa huomattavan määrän maata, mukaan lukien kansallisia metsiä, suuria kansallispuistoja sekä eläintensuojelualueita. Liittovaltion hallitus omistaa myös strategiset öljyvarat. Loput kuuluvat pääosin osavaltiolle tai alkuperäisasukkaiden yhtiöille. Liittovaltion omistamien luonnonvarojen siirto osavaltiolle on epätodennäköistä niin lähitulevaisuudessa kuin pidemmälläkin ajanjaksolla.

Venäjäällä on aivan toisenlainen liittovaltiomalli. Perustuslain mukaan sekä liittovaltion hallituksel-

la että liittovaltion aliyksiköillä on valtaa mineraaliluonnonvaroihin, mikä muodostaa niin kutsutun "kaksiavaimisen järjestelmän". Liittovaltion hallitus on laatinut lain, jonka mukaan kaikki maanalaiset luonnonvarat kuuluvat liittovaltiolle. Yhteinen lainsäädäntö on otettu käyttöön sopimuksilla, jotka siirtävät kaikkien tai joidenkin maanalaisen luonnonvarojen esiintymisen lisensoinnin valtuuden alueille (esimerkiksi Komin tasavallalle ja Sahalinin oblastille) (52). Näin ollen alueille on siirretty runsaasti valtaa.

Grönlannissa on käytössä kaksiavaimisen periaatteen toinen versio. Itsehallintolain mukaan luonnonvarat kuuluvat Grönlannin asukkaiden perusoikeuksiin. Mineraalivaroja koskevan lain mukaan kaikki luonnonvarojen kaivu- tai hyödyntämisluvut on kuitenkin hyväksyttävä sekä Tanskan hallituksessa että itsehallintohallituksessa. Luonnonvarojen (mineraalien sekä öljyn ja kaasun) yhteishallinnasta vastaa yhteinen komitea, jossa on sama määrä itsehallinnon ja Tanskan edustajia. Kaivostoiminnasta saatavat varat jaetaan 50:50 näiden kahden hallituksen kesken siten, että jos tulot ovat yli 500 miljoonaa DKK vuodessa, näiden tulojen jako järjestetään erikseen. Tällä hetkellä tuotanto on varsin rajallista.

Färsearilla Tanska on tunnustanut vuodesta 1992 alkaen, että Färsearten hallituksella on toimeenpano- ja lainsäädäntövalta maanalaisiin luon-

Tasa-arvo ja itsemäärääminen Arktisella alueella

**Puolestapuhujan puheenvuoro:
Dalee Sambo Dorough, Inuiittien
sirkumpolaarinen konferenssi***

Sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset voimat ovat tuottaneet niin historiallisesti kuin vielä nykyisinkin kattavia ei-toivottuja seurauksia lähes kaikkiin inuiittien, saamelaisten ja muiden Arktisen alueen alkuperäiskansojen elämään ja perinteisiin alueisiin. Näiden toimien korjaamisessa kansainvälisen yhteistyön uudet tasot sekä sitoutuminen ihmisoikeuksiin ovat olennaisen tärkeitä. Tämä on osa uutta, parhaillaan havaittavissa olevaa demokratian vaihetta, joka on synnyttänyt alkuperäiskansojen äänille, kielille ja näkemyksille "kansainvälisen yleisön".

Kansojen itsemääräämisoikeus

Yhdistyneet kansakunnat on vuodesta 1982 lähtien pyrkinyt luomaan ihmisoikeuksien vakiotason alkuperäiskansojen oikeuksien käsittelemiseksi (1). YK:n peruskirjan mukaan Yhdistyneet kansakunnat ja sen jäsenvaltiot ovat erityisesti vastuussa kaikkien ihmisten ihmisoikeuksien kunnioittamisesta ja noudattamisesta. Arktisen alueen alkuperäiskansoille on varmistettava täysi oikeus ihmisoikeuksien harjoittamiseen ja nauttimiseen ilman syrjintää. Lähestyminen ihmisoikeuksien kautta on erittäin hyvä tapa käsitellä kolonialismin ja riiston lamauttavaa ja edelleen jatkuvaa perintöä.

Tasa-arvo on ihmisoikeuksien perusta. Arktisen alueen ja maapallon muiden alueiden alkuperäiskansojen osalta tasa-arvo ei vielä ole toteutunut. Se, että monet valtiot eivät ole täysin kunnioittaneet tätä periaatetta, ilmenee alkuperäiskansojen ja valtioiden välisistä maan ja luonnonvarojen omistusta sekä itsemääräämistä koskevasta vuoropuhelusta.

Kansainvälisen kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien sopimuksen ja taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten sopimuksen ensimmäisen artiklan mukaan "kaikilla kansoilla on oikeus itsemääräämiseen". Valtioilla on ehdoton velvollisuus soveltaa tätä artiklaa niin alkuperäiskansoihin kuin muihinkin kansoihin. Valtioilla ei ole valtuuksia asettaa uusia vaatimuksia, rajoituksia tai muita syrjiviä kaksinaismoralistisia standardeja suhteissaan alkuperäiskansoihin. Vaikka Arktisen neuvoston kahdeksan jäsenmaata ovatkin olleet suoraan tekemisissä Yhdistyneiden kansakuntien kanssa ja suhteellisen paljon tekemisissä alkupe-

räiskansojen kanssa koko standardin määrittämissä prosessin ajan, alkuperäiskansojen oikeutta maahan ja luonnonvaroihin sekä itsemääräämisoikeutta käsitellään vielä äärimmäisen arkana asiana.

Itsemääräämisoikeus on myötäsyntyinen tai jo olemassa oleva. Minkään hallituksen oikut tai päätökset eivät vaikuta siihen. Eri kansat ilmaisevat, käyttävät sitä ja tuovat sen esille tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden periaatteiden mukaisesti.

Alkuperäiskansojen ihmisoikeuksia käsittelevän Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeustoimikunnan istuntojen välisen työryhmän vuoden 1997 istunnossa syntyi huolestuttava keskustelu jäsenvaltioiden tuodessa esille "sisäisen" ja "ulkoisen" itsemääräämisen käsitteen. Tätä virheellistä vastakkainasettelua käytetään alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden kahlitsemiseen ja tekemään se riippuvaiseksi sisäisen autonomian tai itsemääräämisen sisäpoliittisista käytännöistä. Tällaiset kannat eivät ole kansainvälisen oikeuden mukaisia. Ne eivät myöskään ole sovitettavissa alkuperäiskansojen rooliin kansainvälisinä vaikuttajina, jotka osallistuvat Yhdistyneiden kansakuntien, Arktisen neuvoston ja muiden kansainvälisten foorumien toimintaan ja siten harjoittavat itsemääräämisoikeuttaan kansallisvaltioiden ulkopuolella.

Jatkuvaa syrjintää

Yhdysvallat on esittänyt eräitä huolestuttavimmista kannoista. Yhdysvaltojen äskettäin esittämät itsemääräämistä ja alueellista koskemattomuutta koskevat lausunnot perustuvat itsemääräämisen ulottuvuuden "sisäisen" ja "ulkoisen" virheelliseen vastakkainasetteluun" ja ajatukseen, että alkuperäiskansoille on luotava uusi tai erilainen itsemääräämisoikeus, joka poikkeaa tällä hetkellä kansainvälisen oikeuden mukaan kaikkia kansoja koskevasta oikeudesta. Inuiitit, creet ja monet muut alkuperäiskansat ovat vastustaneet näitä ajatuksia voimakkaasti.

Sekä Kanadan että Yhdysvaltain hallitukset ovat ottaneet maa-oikeuksiin ja luonnonvaroihin kannan, joka ei ole näiden maiden hyväksymien kansainvälisten itsemääräämisoikeutta koskevien ihmisoikeussopimusten mukainen Arktisen neuvoston asiayhteydessä. Kanada vakuuttaa olevansa sitoutunut kestäväan kehitykseen, terveysolosuhteiden parantamiseen ja kulttuurin edistämiseen sekä arktisen ympäristön suojeluun *yhteistyössä* alkuperäiskansojen kanssa. Jos Yhdysvallat ja Kanada jatkavat itsemääräämisoikeutemme loukkaamista, eri-

tyisesti maa-, alue- ja luonnonvaraoikeuksiemme loukkaamista, niiden käsitys "kumppanuudesta" vaikuttaa olevan jatkuva paternalistinen holhous ja kaikkein perustavinta laatua olevien oikeuksiemme vähättely.

Joukko muita maita on myös vaatinut, että YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen luonnosta on muutettava siten, että se kattaa valtioiden alueellisen koskemattomuuden periaatteen. Useimmat alkuperäiskansat vastustavat tällaisia lisäyksiä voimakkaasti, sillä ne ovat tarpeettomia. Lisäksi jotkin valtiot käyttävät jo alueellista koskemattomuutta väärin ja laittomasti. Tällöin on mahdollista, että kansainvälisen oikeuden mukaisen itsemääräämisoikeuden luonnollinen kehitys tukahdutetaan.

Alueellisen koskemattomuuden periaate sisältyy jo kiinteänä ja tasapainoisena osana kansainväliseen oikeuteen. Valtiot tietävät hyvin, että tämän lisäksi myös muita jo olemassa olevia kansainvälisen oikeuden periaatteita ja sääntöjä käytetään sopivassa tilanteessa siinä määrin kuin niitä voidaan soveltaa, kun kansojen itsemääräämisoikeuden merkitystä ja laajuutta määritetään. Alueellinen koskemattomuus kehittyy samoin kuin itsemäärääminen. Periaate ei riipu enää yksinomaan valtioista. Sen sijaan alkuperäiskansojen alueiden koskemattomuus ja muut perusedut ovat läheisessä yhteydessä tähän periaatteeseen (2).

Mahdollisuus eikä uhka

Kansojen itsemääräämisoikeus ei ole absoluuttinen oikeus ilman rajoituksia (3). Se on suhteellinen oikeus, joka ei anna millekään kansalle oikeutta riistää muilta kansoilta samaa oikeutta pois. Se ei sisällä oikeutta sortaa muita kansoja.

Kansainvälinen yhteisö tietää, että vain harvat alkuperäiskansat - jos yksikään - pyrkii täydelliseen itsenäisyyteen valtiona. Tietyt valtiot kuitenkin esittävät tai ainakin vihjaavat, että alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden nimenomainen tunnustaminen on uhka alueelliselle koskemattomuudelle. Esimerkiksi nykyinen kehitys Kanadassa, jossa alkuperäiskansojen itsemääräämispyrkimykset ovat tehokkaasti auttaneet turvaamaan alueellista koskemattomuutta kahden edellisen vuosikymmenen aikana, ovat osoittaneet päinvastaisen vaikutuksen. Erityisesti Québecin liittovaltiosta eroamisen yhteydessä Jamesinlahden cree-kansan toimet ovat olleet laajempia kuin Kanadan hallituksen toimet olemassa olevan valtion rajojen turvaamiseksi (4). Lisäksi poliittiset, demografiset ja taloudelliset realiteetit eivät viittaa siihen, että alkuperäiskansat aiheuttaisivat suuren riskin valtion pilkkomisesta, heikkenemisestä tai hajoamisesta.

On ironista, että maailman mahtavin ja varakkain valtio, Yhdysvallat, lähti myös siitä virheelisestä olettamasta, että alkuperäiskansat ovat maailmanlaajuisesti todellinen uhka kansalliselle turvallisuudelle, ja se on yrittänyt perustaa toimiaan tälle perusteettomalle pelolle. [Daleen, Yhdysvaltain kansallisen turvallisuusneuvoston 2001 lausuntoa koskeva alaviite]. Yhdysvallat on sitä mieltä, että itsemääräämistä on tarkasteltava "sisäisten asioiden hallinnan ja ohjaamisen" yhteydessä, ja väittää, että "kansainvälinen oikeus ei takaa alkuperäiskansoille itsemääräämisoikeutta kaikkialla". Monissa tapauksissa Yhdysvallat on näin välttänyt alkuperäiskansojen kollektiivisten oikeuksien tai ryhmäoikeuksien tunnustamisen ja toistuvasti viitannut "vähemmistöihin kuuluviin ihmisiin" ja yksilön oikeuksien harjoittamiseen "ryhmän muiden jäsenten kanssa".

Yhdysvallat pitkälti määrittää, soveltuuko alueellisen koskemattomuuden periaate kussakin Yhdysvaltoihin liittyvässä tilanteessa. Kansainvälisen oikeuden mukaan valtioiden on kunnioitettava tasapuolisten oikeuksien periaatetta ja kaikkien kansojen itsemääräämisoikeuden periaatetta ja pidättäytyttävä pakkotoimista, jotka riistävät kansoilta itsemääräämisoikeuden. Valtioilla on myös oltava demokraattinen hallitus, joka edustaa alueen koko väestöä rotuun, uskontoon ja ihonväriin katsomatta. Nämä ehdot täyttävät valtiot voivat ottaa käyttöön alueellisen koskemattomuuden periaatteen.

Oikeudet ovat välttämättömiä tehokkaita toimia varten

Arktisen alueen alkuperäiskansojen viesti on ollut yhtenäinen ja selkeä: arktisia kotimaitamme koskevasta kasvavista ja kiireellisistä uhkista on voitava keskustella. Tässä laajassa yhteydessä valtioiden on oltava valmiita noudattamaan yksiselitteisiä normeja, esimerkiksi rotusyrjinnän kieltoa. Ainoastaan ihmisoikeuksiemme täydellinen toteuttaminen sallii meidän toimia tehokkaasti Arktisen neuvoston ja muiden foorumien kautta näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Jotta arktisen alueen alkuperäiskansat pystyisivät takaamaan kollektiivisen turvallisuutemme kulttuurin, talouden, politiikan ja ympäristön suhteen, valtioiden on turvattava perusoikeutemme, arvomme, tapamme, käytäntömme ja näkökantamme ja kunnioitettava niitä. Tämä on erityisen tärkeää, jotta voimme jatkaa ympäristömme hoitamista ja avustaa omien alueidemme turvallisuuden ja koskemattomuuden takaamisessa nykyisten ja tulevien sukupolvien eduksi.

• Toimituksen huomautus: Tämä artikkeli edustaa kirjoittajan omia mielipiteitä.

Lähteet ja viitteet

1. Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäisväestötyöryhmä valmisteli luonnoksen YK:n Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksesta, joka on tällä hetkellä YK:n ihmisoikeuskomission "Open Ended Inter-Sessional"-työryhmän arvioinnin alla (UN Doc E/CN4/Sub2/1994/2/Add1).

2. U. Umozurike, *Self-Determination in International Law* (Archon Books, Hamden, 1972), p. 234: "... Alueellisen koskemattomuuden perimmäinen tarkoitus on suojata alueen kansojen etuja. Alueellisen koskemattomuuden konsepti on siksi tarkoituksellinen niin kauan kuin toteuttaa tämän tarkoituksen kansan kaikille kerroksille."

3. R. McCorquodale, "Human rights and self-determination" in *The New World Order [:] Sovereignty, Human Rights, and the Self-Determination of Peoples*, M. Sellers, Ed. (Berg, Oxford/Washington, D.C., 1996), chap. 9 p. 16: "Itsemääräämisoikeus ei ole ... absoluuttinen oikeus ilman rajoituksia."

4. Katso yleisesti: Grand Council of the Crees, *Sovereign Injustice [:] Forcible Inclusion of the James Bay Crees and Cree Territory into a Sovereign Québec* (Nemaska, Québec, 1995); "Grand Council of the Crees (Eeyou Istchee), Bill 99: A Sovereign Act of Dispossession, Dishonour and Disgrace," Brief submitted to the National Assembly Committee on Institutions, February 2000; Grand Council of the Crees (Eeyou Istchee), "Canada's Clarity Bill and Aboriginal Peoples: A Strategy of Omission, Exclusion and Disempowerment," Brief submitted to the House of Commons Legislative Committee on Bill C-20, February 2000.

5. National Security Council (U.S.) "Position on Indigenous Peoples", January 18, 2001.

nonvaroihin, myös aluevesien ja mannerjalustan luonnonvaroihin.

Jakojärjestelmät

Tapaa, jolla valtio siirtää luonnonvarojen käyttöoikeuden yksityisille, kutsutaan jakojärjestelmäksi. Vaikka resurssien jakotavoissa onkin jonkin verran eroja erilaisten uusiutumattomien luonnonvarojen kesken, voidaan tehdä yksi yleinen havainto. Etujen haltijoiden, siis kaivos- ja öljy-yhtiöiden, on kaikissa tapauksissa noudatettava voimassa olevia maan käytön suunnittelun, säilyttämisen ja ympäristönsuojelun sääntöjä.

Kovat kivimineraalit jaetaan yleensä jollakin kolmesta eri tavasta: vapaa käyttöoikeus, jonkinlainen kilpailutettu vuokraaminen (tämä on tyyppillistä öljy- ja kaasuesiintymille, joiden oikeudet

myydään eniten tarjoavalle) tai neuvoteltu käyttöoikeus. Vapaaan käyttöoikeuden järjestelmissä kuka tahansa saa ryhtyä hyödyntämään valtion maiden mineraaliluonnonvaroja ja "vallata" löytämänsä mineraalit (53-54). Kanadan kolmessa territoriossa, Alaskassa ja Suomessa on kaikissa käytössä vapaaan käyttöoikeuden järjestelmä tai sen kaltainen järjestelmä. Muissa Arktisen alueen maissa (esimerkiksi Grönlannissa, Ruotsissa ja Venäjällä) on käytössä neuvoteltu käyttöoikeus tai vuokraus. Jos tällä alalla on havaittavissa trendejä, ne suuntautuvat pois maaston valtaukselta ja kohti karttavaltuusta ja sitten vuokrausjärjestelmiin. Vapaaan käyttöoikeuden järjestelmät ovat kuitenkin osoittautuneet huomattavan sitkeiksi huolimatta vallasta, jonka ne siirtävät kaivosyhtiöille valtion maiden käytöstä päättämisestä.

Arktisen alueen öljy- ja kaasuoikeuksien jako perustuu yleensä työ- tai tarjouspohjaisiin malleihin. Tarjouspohjaisessa mallissa oikeudet myönnetään korkeimman tarjouksen tehneelle taholle ja työpohjaisessa mallissa oikeudet saa osapuoli, joka tekee suurimman osan työstä (esimerkiksi seismiset tutkimukset ja porauksen). Tämä koskee Alaskaa, Grönlantia ja Kanadaa (liittovaltiota ja Yukonia). Se on päätapa myös Venäjällä, jossa on joissakin tapauksissa käytetty myös tuotannonjakosopimuksia. Vuokraussuunnitelmilla on paljon yhteisiä piirteitä, mutta suuria eroja saattaa silti olla esimerkiksi siinä, kuinka paljon hallitusten on neuvoteltava alkuperäiskansojen ja kansalaisjärjestöjen kaltaisten muiden tahojen kanssa suunnittelusta ja ympäristövaikutuksista ennen maan vuokrauspäätöstä. Alaskassa lain vaatimukset ovat erittäin tiukat ja muodolliset, mutta muilla alueilla, esimerkiksi Kanadassa, vaadittava menettelytapa on vähemmän vaativa.

Luonnonvarojen omistaminen paikallisesti saattaa tuoda huomattavia etuja paikalliselle hallitukselle ja liittovaltion aliyksiköiden hallituksille. Prudhoe Bayn kehityksestä Alaskan osavaltiolle ja epäsuoremmin North Slope Borough'lle tulevat edut ovat selkeä esimerkki tästä mallista. Lisätietoja on *Luvussa 7. Luonnonvarojen hallinta*.

Valtion osallistuminen luonnonvarojen hyödyntämiseen on yleensä vähentynyt viime vuosina. Esimerkiksi Kanadassa 1980-luvun alkuvuosina tehdyt valtion osallistumisoikeudet olivat loppuneet 1990-alkuun mennessä. Myös Färsearilla tultiin siihen lopputulokseen, että kansainväliset markkinat eivät hyväksyisi valtion osuutta öljyvarojen ensimmäisen vuokrauskierroksen yhteydessä vuonna 2000. Valtion jatkuva osallistuminen tuntuu levinneen laajimmin vesivoima-alalla (esimerkiksi Kanadan pohjoisosat, Kemijoen kehittäminen Suomessa sekä Grönlanti, jossa valtion omistamal-

la yrityksellä on monopoli). Joissakin valtioissa, esimerkiksi Tanskassa/Grönlannissa, Norjassa ja Venäjällä, valtio osallistuu edelleen öljy- ja kaasualan toimintaan.

Teeman yhteenveto

Luonnonvarojen omistusoikeudessa ja niiden hyödyntämisoikeudessa tulee esiin kolme pääkohtaa. Ensinnäkin Arktisen alueen yleisin maaomistustapa on, että valtio omistaa maan ja luonnonvarat. Toiseksi, liittovaltioissa liittovaltion hallituksella on edelleen tärkeä osa Arktisen alueen uusiutumattomien luonnonvarojen omistuksessa ja hallinnassa, mutta merkkejä luonnonvarojen hallinnan siirtämisestä Arktisen alueen territorioille on havaittavissa. Myös yhteishallintakokeiluja on tehty. Kolmanneksi uusiutumattomien luonnonvarojen hallinta noudattaa suhteellisen muuttumatonta mallia, erityisesti öljy- ja kaasualalla.

Lisää lainsäädäntövaltaa arktisille alueille

Devoluutio, vallan hajauttaminen, on lainsäädäntövallan siirtämistä paikallisille tai alueellisille hallituksille. Viimeisten vuosikymmenten aikana on ollut runsaasti viitteitä lainsäädäntövallan ja luonnonvarojen hallinnan vallansirrosta pääkaupungeista arktisille alueille ja arktisten alueiden asukkaille. Tärkeimmät vallan hajauttamistapahumat on kuvattu edellisellä sivulla olevassa taulukossa.

Vallan hajauttaminen Arktisella alueella

Vallan hajauttaminen liittyy sisäiseen kolonialismin purkamiseen, jota kuvataan *Luvussa 5. Poliittiset järjestelmät*. Vallan hajauttaminen on ollut kaikkein ilmeisintä Kanadassa ja Grönlannin ja Färsaarten suhteessa Tanskaan. Kolme Kanadan (nykyistä) territoriota, Nunavut, Luoteisterritoriot ja Yukon eivät kuitenkaan vielä ole saavuttaneet provinssin asemaa.

Yhdysvalloissa ei juuri ole mahdollisuuksia vallan enempään hajauttamiseen. Suunta on itse asiassa ollut jossain määrin päinvastainen liittovaltion viranomaisten otettua itselleen valtuudet villieläinten kannan säätelyyn liittovaltion omistuksessa olevilla mailla.

Pohjoismaissa vallan hajauttamisen jatkaminen on jossain määrin mahdollista, mutta pikemminkin paikallisen ja alueellisen hallinnon tasolla. Esi-

merkiksi Norjassa esitys Ruijan maalaiksi siirtäisi joitakin luonnonvarojen omistuksen ja hallinnan osa-alueita Ruijan hallinnolle (55). Ruotsissa vuonna 2002 laaditussa hallituksen komitean raportissa ehdotettiin saamelaiskäräjien poliittisen vallan lisäämistä ja jonkinasteista itsemääräämisoikeutta (36). Suomessa, jossa kuntien valta on jossakin määrin perustuslain suojaama, on ollut trendinä siirtää lisää valtaa kunnille, myös Lapin kunnille.

Venäjän tilanne poikkeaa muusta arktisesta alueesta. Nykyinen suuntaus, joka ei ole pelkästään Arktisen alueen suuntaus, on kohti vallan tehokkaampaa keskittämistä liittovaltion sisällä.

Vaikka lainsäädäntövaltaa olisikin siirretty huomattavassa määrin, pääkaupungit ovat säilyttäneet huomattavan osan alueidensa arktisen osan hallinnasta. Nunavutissa ja Luoteis-territorioissa Kanadan liittovaltion hallitus on säilyttänyt käytännössä kaikkien valtion omistamien maiden ja luonnonvarojen omistuksen ja lainsäädäntövalan. Tämä eroaa selkeästi Kanadan muista kuin arktisista alueista, joilla pääsääntönä on ollut, että valtion omistamat luonnonvarat ovat provinssien hallinnassa, eivät liittovaltion hallituksen. Jopa Yukonissa, joka nykyisin hallitsee alueensa omia luonnonvaroja itse, liittovaltion hallitus voi hylätä territorion lait, jatkaa maan omistamista tiettyjä tarkoituksia varten ja säätää lakeja, jotka eivät ole Yukonin lakien mukaisia. Ristiriitatilanteessa noudatetaan liittovaltion lakeja. Grönlannissa Tanskan hallitus valvoo yhteisiä etuja luonnonvarojen jakoa ja hyödyntämistä koskevissa päätöksissä, mutta se on hylännyt kaikki tällaiset vaatimukset Färsaarten suhteen.

Kenelle valtaa siirretään?

Kuten tässä luvussa on aiemmin kuvattu, lainsäädäntövaltaa siirretään useammin yleisille hallituksille kuin etnisyyteen perustuville viranomaisille. Tämä koskee esimerkiksi Grönlantia ja Pohjoismaita ja se on yleisin käytäntö Kanadan territorioissa.

Resurssien omistuksen kannalta kuva on monimutkaisempi. Yleisimmin on käytössä kaksi mallia. Ensimmäiseen malliin, jota voidaan kutsua vaikka pohjoisamerikkalaiseksi arktiseksi malliksi, kuuluu huomattava julkisten luonnonvarojen oikeuksien siirto liittovaltion hallitukselta osavaltion tai territorion hallituksille ja samanaikainen alkuperäisasukkaiden omistusoikeuksien tunnustaminen maavaatimussopimusten avulla. Toinen malli, joka on yleisimmin käytössä Pohjoismaissa, suosii alkuperäiskansojen rajallisempia pyynti- ja käyttöoikeuksia ja muita vastaavia oikeuksia täydellisen omistusoikeuden sijaan. Vaikka Suomessa,

Ruotsissa ja Norjassa keskustellaankin alkuperäiskansojen omistusoikeuksien lisätunnustamisesta, esitys Ruijan maalaiksi sisältää valtion oletetun omistusoikeuden siirtämisen Ruijan maakunnalle, jonka on tarkoitus toimia kaikkien Ruijan asukkaiden etujen mukaisesti, niin saamelaisten kuin ei-saamelaistenkin. Grönlannissa vallan jatkuva vallan hajauttaminen näyttää perustuvan siihen, että luonnonvarojen omistusoikeus kuuluu pikemminkin Grönlannin itsehallintohallitukselle kuin Grönlannin alkuperäisasukkaille. Venäjällä luonnonvarojen omistusoikeuksien siirto alkuperäiskansoille ei vaikuta olevan sallittua, sillä liittovaltion laki siirtää maanalaisten luonnonvarojen omistuksen osavaltiolle. Islannin itsenäistyttyä Tanskasta mallina oli yksinkertaisesti se, että islantilaiset ottivat

täyden vastuun omasta hallituksestaan ja luonnonvaroistaan, ja färsaarelaiset luultavasti käyttävät samaa mallia, jos he päättävät noudattaa Islannin esimerkkiä.

Suuntauksen yhteenveto

Keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä tarkasteltuna vallansiirto keskuksista arktisille alueille on ollut huomattava. Tämä on erityisen ilmeistä Alaskassa, Kanadan arktisilla alueilla, Grönlannissa ja Färsearilla. Joissakin tapauksissa (esimerkiksi Alaskassa) ei juuri ole mahdollisuuksia enempään vallan hajauttamiseen. Vallansiirto yleisille hallituksille

vaikuttaa olevan yleisempää kuin vallansiirto alkuperäiskansojen hallituksille. Alueilla, joilla alkuperäiskansat ovat vähemmistönä ja joilla alkuperäiskansojen etuja ei ole erikseen suojeltu, vallansiirto yleisille hallituksille vaikuttaa kansainvälisten normien mukaiselta.

Keskeiset johtopäätökset ja tiedonaukot

Tämän luvun lähtökohtana on ollut, että Arktisen alueen kestävä kehitys on yhteydessä siihen, kuinka hyvin kansa voi ottaa maan ja luonnonvarat paikalliseen hallintaan tai palauttaa ne hallintaansa. Kansainvälisen ja kansallisten oikeusjärjestelmien tarkastelun perusteella voidaan tehdä neljä johtopäätöstä siitä, miten ne tukevat paikallista hallintaa:

Ensinnä, kansainväliset ihmisoikeusinstrumentit muodostavat tärkeän standardin, jonka perusteella eri valtioiden toimintaa voidaan arvioida. Nämä eivät kuitenkaan ole vielä osoittaneet täyttä potentiaaliaan. Vaikka jotkin globaalit sopimukset ovatkin yleisesti hyväksytyjä (esimerkiksi kansalaisyhteisöjen ja poliittisten oikeuksien sopimus), suurin osa Arktisen alueen valtioista ei ole hyväksynyt joitakin (esimerkiksi Kansainvälisen työjärjestön sopimus 169). Joissakin tapauksissa kansainväliset sopimukset ovat vielä keskeneräisiä (esimerkiksi alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen luonnos). Olisi kuitenkin hyödyllistä tehdä huolellinen arvio Arktisen alueen kaikkien

Huomattavat vallan hajauttamistapahtumat Arktisella alueella

Alaska	1958	Alaska Statehood Act: Alaska lakkasi olemasta liittovaltion territorio ja siitä tuli osavaltio
	1971	The Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA): alkuperäiskansojen vaateiden sovittelu ja liittovaltion\osavaltion omistusasiat
	1980	The Alaska National Interest Lands Conservation Act (ANILCA): omavaraisen keräilytalouden lupasovittelu
Kanada	1984	Settlement of the Inuvialuit claim
	1993	Umbrella Final Agreement with Yukon First Nations
	1993	Settlement of the Gwich'in, Sahtu and Nunavut Inuit claims
	1998	Öljyn ja maakaasun omistuksen ja oikeusvastuun siirtäminen Yukonille
	1999	Nunavutin synty
Pohjoismaat	2003	Mineraalien, metsän ja maan omistuksen ja oikeusvastuun siirtäminen Yukonille
	1905	Norjan itsenäistyminen Ruotsista
	1917	Suomen itsenäistyminen Venäjästä
Grönlanti	1944	Islannin itsenäistyminen Tanskasta
	1979	Home Rule-itsehallintolaki
	1985	Euroopan yhteisöstä eroaminen
	1991	Joint authority provisions of the Mineral Resources Act
Färsearet	Meneillään	Kumppanuussopimuskeskustelut
	1948	Home Rule-itsehallintolaki
	1992	Maalla ja merellä olevien luonnonvarojen valvonnan haltuunotto
	Meneillään	Keskustelut saarten tulevasta kansainvälisestä statuksesta

valtioiden omista laeista ja käytännöistä suhteessa yleisesti hyväksytyihin kansainvälisiin normeihin. Toimiva strategia saattaisi olla myös sääntely-instrumentin kehittäminen, joka määrittäisi Arktisen alueen alkuperäiskansojen oikeudet. Arktisen alueen valtiot ja alkuperäiskansat saattavat tehdä tämän kollektiivisesti tai prosesseissa, jotka ovat samansuuntaisia julistusluonnoksen kaltaisten multilateraalisten hankkeiden kanssa.

Toiseksi lainsäädäntövallan siirtämiseen Arktisen alueen valtioiden arktisille alueille suhtaudutaan kahdella tavalla. Ensimmäinen tapa on vallan hajauttaminen yleisille hallituksille. Joskus tämä tehdään alkuperäiskansojen esittämien maavaatimuksien sopimisen yhteydessä. Toinen tapa taas on Arktisen alueen alkuperäiskansoille luontaisesti kuuluvan itsemääräämisoikeuden tunnustaminen. Joskus nämä mallit yhdistetään. Olisi hyödyllistä saada selkeämpi ymmärrys näiden kahden tavan eduista ja siitä, kuinka ne sopivat yhteen sekä siitä, kuinka ne noudattavat kansainvälisiä ihmisoikeusinstrumentteja.

Kolmanneksi alkuperäiskansojen omistusoikeuksien tunnustamiseen on suhtauduttu useilla eri tavoilla. Näiden tapojen avulla voidaan tutkia erilaisia mahdollisuuksia sen sijaan, että jätetään jonkin tietyn oikeusjärjestelmän rajoitusten vangiksi. Samanaikaisesti tarvitaan syvempi ymmärrys siitä, miksi jotkin tekniikat tuntuvat toimivan tietyissä ympäristöissä, vaikka ne eivät toimi muissa tilanteissa. Myös oikeusjärjestelmien siirtojen riskit on selvitettävä. Tämä viittaa siihen, että tarvitaan tehokkaampi "vertaileva Arktisen alueen oikeus", jota tutkivat oikeustieteellisten asiantuntijoiden lisäksi myös muiden alojen tuntijat sekä paikalliset, alueelliset ja valtakunnalliset hallitukset.

Lopullinen johtopäätös kiinnittää huomiota muodollisen lain ja varsinaisen käytännön välille. Siirryttäessä oikeusjärjestelmän huipulta (perustuslaista) alaspäin (lakien, säädösten, määräysten ja oikeusistuinten päätösten pariin), normit muotoillaan jatkuvasti tarkemmiksi. Tämä luku ja suuri osa alan kirjallisuudesta toimii lähellä tämän hierarkian huippua. Tämän vuoksi on kysyttävä useita käytäntöä koskevia kysymyksiä. Näitä kysymyksiä ovat esimerkiksi: Mitä perustuslailliset oikeudet itse asiassa tarkoittavat? Kuinka niitä on tulkittu ja sovellettu? Kuinka ne ovat vaikuttaneet ihmisten elämään? Kuinka valtion normit vaikuttavat kansan normeihin ja alkuperäiskansan yhteisön normeihin? Tällaiset kysymykset ovat monimutkaisia ja ne vaativat poikkitieteellisen lähestymistavan sekä runsaasti tapauskohtaisia tutkimuksia.

Lähteet ja viitteet

1. A. Harding, E. Örücü, "Preface," in *Comparative Law in the 21st Century*, A. Harding, E. Örücü, Eds. (Kluwer Law International, The Hague, 2002), vii - xii.
2. J. E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents* (Penguin Books, London, 2002).
3. M. Trebilcock, R. Howse, *The Regulation of International Trade* (Routledge, New York, 1999).
4. H. Steiner, P. Alston, *International Human Rights in Context*, 2nd ed. (Oxford Univ. Press, Oxford 2000).
5. P. Birnie, A. Boyle. *International Law and the Environment*, 2nd ed. (Oxford Univ. Press, Oxford, 2002).
6. D. Downie, T. Fenge, Eds., *Northern Lights Against POPs: Combatting Toxic Threats in the Arctic* (McGill-Queen's Univ. Press, Montreal and Kingston, 2003).
7. H. H. Koh, "Why do nations obey international law?" *Yale Law Journal* 106: 2599 (1997).
8. H. H. Koh, "Bringing international law home," *Houston Law Review* 35: 623 (1998).
9. G. W. Downs, D. Roche, P. Barsoom, "Is the good news about compliance good news about cooperation?" *International Organization* 50 (3) 379 (1996).
10. D. Bodansky, "The legitimacy of international governance: a coming challenge for international environmental law," *American Journal of International Law* 93: 596 (1999).
11. E. Örücü, "Unde Venit, Quo Tendit Comparative Law?" in *Comparative Law in the 21st Century*, A. Harding, E. Örücü, Eds. (Kluwer Law International, The Hague, 2002) pp. 1 -18 (vii - xii).
12. K. Zweigert, H. Kötz (tr. T. Weir), *Introduction to Comparative Law*, 2nd ed. rev. (Clarendon Press, Oxford, 1987).
13. T. Søvn Dahl Pedersen, "The Greenlandic Home Rule arrangement in brief," 2003; www.unhcr.ch/indigenous/treaties.htm
14. EU, "Fourth Protocol laying down the conditions relating to fishing provided for in the Agreement on Fisheries between the European Economic Community and Denmark and Greenland," 2001; http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2001/l_209/l_20920010802en00020009.pdf
15. G. Osherenko, "Indigenous political and property rights and economic/environmental reform in Northwest Siberia," *Post-Soviet Geography* 36(4) 225 (1995), p. 226.
16. G. Osherenko, "Indigenous rights in Russia: is title to land essential for cultural survival?" *Georgetown International Environmental Law Review* 13(3) 695 (2001).
17. G. Fondahl, O. Lazebnik, G. Poelzer, V. Robbek, "Native 'land claims', Russian style," *The Canadian Geographer* 45(4) 558 (2001).
18. I. Brownlie, *Treaties and Indigenous Peoples* (Clarendon Press, Oxford, 1992).
19. CCPR/C/52/D/511/1992; [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(7 September, 2004\)](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(7%20September,2004))
20. Human Rights Committee, "General Comment on Article 27," adopted at the 50th Session, 1994; [www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument)
21. Committee on the Elimination of Racial Discrimination General Recommendation XXIII; www.ohchr.org/english/bodies/cerd/comments.htm (7 September, 2004). www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/
22. www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/ (6 September, 2004).

23. WGDD 2003, "Report of the working group [on the Draft Declaration] established in accordance with Commission on Human Rights resolution 1995/32, E/CN.4/2003/92," 6 January 2003; [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridocda.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/6c59f7db2295186fc1256cdf00548781/\\$FILE/G0310081.pdf](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridocda.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/6c59f7db2295186fc1256cdf00548781/$FILE/G0310081.pdf) (6 September, 2004).
24. Grönlannin itsehallintolaki s. 9. Englanninkielinen käännös itsehallintolaista, laki No. 577, 29. marraskuuta. 1978, on saatavilla osoitteessa <http://dk.nanoq.gl/> (6.9.2004).
25. Fär-saarien itsehallintolain osio 11. No. 137, maaliskuu 23, 1948. Epävirallinen käännös saatavilla osoitteessa <http://www.stm.dk/> (6 September 6, 2004).
26. U. Aikio-Puoskari, M. Pentikäinen, *The Language Rights of the Indigenous Saami in Finland under Domestic and International Law* (Northern Institute of Environmental and Minority Law, Rovaniemi, 2001).
27. IQ Task Force, "The First Annual Report of the The Inuit Qaujimajatuqanginnut (IQ) Task Force," Government of Nunavut, 2002.
28. A. Eide, "Legal and Normative Bases for Saami Claims to Land," *International Journal of Minority and Group Rights* 8:127 (2001).
29. F. Korsmo, "Swedish Policy and Sami Rights," *The Northern Review* 11: 32 (1993).
30. H. Minde, "Sami Land Rights in Norway: A Test Case for Indigenous Peoples," *International Journal of Minority and Group Rights* 8:107 (2001).
31. Norjan korkein oikeus on tunnustanut saamelaiden omistusoikeudet sen Selbun ja Svartkogenin päätöksissä (2001): Selbun tapauksen tuomio 21 Heinäkuuta 2001 numero 4B/2001; www.galdu.org/govat/doc/selbudommen.pdf (7 syyskuuta 2004). Svartskogenin päätös, 5 lokakuuta 2001 Serial No. 5B/2001, No. 340/1999; www.galdu.org/govat/doc/svartskogdommen.pdf (7 syyskuuta 2004).
32. "Report of Norway for the period ending 31 May 2003 re Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples," 2003.
33. www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/ (6 September, 2004).
34. Comments of the Government of Finland on the opinion of the Advisory Committee on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Finland, GVT/COM/INF/OP/I (2001)002; [www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/5._Comments_by_the_States_concerned/1._First_cycle/PDF_1st_Comments_Finland-1.pdf](http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/5._Comments_by_the_States_concerned/1._First_cycle/PDF_1st_Comments_Finland-1.pdf)
35. SOU 1999:25, *Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169*; http://jordbruk.regeringen.se/propositionermm/sou/pdf/sou99_25.pdf
36. SOU:2002:77, *Sametingets roll i samhället*; <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/21/36/dd9f6c40.pdf> (8 September 2004).
37. [1997] 3 SCR 1010 [SCR = Supreme Court Reports].
38. *R. v. Bernard* (2003) 230 D.L.R. (4th) 57 (New Brunswick Court of Appeal) [DLR = Dominion Law Reports].
39. Marshall 2003. [2004] 1 CNLR 211 (Nova Scotia Court of Appeal) [CNLR = Canadian Native Law Reports].
40. G. Fondahl, "The Status of Indigenous Peoples in the Russian North," *Post Soviet Geography* 36(4) 215 (1995).
41. G. Fondahl, "Freezing the frontier? Territories of traditional nature use in the Russian North," *Progress in Planning* 47(4) 307 (1997).
42. Fondahl 1995:219 (40).
43. Fondahl et al. 2001:545 (17).
44. G. Fondahl, "Autonomous Regions and Indigenous Rights in Transition in Northern Russia," in *Dependency, Autonomy, Sustainability in the Arctic*, H. Petersen, B. Poppel, Eds. (Ashgate, Aldershot, 1999), p. 59.
45. D. Case, D. Voluck, *Alaska Natives and American Laws*, 2nd ed. (Univ. of Alaska Press, Fairbanks, 2002).
46. *Alaska v. Native Village of Venetie Tribal Government* 522 US 520 (1998).
47. <http://www.fullveldi.fo/> (16 September, 2004).
48. P. Hogg, M.E. Turpel, "Implementing aboriginal self government," *Canadian Bar Review* 74 (2): 187 (1995).
49. Fondahl 1999:57 (44).
50. Fondahl 1997: 60, 61 (41).
51. L. N. Lasko, "Sami Political Organization in Sweden," in *Economic, Social and Cultural Rights of the Sami: Institutional and National Aspects*, F. Horn, Ed. (Northern Institute of Environmental and Minority Law, Rovaniemi, 1998).
52. A. Kurskii, "Comparative analysis of oil and mining legislation in Russia and abroad," in *Analysis of the Legal Basis for Exploitation of Subsurface Resources in Russia and Canada*, J. Keeping, A. Khitrov, Eds. (VNIIOENG, Moscow, 2001) pp. 51- 88.
53. B. Barton, "The future of the free entry system for mining in Canada's North," in *Disposition of Natural Resources: Options and Issues for Northern Lands*, M.M. Ross, J.O. Saunders, Eds. (Canadian Institute of Resources Law, Calgary, 1997).
54. J. Leshy, *The Mining Law: A Study in Perpetual Motion* (Resources for the Future, Washington D.C., 1987).
55. Norja, "Report of Norway for the period ending 31 May 2003 re Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples" (2003).

Kiitokset

Käsikirjoitus on hyötynyt Kirsti Strøm Bullin, Janet Keepingin, Jóan Petur Hentzenin, Stefan Källmanin, Gail Osherenkon, Marianne Lykke Thomsenin ja painoksen editoreiden arvokkaista kommentteista ja ehdotuksista.

7 Luonnonvarojen hallinta

Johtava kirjoittaja:

Richard A. Caulfield, Alaskan yliopisto, Fairbanks, Yhdysvallat

Avustavat kirjoittajat:

Sharman Haley (Alaskan yliopisto, Anchorage), Alf Håkon Hoel (Tromssan yliopisto), Grete Hovelsrud-Broda (Pohjois-Atlantin merinisäkäskomitea), Amalie Jessen (Grönlannin itsehallintohallitus), Charles Johnson (Alaska Nanuuq -komitea), ja Konstantin Klovov (Pietarin valtion yliopisto)

Ihmisen toiminta Arktisella alueella - olkoon se sitten metsästyksen omaan tarpeeseen, kaupallinen kalastus, porotalous tai öljyn etsintä - heijastaa pohjoisen alueen erilaisia historioita, kulttuureja ja ekologisia tilanteita. Erilaiset toimintatavat perustuvat usein erilaisiin perinteisiin ja uskomusjärjestelmiin, jotka ovat peräisin sukupolvien takaa. Arktisen alueen luonnonvarojen käyttö on kuitenkin dynaamista, ja globaalien talouden, kaukana sijaitsevien hallitusten, yritysten ja kansalaisjärjestöjen toiminta vaikuttavat siihen yhä enemmän. Myös muut huomattavat globaalit seikat, esimerkiksi ilmastonmuutos, ovat tärkeitä tekijöitä.

Luonnonvarojen hallintajärjestelmät, samoin kuin tavat, joilla ihmiset käyttävät niitä, ovat dynaamisia ja monimuotoisia. Nämä järjestelmät kattavat periaatteet, instituutiot ja käytännöt, joiden avulla yhteiskunta ja sen jäsenet hyödyntävät jaettuja luonnonvaroja (1). Luonnonvarojen käytön tavoin myös Arktisen alueen hallintokäytännön juuret ovat syvällä omissa kulttuuriperinössään. Nopean muutoksen aikana tärkein kysymys on kuitenkin se, pystyvätkö olemassa olevat hallintajärjestelmät vastaamaan muutoksiin nopeasti ja joustavasti siten, että se parantaa yhteisöjen elinkelpoisuutta ja talouden kestävyttä (2).

Tässä luvussa keskitytään neljään Arktisen alueen luonnonvarojen hallintoon vaikuttavaan kehityskulkuun. Ensimmäinen näistä on omistusoikeuksien lisääntyvä merkitys. Toinen on perinteisen tai paikallisen ekologisen tiedon yhdistäminen länsimaiseen tieteeseen päätöksenteon yhteydessä. Vallan siirto eli "devoluutio" paikallisille päätäjille ja yhteishallinta ovat kolmas kehityskulku, kun taas neljäs kuvaa Arktisen alueen kansojen lisääntyvää osallistumista maan ja luonnonvarojen omistukseen ja kehittämiseen. Kaikki nämä kehityskulut merkitsevät muutoksia luonnonvarojen hallintajärjestelmille. Ne ovat tärkeitä myös Arktisen alueen pitkäaikaisen kestävä kehityksen ja itseensä määräämisen kannalta.

Alkutilanne

Valtion hallitsemien maiden ja luonnonvarojen laajuus erottaa Arktisen alueen maailman monista muista teollistuneemmista alueista. Tästä voidaan mainita esimerkkinä Barentsinmeren ja Beringinmeren kalastusalueet sekä Pohjois-Amerikan arktisen alueen laajat valtion omistamat maa-alueet. Grönlannissa yksityistä maanomistusta ei sellaisenaan ole, vaan kaikki maat ovat yhteisomistuksessa valtion kautta. Joidenkin Arktisen alueen luonnonvarojen osalta on olemassa kehittyneitä ja toimivia hallintamalleja. Eräiden muiden luonnonvarojen osalta oikeudet ovat kiistanalaisia tai epävarmoja. Esimerkiksi Venäjällä kysymys maan omistuksesta ja oikeudesta luonnonvaroihin on jatkuva väittelyn ja vastakkainasettelun kohde.

Valtion suuri osuus Arktisen alueen luonnonvarojen omistuksesta korostaa luonnonvarojen hallinnan merkitystä. Arktisella alueella käytetty luonnonvarojen jakamisen ja hallinnan tapa on usein omanlaisensa. Usein se perustuu kulttuurihistoriallisiin seikkoihin ja käytäntöihin, joihin on yhdistetty innovatiivisia ja alan uusimpia virtauksia käyttäviä hallintamalleja. Arktisen alueen luon-

nonvarojen tehokas hallinta edellyttää johtamista, joka pystyy vaikuttamaan ihmisten käytökseen sovitujen tavoitteiden saavuttamiseksi, kestää ajan haasteet ja epävakautta aiheuttavat toimet (3). Tällaisten hallintojen on voitava sopeutua ekologiisiin ja institutionaalisiin tekijöihin oikealla tavalla, sillä jossakin tilanteessa toimiva ratkaisu saattaa toisessa tilanteessa olla täysin käyttökelvoton. Myös hallintojen välinen vuorovaikutus on huomioon otettava tekijä sekä luonnonvarojen rajojen ylitse että eri hallintojen toimialueiden välillä. Mittakaava on merkittävä tekijä luonnonvarojen hallintajärjestelmien ymmärtämisessä. Esimerkiksi paikallisella tasolla toimiva ratkaisu saattaa toimia tai olla toimimatta alueellisella tai globaalilla tasolla.

Vaikka luonnonvarojen julkinen omistus onkin yleisintä monilla Arktisen alueen seuduilla, myös yksityistäminen yleistyy laajasti. Esimerkiksi äskettäin Pohjois-Amerikassa tehty maavaatimussopimukset ovat siirtäneet miljoonia neliökilometrejä maata alkuperäiskansojen hallitsemien kaupallisten tahojen ja voittoa tuottamattomien yhteisöjen käsiin. Tällaiset osakeyhtiöt hallitsevat valtavia maa-alueita ja toimivat läheisessä yhteistyössä sekä julkisten että yksityisten luonnonvarojen hallintaelinten kanssa (4).

Arktiset luonnonvarat ja kestävät elinkeinot

Elävät luonnonvarat ovat jo sukupolvien ajan muodostaneet sekä Arktisen alueen alkuperäiskansojen että alueelle muuttaneiden ihmisten kestävien elinkeinojen perustan (5). Monilla alueilla tämä pitää edelleenkin paikkansa. Kotitalouksien ja yhteisöjen tasolla kalat, riista ja kasvit ovat edelleen tärkeitä toimeentulon lähteitä (6). Korkeiden leveyspiirien maanviljely ja eläinten hoito ovat myös arvokkaita toimeentulon lähteitä monille alueen yhteisöille ja kotitalouksille. Esimerkiksi porot ja karibu ovat alueella lähes kaikkialla esiintyvä luonnonvara, ja ne muodostavat tärkeän ruoan lähteen ja merkittävän tulonlähteen (7-8).

Arktisen alueen uusiutuvien luonnonvarojen merkitys globaalissa taloudessa kasvaa, erityisesti kaupallinen kalastus on maailmanlaajuisesti merkittävää. Kalanviljely on monilla alueilla erittäin kehittyntä ja se laajenee viljellyn lohien, pallaksen, äyriäisten ja muiden lajien tekniikan parantuksessa ja kysynnän lisääntyessä. Metsäteollisuuden tuotteet ovat myös tärkeä vientiartikkeli, erityisesti pohjoismaissa. Uusiutuvien luonnonvarojen kaupallistaminen on joskus kiistanalaista. Joillakin alueilla esimerkiksi merinisäkkäiden kaupallinen käyttö ja vienti ovat sallittuja, kun taas toisaalla ne ovat täysin kiellettyjä.

Uusiutumattomien luonnonvarojen, kuten öljyn ja maakaasun, kullan, lyijyn, sinkin ja timanttien, etsiminen ja hyödyntäminen ovat vaikuttaneet Arktisen alueen ihmisten elinkeinon voimakkaasti. Varhaiseen hyödyntämiseen liittyi usein kolonisaatio ja riisto, jolloin alueen asukkaat, joilla ei ollut tunnustettuja oikeuksia luonnonvaroihin, hyötyivät vain vähän, mutta joutuivat maksamaan korkean hinnan. Kun alkuperäiskansojen maavaatimukset, oikeudet luonnonvaroihin ja itsemäärääminen ovat saaneet entistä enemmän huomiota, jotkin Arktisen alueen kansat ovat löytäneet muita tapoja toimia tuottavasti uusiutumattomien luonnonvarojen hyödyntämisessä.

Arktisen alueen yhteisöjen ja globaalien talouden välisen yhteyden lisääntyessä myös uusiutuvien ja uusiutumattomien luonnonvarojen hyödyntämisen haittojen ja etujen jakamisesta aiheutuvat ristiriidat jatkuvat. Joillakin alueilla asukkaat pyrkivät pitämään yllä dynaamista sekataloutta, jossa sekä uusiutuvat että uusiutumattomat luonnonvarat ovat tärkeässä asemassa. He etsivät töitä ja palkkatuloja vahingoittamatta mahdollisuuksia ravintosisällöltään, kulttuuriltaan ja taloudellisilta eduiltaan kestävien paikallisten luonnonvarojen käyttöön. Tämä ristiriita heijastelee klassista kestävä kehityksen mallia, jonka Brundtlandin komitea esitti kaksi vuosikymmentä sitten. Tällaisen kehityksen on oltava nykypäivän vaatimusten mukainen ilman, että se uhraa tulevien sukupolvien mahdollisuuden tulla toimeen omilla varoillaan (9). Tämän ristiriidan käsittelytapaa ja Arktisen alueen talouksien tulevaisuutta on vaikea ennustaa. Näiden väittelyiden pääasiana on kuitenkin ollut luonnonvarojen hallinnan uudet muodot, joilla on mahdollisuuksia joko tukea tai heikentää itsemääräämistä ja itseluottamusta.

Luonnonvaroja koskevien oikeuksien varmistaminen

Arktisen alueen nykyinen tehokas luonnonvarojen hallinta riippuu yhä enenevässä määrin luonnonvarojen oikeuksiin liittyvien kysymysten käsittelyn onnistumisesta. Maa-oikeudet - myös omistus- ja käyttöoikeus - ovat keskeisiä osia alkuperäiskansojen vaatimuksissa ja innovatiivisissa hallinnan menettelytavoissa, esimerkiksi Kanadassa Nunavutin territorion, Grönlannin itsehallinnon ja Venäjällä Sahan tasavallan perustamisen yhteydessä. Arktisen alueen omistusoikeudet ovat muuttuneet dramaattisesti edellisten viidenkymmenen vuoden aikana. Tärkeimpiä tekijöitä ovat esimerkiksi alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustamisen yleistymisen (katso Luku 6: Oikeudelliset järjestelmät),

kylmän sodan päättyminen, YK:n merioikeusyleis-sopimuksen käyttöön ottaminen ja entistä laajempi kiinnostus alueen luonnonvarojen kehittämiseen (10). Seuraavassa kuvataan lyhyesti maahan ja mereen liittyvien omistusoikeuksien kehitystä Arktisella alueella. Kahden esimerkkitapauksen kuvaukset esittävät luonnonvarojen hallinnan ja oikeuksien välisiä yhteyksiä.

Omistusoikeuskysymyksiä käsittelemisen: sirkumpolaarinen näkökanta

Alaska: Alkuperäiskansojen pitkäaikaisia vaatimuksia maa-, metsä- ja kalastusoikeuksiin käsiteltiin jossain määrin vuoden 1971 Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -laissa. Tämän kehityksen alkusysäys oli öljyn löytyminen Alaskan North Slopen alueelta vuonna 1968 (4). ANCSA noudatti Alaskasta Yhdysvaltain 49. osavaltion tehneen vuoden 1958 Alaskan osavaltiolain mallia, ja siinä varattiin yli neljäsosa maamassasta uuden osavaltion käyttöön ja kehitykseen. Nämä kaksi lakia yhdessä Alaskan kansallisesti merkittävien maiden suojelua koskevan vuoden 1980 Alaska National Interest Lands Conservation Act (ANILCA) -lain kanssa ovat muodostaneet omistusmallin, jossa Yhdysvaltain liittovaltio omistaa lähes 60 % maasta, Alaskan osavaltio omistaa 28 % ja Alaskan alkuperäisasukkaiden osakeyhtiöt omistavat noin 12 %. Muut yksityiset maat muodostavat alle 2 % kokonaispinta-alasta. ANILCA loi Alaskaan valtavia uusia kansallispuistoja, eläintensuojelualueita ja muita suojelualueita. Metsästäminen ja kalastus omaan käyttöön jatkuvat useimmilla näistä alueista. Samanaikaisesti ne tarjoavat mahdollisuuden kehittää maailmanluokan matkailukohteita.

Alaskan meriympäristössä Yhdysvaltain hallitus hallitsee luonnonvaroja 200 mailin päähän rannikosta ulottuvalla talousvyöhykkeellä. Liittovaltion kalastuksenvalvonta, joka perustuu vuoden 1996 kalastuksen suojelua ja hallintaa koskevaan Magnuson-Stevens Fishery Conservation and Management Act -lakiin, käsittää laajapohjaisen Pohjois-Tyynenmeren alueen kalastuksenhallintaneuvoston, yksittäiset kalastuskiintiöt ja innovatiiviset kiintiöt yhteisöjen kehitystä varten (11-12). Alaskan osavaltion hallitus hallinnoi rannikkokalastusta, erityisesti lohien kalastusta, kalastuslautakunnan, kaupallisen kalastusalueiden käyttökomitean ja Alaskan kalastus- ja riistaministeriön avulla (13).

Kanada: Kanadan hallitus on käsitellyt arktisten alueiden alkuperäisasukkaiden pitkäaikaisia vaatimuksia perustuslaillisen suojelun, lainsäädännön, kattavien vaatimussopimusten ja uuden territorion hallituksen avulla. Eteläisessä Kanadassa intiaanilain (Indian Act) perusteella solmitut sopi-

mukset muodostivat perustan alkuperäiskansojen vaatimuksista neuvoteltaessa. Tämä kulminoitui vuonna 1982 alkuperäisasukkaiden oikeuksien tunnustamiseen Kanadan uudessa perustuslaissa. Pohjoisessa Quebecin halu hyödyntää valtavia vesisäihkövaroja johti vuonna 1974 Jamesinlahden ja Pohjois-Quebecin sopimukseen, jossa creet ja inuutit luovuttivat alkuperäisasukkaiden oikeudet maahan ja luonnonvaroihin ja saivat vastineena rahaa, oikeuden metsästysalueisiin sekä yksinoikeuden metsästyksen ja kalastuksen joillakin alueilla. Jamesinlahden sopimus loi huomattavia, uusia poliittisia instituutioita ja valmisteli tietä yhteishallinnalle muualla Kanadassa ja maan ulkopuolella.

Vuonna 1984 Mackenzie-joen suiston inuivialuitit allekirjoittivat liittovaltion hallituksen kanssa sopimuksen, jossa alkuperäisasukkaiden vaatimukset vaihdettiin käteissuoritukseen, noin 91 000 neliökilometriin maata ja mineraalioikeuksiin. Tällaiset kehityskulut johtivat Luoteisterritorioiden jakamiseen ja Nunavutin territorion muodostamiseen vuonna 1999. Nunavut-sopimus, joka muodosti uuden territorion perustan, allekirjoitettiin vuonna 1993. Kuten tässä luvussa myöhemmin kerrotaan, se mahdollisti myös vaatimuksista sopimisen ja antoi inuuteille roolin päätöksenteossa. Samoin kuin Alaskassa, Kanada valvoo meriympäristön käyttöä 200 mailin talousvyöhykkeen avulla.

Grönlanti: Grönlanti saavutti vuonna 1979 itsehallintoaseman Tanskan valtakunnassa (15). Sekä alkuperäiskansoihin kuuluvia että muita asukkaita edustava yleinen itsehallintohallitus valvoo sekä mantereen että merialueen luonnonvaroja Tanskan yhtenäisen järjestelmän puitteissa. Grönlannin itsehallinto muodostettiin ainakin osittain siksi, että grönlantilaisten ja Tanskan hallituksen välillä esiintyi kitkaa kehitysasioissa, erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla (16).

Grönlantilaiset ovat itsehallinnon avulla voineet vähitellen ottaa vastuun elollisten ja elottomien luonnonvarojen hallinnasta ja kehittämisestä. Grönlannissa ei, mielenkiintoista kyllä, ole lainkaan yksityistä maanomistusta, vaan kaikki maa kuuluu yhteisesti koko valtion alueella olevalle Grönlannin kansalle. Grönlantilaisilla on oikeus käyttää elollisia luonnonvaroja niiden varovais- ja kestävästi käyttöä edistämään suunniteltujen itsehallinnon sääntöjen mukaisesti. Kalastuksen hallinnassa Tanskan talousvyöhykkeellä Grönlannin rannikon edustalla käytetään järjestelmää, johon kuuluu yksittäisiä kalastuskiintiöitä (jotka sisältävät myös siirrettävissä olevat katkarapukiintiöt) sekä itsehallintoalueen sääntöjä. Vaikka Grönlanti onkin osa Tanskan valtakuntaa, sen rooli luonnonvarojen hallinnassa yhdessä tanskalaisen

vastapuolen kanssa on laajenemassa. Tämä sisältää monenkeskisten kalastussopimusneuvottelujen lisäksi myös neuvotteluja muissa kansainvälisissä yhteyksissä. Itsehallintohallituksen ja Tanskan hallituksen välillä on sopimus elottomien luonnonvarojen hyödyntämisestä saatavien korvausten jakamisesta. Itsehallintohallitus perusti äskettäin hallinnolleen korkean tason viraston, joka aktiivisesti etsii mahdollisuuksia laajentaa Grönlannin autonomiaa suhteessa Tanskaan.

Färssaaret: Färssaaret saavuttivat itsehallinnon Tanskan valtakunnassa vuonna 1948, minkä jälkeen Färssaaret on pyrkinyt lisäämään autonomiaa, tai jopa saavuttamaan itsenäisyyden. Färssaarten talous on erittäin riippuvainen kalastuksesta ja kalankäsittelystä, vaikka öljyn ja maakaasun hyödyntäminen mannerjalustasta onkin antanut toiveita monipuolisemmasta taloudesta (17). Samoin kuin Grönlannissa, myös Färssaarten hallitus on ottamassa aktiivisemmän osan luonnonvarojen hallinnassa, erityisesti kalastuspolitiikkaan, merinisäkkäiden hallintaan (pallopäävalaiden pyynti) ja öljyteollisuuden kehitykseen liittyvässä toiminnassa.

Islanti: Islantilaiset ovat perinteisesti saaneet elantonsa lampaiden hoidosta, pienimuotoisesta maanviljelyksestä ja kalastuksesta. Varhaiset, 1100-luvulta peräisin olevat lait käsittelivät yhteisten laiturien ylilaiduntamisen riskiä, kun taas meren luonnonvarojen katsottiin olevan ”rajaton yhteinen luonnonvara” (18). Islannin osallistuminen kaupalliseen kalastusteollisuuteen kasvoi dramaattisesti Islannin itsenäistyttyä Tanskasta vuonna 1944. Turskakantojen aiheuttaman huolen vuoksi Islanti omaksui kalastuskiintiöiden jaossa markkinalähtöisen järjestelmän ottamalla käyttöön yksilölliset kalastuskiintiöt vuonna 1984. Yhteisten luonnonvarojen yksityistämismuutos kulminoitui tähän.

Skandinavia ja Suomi: Pohjois-Skandinavian ja Pohjois-Suomen kansoja ovat alkuperäiskansa saamelaiset sekä norjalaiset, ruotsalaiset ja suomalaiset. Tällä alueella ja viereisellä Venäjän luoteisosalla on Arktisen alueen tihein asutus. Saamelaisten perinteinen alue, *Sápmi*, sijaitsee Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän valtioiden alueella. Perinteisesti saamelaisten elinkeinot perustuvat poronhoidon, metsästyksen, kalastuksen, ansastuksen ja keräilyn yhdistelmästä. Nykyisin ainoastaan vähemmistö saamelaisista toimii aktiivisesti porotalouden parissa. Muut saavat toimeentulonsa maanviljelyksen, metsästyksen ja kalastuksen sekä palkkatyön yhdistelmästä. Pohjoismaiden kansallinen lainsäädäntö suojelee ja tukee poronhoidon harjoittamista jossain määrin. Tästä huolimatta saamelaisten poromiesten ja muiden välillä on ristiriitoja luonnonvarojen käytöstä (katso *Luku 6. Oikeudelliset järjes-*

telmät). (19). Myös porojen määrä ja laidunalueiden kestävyys ovat herättäneet huolta.

Muulla Pohjoismaissa kansalliset hallitukset ovat luoneet puitteet, joiden mukaisesti valtion ja yksityisten omistamat yritykset voivat käyttää julkisen vallan omistuksessa olevia luonnonvaroja. Esimerkiksi Norjan hallitus on Statoilin suurin osakkeenomistaja. Statoil on norjalainen öljy-yhtiö, johon yksityisten on ollut mahdollista sijoittaa vasta vähän aikaa. Norjan valtio omistaa 44 % vesivoimaa tuottavasta Norsk Hydrosta. Ruotsissa metsätalouseläkölaki määrää yksityisomistuksessa olevien metsä- ja selluteollisuuden yritysten toimista.

Barentsinmeren alueella Barentsin euro-arktinen neuvosto on esimerkki luonnonvarojen hallintaan ja käyttöön vaikuttavasta alueellisesta yhteistyöstä. Barentsin alueellinen neuvosto muodostuu alueen edustajista aina Pohjois-Norjasta lännestä Venäjän nentseihin idässä. Neuvoston painopiste on kansainvälisessä yhteistyössä, jossa erityishuomiota on kiinnitetty metsien käyttöön, uusiutuvien energianlähteiden hallintaan ja Pohjoisen merireitin kehittämiseen (20-21).

Venäjä: Omistusoikeudet Venäjällä ovat muuttuneet dramaattisesti Neuvostoliiton romahduksen jälkeen. Venäjän pohjoisten kansojen itsenäiset elinkeinot joutuivat 1700-luvulta alkaen tsaarin vallan ja myöhemmin neuvostovallan alle (22). Neuvostoliiton varhaisen kauden pyrkimykset tunnustaa ja luoda autonomiaa alueita väistyivät traumaattisen kollektivisoinnin tieltä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Vuosisadan jälkimmäisen osan teollinen kehitys tarjosi alkuperäiskansoille ja paikallisille kansoille vain vähän hallinto-oikeutta maahan tai luonnonvaroihin. Tämä aiheutti laajoja ympäristövaikutuksia ja lisääntyvää eriarvoisuutta.

Neuvostoliiton romahdettua vuonna 1991 Venäjän omistusoikeusjärjestelmää on muutettu valtavasti (23). Muutoksen keskeinen osa on ollut aiemmin valtion omistamien yritysten laaja yksityistäminen ja yritysten voittojen ja osinkojen jakaminen uudelleen. Jotkin uudet lait ovat pyrkineet takamaan vähemmistönä olevien alkuperäiskansojen oikeudet, mukaan lukien perinteisten alueiden suojeleminen (24). On kuitenkin epävarmaa, missä määrin näitä lakeja voidaan soveltaa ja tullaan sovelta- maan pohjoisten kansojen eduksi. Ei myöskään ole varmaa, missä määrin alkuperäiskansat hyötyvät Venäjän pohjoisosien luonnonvarojen hyödyntämisen teollisesta kehityksestä (öljy ja maakaasu, puutavara, mineraalit, kalastus).

Tapauksen kuvaus: Alkuperäiskansojen oikeus perinteisiin maihinsa Venäjällä

Venäjän pohjoisosissa asuu lähes 9 miljoonaa ihmistä, joista ainoastaan noin 10 % on alueen alkuperäiskansoja. Muiden kuin alkuperäiskansojen suuri enemmistö Venäjän pohjoisosissa heijastaa vuosisatojen siirtomaahistoriaa sekä muuttoliikkeen dramaattista kasvua neuvostokaudella (25). Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen monet pohjoiseen muuttaneet ihmiset ovat muuttaneet pois alueelta valtion tukemien yritysten taannuttua tai niiden toiminnan loputtua.

Venäjän pohjoisosien alkuperäiskansat elävät tällä hetkellä pääosin epävarmassa siirtymätaloudessa, jossa perinteisten elinkeinojen ja maan sekä luonnonvarojen oikeuksien asema on epäselvä. Dramaattinen siirtymä valtion omistamista kollektiivisista yrityksistä yksityisomistukseen Neuvostoliiton jälkeisellä kaudella on luonut toivoa siitä, että alkuperäiskansojen oikeudet luonnonvaroihin otetaan käsiteltäviksi. 1990-luvulla otettiin askel tähän suuntaan, kun Venäjän hallitus hyväksyi noin 2 300 *obshchinaa* tai suvun sisäistä tuotantoyksikköä, jotka harjoittivat porohoitoa tai kalastusta (26). Teoriassa nämä *obshchinat* voivat anoa maata ja saada se käyttöönsä ikuisiksi ajoiksi. Tämä uudistusyritys ei kuitenkaan toteutunut täysin, ja sen vaikutus on ollut rajallinen.

Muut Venäjällä tehdyt aloitteet sisältävät alkuperäiskansojen ja luonnonsuojelijoiden välisen yhteistyön kehitettäessä "luonnon perinteisen käytön alueita" ja "etno-ekologisia alueita" (27). Esimerkiksi vuonna 1998 perustettiin luonnonvaroistaan rikas Thasanomin reservaatti Ohotanmeren rannalle. Alue on itel'men-kansan alueen sisäpuolella, ja itel'menit käyttävät aluetta omaan metsästyksen ja -kalastukseen selviytyälseen. Reservaatin perustanut määräys edellyttää hallintaa yhdessä itel'men-kansan kanssa, joilla on etuoikeus metsästyks- ja kalastuskiintiöitä jaettaessa. Monia vastaavia reservaatteja ja suojelualueita kehitetään tai niistä keskustellaan Venäjän pohjoisosissa ja Kaukoidässä.

Venäjän valtio on tämän jälkeen alkanut ottaa alkuperäisasukkaiden oikeuksia huomioon lainsäädännössä. Tehokkain äänitorvi näiden oikeuksien edistämiseksi on Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen liitto (RAIPON) (28), joka on onnistuneesti edistänyt kolmea tärkeää, mutta vielä testaamatonta, liittovaltion lakia. Ensimmäinen näistä laeista on "Vähälukuisten alkuperäiskansojen oikeuksien takuut Venäjän federaatiossa", joka hyväksyttiin vuonna 2000. Toinen on "Venäjän federaation pohjoisten alueiden vähälukuisten alkuperäiskansojen luonnonvarojen perinteisen käytön

alueet", joka hyväksyttiin kesäkuussa 2001. Kolmas näistä on "Venäjän federaation pohjoisen, Siperian ja Kaukoidän vähälukuisten alkuperäiskansojen yhteisöjen organisoimisen peruseriaatteen" vuodelta 2002 (23). Nämä lait, jotka perustuvat pääosin kansainvälisen oikeuden periaatteisiin, pyrkivät suojaamaan alkuperäiskansojen oikeutta maahan ja luonnonvaroihin Venäjän pohjoisosissa.

Lainsäädännössä saavutetusta edistyksestä huolimatta joidenkin mielestä niiden vaikutukset paikallisella ja alueellisella tasolla ovat mitättömiä. Venäjällä olevat mekanismit näiden oikeuksien toteuttamiseksi ovat vajavaisia, ja voimakkaat poliittiset voimat vastustavat näiden oikeuksien käyttöön ottamista. RAIPONin puheenjohtaja S.N. Kharyuchi onkin äskettäin ilmaissut huolensa siitä, että nämä lait saatetaan kumota juuri, kun niiden hyväksyminen on antanut toivoa Venäjän pohjoisosien, Siperian ja Kaukoidän alkuperäiskansojen kestäväen kehityksen olosuhteiden vakiinnuttamisen laillisen pohjan löytämisestä (29). Tämän keskustelun tulos määrittää, missä määrin Venäjän alkuperäiskansoilla on merkittävä mahdollisuus YK:n peruskirjan ja kansainvälisen oikeuden mukaiseen itsemääräämisoikeuteen. Nämä pyrkimykset varmistaa alkuperäiskansojen oikeudet maahan ja luonnonvaroihin heijastelevat Alaskan, Kanadan, Grönlannin ja Pohjoismaiden viime vuosikymmeninä käymiä vastaavia kamppailuja. Vaikka menettelytavat ovatkin vaihdelleet huomattavasti, ne kaikki heijastelevat siirtymistä kohti Arktisen alueen alkuperäiskansojen perinteiseen käyttöön ja asumiseen perustuviin legitimeihin oikeuksiin.

Tapauksen kuvaus: Arktisen alueen kalastusalueen yksityistäminen

Arktisen alueen kalastusalueiden hallinta keskittyy yhä enemmän julkisessa omistuksessa olevien luonnonvarojen pyyntioikeuksien yksityistämiseen yksilöllisten kalastuskiintiöiden ja muiden mekanismien avulla (30). Tämä prosessi on kansainvälisen oikeuden kehityksen sivutuote, nimittäin vuoden 1982 merioikeusyleissopimus määrittäi valtamerien luonnonvarojen käytön ja hallinnan säännöt ja periaatteet (31). Tärkein elementti on 200 mailin päähän rannikosta ulottuvien eksklusiivisten talousvyöhykkeiden luominen, joilla luonnonvarojen käyttäminen on rannikkovaltioiden ohjauksessa. Rannikkovaltioiden on hallittava luonnonvaroja "mahdollisimman suuren kestäväen tuoton saavuttamiseksi", mikä käytännössä edellyttää, että luonnonvaroja käytetään kestävästi. Kaikki Arktisen alueen maat Yhdysvaltoja lukuun ottamatta kuuluvat merioikeusyleissopimukseen, ja siten sopimuksen ehdot sitovat niitä. Yhdysval-

lat on käytännössä ottanut käyttöön suurimman osan sopimuksen ehdoista ja harkitsee edelleen sopimuksen ratifioimista.

Aluksi merioikeusyleissopimus herätti toiveita siitä, että kalakantojen liikapyynti ja heikentäminen loppuisi. Tämän jälkeen tapahtunut kalastuksen määrän kasvu talousvyöhykkeen sisä- ja ulkopuolella on kuitenkin osoittanut, että toivo oli ennenaikainen. Kalastusalusten ja kalastuksen määrän kasvu loi nopeasti lisääntyvän kalastuskapasiteetin. Monia kalakantoja kalastettiin liikaa, mikä aiheutti saaliiden pienenemisen ja lisäsi jäljellä oleviin luonnonvaroihin kohdistuvaa painetta.

Vuonna 1995 laadittu Yhdistyneiden kansakuntien kalakantasopimus, joka neuvoteltiin YK:n yleiskokouksen alaisuudessa, pyrkii korjaamaan nämä puutteet. Uusi sopimus muodostaa oikeudellisen pohjan avomerellä tapahtuvan kalastuksen säätelämiseksi rajoittavampien hallintaperiaatteiden avulla. Se vahvistaa alueellista yhteistyötä luonnonvarojen hallinnassa, parantaa hallintatoimien toimeenpanoa ja edellyttää pakollisia erimielisyyksien selvitystoimia. Se myös korostaa ennakoivaa menettelytapaa kalastusalueiden hallinnassa ottaen huomioon tieteen jatkuvan epävarmuuden kestävän saaliin tasosta. Tämän menettelytavan perustana on ajatus siitä, että luonnonvarojen hallinnassa hallitusten epävarmuuden vuoksi tulisi pikemminkin toimia varovaisesti pyrittäessä sauttamaan suojelun ja hallinnan tavoitteet.

Ennakoiva suhtautuminen ja tehostettu alueellinen yhteistyö on osoittautunut olennaisen tärkeäksi Arktisen alueen kalastuksen viimeaikaisessa kehityksessä (34). Esimerkiksi joukko pohjoisia, arktisia vesialueita koskevia alueellisia kalastus-sopimuksia on muutettu, jotta sopimus voidaan ottaa käyttöön. Näitä sopimuksia ovat esimerkiksi Luoteis-Atlantin kalastusorganisaatio (Northwest Atlantic Fisheries Organization, NAFO), joka kattaa Luoteis-Atlantin, ja Koillis-Atlantin kalastuskomitea (Northeast Atlantic Fisheries Commission, NEAFC), joka taas käsittää Koillis-Atlantin kansainvälisen vesialueen, jolla kalastusrajoitusten ja yhteisten kantojen hallinnan koordinointi on parantunut. Beringinmerellä tuli vuonna 1992 voimaan meren elävien luonnonvarojen pyyntikielto talousvyöhykkeiden ulkopuolella (35).

Kalastuksen kansainvälisen hallintajärjestelmän lisäksi Arktisen alueen maat ovat osallistuneet laajoihin, ja joskus kiistanalaisiin, kalastuksen säätelyjärjestelmien muutoksiin. Islannissa halu suojella kalakantoja sekä edistää tehokkuutta ja turvallisuutta sai hallituksen ottamaan 1980-luvulla käyttöön yksilölliset siirrettävissä olevat kiintiöt (30). Vuonna 1990 uusi laki laajensi tämän järjestelmän koskemaan lähes kaikkia Islannin kalastusaluei-

ta. Tämän kiintiöjärjestelmän mukaan kiintiöiden osuuksia voidaan ostaa ja myydä, mikä on monille luonut sen vaikutelman, että aiemmin yhteinen luonnonvara on nyt yksityistetty. Tutkimuksen mukaan yksilölliset kiintiöt tarjoavat kuitenkin etuja, sillä ne mahdollistavat tehokkaamman ja tarkemmin valvotun hallintajärjestelmän, jossa voidaan käyttää parhaita saatavilla olevia tieteellisiä ohjeita. Hyvin hallittuna tällainen järjestelmä palkitsee tehokkuuden, parantaa liiketoimintaympäristön vakautta ja rohkaisee kiintiöiden haltijoita keskittymään kalakantojen pitkäaikaiseen elinkelpoisuuteen. Kriitikot kuitenkin huomauttavat, että järjestelmä on myös keskittänyt kiintiöitä harvempien alusten omistajien käsiin ja aiheuttanut voimakkaiden, pystysuuntaisesti integroituneiden kalastusyhtiöiden kehittymisen (36). Joissakin ihmisissä tämä nostaa sosiaalisen tasa-arvon huolenaiheeksi kun lähdetään jakamaan julkisessa omistuksessa olevia luonnonvaroja.

Beringinmerellä Yhdysvallat on ottanut käyttöön useita erilaisia hallintamenettelyjä (11). Pallaksen ja silosimpun osalta perustettiin vuonna 1996 yksilölliset kiintiöt. Muut mekanismit keskittyivät rajoittamaan pääsyä lohen ja muiden kalalajien kalastusalueille. Samoin kuin Islannissa, täälläkin tarkoituksena oli ylläpitää kalakantoja, parantaa tehokkuutta ja turvallisuutta sekä parantaa kalatuotteiden laatua. Yksittäisten kalastuskiintiöiden myöntäminen kuitenkin nosti esiin myös huolen kasvavasta taloudellisesta riippuvuudesta muutama omistajaan ja käsittelylaitokseen.

Erityinen innovaatio Alaskan Beringinmeren kalastusalueiden hallinnassa on ainutlaatuisen yhteisökohtaisen kiintiön käyttöönotto. Tämä pohjoisen Tyynenmeren alueen kalastushallintaneuvoston vuonna 1992 säätämä ohjelma varaa pienen osuuden sein, pallaksen, silosimpun, Atkan makrillin, Tyynenmeren turskan ja ravun suurimmasta sallitusta kiintiöstä annettavaksi suoraan läntisen Alaskan tunnustetuille alkuperäiskansayhteisöille. Nämä yhteisöjen saamat kehityskiintiöt on tarkoitettu laajentamaan yhteisöjen osallistumista Beringinmeren kalastukseen, luomaan työpaikkoja ja houkuttelemaan uutta pääomaa. Muita tavoitteita ovat infrastruktuurin kehittäminen ja sosiaalisen ja taloudellisen tilanteen parantaminen. Noin 56 kuudeksi alueelliseksi kalastusyhtiöksi organisoitua yhteisöä osallistuu nyt Beringinmeren kaupalliseen kalastukseen. Vuodesta 1992 lähtien yhteisöjen kehityskiintiön avulla on luotu noin 9 000 työpaikkaa ja saatu noin 60 miljoonan Yhdysvaltain dollarin tulot (35).

Valtamerten hallintaa koskevat keskustelut tulevat epäilemättä vaikuttamaan Arktisen alueen kalastukseen. Keskustelut heijastavat laajaa huolta

pohjoisten, arktisten merialueiden resursseista aina liikakalastuksesta ja saastumisesta tehottoman hallinnan esimerkkeihin (11). Äskettäin Yhdysvalloissa julkaistu Pew'n valtamerikomitean raportti tuo esille uuden, ekosysteemiin perustuvaan hallintaan, keskittyvän meriympäristön hoitamisen ja vastuullisuuden tarpeen (32). Raportissa tuodaan esille myös uusien institutionaalisten rakenteiden tarve kalastuksen hallinnassa sekä mertensuojelualueiden perustamisen ja kriittisten elinympäristöjen suojelun sekä lisätutkimuksen ja -koulutuksen tarpeet. Yhdysvaltain valtameren käyttöä koskeva komitea tuo myös esiin monia näistä ajatuksista (33). Nämä ja muut raportit aukaisevat tietä kohti uusia innovaatioita valtameren hallinnassa, mukaan lukien valtameren jako vyöhykkeisiin sekä merien suojelualueet. Pohjoiseen merireittiin kohdistuva kasvava mielenkiinto erityisesti yhdessä globaalin ilmastonmuutoksen kanssa kohdistaa lisähuomiota Arktisen alueen merenkulun erityissääntöihin ja onnettomuustilanteiden hälytysjärjestelmiin (37).

Suuntauksen yhteenveto

Arktisen alueen luonnonvarojen hallinnassa ilmenee voimakas trendi kohti omistusoikeuksien, myös alkuperäiskansojen oikeuksien, tunnustamista ja muodollistamista. Aiemmin yhteishallinnassa olleet luonnonvarat, jotka eivät kuuluneet kenellekään, ovat nyt yhä enemmän omistuksen ja käytön mukaisten lakien säätelemää.

Perinteinen ja paikallinen ekologinen tieto

Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat jo vuosien ajan olleet suhteissa toistensa ja ympäristöjensä kanssa käyttäen ekologista tietoa ja siihen liittyviä tavanomaisia lakeja ja käytäntöjä. Myöhemmin Arktiselle alueelle saapuneet muuttajat ovat myös kehittäneet yksityiskohtaisia paikallista tietoa ja käytäntöjä, jotka ovat keskeisiä luonnonvarojen tehokkaalle hallinnalle. Avaintrendi arktisten luonnonvarojen hallinnassa on näiden tietojärjestelmien yhdistäminen länsimaiseen tieteseen.

Perinteinen ekologinen tieto arkipäivän osana

Perinteinen ekologinen tieto on määritelmän mukaan toistensa kanssa elävien olentojen ja niiden elinympäristöjen välistä dynaamista suhdetta kuvaava tieto-, käytäntö- ja uskomusrakenne. Se on kehittynyt mukautuvissa prosesseissa ja on

siirretty perimätietona sukupolvelta toiselle. (38) Joillakin pohjoisilla alueilla käytetään yleisemmin termiä *paikallinen* ekologinen tieto. Perinteisiin tai paikallisiin tietojärjestelmiin voi kuulua useita toisiinsa liittyviä analyysitasoja. Näistä tärkeimpiä ovat luonnonvarojen ja niiden hallintajärjestelmien tuntemisen käytännöt mukaan lukien työkalut ja luonnonvarojen käytön ja hallinnan tekniikat (38). Myös sosiaalisten instituutioiden, esimerkiksi hyväksytyjen sääntöjen ja sosiaalisten suhteiden koodiston, tunteminen lasketaan yleensä tähän kuuluvaksi. Niin ikään uskonnollisista käsitteistä, etiikasta ja laajemmista uskojärjestelmistä vaikutteita saava ja niitä muokkaava maailmankuva katsotaan kuuluvaksi tähän tietoon.

Monille alkuperäiskansoille perinnäistapojen mukaiset käytännöt ja syvä pyhien asioiden tunne vaikuttavat edelleenkin arkipäivän elämään. Antropologi Ann Fienup-Riordan kirjoittaa Alaskan yup'ik-kansasta: "yup'ikien perinteisen lain ja järjestyksen silmiinpistävin seikka on . . . sitä koskeva jatkuva ja asiantunteva keskustelu. Johtajat olivat ensisijaisesti tarkkaavaisia kuuntelijoita ja asiantuntevia puhujia. Kansan elämästä määräävät lait tunnettiin yhteisnimellä *qaneryaraat* - se, mistä on puhuttu - ja näiden lakien opettaminen muodosti valtavan määrän sosiaalisen vuorovaikutuksen muodosta ja sisällöstä, erityisesti yhteisön vanhempien ja nuorempien jäsenten välillä. Lisäksi puhe - mielipiteen ilmaiseminen, varoitusten antaminen ja neuvojen kuunteleminen - oli ratkaisevan tärkeässä asemassa sosiaalisessa kontrollissa. Fienup-Riordan huomauttaa, että nämä käytännöt jatkuvat edelleenkin käyttämällä "monimutkaisia historiallisia hankkimis-, kompromissi- ja elvytysprosesseja, jotka kertovat sellaisen kansan menneisyydestä, joka ei enää elä eristyksissä 'vaan katsoo olevansa kansa kansojen joukossa'" (39).

Tietojärjestelmien yhdistämisen haaste

Perinteinen tai paikallinen tieto- ja uskokäytäntö voi olla olennainen osa tehokkaampien luonnonvarojen hallintajärjestelyjen rakentamista, erityisesti silloin, kun se voi käyttää myös länsimaisen tieteen parhaita puolia (38). Tämän saavuttaminen saattaa kuitenkin olla erittäin vaikeaa. Joidenkin mielestä perinteisen tiedon käyttäminen paikallisen asiayhteyden ulkopuolella alentaa sen "pelkäksi toiseksi tiedon muodoksi" - tieto erotetaan keinotekoisesti kulttuurisesta kokonaisuudesta, johon se on juurtunut (40). Islannissa Pálsson on kertonut, kuinka paikallisten kalastajien tieto yleisesti vaiennetaan, kun se asetetaan vastakkain biologisten tietojen tieteellisen tarkkuuden kanssa (41). Joidenkin kriitikojen mukaan näiden esteiden vuoksi ainoa mah-

dollinen korjaustapa on hallinnan palauttaminen paikallisille ihmisille (40).

Perinteisen ja paikallisen tiedon merkityksellisen hyödyntämisen haasteet eivät ole estäneet pohjoisten, arktisten luonnonvarojen käyttäjiä, niiden puolestapuhujia, ja jopa monia biologeja ja hallintovirkamiehiä edistämästä tämän tiedon käyttöä. Tästä esimerkkeinä ovat kanadalaiset uraauurtavat tutkimukset, kuten *Inuit Land Use and Occupancy Project* (42) (*Inuiittien maankäyttö ja asuttaminen*) ja uudempi *Voices of the Bay* (43) (*Lahden äännet*), jotka kumpikin kuvaavat arktisten ympäristöjen ja maisemien ympäristötietouden rikkautta. Kulttuuritutkimukset, kuten Richard K. Nelsonin *Make Prayers to the Raven* (*Rukoile korppia*), paljastavat Alaskan Koyuokonin athabaska-kansan yksityiskohtaisen tiedon, kun taas toiset keskittyvät Kanadan cree-kalastajiin sekä Venäjän pohjoisosien Jamalin nenetseihin (38). Vielä myöhemminkin perinteinen tieto on ollut oleellisen tärkeää Arktisen alueen soveltavien projektien suunnittelussa esimerkiksi arvioitaessa vesivoiman rakentamista Quebecissä tai suunniteltaessa kaasuputkea Kanadan Mackenziejoen suistoon. Pohjois-Atlantin merinisäkäs-komitea (North Atlantic Marine Mammal Commission, NAMMCO) on äskettäin järjestänyt kokouksen, jossa käsiteltiin paikallisen ja tieteellisen tiedon yhdistämistä merinisäkkäitä koskevassa päätöksenteossa (44).

Tutkijat varoittavat, että paikallisen ekologisen tiedon käyttäminen voi olla ongelmallista, jos sitä ei tehdä varovaisesti. Ajattelemattoman käytön aiheuttamista vaikeuksista on esimerkkejä (38). Tiedon kritiikiton hyväksyminen saattaa aiheuttaa myös yksinkertaistuksia, esimerkiksi alkuperäiskansojen luonnehtimisen "luonnonsuojelijoiksi" tai "alkuperäisiksi ekologeiksi", joiden tiedot ja toimet ovat kaiken kritiikin ulkopuolella. Näistä varoituksista huolimatta yhä useammat tiedemiehet uskovat, että perinteinen tieto voi täydentää länsimaista tieteellistä tietoa. Se voi myös auttaa muistuttamaan, että maailmasta voi tietää useilla eri tavoilla, ja että luonnonvarojen tehokas hallinta edellyttää tämän monimuotoisuuden ymmärtämistä. Lisäksi tietoisuus perinteisestä tiedosta avaa uusia reittejä kohti osallistuvaa, yhteisöpohjaista luonnonvarojen hallintajärjestelmää, joka sallii erilaisten käytäntö- ja uskomusjärjestelmien esiin tulemisen. Tämän tekeminen auttaa ylittämään tavanomaisen tieteen rajat ja siten välttämään vaaran sokeutumisen tieteen (länsimaiselle) kulttuuripohjalle.

Tapoihin perustuva oikeus ja käytäntö säätelevät luonnonvarojen käyttöä edelleen

Kulttuurien kohtaamisen jälkeisestä hajaannuksesta ja muutoksesta huolimatta Arktisen alueen kansat jatkavat perinnäislakien ja -käytäntöjen käyttämistä luonnonvarojen hallinnassa. Kanadassa Jamesinlahden creet käyttävät järjestelmää, jossa metsästysalueet on jaettu henkilökohtaisesti. Tämä auttaa rajoittamaan majavan liikametsästystä (45). Creet käyttävät kulttuurisidonnaisia tapoja myös siian kalastuksessa. Nämä tavat tunnustavat tietyt käyttöoikeudet ja hyväksyvät tietyt kalastusvälineet (46). Eräs toinen dokumentoitu esimerkki on Viktoriansaaren inuiitti-metsästäjien itse käyttöön ottamat rajoitukset sorsanmetsästyksessä (47). Venäjän Kaukoidässä tsuktsi-metsästäjät rauhoittavat edelleenkin pyydystetyn harmaavalaan henkeä tarjoamalla rantaan tuodulle valaalalle makeaa vettä (48).

Alaskassa yu'pikit käyttävät ympäristöä tavalla, joka perustuu uskomukseen siitä, että eläimet ovat ei-inhimillisiä henkilöitä, ja että metsästäjien ja eläinten välillä on otettava huomioon "yhteistyöhenkinen vastavuoroisuus" (39). Tällaisen vastavuoroisuuden ylläpitämiseen saattaa kuulua kieltoja naisten osallistumisesta metsästykseseen ja sääntöjä, jotka säätelevät heidän käyttäytymistään aviomiesten ollessa metsällä. Tällaiset käytännöt perustuvat syvään juurtuneisiin kulttuurisiin uskomuksiin. Tämä vastavuoroisuuden kulttuurinen käsite saattaa itse asiassa edellyttää, että eläimiä ja kaloja pyydystetään niiden jatkuvan saatavuuden varmistamiseksi - mitä enemmän niitä pyydystetään, sitä todennäköisemmin ne palaavat uudelleen. Jotkut Alaskan athabaska-metsästäjät uskovat vastaavasti, että muuttavan karibu-lauman ensimmäistä eläintä ("johtajaa") ei saa kaataa, jotta muut seuraisivat. He vaativat myös, että karibun kaatoipaikka on siivottava huolellisesti kunnioituksen osoituksena karibun hengelle (49).

Suuntauksen yhteenveto

Arktisen alueen kansojen keskuudessa tehtyjen kenttätutkimusten mukaan tapoihin perustuvaa oikeutta ja käytäntöä ei saa jättää ottamatta huomioon luonnonvarojen hallinnassa pelkästään siksi, että ne perustuvat täysin erilaisiin maailmankatsomuksiin. Viimeaikainen perinteisen tiedon "uudelleenlöytämisen" ei varmastikaan ole oikotie ristiriitojen välttämiseksi, mutta se antaa viitteitä siitä, että ihmisen ja ympäristön välisen suhteen dynamiikkaa voi ymmärtää monilla eri tavoilla.

Vallan hajauttaminen ja yhteishallinta

Kiinnostus poliittiseen vallan hajauttamiseen ja yhteishallintaan kasvaa koko Arktisella alueella sopivampien ja tehokkaampien luonnonvarojen hallinnan toteuttamisstrategioina (50). Vallan hajauttaminen tarkoittaa vallan siirtoa kohti paikallista ja alueellista tasoa ja hallintoa. Yhteishallintaan tyypillisesti kuuluu vallan jakaminen valtion ja luonnonvarojen käyttävien yhteisöjen kesken (51).

Vallan hajauttaminen voi tapahtua ainakin kahdella tavalla. Toinen näistä on valtuuksien ja budjettien siirto pohjoisille alueille uusiutuvien ja uusiutumattomien luonnonvarojen makrotason hallintaa varten. Toinen taas on erillisempien yhteishallintaelinten luominen osallistumisen laajentamiseksi ja luonnonvarojen koskevan päätöksenteon legitimitettiin lisäämiseksi. Vallan hajauttaminen tapahtuu usein kansallisten rajojen sisäpuolella, kuten Kanadassa Nunavutin territorion muodostamisen yhteydessä (ks. oheinen kuvaus). Sitä voi kuitenkin tapahtua myös kansainvälisellä tasolla, mitä vastaavasti oheinen Pohjois-Atlantin merinisäkäs-komitean (NAMMCO) tapaus kuvaa.

Tapauksen kuvaus: Vallan hajauttaminen ja Nunavutin territorio

Äskettäinen esimerkki poliittisesta vallan hajauttamisesta on Kanadan arktiselle alueelle perustettu Nunavutin territorio (52). Nunavut ("maamme" inuktitutiksi) perustettiin 1.4.1999 territorion 27 000 asukkaan vuosikymmeniä kestäneen kamppailun tuloksena. Asukkaista 85 % on inuitteja (katso myös *Luku 5. Poliittiset järjestelmät*). Nunavutin väestö on levittäytynyt 25 yhdistyneen yhteisöön alueelle, jotka sijaitsevat valtavalla, pinta-alaltaan yli 2,1 miljoonaa neliökilometriä (23 % Kanadan maapinta-alasta) olevalla arktisella alueella. Nunavutin pääkaupunki on Iqaluit, joka sijaitsee Baffininsaaren eteläosassa.

Nunavutin muodostaminen territorioksi oli seurausta alueen inuiittien ja Kanadan hallituksen välisestä vuoden 1993 Nunavut-sopimusta. Sopimuksessa Nunavutin inuiitit vaihtoivat alkuperäiskansan maa- ja luonnonvaraoikeudet noin 350 000 neliökilometriin maata, josta noin 10 %:iin sisältyy oikeudet myös maanalaisiin luonnonvaroihin. Asukkaat saivat myös ensisijaisoikeudet metsästykseseen ja yhtäläisen jäsenyyden hallituksen kanssa uusissa yhteishallintainstituutioissa. Sopimuksen osana inuiitit saivat lähes 900 miljoonan Yhdysvaltain dollarin (1 148 miljoonaa Kanadan

dollaria) maksut ja pysyvät korvaukset luonnonvarojen käytöstä (50).

Nunavut-sopimuksessa muodostettiin luonnonvarojen hallintaa varten Nunavutin luonnonvalvontalautakunta, Nunavutin vesilautakunta, Nunavutin vaikutusten tarkkailulautakunta, Nunavutin suunnittelukomitea, Nunavutin sosiaalisen kehityksen neuvosto ja pinta-alueiden oikeuksien tribunaali (52). Vaikka nämä uudet instituutiot ovat pikemminkin yleisen hallituksen kuin alkuperäiskansojen itsehallinnon osa, ne varmistavat inuiittien yhtäläisen osallistumisen päätöksentekoon ja tarjoavat mekanismeja, joilla alueelliset ja paikalliset huolet voidaan ottaa huomioon. Ne on tarkoitettu "yhdistämään perinteinen inuiittien tietojärjestelmä ja hallinta [*Inuit Qaujimajatuqangit*] Kanadan vastaavien järjestelmien kanssa . . . tällainen kahden . . . hallintajärjestelmän sekoittaminen siten, että kummankin edut optimoidaan ja jommankumman dominoiva asema vältetään" (53). Aivan tarkasti ottaen nämä yhteishallintainstituutiot ovat neuvoa-antavia elimiä, jotka tekevät suosituksia ministereille Iqaluitissa ja Ottawassa. Käytännössä niiden kuitenkin odotetaan muodostuvan voimakkaiksi, uusiksi instituutioiksi, jotka tarjoavat inuiiteille selkeän vaikutuskanavan.

Nunavutin territorion muodostaminen on poliittista vallan hajauttamista makrotason mittakaavassa luomalla uusia päätöksentekokoneistoja ja uusia instituutioita antamaan pohjoisten alueiden asukkaille oma ääni. Vastaavia poliittisen vallan hajauttamisen prosesseja on havaittavissa muualla Kanadan arktisella alueella, Pohjoismaissa ja Venäjällä.

Alueellinen hallinta: Pohjois-Atlantin merinisäkäs-komitea

Pohjois-Atlantin merinisäkäs-komitea (NAMMCO) on kansainvälinen elin, jonka tehtävänä on alueellinen yhteistyö Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelun, johtamisen ja tutkimuksen aloilla (54). Komitean perustivat vuonna 1992 Färsaaret, Grönlanti, Islanti ja Norja. Komitea on esimerkiksi alueellisesta yhteistyöstä sekä kansallisten ja kansainvälisten vesialueiden välillä muuttavien valaiden, hylkeiden ja mursujen yhteishallinnasta. NAMMCON työ, jossa käytetään monilajista, ekosysteemipohjaista hallinta-ajattelua (55), perustuu tieteeseen, mutta komitea pyrkii myös parantamaan merinisäkkäiden kestävään käyttöön liittyvien kulttuuristen ja sosiaaloudellisten arvojen ymmärtämistä.

NAMMCON toiminta sisältää tieteellisen tutkimuksen koordinoimisen ja käytännön hallintatoimien tuottamisen hallituksille. Se voi myös

tutkia kaikkia jäsenvaltioita kiinnostavia asioita kuten merinisäkkäiden kalastuksen vuorovaikutus. NAMMCO on yhteydessä hallitukseen luonnonvarojen hallintaa koskevissa asioissa, ja sillä on hyvät yhteydet rannikoiden yhteisöihin ja alkuperäiskansoihin. Sellaisenaan komitea pyrkii etsimään tapoja yhdistää tieteellinen ja perinteinen tietojärjestelmä, ja komitea on järjestänyt vuonna 2003 Islannissa teemakonferenssin käyttäjän tiedosta ja tieteellisestä tiedosta hallintaan liittyvässä päätöksenteossa (44).

NAMMCON alueellinen painopiste korostaa oikean mittakaavan merkitystä käsiteltäessä luonnonvaroihin liittyviä kysymyksiä. Komitean alueellinen lähestymistapa on vastakkainen kuin Kansainvälisen valaanpyyntikomitean kaltaisten globaalien elinten (56). Valaanpyyntikomiteassa tieteeseen perustuvia suurten valaiden metsästyksen liittyviä lähestymistapoja vastustetaan esittämällä kaiken valaanpyynnin kieltämistä ”yleisten” tai eettisten arvojen perusteella. Vastauksena tähän NAMMCON jäsenhallitukset suosivat alueellisia lähestymistapoja, jotka säilyttävät hallintavaltuudet maantieteellisesti lähempänä ja paremmin yhteensopivana paikallisten kulttuurien ja perinteiden kanssa.

Yhteishallinnan määrittäminen

Yhteishallinnassa osallistujat jakavat tiettyjen luonnonvarojen hallintavallan. Pohjois-Amerikan yhteydessä yhteishallinta viittaa yleensä ”muodolliseen tai epämuodolliseen hallituksen elimen ja käyttäjäryhmän kesken jaettuun päätöksentekoprosessiin kala- tai riistalajin tai muun luonnonvaran hallitsemiseksi” (57). Yhteishallintaelin on erityisemmin institutionaalinen järjestely, jossa osallistujat perustavat 1) oikeuksien ja velvollisuuksien järjestelmän luonnonvaraa käyttäville, 2) säännöt toimille, joita osallistujien odotetaan tekevän eri olosuhteissa ja 3) menettelytavat erilaisiin etuihin vaikuttavien kollektiivisten päätösten tekemiseksi.

Arktisella alueella yhteishallinta mahdollistaa usein tietojen jakamisen käyttäjien ja tutkijoiden välillä sekä vallan tasapainottamisen käyttäjien ja hallituksen virkamiesten välillä. Se mahdollistaa myös yhteistyön laajentamisen tutkimukseen, koulutukseen ja hallintaan sekä tunnustaa kulttuuriset ja kielelliset erot niiden vaikuttaessa tehokkaasti ymmärtämiseen. Lopuksi yhteishallinta keskittyy integroitujen järjestelmien lähestymistapoihin, jotka liittyvät luonnonvarojen kestävään hallintaan.

Tapauksen kuvaus: Jääkarhupopulaation jaettu hallinta Alaskassa ja Tsukotkassa

Esimerkki yhteishallinnasta on Alaskan ja Tsukotkan alkuperäisasukkaiden aloite yhteisestä jääkarhukannan hallinnasta Beringinmerellä ja Beringinsalmen pohjoispuolisilla vesialueilla. Beringinsalmen kummallakin puolella asuvat alkuperäisasukkaiden ryhmät ovat pitkään käyttäneet näitä karhuja ruoaksi, vaatteisiin ja taiteeseen. 1900-luvun loppupuolella Neuvostoliitto kielsi kaiken jääkarhunmetsästyksen, ja Yhdysvallat harkitsi vastaavaa kieltoa. Yhdysvaltain vuoden 1972 merinisäkkäiden suojelulaki salli alkuperäiskansametsästäjien pyydystä jääkarhuja, ja vuoden 1973 kansainvälinen jääkarhusopimus avasi ovet uudentyyppiselle yhteishallinnalle, johon kuuluu myös alkuperäiskansoja (58).

Kanadan länsiosien ja Alaskan inuvialuitit ja iñupiatit käynnistivät tämän järjestelyn vuonna 1984 allekirjoittamalla jääkarhupopulaation hallintasopimuksen, jossa itse metsästäjät, hallituksen rakenteiden ulkopuolella, suostuivat suojelemaan naaraita ja pentuja. Tämä sopimus ja vastaavat sopimukset rohkaisivat Alaskan ja Tsukotkan metsästäjiä muodostamaan Alaskan Nanuuq-komitean ja Tsukotkan merinisäkkäiden perinteisten metsästäjien liiton. Nämä organisaatiot aloittivat yhteisen tutkimuksen jääkarhujen elinympäristöstä Tsukotkassa. Tähän tutkimukseen kuului perinteistä tietoa ruokailualueista, vaellusreiteistä ja pesimisalueista. Tietoja käytetään jääkarhujen hallintasuunnitelman kehittämiseen sekä vastaavien säännösten ja valvontatoimien laatimiseen Tsukotkalla.

Tämä yhteistyö johti Yhdysvaltain ja Venäjän välisen jääkarhusopimuksen allekirjoittamiseen lokakuussa 2000 (59). Sopimuksessa on useita ainutlaatuisia piirteitä. Siinä ensinnäkin perustetaan yhteiskomitea, joka luo käytännön ja asettaa vuotuiset pyyntirajoitukset. Komiteaan kuuluu edustajia Alaskan Nanuuq-komiteasta ja Tsukotkan merinisäkkäiden perinteisten metsästäjien liitosta, ja sen on tehtävä päätöksensä yksimielisesti. Käytännössä tämä antaa Tsukotkan ja Alaskan alkuperäisasukkaille mahdollisuuden estää mikä tahansa päätös, joka on näiden sopimuksen mukaisten etujen vastainen. Sopimuksen toinen ainutlaatuinen ominaisuus on sen käyttöönotto kahden alkuperäiskansan järjestön välisellä sopimuksella. Kansalliset hallitukset jättävät alkuperäiskansojen järjestöille vastuun sallittujen kiintiöiden jakamisesta ja oikeiden sääntöjen määrittämisestä.

Pyrkimys kestäväan kehitykseen: oikeuksiin perustuva kehitys

Arktisen alueen asukkaat keskittyvät yhä enemmän luonnonvarojen hallinnan uusiin muotoihin, jotka liittyvät yhteisöjen kestäväan kehitykseen ja lisääntyvään osallistumiseen globaalitalouteen (60-62). Teollisen kehityksen vastustus saattaa erityisesti Pohjois-Amerikassa olla väistymässä varovaisen hyväksynnän, tai jopa uusien taloudellisten kumppanuuksien etsimisen, tieltä (63-64).

Taloudellinen kehitys voi tarjota tavan laajentaa poliittista ja taloudellista itsemääräämistä ja luoda työpaikkoja sekä vaurautta nuoremmille sukupolville (65). Jäljelle jää kuitenkin runsaasti kysymyksiä siitä, kuinka voidaan saavuttaa tasapaino tällaisen kehityksen etujen ja sen vaikutusten vaatimien myönnytysten välillä (66). Tämän ongelmatilanteen ratkaisemisen avain on etujen luonnonvarojen hallinnan kehittämisen, joka huomioi alkuperäiskansojen ja paikalliset arvot ja edut samalla kun hyödynnetään globaalien markkinoiden tarjoamia taloudellisia mahdollisuuksia. Seuraava tapauskuvaus Alaskan North Slopen alueelta kuvaa joitakin näistä mahdollisuuksista ja haasteista.

Tapauksen kuvaus: Öljyteollisuus Alaskan North Slopen alueella

Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -laki toteutui pitkälti siksi, että oli suuria paineita hyödyntää Alaskan North Slopen alueelta, inuupiat-kansan alueelta, löytyneitä öljyvaroja. North Slope tuottaa yksinään noin 17 % Yhdysvalloissa kulutetusta öljystä. ANCSA loi 13 alueellista alkuperäisasukkaiden osakeyhtiötä ja useita satoja pienempiä kyläosakeyhtiöitä, joiden tarkoitus on palvella alkuperäislansojen taloudellista kehitystä. Alaskan North Slopen alueella Arctic Slope Regional Corporationista tuli merkittävä maanpäällisten ja maanalaisten maa-omistajien omistaja ja myös merkittävä tekijä öljykenttien palveluiden tuottamisessa yhdessä muiden yritysten kanssa (67).

Melko pian ANCSA-lain hyväksymisen jälkeen North Slopen alueen inuupiat-asukkaat loivat North Slope Borough'n, joka on alueellinen yleinen hallitus (68). Alaskan osavaltion perustuslaki kannustaa "borough"-tason kehittämistä, ja inuupiat-kansan poliittinen johtaja Eben Hopson havaitsi, että "borough" voisi tarjota mahdollisuuksia kehityksen paikalliseen hallintaan ja palveluiden dramaattiseen parantamiseen. Tärkeää oli, että "borough" pystyy verottamaan öljykenttien infrastruktuuria, ja että se on ollut huomattava työpaikkojen ja palvelujen tuottaja asukkaalleen.

North Slope Borough'n, Arctic Slope Regional Corporationin ja pienempien kyläosakeyhtiöiden muodostaminen tuotti Pohjois-Alaskan luonnonvarojen hallinnalle perustan, joka kannustaa luonnonvarojen kehittämistä suuremmissa mittakaavassa. Prudhoe Bayn ja Kuparakin alueen öljynporaus ylettyy nyt länteen kohti inuupiat-enemistöstä Nuiqsutin kylää, jossa on 420 asukasta. Nuiqsutin kokemus lähistön öljynporaamisesta kuvaa teollisen kehityksen ja alkuperäiskansojen arvojen tasapainottamisen mahdollisuuksia ja ongelmia tehokkaiden hallintaelinten avulla (69).

Inuupiatien perinteisellä käyttöalueella sijaitseva Nuiqsut perustettiin uudelleen kylänä ANCSAn säätämisen jälkeen vuonna 1971 (70). ANCSAn mukaan Nuiqsutin inuupiat-asukkaista tuli Arctic Slope Regional Corporation -osakeyhtiön osakkaita ja kylässä voittoa tavoittelevan yhtiön, Kuukpik-yhtiön, osakkaita. Kuukpik sai omistukseensa lähes 600 neliökilometriä maanpintaa sekä kolme miljoonaa Yhdysvaltain dollaria. Kuukpikin maiden maanalaisten mineraalien oikeudet kuuluvat Alaskan osavaltiolle ja alueelliselle Arctic Slope Regional Corporation -osakeyhtiölle, mutta sopimus alueellisen yhtiön kanssa takaa Kuukpikille korvauksen maanalaisista luonnonvaroista. Lisäksi Kuukpik neuvotteli vuonna 1974 yhteistyösopimukset öljynetsinnästä ja -porauksesta maillaan.

Kyseisenä vuonna Arco-öljy-yhtiö (nykyisin Conoco-Phillipsin osa) löysi öljyä Kuukpikin mailta ainoastaan kahdentoista kilometrin päästä kylästä. Nuiqsutin kaupunginhallitus ja heimon hallitukset solmivat yhteistyösopimuksen Kuukpikin kanssa, jotta voitaisiin varmistaa niiden olevan samaa mieltä alueen kehitykseen liittyvistä seikoista. Kuukpik neuvotteli Arcon kanssa sopimuksen eduista, esimerkiksi vuokrasta ja korvauksista, töistä ja perhdytyksestä, maan käytöstä omaan tarpeeseen ja ympäristönsuojelun virheistä sekä maakaasun paikallisesta käytöstä.

Läheisen öljykentän taloudelliset edut ovat olleet valtavia Nuiqsutille. Kuukpikin tulot ovat olleet vuosittain viiden miljoonan Yhdysvaltain dollarin luokkaa (ja edelleen kasvusuunnassa), henkilökohtaiset tulot ovat lisääntyneet 50 % vuosikymmenessä ja tuodut tuotteet ja hyödykkeet ovat laajasti saatavilla. North Slope Borough sai huomattavia tuloja omaisuusveroina, joiden summa vuonna 2002 oli 16 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria, mikä auttoi rahoittamaan Nuiqsutin uuden vesi- ja viemäröintijärjestelmän. Arctic Slope Regional Corporation ansaitsi 10,8 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria luonnonvarojen tuloina ja maksoi osingot, joiden summa oli keskimäärin 1 000 dollaria osakkeenomistajaa kohti. Haittapuolella on kasvava riippuvuus rahataloudesta ja se, että

useimmat työpaikat ovat rakennuksilla eivätkä ne todennäköisesti ole pysyviä. Tämän tasapainottamiseksi Kuukpik on perustanut pysyvän rahaston, joka lupaa kestävän tulovirran tulevaisuudessa. Muut aloitteet keskittyvät yrityksiin saada useampia asukkaita pätevytymään öljykentän töihin ja työllistymään öljykentillä.

Laajenevan rakentamisen, myös teiden ja infrastruktuurin, kumulatiiviset vaikutukset saavat paikalliset asukkaat kasvavassa määrin ilmaisemaan huolensa sosiaalisesta ja kulttuurisesta stressistä. North Slope Borough'n pormestarin George Ahmaogak, Sr.:n sanoin "kun rakentaminen rajoittui Prudhoe Bayn alueelle, se ei häirinyt meitä. Nyt kun osa meistä voi nähdä rakentamisen kodeistaan, tietoisuutemme on heräämässä, ja sillä voi olla vakavia seurauksia. . . Vaikka [liittovaltion virastot] käyttävätkin miljoonia maan ja villieläinten tutkimuksiin, ne eivät ota huomioon vaikutuksia ihmisiin muuten kuin epämääräisissä viittauksissa, jotka käytännössä ohittavat kansamme sosiaalisen ja kulttuurisen stressin kysymykset kokonaan" (71).

Nämä kommentit viittaavat siihen, että perinteiset kulttuuriset arvot ja omavaraisen talouden luonnonvarat, vaikka ne ovatkin vielä pääosin terveitä, ovat paineen alaisina. Onnistuminen ensimmäisen kentän rakentamisessa lisää rakentamisen määrää siinä määrin, että Nuiqsut on lähes täysin teollisen toiminnan ympäröimä. Öljyn tuotannon on raportoitu vaikuttavan toimeentuloon syrjäytämällä kalastuksen ja metsästyksen, siirtämällä eläinten vaellusreittejä ja poistamalla maan yksinäisyyden ja kulttuurisen yksityisyyden tunnun. Lisäksi alkoholin ja huumeiden käyttö ja niihin liittyvät poliisiongelmien sekä ulkopuolisten muutto-liike kylään rasittavat Nuiqsutin sosiaalista rakennetta. Myös rakentamisen lisävaikutukset luonnon toimeentulokäyttöön herättävät huolta.

Näitä ongelmia käsiteltäessä Nuiqsutin etuna on sen tunnustettu omistusoikeus, voimakas "borough"-itsehallinto, joka on sitoutunut säilyttämään iñupiatien arvot sekä vaikutusvaltaisen yhteisön johto. Nuiqsutin ja teollisuuden väliset sopimukset ovat muodostaneet perustan jatkuville neuvotteluille ympäristönsuojelusta, metsästäjien jokapäiväisten ongelmien ratkaisemisesta ja paikallisen työvoiman palkkaamisen esteiden pienentämisestä. North Slope Borough on käyttänyt suunnittelu- ja vyöhykkeenmuodostusoikeuttaan maan käytön ja infrastruktuurin suunnittelun säätelämiseksi. Vielä jää kuitenkin nähtäväksi, riittääkö tämä valta suojelemaan ja tasapainottamaan maalla tai Beaufortinmerellä tehtäviin lisäetsintöihin ja rakentamiseen liittyviä pitkäaikaisia intressejä. Kaikki Nuiqsutin luonnonvarojen perinteisen

kotitarvekäytön alueet eivät ole osakeyhtiön hallinnassa, ja paikallisilla ihmisillä on vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa kotitarvekäytön suojelemiseen viereisillä maa- ja vesialueilla. Teollisuus sekä liittovaltion ja osavaltion hallitukset haluavat lisätä rakentamista, mikä tuo esiin kysymyksiä siitä, kuinka paikalliset yhteisöt voivat vaikuttaa kehityksen määrään tai vauhtiin.

Nämä Alaskan North Slopen mahdollisuudet ja haasteet kuvaavat arktisten kansojen mahdollisuuksia ja kompromisseja suurteollisuuden kehityksen paineessa (72). Öljyteollisuuden taloudellisia etuja ovat työpaikat, verotulot, uusien luonnonvarojen käyttömahdollisuus ja infrastruktuurin parantuminen. Uudet luonnonvarojen hallintajärjestelmät saattavat, kuten Nuiqsutin tapaus osoittaa, antaa paikallisille ihmisille oikeudet säädellä joitakin kehityksen seikkoja ja tuottaa huomattavia rojalittuloja. Teollisuuden rakentamisen laajentuessa sen maisemalle, luonnonvaraisille eläimille, luonnon kotitarvekäytölle ja kulttuurisille arvolle aiheuttamat haitat saattavat myös lisääntyä töiden ja välittömien tulojen pysyessä kohtalaisina tai jopa vähentyessä.

Arktisten kansojen ja teollisen kehityksen epävarma tulevaisuuskuva

Arktisen alueen kansojen kasvava osallistuminen luonnonvarojen käyttöön ei rajoitu Alaskan North Slopen alueeseen. Myös muualla Pohjois-Amerikassa ja Grönlannissa paikalliset päättäjät ovat entistä enemmän osallisia aktiivisina kumppaneina. Tämä ei kuitenkaan välttämättä koske Fennoskandiaa ja Venäjää. Tämä kehityskulku korostaa kysymystä siitä, pystyvätkö olemassa olevat Arktisen alueen hallintajärjestelmät vastaamaan esiin tuleviin mahdollisuuksiin nopeasti ja joustavasti siten, että se auttaa yhteisöjen elinkelpoisuutta ja kestävää taloutta.

Alaskan tuottavimpien alueellisten ja kyläosakeyhtiöiden tulot olivat vuonna 2002 noin 2 400 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria ja niiden varallisuus oli noin 2 700 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria. Tuona vuonna nämä voittoa tavoittelevat yhtiöt maksoivat 45,6 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria Alaskan alkuperäisasukkaista muodostuville osakkaalleen ja työllistivät koko osavaltion alueella yli 12 000 ihmistä. Luoteis-Alaskassa NANA Regional Corporationin iñupiat-osakkaat ryhtyivät käyttämään maailman suurinta sinkkikaivosta, Red Dog-kaivosta, monikansallisen Teck-Comincon kanssa. Cook Inlet Region, Incorporated, jonka osakkaat asuvat pääasiassa Anchoragen lähellä, ansaitsi vuonna 2001 yli 850 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria.

Vastaavaa kehitystä tapahtuu myös Kanadassa laajojen maavaatimussopimusten jälkivaikutuksena. Kanadan Luoteisterritorioissa inuivialuitit ja denet pyrkivät pääsemään aktiivisiksi osakkaiksi suureen kaasuputkihankkeeseen, putki kulkee Mackenziejoen vartta joen suulta aina etäisille etelän markkinoille (73). Näiden kansojen perustama Aboriginal Pipeline Group neuvottelee parhaillaan taloudellista pakettia sekä haittojen ja hyötyjen sopimusta välittömien ja pitkäaikaista kumulatiivisten vaikutusten huomioon ottamiseksi.

Myös timanttiteollisuuden kehitys Luoteisterritorioissa ja Nunavutissa luo työpaikkoja, tuottaa varallisuutta ja laajentaa itsemääräämistä. Grönlannin itsehallintohallitus kehittää kumppanuuksia monikansallisten yritysten kanssa uusiutumattomien luonnonvarojen, kuten mannerjalustan öljyn, kullin ja sinkin esiintymien etsimiseksi ja hyödyntämiseksi. Itsehallintohallituksen on kuitenkin jaettava rojaltiltulot ja osa hallintavastuusta Tanskan kanssa.

Muilla pohjoisilla, arktisilla alueilla alkupe- räiskansojen oikeus luonnonvarojen tuottoihin on pysynyt epävarmana sekä suhteessa perinteiseen käyttöön että kaupalliseen hyödyntämiseen. Esimerkiksi jotkut Norjan saamelaiset pelkäävät, että uudessa, vireillä olevassa lainsäädännössä tunnustetaan heidän oikeutensa luonnonvaroihin vain osittain, tai oikeuksia ei tunnusteta lainkaan (19) (katso Luku 6. *Oikeudelliset järjestelmät*). Myös Venäjällä alkuperäiskansat ovat ilmaisseet huolensa kollektiivisten yritysten ja niiden hallitsemien luonnonvarojen yksityistämisen antamasta vähäisestä hyödystä. Kuitenkin pohjoisen kansat useimmiten maksavat resurssien hyödyntämisestä hinnan ympäristöhaittoina sekä sosiaalisina ja kulttuurisina vaikutuksina.

Ilmastonmuutos luo uusia haasteita

Arktisen alueen ilmastonmuutosta ja sen mahdollisia vaikutuksia luonnonvarojen hallintaan aletaan vasta nyt ymmärtää ja analysoida. Arktisen neuvoston Arktisen alueen ilmastovaikutusten arvioreportti (*Arctic Climate Impact Assessment, ACIA*) on arvioinut ilmastonmuutosta koskevia tietoja, ilmaston vaihtelua ja Arktisella alueella lisääntyntä UV-säteilyn määrää. Samalla, kun ACIA levittää tietoja mahdollisista vaikutuksista, se myös pyrkii jakamaan tietoja vaikutusten edellyttämistä ihmistoimista.

Luonnonvarojen hallinnan kannalta keskustelu Arktisen alueen ilmastonmuutoksesta keskittyy lähes täydellä varmuudella siihen, ovatko nykyiset instituutiot riittävän joustavia, mukautumiskykyisiä ja kestäviä. Niiden on pystyttävä käsittelemään

biologisten järjestelmien nopeita muutoksia, joihin sisältyvät meri- ja maa-alueiden ekosysteemit, jääkarhujen asuinalueen katoaminen ja uusien lajien saapuminen alueelle. Ikiroidan sulaminen, merijään vähentyminen ja Pohjoisen jäämeren lisääntynyt merenkulku vaikuttavat myös teollisuuden kehittymiseen (75-76). Tällaiset vaikutukset ja perinteisten toimeentulojärjestelmien häviäminen saattavat myös vaikuttaa yhteisöjen elinkelpoisuuteen. Ilmastonmuutoksen vaikutukset saattavat olla perusteellisia, ja arktisella alueella ne saattavat olla erittäin haasteellisia niin vakiintuneille kuin orastavillekin hallintainstituutioille.

Suuntauksen yhteenveto

Arktisen alueen kansat ovat yhä enemmän tekemisissä teollisuuden kehityksen kanssa, erityisesti Pohjois-Amerikassa. Tämä saattaa edistää poliittista ja taloudellista itsemääräämistä, mutta se saattaa myös luoda uusia haasteita luonnonvarojen tehokkaalle hallinnalle. Oikeudet maahan ja luonnonvaroihin, poliittinen vallan hajauttaminen ja uudet yhteishallinnon järjestelmät ovat olennaisen tärkeitä muodostettaessa kanavaa tälle kehitykselle ja vaurauden jakamiselle. Ilmastonmuutos aiheuttaa uusia ja epävarmoja haasteita Arktiselle alueelle, ja käynnissä oleva tutkimus auttaa määrittämään tehokkaan vastauksen näille haasteille, myös koskien luonnonvarojen hallintaa.

Keskeiset johtopäätökset

Tässä luvussa kerrotaan, kuinka jatkuvilla pyrkimyksillä Arktisen alueen luonnonvarojen oikeuksien määrittämiseksi ja selventämiseksi on laajoja ja syviä poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Näiden oikeuksien käsittelytapa sekä kysymys siitä, kuka hallinnoi luonnonvaroja, on Arktisen alueen yhteisöjen kestävä kehityksen pääkysymys.

Yritykset yhdistää perinteinen ja paikallinen ekologinen tieto luonnonvarojen hallintaan jatkuvat lähes täysin varmasti. Ei ole vielä varmaa, kuinka suuri merkitys on sillä, että nämä kysymykset on otettu esille, mutta tämän keskustelun olemassaolo osoittaa kasvavaa tietoisuutta siitä, että tehokas luonnonvarojen hallinta edellyttää laajempaa ajattelua. Lisäksi paikallisten tai alueellisten luonnonvarojen hallinnan valtuuksien ja vallan hajauttaminen lupaa laajempaa legitimitettä kestävä kehityksen hallintaan.

Kolmas johtopäätös on, että arktisen alueen kansojen taloudelliseen päätöksentekoon osallistumisen laajentuminen saattaa tulla yhä tärkeämmäksi

luonnonvarojen tehokkaassa hallinnassa alueella. 1900-luvulla taloudellisen kehityksen voimat tulivat yleensä Arktisen alueen ulkopuolelta ja usein tuotiin paikallisille asukkaille väkisin. Yhä useamman alueen asukkaan osallistuessa taloudelliseen kehitykseen luonnonvarojen hallinnan instituutioiden ja poliittisten keskustelujen luonne tulee mitä toden näköisemmin muuttumaan. Myös Arktisen alueen asukkaat ovat huomanneet taloudellisen vallan ja itsemääräämisen välisen yhteyden.

Lopuksi, tutkijat ovat havainneet, että Arktisen alueen yhteisöjen kestävä kehitys on edistynyt, kun päätöksenteon instituutiot ja prosessit ottavat arktisten kansojen sosiaaliset arvot ja kulttuuriarvot huomioon. Vaikuttaa siltä, että sopivimpia instituutioita ovat joustavat, muutoskykyiset ja kooltaan tehokkuuden ja legitimitietin maksimoivat instituutiot. Rakentamalla näiden arvojen ja periaatteiden varaan luonnonvarojen tehokkaasta hallinnasta ja säilyttämisestä ei ole takuuta, mutta kokemus osoittaa, että tehokas hallinta on usein jäänyt toissijaiseksi, kun näitä tekijöitä ei ole otettu huomioon.

Tiedonaukot

Arktisen alueen luonnonvarojen hallintaa koskevissa tiedoissa ilmenee useita käytännöistä vedettäviä johtopäätöksiä koskevia tiedon aukkoja. Ensinnäkin tarvitaan parempi ymmärrys luonnonvarojen hallinnan tehokkaista järjestelmistä - sosio-poliittisista konteksteista, joista ne ovat lähtöisin sekä tekijöistä, jotka tukevat tai heikentävät niiden toteuttamista ja pitkäaikaista tehokkuutta (1).

Myös Arktisella alueella käytössä olevien omistusoikeusjärjestelmien systemaattinen tutkimus ja analyysi ovat tarpeen. Sekä Pohjois-Amerikassa yleistyneitä yksityistämistoimia että vaihtoehtoisia järjestelmiä on tarkasteltava kriittisesti. Tällaisten tutkimusten on tarkasteltava oikeusjärjestelmien rakenteellisten ja poliittisten rakenteiden lisäksi myös sosiaalista ja poliittista kontekstia, jossa ne toimivat. Arktisen alueen edelleen kehittyvät omistusoikeusjärjestelmät sekä avoimuus eri lainsäädäntöalueiden uusille lähestymistavoille tarjoavat mielenkiintoisia tapauskohtaisia tutkimuskohteita, joiden merkitys saattaa olla Arktista aluetta laajempi.

Käytäntöjen johtopäätökset viittaavat myös aukoihin tiedoissamme siitä, kuinka voimme parhaiten ymmärtää, arvioida ja käsitellä luonnonvarojen hallintaan liittyviä kumulatiivisia vaikutuksia, kuten esimerkiksi Alaskan North Slopen tapauksessa. Tähän kuuluu rakennus- ja suunnitteluprosessien ekologisia ja sosiokulttuurisia vaikutuksia koske-

vien tietojen parantaminen (66). Kumulatiivisten vaikutusten tutkimukset ovat erityisen tärkeitä ilmastonmuutoksen mahdollisten vaikutusten vuoksi. Tulevien vuosien ilmastonmuutoksen ymmärtämien ja siihen vastaaminen vaatii vielä runsaasti perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta. Integroitujen arvioiden tieteenala taas tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää luonnonvarojen tehokkaaseen hallintaan vaikuttavia dynaamisia ja monimutkaisia tekijöitä (77).

Luvun tiivistelmä

Tehokkaat luonnonvarojen hallintajärjestelmät ovat tärkeitä Arktisen alueen pitkäaikaisen kestävänsä kehityksen ja itsemääräämisen kannalta. Arktisen alueen kansojen, niiden ympäristöjen ja luonnonvarojen hallinnan välisten yhteyksien kuvauksessa on tässä luvussa keskitytty siihen, kuinka tavat, joilla ihmiset ovat arktista ympäristöä käyttäneet, ovat dramaattisesti muuttuneet ajan mittaan. Luvussa korostetaan mahdollisuuksia luonnonvarojen hallintajärjestelmien parantamiseksi 1) ratkaisemalla luonnonvarojen omistusoikeuskysymykset, 2) yhdistämällä perinteinen ja paikallinen ekologinen tieto läntiseen tieteeseen päätöksenteossa, 3) yhteishallinnalla ja vallan hajauttamisella paikallisille ja alueellisille tasoille ja 4) laajentamalla luonnonvarojen hallinnan dynamiikan ymmärtämistä, erityisesti kun se liittyy luonnonvarojen hyödyntämiseen ja ilmastonmuutokseen.

Lähteet ja viitteet

1. O. R. Young, *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance* (Cornell Univ. Press, Ithaca, 1998).
2. O. R. Young, *The Institutional Dimensions of Environmental Change: Fit, Interplay, and Scale* (The MIT Press, Cambridge, 2002).
3. F. Berkes, C. Folke, Eds., *Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience* (Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1998).
4. S. Haycox, *Frigid Embrace: Politics, Economics, and Environment in Alaska* (Oregon State Univ., Corvallis, 2002).
5. R. Caulfield, "The political economy of renewable resource management in the Arctic," in *The Arctic: Environment, People, Policy*, M. Nuttall, T. V. Callaghan, Eds. (Harwood Academic, Amsterdam, 2000), chap. 17.
6. I. Krupnik, *Arctic Adaptations: Native Whalers and Reindeer Herders of Northern Eurasia* (Univ. Press of New England, Hanover, NH, 1993).
7. J.-L. Jernsletten, K. B. Klokov, *Sustainable Reindeer Husbandry* (Univ. of Tromsø, Tromsø, 2002)
8. G. Kofinas, G. Osherenko, D. Klein, B. Forbes, "Research planning in the face of change: The human role in reindeer/caribou systems," *Polar Research* 19, 1(2000).

9. World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford Univ. Press, Oxford UK, 1987).
10. M. Nuttall, T. V. Callaghan, Eds., *The Arctic: Environment, People, Policy* (Harwood Academic, Amsterdam, 2000).
11. National Research Council, *The Bering Sea Ecosystem* (National Academy Press, Washington, DC, 1996).
12. National Research Council, *The Community Development Quota Program in Alaska and Lessons for the Western Pacific* (National Academy Press, Washington, DC, 1999).
13. Alaska Department of Fish and Game, Division of Commercial Fisheries. See <http://www.cf.adfg.state.ak.us/> July 2004.
14. R. Niezen, *Defending the Land: Sovereignty and Forest Life in James Bay Cree Society* (Allyn and Bacon, Boston, 1998).
15. R. Caulfield, *Greenlanders, Whales, and Whaling: Sustainability and Self-determination in the Arctic* (Univ. Press of New England, Hanover, NH, 1997).
16. J. Fleischer, *A Short History of Greenland* (Aschehoug, Copenhagen, 2003).
17. D. Gaffin, *In Place: Spatial and Social Order in a Faroe Islands Community* Waveland Press, Long Grove, IL, 1995).
18. G. Pálsson, A. Helgason, "The politics of production: enclosure, equity, and efficiency," in *Images of Contemporary Iceland: Everyday Lives and Global Contexts*, G. Pálsson, E. P. Durrenberger, Eds. (Univ. of Iowa Press, Iowa City, 1996), pp. 60-84.
19. T. G. Svensson (ed.), *On Customary Law and the Saami Rights Process in Norway: Proceedings from a Conference at the University of Tromsø 1999* (University of Tromsø, Norway, 1999).
20. O. S. Stokke, O. Tunander, *The Barents Region: Cooperation in Arctic Europe* (The Fridtjof Nansen Institute and SAGE Publications, Oslo, 1994)
21. Barents Euro-Arctic Council 2003, <http://www.beac.st/> (July 2004).
22. J. Forsyth, *A History of the Peoples of Siberia: Russia's North Asian Colony, 1581-1990* (Cambridge University Press, Cambridge, 1994).
23. T. Köhler, K. Wessendorf, Eds., *Towards a New Millennium: Ten Years of the Indigenous Movement in Russia* (IWGIA, Copenhagen, 2002).
24. N. Vakhtin, "Native Peoples of the Russian Far North," *Polar Peoples: Self-determination and Development*, Minority Rights Group, Ed. (Minority Rights Publications, London, 1994), pp. 29-80.
25. Slezkine, *Arctic Mirrors: Russia and the Small Peoples of the North* (Cornell Univ. Press, Ithaca, 1994).
26. G. Fondahl, "Autonomous Regions and Indigenous Rights in Transition in Northern Russia," in *Dependency, Autonomy, Sustainability in the Arctic*, H. Petersen, B. Poppel, Eds. (Ashgate, Aldershot, UK, 1999), pp. 55-63.
27. V. Tyrlyshkin, A. Blagovidov, A. Belokurov, *Russia: Management Effectiveness Assessment of Protected Areas using WWF's RAPPAM Methodology* (WWF, Gland, 2003).
28. Venäjän pohjoisen alkuperäiskansojen yhdistys (RAIPON), katso <http://www.raipon.org/>. (July 2004).
29. S. Kharyuchi, <http://www.raipon.net/english/events/4conference/report.html> (July 2004).
30. National Research Council, *Sharing the Fish: Toward a National Policy on Individual Fishing Quotas* (National Academy Press, Washington, DC, 1999).
31. C. Pinto, "The United Nations Convention on the Law of the Sea: sustainable development and institutional implications," in *Ocean Governance: Sustainable Development of the Seas*, P. B. Payoyo, Ed. (United Nations Univ. Press, Tokyo, 1994), pp. 3-27.
32. Pew Oceans Commission, "America's living oceans: charting a course for sea change; a report to the nation – recommendations for a new ocean policy" (2003).
33. United States Commission on Ocean Policy, "Preliminary report of the US Commission on Ocean Policy – Governors' draft," (Washington DC, 2004); <http://oceancommission.gov/documents/prelimreport/welcome.html>
34. O. S. Stokke, *Governing High Seas Fisheries. The Interplay of Global and Regional Regimes* (Oxford Univ. Press, Oxford, 2001).
35. Bering Sea Fishermen's Association, <http://www.cdqdb.org/reading/research.htm> (July 2004).
36. G. Pálsson, A. Helgason, "Property rights and practical knowledge: the Icelandic quota system," in *Fisheries Management in Crisis*, K. Crean, D. Symes, Eds., (Blackwell, Oxford UK, 1996)
37. W. Østreg, Ed., *The Natural and Societal Challenges of the Northern Sea Route* (Kluwer, Amsterdam, 1999).
38. F. Berkes, *Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management* (Taylor & Francis, Philadelphia, 1999).
39. A. Fienup-Riordan, *Eskimo Essays: Yup'ik Lives and How We See Them* (Rutgers Univ. Press, New Brunswick, 1990).
40. P. Nadasdy, *Hunters and Bureaucrats: Power, Knowledge, and the Restructuring of Aboriginal-State Relations in the Southwest Yukon, Canada* (Univ. of British Columbia Press, Vancouver, 2003).
41. G. Pálsson, *Coastal Economies, Cultural Accounts: Human Ecology and Icelandic Discourse* (Manchester Univ. Press, Manchester, 1991).
42. M. M. R. Freeman, *Inuit Land Use and Occupancy Project*, (3 vols.) Government of Canada, Minister of Supply and Services, Ottawa, 1976).
43. M. McDonald, L. Arragutainaq, Z. Novalinga, compilers, *Voices from the Bay: Traditional Ecological Knowledge of Inuit and Cree in the Hudson Bay Bioregion* (Canadian Arctic Resources Committee and Municipality of Sanikiluaq, Ottawa, 1997).
44. NAMMCO, "The NAMMCO conference on user knowledge and scientific knowledge for management decision-making." January 4-7, 2003, *NAMMCO report 12/10* (Reykjavik, Iceland, 2003).
45. F. Berkes, "Common property resource management and Cree Indian fisheries in subarctic Canada," in *The Question of the Commons* (B. J. McCay, J. M. Acheson, eds. (Univ. of Arizona Press, Tucson, 1987), pp. 66-91.
46. H. Feit, "Gifts of the land: Hunting territories, guaranteed incomes and the construction of social relations in James Bay Cree society." *Senri Ethnological Studies* 30:223 (1991).
47. P. Collings, "The cultural context of wildlife management in the Canadian north," in *Contested Arctic: Indigenous Peoples, Industrial States, and the Circumpolar Environment*, E. A. Smith, J. McCarter, Eds. (Univ. of Washington Press, Seattle, 1997), pp. 13-40.
48. G. Pullar, Anchorage, AK, Personal communication (2004).
49. R. Caulfield, "Subsistence land use in Upper Yukon-Porcupine communities, Alaska," (Alaska Department of Fish and Game, Division of Subsistence, Fairbanks, Technical Paper 16, 1983).
50. International Work Group on Indigenous Affairs, *Nunavut: Inuit Regain Control of Their Lands and Their Lives* (IWGIA, Copenhagen, 2000).
51. C. Hensel, P. Morrow, "Co-management and co-optation: Alaska participation in regulatory processes," *Cultural Survival Quarterly* Fall 1998, 69 (1998).
52. Nunavutin hallitus, <http://www.gov.nu.ca/> (July 2004).
53. *Lainaus sivulta 60 (50)*.
54. Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelukomissio (North Atlantic Marine Mammal Commission), kts. <http://www.nammco.no/Agreement.htm>. (July 2004).

55. Ekosysteemin hallinnointiin kuuluu lähestyminen luonnonresurssien hallinnointiin taatakseen tuottavat, terveet ekosysteemit sekoittamalla sosiaalisia, taloudellisia, fyysistä ja biologisia tarpeita ja arvoja.
56. D. D. Caron, "The International Whaling Commission and the North Atlantic Marine Mammals Commission: The institutional risks of coercion in consensual structures," *American Journal of International Law* 89, 154 (1995).
57. Native American Fish and Wildlife Society, "Co-management information and examples of co-management agreements in Alaska." Report prepared for the Southeast Regional Sea Otter Management Planning Workshop, September 27-29, 1993, Sitka, Alaska (1993).
58. C. Johnson, 2002. "Subsistence and the co-management of marine resources," Statement to the US Commission on Ocean Policy, Anchorage, Alaska. August 21-22, 2002; http://oceancommission.gov/meetings/aug21_22_02/johnson_testimony.pdf.
59. "Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the Russian Federation on the conservation and management of the Alaska-Chukotka polar bear population" (2000), <http://www.bearbiology.com/polarbear treaty.html> (July 2004).
60. Association of ANCSA regional corporation presidents/CEOs, *Native Corporations: 2003 Annual Economic Impact Report* (Anchorage, AK 2004).
61. International Union for the Conservation of Nature (IUCN), Inter-Commission Task Force on Indigenous Peoples, *Indigenous Peoples and Sustainability: Cases and Actions* (International Books, Utrecht, 1997).
62. Nordic Council of Ministers, "Indigenous peoples production and trade," *TemaNord* 1996, 553 (Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 1996).
63. S. Colt, 2001. *Alaska Natives and the 'New Harpoon': Economic Performance of the ANCSA Regional Corporations* (Univ. of Alaska Anchorage, Institute of Social and Economic Research (ISER), Anchorage, 2001).
64. Commonwealth North, <http://www.commonwealth-north.org/transcripts/ancsa.html> (July 2004).
65. Koskien esimerkkejä Alaskasta, Grönlannista ja Kanadasta, <http://www.anwr.org/features/ahmaogak-speech.htm>, http://www.bmp.gl/E/EC2_periodicals/EC2_30aa_mining-journal-suppl-index.htm, <http://www.aboriginalpipeline.ca/>.
66. National Research Council, *Cumulative Environmental Effects of Oil and Gas Activities on Alaska's North Slope* (National Academy Press, Washington DC, 2003).
67. Arctic Slope Regional Corporation, <http://asrc.com/intro.html> (July 2004).
68. North Slope Borough, <http://www.north-slope.org/> (July 2004).
69. S. Haley, "Institutional assets for negotiating the terms of development: Indigenous collective action and oil in Ecuador and Alaska," *Economic Development and Cultural Change* (forthcoming, 2004).
70. W. E. Brown, *Nuiqsut Paisangich. Nuiqsut Heritage: A Cultural Plan* (North Slope Borough, 1979).
71. G. Ahmaogak, in *Anchorage Daily News*, September 30, 2003, p. B3.
72. K. Storey, L. C. Hamilton, "Planning for the impacts of megaprojects: Two North American examples," in *Social and Environmental Impacts in the North*, R. O. Rasmussen, N. E. Koroleva, Eds. (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2003), pp. 281-302.
73. Aboriginal Pipeline Group, <http://www.aboriginalpipeline.ca/> (July 2004). (July 2004).
74. Arctic Climate Impact Assessment (ACIA). "Summary Report on the 10th Assessment Steering Committee (ASC) Meeting, 15-16 October 2003, London, England"; www.acia.uaf.edu/PDFs/ASC-10.pdf
75. G. Osherenko, "Social and cultural impact on indigenous peoples of expanded use of the Northern Sea Route," in *Northern Sea Route: Future and Perspective* (Ship and Ocean Foundation, Tokyo, 1996).
76. M. Tennberg, *Arctic Environmental Cooperation: A Study in Governmentality* (Ashgate, Aldershot, UK, 2000).
77. E. Parson, "Integrated assessment and environmental policy making," *Energy Policy* 23 (4/5), 463 (1995).

8 Yhteisöjen elinvoimaisuus

Johtavat kirjoittajat:

Nils Aarsæther, Tromssan yliopisto, Norja, Larissa Riabova, Kuolan tiedekeskus, Venäjän federaatio ja Jørgen Ole Bærenholdt, Roskilden yliopisto, Tanska.

Monet Arktisen alueen paikallisyhteisöt kärsivät väestön vähenemisestä, kun ihmiset muuttavat töiden perässä pois ja vain harvat muuttavat tilalle. Tästä yleisestä trendistä on kuitenkin paikallisia poikkeuksia. Tässä luvussa keskitytään prosesseihin, jotka auttavat yhteisöjä kestävästi ja jopa menestymään; yhteisöjen elinvoimaisuutta edistäviin tekijöihin.

On havaittavissa neljä pääteemaa. Tiivistetysti sanottuna ne ovat Arktisen alueen ihmisten neljä päästrategiaa inhimillisen kehityksen alalla. Ensimmäinen on muodostaa luonnonvarojen hyödyntämisen tähtäviä kumppanuussuhteita ulkopuolisten tahojen kanssa. Toinen on yhdistää omavaraistaloutta tukityöllistämisen ja toimeentulotuen kanssa. Kehitysaluepolitiikan avulla voi luoda työpaikkoja, ja kolmas strategia onkin neuvotella hallitusten kanssa tällaisista toimista. Neljäs, monien kalastajakylämenestyksellä käyttämä strategia on käyttää yrityksiä ja poliittisia verkostoja apuna pyrittäessä maailmanmarkkinoille. Yhteistä näille kaikille teemoille on lisääntyvät yhteydet globaalin talouden prosesseihin ja paikallishallinnon ratkaiseva merkitys modernien selviytymistapojen etsimisessä.

Arktiset yhteisöt asiayhteydessä

Pienillä yhteisöillä on Arktisilla alueilla edelleen ratkaisevan tärkeä rooli: niin määrällisesti, perinteiden säilymisen kannalta kuin alueiden taloudenkin kannalta. Arktisilla yhteisöillä on kuitenkin monia haasteita, jotka liittyvät niiden nopeaan muuttumiseen esiteollisen ajan eristyneisyydestä globaalin

talousjärjestelmän osaksi. Tässä osassa käsitellään yhteisöjen elinvoimaisuuden käsitettä ja luodaan asiayhteys luvun käsittelemille asioille.

Yhteisöjen elinkelpoisuuden määrittelyä

Sanalla ”yhteisö” tai ”paikallisyhteisö” tarkoitetaan yleensä pieniä asutuksia, kyliä ja pikkukaupunkeja. Me käytämme termiä ”yhteisö” seuraavassa merkityksessä: maantieteellisesti rajoitettuna pienenä tai keskisuurena asutuskeskittymänä Arktisen alueen kaupunkien ulkopuolella. Arktiset yhteisöt ovat vaihtelevan kokoisia – alle sadasta muutamaan tuhanteen asukkaaseen. Niiden välillä on suuria eroja myös talouden perusteiden ja julkisten palvelujen osalta.

Yhteisöjen elinvoimaisuutta voidaan arvioida monella eri perusteella ja on vaikeaa löytää yleispäteviä mittareita, väestökehitystä lukuun ottamatta. Vaikka elinvoimaisuus on varsin karkea mittari, se on helppotajuinen ja sitä on helppoa käyttää asiasta keskusteltaessa. Elinkelpoisella yhteisöllä voidaan siis tarkoittaa yhteisöä, jossa ihmiset voivat ajatella asuvansa tietyn ajan elämästään sekä tulla taloudellisesti toimeen ja elää merkityksellistä elämää. Joissakin tapauksissa yhteisöjen elinvoimaisuus perustuu tiettyjen ihmisten, sukujen ja ihmisryhmien jatkuvaan toimintaan, mutta useimmiten se on riippuvainen väestön alueelle, ja sieltä pois suuntautuvan, muuton mukanaan tuomasta luovuudesta ja yhteyksistä. Elinvoimaisuuden tarkemmat määritelmät vaihtelevat Arktisen alueen ihmisten elinympäristön luonnonolojen sekä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden mukaan.

Paikallisten alueiden globaalit kytkennät

Useimmat Arktisen alueen ihmiset asuvat suurrehkoissa kaupungeissa, kuten Luoteis-Venäjän Murmanskissa, Islannin Reykjavikissa tai Alaskan Anchorageissa. Nämä urbaanit alueet ovat julkisten palvelujen, kaupankäynnin ja tieteellisen tutkimuk-

sen keskuksia. Useimmat alueen asutuskeskukset ovat kuitenkin varsin pieniä. Nämä pienet yhteisöt ovat elintärkeitä luonnonvarojen käytön ja suojelun, markkinapohjaisen tuotannon ja epävirallisen omavaraistalouden kannalta. Merkityksetöntä ei ole sekään, että jotkin näistä alueista ovat herättäneet yhä useamman matkailijan mielenkiinnon. Näissä pienissä yhteistöissä on myös mahdollista säilyttää piirteitä Arktisen alueen perinteisistä elintavoista ja kulttuureista. Urbaaneihin keskuksiin verrattuna niissä on huomattavasti paremmat mahdollisuudet luonnonmukaiseen elintapaan ja luonnon hyödyntämiseen. Yhteiskuntasuhteiltaan nämä yhteisöt vaihtelevat yhteiskunnallisesti hyvin tiiviistä sosiaalisesti fragmentoituneisiin yhteistöihin.

Kaikissa nykyaikaisissa yhteistöissä sosiaaliset suhteet heijastavat jatkuvaa kanssakäymistä markkinavetoisen tuotannon ja talouselämän, hyvinvointipalvelujen sekä epävirallisten mutta pysyvien, ystävyys- ja sukulaisuussuhteisiin perustuvien henkilökohtaisten suhteiden välillä. Pienemmissä yhteistöissä markkinavetoinen tuotanto, julkinen sektori ja jokapäiväinen elämä ovat tavallisesti vahvasti sidoksissa toisiinsa, ja vastaavanlaisten sidosten vaikutusalue on yhä laajentumassa informaatio- ja kommunikaatiotekniikan kehityksen myötä.

Arktiset yhteisöt eivät enää ole eristyksissä muusta maailmasta. Yhteistöjen elinvoimaisuus on tiukasti kytköksissä paikallisen tason mahdollisuuksiin vaikuttaa globaalin tason prosesseihin ja osallistua niihin. Sen vuoksi kaikissa tilannetta koskevissa analyyseissä on otettava huomioon myös itse tutkittavia yhteistöjä suuremmat järjestelmät. Tämä ei koske vain suhteita markkinavoimiin ja keskusvaltaan. Jopa sukulaisuus- ja ystävyys-suhteet yhdistävät kaukana toisistaan asuvia ihmisiä, ja tällaiset epämuodolliset suhteet voivat olla tärkeitä paikallisen tason liiketoiminnassa, politiikassa tai kulttuurissa.

Aikamatka

1800-luvulta lähtien Arktisen alueen yhteistöissä on tapahtunut nopea siirtymä pois esiteollisesta kaudesta, jolloin painopiste oli luonnonvarojen hyödyntämisessä ja asutus oli hajanaista: yksittäisiä perheitä, rajaseudun siirtokuntia tai paimentolaisalueita. Arktisen alueen alkuperäiskansat muodostivat väestön suurimman osan, ja yhteydet keskushallintoon olivat heikot. Monilla pohjoisilla, arktisilla alueilla oli kuitenkin kaupallisia yhteyksiä ulkomaailmaan.

Teollistuminen saavutti metsä-, kaivos- ja kalastusteollisuuden kehittymisen myötä huippukohtansa 1900-luvun puolessa välissä ja muutti elinolosuhteita monin paikoin. "Yhden yhtiön kaupungit" olivat tuon ajan tyypillisiä yhteistöjä. 1970-luvulta alkaen öljyn- ja kaasuntuotannosta on kehittynyt Arktisen alueen johtava teollisuudenhaara, ja Kuolan niemimaa Venäjällä on ollut teollisen kehityksen tukikohta alueella.

1900-luvun puolivälistä lähtien suurella osalla Arktista aluetta on ollut käynnissä siirtyminen kohti jälkiteollista kautta. Tälle kaudelle on tyypillistä tieto- ja palvelualojen, kuten telekommunikaation, koulutuksen ja turismin, kasvu. Valtiolliset hyvinvointijärjestelmät ovat näyttelleet merkittävää roolia monissa Arktisen alueen yhteistöissä. Joillakin alueilla tämä siirtymä on merkinnyt myös teollisuuden vähenemistä, kun vanhoja tuotantolaitoksia on suljettu tai siirretty muualle.

Jälkiteollinen aika eroaa aiemmista aikakausista organisaatiomuotojen määrän suhteen. Esiteollisella ajalla pääasiallinen instituutio oli perhe ja koti, teollisella ajalla tehdas, mutta jälkiteollisen ajan yhteistöillä ei ole mitään tiettyä vallitsevaa muotoa.

Arktisten yhteistöjen haasteita

Sirkumpolaarisen pohjoisen yhteisöt joutuvat kohtaamaan monien globaalien trendien alueellisia ilmentymiä. Niitä ovat kaupungistuminen, kilpailu hupenevista luonnonvaroista, hyvinvointivaltion purkaminen sekä vallan siirtäminen keskushallinnolta paikalliselle tasolle.

Arktisella alueella leimallista on ollut kaupunkien hallitseva asema haja-asutusalueisiin nähden. Murmankin alueella Luoteis-Venäjällä kaupunkilaisväestön osuus on nykyään 92 % alueen koko väestöstä. Myös Pohjoismaiden arktisilla alueilla kaupungistuminen on ollut voimakasta. Lisäksi monet pienten yhteistöjen asukkaat käyvät töissä pohjoisen kaupungeissa. Nuoret, erityisesti naiset, tuntuvat muuttavan etelään tai pohjoisen kaupunkikeskuksiin, jotka voivat tarjota korkeampaa koulutusta ja työtä. Tämän seurauksena pienten yhteistöjen väestö ikääntyy ja muuttuu usein miesvoittoiseksi. Väestölliset tekijät voivat kuitenkin vaihdella niin alueen sisällä kuin eri arktisten alueiden välilläkin.

Luonnonvarojen ehtyminen useimmilla arktisilla kalastusalueilla ja joillakin poronhoitoalueilla on vaikuttanut negatiivisesti paikalliseen kehitykseen. Lisäksi kansantalouksien liberalisointi on johtanut kalastus- ja laiduntamisoikeuksien kaupallistamiseen, joskus jopa estäen niiden käytön paikalliselta väestöltä. Toisaalta alkuperäiskansojen nautinta-

oikeuksien suojelemiseksi laaditut säädökset ovat aiheuttaneet konflikteja alkuperäiskansoihin kuuluvien asukkaiden kanssa. Luonnonvarojen käyttö aiheuttaa ristiriitoja myös osa-aikaisten ja kokoaikaisten käyttäjien välillä. Osaratkaisuksi tähän ongelmaan on esitetty paikallisten yhteisöjen ylläpitämiä instituutioita, jotka säätelisivät luonnonvarojen käyttöä ja hyödyntämistä alueella (1).

Arktisen alueen kotimarkkinat ovat rajoitetut ja ovat perinteisesti olleet riippuvaisia luonnonvarojen viennistä, julkisen vallan kustantamista palveluista ja perinteisistä taloudellisista tuista. Lisääntyvä työtä ja markkinaosuuksia koskevan globaalin kilpailun lisäksi monen Arktisen alueen yhteisön odotetaan vähentävän osuuttaan tukimeinoista. Koska yhä suurempi osa paikallisista työpaikoista, erityisesti naisten työpaikoista, on ollut riippuvainen julkisista sektoreista, keskushallinnon politiikka ei ole tukenut pieniä yhteisöjä. Toisaalta keskushallinnon kiinnostus alkuperäiskansojen hyvinvointia kohtaan on ollut kasvavaa, mikä on puolestaan parantanut joidenkin yhteisöjen palveluja.

Kuten *Luvussa 5. Poliittiset järjestelmät* on kerrottu, joissakin Arktisen alueen valtioissa valtaa on siirretty paikalliselle tasolle. Kuntien koko ja niille siirretyn vallan määrä vaihtelevat kuitenkin suuresti eri alueilla.

Paikalliset kulttuurit, jotka usein perustuvat alkuperäiskansojen kulttuureihin, ovat joutuneet vaikutuksen kohteeksi niin kansallisten kulttuurien kuin ylikansallisen viihdekulttuurinkin taholta. Tässä kontekstissa on tapahtunut paitsi alkuperäiskulttuurien uudelleenarviointia, myös teollisuuden katomaisen yhteydessä paikallisen identiteetin uudelleenmäärittelyä sekä ekologisten ja kulttuuristen arvojen merkityksen lisääntymistä. On kehittynyt monimuotoisia identiteettiyhdistelmiä (2), joissa yksilöt kokevat olevansa yhdistelmä perinteisiä ja moderneja elementtejä. Tämä prosessi saattaa johtaa uusiin liike-elämän ja julkisen sektorin innovaatioihin, yksilöiden liikkuvuuden lisääntymiseen ja uusien poliittisten vaikutuskeinojen syntymiseen. Toisaalta yhteisöissä, joissa tätä identiteetin monipuolistumista ei tunnusteta, modernin ja perinteisen identiteetin väliset jännitteet saattavat aiheuttaa sosiaalista fragmentaatiota.

Nämä haasteet heijastavat vaikutteita, jotka ovat kulkeutuneet Arktiselle alueelle sen ulkopuolelta. Jatkossa tässä luvussa keskitytään niihin neljään tapaan, joilla arktiset yhteisöt ovat pyrkinet vastaamaan näihin haasteisiin ja erityisesti keinoihin, jotka edistävät yhteisöjen elinvoimaisuutta.

Kumppanuussuhteet ulkopuolisten toimijoiden kanssa

Useat Arktisen alueen yhteisöt hyödyntävät öljy- ja kaasuvarantojaan yhteistyössä suuryritysten kanssa. Tällaiseen toimintamalliin sisältyy suuri haaste: miten ohjata luonnonvarojen käytöstä saatu taloudellinen korvaus tuottavia ja innovatiivisia paikallisia toimintoja edistävällä tavalla.

Venäjä

Yleistä kehitystä Venäjän arktisella alueella leimaa väestön väheneminen ja poismuutto, mikä on seurausta Neuvostoliiton romahduksen aiheuttamasta taloudellisesta taantumuksesta (katso laatikkoteksti jäljempänä). Viimeisen kolmen vuoden aikana on kuitenkin ollut havaittavissa mineraalivarojen hyödyntämiseen liittyvä taloudellisen kasvun trendi. Jotkin pikkukaupungit hyötyvät tästä kehityksestä. Kirkkain esimerkki on länsisiperialainen Hanti-Mansia, jonka vaurauden perustana ovat öljy- ja kaasutulot. Öljy- ja kaasuesiintymien hyödyntäminen on monilla arktisilla alueilla vasta alkuvaiheessa, mutta se kehittyy nopeasti ja sillä alkaa olla pohjoisiin yhteisöihin niin positiivisia kuin negatiivisiakin vaikutuksia. Toisaalta se tuo ansaitsemismahdollisuuksia ja työpaikkoja. Toisaalta se saattaa tuoda mukanaan erilaisia negatiivisia ympäristövaikutuksia, kuten öljyvudot, joiden seurauksia yritykset eivät useinkaan korvaa.

Paikallisten yhteisöjen hyötyminen teollisesta kehityksestä voi vaihdella suuresti paikallisen yrittäjyyden tason mukaan. Ervin ja Kharpin tapaus kuvaa eroja kahden monella tavalla samankaltaisen alueen välillä.

Tapauksen kuvaus: Erv ja Kharp

Erv ja Kharp ovat molemmat poronhoito-osuuskuntia, jotka sijaitsevat Nenetsin autonomisessa okrugissa Venäjän federaation Arkangelin alueella. Aluetta kutsutaan joskus arktiseksi Kuwaitiksi rikkaiden kaasun- ja öljyesiintymien takia. Molempien osuuskuntien johto ja työntekijät asuvat Krasnojén kylässä. Molemmat ovat osuuskuntia, mutta niiden rakenne on erilainen. Ervin muodostavat *obschinat* (alkuperäiskansojen perinteen mukaiset perhekuntiin perustuvat paimentolaisyhteisöt), ja se perustuu yksityisomistukseen. Kharp on kollektiiviseen omistukseen perustuva osuuskunta.

1990-luvun lopulla kummallakin osuuskunnalla on ollut jatkuvia taloudellisia vaikeuksia sekä öljy- ja kaasuteollisuuden aiheuttamia ongelmia laidunmaiden kanssa. Vuosina 1996-97 sekä Kharpin

että Ervin paimenilla oli pulaa käteisvaroista; varaa oli vain yksinkertaiseen ruokaan, ja vaatteiden ja muiden hyödykkeiden ostaminen oli vaikeaa. Nyt useita vuosia myöhemmin Krasnojen kylässä on ilmeistä, että Erv-osuuskunnan jäsenillä menee paljon paremmin kuin Kharpin. Tämä Erv-osuuskunnan menestys perustuu alueella toimivien öljy-yhtiöiden kanssa tehtyihin sopimuksiin. Sopimukset on tehty Ervin johtajien aloitteesta, ja niihin kuului kaksi osaa: ensinnäkin yritysten tarjoama materiaallinen apu (taloudelliset avustukset, oikeus käyttää yritysten helikoptereita, ruoanjakelupalvelut jne.) ja toiseksi paimenten oikeus osallistua maankäytön suunnitteluun.

Kharpin sopimukset öljy-yhtiöiden kanssa olivat erilaisia: aloite tuli öljy-yhtiöiltä, jotka tarjosivat laitteita ja ajoittaista teknistä apua. Kharpin työntekijät kyselivät, miksi Ervin paimenten elintaso oli niin paljon parempi kuin heidän. Toisaalta he väittivät, että ”kaikki tukevat Erviä: paikallishallinto, ulkomaalaiset, öljy-yhtiöt, kaikki”. Toisaalta he syyttivät omia johtajiaan siitä, etteivät nämä olleet osanneet tehdä vastaavia sopimuksia (3).

On selvää, että mahdollisuudet selvittää talouskriisien ja öljyteollisuuden aiheuttamista ongelmista ovat olleet riippuvaisia osuuskuntien kyvyistä neuvotella öljy-yhtiöiden kanssa. Ervin menestyksen takana on sen johtajien toimien lisäksi onnistunut ulkopuolisten yhteyksien käyttö. Tällaisia ulkopuolisia yhteyksiä olivat esimerkiksi entisen presidentin Jasavein antama apu, nenetsiyhteisön poliittinen organisaatio ja moskovalaisen alkupe- räiskansojen asioihin erikoistuneen lakiasiantoin- miston antama apu.

Erv on esimerkki tapauksesta, jossa paikalliset yrittäjät ovat onnistuneet saamaan itselleen osan öljy-yhtiöiden luonnonvarojen käytöstä maksamista korvauksista ja mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon öljynjalostuksen porotaloudelle aiheuttamien haittojen minimoimiseksi. Venäjän nykyinen lainsäädäntö ei ole kovin kattava, mitä tulee alkuperäiskansoille näiden maiden käytöstä maksettaviin korvauksiin tai yleensä alkuperäiskansojen oikeuksien turvaamiseen. Selviytymisstrategiaksi tuli näin paikallisen ja laajemman verkoston yhdistäminen paikallisen identiteetin ilmauksiin, joihin kuuluivat *obschina*-yhteisöjen alkuperäiskansoihin kuuluvat osat. Näitä käytäntöjä ei kuitenkaan ole institutionalisoitu, ja monet alueen paimentolaisyhdyskunnat odottavat saavansa apua alueellisilta tai paikallisilta viranomaisilta, vaikka viranomaisten tarjoama tuki vaikuttaa selvästi vähentyneen viimeisten kymmenen vuoden aikana.

Pohjois-Amerikka

Monille Alaskan yhteisöille osallistuminen öljy- ja kaasuvarojen hyödyntämiseen on ollut tärkeä toimintastrategia. Alaska Native Claims Settlement Act (ANCSA) -laki salli perustaa 12 alueellista, ei-voittotuottavaa korporaatiota tai yhtiötä hallinnoimaan rahastoja, jotka on maksettu korvauksina menetetyistä maista (5-6). Lisäksi on perustettu 200 kyläyhtiötä, jotka jakavat ja hallinnoivat maata kotitarvekäyttöä varten. Näitä käsitellään tarkemmin *Luvussa 7. Luonnonvarojen hallinta*. Alaskan North Slope Boroughin alueella tapahtunut kehitys on mielenkiintoinen ja monin tavoin ainutlaatuinen esimerkki tavasta selviytyä tämän toimintatavan esiintuomista haasteista. Se osoittaa erityisesti, kuinka tärkeää poliittinen yritteliäisyys on.

Öljynteollisuus on tärkeä toimija myös Kana- dassa, jossa maavaatimussopimuksista saaduilla varoilla perustettiin useita yrityksiä, jotka eivät ole viranomaisten hallinnassa. Toisin kuin North Slope Borough tai Grönlannin itsehallintohallitus, Nun- avutin hallitus ei valvo kaupallisesta toiminnasta syntyviä varoja. Sen sijaan taloudellinen valta on suuressa määrin keskittynyt Nunavut Tunngavik, Incorporated -organisaatiolle (7). Kanadan inuiit- tien omistamat yritykset pyrkivät aktiivisesti ke- hittämään omaa tuotantoaan (8).

Teeman yhteenveto

Joissakin tapauksissa öljyn ja maakaasun tuotanto voi antaa yhteisölle piristysruiskeen, kuten koke- mukset Pohjois-Amerikasta ja Venäjältä osoittavat. Tällaisten hankkeiden onnistuminen edellyttää usein poliittista aloitteellisuutta suhteiden solmi- misessa hyödyllisten ulkopuolisten tahojen kanssa. Yhteisöjen elinkelpoisuuden kannalta tärkeä tekijä on kuitenkin se, missä määrin luonnonvarat ovat paikallisen yhteisön omistuksessa ja hallinnassa.

Esiteollisen talouden ja hyvinvointiyhteiskunnan talouden yhdistäminen

Joissakin yhteisöissä markkinoita ei käytännössä ole. Tällaisia yhteisöjä on esimerkiksi alueilla, joilla kosketukset nykyaikaisen teollisen talousjärjestel- män kanssa ovat rajoittuneet öljy- ja kaasunetsin- nän mukanaan tuomiin ohimeneviin kokemuksiin. Tällaisten yhteisöjen toimeentulo on usein yhteis- kunnan tukien ja omavaraistalouden varassa. Tätä teemaa kuvaa kaksi tapausta Kanadan arktisilta alueilta.

Venäjän arktiset alueet

Venäjän kaikkien arktisten alueiden väestö on vähentynyt Neuvostoliiton romahdettua vuonna 1991. Väestön vähenemisen takana on kannattamattomien teollisuuslaitosten lakkauttamisen ja yleisen taloudellisen laskusuhdanteen aiheuttama eteläisille alueille suuntautuva muuttoliike yhdistettynä dramaattiseen kuolleisuuden nousuun ja syntyvyyden laskuun. Työttömyysaste on yleisesti suurempi maan arktisilla alueilla. Murmanskin alueen asutuskeskuksissa työttömyysaste oli 13,4 % vuonna 2002, kun se oli Venäjällä keskimäärin 7,1 % (4). Pienissä metsätaloudesta tai kalastuksesta riippuvaisissa yhteisöissä työttömyysaste oli vielä korkeampi. Esimerkiksi Murmanskin alueen rannikkokylissä – paikkakunnilla, joissa ihmiset ovat jo pitkään olleet riippuvaisia kalastuksesta – kaikki ovat kärsineet työpaikkojen vakavasta vähenemisestä 1990-luvun kriisin aikana. Joissakin yhteisöissä työttömyysaste on jopa 40 %.

Holman/Uluqsaqtuuq, Victoria Island

1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa Luoteis-territorioiden yhteisöjä koetteli öljynetsintä Beaufortinmeren ja Mackenzie-joen suiston välisellä alueella. Jotkin yhteisöt kohtasivat sen ongelman, että työ ja toimeentulo kesti vain öljynetsinnän ja rakennustöiden ajan. Joissakin tapauksissa poratut reiät pysyivät kuivina. Silti jotkin yhteisöt saivat tuloja maavaatimussopimuksista, kuten vuoden 1984 Inuvialuit-sopimus. Yksi tällaisista yhteisöistä on Victoria Islandin länsirannikolla sijaitseva Holman/ Uluqsaqtuuq, jossa on asuu 400 inuuttia (Innuinaq ja Inuvialuit).

Holman perustettiin lähetysasemaksi ja kaupapaikaksi niinkin myöhään kuin vuonna 1939, ja se alkoi kehittyä todelliseksi yhteisöksi vasta 1960-luvulla ihmisten alkaessa muuttaa kaupunkiin ympäröivistä leireistä, joissa he olivat siihen asti asuneet. Maavaatimussopimusten myötä siitä tuli kunnallinen hallintoyksikkö ja virallinen asutuskeskus (hamlet) vuonna 1984. Syntyi uusia palveluja ja rakennuksia, kuten televisio ja uusi koulu (9-10). Yhteisöstä on myös lentoyhteyksiä eri puolille Luoteis-territorioita useana päivänä viikossa.

Vaikka julkiset tuet ovatkin yhteisössä vielä merkittävässä roolissa, suurin osa asukkaista saa elantonsa palkkatyöstä, lähes kaikki julkisista palveluista. Silti vain noin puolella työikäisestä väestöstä on vakituinen kokopäiväinen tai osa-aikainen työ. Jotkut elävät kausiluonteisilla töillä ja osittain yhteiskunnan tuella.

Holmanissa ei ole teollista toimintaa. Töitä on tarjolla paikallishallinnossa, koulussa, terveyskeskuksessa, kauppoissa ja Holman Community Corporation -yhtiössä, jota rahoittaa Inuvialuit Regional Corporation. Hallinto on muiden kuin alkupe- räisasukkaiden käsissä. Monissa muissa tehtävissä ihmiset työskentelevät rinta rinnan sukulaistensa kanssa. Kotitalousmetsästyksestä on tullut monille asukkaille vapaa-ajan harrastus. Muualla tapah-

tuvan teollisen toiminnan rahoittamina Holmanin asukkaat ovat astuneet suoraan esiteollisesta jälkiteolliseen yhteiskuntaan, joka on vahvasti riippuvainen julkisista tulonsiirroista ja palveluista.

Kuujuarapik, Nunavik

Kuujuarapik on Nunavikin rannikon 14 inuittikylästä eteläisin (11-12). Sinne pääsee vain lentokoneella tai kesällä meritse. Kylän muodostaa kaksi yhteisöä: noin 700-henkinen inuittiyhteisö ja yli 600 ihmistä käsittävä cree-yhteisö. Kylän creenkielinen nimi on Whapmagoostui. Vaikka yksilötasolla on merkkejä yhteisöjen välisistä yhteyksistä (erityisesti avioliittojen muodossa), institutionaalisia yhteyksiä on hyvin vähän. Itse asiassa James Bay and Northern Quebec Agreement -sopimus takaa kummallekin väestöryhmälle omat instituutiot.

Tämän yhteisön asukkaille on tullut vastaan useita maavaatimussopimukseen liittyviä eri vaihtoehtoja: Great Whale -vesivoimalaitoksen rakentamista suunniteltiin lähelle Kuujuarapikia. James Bay and Northern Quebec Agreement -sopimuksen seurauksena Kuujuarapikin asukkaille tarjottiin mahdollisuutta muuttaa uuteen kylään – Kuujuarapikin pohjoispuolella olevaan Umiujaqiin (rakennettu vuonna 1986) – ja jotkut muuttivatkin. Sillä välin voimalaitosprojekti on viivästynyt, ja jotkut ovat muuttaneet takaisin Kuujuarapikiin.

Kuujuarapikin tapaus on tyypillinen esimerkki yhteisöjen kehittämisestä Kanadan arktisilla alueilla. Samoin kuin Holmanissa, siellä on vain vähän yksityisiä yrityksiä eikä juuri lainkaan markkinointia. Tämä on seurausta Kanadan arktisten alueiden myöhään tapahtuneesta modernisoitumisesta ja yhteiskunnallisesta integroitumisesta, mutta myös siitä, että integroituminen tapahtuu julkisen hallinnon toimesta ja tukemana. Metsästäjien tukiohjelman (Hunter Support Program) rooli Kuujuarapikissa kuvastaa tätä tilannetta.

Päinvastoin kuin esimerkiksi Grönlannissa, Kanadan arktisilla alueilla ei ole paikallisia markki-

noita siellä tuotetulle ruoalle. Metsästäjät voivat vain jakaa tuotteita muille yhteisön jäsenille tai myydä niitä epävirallisesti. Quebecin keskushallinnon rahoittama ja paikallisen lautakunnan hallinnoima tukiohjelma perustuu kuitenkin kunnallisten pakastuslaitosten ylläpitämiseen.

Metsästäjät, jotka haluavat saada tukea korvaamaan metsästyksen aiheuttamia kustannuksia, voivat saada tukiohjelmasta rahaa, jos he luovuttavat paikallishallinnolle osan saaliistaan. Vaikka toiminnalla on piirteitä kaupankäynnistä, se ei ole sitä, sillä saaliin vastineeksi saatava rahasumma ei ole riippuvainen lihan arvosta (markkinahinnasta), määrästä tai yhteisön jäsenten omista tarpeista tai haluista. Sen sijaan ohjelmassa jaettavan rahan tarkoituksena on tukea kestävästä metsästysoimintaa kannustamalla metsästäämään eri eläimiä vuoden mittaan. Tämä käytäntö ei palkitse suosittujen saaliseläinten metsästämistä. Metsästäjille maksettavia korvauksia voidaan siis pitää markkinatalouden ulkopuolisina kannustimina. Tätä korostaa vielä se seikka, että kunnalliseen kylmävarastoon varastoitu liha on kaikkien yhteisön jäsenten käytettävissä ilmaiseksi eräänlaisena solidaarisuuden nykyaikaisena ilmentymänä. (13).

Tämä ohjelma ja kunnallinen kylmävarasto aiheuttavat jonkinlaista työn yhteiskunnallista jakautumista. Sukulaisten ja yhteisön jäsenten väliset epäviralliset suhteet ovat edelleen mahdollisia, sillä monet metsästäjät pitävät osan saaliistaan itsellään ja jakavat sen perheensä tai sukunsa kesken. Tämä käytäntö on nyt saanut rinnalleen poliittisesti valvotun ja julkisesti rahoitetun paikallisen ruoan jakeluohjelman, joka on tehnyt näille tuotteille tarkoitettujen markkinoiden kehittämistä paitsi laitonta myös epärealistista.

Tämä on toinen esimerkki esi- ja jälkiteollisesta kehityksestä, jossa julkisin varoin tuetaan perinteisen metsästyselinkeinon jatkamista. Ruoan jakelu kylmävarastojen kautta eroaa perinteisestä epämuodollisesta jakamisesta ja vaihtamisesta, sillä se ei perustu suoriin sosiaalisiin suhteisiin ihmisten välillä. Mahdollisuus valita ruoansaantikanavansa lisää ihmisten autonomiaa, eivätkä perinteiset henkilökohtaiset suhteet ole enää ainoa sosiaalisen integraation muoto. Kuujuarapikin kaltaisten yhteisöjen sosiaalisen elämän perustaksi onkin tullut autonomisten ruokakuntien vapaaehtoinen yhteisö.

Teeman yhteenveto

Nämä kaksi yhteisöä, Kuujuarapik ja Holman, osoittavat, kuinka teollistuneen yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet voivat muuttaa perinteisiä sosiaalisia rakenteita, vaikkei yhteisössä olisikaan

havaittavaa paikallista teollista kehitystä. Ihmiset integroituvat yhteisöön uudella tavalla, kansalaisina. Asukkaat ovat kuitenkin hyvin riippuvaisia julkisista varoista, ja yhteisöjen kehittäminen paikallisen yritystoiminnan kautta on vaikeaa.

Työpaikkojen hankkiminen neuvotteluteitse

Kuinka Arktisen alueen yhteisöt voivat hyödyntää mahdollisia neuvotteluja työpaikkoja lisäävistä julkisista toimista? Milloin tällaiset mahdollisuudet voivat olla lähtölaukauksena kulttuuriselle elpymiselle ja paikallisen liiketoiminnan syntymiselle? Kolme tapausta Pohjoismaista kuvaa hyvin ongelmia yhteiskunnissa, joissa julkisen sektorin työpaikat lisääntyivät aina 1970-luvulle asti. Hyvinvointipalvelujen tuottaminen kaikille kansalaisille asuinpaikasta riippumatta on siis vaikuttanut yhteisöjen elinvoimaisuuteen siinä missä varsinaiset aluepoliittiset tukitoimetkin.

Storfjord, Norja

Storfjordin kunta sijaitsee Norjan pohjoisen valtatievarressa noin 120 kilometrin päässä Tromssan kaupungista. Useasta asutuskeskuksesta koostuvan kunnan asukkaat edustavat kolmea eri etnistä ryhmää: norjalaisia, saamelaisia ja kveenejä. Kunnalla on maaraja sekä Suomen että Ruotsin kanssa, ja sinne on hyvät tieyhteydet. 1970-luvulle asti kunnassa oli vain vähän liiketoimintaa ja rajatusti julkisia palveluja. Silloin tehtiin esitys suuren vesivoimalaitoksen rakentamisesta. Sen toteuttamiseksi alueelliset energiaviranomaiset tarvitsivat hankkeelle paikallisen kunnanvaltuuston hyväksynnän.

Sen sijaan että olisivat vain hyväksyneet suunnitelman ja ottaneet vastaan ne työpaikat, joita siitä kuntaan sattuisi tulemaan, Storfjordin asukkaat ryhtyivät edustajiensa kautta neuvottelemaan korvauksista hankkeen suunnittelijoiden kanssa. He onnistuivatkin saamaan korvauksena kaikkia alueen julkisia laitoksia palvelevan pesulan, joka toi töitä lähes kolmellekymmenelle kunnassa asuvalle naiselle. Sen lisäksi kuntaan perustettiin vapaaehtoistyöhön perustuva sydän- ja keuhkotautiparantola ja yhdysvaltalaisperäisen Missionuoret (Youth with a Mission) -liikkeen lähetyskoulu. Voimalyhtiö maksaa myös erityisveroa, jolla rahoitetaan paikallisen kalastus- ja maanviljelyskaluston kehitysohjelmia.

Naisten työllisyysaste on suurempi kuin miesten, mikä vahvistaa väestörakennetta ja parantaa lasten kasvatusympäristöä (15-16). Nuorison pa-

riissa tehty vertailututkimus osoittaa, että nuoret arvostavat aidosti alueen luonnonläheisyyttä ja ”hyvää sosiaalista ympäristöä”.

Storffjord on esimerkki kehityksestä, jossa tuloksiin pyritään neuvottelemalla alueellisten ja keskitettyjen julkishallinnollisten elimien kanssa. Yhteisön liiketaloudellinen innovatiivisuus on kieltämättä heikko, mutta dynamiikka perustuu siihen, että kotitalouksilla on tuloja niin julkiselta kuin yksityiseltäkin sektorilta. Monet kunnallisten rahoitusjärjestelmien tuella aloittaneet yhden hengen yritykset tai perheyrietykset hankkivat elantonsa paikallisilta rakennus- tai palvelumarkkinoilta. Ja kuten arktisilla alueilla yleensäkin, pysyväisluonteiset julkisen sektorin työt pyritään yleensä toteuttamaan osa-aikaisina. Näin tapahtuu erityisesti naisten töiden kohdalla.

Kulttuurisessa mielessä yhteiset ”projektit”, esimerkiksi vuosittaiset markkinat, muovaavat identiteettiä monin tavoin. Storffjordista onkin tulossa pohjoinen monikulttuurisuuden keskus. Storffjordin kunnallisella hallinnolla on tärkeä rooli julkisten hyvinvointi-investointien kehittämisen ja rahoittamisen suunnittelussa, mutta se ei ole mahdollista ilman monipuolista yksilötason tulorakennetta, maataloudesta aina pitkien työmatkojen päässä oleviin työpaikkoihin.

Karasjok ja Kautokeino, Norja

Karasjok ja Kautokeino ovat naapurikuntia, jotka sijaitsevat Ruijan sisämaassa Suomen rajalla. Kummastakin kunnasta on tieyhteys paikallisiin keskuksiin ja lentoasemille (Alta ja Lakselv). Poronhoitoa kohdanneista vastoinkäymisistä huolimatta niiden väkiluku on kasvanut 1990-luvulla. Tämä kasvu on ollut selvintä kuntakeskuksissa, joihin on perustettu useita keskushallinnon rahoittamia saamelaisien laitoksia, kuten Norjan saamelaiskä-

räjät Karasjokissa sekä saamelainen korkeakoulu ja saamelaisateatteri Kautokeinossa.

Näiden kahden kunnan menestyksen taustalla ovat prosessit, joissa ovat olleet osallisina niin Norjan valtio kuin erilaiset saamelaisjärjestötkin. Kun Norjan parlamentti päätti osallistua useiden saamelaisinstituutioiden perustamiseen, nämä kaksi Ruijan sisämaan kuntaa olivat itsestään selviä sijoituspaikkoja. Koska tarkoitus oli perustaa useita instituutioita, oli luonnollista jakaa ne näiden kahden saamelaisen ”pääkaupungin” välille. Saamelaisalueen ydinkuntina sekä Karasjokin että Kautokeino on myös ollut helppoa kehittää kannattava matkailuelinkeino, joka keskittyy poronhoitoon liittyvään toimintaan.

Jokkmokk, Ruotsi

Jokkmokkin kunnassa on 6 000 asukasta, joista yli puolet asuu Jokkmokkin kuntakeskuksessa. Kuntaan kuuluu poronhoidosta ja matkailusta elävä ylänköinen länsiosa ja enimmäkseen hyötykäytössä oleva metsäinen ja runsasvesistöinen itäosa. Joet on valjastettu vesivoiman tarpeisiin.

Vuonna 1960 Jokkmokkin asukasluku saavutti huippunsa, 12 000 asukasta. Sen jälkeen paikallinen metsäteollisuus on ollut jatkuvassa laskusuunnassa, ja Jokkmokkin viimeinenkin saha on lopettanut toimintansa (17). Jokkmokkin valtavat metsävarat kuljetetaan nykyään muualle jalostettavaksi ja kunnan asukkaista tuntuu, etteivät he saa riittävää korvausta luonnonvaroistaan.

Jokkmokkissa asuu saamelainen poronhoito-yhdyskunta. Poronhoidon lisäksi he saavat elantonsa metsästyksestä, kalastuksesta ja matkailusta. Saamelaiset yrittäjät ovat verkostonsa kautta onnistuneet vaikuttamaan UNESCO:n kulttuuriperintömaiseman Laponian perustamiseen (18). Kulttuurimaiseman ajatuksena on, että toisin kuin

Pohjois-Norja

Pohjois-Norjassa on asukkaita noin 450 000. Noin 10 000 ihmistä on rekisteröitynyt saamelaisrekisteriin, mutta saamenkielisten asukkaiden määrä on tätä suurempi. Karasjokissa toimiva Norjan saamelaiskäräjät valitaan vaaleilla, joihin saavat osallistua rekisteröityneet saamelaisäänestäjät kaikkialla maassa.

Pohjois-Norjan asukasluku on kokonaisuudessaan ollut viime vuosikymmenet verrattain vakaa, mutta yhä suurempi osa väestöstä asuu urbaaneissa yhteisöissä. Niistä suurimman, Tromssan, asukasluku on 62 000. Työttömyysaste on alhainen (noin 4 %) eikä juurikaan korkeampi kuin Etelä-Norjassa. Alueen pienimmistä yhteisöistä vain harvat ovat autioituneet täysin, mutta lähes kaikki ovat 1980-luvulta lähtien kärsineet väestökadosta. Poikkeus tästä kehityksestä ovat saamelaiskunnat Karasjok (2 900 asukasta) ja Kautokeino (3 000 asukasta), Ruijassa sijaitseva Båtsfjordin kalastajakunta (2 400 asukasta) sekä Tromssan läänissä sijaitseva Storffjordin kunta (1 900 asukasta) (14).

kansallispuistoissa ja luonnonsuojelualueilla, ihmisen taloudellinen ja kulttuurinen toiminta kuuluu erottamattomana osana alueeseen. Laponian perustamisprosessia on kuitenkin sävyttänyt valtiollisten, alueellisten, kunnallisten, saamelaiden ja kansainvälisten toimijoiden väliset ristiriidat. Hankkeesta ei ole juuri todettu olleen taloudellisia etuja.

Nykyään Jokkmokkin julkisten palvelujen rahoitus on suurimmaksi osaksi Ruotsin valtion tulonsiirtojen varassa. Jokkmokkille on epäilemättä ollut jotakin etua siitä, että Ruotsin saamelaiskäräjien kieliosasto ja muita saamelaisinstituutioita on sijoitettu kuntaan. Ne eivät ole luitenkään tuottaneet työpaikkoja samalla tavalla kuin Norjan puolella Karasjokissa ja Kautokeinosissa. Yritykset taloudellisen rakenteen monipuolistamiseksi esimerkiksi ”kulttuurimatkailun” avulla eivät ole olleet läheskään riittäviä kompensoimaan teollisuudesta kadonneita työpaikkoja.

Teeman yhteenveto

Pohjoisen Fennoskandian sisäosan monissa pienissä yhteisöissä uusien työpaikkojen luominen on poliittisten toimien ja julkisen rahoituksen varassa. Joissakin tapauksissa paikallisten edustajien ja keskushallinnon väliset neuvottelut ovat johtaneet uusien laitosten ja pienyritysten syntyyn, mikä puolestaan on mahdollistanut yhteisöjen ylläpitämisen. Kuva ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Metsäteollisuudesta riippuvaisilla yhteisöillä on ongelmia teollisuuslaitosten siirtyessä muualle. Norjan, Ruotsin ja Suomen välillä on myös havaittavissa suuria eroja sen suhteen, mikä painoarvo syrjäseutujen hyvinvoinnilla ja aluepolitiikalla on. Norjalla on lisäksi mahdollisuus käyttää öljytuloja vaurauden jakamiseen maan sisällä.

Verkostot

Pienet yhteisöt voivat selviytyä hyödyntämällä poliittisesti ohjattua taloutta, markkinavetoisia prosesseja ja epävirallisia suhteita erilaisina yhdistelminä. Näin on ollut erityisesti useissa kalastusyhteisöissä eri puolilla Arktista aluetta. Yksi menestyksen avain on ollut pääsy kansainvälisille kalankäsittelymarkkinoille. Toinen on ollut talouselämän monipuolistaminen. Suurena haasteena on ollut ohjata taloudellisen, poliittisen tai kansalaisjärjestöjen verkostoitumisen tuomat hyödyt tavalla, joka koituu koko yhteisön kestäväksi eduksi.

Båtsfjord, Norja

Båtsfjord on moderni kalastuskylä, joka sijaitsee Ruijassa Barentsinmeren rannalla. Kylään on ympärivuotinen tieyhteys, päivittäiset lentoyhteydet sekä yhteys meritse. Julkisen sektorin osuus työpaikoista on huomattava kaikissa Norjan kunnissa, mutta Båtsfjordissa yhteisön selkäranka on kalastus. Vuosikymmenien ajan maissa sijaitsevien kalanjalostuslaitosten omistajat ovat yhdessä pyrkinet lisäämään yhteisön houkuttelevuutta kalasatamana.

1990-luvulla johtajat kehittivät yhteisen strategian, jonka avulla voi hyödyntää Norjan – ja myös Venäjän – vapautuneita kalastussäädöksiä (19). Huolimatta turskakantoja vuoden 1990 tienoilla kohdanneesta vakavasta kriisistä he onnistuivat varmistamaan raaka-aineen vakaan, ja jopa lisääntyvän, saannin tekemällä sopimuksia venäläisten troolarien kanssa. Venäläiset troolarit toimittivat saaliinsa ennemmin heille kuin Venäjälle, koska norjalaiset tarjosivat saaliista norjalaisia hintoja. Samaan aikaan paikallinen väestö suhtautui työskentelyyn kalanfileerauslaitoksissa yhä vastentah-

Pohjoinen Ruotsi ja Suomi

Suomen ja Ruotsin pohjoiset syrjäseudut ovat kärsineet väestökadosta, joka on ollut seurausta metsäteollisuuden, maanviljelyksen ja terästeollisuuden uudelleenjärjestelystä. Kun taloudellinen kriisi oli ohi, vain urbaanit keskukset hyötyivät, ja haja-asutusalueilla työttömyysaste pysyi korkeana. Nykyään selvästi suurin osa työpaikoista on julkisten palvelujen alalla.

Ruotsi ja Suomi liittyivät Euroopan unioniin vuonna 1995, ja nykyisin aluepolitiikkaa toteutetaan erilaisten EU:n tukemien ohjelmien kautta. Näillä ohjelmilla tuetaan esimerkiksi matkailun vaatiman infrastruktuurin rakentamista ja myös kyläkohtaisten kehitystoimikuntien perustamista. Jotkin näistä ohjelmista synnyttävät eräänlaisen projektitalouden, jossa suurin osa toiminnasta on sidoksissa aikuiskoulutuksen kaltaiseen infrastruktuurin kehitystoimintaan. Liiketoiminnan alalla on vaikeaa saavuttaa tuloksia, mutta projektityöntekijöiden on tehtävä työtä varmistaakseen rahoituksen tuleville hankkeille.

toisemmin, joten heidän tilalleen tuotiin pakolaisia, lähinnä Sri Lankasta, tekemään töitä norjalaisilla palkoilla. Myöhemmin tätä pakolaistyövoimaa on osittain korvattu venäläisillä, miehillä ja naisilla, jotka tulevat töihin lyhytaikaisiin työsuhteisiin (20). Taatakseen monimuotoisuuden jatkumisen paikallisella tasolla kalankäsittelylaitosten omistajat ovat toimineet yhteistyössä paikallisviranomaisten ja keskushallinnon virastojen kanssa. Båtsfjordissa on esimerkiksi rakennettu urheiluun tarkoitettuja tiloja, siirretty lentokenttää, jotta 40-paikkaiset lentokoneet voisivat käyttää sitä, ja ryhdytty tarjoamaan keskiasteen ja korkean asteen koulutusta joko paikan päällä tai etäopetuksena.

Kalastusala on kuitenkin hyvin epävakaa ala, ja vastoinkäymiset tulevat lyhyellä varoitusaajalla. Myös liiketoiminnan muuntaminen kulttuurin ja identiteetin kehitykseksi on ongelmallista. Monet pakolaistyöntekijät ovat nyttemmin lähteneet Båtsfjordista ja kunnan nuorison keskuudessa tehty tutkimus osoitti, että nuori sukupolvi suhtautuu kotipaikkaansa hyvin ristiriitaisin tuntein (21). Liiketoiminnan kehitys on Båtsfjordissa tärkeintä, mutta verkostoitumiseen osallistuu vain rajoitettu kansainvälisillä kalastusmarkkinoilla toimiva joukko (22).

Teriberka, Venäjä

Teriberka on kalastajakylä, joka sijaitsee Kuolan niemimaan rannikolla 120 kilometriä Murmanskista koilliseen. Kylän asukasluku on 1 400. Se on yksi harvoista tällä urbanisoituneella alueella jäljellä olevista kalastajakylistä. Teriberka oli pitkään vauras kaupunki, jolla oli runsaasti kansainvälisiä yhteyksiä, erityisesti Pomor-kaupan aikana ennen Venäjän vuoden 1917 vallankumousta. Suurimman osan Neuvostoliiton ajasta Teriberka kehittyi voimakkaasti, ja sen väkiluku oli 1960-luvulla suurimmillaan 12 000. Viimeisinä vuosikymmeninä ennen *perestroikaa* väkiluku tasaantui 2 400 asukkaan tasalle. Taloudellisenä perustana on ollut kalastuskolhoosi, joka omisti kalastuslaivaston, useita kalankäsittelylaitoksia ja telakan (23).

1990-luvun alussa kylää kohtasi vakava yhteiskunnallis-taloudellinen kriisi, joka oli seurausta Venäjän siirtymisestä markkinatalouteen ja kalakantojen voimakkaasta säätelystä. Vuonna 1993 telakka suljettiin ja puolet kalankäsittelylaitoksen työntekijöistä menetti työpaikkansa. Aiempi ”rannikon ylpeys” oli vaarassa kadota paikallisen talouden romahduksen myötä. Elintaso laski ja syntyi ”uusköyhien” luokka, jonka muodostivat hyvin koulutetut ihmiset. Hyvinvointipalveluja leikattiin valtion vähentäessä tulonsiirtojaan ja paikallisen rahoituspohjan ehtyessä.

Vuoden 1994 jälkeen Teriberkan johtava strategia on ollut houkutellessa ulkoista (yleensä ulkomaista) pääomaa talouden perinteiselle sektorille. Näiden pyrkimysten tuloksena perustettiin venäläis-portugalilais-liettualainen kalankäsittely-yritys ja yhteistyöhanke norjalaisen Båtsfjordin kunnan kanssa. Nämä yrityshankkeet olivat enimmäkseen seurausta yhteyksistä ulkopuolisiin yrittäjiin, jotka joko olivat itse työskennelleet Teriberkassa, tai olivat kuulleet paikasta yhteistyökumppaneiltaan. Paikallis- ja aluehallitukset antoivat hankkeille poliittisen tuen houkutellessa ulkopuolista rahoitusta tai kehittääkseen rajojen yli tapahtuvaa yhteistyötä. Naapurien ja sukulaisten välisillä epävirallisilla suhteilla on ollut perinteisesti suuri merkitys kalastusteollisuudessa, mutta niiden varaan ei ole voinut rakentaa uusia yrityshankkeita.

Uusilla kalastusalan hankkeilla on ollut suuri merkitys paikallisen talouselämän säilymiselle. Nykyään kylän asukkaat voivat saada kalankäsittelyalan töitä joko kolhoosissa tai uudessa yrityksessä. Lisäksi 40-50 työntekijää Teriberkasta (9 % työvoimasta) on saanut vastaavia töitä Båtsfjordista, mikä on hyvin onnistunut tapa selvittää köyhyydestä.

Öljyn- ja kaasunkuljetuksen kehittyminen alueella saattaa tuoda toisen mahdollisuuden teriberkalaisille, sillä kylässä on mahdollisuuksia aloittaa kuljetusvälineistön rakentaminen. Suunnitelmien toteutuminen riippuu alueen ulkopuolisista yrityksistä, mutta kylän asukkaat uskovat, että uusi hanke tuo heille työpaikkoja.

Tässä tapauksessa on kysymys ulkoisten resursien houkuttelemisesta perinteiselle talouden sektorille hyödyntäen yrittäjien ja poliittisten toimijoiden verkostoja paikallisella ja alueellisella tasolla. Kaikkein vaikeimpana aikana elintason lasku johti omavaraistalouden kasvuun. Paikallista epävirallista taloutta voidaankin pitää eräänlaisena turva-verkkona.

Islanti ja Färsaaret

Yhteisöjen kehittämisessä Islannissa ja Färsaarilla on paljon kysymys verkostoitumisesta ja yrittäjyydestä kalastusteollisuudessa, jossa hyvin pienillä kunnilla oli ennen suuri rooli yritystoiminnan organisoimisessa ja järjestämisessä. Se on paljon ”virtaamataloutta”, jossa määräävät tekijät muuttuvat jatkuvasti: kalojen määrä ja sijainti meressä vaihtelevat, samoin niiden pyytämistä ja kansainvälisille markkinoille pääsyä koskevat säädökset. Merkityksellinen tapa vastata näihin haasteisiin, erityisesti Islannissa, on ollut talouden monimuotoistaminen, erityisesti uuteen tekniikkaan ja matkailuun liittyvien elinkeinojen kehitys. Kaksi kun-

taa Islannissa, Ísafjörður ja Hornafjörður, kuvaavat tätä hyvin.

Ísafjörður on keskuspaikka kunnassa, johon kuuluu lisäksi kyliä ja alueita keskuksen eteläpuolella (24). Kylien asukasluku on jatkuvasti laskenut, ja vuonna 2002 niissä asui enää noin 1 000 henkilöä. Sen sijaan Ísafjörðurin keskuksen asukasluku on pysynyt hieman yli 3 000:ssa. Koska islantilaisessa kalastuspolitiikassa on käytössä henkilökohtaiset siirrettävissä olevat kiintiöt, kunta on menettänyt osan sekä kiintiöstään että aluksistaan. Sen sijaan Ísafjörðurista on tulossa kylä, jota hallitsee julkinen ja yksityinen palvelusektori. Kunnallishallinnon strategia oli tehdä Ísafjörðurista Islannin meritutkimuksen keskus, ja moni kalastustekniikan yritys onkin muuttanut sinne. Myös matkailu on kasvava ala. Kunnallishallinnolla on ollut aktiivinen rooli innovatiivisten hankkeiden tukemisessa. Ísafjörðurin nuorten asukkaiden parissa tehdyn tutkimuksen mukaan nuoret ovat ylpeitä kotipaikastaan (25). Kalastusteollisuuteen on tullut paljon siirtotyöläisiä eri maista rikastaen kunnan kulttuurielämää. Se näkyy esimerkiksi vuosittaisessa festivaalissa, jossa esitellään yhteisön kulttuurista monimuotoisuutta.

Hornafjörðurin kunta koostuu 200 km pitkästä mutta kapeasta maakaistaleesta Vatnajökull-jäätikön kaakkoispuolella. Siihen kuuluu Höfnin kalastuskaupunki ja viisi pienempää maaseutukuntaa. Asukasluku on yhteensä 2 300. Höfnin kalastus on kestänyt kiintiöjärjestelmän paremmin kuin Ísafjörðurissä, mutta kunta on silti pyrkinyt monipuolistamaan talousrakennettaan. Uusi suuri tulonlähde on matkailu, jonka mahdollisti Islannin kehätien valmistuminen, mikä helpotti pääsyä autolla Vatnajökullin vieressä sijaitsevaan Skaftafellin kansallispuistoon. Suuret tapaukset, kuten vuonna 1996 jäätikön alla tapahtunut tulivuorenpurkaus ja sitä seurannut tulva, ovat vielä lisänneet kävijämääriä. Lisää työpaikkoja on tuonut Höfniin perustettu biotekniikka-alan yritys. Höfnissä on saatavilla entsyymien ja kalanmakuisten aromiainesten valmistamiseen tarvittavia raaka-aineita, mutta muuten yrityksen sijoituspaikkaan vaikutti enemmän henkilökohtainen verkostoituminen kuin mitkään liiketoiminnalliset syyt. Samoin kuin Ísafjörðurissa, myös Hornafjörðurin kunnallishallinto on tukenut aktiivisesti innovaatioita, joihin kuuluu toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitosten, kunnankirjaston, yrityskeskuksen ja Islannin yliopiston osaston yhdistäminen. Toisaalta 100 kilometrin päässä Höfnistä sijaitsevan Öræfin (pienen aiemmin itsenäisen kunnan, joka on nykyään osa Hornarfjörðuria) asukkaiden mielestä kunnallishallinto ei ole tehnyt juuri mitään heidän hyväkseen.

Nämä islantilaiset tapaukset osoittavat, että paikalliset asukkaat ovat siirtymässä perinteisen epävarman kalastusalan tukemisesta kehitysstrategioihin, jotka vastaavat paremmin jälkiteollisia pyrkimyksiä ottaa osaa dynaamisiin, mahdollisesti globaalin mittakaavan kehityssuunnitelmiin. Niihin kuuluvat uudenlaisten turistien houkuttelemisen sekä merellisten resurssien hyödyntämiseen perustuvan korkean teknologian yritysten kehittäminen ja/tai palvelujen tarjoaminen kalastuslavoille. Hyödyntämällä epävirallisia verkostoja ja antamalla yrittäjyyden ja ulkopuolisten kontaktien kukoistaa ainakin jotkin kalastusyhteisöt ovat onnistuneet vastaamaan perinteisten alojen mullistusten asettamiin haasteisiin.

Grönlanti: Uummannaq ja Ilulissat

Itsehallinnon myöntäminen Grönlannille tuotti paljon toiveita ohjelmista, jotka edistäisivät yhteisöjen kehittämistä, erityisesti kylissä ja haja-asutusalueilla. Nykyään aluepolitiikka on integroitu kaikkiin hankkeisiin Grönlannissa, mutta koko Grönlannin taloudellista itsenäisyyttä korostavin painotuksin. Alueellisten erojen tasoittaminen nähdään siten vähemmän tärkeänä.

Grönlannissa paikallishallintojen oletetaan toimivan "kätilöinä" ja auttavan oman alueensa yritysten kehittämisessä. Kaksi Länsi-Grönlannin kuntaa on onnistunut verrattain hyvin tiettyjen kalastuskeskusten menestymisen myötä: Uummannaq, jonka väkiluku on pysynyt samana 1990-luvulla ja Ilulissat, jonka asukasmäärä on vastaavana aikana kasvanut (26-28).

Uummannaqin kunnan (väkiluku 2 700) muodostaa Uummannaqin kaupunki (väkiluku 1 400) ja seitsemän pienempää asutusalueutta, joita erottaa kaupungista vesi tai jää. Kunnan valtavalla alueella voi liikkua vain veneellä, moottorikelkalla, koira- valjakolla tai jääteitä pitkin myös autolla, mutta eristyneisyys on osa elämää täällä, erityisesti mitä tulee kontakteihin muun Grönlannin kanssa. Meri on kulkukelpoinen vain kesällä. Vuodesta 1999 lähtien alueelle on ollut lentoyhteys kiinteäsiipisille lentokoneille sopivan lentokentän valmistuttua Qaarsutin kylän lähelle, noin 20 kilometrin merimatkan päähän Uummannaqista. Loppumatka Uummannaqiin tai muihin pikkukyliin on kuitenkin kuljettava helikopterilla. Tämän seurauksena myös mahdollisuudet matkailun kehittämiseen ovat rajalliset. Kun Maarmorilikin lyijy- ja sinkki-kaivos suljettiin vuonna 1993, pääasiallinen elinkeino – julkisten palvelujen ohella – on ollut grönlanninpallaksen pyynti. Kaupungissa ja monissa kylissä on grönlanninpallasta fileoivia kalankäsittelylaitoksia. Itsehallintoyhtiö Royal Greenlandin

lisäksi 1990-lopulla markkinoille on pyrkinyt myös uusia yksityisiä yrityksiä paikallishallinnon, paikallisten kalastajien ja ulkopuolisen pääoman yhteisellä tuella. Tämä on aiheuttanut ristiriitoja, esimerkiksi siitä, tuleeko yritysten tarjota työpaikkoja maissa vai käyttää tuottoisampia tehdaslaivoja. Nämä tapaukset osoittavat, että vaikka paikallisia keskushallinnot ovat edelleen vaikutusvaltaisia toimijoita, myös kalastajien järjestöillä on tärkeä rooli.

Yrittäjyydessä on Grönlannissa pitkälti kyse poliittisista ja henkilökohtaisista verkostoista. Yritysten, poliittisten ja kaupallisten yhdistysten, julkisen sektorin ja kalastajien väliset yhteydet toimivat innovaatioiden moottorina. Näin on myös Grönlannin kolmanneksi suurimmassa kaupungissa Ilulissatissa, jonka väkiluku on ollut kasvussa vuodesta 1990 lähtien. Nykyään siellä asuu 4 500 ihmistä. Lisäksi sen alueeseen kuuluu pienempiä yhteisöjä, joissa on yhteensä noin 500 asukasta. Ilulissatin talouden rakenne on erilainen kuin Uummannaqin. Kaupungissa on yksi Royal Greenlandin tärkeimmistä katkaravun ja grönlanninpallaksen käsittelylaitoksista sekä suurempi yksityinen kalastuslaivasto kuin missään muussa Grönlannin kaupungissa. Ilulissat on myös tärkeä matkailukohde Grönlannissa, minkä mahdollistaa sen sijainti yhden pohjoisen pallonpuoliskon tuottoisimmin jäätikkövuonon vieressä ja kaupungissa oleva kiinteäsiipisille lentokoneille soveltuva lentokenttä (avattu vuonna 1984).

Kalankäsittelylaitoksiin liittyvä yrittäjyys on ollut tärkeässä roolissa Ilulissatissa. Kunnallisten aloitteiden pohjalta syntynyt paikallisten ja kansainvälisten kalankäsittelylaitosten perustama yritys aloitti vuonna 1995 arktisen taskuravun pyynnin. Johtaja on palkattu, osakkeenomistajia ovat paikalliset kalastajat, ja tehdaslaivoille palkataan vain kunnan asukkaita. Kaukaisilla vesillä toimivilla tehdaslaivoilla työskentelevät 90 paikallista asukasta ansaitsevat hyvin, mikä hyödyttää myös kunnallishallintoa tuloverojen muodossa.

Teeman yhteenveto

Epävakaiden markkinoiden ja merten luonnonvarojen vaihtelujen paineessa monien Arktisen alueen kalastusyhteisöjen on ollut pakko kehittää kilpailukykyään. Yhden yhteisön taloudellinen menestys voi hyvinkin tapahtua toisen yhteisön kustannuksella nollasumma-kamppailussa luonnonvaroista, joiden määrä on vakio. Menestys perustuu usein yritysten, julkishallinnon, yhdistysten ja yksilöiden välisiin verkostoihin. Eri paikallisten sidosryhmien mukanaolo on tärkeää kehitettävissä uusia liiketoimintainnovaatioita. Siten voidaan

varmentaa innovaatioiden legitimitettiä ja kokeilla, pitävätkö paikalliset asukkaat niitä järkevinä.

Toinen strategia on pyrkiä lisäämään talouden monimuotoisuutta, mikä tapahtuu usein matkailun avulla. Hyvät liikenneyhteydet ovat tärkeitä matkailijoiden houkuttelemiseksi.

Yleismallien löytäminen

On vaikeaa löytää mitään Arktisen alueen yhteisöjen kehittämistä koskevaa yleistä mallia. Vaikka globalisaation perustana ovatkin kaikkialla samat talouden liberalisoinnin peruseriaatteen, eri alueet ja yhteisöt altistuvat sen voimille eri tavoin. Lisäksi puskurimekanismit ja korvaavat toimet vaihtelevat eri maiden välillä. Alue- ja hyvinvointipoliittikan yleisten erojen lisäksi myös suhtautuminen alkuperäiskansoihin vaihtelee. Muita tekijöitä ovat etäisyydet sekä päivittäiset työmatkat mahdollistavien tieyhteyksien olemassaolo ja kunto.

Yhteisöjen taloudellinen rakenne saattaa vaikuttaa niiden elinkelpoisuuteen. Monissa Pohjois-Atlantin rannikkoalueiden kalastajayhteisöissä ja joissakin öljyn- tai kaasunporauksen varassa olevissa yhteisöissä taloudellinen perusta saattaa mahdollistaa suhteellisen korkean elintason. Tällainen on aivan toinen yhteisöissä, jotka ovat omavaraistalouden, julkisen sektorin työpaikkojen ja tulonsiirtojen varassa.

Paikalliset strategiat voivat saada tietyt paikalliset resurssit liikkeelle, sekä kannustamalla paikallista yrittäjyyttä että käyttämällä yhteistyöpainotteisempia strategioita ja verkostoitumista. Molemmista tapauksista strategioihin kuuluvat yhteydet yhteisön ulkopuolisiin instituutioihin ja toimijoihin.

Yhteisöpohjaisia strategioita arvioitaessa on otettava huomioon sekä se, kuinka yhteyksiä maailmantalouteen käsitellään että se, kuinka alue- ja keskushallinto reagoi alhaaltapäin tuleviin aloitteisiin. Monissa menestyneissä kalastajayhteisöissä on hyödynnetty eri yhdistelminä poliittisesti ohjattua taloutta, markkinavetoisia prosesseja ja epävirallisia suhteita sekä paikallisia yhteyksiä kalankäsittelylaitoksiin. Voidaan sanoa, että tässä yhdistetään teollisen ja jälkiteollisen aikakauden elementtejä. Yhteisöjen suora osallistuminen kansainvälisille kalatalousmarkkinoille on tuonut yhteisöihin lisätuloja perinteisten matkailutulojen sekä julkisen sektorin ja epävirallisen talouden tuomien tulojen lisäksi.

Monissa yhteisöissä, joilla ei ole yhteyksiä markkinoihin, tulorakenne on yhdistelmä omavaraistaloutta ja yrityksiltä tai julkiselta sektorilta saatavia tuloja. Joissakin yhteisöissä on lisäksi pystytty

käyttämään hyväkseen öljy-, kaasu- ja vesivarojen hyödyntämisestä saatuja korvauksia, joskin kaikissa tapauksissa nämä korvaukset eivät ole johtaneet erityisen korkeaan tulotasoon.

Tämä Arktisen alueen yhteisöjen monimuotoisuus pakottaa varovaisuuteen yritettäessä luoda näiden yhteisöjen kehittämistä koskevia kattavia suuntaviivoja. Kuitenkin vaikuttaisi olevan mahdollista tehdä kaksi yleistä havaintoa: Ensinnäkin, vaikka monissa yhteisöissä on edelleen osittain käytössä omavaraistalous, suurin osa toimeentulosta saadaan palkkatyöstä, ja suuri osa tästä palkkatyöstä tapahtuu julkisen sektorin palveluksessa. Toinen havainto on, että korvausten vaatiminen paikallisten luonnonvarojen käytöstä on yhä yleisempää. Näihin korvausvaatimukseen kuuluvat myös korvaukset kalastuskiintiöiden menetyksistä tai teollisuuden uudelleenjärjestelyistä, jotka ovat vähentäneet työpaikkoja alueella. Yhteisöjen ei kuitenkaan ole aina helppoa saada alue- ja keskushallinnot hyväksymään korvausmalleja, ja saatujen korvausten ohjaaminen takaisin yhteisölle tuottavalla ja innovatiivisella tavalla voi olla haasteellista.

Keskeiset johtopäätökset

Yhteisöjen kehittäminen on monimuotoinen prosessi, jossa menestymisen ja epäonnistumisen välinen ero on odotetusti pienten tekijöiden varassa. Monimuotoisuus on tulossa yhä tärkeämmäksi tekijäksi Arktisen alueen yhteisöjen liittyessä osaksi nykyaikaisia pohjoisia yhteiskuntia ja globaalia taloutta. Kehityspotentiaalia on erityisesti toimissa, joissa yhdistyvät globaalin talouden voimat, poliittiset organisaatiot ja usein laajat kansalaisverkostot. Joissakin tapauksissa arktiset yhteisöt ovat onnistuneet todella vaikuttamaan asioihin pelkän ulkoa tullesiin päätöksiin ja tapahtumiin sopeutumisen sijasta.

Useimmiten suurimman voiton Arktisen alueen luonnonvarojen hyödyntämistä keräävät taloudelliset toimijat, jotka ovat lähempänä tuotteiden loppukäyttäjiä. Hyvinvointivaltion pohjoisille, arktisille alueilleen jakamat tuet ovat siten perusteltuja, jos niitä pidetään korvauksena luonnonvarojen menetyksistä.

Kunnallinen infrastruktuuri on välttämätön arktisille yhteisöille, jos ne haluavat syrjäseuduille sijoitettujen yritysten olevan kilpailukykyisiä niin tuotteiden markkinoinnissa kuin pätevän henkilökunnan rekrytoimisessakin. Infrastruktuuriin kuluvat sekä fyysiset että digitaaliset yhteydet.

Itsehallintohallituksia perustettaessa luvattiin paikallisia ja alueellisia kehitystoimia, mutta pa-

radoksaalista kyllä, kansalliseen ja alueelliseen itsenäisyyteen liittyvien seikkojen korostaminen voi viedä huomiota paikallisen kehityksen kysymyksiltä. Itsehallinto ja itsenäisyys voivat kuitenkin vahvistaa julkisen keskustelun ja poliittisen vastuun kulttuuria, mikä vastaavasti mahdollistaa ongelmien, aloitteiden ja hankkeiden kehittämisen ja arvioinnin.

Kunnallinen itsehallinto on tärkeässä roolissa yhteisöjen kehityksessä. Toimiva ja demokraattinen paikallishallinto voi koordinoida erilaisia julkisia palveluita, tukea sekä arkielämää että kulttuuria ja kannustaa liiketoiminnan kehittämistä. Kunnallishallinto on ensiarvoisen tärkeä toimija silloin, kun siinä yhdistyvät seuraavat roolit: yhteistyökumppani tai jopa innovaatioyrittäjä; ovien avaaja, joka luo kontakteja legitimoitua toimia verkostoitumalla; ja integroija, joka varmistaa kehityksen suunnan ja sitoutumisen sitä tukeviin toimiin. Koska paikallishallinto on yhteisön legitiimi edustaja, sen pitäisi pystyä yhdistämään paikalliset ja ulkoiset yhteydet. Mitä eristyneempi yhteisö on kyseessä, sitä tärkeämpää tämä on.

On ensiarvoisen tärkeää kehittää opiskelua koko Arktisella alueella vahvistamalla kansainvälistä yhteistyötä erityisesti yhteisöjen, kuntien ja alkuperäiskansojen välillä.

Johtopäätöksemme on, että Arktisen alueen yhteisöjen elinkelpoisuus perustuu yksittäisten ihmisten paikalliseen ja laajempaan toimintaan, paikallisen kansalaisuuden kehittämiseen, liikkumisen vapautteen ja jälkiteolliseen taloudelliseen kehitykseen.

Tiedonaukot

Yhteisöjen kehittämisen ja sen globaalien yhteyksien ymmärtäminen vaatii tieteen sektorien rajat ylittäviä analyysejä, jotka keskittyvät talouden, luonnon, politiikan ja epävirallisten arkielämän käytäntöjen vuotoihin ja yhteyksiin, paitsi paikallisella tasolla myös yhteyksissä korkeammille tasoille. Tällaisten yhteisöjä koskevien vertailututkimusten pitäisi tutkia yksityisten yritysten, yhdistysten, julkisen sektorin ja epävirallisten verkostojen, mukaan lukien etäverkostot, välisiä yhteyksiä tai yhteyksien puutetta. Tällaiset tutkimukset on hyödyllisintä tehdä yhteistyössä paikallishallintojen ja paikallisten yhteisöjen kanssa.

Yhteisöjen kehitystä koskevan rajat ylittävän tutkimuksen parissa työskentelevät tutkijat tarvitsevat kansainvälisten järjestöjen tukea pystyäkseen voittamaan esimerkiksi infrastruktuurin, kielen tai kulkuoikeuksien aiheuttamat tutkimuksen esteet. Kansainvälinen "Arktisen alueen modernit yhteis-

söt” -tutkimusprojekti olisi hyödyllinen ja tekisi alueen yhteisöistä kiinnostavampia opetus-, tutkimus- ja kehitysinstituutioille eri puolilla maailmaa. Tällaisessa kehityksessä on tietysti vaarana kolonialismin jatkuminen, mutta toisaalta jos pohjoisten, arktisten yhteisöjen tutkimus jää erityksiin ja keskittyy vain esimoderneihin yhteisöihin, kolonialismin jatkuminen on lähes varmaa.

Luvun yhteenveto

Elinkelpoinen yhteisö on yhteisö, jossa ihmiset voivat elää ja voida hyvin tietyn ajan elämästään saaden toimeentulon ja pystyen elämään merkityksellistä elämää. Monissa Arktisen alueen pienissä yhteisöissä väkiluku on vähentynyt työpaikkapulan takia. On kuitenkin myös esimerkkejä yhteisöistä, jotka ovat onnistuneet parantamaan tulevaisuudennäkymiään paikallisen yrittäjyyden, poliittisten johtajien toiminnan ja hallituksen toimien yhteistyöllä. Menestyvä liiketoiminta ja kulttuurinen elpyminen antavat ihmisille mahdollisuuden merkitykselliseen elämään ja elinkelpoiseen yhteisöön. Tässä luvussa on kuvattu yhteiskunnallisia muutoksia useissa tällaisissa Arktisen alueen yhteisöissä ja havaittu muutamia positiiviseen kehitykseen vaikuttavia avaintekijöitä. Nämä tekijät vaihtelevat luonnonvarojen hallinnasta ja yhteyksistä maailmanmarkkinoille aina julkisten palvelujen ja infrastruktuurin rooliin.

Lähteet ja viitteet

1. S. Jentoft, Ed. Commons in a Cold Climate: Coastal Fisheries and Reindeer Pastoralism in North Norway. Man and the Biosphere Series 22 (UNESCO, Paris; Partenon, New York, 1998).
2. V. Stordahl, "Identity and Saminess expressing world view and nation," in *Majority-Minority Relations: the Case of the Sami in Scandinavia* (The World Commission on culture and development, Guovdageaidnu, Norway, 1994).
3. T. Tuisku, "Surviving in the oil age, co-existing of the reindeer herding and petroleum development," in *Social and Environmental Impacts in the North*, R. O. Rasmussen, N. E. Koroleva, Eds. (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2003), pp. 449-461.
4. V. Didyk, L. Riabova, "Murmansk Province in 2002: Biannual monitoring review" (Institute of Economic Problems, Kola Science Centre RAS, Apatity, 2003); www.economic-monitoring.com
5. F. L. Korsmo, "The Alaska Natives", in *Polar People, Self-determination and Development*, Minority Rights Group, Ed. (Minority Rights Publications, London, 1994), pp. 81-104.
6. H. P. Huntington, *Wildlife Management and Subsistence Hunting in Alaska* (Belhaven Press, London, 1992).
7. J. Hicks, "The Nunavut land claim and the Nunavut Government: political structures of self-government in Canada's eastern Arctic," in *Dependency, Autonomy and Sustainability in the Arctic*, H. Petersen, B. Poppel, Eds. (Ashgate, Aldershot, 1999), pp. 21-53.
8. I. Creery, "The Inuit of Canada," in *Polar People, Self-determination and Development*, Minority Rights Group, Eds. (Minority Rights Publications, London, 1994), pp. 105-146.
9. P. Stern, "Modernity at work: wage labor, unemployment, and the moral economy of work in a Canadian Inuit community," in *Northern Communities and the Global Economy*, R. A. Caulfield, M. Kojima, Eds. (Circumpolar Arctic Social Science Ph.D. Network (CASS), Proceedings of the Fifth CASS Field Course, Alaska 2000, Department of Alaska Native and Rural Development, College of Rural Alaska, University of Alaska Fairbanks, 2001), pp. 167-173.
10. P. Stern, "Subsistence: work and leisure," *Études/Inuit/Studies*, 24, 9 (2000).
11. T. Martin, "The reflexive community, quest for autonomy as a coping strategy in an Inuit community," in *The Reflexive North*, N. Aarsæther, J. O. Bærenholdt, Eds. (MOST and Nordic Council of Ministers, Nord 2001:10, Copenhagen, 2001), pp. 41-69.
12. T. Martin, *De la banquise au congélateur modalisation et culture au Nunavik* (Presses de l'Université Laval and UNESCO, Quebec and Paris, 2003).
13. Martin 2003, chapter 4 (12).
14. Population figures in this section of the chapter are from Norwegian official statistics for 1992 and 2003: *Kommunehefter, Folke- og bolig telling 1990, 2001* (Statistics Norway, Oslo).
15. M. Aure, "Innovative traditions? Coping processes among households, villages and municipalities," in *The Reflexive North*, N. Aarsæther, J. O. Bærenholdt, Eds. (MOST and Nordic Council of Ministers, 2001), pp. 89-113.
16. On Storfjord, see also Bærenholdt and Haldrup 2002 (29).
17. S. Lloyd, "Contours of the Swedish forest landscape," in *Transforming the Local*, N. Bærenholdt, J. O. Aarsæther, Eds. ((MOST and Nordic Council of Ministers, Nord 2001:25, Copenhagen, 2001), pp. 83-117.
18. K. Lindahl, "Coping strategies and regional policies, social capital in Nordic peripheries – Sweden," (Nordregio Working Paper no 6, 2002).
19. G. Hovgaard, *Globalisation, Embeddedness and Local Coping Strategies*. Ph.D. dissertation, Department of Social Sciences, Roskilde University (2001).
20. M. Aure, "The transnational North: constructions of labour migrants," in preparation.
21. Young people in Båtsfjord and Storfjord have been included in the UNESCO-MOST study *Young voices – Northern Futures* (30).
22. By February 2004, all the processing factories had laid off workers, and the population figures show a loss of about 100 inhabitants during 2003.
23. Teriberka has been studied in a number of MOST CCPP studies, including Riabova 2001: pp. 115-138 (31) and Skaptadóttir, Mørkøre and Riabova 2001: 43-67 (32).
24. Ísafjörður and Höfn have been studied in a series of studies supported by Nordregio, building on the CCPP platform (33-34).
25. This was very apparent when young people in Ísafjörður, during a visit of the president, wrote their school essays for the UNESCO-MOST study *Young voices – Northern Futures* (32).
26. J. O. Bærenholdt, "Circumpolar coping strategies – embedding transnational cooperation in local practices in Greenland?" *Étude/Inuit/Studies* 24, 79 (2000).
27. J. O. Bærenholdt, "Coping strategies and regional policies, social capital in Nordic peripheries – Greenland," (Nordregio Working Paper 2002:4 (2002).

28. J. O. Bærenholdt, "Locals versus mobiles – explaining different dynamics in North Atlantic localities," in *Coping Strategies in the North*, N. Aarsæther, J. O. Bærenholdt, Eds. (MOST and Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 1998), pp. 201-219.
29. J. O. Bærenholdt, M. Haldrup, "Economy-culture-relations and the geographies of regional development" in *Voices from the North, New Trends in Nordic Human Geography*, J. Öhman, K. Simonsen, Eds. (Ashgate, Aldershot, 2002), pp. 56-58.
30. C. Bjørndal, N. Aarsæther, "Northern Futures –Young voices. A report from the UNESCO MOST Circumpolar Coping Processes Project" (University of Tromsø, Tromsø, 2000).
31. L. Riabova, "Coping with extinction: the last fishing village on the Murman coast," in *The Reflexive North*, N. Aarsæther, J. O. Bærenholdt, Eds. (MOST and Nordic Council of Ministers, Nord 2001:10, Copenhagen, 2001), pp. 115-138.
32. U.D. Skaptadóttir, J. Mørkøre, L. Riabova, "Overcoming crisis: coping strategies in fishery based localities in Iceland, North-Western Russia and the Faroe Islands," in *Transforming the Local*, N. Aarsæther, J.O. Bærenholdt, Eds. (MOST and Nordic Council of Ministers, Nord 2001:25, Copenhagen, 2001), pp. 43-67.
33. K. Benediktsson, U.D. Skaptadóttir, "Coping strategies and regional policies, social capital in Nordic peripheries – Iceland. Nordregio Working Paper no 5 (2002).
34. G. T. Jóhannesson, U. D. Skaptadóttir, K. Benediktsson, "Coping with social capital? The cultural economy of tourism in the North," *Sociologia Ruralis* 43, 3 (2003).
35. U.D. Skaptadóttir, G. T. Jóhannesson, "The Role of Municipalities in Innovations, Innovations in the three sectors of society in two municipalities in Iceland" in *Innovations in the Nordic Periphery*, N. Aarsæther, Ed. (Nordregio Report, forthcoming).

Kiitokset

Tekijät haluavat kiittää Thibault Martinia käsikirjoitusta koskevista kommentteista ja lisäyksistä tämän luvun kirjoitustyön aikana.

9 Ihmisten terveys ja hyvinvointi

Johtavat kirjoittajat:

Carl M. Hild, Sirkumpolaarisen terveystutkimuksen instituutti, Alaskan yliopisto, Anchorage, Yhdysvallat ja Vigdis Stordahl, Tromssan yliopisto, Norja

Avustavat kirjoittajat:

Peter Bjerregaard (Kansallinen terveystutkimuskeskus, Kööpenhamina), Tine Curtis (Kansallinen terveystutkimuskeskus, Kööpenhamina), Ragnhild Vassvik Kalstad (Tromssan yliopisto), Ristin Kemi (Saamelaiskäräjät, Norja), Roman Kuposov (Pohjoisen lääketieteellinen valtionyliopisto, Arkangeli), Brian Saylor (Alaskan yliopisto, Anchorage), Anna Rita Spein (Tromssan yliopisto) ja Rebecca Wells (Alaskan alkuperäisasukkaiden terveyslautakunta, Anchorage).

Nuukissa Grönlannissa, vuonna 2003 pidetyn 12. kansainvälisen sirkumpolaarisen terveystutkimuskongressin aikana osa luennoitsijoista painotti uutta lähestymistapaa pohjoisen ihmisten terveyttä ja hyvinvointia koskevaan keskusteluun. Tauteihin ja sairauksiin keskittymisen sijasta haluttiin tarkastella elämän positiivisia puolia. Jos terveys määritellään henkiseksi, fyysiseksi ja sosiaalisesti hyvinvoinniksi, eikä pelkästään elämäksi ilman sairauksia ja fyysistä heikkoutta, kulttuurisista ja sosiaalisista käytännöistä tulee kriittisiä terveyteen vaikuttavia tekijöitä.

Tässä luvussa keskitytään Arktisen alueen kolmeen terveyden ja hyvinvoinnin pääsuuntaukseen. Ensimmäinen kuvaa henkisen terveyden ja väkivallan kasvavia ongelmia, mutta myös sitä, kuinka paikalliseen yhteisöön tukeutuvat uudet lähestymistavat voivat dramaattisesti vähentää itsemurhien määrää. Toisena suuntauksena on lisätä epidemiologista terveystutkimusta, erityisesti liittyen perinteisen ruuan käyttöön. Kolmas suuntaus

on uuden tekniikan lisääntyvä käyttö terveysongelmien käsittelyssä ja palveluiden toimittamisessa koko Arktisella alueella. Tässä luvussa on runsaasti esimerkkejä näistä pääsuuntauksista, Yhdessä ne kuvaavat, kuinka Arktisen alueen terveydenhuoltojärjestelmä voisi olla nopeasti muuttuvassa maailmassa uudenlainen toimintatapamalli, sillä siinä yhdistyvät paikallinen hallinta, uudet tekniikat ja monet perinteet.

Terveyden suojeleminen Arktisella alueella

Tämän luvun lähtökohtana on ollut, että Arktisella alueella terveyttä on tarkasteltava alueen erityisolosuhteiden kontekstissa ja että terveyden suojeleminen on ensisijaisen tärkeää hyvinvoinnin parantamiseksi.

Erikoinen ympäristö

Arktisella alueella on useita eri tekijöitä, jotka tekevät siitä erityisen ympäristön terveydestä ja hyvinvoinnista keskusteltaessa. Näitä tekijöitä ovat nopeat sosiaaliset muutokset, joissa paikalliset ja globaalit kulttuurit sekä monet perinteet ja uudet tekniikat sekoittuvat lukemattomilla eri tavoilla. Jotkut siirtyvät tämän spektrin päästä toiseen muutamassa minuutissa, esimerkiksi lapset, jotka kotimatallaan 2000-luvun koulusta tietokonealueeseen poikkeavat sukulaisen pihalle syömään juuri pyydetyn hylkeen maksaa. Erilaisten arvojen, taitojen ja resurssien sekoittuminen muodostaa ympäristön, jossa lapset kasvatetaan ja aikuiset elävät elämäänsä.

Muita Arktiselle alueelle tyypillisiä piirteitä ovat pitkät välimatkat ja vaikeat matkustusolosuhteet. Terveyspalvelujen tuottaminen etäisiin yhdyskuntiin on haastavaa. Se on aina ollut sitä, ja tulee aina olemaan. Viimeaikaiset tekniikan edistysaskeleet ovat kuitenkin mahdollistaneet yhdyskunnissa ta-

pahtuvan tutkimuksen, sekä sen että kliinisiä palveluja tuottavat saavat paikallisen näkökulman asioihin tai tarvittaessa asiantuntija-apua radion, puhelimen, tietokonekameran tai videoneuvotte-luyhteyden avulla.

Arktisen alueen elämään kuuluu myös alkupe-räiskansojen selviytymiskyky ja ”optimistisen on-gelmanratkaisun” taito, jotka tuovat tilanteenhal-linnan, luottamuksen ja omanarvon tunteen. Nämä kaikki ovat selviytymisen tärkeimpiä ainesosia (1). Terveyden suojeleminen liittyy läheisesti tällaiseen suhtautumiseen.

Terveyden suojeleminen

Terveyden suojeleminen

”Täällä, samoin kuin muualla, ne kulttuurin osat, jotka suojelevat terveyttä joka tarkoituksella tai tahattomasti, olivat arvokkaampia kuin ne, joiden tarkoitus oli palaut-taa terveys onnettomuuden tai sairauden jälkeen.”

Margret Lantis, 1959 (2)

Nykypäivän hyvinvointia varjelevan monikansal-lisen kulttuurin osat ovat monenlaisia, eikä kaik-kia niistä katsota terveyttä tuottaviksi ohjelmiksi. Tällaisia voivat olla menneisyyden käytännöt, ny-kyiset teknologiset edistysaskelet ja yhteisön laa-ajan palveluvalikoiman paikallinen hallinta. Jotta voitaisiin varmistaa terveen elämän mahdollista-vien tekijöiden optimaalisen hyvä yhdistelmä, on asiasta oltava laaja-alainen näkemys, mikä sallii eri osatekijöiden yhdistelemisen yhteisön tarpeita vastaavasti.

Kulttuurin terveyttä painottavat osat ovat kaik-kein merkittävimpiä. Arktisella alueella tiedetään

erittäin hyvin, että paleltumien ja hypotermian estäminen ovat paljon tehokkaampia kuin kum-mankaan hoitoyritykset vahingon jo tapahduttua. On vastaavasti paljon tehokkaampaa pitää nuori-so aktiivisena yhteisössään kuin yrittää ”korjata” nuorten epäsosiaalista käyttäytymistä näiden ai-kuistuttua.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on havaittu, et-tä jos tarkastellaan useita yksilön todelliseen hy-vinvointiin vaikuttavia tekijöitä, yksi tekijä nou-see muiden ylitse. Se ei ole kehon rasvaprosentti, käden puristuslujuus, juoksukestävyys tai näön-tarkkuus. Se ei ole harrastusten tai alkoholiannos-ten viikoittainen määrä eikä tupakointi. Se ei ole vuosittaisten terveystarkastusten määrä tai edes mahdollisuus säännölliseen terveydenhuoltoon. Paras ennuste yksilön terveydelle on hänen oma käsityksensä omasta terveydentilastaan. Jos tunnet itsesi terveeksi, olet terve. Jos uskot olevasi hyvässä kunnossa ikäiseksesi, olet sitä (3). Tämä käsitys on saatu useiden sosiaalisten ja kulttuuristen seikko-jen henkilökohtaisen arvioinnin kautta. Näitä ovat kulttuuriperustaisten terveyspalvelujen saatavuus ja käytettävyys. Yksilön rooli yhteisössä vaikuttaa olevan sekä tärkeä henkilökohtainen tekijä että so-siaalisen terveyden ulkoinen indikaattori. Se, mil-laiseksi yksilö kokee oman panoksensa suhteiltaan kiinteässä ja luotettavassa yhteisössä, saattaa siten olla päätekijä sopeutumiskyvyn määrittämisessä (4). Halua osallistua yhteisön toimiin ja tämän toiminnan tasoa ei yleensä arvioida terveystarpeissa.

Arktisen alueen terveyttä koskevia raportteja

Monet Arktisen neuvoston hankkeista ja raporteista käsittelevät ihmisten terveyttä, eikä tässä kap-paleessa toisteta muiden asiantuntijaryhmien tekemää työtä. Lisätietoja on saatavilla seuraavista raporteista ja verkkosivustoilta:

Arktisen alueen saastuminen: Raportti arktisen ympäristön tilasta. Luvut ”Peoples” (Ihmiset) ja ”Human health” (Ihmisten terveys): www.amap.no

Arktisen alueen saastuminen 2002. Luku ”Human Health” ja AMAPin arvio 2002: Ihmisten terveys artisella alueella: www.amap.no

Lasten ja nuorten tulevaisuus -ohjelman raportti: www.ookpik.org

Arktisen alueen ilmastovaikutusten arviointi. Luku ”Human Health” (Ihmisten terveys). Julkaistaan sivustossa <http://www.acia.uaf.edu>

Kestävän kehityksen työryhmän raportit, kuten esimerkiksi Telemedicine and International Circumpolar Surveillance of Emerging Infectious Diseases -raportti (Etälääketiede ja uusien tartuntatautien kansainvälinen sirkumpolaarinen seuranta): www.sdwg.org

Tutkimus Arktisen alueen elinolosuhteista: www.iser.uaa.alaska.edu/projects/Living_Conditions.

Terveystilastojen rajoitukset

Perinteisten terveystilastojen mukaan arktiset kansat voivat kohtuullisen hyvin. Jätehuolto on saatavilla 60 prosentille väestöstä, 82 prosentilla on käytettävissä vettä, ja eliniän ennuste tällä hetkellä syntyville on 65,2 vuotta (5). Arktinen alue muodostuu selvästi eräistä maailman kehittyneimmistä valtioista. Kansalliset keskiarvot eivät kuitenkaan välttämättä heijasta alueella elävien ihmisten tilaa. Ei myöskään ole mahdollista tuottaa yhtenäisiä ja vertailukelpoisia tietoja pelkästään arktisten kansojen osalta, koska kukin valtio käyttää tietojen keräämisessä omia määrittämiään eikä niissä erotella "arktisia" alueita paikkoina, joista tietoja kerätään erikseen. Toinen terveystilastojen rajoitus on, että valtioiden virastot eivät yleensä kirjaa hyvinvointiin liittyviä rajoituksia.

Keskeisiä terveyden indikaattoreita kahdeksalle arktiselle maalle ja kolmelle eteläisellä korkean leveyspiirin kansakunnalle (5)

	Kanada	Tanska	Suomi	Islanti	Norja	Venäjä	Ruotsi	USA	Argentina	Uusi Seelanti	Etelä Afrikka
Alle 5-vuotiaiden lasten kuolleisuus/1000	5.5	5.5	3.5	3.5	4.5	18.5	3.5	8.0	18	6.5	83.5
Elinajan odote syntymästä, vuosina (2002)	79.8	77.2	78.2	80.1	79.1	64.8	80.4	77.3	74.4	78.9	50.7
Terveen elinajan odote syntymästä, vuosina (2002)	72.0	69.8	71.1	72.8	72.0	58.6	73.3	69.3	65.3	70.8	44.3
Kokonaisväestö, [000] (2002)	31 271	5 351	5 197	287	4 514	144 082	8 867	291 038	37 981	3 846	44 759
Yli 60-vuotias väestö prosentteina (2002)	17.1	20.4	20.3	15.3	19.6	18.3	22.9	16.2	13.0	15.3	5.2
Kokonaishedelmällisyysluku (TFR)	1.5	1.8	1.7	2.0	1.8	1.2	1.6	2.1	2.5	2.0	2.6
Veden kokonaistarpeen kattaminen prosentteina (2000)	100	100	100	-	100	99	100	100	-	-	76-90
	(100 U,					(100 U,					
	99 R)					96 R)					
Puhtaanapidon kokonaisuuden kattaminen prosentteina (2000)	100	-	100	-	-	-	100	100	-	-	76-90
	(100 U,										
	99 R)										
Itsemurhataso per 100 000 miestä/naista (vuodessa)	19.5/5.1	20.9/8.1	35.6/10.9	19.1/5.2	19.5/6.8	70.6/11.9	19.7/8.0	17.6/4.1	9.9/3.0	23.7/6.9	-
	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	(1998)	

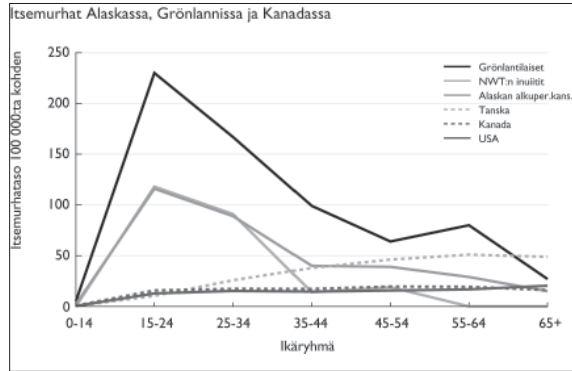
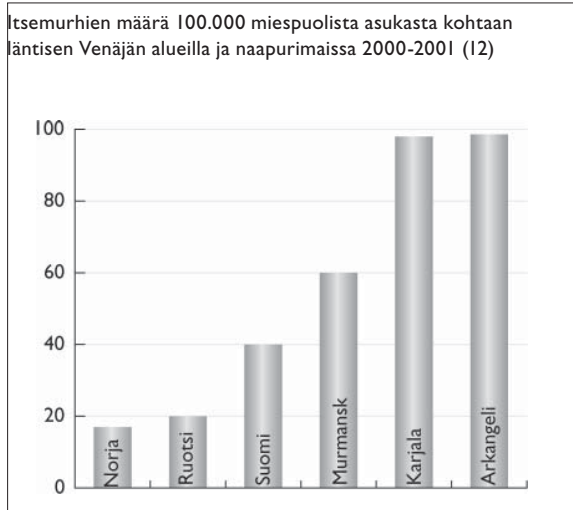
U = Urbaani R = Maaseutu M = mies N = Nainen

Lähde: World Health Organisation Country indicators and Water and Sanitation Data Bases

Valtioiden virastot eivät yleensä kirjaa hyvinvointiin liittyviä tekijöitä, katso laatikkoteksti. Tilastoissa ei erityisesti keskitytä tekijöihin, jotka parantavat yksilön omaa näkemystä terveydestään, esimerkiksi osallistumista kulttuurisesti tärkeisiin tapahtumiin ja paikalliseen kansalaistason vaikuttamiseen (6). Niissä ei oteta huomioon sitä, että vahva luottamus kulttuuriarvoihin suojaa kroonisilta sosiaalisilta ongelmilta, ja se voi vähentää negatiivisten tulosten mahdollisuutta ja voimistaa sopeutumista, kuten Alaskassa asuvista miehistä on todettu (4). Näin ollen tässä luvussa ei myöskään voida antaa Arktisen alueen hyvinvointia koskevia perustilastoja. Tämän sijaan luvussa keskitytään tärkeimpiin suuntauksiin, jotka voivat parantaa näkemystämme terveyttä suojaavista seikoista.

Hyvinvointi ja palvelujen paikallinen hallinta

Arktisen alueen valtioiden kansojen nopeasti muuttuvassa maailmassa on tarve tuottaa ja kehittää terveyttä ylläpitävä ympäristö. Tämä ympäristö muodostuu fyysikaalisesta, sosiaalis-kulttuurisesta, henkisestä ja hengellisestä puolesta. Fysikaaliseen puoleen kuuluu biosfääriin ja ilmakehän lisäksi kunkin yhteisön rakennukset ja kunnallistekniikkajärjestelmät. Sosiaalis-kulttuurinen puoli kattaa yhteisön taloudelliset, koulutukseen ja arkipäivän käyttäytymiseen liittyvät arvot. Henkiseen puoleen kuuluu kansalaisten käsitys omasta tulevaisuudestaan sekä ihmisten ja heidän lastensa rooli

laadukkaan elämän saavuttamisessa. Hengellinen puoli käsittää sisäisen tunteen johonkin paikkaan kuulumisesta, suhteesta muuhun maailmaan ja laajemman käsityksen kokonaisuudesta. Esimerkiksi joidenkin pohjoisten, arktisten alueiden korkeat itsemurhaluvut ja odotetun eliniän lyheneminen Venäjällä ovat merkkejä siitä, ettei kaikki ole kunnossa. Kokemus on osoittanut, että paikallisen yhteisön tarpeet huomioonottava hallintotapa voi vähentää tällaisia terveysriskejä huomattavasti.

Korkeat itsemurhaluvut

Arktisen alueen suurin terveyshaitta on itsemurhien suuri määrä, erityisesti nuorten miesten keskuudessa. Tehtyjen itsemurhien määrä tämän väestöosan keskuudessa on pohjoisessa paljon kansallisia keskiarvoja suurempi, ja se vaihtelee hieman lisääntyneestä riskistä lähes kymmenkertaiseen riskiin (7-11) (katso myös *Luku 11: Sukupuolilyksymykset*). Näiden häkellyttävien lukujen syyt ovat moninaiset. Kun hallinnossa, kulttuurissa ja yhteisön sekä perhearvoissa tapahtuu muutoksia, yksilöön kohdistuu paineita. Arktisen alueen muutosten suunnaton määrä saattaa hyvinkin vaikuttaa lisääntyneenä itsemurha-alttiutena (6).

Luoteis-Venäjän miehet tekevät enemmän itsemurhia kuin Skandinavian miehet. Lisäksi Arkan gelin oblastin itsemurhaluvut ovat koko Barentsin alueen korkeimmat (12).

Norjassa ei ole eroa itsemurha-ajatuksia hautovien saamelaiden ja norjalaisten nuorten välillä. Itsemurhayritysten määrässä ei myöskään ole eroa näiden väestöryhmien kesken. Alueellisia vaihteluja kuitenkin on, esimerkiksi sen mukaan, ovatko saamelaiset enemmistönä vai vähemmistönä

asuinpaikallaan. (13). Myös sukupuolten välillä on eroa: tytöillä on itsemurha-ajatuksia poikia useammin. Saamelaisnuorten keskuudessa tytöt yrittävät itsemurhaa poikia useammin.

Inuiittien keskuudessa nuorten aikuisten tekemät itsemurhat ovat paljon kansallisia tai alueellisia keskiarvoja yleisempiä. Vaikka nuoret naiset yrittävätkin itsemurhaa Alaskassa miehiä useammin, nuoret miehet onnistuvat aiheessaan naisia useammin (9). Tämä malli liittyy näkemykseen, jonka mukaan nuoret miehet eivät koe itselleen tulevaisuutta metsästäjinä tai yhteisön hyödyllisinä jäseninä eivätkä he omasta mielestään sovi palkkatyöhön josta on kuitenkin tulossa vallitseva elämäntyyli (8):

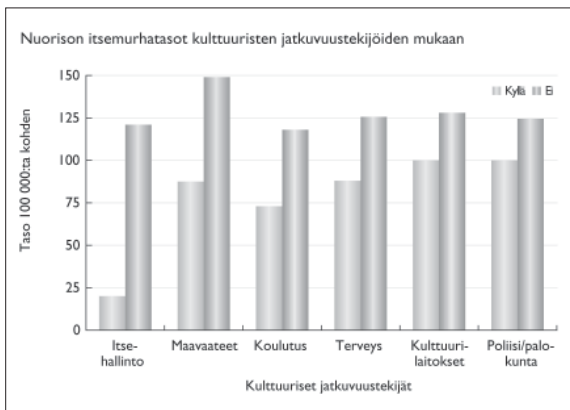
Alaskassa tehdyn tutkimuksen mukaan kulttuurin muutos on yhteydessä nuorten kasvaneeseen itsemurhariskiä (9, 11, 14, 15). Kuolinsyitä koskevista tiedoista on valitettavasti vaikea erottaa toisistaan kuoleman aiheuttaneet tahattomat onnettomuudet, jotka ovat saattaneet olla masentuneiden riskihakuista käyttäytymistä, ja vahvistetut tahalliset itsemurhat. Tämä on tietojen keräämisen ja vertaamisen jatkuva ongelma sirkumpolaarisella

alueella. Tiedot kerätään ja luokitellaan eri tavalla sukupuolen ja ikäryhmien mukaan eikä käytetyistä määrityksistä ole standardeja.

Itsehallinto ja kulttuurin jatkuvuus saattavat vähentää itsemurhariskiä

Korkeiden itsemurhalukujen pienentämiseksi on toiveita. Niillä alueilla, joilla on ollut pyrkimyksiä itsehallinnon saavuttamiseksi, mitattu mielenterveys on parantunut. Kanadan 195 ensimmäisen kansan joukossa tehdyissä tutkimuksissa havaittiin, että teini-ikäisten itsemurhien määrät vähenivät itsehallinnon lisääntyessä (6). Itsemurhariskin pienenemisen on myös havaittu olevan suoraan verrannollinen yhteisössä vallitseviin kulttuurisiin tekijöihin. Kuusi arvioitua tekijää olivat itsehallinto, maavaatimukset, koulutus, terveyspalvelut, kulttuurilaitokset sekä poliisi ja palokunta. Itsehallinto oli tärkein yksittäinen tekijä itsemurhariskin vähentäjänä. Kaiken kaikkiaan itsemurhien määrä laski arvosta 137,5 itsemurhaa 100 000 asukasta kohden ilman yhtään edellä mainittua kulttuurista tekijää siihen, että itsemurhia ei tehty viiteen vuoteen lainkaan, kun kohdeyhteisössä oli kaikki kuusi tekijää. Myöhemmässä tutkimuksessa arviointiin on lisätty lastensuojelu ja naisten osallistuminen hallintoon (16). Itsemurhien määrän raju väheneminen on tulos, jota muiden yhteisöjen kannattaa tutkia.

Valitettavasti Grönlannin tiedoista, jossa paikallinen hallinto ja itsehallinto ovat olleet käytössä jo vuosia, ei ole tapahtunut vastaavanlaista merkittävää nuorten itsemurhien vähenemistä. Kanadan ensimmäisten kansojen keskuudessa tehtyjä tutkimuksia on arvioitava lisää ja verrattava sirkumpolaarisiin väestöihin, joissa nuorten itsemurhaluvut ovat korkeita.

Odotetun eliniän lyheneminen Venäjällä

Arktisen alueen asukkaiden odotettavissa oleva elinikä on yleisesti pidentynyt. Odotettavissa oleva elinikä on viime aikoina kuitenkin lyhentynyt koko Venäjän alueella, jonka taloudellisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa on tapahtunut laajoja muutoksia. Vuosina 1990 - 1995 on tutkittu neljän tekijän vaikutusta odotettavissa olevaan elinikään: alkoholin kulutus (vähentävä vaikutus -1,5 vuotta), taloudellinen ympäristö (-1 vuosi), terveydenhuoltojärjestelmä (+0,2 vuotta) ja stressi (-2,5 vuotta). Terveys- ja terveydenhuoltojärjestelmän parannuksista huolimatta tämän 5-vuotisjakson aikana muutoksien nettovaikutus vähentää odotettavissa olevaa elinikää 4,8 vuodella. Tärkein tekijä tutkimuksen mukaan oli stressi, joka saattaa heijastua muihinkin tekijöihin, esimerkiksi huonoon taloudelliseen tilanteeseen ja alkoholin käyttöön (17).

Venäjällä on viime aikoina pyritty tutkimaan modernisoitumisen vaikutusta (18) terveyteen. Kahdelta Siperian alkuperäisasukkaiden ryhmältä mitattiin verenpaine- ja verensokeriarvot sekä ahdistuneisuutta. Tulosten mukaan elinolosuhteiden urbaanisuu-aste oli suoraan verrannollinen verenpaineeseen ja verensokeriarvoihin. Tämän mukaan "modernisoitumisella" ja kaupungistumisella on vakavia seurauksia Siperian alkuperäiskansoille. Sen lisäksi, että ihmisten käsitys omista vaikutusmahdollisuuksistaan terveyspalveluihin heikkenee heidän muuttaessaan hankalapääsyistä paikoista suurempiin yhteisöihin, he myös stressaantuvat kaiken kaikkiaan enemmän.

Yhteisön osallistuminen voi parantaa sopeutumiskykyä

Paikallinenhallinto on ollut toistuva aihe Arktisen alueen terveyspoliittisissa keskusteluissa. Alkuperäiskansoja on pyritty saamaan mukaan kaikille terveystutkimuksen ja terveydenhuollon tasolle (19). Muita tärkeitä asioita ovat tarve ymmärtää, miten kansat kaikkialle tunkeutuvan sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen edessä voivat säilyttää tunteen oman elämänsä hallinnasta ja mahdollisuudesta selvitä kohtaamistaan muutoksista (20). Lisäksi Yhdistyneet kansakunnat on jo kymmenien vuosien ajan esittänyt, että paikallisesti tehtävät ratkaisut ja yhteisön aktiivinen osallistuminen ovat kriittisiä terveysohjelmien onnistumiselle (21). Monissa tutkimuksissa on myös havaittu, että paikallinen hallinto ja tulevien tapahtumien ennakoitavuus parantavat yksilön fyysistä ja henkistä hyvinvointia (22). Paikallisten terveysohjelmien asteittainen toteuttaminen sirkumpolaarisella alueella on siirtänyt terveydenhuollon valtaa paikall-

lisille viranomaisille. Seuraavassa on esimerkkejä onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä alkuperäiskansojen yhteisöissä.

Havaijin Kauain saaren alkuperäiskansojen lapsiin keskittyneessä laajassa kohorttitutkimuksessa havaittiin eräitä sopeutumiskykyyn vaikuttavia päätekijöitä (23). Tutkimuksesta ilmenee, että lapsista, joita vanhemmat tukevat, ja jotka muodostavat vahvoja suhteita yhteisöissään, tuli usein menestyviä positiivisia vaikuttajia yhteisöissään. Samat tekijät on havaittu muissa lasten pitkäaikaiskohorttitutkimuksissa laman aikana sekä myös muissa maissa, kuten Iso-Britanniassa, Tanskassa ja Ruotsissa. Termi, jota käytetään useiden näiden tekijöiden yhdistämiseen, on "sopeutumiskyky" tai "sitkeys".

Jotkut Alaskan perinteiset alkuperäisasukkaat sanovat lasten olevan unessa. Aikuistuuessaan he "heräävät". On kuitenkin havaittu, että monet nuoret ihmiset, kulttuuritaustasta riippumatta, ovat heräämässä ja aikuistumassa aiempaa myöhemmällä iällä. Esimerkiksi Länsi-Euroopassa opiskelijat voivat pysyä kulttuuripohjaisissa kouluissa pitkälti yli kolmikymmenvuotiaaksi ilman itsenäistymistä. Toisaalta taas hylkeen kotiin tuova tai porolaumaa vuotuisen muuton läpi ohjaava nuori metsästäjä voidaan katsoa aikuiseksi jo varhaisessa teini-iässä. Aikuistumisriiteillä oli arvonsa, ja tätä kannattaa ehkä tutkia tarkemmin.

Alaskan ja Kanadan päihteiden väärinkäytön vastaiset ohjelmat ovat aloittaneet "parhaiden käytäntöjen" laatimisprosessin (24). Nämä ohjelmat ovat tiukasti kulttuurisidonnaisia, ja ne tuottavat apua koko perheille, jopa suvuille. Tämän tarkoituksena on, että kunkin yksilön kulttuurinen ympäristö pohjautuu perheen ja ystävien muodostamaan perustaan, joka tukee mahdollisimman tervettä käytöstä. Jos yksilö tarvitsee apua, koko tukirakenteen katsotaan tarvitsevan apua. Suositun julistetekstin mukaan "Lapsen kasvattamiseen tarvitaan koko kylä". Analogisesti voisi ajatella, että sama yhteisö tarvitaan myös aikuisen pitämiseen terveenä. Ryhmäkeskeisen lähestymistavan pitäisi parantaa palveluja kaikille, jotka tarvitsevat tukea kaukana sijaitsevilla yhteisöissä olevien käyttäytymiseen liittyvien terveysongelmien ratkaisemiseksi.

Hengelliset arvot ja hyvinvointi

Henki ja hengellisyys on mainittu tärkeänä tekijänä pohjoisten alkuperäiskansojen terveyden edistämiseksi. Mieltä alettiin tarkastella omana tutkimuskohteena lähes vuosisata sitten, tosin kehon fyysisestä puolesta erillään. Psykologia ja myöhemmin sosiaalityö tutkivat mielen ja henkilökohtaisten

suhteiden sekä ympäristön välisiä vuorovaikutuksia. Käyttäytymisen ymmärtämiseksi laadittiin uusia tekniikoita. Ilmeni, ettei käyttäytymistä voitu määrittää pelkästään henkilön etnisen taustan, kasvatuksen tai kallon muodon perusteella. Perheeltä saatua rakkautta tai kiinnostusta yhteisön organisaatioihin ei voida millään tavalla mitata määrällisesti, mutta nämä tekijät vaikuttavat sopeutumiskykyyn (4).

"Sairauksien käsittelemisen suurin virhe on, että mieltä varten on lääkäreitä ja kehoa varten on toisia lääkäreitä, mutta mieli ja keho ovat kuitenkin erottamattomat." Platon

Monet pohjoiset kansat jatkavat edelleen vanhaa esi-isien kunnioittamisen perinnettään sekä vahvaa uskoaan henkimaailmaan. Vaikka useimmat ovatkin vaihtaneet Inuan tai elämän hengen ymmärtämisen käsitteeseen Pyhän hengen liikkumisesta elävissä olennoissa, elämää ja aiemmin eläneitä kunnioitetaan edelleen. Kiittäminen ja tunnustuksen saaminen ovat paikallisen ruoanhankinnan tärkeä osa, samoin kuin ruokarukous ennen tölkeissä tai muovipakkauksissa ostettua ateriaa.

Nykyaikaisen sekä vaihtoehdoisen lääketieteen tutkimuksen mukaan elämän hengelliset aspektit ovat tärkeitä ihmisen hyvinvoinnille (25, 25). Jotta yhteisöjen kulttuurinen ja hengellinen näkökulma saataisiin yhdistettyä keskustelussa yksilön hyvinvoinnista, tarvitaan muutosta Arktisen alueen kahdeksassa valtiossa nykyisin käytettävien lääketieteellisten mallien dynamiikkaan.

Osa pohjoisista kansoista ylläpitää hengellisyyttä syömällä paikallisesti tuotettuja ruokia. Äskettäin julkaistussa tutkimuksessa on havaittu muuttuvan ruokavalion mahdollisesti vaikuttavan tärkeiden ravintoaineiden saantiin, ja siten myös aivojen kehittymiseen ja toimintaan (10). Tutkimusryhmä ehdottaa epidemiologisen tutkimuksen tekemistä ruoan, mielenterveyden (jopa itsemurhien) välisten yhteyksien selvittämiseksi.

Paikallinen hallinta ja terveystalouden parantaminen

Arktisella alueella on viimeisen neljän vuosikymmenen aikana ollut selvä suuntaus kohti paikallisen hallinnan lisääntymistä. Tähän sisältyvät esimerkiksi itsehallinto ja heimon valta terveystalouden tuottamisen suhteen. Oheiset kaksi tapausta, toinen Norjasta ja toinen Pohjois-Amerikasta, kuvaavat tätä suuntausta.

Norjassa saamelaiskäräjät on ilmoittanut, että sillä on vastuu saamelaisten kattavan terveystalouden kehittämiseksi, mikä varmistaa saame-

laispotilaiden kunnioittamisen sekä ottaa näiden erityisvaatimukset huomioon. Norjan terveys- ja sosiaaliministeriö julkaisi vuonna 1995, saamelais-ten terveydenhuollon ammattilaisten ja poliittisten tahojen huomattavan painostuksen jälkeen, raportin terveys- ja sosiaalipalvelujen integroimisesta saamelaisväestölle. Vuonna 2002 käynnistettiin nelivuotissuunnitelma, jonka tavoitteena oli muun muassa parantaa saamelaispotilaiden kanssa työskentelevän terveydenhoitohenkilöstön kulttuurista kompetenssia. Paikallisia ja alueellisia terveyspalvelujen tuottajia pyydettiin esittämään omia projektisuunnitelmiaan. Osa tämän ohjelman rahoista ja vastuusta siirrettiin saamelaiskäräjille vuonna 1999. Arvio ohjelmasta on ollut positiivista.

Vaikka saamelaisien terveydenhoito onkin tarkoitus integroida yleiseen palvelutuotantoon, sekä fyysisen että henkisen terveyden puolella on erikoisohjelmia, joilla on muita velvoitteita. Nämä palvelut on luotu siksi, että sekä yksittäiset saamelaislääkärit että heidän ylläpitämänsä ammatilliset organisaatiot käynnistivät palvelut omasta aloitteestaan. Nämä tahot myös painostivat alueellisia viranomaisia perustamaan psykiatrisia palveluja saamelaisien ydinalueella. Tämä on esimerkki siitä, kuinka paikalliset ottavat johtavan aseman ja vastuun omissa yhteisöissään. Tämä sopii hyvin myös Arktisen alueen muissa osissa saatuihin kokemuksiin siitä, että johtavan aseman ja siihen liittyvän vastuun omissa yhteisöissään omaksuneet hyvin koulutetut nuoret ovat tärkein tekijä paremman tulevaisuuden saavuttamisessa (27).

Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä terveyspalvelut eivät ole kehittyneet samalla tavoin. Norjassa saamelaisille tuotetut psykiatriset ja mielenterveydelliset palvelut ovat kuitenkin käytettävissä myös pohjoisimmassa Suomessa. Näistä palveluista muodostetaan parhaillaan Norjassa kansallista osaamiskeskusta. Ja Norjan saamelaiskäräjien tarkoituksena on tuottaa kansallinen osaamiskeskus, joka käsittää myös fyysisen terveyden sekä terveyden tutkimuksen. Nykyisin on olemassa saamelais-ten tutkimuskeskus, jota Norjan terveysministeriö rahoittaa vuoteen 2005 asti. Vaikka tutkimuskeskuksen ydin onkin saamelaisyhteisössä, se kuuluu rakenteellisesti Tromssan yliopistoon.

Pohjois-Amerikassa heimon hallinnassa olevien terveyspalvelujen on havaittu parantavan asiakkaiden tyytyväisyyttä, yhteisön tietoisuutta terveyteen vaikuttavista seikoista sekä terveyspalvelujen tuottajien ja paikallisten asukkaiden välistä suhdetta (28-31). Eräässä tutkimuksessa havaittiin, että terveyspalvelujen tulos parani paikallisessa ohjauksessa, myös muissa tutkimuksissa tulokset ovat olleet samansuuntaisia (32).

Paikallinen valtuutusprosessi voi toimia kahdella tavoin. Psykopoliittisessa valtuutuksessa paikallisesti yksilöt saavat muilta resurssit ja vallan muutoksen toteuttamiseksi. Psykosymbolisessa valtuuttamisessa parannetaan yksilön käsitystä itsestään tai mahdollisuutta selviytyä, mutta paikalliset olosuhteet pysyvät pohjimmiltaan muuttumattomina (33). Vaikka siis terveydentilan ja hyvinvoinnin lisääntymisen merkkejä on havaittu lisääntyneen paikallisen hallinnan myötä, Arktisen alueen eri valtioiden ja alueiden välillä on suuria epäyhtenäisyyksiä tämän hallinnan toteuttamisessa ja sen mahdollisissa muissa vaikutuksissa.

Suuntauksen yhteenveto

Arktisen alueen kansojen nopeasti muuttuva maailma on yhdistetty terveysongelmiin, erityisesti itsemurhien suureen määrään ja stressiin. Tarve terveyttä edistävän ja ylläpitävän ympäristön luomiseen on siis olemassa. Tämä ympäristö muodostuu fyysikaalisesta, sosiaalis-kulttuurisesta, henkisestä ja hengellisestä puolesta. Kaikki yhteisöt ovat ainutlaatuisia, ja eri kansoilla saattaa olla huomattavan erilainen lähestymistapa itse havaitsemiensa ongelmien käsittelyyn. Yhteisöjen palvelujen ollessa paikallisessa hallinnassa terveyttä edistävien toimien havaitsemisessa ja niiden tuloksissa on nähtävissä paranemista. Tämän vuoksi rahallisen tuen on oltava riittävä laatuohjelmien toteuttamiseksi. Hankkeiden paikallinen omistus edellyttää myös riittävää joustavuutta.

Ihminen ympäristön osana - olet sitä mitä syöt

Toinen ihmisten terveysongelmiin liittyvä suuntaus on yhteisöpohjaisten terveystutkimusohjelmien, erityisesti perinteisiä ruokia koskevien ohjelmien, jatkuvasti lisääntyvä määrä. Näiden ohjelmien merkittävänä alkusysäyksenä on ollut se, että paikallisen hallinnan ulottumattomissa oleva toiminta saastuttaa perinteistä ruokaa.

Ruoka ja itsemäärääminen

Alaskan alkuperäiskansat kokoontuivat Point Barrow'ssa vuonna 1961 oman "oikeuksien julistuksen" luomiseksi (34). Kokoukseen johtaneita tapahtumia olivat esimerkiksi huoli paikallisesta koulutuksen hallinnasta, metsästäjien pidättämisestä näiden pyydystettyä lintuja metsästyskauden ulkopuolella ja hallituksen suunnitelmasta käyttää ydinräjähteitä sataman kaivaustöissä. Ihmiset vaativat palveluita ja poliittista valtaa paikalliseen

hallintaan sekä ydinräjähtein suoritettavien kaivutöiden suunnittelun täydellistä lopettamista. Tämä on ilmeisesti ollut Yhdysvaltain historian ensimmäinen kerta, jolloin pieni huolestuneiden kansalaisten ryhmä pysäytti liittovaltion laajan hankkeen ympäristöystävällisyyttä. Oikeuksien julistus vaati terveys- ja koulutusohjelmia paikalliseen hallintaan ja yhteistyötä riistanhallinnassa.

1950- ja 60-luvuilla koko Arktisella alueella nousi esiin huoli ilmakehässä tehtyjen ydinkokeiden laskeumista ja niiden vaikutuksista poroihin ja karibuihin sekä niitä ruoaksi käyttäviin kansoihin. Tämä huoli paransi myös yhteisöjen tietoisuutta muista saasteista, jotka saattavat vaikuttaa toimeentuloon käytettävien eläinlajien laatuun. Kanadan McGill-yliopistossa henkilökunta ryhtyi yhteistyöhön pohjoisten alkuperäiskansojen kanssa näiden elintarvikkeita koskevissa huolenaiheissa. Centre of Indigenous Peoples' Nutrition and Environment (CINE, Alkuperäiskansojen ravitsemus- ja ympäristökeskus) perustettiin vuonna 1993. Tämä ohjelma on toiminut muille valtioille mallina toimeentuloon käytettävien ruoanlähteiden käsitteilystä.

Maailman terveysjärjestö (WHO) on tunnustanut CINE:n työn julkaisemalla uuden oppaan alkuperäiskansojen osallistuvasta terveystutkimuksesta (35). Yhteisöpohjaisen osallistuvan tutkimuksen toteuttamisprosessi alkuperäiskansojen kanssa on dokumentoitu, ja seuraavien seikkojen on havaittu olevan menestyksen edellytyksiä: yhteistyö työn rahoituksen ja tunnustusten jakamisessa, yhteinen keskittyminen etiikkaan ja vapaaehtoisuuteen, yhteistyö päätöksenteossa ja saatujen hyötyjen palauttaminen yhteisöön. Tutkijat oppivat nyt olemaan yhteisöjen hyviä kumppaneita, kun taas yhteisöt oppivat, kuinka tiede toimii niiden hyväksi. Kumpikin ryhmä oppii paremmin tunnistamaan toisen tarpeet, jolloin tuloksena saatava tutkimus on merkityksellisempää yhteisöille. Tämäntyyppisten yhteistyössä tehtävien tutkimusten toteuttamisessa maailmanlaajuisesti noudatetaan sirkumpolaarisilla alueilla tehtyjen terveysohjelmien antamaa mallia. WHO:n "Kotitalouksien elintarvike- ja ravitsemusvarmuuden saavuttaminen muutostilassa olevissa yhteisöissä" -ohjelmassa on tullut esille, että yhteisöpohjainen osallistuva terveystutkimus on perusihmisoikeus.

Alaskan alkuperäisasukkaiden tiedekomitea (Alaska Native Science Commission) on vastavasti saanut tukea web-sivuillaan tiivistetysti esittämilleen vaatimuksille ympäristöongelmia käsittelevien kokousten järjestämiseksi (36). On opittu, että muutos voidaan havaita monella eri tavalla ja sen merkitys herättää myös monia kysymyksiä. On esitetty hyvin tarkkoja selityksiä monimutkaisten

järjestelmien muutoksista sekä myös varoittavia kommentteja. Selvä on, että maailma - sellaisena kuin se on ollut sirkumpolaarisilla alueilla - muuttuu nopeasti. Vuonna 1986 keskusteltiin kansainvälisessä kokouksessa perinteisen tiedon yhdistämisestä tieteellisen tiedon kanssa. Kokouksessa pidettiin useita esityksiä, joissa kuvattiin yhteisöjen terveyspalvelujen paikallisen hallinnan toteuttamisen avulla saavutettavia etuja (37).

Alaskan yhteisöt noudattavat CINE:n mallia yhteisöjen aloitteellisuudesta silloin, kun muodostetaan tutkimuskumppanuuksia. Aleuttien / Pribilof-saarten liitto pyysi tukea paikallisten asiantuntijoiden lisäksi sekä Alaskan osavaltion ja Yhdysvaltain liittovaltion asiantuntijoilta että Alaskan yliopiston ja yksityisen sektorin edustajilta ympäristönsuojelun oikeutta koskevan esityksen tekemiseen. Liitto onnistui hankkimaan tutkimusmäärärahan ja sopimuksen, jonka perusteella muut toteuttavat liiton suunnitteleman tutkimuksen. Työn painopiste ilmenee hankkeen nimestä – "Ruokavalioon liittyvät hyödyt ja riskit Alaskan kylissä". Koska liiton ihmiset olivat kyllästyneet tutkimustuloksissa vain epäpuhtauksien painottamiseen, he päättivät keskittyä syötävän ruoan etuihin. Parhaillaan kehitetään tutkimuksen kysymyksenasettelua, näytteenottosuunnitelmaa sekä tiedotusohjelmaa saatavien tutkimustulosten tiedottamiseksi kohdeyhteisöihin.

Maailmanlaajuinen poliittinen vaikutus

1990-luvun alkupuolella Pohjois-Suomen asukkaat käyttivät hyväkseen tilaisuutta kansainvälisen vuoropuhelun luomiseksi kahden erityisen tapahtuman jälkeen. Näistä toinen oli Tsernobylin ydinvoimalaonnettomuus ja toinen Mihail Gorbatschovin Murmanskissa 1987 pitämä puhe, jossa Gorbatschov ehdotti vanhojen rajojen kaatamista ja kaikkien Pohjoisten kansojen hyväksi työskentelemistä. Näihin tapahtumiin liittyvä Suomen aloite Arktisen alueen ympäristön suojelusta loi pohjan kahdeksan arktisen valtion yhteistyölle ympäristöarvioinnin tuottamiseksi keskenään verrattavissa olevien tietojen avulla (katso myös *Luku 12. Sirkumpolaarisen pohjoisen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka*). Arktisen ympäristön seuranta- ja valvontaohjelma (AMAP) koordinoi työtä.

AMAP:n tekemän raportin mukaan kaikkialta maapallolta peräisin olevat saasteet ovat saavuttaneet Arktisen alueen ja siirtyneet ruokaketjuun ja siten myös ihmisiin. Arktisen neuvoston Norjan Altassa vuonna 1997 pidetyssä ministerikokouksessa Norjan edustaja sai luvan viedä Yhdistyneisiin kansakuntiin uuden raportin hitaasti hajoavista orgaanisista yhdisteistä (Persistant Organic

Pollutants, POPs) laajemman tutkimuksen käynnistämiseksi. Tämä toimi sekä muut asiakirjat ja kysymykset käynnistivät maailman valtioiden parissa keskustelun, josta lopulta syntyi 17.5. 2004 voimaan tullut Tukholman yleissopimus hitaasti hajoavista orgaanisista yhdisteistä (). Sen lisäksi, että sopimuksessa määritetään kahdentoista myrkyllisen ja hitaasti hajoavan orgaanisen yhdisteen / saasteen vaiheittainen kieltä, siinä luotiin myös prosessi, joka sisältää muut tulevaisuudessa hitaasti hajoavat myrkylliset yhdisteet.

Tätä kansainvälistä sopimusta ovat vieneet eteenpäin erityisesti ihmisten terveydestä ja paikallisesti tuotettujen ruokien puolesta huolestuneet sirkumpolaariset yhteisöt. Yhdysvallat suhtautui ehdotettuun tarkoitukseen ja tekstin muotoiluun varhaisten neuvottelujen aikana varauksellisesti. Delegation alaskalaiset jäsenet kehottivat muita Yhdysvaltain arktisten alueiden alkuperäiskansoja osallistumaan tehokkaammin työhön. Alaskan alkuperäisasukkaat osallistuivat aktiivisesti tärkeimpiin kokouksiin ja antoivat pohjoiseen kulkeutuvien ja paikalliseen ruokaan päätyvien saasteiden aiheuttamalle huolelle ihmiskasvat. Muiden pohjoisten valtioiden alkuperäiskansat tulivat myös mukaan toimintaan.

AMAP:n työn varhaisessa suunnitteluvaiheessa käytiin pitkiä keskusteluja siitä, kuinka raportin tiedot olisi organisoitava. Ensimmäinen ajatus oli tarkastella merten järjestelmiä, maanpäällisiä järjestelmiä ja makean veden järjestelmiä, mutta menetelmäksi vaihtui raskasmetallien, säteilyn, happamoitumisen ja orgaanisten saasteiden tarkastelu niiden liikkeessä kaikissa biologisissa järjestelmissä. Tällöin ajateltiin, että ihmisten terveyttä koskeva luku yhdistäisi kaikki ongelmat. Arktisen neuvoston Arktisen alueen ilmastovaikutusten arviointiraportissa (ACIA) käytetään vastaavasti terveysvaikutuksia esimerkkinä siten, että lukija ymmärtää, mitä altistumisriski merkitsee. Arktisen neuvoston työ on siis antanut fyysiselle ja biologiselle tutkimukselle erittäin inhimilliset kasvat. Yhteisön ja yksilön terveysvaikutukset sisältyvät nyt Arktisen neuvoston ympäristön tarkkailuohjelmiin ja työhön.

Suuntauksen yhteenveto

Arktisen alueen inhimillinen kehitys on riippuvainen yhteisössä työskentelystä. Terveyttä on tutkittu paikallisen ja aktiivisen osallistumisen menetelmin, ja tätä tutkimustapaa on käytetty Arktisen alueen kansoille tärkeitä ruokia koskevien globaalien vaikutusten dokumentoimiseksi. Arktiset valtiot ovat onnistuneet tuomaan myös ruohonjuuritason ympäristöongelmat kansainväliseen käsittelyyn,

esimerkiksi työssä, joka johti Tukholman sopimukseen. Kansallisten hallitusten työskenteleminen yhdessä paikallisten yhteisöjen kanssa kansainvälisessä toimintaympäristössä kiinnittää globaalin huomion alueellisiin ongelmiin. Lisäksi Arktisella alueella kehitetystä ja toteutetusta yhteisöpohjaisesta terveystutkimuksesta voi tulla malli myös maailmanlaajuiseen käyttöön.

Perinteiden ja uuden teknologian yhdistäminen

Arktisen alueen ihmisten terveyden kolmas suuntaus on uusimman teknologian käytön lisääntymisen yhteisöjen terveysongelmien käsittelyssä sekä toimitettaessa terveyspalveluja koko pohjoiselle sirkumpolaariselle alueelle. Monet kokeilluista todellisista terveysohjelmista ovat nyt siirtyneet tietokonetekniikan aikakautteen, ja niistä on tulossa myös muiden alueiden käyttöön sopivia malleja. Arktinen alue on siirtymässä 1800-luvulta 2000-luvulle yhden sukupolven aikana.

Rokotukset ja raskausajan hoito menneisyyden menestysten kuvaajana

Monilla arktisilla seuduilla uusien tekniikoiden menestys terveyden parantamisessa on tunnustettu vasta parin edellisen vuosikymmenen aikana.

Rokotukset ovat lisänneet odotettavissa olevaa elinikää vähentämällä lapsikuolleisuutta. Vaikka tuberkuloosin voittaminen, lisääntyneet ja säännöllisesti saatavilla olevat elintarvikeresurssit, veden parempi laatu, entistä paremmat asunnot ja muut julkiset palvelut ovatkin parantaneet yleistä hyvinvointia, rokotukset ovat olleet eliniän pidentämisen päätekijä.

Naiset saavat lähes kaikkialla tukea raskauden aikaisena terveydenhuoltona. Havaintojen mukaan lapsen hyvä terveys muutaman ensimmäisen elinvuoden aikana parantaa odotettavissa olevaa terveyttä. Islannissa päätettiin toisen maailmansodan jälkeen keskittyä raskauden aikaiseen ja synnytyksen jälkeiseen terveydenhuoltoon. Tällöin myös perustettiin kansallinen rekisteri terveyttä koskevien tietojen koordinoimiseksi (38). Tämä työ on kehittynyt sähköisesti suoritettavaksi valtion koko väestön terveys- ja genetiikkatietokannaksi. Odotettavissa oleva elinikä on Islannissa maailman pisimpiä. Jos raskauden aikainen terveydenhuolto on hyvää, äidit tuovat lapsensa synnytyksen jälkeen neuvolaan tarkistuksiin ja saamaan kaikki suositeltavat rokotukset. Kun terveyskäyttäytymisen mallit ovat muodostuneet, ne ovat kestäviä ja parantavat kokonaisterveyttä.

Geneettinen kartoitus julkisen terveydenhuollon apuna

Islanti on ollut edelläkävijä myös tutkittaessa suurten, eristäytyneiden väestöjen genetiikkaa. Geneettisten tekijöiden, terveyshistorian, ympäristön ja yhden väestöryhmän käyttäytymisen parempi ymmärtäminen voi tarjota mahdollisuuksia sekä ennaltaehkäisevien että palauttavien terveysohjelmien kehittämiseen.

Tämä tutkimus aloitettiin Islannissa vuonna 1975, ja se perustui ”luonnolliseen laboratorioon”, joka syntyi sata vuotta sitten 18 000 islantilaisen – 20 % väestöstä – muuttaessa Kanadaan ja perustaessa sinne uuden yhteisön (38). Näiden kahden islantilaisryhmän fyysistä terveyttä on tutkittu ja ryhmien geneettinen perimä on selvitetty (39-44). Ryhmien välinen vertailu on tuottanut havaintoja siitä, kuinka genetiikan ja ympäristön väliset yhteydet voivat vaikuttaa yleiseen hyvinvointiin. Geneettiin arviointeihin sisältyy monia sairauksia, henkilön suvun selvittämistä sekä useissa eri arkistoissa olevia tietoja, jotka kaikki on yhdistetty monimutkaisten tietokoneohjelmien avulla.

Alaskassa on harkittu vastaavasti kahta eri kansallisuutta käsittelevän geneettisen projektin aloittamista pohjoisen väestön keskuudessa. 1900-luvun alussa Alaskaan tuotiin saamelaisia poromiehiä kouluttamaan paikallisia karibujen hoidossa. Perimältään sekoittuneiden jälkeläisten joukosta on löydetty saamelaisten geneettisiä sairauksia, jotka eivät ole yleisiä Alaskan länsiosien yup’ik-väestön keskuudessa.

Alaskan geneettisissä projekteissa tutkitaan parhailaan malleja, jotka liittyvät liikalihavuuteen ja sen mukanaan tuomiin terveyshäiriöihin, esimerkiksi sydäntauteihin ja diabetekseen. Myös suosituksia joidenkin väestöjen tutkimisesta läinäköisyyden yleisyyden vuoksi on ehdotettu. Mahdollisuus käyttää terveystutkimuksissa uusinta tekniikkaa yhdessä yhteisön osallistumisen kanssa tuottaa pohjoisen asukkaiden terveydentilasta arvokasta lisätietoa.

Geneettisessä tutkimuksessa sovelletaan nykyisin bioinformatiikan ja genomiikan viimeisimpiä menetelmiä. Bioinformatiikka on tutkittavan geneettisen koodin eri osien tietokoneavusteinen analyysi, ja nykyaikaisen genetiikan ja tietokone-tekniikan avulla on mahdollista tehdä inventaari-oita kokonaisten väestöjen geneettisestä perimästä. Islanti on johtavassa asemassa myös tämän tutkimuksen alalla.

Laajat koko väestöön kohdistuvat ohjelmat herättävät useita eri kysymyksiä. Vaikka useat kansalliset terveysalan tutkijat pyrkivätkin ymmärtämään terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia

käyttäytymisen, ympäristön ja genetiikan kaltaisia tekijöitä, on myös entistä enemmän ilmaistu huolestumista yksityisyyden suojasta ja tutkimusetiikasta. Esimerkiksi geneettisissä testeissä voidaan arvioida näennäisesti terveiden ihmisten sairauksien mahdollisuutta tulevaisuudessa, kymmeniä vuosia ennen sairauksien puhkeamista. Tämä on lähes päinvastaista kuin käyttäytymiseen liittyvät yksilön terveysongelmat. On otettava huomioon myös se, että jos yksi perheenjäsen suostuu geneettiseen testaukseen, testeistä voidaan saada kaikkia perheenjäseniä koskevia tietoja, mikä saattaa loukata tietojen luottamuksellisuutta ja yksityisyyden suojaa. Vaikka nykyaikainen tekniikka onkin antanut meille mahdollisuuden oppia lisää terveydestämme niin menneisyydessä kuin tulevaisuudessa-kin, laki ja etiikka eivät ole pysyneet menetelmien kehityksen mukana.

Paikallisen terveydenhuollon apuneuvot: tuberkuloosista etälääketieteeseen

Tuberkuloosin vaikutus Arktisella alueella on legendaarista. Alaskassa ongelma oli niin paha, että kun se oli dokumentoitu 1950-luvulla, Yhdysvaltain hallitus siirsi alkuperäisväestön juuri luodun intiaanien terveyspalvelun alaisuuteen. Intiaanien terveyspalvelu oli muodostettu julkisesta terveyspalvelusta muita erityisväestöryhmiä varten. Tuberkuloosiin keskittyvät laajat ohjelmat vaikuttivat jo muutamassa vuodessa, ja tauti katosi lähes täysin. Järjestelmä, jossa yhteisöstä valitut ihmiset huolehtivat siitä, että kaikki ottivat lääkekuurinsa ohjeen mukaisesti, oli merkityksellistä taudin hallinnassa. Tuberkuloosi on yhä huolena joillakin alueilla, joissa ei noudateta taudin hoitolinjoja ja syntyy uusia, vastustuskykyisiä kantoja. Tämä koskee erityisesti Venäjää, jossa ei ole paikallista hallintajärjestelmää, ja jossa useat potilaat saavat ainoastaan osittain hoitoa. Sen sijaan, että taudin aiheuttaja olisi poistettu, se on muuttunut ja tullut vastustuskykyiseksi lääkkeille, mikä on aiheuttanut uuden epidemian, ja vaara sen leviämisestä on todellinen.

Eräs Alaskassa ja Kanadassa tukea saanut terveysalan ammattilaisten ryhmä on yhteisöjen terveysavustajat tai -edustajat. Tämä käsite, joka perustuu Venäjän 1830-luvun feldsher-järjestelmään, otettiin Alaskassa muodollisesti käyttöön 1960-luvulla. Kaikissa yhteisöissä, aivan pienimmissäkin, voi olla henkilö, joka on koulutettu tuottamaan perusterveyspalveluja. Vuosien mittaan näistä henkilöistä on tullut ensisijaisen terveydenhuollon tuottajia kaikkien kansojen etäisissäkin yhteisöissä (46).

2000-luvun alkuvuosina näitä terveysavustajia on koulutettu käyttämään uusia tietokonepohjaisia

etälääketieteen järjestelmiä ja analyysityökaluja. Tämä järjestelmä mahdollistaa terveystietojen välittämisen elektroniseen muotoon, jota voidaan tarkastella, tallentaa ja konsultoida etäällä olevaa asiantuntijaa ilman, että potilasta tarvitsee siirtää kotiyhteisöstä (47). Yhteisön perustuki oli välttämättömän edellytys uuden ohjelman käyttöönotolle yhä laajemman terveyspalvelujen saatavuuden mahdollistamiseksi. Pohjoismaissa etälääketieteen sovelluksia ovat kannettavat yksiköt, joita poromiehet voivat kuljettaa mukaan matkoillaan.

Jätehuolto tuo esiin nykyisen teknologian kahdet kasvot

Jäte- ja vesihuolto on ollut Arktisen alueen pitkäaikainen ongelma. Juomavettä on vaikea hankkia kallioille tai ikiroudan päälle rakennettuihin yhteisöihin. Myös jäteveden hävittäminen on vaikeaa näillä alueilla. Aikaisemmin kiinteä jäte koostui ainoastaan ylijääneistä orgaanisista aineista, mutta nykyisin siihen kuuluu muovipusseja, alumiinitölkkejä ja styroksista valmistettuja pakkausmateriaaleja, jotka eivät maadu vaan jotka kerääntyvät ja joita tuuli siirtelee. Mitä enemmän Arktiselle alueelle tuodaan materiaaleja, sitä suurempi ongelma roskista tulee. Ja mitä enemmän alueella asuu ihmisiä, sitä enemmän he tarvitsevat tavaroita etelästä. Lisäksi myös luonnonvarojen hyödyntämisen lisääntyminen lisää siitä yli jäävän jätteen määrää. Kalaverkot sotkevat rantoja, ja polttoainetyt kukkivat kaukaisissa maisemissa. Epäkuntoisia ajoneuvojen osia löytyy kaikkein etäisimmiltäkin alueilta.

Uusi tekniikka makean veden tuottamiseksi valtamerestä tai sähkön tuottaminen tuulen tai valtameren lämpöä käyttävien lämpöpumppujen avulla tekevät pohjoisen elämästä mukavamman. Nämä samat menestykset ovat kuitenkin edellyttäneet lisärakentamista, mikä tuottaa paikallisia lämpösaari-ilmiöitä ja mikä on tuottanut roskaa kaikista pohjoiseen rahdatusta pakkausmateriaalista. Joitakin alumiinin ja kartongin takaisin kuljettamista koskevia sopimuksia on tehty, esimerkiksi alaskalaisten lentoyhtiöiden maksutta tukema "Flying Cans" (lentävät tölkit) -ohjelma. Lopputuloksena on kuitenkin ollut yhä suurempi kaatopaikkojen tarve paikoissa, joissa ei ole soraa tai muuta peittämiseen tarvittavaa materiaalia. Vaikka jätteet lajiteltaisiin siten, että lasi ja renkaat voidaan murskata orgaanisten jätteiden peittämiseksi, nämä toimet vaativat työvoimaa. Pienten yhteisöjen verokertymä ei riitä tällaisten palvelujen tuottamiseen ja hallituksen pienille yhteisöille järjestämä rahoitus on vähäistä.

Äskettäin on tutkittu mahdollisuutta vähentää jätteen kokonaistilavuutta polttamalla joitakin palavia jätteitä. Käytetyn moottoriöljyn määrän vähentäminen supersuodatusyksiköillä on pienentänyt jätteiden tilavuutta. Kun on öljynvaihdon aika, öljyn suodattaminen mahdollistaa sen polttamisen muiden materiaalien kanssa. Varovaisuuteen on kuitenkin syytä, sillä jätteen polttaminen ilman oikeaa tekniikkaa saattaa aiheuttaa dioksiinien ja muiden pysyvien myrkyllisten saasteiden muodostumista (48).

Mieli, keho ja henki uusissa terveydenhuoltokumppanuuksissa

Arktisen alueen yhteisöt haluavat maailmanlaajuisen yhteisömmen uusimmat tuotteet. Uusien tekniikoiden soveltaminen perinteisempiin käytäntöihin vaikuttaa joidenkin mielestä olevan epäharmonista, mutta sirkumpolaarisella alueella asuville tämä on keino tehdä elämästä hieman mukavampaa. Kaksi esimerkkiä kuvaa, kuinka mieli, keho ja henki yhdistyvät uusissa terveysohjelmissa.

Venäläiset tutkijat ovat kehittäneet laitteen, joka yhdistää joukon perinteisiä ja teknisiä käsitteitä: kaasupurkauksien visualisointikameran. Laite perustuu akupunktuurista tunnettuun meridiaanijärjestelmään ja elollisista kappaleista lähteviin fotonien energiapäästöihin, ja se tallentaa sähköstimulaation aiheuttaman valoemission. Tämän jälkeen tietokone mallintaa tämän yksilön terveysprofiilin. Laite yhdistää perinteisen parantamisen, itämaisen filosofian ja uusimmat elektroniset tekniikat ja tietokonetekniikan uudeksi diagnostiikkatyökaluksi, joka saattaa auttaa terveyden ja hyvinvoinnin tason määrittämisessä (49). Nykyisin laitetta käytetään tutkimusprojekteissa myös Yhdysvalloissa.

Toinen esimerkki on peräisin Tromssan yliopistollisesta sairaalasta, jossa parantaja on kutsuttu tuottamaan palveluita. Pohjoiset yhteisöt pyrkivät täten yhdistämään perinteiset hoitomenetelmät tavallisiin terveyspalveluihin. Alaskassa on kaksi virallisesti hyväksyttyä ohjelmaa, joissa perinteisten parantajien toimipaikat ovat samassa paikassa kuin terveydenhoitajien. Tämä yhteistyömalli on laajalti hyväksytty.

Lisäksi parhaillaan on käynnissä tutkimuksia, joissa arvioidaan joidenkin perinteisten menetelmien tehokkuutta erityisesti kroonisen kivun hoidossa. Tromssan yliopistossa on Norjan tutkimuslautakunnan viisivuotista (2000 - 2005) rahoitusta nauttiva tutkimuskeskus, jonka aihe on "täydentävä ja vaihtoehtoinen lääketiede".

Länsimaiset terveydenhoitojärjestelmät ovat vasta äskettäin ryhtyneet yhdistämään ihmisen hengellistä terveyttä sosiaalisen, fyysisen ja henki-

sen hyvinvoinnin kanssa. Monille alkuperäiskansoille ajatus näiden neljän komponentin erottamisesta toisistaan on käsittämätön, kun taas niiden yhdistäminen on yhtä lailla naurettavaa niille, joiden koulutusjärjestelmissä kaikki analysoidaan atomeiksi. Paikallisten arvojen sisällyttäminen terveyden, hyvinvoinnin ja itsetunnon edistämiseksi on monien alkuperäiskansojen mielestä kaikkien paranemisjärjestelmien perusta. Jos pystymme laajentamaan käsitystämme siitä, mistä terveyspalvelut muodostuvat ja mitkä ovat parhaat tavat avun tuottamiseksi monikulttuurisissa ympäristöissä, voimme luoda uusia lähestymistapoja hyvinvoinnin ongelmien ratkaisemiseksi.

Kirja "Inuit in Cyberspace: Embedding Offline Identities Online" tuo esiin inuiittien innovatiivisia tapoja käyttää internettiä perinteisen tiedon ja tietotekniikan yhdistämiseksi (50). Toinen esimerkki tavasta, jolla alkuperäiskansat luovat uusia ja innovatiivisia käyttötapoja tekniikalle, on se, että Alaskan Gambellissa sijaitsevan hyvin pienen koulun oppilaat voittivat kansainvälisen International Future Problem Solving -kilpailun. Tämä kilpailu on eräs vaativimmista nuorille suunnatuista akateemisista kilpailuista, sillä siinä yhdistetään tutkimus, luova ajattelu, esseen kirjoittaminen ja verbaliset kyvyt (51). Sen lisäksi, että koulu yleensä voitti, sama koulu voitti samana vuonna sekä yläastetason Junior High School- että lukiotason High School -joukkueiden luokat. Lisäksi High School -joukkue teki siihenastisen piste-ennätyksen.

Erilaiset uuden tekniikan käyttökohteet voivat avata uusia ja hämmästyttäviä tapoja havaita maailma. Esimerkit paikallisen kulttuurin vahvuuksien kehittämisestä terveydenhoidon monipuolistamiseksi ja terveyden laatukäsityksen muuttamiseksi tarjoavat positiivisen kannustimen edistykselle. Opiskelijoita on kannustettava käyttämään kulttuurinsa tarjoamaa ympäristöä uusien ratkaisujen luomiseen ja uusien menestymistapojen etsimiseen. Nämä taidot muodostavat perustan, jolle voidaan luoda uusia hankkeita. Nämä monikulttuuriset opiskelijat rakentavat Arktisen alueen huomispäivän menestyksekkäät ja kestävät yhteisöt.

Suuntauksen yhteenveto

Vuosien mittaan on ollut monia menestystarinoita tekniikan ja uusien lähestymistapojen soveltamisesta Arktisen alueen terveysongelmien käsittelemiseen. Alueen lähihistoriasta saatujen oppien mukaan ihmisiltä oppiminen ja joustavuus ratkaisujen etsimisessä luovat parhaat mahdollisuudet pitkäaikaiselle menestykselle. Paikallinen terveyspalvelujen tuottaminen sekä yhteisölähtöiset tutkimuskumppanuudet osoittavat tietä pohjoisen

yhteisöjen elämänlaadun parempaan ymmärtämiseen. Vastuun ja johtajuuden siirrosta seuraa laajempi näkemys omasta terveydestä yhteisön hyödyllisenä jäsenenä.

Keskeiset johtopäätökset

Arktisen neuvoston kansainvälinen yhteistyö on onnistunut terveystietojen levittämisessä sen useissa eri ohjelmissa. Tiedot, jotka kuvaavat alkuperäiskansojen ryhmien sekä alueellisen terveyden eriarvoisuutta, ovat usein puutteellisia. Lisäksi on tarve sisällyttää useampia suoraan verrattavissa olevia terveysparametreja.

Arktisen alueen yhteisöt ovat siirtyneet alle 30 vuodessa LA-radioista etälääketieteen uusimpiin sovelluksiin. Monissa tapauksissa lääketieteen edistysaskeleet ja innovaatiot, esimerkiksi rokotukset ja paikallisen terveydenhuollon uudet muodot, ovat parantaneet hyvinvointia. Muutoksen nopeus ja kulttuuristen käytäntöjen sekä yhteisön perinteisten arvojen kyseenalaistaminen ovat kuitenkin lisänneet mielenterveysongelmia monissa yhteisöissä. Tässä luvussa on kuvattu sitä, että palveluiden paikallisen hallinnan määrän ja Arktisen alueen yhteisöjen hyvinvoinnin välillä saattaa olla yhteys. Tarvitsemme siis lisätietoja etäisissä yhteisöissä toteutetuista ohjelmista ja erityisesti niiden hallintatavoista. Tällaisen tutkimuksen on sisällettävä paljon erilaisia ohjelmia, joista monet on toteutettu nimenomaan "terveys" -palveluina.

Perinteiset parantajat, joita terveydenhuollon ammattilaiset aiemmin halveksuivat, työskentelevät nyt sairaalaympäristössä. Tämä on osa kasvavasta suuntauksesta yhdistää perinteiset arvot ja uusi tekniikka. Uudet kumppanuudet ja vastuun siirtäminen paikallisille yhteisöille voivat aiheuttaa positiivisemmän käsityksen omasta terveydestä, minkä on havaittu olevan hyvinvoinnin ennustamisen merkittävin tekijä.

Arktinen neuvosto ja osa sen ohjelmista ovat omaksuneet johtoaseman kehitettäessä uusia terveystutkimuksen yhteistyömuotoja ja käytettäessä uusia tekniikoita etäisten ja erityksissä olevien yhteisöjen terveydenhuollossa (52). Parhaat käytössä olleet menettelytavat voidaan jakaa muille terveydenhuollon eriarvoisuuden vähentämiseksi etäisissä yhteisöissä ja vähemmistöryhmien keskuudessa. Nämä yritykset on kuvattu International Journal of Circumpolar Health -julkaisun sivuilla ja sirkumpolaarisen alueen kansainvälisissä kongresseissa sekä Arktisen alueen kansainvälisen yhteiskuntatieteiden yhdistyksen (IASSA) kokouksissa (53-55).

Sirkumpolaarisella alueella opitut seikat ovat kiinnostavia myös maailmanlaajuisesti. Tämä on alue, jolla kehittyneet maat jakavat tietoa etäisille yhteisöille. Nämä valtiot voivat olla joustavia ja innovatiivisia. Ne ovat teknisesti ja taloudellisesti menestyneitä maita, jotka yrittävät parantaa terveydeltään eriarvoiseksi koetussa asemassa olevien väestöryhmiensä hyvinvointia. Näiden väestöryhmien yhteisöt ovat kamppailleet kauan kulttuuri-identiteetin ja paikallisten arvojen murenemisen kanssa poliittisten ja taloudellisten mullistusten aikana. On erittäin tärkeää, että nämä kantapään kautta opitut tiedot jaetaan kehitysmaiden kanssa.

Tiedonaukot

Monista Arktisen alueen terveyttä ja hyvinvointia koskevista asioista ei tiedetä riittävästi. Jotta tästä aiheesta voitaisiin tehdä tulevaisuudessa kattavampia raportteja, Arktisen neuvoston ja tutkimusyhteisön on ratkaistava useita ongelmia.

Tärkeintä on yhdenmukaisten ja keskenään suoraan vertailukelpoisten terveystietojen kerääminen Arktiselta alueelta. Näitä tietoja ovat lapsen syntymäpaino, syntymätiedot, napanuoran veren seulontatutkimus, äidin veren seulontatutkimus, äidinmaito, lapsen kehityksen seurannan mittarit, poliklinikkavierailut, rokotustiedot, sairaalakäyntien määrät, laboratoriotulokset, kasvaintietokanta, sairauksien esiintyminen, terveystieteiden arviointitoimet ja tiettyjen terveystoimien yksikkökustannukset (56).

Lisätutkimusta tarvitaan myös siitä, kuinka pohjoisen lapsille voidaan antaa kehitystä mahdollisimman hyvin tukeva kotiympäristö. Tähän kuuluu tietoa siitä, mitä koulutusta lapset tarvitsevat voidakseen tulla omien yhteisöjensä hyödyllisiksi jäseniksi.

Arktisella alueella on itsehallinnolla useita eri muotoja. Joidenkin tutkimusten mukaan paikallisen hallinnan muoto aiheuttaa itsemurhien määrän dramaattisen vähenemisen ja mielenterveyden yleisen paranemisen, kun taas toisten tutkimusten mukaan vastaavaa yhteyttä itsemurhatilastojen ja elämänlaadun välillä ei ole. Näiden ristiriitaisten tietojen vuoksi tarvitsemme lisätutkimuksia.

”Yhteisön koheesio” sekä yksilöiden ja yhteisöjen ”sopeutumiskyky” tai ”sitkeys” ovat tärkeitä hyvinvoinnille, mutta nämä tekijät eivät yleensä näy terveystilastoissa. On löydettävä tapoja määrittää näiden tekijöiden merkitys ja osuus ”elämänlaadussa” tavalla, jonka avulla on mahdollista vertailla Arktisen alueen eri maiden tilannetta.

Lopuksi tarvitaan lisätietoja siitä, kuinka voidaan parhaiten kehittää taitoja, joita tarvitaan sopeutumiskykyä ja itseluottamusta vaativaan etäisissä yhteisöissä elämiseen.

Luvun yhteenveto

Arktiset yhteisöt ja kulttuurit ovat seuranneet uusimpien terveysalan tekniikoiden kehitystä ja haluavat hyödyntää siihen kuuluvia etuja. Monet innovatiiviset lähestymistavat perustuvat perinteen ja uusien tapojen yhdistelmään. Uuden tekniikan käyttö ei kuitenkaan ole jakautunut tasaisesti.

Ruonan ja ympäristön saastumista koskevat huolet olivat yhteisöpohjaisen tutkimuksen lähtökohta, ja sen yhteydessä muodostettiin uusia alkuperäiskansojen ja tiedeyhteisön välisiä kumppanuussuhteita. Tämä on ollut tärkeää yhdistettäessä Arktisen alueen ongelmia globaaliin ympäristöpoliittiseen keskusteluun.

Kunkin Arktisen alueen yhteisön terveydenhoidon haasteet ovat ainutlaatuisia, ja yhteisöpohjaisten palvelujen onkin oltava joustavia. Tässä luvussa kuvataan, että monet sellaiset seikat, joita ei ole pidetty terveydenhoitoon kuuluvina, ovat tärkeitä ihmisten hyvinvoinnille. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi kulttuurin jatkuvuus ja paikallinen itsehallinto. Paikallisten yhteisöjen arvot ja päätöksentekoprosessit on tunnistettava, jotta ne voidaan vakiinnuttaa, ja jotta voidaan kehittää ja ylläpitää niitä kumppanuussuhteita, jotka takaavat terveyden säilymisen ja edistämisen

Lähteet ja viitteet

1. P. Schiller, *Outside* 65,63 (1982).
2. M. Lantis, *Anthropological Papers of the University of Alaska* 8, 5 (1959).
3. E. L. Idler, Y. Benyamini, *Journal of Health and Social Behavior* 38, 21 (1997).
4. K. S. Graves, dissertation, Smith College (2003).
5. World Health Organization, data from www3.who.int/whosis (20 April 2004).
6. M. J. Chandler, C. Lalonde, *Journal of Transcultural Psychiatry* 35, 191 (1998).
7. Alaska Native Health Board, *Statewide Health Profile for Alaska Natives* (2004); www.anhb.org/sub//epi/epi/publications.html.
8. P. Bjerregaard, T. K. Young, *The Circumpolar Inuit – Health of a population in transition* (Munksgaard, Copenhagen, Denmark, 1998).
9. D. Marshall, S. Soule, *International Journal of Circumpolar Health* 57, Supplement 1, 497 (1998).
10. N. K. McGrath-Hanna, D. M. Greene, R. J. Tavernier, A. Bult-Ito, *International Journal of Circumpolar Health* 62, 3, 228 (2003).

11. B. Nachmann, B. Doak, unpublished report (1987).
12. R. Kuposov, data from <http://www.pomorsu.ru/Departments/Barents/news129.htm> (January 2004).
13. Center for Saami Health Research, "Üng i Sápmi (Young in Sápmi)" (University of Tromsø, Tromsø, Norway, Oaidnii No 1, 2003) (in Norwegian and Saami).
14. S. Z. Klausner, E. F. Foulks, *Eskimo Capitalists, Oil, Politics, and Alcohol* (Allanheld, Osmun & Co. Publishers, Inc, Totowa, NJ, USA, 1982).
15. P. A. May, *American Indian and Alaska Native Mental Health Research - Journal of the National Center* 1,1, 52 (1987)
16. M. J. Chandler, C. Lalonde, in *Aboriginal Policy Research* D. Baum, J. White, Eds.(Althouse Press, London, ON, Canada), in press.
17. G. Kassian, *Working Paper #BSP/02/055 E*, New Economic School, Moscow, Russia (2002).
18. A. I. Kozlov, G. Vershubsky, M. Kozlova, *International Journal of Circumpolar Health* 62,2,158 (2003).
19. Northwest Territories Health and Science Institute of the Northwest Territories, *Health Research North of 60°* (Yellowknife NWT, Canada, 1989).
20. American Public Health Association, *The National Arctic Health Science Policy* (American Public Health Association, Washington DC, USA, 1984).
21. UNICEF-WHO Joint Committee on Health Policy, "Community involvement in primary health care: a study of the process of community motivation and continued participation" (United Nations NY, NY, USA, 1977).
22. D. Stokols, "Establishing and Maintaining Healthy Environments: Toward a Social Ecology of Health Promotion" (Wellness Lecture Series, University of California, Irvine, CA, USA, 1991).
23. E. E. Werner, R. S. Smith, *Journeys from Childhood to Midlife - Risk, Resilience, and Recovery* (Cornell University Press, Ithaca, NY, USA, 2001).
24. B. Segal, B., "Summary progress report - healing practices" (Alaska Federation of Natives, Anchorage, AK, USA, 2003)
25. L. W. Freeman, R. Morgan, T. Farquhar, *Complementary Health Practice Review* 7, 1, 5 (2001).
26. J. S. Levin, *Social Science and Medicine* 43, 849 (1996).
28. M. Dixon *et al.*, "Tribal perspectives on Indian self-determination and self-governance in health care management" (Vol. 4 A Report by the National Indian Health Board, Denver, CO, USA 1998).
29. Health Canada, *Ten Years of Health Transfer First Nations and Inuit Control* retrieved from http://www.hc-sc.ca/fnihb/bmp/hfa/ten_years_health_transfer/index.htm
30. S. Hieber, E. Angees, T. K. Young, J. D. O'Neil, *International Journal for Circumpolar Health* 60, 4, 473 (2001).
31. M. A. Moore, H. Fores, L. Henderson, *Native Studies Review* 6, 1, 153 (1990).
32. S. Cornell, J. P. Kalt, "Alaska Native Self-Government and Service Delivery: What Works?" (Native Nations Institute for Leadership, Management, and Policy, Udall Center for Studies in Public Policy, University of Arizona, Phoenix, AZ, USA, 2003).
33. J. B. Ciulla, in: *Ethics: The Heart of Leadership*, J. B. Ciulla, Ed. (Praeger Publishers, Westport, CT, USA, 1998) chap 4.
34. Point Barrow Conference on Native Rights - 1961 - Inupiat Paitot, In: *Alaskan Historical Documents Since 1867*, R. Lautaret Ed. (McFarland & Company, Inc. Jefferson, NC, USA, 1989), chap 35.
35. World Health Organization, "Indigenous peoples & participatory health research" (SDE/Draft/03.1 Joint publication of the Centre for Indigenous Peoples' Nutrition and Environment, and the World Health Organization, Geneva, Switzerland, 2003).
36. Alaska Native Science Commission web sites www.nativeknowledge.org and www.nativescience.org (2004).
37. Boreal Institute for Northern Studies, "Knowing the North: integrating tradition, technology and science" (Abstracts from meeting at Edmonton, Canada, 1986).
38. G. Petursdottir, in *Circumpolar Health* 84, R. Fortune, Ed. (University of Washington Press, Seattle, WA, USA, 1985).
39. J. Axelsson, J. O. P. Pálsson, G. Petursdottir, N. Sigfusson, A. Way, *Circumpolar Health* 81, *Arctic Medical Research* 33, 201 (1982).
40. A. B. Way *et al.*, *Arctic Medical Research* 47, 1, 462 (1988).
41. J. Axelsson *et al.*, in: *Circumpolar Health* 90, B.D. Postel *et al.* Eds. (University of Manitoba Press, Winnipeg, Manitoba, Canada,1991) pp. 509-511.
42. S. B. Sigurdsson *et al.*, in: *Circumpolar Health* 90, B.D. Postel *et al.* Eds. (University of Manitoba Press, Winnipeg, Manitoba, Canada,1991) pp. 515-516.
43. G. Skuladottir, S. Gudmundsdottir, G. Olafsson, S. B. Sigurdsson, J. Alexsson, *Arctic Medical Research* 53, 2, 602 (1994).
44. G. Skuladottir *et al.*, in: *Circumpolar Health* 90, B.D. Postel *et al.* Eds. (University of Manitoba Press, Winnipeg, Manitoba, Canada,1991) pp. 512-514.
45. G. Pálsson, *Medical Anthropology* 21, 337 (2002).
46. P. Nice, W. Johnson, *The Alaska Health Aide Program: A Tradition of Helping Ourselves*. (Scribe Typography, Port Townsend, WA, USA, 1998).
47. Arctic Telemedicine Project, *Arctic Telemedicine Project Final Report* (Institute for Circumpolar Health Studies, University of Alaska Anchorage, Alaska, USA, 2000).
48. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), *AMAP Assessment 2002: Persistent Organic Pollutants in the Arctic* (AMAP, Oslo, Norway, 2002).
49. C. A. Francomano, W. B. Jonas, "Measuring the human energy field: state of the science" (The Gerontology Research Center, National Institute on Aging, National Institutes of Health, Samueli Institute Corona del Mar, CA, USA, 2002).
50. N. B. Christensen, *Inuit in Cyberspace: Embedding Offline Identities Online* (Museum Tusulanum Press, Copenhagen, Denmark, 2003).
51. G. Guthridge, personal communication, unpublished book
52. J. E. Berner, A. Gilman, *Int. J. Hyg. Environ. Health* 206, 351 (2003).
53. International Journal of Circumpolar Health web site <http://ijch.oulu.fi>
54. International Union for Circumpolar Health web site www.iuch.org
55. International Arctic Social Sciences Association web site www.uaf.edu/anthro/iassa
56. C. M. Hild, *The Science of the Total Environment* 160 & 161, 559 (1995).

Suosittelavaa luettavaa

- N. Y. Davis, paper presented at the First Annual Alaska School of Alcohol Studies, University of Alaska Anchorage, AK, USA 1973.
- E. T. Hall, *Beyond Culture* (Anchor Press/Doubleday, Garden City, NY, USA, 1976).
- S. Heyerdahl, S. Kvernmo, *European J of Child and Adolescent Psychiatry*, in press.
- C. Jávo, S. Heyerdahl, J. Rønning, *European Child & Adolescent Psychiatry* 9, 202 (2000).
- D. R. Johnson, D. L. Peterson (Eds), *Human Ecology and Climate Change: People and Resources in the Far North* (Taylor and Francis, Washington DC, USA 1995).
- S. Kvernmo, S. Heyerdahl, *J of Adolescent Research*, in press.
- S. Kvernmo, S. Heyerdahl, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 37, 1, 743 (1998).

- S. Kvernmo, S. Heyerdahl, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 42, 1, 57 (2003).
- S. Kvernmo, S. Heyerdahl, *Journal of Adolescent* 19, 453 (1996).
- M. Nuttall, T. V. Callaghan, Eds. *The Arctic – Environment, People, Policy* (Harwood Academic Publishers, Amsterdam, Netherlands, 2000).
- L. Rey, in *Cold Regions Science and Technology, Special Issue Vol. 7* (Elsevier Science Publications, B. V. Amsterdam, Netherlands, 1983) pp 5-10.
- S. Stephens, in *Children and the Politics of Culture*, Stephens, S., Ed. (Princeton University Press, Princeton, New Jersey, USA 1995).
- O. Young, *Arctic Politics: Conflict and Cooperation in the Circumpolar North* (University Press of New England, Hanover, NH, USA, 1992).

Kiitokset

Tammy Cottle, Shannon Deike-Sims, Mary Kancewick, Ingegard Malmros ja Alan Parkinson.

10 Koulutus

Johtava kirjoittaja:

Gunilla Johansson, Luulajan teknillinen yliopisto, Ruotsi, Chris Paci, Arctic Athabaskan Council, Kanada ja Sylvi Stenersen Hovdenak, Oslon yliopisto, Norja.

Avustavat kirjoittajat:

Claudia Fedorova, Sahan valtionyliopisto; ja Jan Henry Keskitalo, Saamelainen korkeakoulu.

Mahdollisuutta koulutukseen voidaan pitää ensiarvoisen tärkeänä inhimillisen kehityksen mittarina Arktisella alueella. Yhtä tärkeää on koulutuksen sisältö, mukaan lukien se, kuinka hyvin koulutuksen sisältö vastaa paikallisia tarpeita. Tässä luvussa ei kuitenkaan ole tarkoitus tehdä kattavaa koko sirkumpolaarista aluetta koskevaa arviota koulutuksesta. Tämä johtuu osittain siitä, että aiheesta on hyvin vähän tutkimusaineistoa. Myös suuret erot Arktisen alueen eri osien olosuhteissa pakottavat varovaisuuteen arvioitaessa eri maiden ja alueiden sekä kaupunkien ja haja-asutusalueiden välisiä eroja. Koulutuskentän kokonaisarvion sijasta tässä luvussa paneudutaan joihinkin näistä rajoituksista. Valikoitujen esimerkkien avulla luvussa pohditaan alustavasti kolmea aihtetta tulevaa tarkempaa tutkimusta ajatellen. Näitä aiheita ovat koulutuksen paikallisen ja keskitetyn valvonnan välinen tasapaino, alkuperäiskansoja koskevan opetuksen sisällyttäminen koulujen opetussuunnitelmiin sekä sirkumpolaarinen yhteistyö korkeamman opetuksen alalla.

Johdanto

Mitä on koulutus?

Koulutus on eräs inhimillisen pääoman kehittämisen muodoista. Selvin koulutuksen ilmentymä on sen institutionaalinen muoto, koululaitos. Koulutus ei ole neutraalia toimintaa. Kyse on tiettyjen taitojen, arvojen, historiatietoisuuden sekä ajattelu- ja toimintatapojen edistämisestä. Tässä luvussa koulutuksella tarkoitetaan sitä muodollista prosessia, jolla kansakunnat välittävät arvojaan ja uskomuksiaan sukupolvelta toiselle. Näihin arvoihin ja uskomuksiin kuuluvat niin tiede, taide, urheilu kuin muutkin kulttuurin osa-alueet. Paikallisen ja alueellisen inhimillisen pääoman tarpeita käsitellään kansallisten tarpeiden ja globalisoivien tekijöiden laajemmassa yhteydessä. Kullakin sirkumpolaarisella valtiolla on koulutuksen alalla omat tarkoituksensa. Niillä ei kuitenkaan kaikilla ole samanlaista valtaa koulutuspolitiikan suhteen.

Erilaiset arvot ja tarkoituksperät ohjaavat koulutuspolitiikkaa. Siksi on tärkeää tietää, vaikuttaako jokin niistä muita enemmän koulutusohjelmien sisältöön ja miksi. Tässä luvussa käsitellään monia koulutusta ohjaavia, kehittäviä ja uudistavia vaikutteita. Tärkeimpiä koulutuspolitiikkaa ohjaavia sidosryhmiä ovat opettajat ammattijärjestöineen, oppilaiden vanhemmat ja vanhempainyhdistykset, alueelliset ja paikalliset hallitukset, talouselämä ja teollisuus sekä oppilaat.

Sirkumpolaarisessa pohjoisessa, jossa väestö asuu laajalla alueella usein pieninä yhteisöinä, vuorovaikutus vähemmistöjen ja enemmistöjen välillä on huomattavaa. Joskus koulutus nähdään areenana, jossa eri sosiaaliset ryhmät kamppailevat vaikutusvallasta, usein varsin hienovaraisin keinoin. Koulutus on tärkeä inhimillisen kehityksen indikaattori sirkumpolaarisella alueella. Indikaattoreina mahdollisesti käytettävät tekijät eivät kuitenkaan ole suoraan verrannollisia eri alueiden

välillä sen enempää saman valtion sisällä kuin eri valtioiden välilläkään.

Koulutusjärjestelmät

Tässä luvussa tutustutaan siihen, miten koulutus on organisoitu erilaisiksi järjestelmiksi, yksittäisten oppilaiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta koulurakennuksiin ja koululautakunnista opetusministeriöihin. Vertaileva analyysi on vaikeaa, sillä mitään valmiita toimintamalleja ei ole. Alustavassa tutkimuksessa olemme etsineet kehittyviä suuntauksia. Kun ajatellaan lukuisia tehtyjä sirkumpolaarisia koulutusaloitteita, on tärkeää olla tietoinen eri koulutusjärjestelmissä tapahtuvien muutosten keskinäisistä samankaltaisuuksista ja eroista.

Aluksi on todettava, että pohjoisten alueiden oppilaille välitetään pohjoisia arvoja ja taitoja monin eri tavoin. On myös tiedostettava, että globalisaation voimat, esimerkiksi television satelliittikanavat ja internet, tuovat maailman myös pohjoisen alueen oppilaiden ulottuville muuttaen pysyvästi sitä, mitä me käsitämme kuuluvan pohjoiseen arvomaailmaan ja pohjoisiin taitoihin. Olemme yhtä lailla tietoisia siitä, että perinteiset kulttuuriset arvot ja toimintamallit säilyvät, sillä sopeutuminen on alkuperäiskansojen kulttuurin peruseräitä. Lisäksi olemme nähneet Arktisella alueella tapahtuneet muutokset ja voimme ennustaa uusia muutoksia, kuten kehityspaineet ja väestön muutoliikkeet.

Jotkin oppilaille opettavat asiat ovat peruskoulussa, ja jopa keskiasteen tai korkeamman asteen koulutuksessa, näennäisesti samoja kaikkialla sirkumpolaarisen pohjoisen alueella. Kulttuurisista ja kielellisistä eroista huolimatta Grönlannin Narsaqissa oppilaille opetetaan tietyt samat asiat kuin Venäjän Norilskissa. Vertailtaessa havaitaan, että organisaatiot, kouluhallinnot ja oppikirjojen sisältö ovat hyvin samankaltaisia, vaikka luokkakoot ja koulutuksen käytettävissä olevat varat vaihtelevatkin suuresti. Tämä on tilanne vertailtaessa kouluja suurissa kaupungeissa. Näistä eri kouluista valmistuvat oppilaat noudattavat tavoitteita, jotka ovat syntyneet siinä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa ja niiden taloudellisten ja kulttuuristen reunaehtojen mukaan, joiden mukaan he elävät.

Osa oppilaista jatkaa peruskoulutuksen jälkeen keskiasteen koulutukseen tai sitä pidemmälle. Virallisen koulutusjärjestelmän ohella varsinkin alkuperäiskansoilla on olemassa myös perinteisiä vaihteita noudattava oppimismetodi, jonka avulla opitaan perinteinen kieli ja kulttuuri. Monilla alueilla, joissa alkuperäiskansat muodostavat väestön enemmistön, myös opetuksen muodollinen sisältö sekä opetussuunnitelmat, opetuksen kieli ja ehkä

jopa oppikirjat ja muut koulutuksen apuvälineet ovat oman kielen ja kulttuurin mukaisia. Alueilla, joilla alkuperäiskansat ovat vähemmistönä, he ovat liiankin usein marginalisoituneet.

Parantuneet koulutusmahdollisuudet

Nouseva trendi sirkumpolaarisen koulutuksen alalla on koulutusmahdollisuuksien parantuminen. Koulutusmahdollisuuksilla tarkoitetaan sitä, voivatko oppilaat osallistua opetukseen ja toteuttaa kykyjään, siis sekä kulttuurisessa että fyysisessä mielessä mahdollisuutta käydä koulua. Koulutuksen ekonomia, soveltaaksemme kestävän kehityksen paradigmat, osoittaa, että koulutusjärjestelmät perustuvat yleensä julkiseen rahoitukseen. Mutta on myös yksityisiä oppilaitoksia, joissa opiskeluminen on maksullista. Jatko-opiskelumahdollisuudet vaihtelevat huomattavasti sirkumpolaarisen pohjoisen eri alueilla. Perusopetuksen fyysinen saatavuus on yleensä erittäin hyvä, mutta joillain alueilla kulttuuriset tekijät ja kielimuuri asettavat yhä esteitä. Aikaisemmin joidenkin oppilaiden piti olla erossa perheistään voidakseen osallistua opetukseen. Korkeamman tason koulutuksen suhteen tilanne saattaa olla tämä vielä nykyäänkin. Etäisyudet ja institutionaalinen kapasiteetti ovat olleet keskitetyn opetuksen esteitä. Nykyään kouluja on lähes kaikissa yhteisöissä, joten myös kaukana keskuksista ja haja-asutusalueilla asuvat oppilaat voivat käydä koulua "kotoaan". Parantuneet yhteydet mahdollistavat myös opetuksen internetin kautta, esimerkiksi Arktisen yliopiston Bachelor of Circumpolar Studies -tutkinnon.

Kun oppilaitokset ovat helpommin saavutettavissa, niitä myös hyödyntää suurempi määrä opiskelijoita. Tämä ei kuitenkaan ole dokumentoitu trendi, vaan pikemminkin oletus. Joissakin Arktisen alueen osissa oppilaiden määrä lisääntyy myös väestönkasvun takia, katso lisätietoja *Luvusta 2. Arktisen alueen väestö*. Tähän asti ei ole juuri keskusteltu siitä, mitä vaikutuksia näillä muutoksilla on pohjoisten alueiden haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Vaikka koulutuksen saatavuus on parantunut joillakin alueilla, se ei ole nimenomaan pohjoisille alueille ominainen piirre. Pikemminkin se heijastaa eri puolilla maailmaa urbaaneilla alueilla tapahtuneita muutoksia, joissa väestönkasvu, elintason nousu, nykyaikaistuminen ja tekniikan kehitys ovat muuttaneet koulutusta viimeisen viidenkymmenen vuoden ajan.

Tilastollista vertailua: varoittava huomautus

Sirkumpolaarinen koulutusta koskeva tutkimus hyötyisi suuresti eri tekijöitä koskevasta vertailukelpoisista mittareista. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi opintojen aloittamis- ja keskeyttämisaste, valmistumisaste, oppilaiden määrä suhteessa opettajien määrään, rahoitusosuus suhteessa väestöön, lukutaitoindeksi, työllistymisaste ja niin edelleen. Tällaisten mittarien kehittämisessä pitää kuitenkin olla varovainen, sillä sirkumpolaaristen kansojen keskuudessa on useita kansallisia indikaattoreita, jotka eivät välttämättä vastaa pohjoista todellisuutta. Tutkimuksessa on otettava huomioon, että koulutus pohjoisilla alueilla sisältää sekä muodolliset että perinteiset järjestelmät, eikä niistä kummallekaan tule antaa suurempaa painoarvoa kuin toiselle.

Koulutuksella on kaikkialla pohjoisilla alueilla tiettyjä yhteisiä piirteitä: se on alueellista, se tapahtuu yleensä pienissä yhteisöissä ja vain harvoissa urbaaneissa keskuksissa, kulttuurinen monimuotoisuus ja pienten kielten eroosio ovat yleisiä piirteitä, ja panostukset koulutukseen sekä kustannustaso vaihtelevat suuresti eri alueilla. Vertailuissa on kuitenkin otettava huomioon myös tiettyjä yleisiä eroja pohjoisten alueiden eri osissa. Esimerkiksi perusopetuksen jälkeisen koulutuksen tutkimuksessa on otettava huomioon se tosiasia, ettei Kanadassa ole pohjoisessa yhtään itsenäistä yliopistoa, toisin kuin muissa Arktisen neuvoston jäsenvaltioissa. Alemman tai ylemmän korkeakoulututkiminnon saavuttaminen edellyttää useimmilta pohjoisten alueiden opiskelijoilta muuttamista etelän yliopistoihin. Kuitenkin yhdessä Kanadan territorioista, Yukonissa, väestön koulutustaso on Kanadan paras. Pohjois-Kanadan koulutuskapasiteetin kunnollinen arviointi edellyttäisikin tutkimusta siitä, mistä akateemisesti koulutetut Yukonin asukkaat ovat kotoisin.

Koulutusjärjestelmiä vertailtaessa on otettava huomioon myös infrastruktuuri. Esimerkiksi Alaskassa on yhteisöjä, joihin pääsee vain lentoteitse, tai joihin on tieyhteys vain talvisin neljän kuukauden ajan vuodessa. Yhteisöjen asukasmäärä vaihtelee, usein se on kymmeniä tai satoja. Voiko opetus tällaisissa pienissä yhteisöissä olla yhtä hyvää, tai jopa parempaa, kuin suuremmissa yhteisöissä? Alueelliset erot monimutkaistavat arviointia, ja urbaanien alueiden ja haja-asutusalueiden vastaakohtaisuuksia on havaittavissa paitsi koulutuksessa myös muissa palveluissa. Sirkumpolaarinen haaste on saada aikaan laadukkaita tutkimuksia, jotka kattavat koko koulutusalan perusopetuksesta keskiasteen ja korkean asteen koulutukseen.

Toinen aukko tutkimuksessa koskee valtiojohdoisen koulutuksen ja alkuperäiskansojen omaehtoisen opetuksen välisiä eroja sekä pohjoista ja eteläistä suhtautumista näihin eri koulutusjärjestelmiin.

Lähdekirjallisuuden tutkimus osoittaa enemmän eroja kuin yhtäläisyyksiä kunnollisessa "kansallisessa" koulutustutkimuksessa. Alueellisen tason tutkimukset eivät ole helposti verrattavissa keskenään eikä sirkumpolaarista tutkimusta ole käytännössä lainkaan (1). Sen vuoksi tässä luvussa käytetään paljon tapausten kuvauksia kuvaamaan tiettyjä suuntauksia, joita pitäisi tarkastella tarkemmin tulevissa jatkotutkimuksissa. Edellä mainittujen parantuneiden koulutusmahdollisuuksien lisäksi yhteinen aihe on koulutuksen paikallisen, alueellisen ja kansallisen hallinnon välinen tasapaino. Tämän jälkeen käsitellään kulttuurista ja kielellistä monimuotoisuutta sirkumpolaarisessa koulutuksessa, erityisesti muodolliseen koulutukseen sulautettuja alkuperäiskansoja koskevia opetusohjelmia. Lopuksi tarkastellaan korkeampaa opetusta tarjoavien oppilaitosten sirkumpolaarisen verkoston kehittymistä.

Kansallisten määräysten paikallinen valvonta

Tutkijat ovat osoittaneet, että oppilaiden motivaatio ja opintomenestys paranee, kun opettajat tekevät oppiaineesta oppilaille merkityksellisen (2). Tärkeä tekijä on paikallisen ja keskitetyn valvonnan välinen tasapaino. Kullekin koululle annettavan autonomian aste ja siihen liitetyt resurssit vaihtelevat suuresti eikä yhdenmukaistetun opetusmateriaalin ja paikallisen sisällön määrällisen suhteen kohdalla ole havaittavissa mitään yleistä sirkumpolaarista suuntausta. Seuraavat esimerkit eri maista kuvaavat nykyään havaittavia jännitteitä ja harmonioita.

Venäjä:

Venäjällä koulutuksessa tapahtuvat muutokset heijastelevat Venäjän yhteiskunnassa tapahtuneita yleisiä muutoksia. Yksi niistä on ylemmän koulutuksen nykyaikaistaminen. 1990-luvun jälkeen venäläistä koulutusta on hajautettu ja koulutuslaitokset ovat paikallisen hallinnon alaisuudessa saaneet uusia vapauksia (3). Muita muutoksia ovat demokratisoituminen ja monimuotoisuuden hyväksyminen. Uudet oppilaitokset tuovat mukanaan entistä monipuolisempia opetusohjelmia, joita on muokattu paikallisten ja alueellisten eri-

tyistarpeiden mukaan. Tämä kaikki lisää opiskelijoiden valinnanmahdollisuuksia. Tkachenkon mukaan nämä muutokset edustavat irtiottoa vanhasta autoritaarisesta valtiollisesta näkemyksestä: "Aiemmin koulujen tarkoitus oli opettaa kaikkea kaikille samalla tavalla. Yhteen opetussuunnitelmaan ja tiettyjen arvosanojen saavuttamiseen päästötodistuksen 14 eri aineessa perustuva pakollinen koulutus oli sama Kaliningradista Vladivostokiin ja Turkmeniasta Baltiaan. Yhdenmukaistaminen ja piittaamattomuus yksilöiden henkilökohtaisista mieltymyksistä, kyvyistä ja taipumuksista tukahduttivat ja estivät yksilön kehityksen. ...Koulujen vapauttamisen pitää alkaa siitä, että koulusta poistetaan valehtelemisen pakko." (4).

Nykyään Venäjän koululaitoksessa 75 % opetusohjelmasta on varattu liittovaltiotasolla määritellylle sisällölle ja loput 25 % on alue- ja koulukohtaisesti päätettävää aineistoa. Jälkimmäinen aineisto antaa mahdollisuuden alkuperäiskansojen kulttuuria edistävälle opetukselle, esimerkiksi alkuperäiskansojen historiaa käsitteleville kursseille. Venäjällä koulurakennus on aina ollut sosiaalisen kehityksen väline. Siksi kaikki kansalaiset, perheet, liittovaltion ja paikalliset viranomaiset, paikallishallinnot, pedagogiset yhteisöt sekä akateemiset, kulttuuriset, kaupalliset ja julkishallinnolliset instituutiot osallistuvat Venäjällä koulutuspolitiikkaan yhä aktiivisemmin (5).

Strategisessa mittakaavassa tärkeimpinä on pidetty koulutuksen saatavuuden, laadun ja tehokkuuden parantamista. Yksi koulutuspolitiikan muutoksen kiistattomista saavutuksista on nuorimpien lasten opetuksen saatavuuden parantaminen. Esikoulu on pakollinen viisivuotiaille ja sitä vanhemmille lapsille. Vuonna 2003 92 % kaikista viisivuotiaista lapsista osallistui esiopetukseen, kun vuonna 1997 vastaava osuus oli 70 % kaikista lapsista.

Nousevana suuntauksena Venäjän kehittyvässä koulutusjärjestelmässä on oppilaiden tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden koko ajan parantuva huomioonottaminen opetuksen monimuotoisuutta kehittämällä. Erilaisia erityisohjelmia on laadittu. Hallintomalleja modernisoidaan tätä monimuotoistumista tukeviksi. Esiopetus- ja yleisopetuslaitosten verkostoa kehitetään. Erityisesti alkuperäiskansojen parissa toimivissa oppilaitoksissa on pyritty kehittämään uusia, etnisiä ja kulttuurisia näkökohtia esiin tuovia oppikirjoja, ohjeita ja opetusvälineitä.

Esimerkkinä monimuotoisuuden edistymisestä voidaan pitää Sahan tasavallan viimeaikaista kehitystä. Siellä opettajat pyrkivät monikulttuurisen tietoisuuden edistämiseksi vähentämään yhteiskunnan jännitteitä ja kannustamaan oppilaitaan

kriittiseen ajatteluun. Tähän pyritään luomalla mahdollisuuksia kulttuurienväliseen kanssakäymiseen, johon osallistuu lapsia eri etnisistä ryhmistä, jotka opiskelevat samoissa kouluissa mutta eri kielillä (venäjäksi tai alkuperäiskansojen kielillä). Tasavallan monikulttuuristen koulujen verkoston periaatteena on "kansallisuuksien rajoilta koko ihmiskunnan yhteisten arvojen maailmaan." Esimerkiksi eteläjakutialaisen Khatystyrin koulussa oppilaat opiskelevat niin venäläistä kulttuuria kuin evenki- ja sakha-kulttuurejakin. Vieraiden kielten opetus on integroitu maailmankulttuurin opetukseen. Opettajat ovat mukana kehittämässä monitieteellistä koulutusohjelmaa, joka käsittelee "monikielisyyttä, kielten vertailevaa typologiaa ja monikulttuurista opetusta" sekä erityisiä etnopsykologian sekä oman kansan ja kulttuurin kursseja, kuten "Kansani tiet".

Vuonna 1997 perustettiin "presidentillisten" koulujen verkosto, jonka tavoitteena oli rohkaista pedagogisia aloitteita. Näissä kouluissa on tasokas opetushenkilöstö, ja niiden opetussuunnitelmissa hyödynnetään uusimpia tietoja ja edistyksellisiä opetusmenetelmiä. Ne toimivat tieteellisinä, metodologisina ja tutkimuksellisinä keskuksina eri puolilla tasavaltaa.

Pohjois-Venäjän koulujen syrjäisyydestä johtuen uuden informaatiotekniikan tarjoamat mahdollisuudet ja etäopetus ovat yhä houkuttelevampia vaihtoehtoja. Kaikissa pohjoisen kouluissa ei ole ajanmukaista tietokone- ja ohjelmistovarustusta. Vuonna 2003 Sahan tasavallassa sekä kyläkouluissa että pikkukaupunkien kouluissa oli yksi tietokone 23 oppilasta kohti, kun koko Venäjällä luku oli keskimäärin yksi tietokone 500 oppilasta kohti. Useimmissa peruskouluissa on lähiverkko, ja kaikissa yläasteen kouluissa on Internet-yhteys.

Ruotsi

Ruotsin koulujärjestelmässä on vaikuttanut koko 1990-luvun voimakas muutosprosessi. Vuoden 1991 heinäkuun 1. päivän jälkeen koulut ovat olleet kuntien vastuulla. Valtio päivät ja hallitus valvovat niitä asettamalla suoritusavoitteita. Kuntien on lähetettävä laaturaportteja Ruotsin kouluhallitukselle. Koulutuslaki ja opetussuunnitelma määräävät, että kouluilla on tärkeä asema yhteiskunnan perusarvojen vahvistamisessa ja välittämisessä.

Kansallisen koulujärjestelmän säädökset koskevat myös saamelaiskouluja, mutta kunnalliset opetussuunnitelmat eivät ole niissä voimassa. Sen sijaan saamelaiskoulut laativat omat opetussuunnitelmansa. Ruotsin kouluhallitus vastaa koulutuksen kansallisesta tarkastuksesta, seurannasta ja arvioinnista sekä opetussuunnitelmien ja arvoste-

luperusteiden arvioimisesta. "Sameskolförordningen" ovat saamelaiskouluja koskevia lisäsäädöksiä. 1-6-vuotiaat lapset voivat mennä saamelaislapsille tarkoitettuun esikouluun. Oppivelvollisuuden mukaiset saamelaiskoulut on tarkoitettu 6-12-vuotiaille lapsille. Yläasteella lasten on osallistuttava eri tavoin integroituihin opetukseen. Kaikilla tasoilla on kuitenkin tarjolla äidinkielen opetusohjelmia. Saamelaisten koulutuksesta vastaavan koulutusviranomaisen ja kunnan välinen sopimus on pakollinen tarjottaessa saamenkielistä integroitua opetusta.

Nykyään Ruotsissa on siis käytössä institutionaalinen monikulttuurinen lähestymistapa oppimiseen (7). Tässä monikulttuurisessa perspektiivissä korostuvat koulutuksen kokonaisvaltaiset piirteet, kuten äidinkielen ja oman kulttuurin merkitys kulttuuristen raja-aitojen ylittämiseksi.

Vuoteen 1940 asti saamelaisilla oli erityisiä "kierokouluja", jotka usein muuttivat paikasta toiseen vuodenaikojen mukaan. Ideana oli, että tällä tavoin lapsia ei tarvinnut irrottaa kulttuuristaan ja päivittäisestä elämästään. Vuonna 1962 valtiopäivät päätti, että saamelaisilla tulee olla mahdollisuus valita, millaiseen koulujärjestelmään he haluavat osallistua. Kansallisessa opetussuunnitelmassa on havaittavissa monikulttuurisen opetuksen ja oppimisen suhteen kolme selvää kehitysjaksoa (8): ensimmäisessä vaiheessa, 1960- ja 1970-luvuilla olleessa esivaiheessa, näkökulma oli kansainvälisempi eikä opetussisällöistä voi löytää kuin pieniä häivähdyksiä monikulttuurisista näkemyksistä. Toisessa vaiheessa, 1980-luvun arviointivaiheessa, monikulttuuriset näkemykset tulivat selvemmin näkyviin. Opetussuunnitelma edellytti koulujen ottavan huomioon oppilaiden kulttuuriset taustat, ja vaikka kaikkien oppilaiden pitikin opetella myös ruotsia, kuntien oli tarjottava opetusta oppilaan äidinkielellä. Opetussuunnitelmaa ei tässä vaiheessa vielä muutettu, mutta asiaa koskevia kommentteja lähetettiin kuntiin ja kouluihin. Kolmannessa vaiheessa, 1990-luvun uudistusvaiheessa, Ruotsin pakollisissa kouluissa otettiin käyttöön uusi monikulttuurisia tavoitteita sisältävä opetussuunnitelma. Monikulttuurinen lähtökohta on näkyvissä esimerkiksi eettisiä arvoja koskevissa teksteissä ja opetuksen tavoitteissa.

Opetussuunnitelma ei kuitenkaan kerro, miten nämä tavoitteet toteutetaan. Lisäksi opettajat, oppilaat ja tutkijat väittävät yhä, että oppimateriaali keskittyy pikemminkin kansainvälisiin kuin monikulttuurisiin näkökulmiin. Suurin ongelma on merkityksellisen tiedon puute paikallisella tasolla. Esimerkiksi saamen kieltä osaavista ja saamelaisen kulttuurin tuntevista opettajista on jatkuvasti pulaa (9). Tämä poliittisten aikeiden, opetussuun-

nitelman tavoitteiden ja oppilaiden näkökulman välinen ristiriita vaatii vielä lisätutkimuksia.

Norja

1990-luvun aikana Norjan koulutusjärjestelmää päiväkodista aina korkeamman asteen koulukseen saakka uudistettiin tavalla, jota ei ole maassa koskaan ennen koettu. Vuodesta 1987 Norjassa on seurattu kansallista koulutuspolitiikkaa, joka on kuvattu Mønsterplanen 87 -suunnitelmassa. Se on joustava opetussuunnitelma, joka antaa opettajille tietyn liikkumavaran. Tämän yleisohjeen mukaisesti Norjan pohjoisin osa, Ruija julistettiin koulutukselliseksi erityisalueeksi. Tarkoituksena oli motivoida nuoria hankkimaan kunnollinen koulutus ja sitä kautta tukea alueen taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista kehitystä. 1990-luvun koulutus uudistukset (Reform 97) lopettivat Ruijan alueellisen projektin. Uudistuksissa luotiin perusopetusta varten entistä yksityiskohtaisempi kansallinen opetussuunnitelma.

Vuonna 1990 Norjan opetusministeriö korvasi vaaleilla valitut yleiset opetuslautakunnat ja -komiteat eri opetusalojen "ad hoc -komiteoilla". Ministeri kirjoitti itse opetussuunnitelman yleisen osan, ja käyttöön otettiin uusi strategia, jossa koulutuspolitiikan määräys- ja valvontavalta tuli tärkeämmäksi kuin koskaan ennen. Norjan koulutuspolitiikka muuttui eri näkökannoille avoimesta korporatiivisesta ja demokraattisesta prosessista autoritaariseksi prosessiksi, jossa valtio pyrki ylläpitämään valta-asemansa (10).

Miksi koulutusjärjestelmä uudistettiin? Uudistuksen perustana olevia asiakirjoja analysoimalla voi päätyä siihen johtopäätökseen, että opetussuunnitelma on laadittu lähinnä taloudellisin perustein, jotka on naamioitu pedagogiaksi (10). Poliitiikan laatijat painottavat yhteiskunnan makrotason tarpeita ja etuja, erityisesti talouskasvuun ja teknologiseen kehitykseen liittyviä. Paikalliset erot on marginalisoitu. Koulutusjärjestelmän tarkoitus on nyt tuottaa inhimillistä pääomaa ja työvoimaa kansainvälisen taloudellisen kilpailukyvyyn tarpeisiin. Tämä ulottuvuus on tärkeä, mutta siihen sisältyy myös ongelmia ainakin, jos samalla koulutuksen henkilökohtaisia näkökulmia pidetään epäolennaisina. Makro- ja mikrotason välistä jännitettä ei pyritä purkamaan. Ei ole keskustelua koulujen roolista oppilaiden identiteetin muovaajina, eikä miten oppilaiden itsetuntoa voisi parantaa tai heidän persoonaansa kehittää.

Norjan uudistuksen taloudellisen painotuksen voi liittää globaaliin trendiin integroida koulutus entistä tehokkaammin muuhun sosiaali- ja talouspolitiikkaan (11). Tämä trendi on selvästi nähtävissä

1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla (12), ja se on dokumentoitu OECD-maissa, joissa koulutusta pidetään usein muutoksen ja uudistuksen välineenä (13). Euroopan unionin koulutuspolitiikasta tehty tutkimus osoittaa, että koulutusta ajatellaan ensisijaisesti kilpailukyvyyn ja talouskasvun tuottamisen välineenä, ja että koulutuksen roolia tasapainoisen persoonallisuuden kehittäjänä ei huomioida käytännöllisesti katsoen lainkaan (14).

Silmiinpistävin ero Reform 97:n ja Mønsterplanen 87:n välillä on, että jälkimmäinen salli opettajien suunnitella opetuksensa itse kolmevuotisten aikakehysten sisällä ja antoi heille mahdollisuuden itse päättää, mihin aiheisiin keskittyä. Nykyinen opetussuunnitelma määrittää tarkasti vuosi vuodelta, mitä on opetettava. Lisäksi aiempi suunnitelma salli peruskoulun yläasteen oppilaiden valita ainakin joitakin aineita omien taipumustensa ja halujensa mukaan. Nykyään tätä mahdollisuutta on selvästi rajoitettu.

Missä määrin Reform 97 on sitten vaikuttanut käytännön opetukseen luokahuoneissa? Opettajien ja oppilaiden kokemuksia käsittelevässä tutkimuksessa (15) 78 oppilasta kuudesta eri peruskoulun yläasteen koulusta Etelä- ja Pohjois-Norjan maaseudulta ja kaupungeista raportoivat (16) eriasteista tyytymättömyyttä. Kouluaineiden koettiin olevan liian ”teoreettisesti suuntautuneita”, ja oppilaat valittivat omien vaikutusmahdollisuuksiensa puutetta. Oppilaat sanoivat olevansa kyllästyneitä kouluun. Jopa jotkut lahjakkaimmista tytöistä sanoivat, etteivät he tiedä miten pysyä vaatimusten tasalla. Kaikki oppilaat toivoivat, että heillä olisi mahdollisuus vaikuttaa siihen, mitä ja miten he opiskelevat. Kuten eräs tyttö sanoi: ”Me tarvitsemme enemmän vapautta koulussa, sehän on juuri ennen kuin meidät laitetaan käsirautoihin.” (17). Oppilaiden sanottiin haluavan tiiviimpiä yhteyksiä koulun ja paikallisen yhteisön sekä koulun ja työelämän välillä. Opettajien kokemukset ovat samansuuntaisia kuin heidän oppilaidensakin. Opettajat esimerkiksi kokevat, että heidän on vuosi vuodelta opetettava aineestaan juuri tietyt asiat, vaikka he tietävät, etteivät heidän oppilaansa pidä tunteja mitenkään tärkeinä.

Jos Reform 97:ää arvioidaan eriytetyn opetuksen näkökulmasta, sen voidaan katsoa epäonnistuneen (18). Tämä on vakavaa arvostelua. Jos koulut eivät voi kehittää tasapainoisia oppilaita eikä ylhäältä alas-toimintamalli anna opettajille tarpeeksi mahdollisuuksia käyttää ammattitaitoaan luokassa, opetuksen arki ajautuu yhä kauemmas luokahuoneen arjesta ja siitä, mitä opettajat itse pitävät oikeana tapana opettaa.

Kanada

Pohjois-Kanadassa opetussuunnitelman kehitystä ohjaava päälinja on Western and Northern Canadian Protocol (Länsi- ja Pohjois-Kanadan suunnitelma) (19). Siinä sovittuja standardeja sovelletaan niin pakollisiin kuin valinnaisiinkin aineisiin. Opetushallinto on täysin territorioiden ja provinssien hallitusten vastuulla (20). Territorioissa opetushallintoa johtaa vaaleilla valittu ministeri, ja Kanadan kolmetoista opetusministeriä valvovat ja säätelevät kukin koulutusta omalla alueellaan. Kanadan universaliteetti mahdollistaa oppilaiden siirtymisen tarvittaessa alueelta toiselle (21).

Koulujen hallinnollisesta johtamisesta vastaavat rehtorit, ja maantieteellisesti toisiaan lähellä olevien koulujen ryhmiä valvovat tarkastajat. Koululautakunnat, kouluvaltuutetut ja opetusministerit valitaan vaaleilla. Opetusministeriöt ovat suuria byrokraattisia laitoksia, jotka on järjestetty tiukan hierarkkisesti. Kanada eroaa muista Arktisen neuvoston jäsenmaista siinä, että maassa ei ole kansallista opetusministeriä. Voidaan kuitenkin väittää, että asukasluvun mukaan määräytyvien tukimaksujen kautta liittovaltion hallituksella on tarvittaessa paljonkin vaikutusvaltaa provinssien ja territorioiden opetusministereihin.

Vanhempainneuvostot ovat uudenlainen elin Pohjois-Kanadassa. Näitä neuvostoja käytetään kouluissa, joissa olosuhteet kannustavat lisäämään yhteisön ja koulujen henkilökunnan kanssakäymistä. Vanhempien, erityisesti alkuperäiskansoihin kuuluvien vanhempien, osallistuminen on kasvava liike, jonka tavoitteena on lisätä alkupe- räiskansoihin kuuluvien oppilaiden osallistumista opetukseen ja kehittää koulujen opetusta Pohjois-Kanadassa, jossa monissa yhteisöissä suurin osa oppilaista on alkuperäiskansojen jäseniä (22-23).

Pohjois-Kanadassa kielellisten ja paikallisten eroavaisuuksien huomioon ottaminen ja vakio- muotoisen opetussuunnitelman aikaansaamat jännitteet ovat nouseva trendi. Yksi osoitus tästä trendistä on oppilaskeskeisten luokkien kehittyminen ja maasto-opetuksen ottaminen uudelleen käyttöön (jälkimmäistä käsitellään tarkemmin seuraavassa osassa).

Kullakin pohjoisella territoriolla on oma koulutusjärjestelmänsä. Hallituksista nuorimman, Nunavutin koulutusjärjestelmä on vielä muotoutumassa, kun taas pohjoisista hallituksista vanhimmassa, Yukonin hallinnossa, koulutusjärjestelmä on hyvin edistynyt ja kehittyy edelleen kohti alkupe- räiskansojen yhä suurempaa itsehallintoa. Vaikka koulutusolot kulttuurieroista johtuen vaihtelevat suuresti eri puolilla Pohjois-Kanadaa, joitakin yhteisiä piirteitä on havaittavissa. Opettajat on usein

houkuteltu etelän yliopistoista. Kolme pohjoista aluekorkeakoulua on viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajan investoinut huomattavia resursseja pohjoisten opettajien kouluttamiseen. Monissa syrjäisissä yhteisöissä ensimmäinen opetuskieli ei ole englanti. Kuitenkin Kanadan virallisen kaksikielisyyspolitiikan mukaisesti ranskankielen opetusta tarjotaan kaikkialla pohjoisella alueella, erityisesti kaupunkikeskuksissa. Pohjoisten alueiden kulttuurisia, kielellisiä ja taloudellisia eroja heijastamaan on kehitetty erityisiä opetusohjelmia. Opettajien ja koulujen mahdollisuus tarjota laadukasta opetusta voi joskus olla rajallinen syrjäisen sijainnin tai rahoitusongelmien takia. Tasapainottavana tekijänä syrjäseutujen opettajat voivat usein hyödyntää pohjoisia kulttuureja ja kieliä sekä ympäröivää luontoa tavalla, johon kaupunkien tai eteläisten seutujen opettajilla ei ole mahdollisuutta. Verkko-opetuksen välityksellä pienten tai syrjäisten yhteisöjen oppilaat voivat saada opetusta, jota muuten olisi vaikeaa tarjota esimerkiksi pienten luokkakokojen, oppilaiden eri-ikäisyyden tai oppimiskykyjen ja -kokemusten eritasoisuuden takia.

Teeman yhteenveto

Nämä neljä valtakunnallisiin ja territorioden tai provinssien laajuisiin muodollisiin koulutusjärjestelmiin keskittyvää maakohtaista tapausta osoittavat erilaisia kokemuksia. Yhteenvetona voisi sanoa, että jotkin Arktisen alueen valtiot tuntuvat seuraavan kansainvälistä trendiä ja lisäävät keskusjohtoisuutta, kun taas joissakin muissa alueen valtioissa on enenevässä määrin tunnustettu tarve siirtää koulutuksen valvontaa enemmän paikalliselle tasolle. Olemme tietoisia siitä, että muista Arktisen neuvoston jäsenvaltioista saatavat lisätiedot toisivat keskusteluun lisäaineistoa. Arktisen alueen koulutusta koskevan kokonaisselvityksen tulisi kattaa myös paikallis- ja keskushallinnon väliset jännitteet eri puolilla aluetta sekä sen vaikutukset pohjoisten alueiden koulutuksen suuntaan ja laatuun.

Alkuperäiskansojen oma koulutus

Alkuperäiskansojen perinteinen koulutus on ollut olemassa jo ennen kuin Arktisella alueella oli mitään yhteyksiä ulkopuolisten ihmisten kanssa ja se on säilynyt osana alkuperäiskansojen kulttuuria, sekatalousjärjestelmissä ja perinteisissä järjestelmissä kuten ruokajärjestelmissä (24). Keskustelussa paikallisen hallinnon asemasta on syytä ottaa

huomioon myös se, kuinka hyvin alkuperäiskansojen näkökulma on edustettuna pohjoisessa koulutuksessa, yhtä lailla opetussuunnitelmien lähtökohtana kuin osana yleistä koulutuspolitiikkaakin. Tässä osassa tutkitaan joitakin koulutukseen liittyviä kehityskulkuja, joita edustavat esimerkiksi athabaska-kansan, Venäjän alkuperäiskansojen ja saamelaiden keskuudesta.

Athabaska

Pohjoiset athabaska-kansat käyvät koulua Alaskassa, Yukonissa ja Kanadan Luoteisterritorioissa (25). Kouluja voi luonnehtia sen perusteella, mikä on niiden opetuksen kulttuurinen sisältö ja opetuskieli. Aiemmin suurin osa oppilaista osallistui yleisille oppitunneille yhdessä kanadalaisten ja amerikkalaisten oppilaiden kanssa, ja opetuskieli oli englanti. Näiden koulujen välinpitämättömyyden, marginalisoinnin ja assimilaation täyttämä historia on siirtomaa-ajan opetuksen peruja. Nämä historialliset tekijät on otettu tämän tapauksen kuvauksessa huomioon, mutta seikkoihin, jotka piilaavat koulutuksen mainetta athabaskojen parissa, ei paneuduta sen tarkemmin. Jotta seuraava tapaus saataisiin lauseyhteyteensä on syytä syventyä tarkemmin athabaska-kansan tilanteeseen Kanadassa, erityisesti Denendehissä (Luoteisterritorioissa).

Pohjois-Kanadassa kouluja on yhteisöissä, joiden koko vaihtelee 200 asukkaasta 16 000 asukkaaseen. Pienemmissä yhteisöissä koululuokkia usein yhdistetään rajallisten resurssien tehokkaamman käytön vuoksi. Esimerkiksi opettaja Tsiigehtchicissä (Denendeh - Luoteisterritoriot) saattaa opettaa matematiikkaa 25 gwich'in-oppilaan yhdistetyssä luokassa, jossa on samanaikaisesti viides-, kuudes- ja seitsemäsluokkalaista oppilaita (iältään 10-13 vuotta). He voivat oppia matematiikan perusteet englanniksi, aivan kuin monet muutkin oppilaat omissa luokissaan eri puolilla pohjoisia alueita. Monille oppilaille englanti ei kuitenkaan ole äidinkieli. Nämä oppilaat viettävät koko päivän luokassa yhdessä perheen, ystävien ja koko yhteisön lasten kanssa. Johonkin aikaan päivästä heillä on tietokoneopetusta (modeemiyhteyden kautta, kunnes Mackenziejoen laaksoon saadaan laajakaistayhteys).

Pienemmissä eristyneissä keskuksissa oppilaille annetaan paikallista opetusta ensimmäiseltä yhdeksännelle luokalle. Jotkut jatkavat opintojaan lukiossa jossakin suuressa kaupunkikeskuksessa, kuten Inuvikissa. Yhä useampi oppilas valmistuu lukiotasoisesta koulusta (12. luokka). Keskeyttäneiden osuus on alkuperäiskansoihin kuuluvien oppilaiden keskuudessa keskimäärin suurempi kuin muilla pohjoisten alueiden oppilailta tai ete-

lässä. Yhä useampi aikuisopiskelija palaa koulun penkille saadakseen lukion päästötodistuksen, joko jouduttuaan yksinhuoltajaksi tai oltuaan aikansa työmarkkinoilla. Yhteisöissä, joihin on tieyhteys, lukioissa on usein oppilaita monista ympäröivistä yhteisöistä.

Koulutusta voi ajatella paikallisen kapasiteetin kannalta (24). Alkuperäisväestön yhdyskunnilla saattaa olla kouluja kohtaan aivan erilaisia odotuksia kuin kouluhallinnolla tai opettajilla, mikä saattaa vähentää paikallista kapasiteettia. On ensiarvoisen tärkeää, että koulujen opetustavoitteet heijastavat yhteisön tavoitteita. Koulujen tehtävänä on antaa oppilailleen valmiudet ”elää hyvä elämä”. Muodollisen kouluopetuksen rinnalla on edelleen voimissaan perinteinen opetusmenetelmä, joka välittää alkuperäisväestön kulttuurisia ja hengellisiä arvoja. Perinteiset opetusmenetelmät, tai ainakin niiden perimmäiset arvot, ovat yhä suuremmassa roolissa Pohjois-Kanadan kouluopetuksessa. Esimerkiksi inuiittiooppilaat voivat opetella biologiaa valmistamalla hylkeen ja syömällä sen opetuksen yhteydessä. Oppilaskeskeiset opetusparadigmat ovat tässä elintärkeitä. Henkilökohtainen ja sosiaalinen identiteetti vaihtelee kuitenkin huomattavasti ja on oltava valmiita tekemään muutoksia, jotta monille pohjoisille alkuperäiskansoille ominainen sosiaalinen koheesio vahvistuisi. Vieläkin tärkeämpää on se, ettei oppilaiden kieltä ja kulttuuria enää pakoteta sopimaan englannin kielen muottiin.

Alkuperäiskansojen perinteinen opetus tapahtuu pääosin muualla kuin luokassa. Luokkahuoneiden sijaan alkuperäiskansat opettavat lapsiaan enimmäkseen omalla kielellään, perheiden ja yhteisöjen osana, omien kulttuuristen toimintamallien mukaisesti ja alati muuttuvien vaikutteiden alaisina. Tavallisesti ajatellaan, että lapsen kasvataminen on koko yhteisön tehtävä. Nyt kun tarjolla on kouluja ja satelliittikanavia, kysymys kuuluu, miten kulttuuristen arvojen välittäminen nykyään onnistuu. Mitä tarkkaan ottaen tulee olemaan seuraavan sukupolven kulttuuri?

Kanadan alkuperäiskansoille koulut ovat olleet pääasiassa assimilaation ja kulttuurista vieroittamisen välineitä. Kuten *Luvussa 3. Yhteisöt ja kulttuurit: muutos ja peräänantamattomuus* kerrottiin, koulutusta on joskus käytetty alkuperäiskansojen kulttuurin hävittämiseen. Siitä huolimatta alkuperäiskansojen opetusmenetelmien ydin, suullisen tradition kokemusperäinen oppiminen, on suureksi osaksi voimissaan. Pohjoisessa opetuksessa pyritään maksimoimaan paikallinen inhimillinen potentiaali käyttämällä paikallisesti kehitettyä opetusta. Jatkossa on tärkeää analysoida, miten onnistumme tasapainottamaan keskenään tarpeen tuoda muualta opetuksellisia välineitä (koulutettuja

ihmisiä ja opetussuunnitelmia) ja tarpeen luoda opetusta, joka heijastelee pohjoisen asukkaiden tarpeita.

Tässä suhteessa tärkeä suuntaus on alkuperäiskansojen omien opetussuunnitelmien kehittäminen koulujärjestelmän sisällä. Peruskouluissa on ryhdytty tarjoamaan alkuperäiskansoihin kuuluville oppilaille opetusta, joka vahvistaa heidän oman kulttuurinsa tuntemusta. Esimerkiksi Luoteisterritorioiden inuiittiyhteisöillä on käytössään kulttuuripohjainen opetussuunnitelma Inuuqatigiit (26). Vastaavasti dene-yhteisöissä opetusta täydentää Dene Kede -opetusohjelma, jota ovat kehittäneet opettajat ja dene-kansan vanhimmat kaikilta viideltä dene-kansan alueelta. Vaikka Dene Kede on tarkoitettu kaikille oppilaille yhdeksäsluokkalaisiin asti, se edustaa tässä kulttuurikohtaisia opetusohjelmia, erityisesti niiden merkitystä alkuperäiskansoihin kuuluville oppilaille. Dene Kedellä on myös huomattava arvo kulttuurienvälisessä kasvatustyössä, mutta asian sitä puolta ei käsitellä tässä yhteydessä sen tarkemmin.

Tarkoitus on, että opettajat käyttävät Dene Kede -opetusohjelmaa apuna laatiessaan yhteisökeskeistä opetusmateriaalia. Kunkin opettajan on itse tulkittava yhteisön opetukseen kohdistamat odotukset ja luotava sen pohjalta elävää opetusta paikallista kieltä, paikallisia materiaaleja ja paikallisia ihmisiä hyödyntäen. Se, missä määrin tätä opetusohjelmaa koulussa käytetään, vaihtelee yhteisön halujen ja tarpeiden mukaan. Joissakin kouluissa sitä saatetaan käyttää dene-perustaisena lähtökohtana, jonka ympärille kaikkien muiden aineiden opetus nivotaan, toisissa kouluissa sitä opetetaan vain vieraana kielenä tai valinnaisena aineena. Lukiossa (luokilla 10-12) tämä opetuskokonaisuus on alkuperäiskansoihin kuuluville oppilaille valinnainen Albertan provinssin oman opetuskokonaisuuden kanssa. Ainoa poikkeus on suppeahko Northern Studies -kurssi). Kumpikaan opetuskokonaisuuksista ei ole pakollinen kanadalaisille oppilaille muualla kuin dene-kouluissa, mutta opetuskokonaisuus on silti tarkoitettu kaikille oppilaille.

Kulttuuriperustaisia aineita opettaa usein opetusavustaja, joka kuuluu paikalliseen yhteisöön. Yhä useammin he ovat henkilöitä, jotka ovat suorittaneet tutkinnon joko jossakin pohjoisen korkeakoulussa tai etelän opettajankoulutuslaitoksissa. Kursseja opettavilla opettajilla on joskus vaikeuksia yhdistettyjen luokkien kanssa. Luokissa saattaa olla oppilaita, joiden oman kielen taitotaso on hyvin erilainen, tai jotka puhuvat eri kieliä äidinkielenään. Opettajilla on yhteisöissään usein myös hallinnollisia tehtäviä ja muita koulutukseen liittyviä velvollisuuksia.

Viime aikoina on ollut havaittavissa pyrkimyksiä kehittää erityisiä pohjoisten alueiden opintokokonaisuuksia, esimerkiksi Yellowknifin kaltaisissa pohjoisissa keskuksissa ja joissakin eteläisissä kouluissa, erityisesti yliopistoissa. Tarvitaan kuitenkin vielä paljon työtä, että saataisiin kokonainen sukupolvi kanadalaisia tietoiseksi alkuperäiskansojen kulttuureista ja kielistä (27). Pohjoisten alueiden opintokokonaisuuksien kehittäminen saattaa sitoa suuren osan ajasta ja resursseista, joita tarvittaisiin pohjoisen jatko-opetuksen kehittämiseen. Yliopistolaitoksen kehittämistä Kanadan pohjoisilla alueilla tulee jatkossakin haittaamaan alueelle ominaiset pienet ja keskenään hyvin erilaiset populaatiot sekä koulutuksen korkeat kustannukset.

Suurena haasteena Pohjois-Kanadassa on ollut opettajien saatavuus. Erityinen pula on ollut opettajista, jotka tuntevat paikallisen kulttuurin ja kielin. Suurin osa opettajista tulee pohjoiseen ilman mitään alkuperäiskansoja koskevaa koulutusta ja tuntee paikallista historiaa ja ekologiaa vain pintapuolisesti. Se ei tarkoita, että he olisivat huonoja opettajia. Monet heistä ovat nuoria ja innokkaita, toiset taas kokeneita opettajia, jotka asuvat yhteisössä vuosia ja nousevat usein merkittävään asemaan yhteisössä. Liian usein opettajat kuitenkin poistuvat yhteisöstä sopimuksensa umpeuduttua, ja heidän mukanaan yhteisöstä poistuu niin institutionaalista muistia kuin kokeneen opettajan opetuskapasiteettiakin. Usein opettajat tulevat kouluun ilman erityistä koulutusta, ja ainoana opetuskielenä on englanti. Intuitiivisesti tiedämme, että jos opetuskieli on jokin muu kuin oppilaiden oma kieli, alkuperäisväestön kielet ovat vaarassa. Tämä on erityisen tärkeää oppilaiden edetessä ylemmille luokka-asteille (28). Kanadassa ei ole mitään virallista keskitettyä alkuperäiskansojen kieliä koskevaa politiikkaa. Nämä asiat on jätetty alue- ja paikallishallinnon vastuulle, ja heillä ei useinkaan ole asian vaatimia resursseja. Alkuperäiskansojen kieliä opettavat yleensä paikallisten yhteisöjen

jäsenet, joista monilla nykyään on korkeakoulutai yliopistotutkinto tai jopa opettajan pätevyys. Nunavutin hallitus on määrännyt inuiiteille virka-kiintiön, mikä saattaa vähentää Kanadan eteläisistä osista muuttavien opettajien tarvetta.

Alkuperäiskansojen koulut Venäjällä

Venäjällä alkuperäiskansoille tarkoitettut koulut palvelivat vuosikautia yhtenäiskoulujen ihanteita, ja monet sukupolvet kasvatettiin eristettyinä omista perinteistään. Useimmat alkuperäiskansojen kielistä poistuivat käytössä jokapäiväisessä sosiaalisessa elämässä. Vuonna 1992 Venäjän opetusministeriön oli myönnettävä, ettei Venäjällä ollut yhtään alkuperäiskansoille tarkoitettua koulua, vain fragmentteja (29). Kuitenkin *perestroikan* aloittamat prosessit suosivat alkuperäiskansojen kieliä. Opetettavien kielten määrä nousi lukuvuoden 1990-1991 66:sta 83:een lukuvuonna 1992-1993. Opettajat alkoivat etsiä uutta opetussisältöä, joka sisältäisi alkuperäiskansojen kulttuurisia elementtejä. Venäjän viranomaiset alkoivat siirtyä yleisestä yhtenäiskoulutusjärjestelmästä uuteen alkuperäiskansojen omiin kouluihin perustuvaan järjestelmään, jossa opetuskielenä on alkuperäiskansan äidinkieli. Vuoden 1990 jälkeen tämä kehitys on ilmennyt samanaikaisesti sekä ylhäältä ohjattuna tietoisena politiikkana että paikallisen väestön keskuudesta tulleina aloitteina.

Alkuperäiskansoille tarkoitetuilla kouluilla on kolme tärkeää tavoitetta: Ensinnäkin alkuperäiskansojen kulttuurin ja identiteetin edistäminen uusien sukupolvien keskuudessa, kun jokaisella lapsella oli oikeus opetukseen omalla äidinkiellään ja oman kulttuurinsa mukaisesti. Toinen tärkeä tavoite on suvaitsevaisuus muita kulttuureja kohtaan. Kolmantena tavoitteena on, että näiden

Venäjän alkuperäiskansojen kielet

1980-luvun puolivälissä tyypillisessä venäläisessä koululuokassa 19 % oppilaista kuului alkuperäiskansoihin ja opetuskielenä oli venäjä. Alkuperäiskansoihin kuuluneista oppilaista, joita oli siis 19 % oppilaiden kokonaismäärästä, 10 % kävi tavallisia venäläisiä kouluja ja 9 % opiskeli alkuperäiskansoille tarkoitetuissa kouluissa. Venäjällä opetettiin neljäkymmentäneljää kieltä, mutta kansallisuuksia oli 120. Yliopistoissa oli mahdollisuus opiskella kahtakymmentäkuutta kieltä. Yhtätoista kieltä käytettiin ensimmäisen kolmen kouluvuoden aikana. Neljä etnistä ryhmää pystyi käyttämään omaa kieltään kaikilla koululuokilla.

koulujen pitää vastata nykyisen kehityksen tarpeita ja vaatimuksia sekä nykyaikaisia opetusstandardeja.

Lukuvuonna 1991-92 esiteltiin uusi opetusohjelma alkuperäiskansoille tarkoitettuja kouluja varten. Oppiaineet jakautuivat liittovaltion laajuisiin kursseihin (esimerkiksi matematiikka, atk, fysiikka, tähtitiede tai kemia), alueellisia painotuksia sisältäviin aineisiin (esimerkiksi oman alueen opintokokonaisuudet, biologia, maantieto, historia, yhteiskuntaoppi, markkinatalous, kielet, taide, musiikki sekä Venäjän ja maailman kulttuuri) sekä paikallisiin aineisiin (esimerkiksi oman kansan kulttuuri, liikunta ja työhönohjaus). Alueellisten ja paikallisten aineiden tuntimäärät vaihtelivat analysoitavan aihepiirin ja luokkatason mukaan (30).

Alkuperäiskansojen kulttuuria koskevat opetusohjelmat ja opetusmateriaalit oli tarkoitettu sekä venäläisiin kouluihin että alkuperäiskansojen kouluihin. Sen lisäksi kehitettiin alueellisia ja paikallisia painotuksia kaikkien oppiaineiden opetusohjelmiin ja oppikirjoihin. Tällaisia olivat esimerkiksi sahankieliset maantieteellisten ja biologisten termien sanastot.

Alkuperäiskansojen kieliä käytetään yhä laajemmin. Esimerkiksi vuonna 1993 36 % Jakutian esikoululaisista sai jakutiankielistä opetusta, mutta vuonna 2002 määrä oli jo 50 %. Samaan aikaan jo 86 % kaikista jakuuttioppilaista sai opetusta äidinkiellellään. Vähemmistökansojen omia kieliä opetettiin vuonna 1989 vain yhdeksässä alueen 13 koulussa. Vuosikymmentä myöhemmin kouluja oli 15 eri alueella yhteensä 31. Vuonna 2002 44 % evenien, 25 % evenkien, 70 % jakagirien ja 82 % tsuksien lapsista sai opetusta omalla äidinkiellellään. 22 yhteisössä on alettu järjestää pyhäkouluja, joissa opetetaan omaa kieltä, kulttuuria ja omia perinteitä.

Valtiollisen opetuksen ja koulutuksen järjestäminen pohjoisten pienten kansojen lapsille on hyvin haasteellinen tehtävä. Monet kansat esimerkiksi elävät paimentolaiselämää, kun nykyinen koulujärjestelmä on tarkoitettu suurehkoille paikallaan pysyville yhteisöille. Etnokulttuurisesti ja kielellisesti pohjoisten pienten kansojen aseman leimallinen piirre on usein ollut oman kielen, kulttuurin ja identiteetin häviäminen. Vaihtoehtoja on kuitenkin kehitteillä. Esimerkiksi Verhojanskissa on kehitetty uudenlainen koulujärjestelmä, joka vastaa paremmin perinteisen paimentolaiselämän tarpeita. Lukuvuosi päättyy toukokuun 1. päivänä. Sen jälkeen alkaa perinteiden ja kulttuurin opetus, josta vastaavat perheet ja yhteisöt. Kielen oppiminen on yhteisön ja sukulaisten vastuulla, ekologiaa opitaan luonnossa. Kulttuurin siirtyminen tapahtuu vuorovaikutuksessa eri ihmisten kanssa ja osallistamalla perinteisiin elinkeinoihin (esi-

merkiksi kauppaan, poronhoitoon, metsästyksen ja keräilyyn sekä kädentaitoihin). Oppiminen on erottamaton osa pohjoisten alkuperäiskansojen elämää ja elintapoja. Paimentolaiskoulut noudattavat perinteisiä kulttuurisia tapoja, opetusta elävässä elämässä ja ”ulkoilmassa”. Yksilöllinen opetusohjelma ottaa huomioon kansojen omat elintavat ja perinteisen luontaistalouden vaatimukset. Tällainen opetusmalli edistää alkuperäiskansojen omien kielten käyttöä perheen kesken ja kotikielenä sekä yhdistää vanhempia ja lapsia toisiinsa kulttuuristen siteiden kautta. Paimentolaiskouluja on kuusi: neljä evenkikoulua Anabarin, Aldanin ja Olenjokin alueilla sekä kaksi evenikoulua Kobjajskin ja Srednekolumskin alueilla.

Saamelaiset

Viime vuosina saamelaisten koulutusta koskevissa periaatteissa on ollut havaittavissa monia muutoksia, jotka ovat yhdessä johtaneet saamelaiskoulujen perustamiseen. Jos kuitenkin tarkastellaan näiden periaatteiden soveltamista käytäntöön, on havaittavissa, että saamelaisten omien opetusohjelmien kehittämisessä on suuria ongelmia.

Perusopetuksen (13-vuotinen) opetusohjelma Norjan yleisessä koululaitoksessa opiskeleville saamelaisille noudattaa suuntaviivoja, jotka säätävät kansallista koulujärjestelmää ja luovat perustan saamelaiskoulujen perustamiselle. Pääasiallisena tavoitteena on parantaa koulujen käytäntöjä alkuperäiskansoja, vähemmistöjä ja monikulttuurisuutta koskevissa asioissa. On suuri koulutuspoliittinen muutos, että saamelaisten arvot on otettu koulutuksen periaatteelliseksi lähtökohdaksi. Tämän muutoksen taustalla on Norjan ratifioima YK:n kansainvälisen työjärjestön, ILO:n päätöslauselma 169, joka takaa alkuperäiskansoille oikeuden hallita omia laitoksiaan, elämäntapaansa, taloudellista kehitystään sekä identiteettinsä, kieltänsä ja uskontonsa kehitystä (katso *Luku 6. Oikeudelliset järjestelmät*). Nämä periaatteet ovat saamelaisen opetusohjelman (SCG97) laillisena perustana.

Saamelaiskoulut ovat kunnallishallinnon vastuulla. Ohjeiden soveltaminen on pakollista vain niiden kuuden kunnan alueella, joissa saamelaisilla on lain mukaan tasavertainen asema norjalaisien kanssa. Tämän alueen ulkopuolella ohjeiden käyttäminen on vapaaehtoista. Näiden ohjeiden mukaan annettava opetusta kutsutaan ”saamelaiskouluksi” ja opetusta vastaanottavia oppilaita kutsutaan ”saamelaisoppilaitaiksi” oppilaiden etnisestä taustasta riippumatta. Opetusministeriö on vastuussa saamelaiskoulujen yleisestä kehittämisestä, ja Norjan saamelaiskäräjillä on oma rajoitettu roolinsa koulujen joidenkin oppiaineiden

kehittämisessä. Kunnallisella tasolla kouluilla on velvollisuus kehittää saamelaiseen kulttuuriin ja yhteisöihin perustuvaa oppimisympäristöä.

Aiemmin tässä luvussa mainittu Reform 97 kattaa myös saamelaiskoulut ja saamelaisen opetusohjelman (SCG97), joka ei ole kansallisen opetusohjelman lisä vaan sen itsenäinen vaihtoehto. Se määrittelee saamelaisopetuksen yleiset suunta- viivat (luokille 1-13) ja tavoitteet. Näihin kuuluvat monissa oppiaineissa saamelaisten omat opetus- suunnitelmat, erillinen lukujärjestys oppilaiden ohjausta varten, alkuperäiskansoja ja vähemmistöjä koskevia näkökulmia sekä saamelaiskoulujen käsittelyä monikulttuurisuuden näkökulmasta.

SCG97 väittää olevansa ratkaisevassa asemassa saamelaisten arvojen ja perinteiden välittämisessä uusille sukupolville (31). Opetusohjelma ilmoittaa, että paikallisella saamelaiskulttuurilla on oma asemansa kouluissa, ja että opetuksen sisällön tulee heijastaa paikallista kulttuuria. Opettaja on vastuussa siitä, että oppilaille korostetaan heidän oman kulttuurinsa merkitystä, ja että oppilailla on mahdollisuus osallistua perinteiseen kulttuuriin, ekologiaan ja talouteen.

Joidenkin aineiden SCG97:n opetussuunnitelmissa hyödynnetään saamelaista kansanperinnettä. Tälle perinteelle on luonteenomaista tiivis yhteys luonnon kanssa, ja se sopii erityisen hyvin luonnontieteiden ja luonnonsuojelun opetukseen. Kulttuurin perimmäisiä arvoja opetetaan oppilaiden kulttuurisen identiteetin säilyttämiseksi ja vahvistamiseksi. Yhteiskuntatieteissä ei käytetä termiä saamelainen kansanperinne. Sitä kuitenkin käytetään pohjana historian, maantiedon ja yhteiskuntaopin opetuksessa, perinteisistä sosiaalisista yhteisöistä aina nykypäivän ongelmien ratkaisuun.

Koulujen ja yhteiskuntien suurimmat haasteet liittyvät kulttuurien väliseen rajapintaan, jossa saa-

melainen kulttuuri on perinteisesti ollut marginaalisessa asemassa norjalaisessa koululaitoksessa (32-33). Saamelainen kansanperinne on ymmärrettävä laajassa sosiaalisessa ja ekologisessa kontekstissa, ja sitä on hyödynnettävä opetusmateriaalissa suoraan (34). Tähän asti on ollut vain vähän kokonaisvaltaisia aloitteita, joissa olisi pyritty yhdistämään filosofisia, luontoa koskevia ja hengellisiä lähtökohtia. Kouluilla on taipumus keskittyä käytännön työhön ja taitoihin (34).

Opetusohjelman toimivuuden arviointi (35) osoittaa, että koulut ja opettajat pyrkivät tekemään ohjeiden mukaisia muutoksia, mutta jotkin muutokset vaativat enemmän aikaa kuin toiset. Yksi haaste on rohkaista oppilaita itsenäiseen toimintaan (kokonaan toinen kysymys on, että onko se kulttuurisesti merkityksellistä) (36). Koulun ulkopuolella tietokoneiden ja tietotekniikan käyttö on vähäistä.

Opetus ei muutu, ennen kuin saamelaiset alkavat tuottaa lisää oppikirjoja ja muuta opetusmateriaalia (erityisesti tietotekniikkaa koskevaa) ja pystyvät kytkemään sitä koulun ulkopuoliseen yhteisöön (43-44). Opettajia on kannustettava käyttämään perinteisiä opetusmenetelmiä ja saamelaista tietoteoriaa. Tutkimuksessa on havaittu, etteivät opettajat antaneet tiettyihin kysymyksiin suoria vastauksia. Epäsuorasti kävi kuitenkin ilmi, että he ovat alkaneet ajatella saamelaisen kulttuurin ja kansallisuuden merkitystä, niiden vaikutusta opetukseen (45) sekä sen kaiken vaikutusta opetusmenetelmiin. He pyrkivät tunnistamaan käyttämiensä menetelmien yhteydet kulttuuriseen taustaan ja ympäristöön. He vertaavat käytäntöjä teorioihin (46) ja huomaavat yhtymäkohtia perinteisiin lastenkasvatusmenetelmiin (36).

Saamen kieli kouluissa

Saamenkielinen opetus on otettu mukaan viralliseen opetussuunnitelmaan vuonna 1967. Sen jälkeen koulujen määräykset ovat laajentuneet ja tuntimäärät lisääntyneet siinä määrin, että saamelaisilla on nykyään oikeus saamenkieliseen opetukseen asuinpaikasta riippumatta. SCG97 velvoittaa koulut tekemään saamen kielestä pysyvän oppiaineen. On myös kaksikielinen opetusohjelma (37), jonka tavoitteena on tehdä oppilaista käytännössä kaksikielisiä. Saamelaisesta opetusohjelmasta tehdyssä arvioissa (33) ohjelman piirissä olevien yhteisöjen asukkaista 64 % oli saamenkielisiä (38). 66 % oppilaista sai opetusta *saamen kielessä*, mutta vain 35 % sai *saamenkielistä* opetusta (39). 47 % opettajista puhui saamea. Saamen kieltä koskevien yleisten tilastotietojen puute haittaa kuitenkin arviointia opetusuudistus vaatii runsaasti lisää tukea saavuttaakseen hyväksyttävän tason (40-42)., erityisesti mitä tulee saamenkielisen opetuksen osuuteen opetuksesta. Saamen kielen.

Teeman yhteenveto

Opetus virallisessa koululaitoksessa, joka aikoinaan on ollut lähinnä kolonialistisen sarron väline, on nykyään paikoiteleen muuntumassa alkuperäiskansojen kulttuurien ja kielten hyväksymisen ja edistämisen suuntaan. Tähän kehitykseen kuuluu alkuperäiskansojen omien opetusohjelmien kehittäminen, jossa joskus käytetään apuna alkuperäiskansojen omaa kansanperinnettä. Tässä osassa on käsitelty esimerkkeinä tapauksia Venäjältä, saamelaisilta ja athabaskoilta, mutta inuiitteja, gwich'ineja ja aleutteja koskevat tapaukset puuttuvat. Tarvitaan vielä paljon tutkimusta alkuperäiskansojen opetuksesta eri maissa sekä sen mahdollisuuksista ja esteistä.

Korkeampi koulutus

Oppilaitoskapasiteetti sekä oppilaiden mahdollisuus saada korkeamman tason opetusta vaihtelee suuresti eri puolilla Arktista aluetta. Tässä osassa käsitellään tätä monimuotoisuutta muutamien esimerkkien valossa. Lopuksi käsitellään yliopistojen sirkumpolaarisen yhteistyön kehittyvää suuntausta.

Pohjois-Amerikka

Pohjois-Amerikassa Fairbanksissa ja Anchorageissa toimii Alaskan yliopisto, jolla on lisäksi kaupunkikampuksia myös pienemmissä yhteisöissä. Pohjois-Kanadassa ei ole yliopistoja, mutta siellä toimii aluekorkeakouluja (college) ja tutkimuslaitoksia (Yukonissa, Luoteisterritorioissa ja Nunavutissa). Ne sijaitsevat pohjoisen kaupungeissa, mutta pitävät yllä myös alueellisia opetuskeskuksia pienemmissä yhteisöissä ja haja-asutusalueilla. Alueellisilla kampuksilla on tarjolla vain rajattu valikoima kursseja, opetusohjelmia ja tutkintoja. Pohjois-Kanadan opiskelijat eivät voi suorittaa humanistisia tai luonnontieteiden perustutkintoja ilman että muuttavat muualle tai suorittavat pohjoisten aluekorkeakoulujen eteläisistä yliopistoista ostamia kursseja, joissa opettajina toimivat tilapäiset luennoitsijat, joilla ei tavallisesti ole tohtorintutkintoa (47).

Monet pohjoisen asukkaat, erityisesti syrjäseuduilla, ovat etäopetuksen varassa. Esimerkiksi Alaskan yliopisto (Fairbanksissa) palvelee Alaskan kaikkia osia alueellisten kampusten ja etäopetuksen avulla käyttämällä video-oppitunteja, puhelinyhteyksiä ja web-pohjaista opetusta. Yliopiston johtokunta määrää opetusohjelman. Myös Pohjois-Kanadassa oppilaitos määrää opetusohjelman ja

toimittaa sen alueellisille kampuksille sekä keski-suurissa ja suurissa yhteisöissä oleviin etäopetus-tiloihin. Esimerkiksi Luoteisterritorioissa Aurora Collegella on Albertassa toimivan Athabaskan yliopiston ja muiden etelän yliopistojen kanssa sopimuksia tiettyjen kurssien opettamisesta collegen kaikilla kolmella pääkampuksella (Fort Smithissä, Yellowknifessa ja Inuvikissa). Opiskelijat voivat olla yhteydessä puhelimitse tai käyttää web-opetusmateriaalia collegen kautta.

Lisääntyvät mahdollisuudet saada college- ja yliopistotasosta koulutusta satelliittikampusten, kirjeenvaihdon, puhelinoppituntien ja webin kautta (erityisesti jos tarjolla on laajakaistayhteys) eivät kuitenkaan ole pääasiallinen tapa hankkia korkeakoulututkinto. Suurin osa opiskelijoista matkaa edelleen elokuun lopulla etelään hankkimaan jatkokoulutusta. Eteläiset yliopistot tarjoavat opiskelijoille mahdollisuuden alempaan korkeakoulututkintoon luonnontieteissä tai humanistisissa aineissa, vastaavasti aluekorkakoulu tarjoavat paljon laajemmän ainevalikoiman.

Pohjoismaat

Joissakin Pohjoismaissa yliopistoja on käytetty alueellisen kehityksen välineenä. Islannin, Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosissa yliopistolaitos on tarjonnut helposti saatavilla olevaa koulutusta ja laadukasta tutkimusta 1970-luvun alkupuolelta lähtien. Yliopistoista on tullut aluepolitiikan ilmentymiä, jotka tarvitsevat tuekseen erilaista infrastruktuuria hyvistä tietoliikenneyhteyksistä, opetussairaaloista, erikoistuneista tutkimuslaitoksista ja kirjastoista opiskelija-asuntoloihin ja muihin palvelutoimintoihin. Monet valtiot ovat investoineet yleisen koulutustason nostamiseen. Tämän kehityksen ensimmäinen merkki oli Tromssan yliopiston perustaminen, jota seurasivat vastaavat toimet Ruotsissa ja Suomessa.

Tromssan yliopisto perustettiin vuonna 1968 suurkäräjien määräyksellä ja sen viralliset avajaiset olivat vuonna 1972. Siihen asti Pohjois-Norjan asukkaiden oli ollut pakko muuttaa etelään, jos he halusivat saada korkeampaa koulutusta. Tämän seurauksena Pohjois-Norjassa oli suhteellisesti vähemmän korkeasti koulutettuja ihmisiä kuin maan muissa osissa. Päätökseen perustaa yliopisto Pohjois-Norjaan oli kolme pääsyytä: huoli sosioekonomisen kehityksen alueellisesta epätasapainosta; usko siihen, että paras tapa korjata alueella koettu pula koulutetusta työvoimasta oli kouluttaa paikallisia nuoria (jotka todennäköisemmin pysyvät alueella myös valmistumisen jälkeen); ja halu tukea alueella tärkeiksi koettua tutkimusta sekä teknisiä ja kulttuuripalveluja (48). Tromssan yliopiston on

sanottu olevan ”osoitus hallituksen politiikasta, joka pyrkii edistämään pohjoisten alueiden taloudellista, yhteiskunnallista ja kulttuurista kehitystä sekä toivottavasti tehokas väline näiden pyrkimysten toteuttamisessa” (49). Samanaikaisesti Norjan hallitus yhdisti koulutuksen yhteiskunnalliseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen kehitykseen.

Vuonna 1966 Ruotsin hallitus päätti perustaa Luulajaan akateemisen tason tekniikan opetusta tarjoavan oppilaitoksen, ja Luulajan teknillinen korkeakoulu aloitti toimintansa vuonna 1972. Syssäyksen oppilaitoksen perustamiselle antoi koulutetun työvoiman tarve alueen kaivos-, teräs- ja voimalaitosteollisuudessa. Pohjoisten alueiden huonot koulutusmahdollisuudet olivat yksi suurimmista syistä Norrbottenin hitaan kehityksen taustalla (50). Erityisesti ammatillisen, teknisen ja kaupallisen koulutuksen puute oli ongelma.

Korkeamman koulutuksen vaikutukset ovat olleet näkyvissä alueella monin tavoin. Perustutkinto-opintojen aloittajien määrä Ruotsissa yleensä, ja Pohjois-Ruotsissa erityisesti, kasvoi jatkuvasti lukuvuoden 2002/2003 aikana (57). Uusien opiskelijoiden määrän kasvu tarkoittaa, että Ruotsi on saavuttamassa asettamaansa tavoitetta, jonka mukaan kustakin ikäluokasta, myös pohjoisen asukkaista, puolet aloittaa opiskelun jossakin korkeakoulussa. Eniten hakijoita on yhteiskuntatieteisiin mukaan lukien talous- ja oikeustieteet. Yhdessä terveydenhoidon, lääketieteen ja sosiaalialan kanssa ne houkuttelevat yli puolta hakijoista. Kolmanneksi suosituimmat alat ovat tekniikka ja opettajankoulutus. Opettajankoulutuslaitos perustettiin Luulajaan jo vuonna 1907.

Innokkaimmin korkean asteen koulutusta hankkivat naiset, joiden osuus opiskelijoista on 60 %. Yliopiston sijoittaminen Luulajaan on laajentanut opiskelemaan hakevien sosiaalista taustaa. Myös korkeakoulujen tarjoamat elinikäisen oppimisen ohjelmat ovat olleet alueella tärkeitä. Etäopetus on

ollut tärkeää haja-asutusalueilla asuville ihmisille. Etäopiskelijoiden määrä onkin ollut nopeassa kasvussa, mikä on parantanut ihmisten mahdollisuuksia pysyä alueella ja vaikuttanut alueen kehittymiseen. Korkean teknologian yritysten ja koulutetun työvoiman määrä on kasvanut. Korkeakoulutuksella on ollut ja tulee olemaan suuri merkitys alueen selviytymiselle. Haja-asutusalueiden kehitykselle tärkeä tekijä ovat olleet opettajankoulutusohjelmat, jotka ovat parantaneet opetuksen tasoa pakollisissa kouluissa.

Jatko-opintojen määrä on kasvanut lukuvuoden 2002/2003 aikana. Selvästi suurin osa opiskelijoista on naisia. Filosofian tohtoreiden määrä on yli kaksinkertaistunut vuodesta 1993. Trendi on sama kaikkialla Ruotsissa. Sosiaalinen tausta vaikuttaa edelleen jatko-opiskeluhaluun. Pohjois-Ruotsissa saamelaiskäräjät on pyrkinyt voimakkaasti tukemaan tohtoriksi opiskelemista ja myös rahoittamaan tutkimusohjelmia.

Suomen nuorin yliopisto on vuonna 1979 perustettu Rovaniemellä sijaitseva Lapin yliopisto. Sen opetusohjelman tavoite on edistää työllisyyden ja kulttuurin kehitystä Pohjois-Suomessa sekä kehittää kansainvälistä yhteistyötä pohjoisen alueen yliopistojen ja tutkimuslaitosten välillä. Yliopistossa on päätoimisia opiskelijoita yli 4000. Tiedekunnat kattavat taiteen ja teollisen muotoilun, yhteiskuntatieteet, kasvatustieteen, oikeustieteen sekä liiketalouden ja matkailun. Lapin yliopiston tutkimuksellinen painopiste on pohjoisten alueiden tutkimuksessa, erityisesti hyvinvointia, vähemmistöjä ja kansainvälistä oikeutta koskevassa tutkimuksessa sekä sovelletussa ympäristöntutkimuksessa.

Joissakin läntisissä Pohjoismaissa on ollut yliopistoja paljon kauemmin kuin Fennoskandian pohjoisilla alueilla. Esimerkiksi Islannin yliopisto on perustettu vuonna 1911. Ensimmäisenä toimintavuonna yliopistoon kirjoittautui 45 opiskelijaa, nykyään se tarjoaa opetusta noin 8000 opiskelijal-

Saamelainen korkeakoulu

Saamelainen korkeakoulu (Saami University College, Sa’mi allaskuvla) perustettiin Guoddageaidnussa vuonna 1989 saamelaisliikkeen kampanjan tuloksena ja se perustuu saamelaisten yhteisöjen korkeakoulutuksen ja tutkimuksen tarpeisiin. Tieteellisen toiminnan kolme keskeistä elementtiä ovat kieli ja kielen kehitys, kestävä kehitys ja luonnon monimuotoisuus ja saamen kielen opettaminen ja ymmärtäminen. Korkeakoululla on kansallinen velvollisuus sekä kouluttaa saamelaisia opettajia ja toimittajia että vastata saamelaisten korkeakoulutuksesta. Se palvelee saamelaisia opiskelijoita koko saamelaisalueella Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä, ja Norjan opetusministeriö rahoittaa koulutuksen. Pääosa opetuksesta ja ohjauksesta annetaan saameksi. Sekä opiskelijat että opettajat ovat kaksi- tai monikielisiä (51).

le 11 tiedekunnassa. Pohjois-Islandiin perustettiin vuonna 1987 Akureyrin yliopisto. Grönlannin yliopisto tarjoaa opetusta sekä tanskaksi että grönlanniksi. Vuonna 2003 yliopistossa oli noin 100 opiskelijaa ja 13 akateemista henkilökunnan jäsentä. Yliopistossa on neljä osastoa (hallinto, kulttuuri- ja sosiaalishistoria, Grönlannin kirjallisuus ja teologia). Färsaarten yliopisto perustettiin vuonna 1965. Se harjoittaa tutkimusta ja tarjoaa korkeamman asteen koulutusta. Yliopistossa on kolme osastoa ja noin 90 opiskelijaa.

Venäjä

Neuvostoliiton jälkeen Venäjällä on ollut havaittavissa suuntaus kohti alueellista eriytymistä, eikä suinkaan vähiten korkeamman koulutuksen alalla. Kaikki alueet haluavat oman yliopistonsa, ja on havaittavissa selvä pyrkimys nostaa korkeakoulujen asemaa, tehdä esimerkiksi opettajankoulutuslaitoksista kasvatustieteellisiä yliopistoja tai teknisistä korkeakouluista teknillisiä yliopistoja. Kuvaavaa on, että ennen perestroikaa Murmanskissa tai Arkangelissa ei ollut yliopistoa. Nykyään niitä on kummassakin kaupungissa useita, ja valtiollisten yliopistojen lisäksi on yksityisiä korkeakouluja. Myös opiskelijoiden mielenkiinnon kohteet ovat muuttuneet: liikkeenjohto, taloustieteet ja oikeustiede ovat suosikkeja, ja luonnontieteiden hakijamäärät ovat laskussa. Mahdollisuus saada korkeampaa koulutusta omalla asuinalueella kuitenkin vaihtelee Venäjän eri pohjoisilla alueilla. Luoteisissa osissa on useita yliopistoja, kun taas Pohjois-Siperiassa ja Kaukoidässä koulutusmahdollisuuksia on harvassa.

Sirkumpolaariset aloitteet

Merkittävä tekijä pohjoisten alueiden korkeamman koulutuksen kehityksessä on ollut sirkumpolaarisen ajattelutavan leviäminen ja uuden tieto- ja tietoliikennetekniikan sekä avoimien opiskeluverkostojen käyttö (52-53). Tätä kehitystä heijastavat Arktinen yliopisto (University of the Arctic) ja Pohjoinen tutkimusfoorumi (Northern Research Forum). Arktisen alueen opetusministerit ovat tervehtineet ilolla näiden instituutioiden pyrkimyksiä parantaa tietoisuutta Arktisen alueen luonnonoloista ja kulttuureista sekä saada aikaan keskustelua tutkijayhteisön jäsenten ja alueen muiden sidosryhmien kesken. (54).

Arktinen yliopisto on maapallon pohjoisten alueiden opetus- ja tutkimustyöhön omistautuneiden yliopistojen, korkeakoulujen ja muiden laitosten muodostama yhteistyöverkosto. Sen jäsenet pyr-

kivät kehittämään pohjoisia alueita koskevia yhteisiä, korkeamman koulutuksen opetusohjelmia jakamalla keskenään resursseja, tiloja ja asiantuntemusta. Arktisen yliopiston yleistavoite on luoda vahva, kestävä kehitykseen perustuva sirkumpolaarinen alue yhdistämällä pohjoisen asukkaita ja yhteisöjä koulutuksen ja tietojen jakamisen avulla. Ohjelma on virallisesti aloitettu vuonna 2001, ja kolme vuotta myöhemmin jäsenenä oli 71 laitosta ja organisaatiota [vuonna 2006 jäseninstituutiota oli 101 (toimittajan huomio)].

Yksi Pohjoisen tutkimusfoorumin päätavoitteista on saada yliopisto-opiskelijat osallistumaan pohjoisia asioita, ongelmia ja mahdollisuuksia koskevaan keskusteluun. Erityisesti opiskelijat raportoivat tutkimusfoorumin avoimissa kokouksissa, joissa he osallistuvat keskusteluun itselleen merkityksellisistä aiheista vanhempien tieteenharjoittajien ja muiden pohjoisten sidosryhmien rinnalla. Suurin osa Arktiseen yliopistoon kuuluvien laitosten opiskelijoista on kiinnostunut myös Pohjoisesta tutkimusfoorumista. Forumilla on yhteyksiä Arktisen yliopiston kanssa, mutta sillä on oma itsenäinen hallintarakenteensa. (Katso myös *Luku 12. Sirkumpolaarisen pohjoisen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka*).

Arktinen yliopisto ja Pohjoinen tutkimusfoorumi tarjoavat tilan institutionaalisille prosesseille, jotka edistävät Arktisen neuvoston poliittista ja ympäristösuojelullisesta työtä. Aikaisemmin erilaiset yksittäiset aloitteet kokosivat yhteen tiettyjä koulutus- ja tutkimusyhteisöjä (esimerkiksi Kansainvälinen polaarivuosi). Mikään näistä aloitteista ei kuitenkaan saanut aikaan laajaa tukea pysyville instituutioille. Arktinen yliopisto tarjoaa mahdollisuuden korkeampaan koulutukseen uuden tietoliikennetekniikan avulla, ”yliopiston ilman rajoja”. Lisäksi se kehittää erilaisia opiskelija- ja tutkijavaihto-ohjelmia.

Arktisen yliopiston yksi ominaispiirre on alkuperäiskansojen osallistuminen sen hallintorakenteisiin. Esimerkiksi Athabaska-kansojen arktinen neuvosto, Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen yhdistys (RAIPON) ja kansainvälinen Gwich'in-neuvosto ovat Arktisen yliopiston neuvoston jäsenjärjestöjä. Inuiittien sirkumpolaarinen konferenssi, ICC, Saamelaisneuvosto ja muut järjestöt ovat auttaneet yliopiston kehittämisessä eri tasoilla. Lisäksi hallintoon osallistuu alkuperäiskansojen asiainkomitea, joka on perustettu edistämään alkuperäiskansojen vaikutusvaltaa ohjelmissa ja hankkeissa. Se on havainnut, että pohjoisten alkuperäiskansojen näkemykset Arktisen yliopiston kehittämisestä kaipaavat koordinoimista (55). Kuten itse yliopistokin, myös alkuperäiskansojen asiainkomitea on verrattain uusi instituutio, eikä

se ole vielä onnistunut vakiinnuttamaan itseään koordinoinnin välineenä. Komitean tavoite on parantaa alkuperäiskansojen opetuskapasiteettia yliopistossa ja lisätä pohjoisen asukkaiden toimintaa alkuperäiskansoja koskevista asioista.

Monet alkuperäiskansojen järjestöistä näkevät Arktisen yliopiston mahdollisuuden välineenä, jonka kautta ne voivat vaikuttaa positiivisesti pohjoisten alueiden tutkimukseen ja opetukseen. Niillä on mahdollisuus vaikuttaa opetussuunnitelmiin ja kehittää niitä sekä tuoda opetukseen mukaan perinteisen tiedon tuntijoita. Tämä mahdollisuus voi tuoda mukanaan huomattavan siirtymän puhtaan akateemisesta ilmapiiristä kohti todella avointa opetusta, joka kunnioittaa tiedon ja opetuksen eri tyylejä ja tapoja. Alkuperäiskansojen asiainkomitean jäsenten tavoitteena on perinteisen tiedon tuntijoiden mukaansaaminen "arktisten professorien" ja "asiantuntijoiden" joukkoon ja heidän tietojensa tunnustaminen kunniatohtorin arvolla.

On myös ollut, ja tulee olemaan, useita muita järjestöjä, jotka ovat osallistuneet korkeamman koulutuksen kehittämisen sirkumpolaarisen pohjoisen alueella. Tällaisia järjestöjä ovat esimerkiksi Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (International Arctic Science Committee, IASC) ja Kansainvälinen arktinen yhteiskuntatieteiden yhdistys (International Arctic Social Sciences Association, IASSA). Arktisen neuvoston ennen on toiminut organisaatioita, joiden yhteisenä huolena on ollut koulutuksen parantaminen pohjoisilla alueilla, kuten Arktisen alueen parlamentaarikkojen konferenssi ja komitea (Conference and Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region) ja Kanadan napa-alueiden komitea (Canadian Polar Commission). Tapahtumalähtöiset aloitteet, kuten Kansainvälinen polaari vuosi (International Polar Year, IPY) ja Kansainvälinen arktisen tutkimuksen suunnittelukomitea (International Committee on Arctic Research Planning, ICARP) ovat myös kiinnittäneet huomiota koulutukseen ja tutkimukseen liittyviin seikkoihin. Erilaisilla rahoituslaitoksilla on erityisiä tehtäviä lisätä tutkimusta ja korkeampaa koulutusta sirkumpolaarisen pohjoisen alueella. Lisätutkimuksissa tulisi analysoida näiden eri aloitteiden yhteyksiä tai niiden puuttumista, erityisesti sitä, miten ne koordinoivat ja fokusivat mahdollisuuksia korkeampaan koulutukseen pohjoisessa.

Teeman yhteenveto

Korkeamman koulutuksen saatavuus Arktisella alueella on parantunut viimeisen 30 vuoden aikana. Pohjoisilla alueilla on perustettu uusia yliopistoja, tehty useita sirkumpolaarista yhteistyötä koskevia

aloitteita ja laajennettu etäopetuksen hyödyntämistä. Koulutusmahdollisuudet ovat kuitenkin edelleen jakaantuneet kovin epätasaisesti, ja monilla pohjoisilla, arktisilla alueilla (esimerkiksi osassa Kanadaa, Siperiassa ja Venäjän Kaukoidässä) on tarjolla vain vähän tai ei lainkaan korkeampaa koulutusta. Korkeampaa koulutusta ja tutkimusta koskevien sirkumpolaaristen aloitteiden myötä on syytä tutkia, miten ne ovat, tai voisivat olla, yhteydessä toisiinsa.

Johtopäätöksiä ja tiedonaukkoja

Tässä luvussa on analysoitu kolmea sirkumpolaarisen pohjoisen kouluissa vaikuttavaa teemaa. Olemme osoittaneet, että alkuperäis- ja vähemmistökuultuurit ovat tärkeässä asemassa käsiteltäessä koulutusta, sillä näiden kulttuurien edustajilla on paljon annettavaa koulutuksen uudistamiseen. Kuten olemme osoittaneet, koulutus voi vaikuttaa myös kulttuurien katoamista ja yhdenmukaistumista edistävällä tavalla. Yksi syy tälle saattaa olla "sokeus erilaisuudelle", joka on jo aiheuttanut usean harvinaisen kielen ja alkuperäiskulttuurin tärkeän osa-alueen häviämisen. Koulutus voi myös olla tärkeä elvyttämisen väline, ja olemme osoittaneet koulutuksen olevan merkittävässä roolissa pohjoisten alueiden toipumisessa ja kehittymisessä.

Koulutusta koskevia tilastotietoja ei ole saatavissa koko sirkumpolaarisen pohjoisen alueelta. Joiltakin alueilta on kyllä kerätty numerotietoja, mutta niitä ei ole kerätty eri alueilta samoilla perusteilla. Mielestämme on hyvin tärkeää tietää mahdollisten oppilaiden määrä luokka-asteittain, oppilaiden kokonaismäärä sekä kultakin tasolta vuodessa valmistuvien oppilaiden määrä. Olisi hyvä, jos nämä luvut voitaisiin vielä erotella sukupuolen mukaan ja sen mukaan, mitkä oppilaista kuuluvat alkuperäiskansoihin ja mitkä eivät. Tällaisten tilastotietojen perusteella voisi laatia suuntaviivat koko Arktisen alueen koulutuksen suuntauksia koskevaa tutkimusta varten.

Muita Arktisen alueen koulutuksen arvioimista helpottavia tilastotietoja olisivat esimerkiksi oppilaiden päivittäinen koulumatka eri luokkatasoilla, koulutustaso ja kotipaikka, opettajien työkokemuksen pituus vuosina, oppilaiden määrä luokassa opettajaa kohti, koulujen saama tuki ja opetusohjelmien toteuttamisen kustannukset. Koulutuksen analysointi ja ymmärtäminen edellyttää myös tulotason, työttömyysasteen ja työpaikkojen laadun kaltaisten indikaattorien kehittämistä ja käyttämistä. Näitä mittareita on kuitenkin säädelty, sillä ne eivät yleensä ota huomioon perin-

teisiä talousjärjestelmiä ja kulttuurisia käytäntöjä. Oman elämänsä hallinta, kulttuurinen jatkuvuus ja yhteys luontoon ovat tekijöitä, joita voisi kenties mitata sillä, paljonko alkuperäiskansojen kieliä käytetään kouluissa. On tutustuttava koulujen kulttuurisia käytäntöjä koskeviin ohjeisiin sekä virallisen opetuksen ulkopuolisiin toimiin. Se, mitä nämä säätelytoimet voisivat olla, ja voidaanko niitä käyttää sirkumpolaarisessa laajuudessa, vaatii vielä lisätutkimuksia. Yleistäminen tuottaa liian usein lähes merkityksettömiä tuloksia, joten koko Arktista aluetta koskevia yleisindikaattoreita etsittäessä on paneuduttava huolella niiden paikallisiin näkökulmiin. Myös eri hallintoalueiden välinen vertailu on hyödytöntä, jos emme ota huomioon kunkin maan sisäisiä eroja.

Lopuksi voidaan todeta, että kokonaan oma tutkimuskysymyksensä on pohjoisten asukkaiden asema tiedon tuottajina. Nykyisin ei ole saatavissa mitään pohjoisista alueista kertovien tai niitä käsittelevien kirjojen julkaisua käsittelevää tilastotietoa. Tutkimuksessa on otettava huomioon tiedon tuottamisen kaikki eri osa-alueet.

Luvun yhteenveto

Tässä luvussa käsitellyt koulutuksen suuntaukset osoittavat, että kaikkein tärkeimmät seikat liittyvät koulutuksen hallintoon, merkityksellisyys ja saatavuuteen. Näitä kolmea seikkaa edistää tiedon jakamisen arvostuksen kasvu ja tarve sopeuttaa opetus paikallisten tarpeiden ja olosuhteiden mukaiseksi. Niitä vastaan toimii opetusperinne, joka asettaa länsimaiset arvot alkuperäiskansojen arvomaailman ja tietojen edelle. Siirtymä, jossa tiedon käsitetään olevan standardoidun hyödykkeen sijasta hajautettu resurssi, on aiheuttanut paineita hallinnon ja päätöksenteon hajauttamiseksi sekä paikallisten aineiden sisällyttämiseksi opetussuunnitelmaan. Lisäksi se on lisännyt teknologian hyödyntämistä tietojen saatavuuden parantamiseksi (esim. Arktinen yliopisto).

Lähteet ja viitteet

1. Little has been published; however a very good example of comparative circumpolar education research is: F. Darnell, A. Hoem, *Taken to Extremes: Education in the Far North* (Scandinavian Univ. Press, Oslo, 1996).
2. S. S. Hovdenak, "Curriculum and the construction of identities: the importance of an ethnographic outlook," *Ethnography and Education European Review* 3 (2003).
3. V. M. Fillipov, "Russian Education: state, problems, perspectives," in *Report at the All-Russian meeting on education* (Public Education, Moscow, 2000), 2:42-51.

4. E. V. Tkachenko, "Priorities of Russian system of education" *Indigenous School: Concept and Technology for Development*. Proceedings of International Conference. Yakutsk, March 16-21 (Prosvesheniye, Moscow, 1993), pp. 27-32.
5. "Concept of Modernization of Russian Education for the Period to 2010," *Collection of Bulletin of Education in Russia* 9:16 (2002).
6. E.I. Mikhailova, "Implementation of the concept for modernization of Russian education in the Sakha Republic (Yakutia)," *Public Education Quarterly* 1:3-11 (2003).
7. *Language and Culture* (Swedish Government Official Reports 1983:57); Riksdag Resolution Bill 1985:11.
8. M. Eklund, *Interkulturellt lärande: intentioner och realiteter i svensk grundskola sedan 1960 talets början* Doctoral thesis, Luleå University of Technology (2003).
9. V. Hirvonen, *Guovdageaidnu, Norfo, Slóydén, Minoriteter, det flerkulturelle og et internasjonalt perspektiv* (2003).
10. S. S. Hovdenak, *90-tallsreformene – et instrumentalistisk mistak?* (Gyldendal Akademisk, Oslo, 2000).
11. S. J. Ball, *Politics and Policy Making in Education* (Routledge, London, 1990).
12. A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown, A. Stuart Wells, Eds. "The Transformation of Education and Society: An Introduction," in *Education, Culture, Economy and Society* (Oxford Univ. Press, London, 1997).
13. M. Skilbeck, *Curriculum Reforms. An Overview of Trends* (OECD, Paris, 1990).
14. G. E. Karlsen, *Utdanning, styring og marked. Norsk utdanningspolitikk i et internasjonalt perspektiv* (Universitetsforlaget, Oslo, 2002).
15. The following discussion is based on data from an ongoing study supported by the Research Council of Norway (Hovdenak 2001 (16), 2004 (56) and a national evaluation of "Reform 97" by Haug 2003 (18).
16. S. S. Hovdenak, "Den nye ungdomsskolen – problemer og utfordringer. Vurdert fra lærer- og elevperspektiv" S.S. Hovdenak (ed.) *Perspektiver på Reform 97* (Gyldendal Akademisk, Oslo, 2001).
17. Later on this study was broadened to include 149 students from eight schools; the previous conclusions were supported: Hovdenak 2004 (56).
18. P. Haug, *Evaluering av Reform 97* (Norges forskningsråd, Oslo, 2003).
19. The Protocol was signed by the Canadian provinces of Manitoba, Saskatchewan, Alberta, and the territories of Yukon, Northwest Territories, Nunavut (www.wncp.ca).
20. *The British North America Act 1867*; reaffirmed in the *Canadian Constitutional Act 1982*.
21. A student in Carcross, Yukon, will receive the same education in grade 11 chemistry as they would if they were in Sachs Harbour, Northwest Territories, even though the student in Carcross follows the BC curriculum and the student in Sachs Harbour follows Alberta's curriculum.
22. T. Friedel, "The role of aboriginal parents in public education: barriers to change in an urban setting," *Canadian Journal of Native Education* 23(2): 139 (1999).
23. L. McDonald, "Two Trails-One Vision": First Nation of N'cho N'Yak Dun School Drop-out Study, final report (2003, unpublished).
24. Ray Barnhardt presented comments on the work of Darnell and Hoem (1) at the AERA Symposium, New York 1996, entitled "Education among the Indigenous Peoples of the Circumpolar North: Perspective on school and society." See also: R. Barnhardt, B. Harrison, "Strategies of education in indigenous communities," *Discourse* 14(1):89 (1993).

25. Alaskan research will not be discussed in detail in this chapter and readers are advised to read: Kaliakh Nation, G. Patton, G. Fredrick, Gottschalk Senior research analyst "Alaska Native Claims Settlement Act ANCSA- Was due process of law followed?" (2003, unpublished). See also: R. Barnhardt, "Higher Education in the Fourth World: Indigenous People Take Control," *Canadian Journal of Native Education* 18:2 (1991).
26. GNWT, Department of Education, Culture and Employment received funding from the federal government through the Aboriginal Language Enhancement program (1984), and organized an Inuit Subject Advisory Committee to work on Inuit curriculum. By 1992, the Inuit Subject Advisory Committee was formed.
27. C. D. J. Paci, "Education as an aboriginal right: modern Athabaskan contexts for decolonization," in *Education, Social Development and Empowerment among Indigenous Peoples and Minorities: An International Perspective*, I. Beer-Sheva (Conference, Ben Gurion University of the Negev, 2004).
28. B. Curry, "Aboriginal languages fall victim to better education," *CanWest News Service* July 10, 2004.
29. T. Y. Krasovitskaya, "Indigenous school in Russian Federation today. On Typology of situation and variety of solutions," in *Indigenous School: Concept and Technology for Development. Proceedings of International Conference*. Yakutsk, March 16-21. Moscow: Prosvesheniye, 41 (1993).
30. The content of regional and local curriculum can be found in the collection: Ministry of Education of the Sakha Republic 2001 *Normative and Methodical Documents: Teaching and Methodical Provision of Basic Curriculum of Comprehensive Schools of the Sakha Republic (Yakutia)*. Yakutsk: Ministry of Education of the Sakha Republic: үһүһүһү үү(ү).
31. SCG 97: 60 "The Saami school contains the knowledge, traditions and values that coheres the Saami community and upon which the general knowledge is based."
32. J. H. Keskitalo, "'Sámi skuvlá' ovdáneapmi ja dan báikkalaš heiveheapmi – suohkaniid ja skuvllaid plánain ja oahpeahedjiid oaiviliid mielde." V. Hirvonen, Ed. *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 20-35.
33. V. Hirvonen, J. H. Keskitalo, "Samisk skole – en ufullendt symfoni," in *En likeverdíg skole for alle?*, T.O. Engen, K.J. Solstad, Eds. (Universitetsforlaget, Oslo, 2004), pp. 200-219.
34. M. N. Sara, "Arbeivrolaš sámi dieiut ja máhtut sámi vuoiioskuvllas," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 122-139.
35. Keskitalo 2003 (32).
36. P. Lauhamaa, "Oahpaheamis oahppamii – sámi skuvlla oahppama organiserema guorahallan bargovugiid vuoiul," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 35-53.
37. C. Baker, *Foundation of Bilingual Education and Bilingualis* (Multilingual Matters, Clevedon, 2001).
38. Total population was 16,828.
39. Total number of students was 2,284.
40. O. H. Magga, "Sámegiella vuosttašgiellan vuoiioskuvllas," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 54-86.
41. N. Ø. Helander, "Sámegiella oahppoplána álgooahpahusa árvoštallan," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 87-106.
42. J. Todal, "'Det lappiske Tungemaal til forstaa' – Nubbingiella gielalaš ealáskahttima gaskaoapmin," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?*, V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 107-120.
43. V. Hirvonen, *Mo sámáidáhttit skuvlla? Reformma 97 evalueren* (CállidLágadus, Kárášjohka, 2003).
44. M.B. Utsi, "Muitalus oahpponeavvuid birra...Oahpponeavvodilli O97S skuvllain," in *Sámi skuvla plánain ja praktihkas – Mu dustet -O97S hástalusaid?* V. Hirvonen, Ed. (iällidLágadus, Kárášjohka, 2003), pp. 140-160.
45. Lauhamaa 2003 (39).
46. A. Balto, *Sámi mánaid bajasgeassin nuppástuvvá* (Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997).
47. K. Coates and J. Powell, *The Modern North: People, Politics and the Rejection of Colonialism* (James Lorimer and Company Coates and Powell, Toronto, 1989).
48. M. Woodhall, "Education and Economic Development" *Kuunskap og utvikling*, M. Haavelsrud, Ed. (Norges forskningsråd: Universitetet i Tromsø, 1995).
49. Woodhall (53) referring to L. Cerych and P. Sabatier, *Great Expectations and Mixed performances: The Implementation of Higher Education Reforms in Europe* (Trentham Books, Trentham, 1986), p. 112.
50. S. Hansson, "Norrbotten under ett omvälvande sekel" in *Förslag till tillväxtprogram för Norrbotten 2004-2007* (Länstyrelsen Norrbotten län, 2004), pp. 3-7.
51. Saami University College, www.samiskhs.no/eng/index_en.htm (18 October 2004).
52. J. H. Ingimundarson, A. Golovnev, Eds., *Northern Veche. Proceedings of the 2nd Northern Research Forum Open Meeting*, Veliky Novgorod, Russia, September 19-22, 2002 (Stefansson Arctic Institute and University of Akureyri, Akureyri, 2002).
53. L. Pekkala, L. Kullerud, O. Snellman, Eds., *Bridging the Digital Divide: Sharing Best Practices for Developing ICT in the Rural Areas of the North and South*. Proceedings of the SCOPE-UArctic Workshop, 9-12 May, Mpumalanga, South Africa (National Institute for Higher Education Northern Cape, Kimberley, 2003).
54. Declaration of Ministers of Education and Science of the Arctic Council Member States, Reykjavík, 9 June 2004; http://eng.menntamalaraduneyti.is/media/mrn-enski/Arctic_council_member_states06_2004.doc
55. C. Dickson, "The University of the Arctic's Indigenous Issues Committee as a tool for shaping Arctic research/ education priorities" paper presented to the Circumpolar Universities Association, 8th Circumpolar University Cooperation Conference, Whitehorse, 2003. Forthcoming in the *Canadian Journal of Native Studies*.
56. S. S. Hovdenak, "Elev i ungdomsskolen. Om ungdom, utdanning og identitet" HiO-rapport 11(2004).
57. Högskoleverket. Swedish Universities and Colleges. Annual Report, 2004.

11 Sukupuolikysymykset

Kirjoittajat:

Karla Jessen Williamson, Inuit Tapiriit Kanatami, Ottawa, Kanada; Gunhild Hoogensen, Tromsøin yliopisto, Norja; Ann Therese Lotherington, Norut Social Science Research Ltd., Tromssa, Norja; Lawrence H. Hamilton ja Sarah Savage, New Hampshiren yliopisto, Yhdysvallat; Natalia Koukarenko, Pomorin valtionyliopisto, Venäjän federaatio; Marina Kalinina, Norjan Pomorin yliopistokeskus, Norja; Ingunn Limstrand ja Marit Stemland, Steigenin pohjoinen feministinen yliopisto, Norja; Stephanie Irbacher Fox, Scott Polar instituutti, Iso-Britannia; Joanna Kafarowski, Pohjoinen Brittiläisen Kolumbian yliopisto ja Kanadan sirkumpolaarinen instituutti, Kanada; Lindis Sloan, Steigenin pohjoinen feministinen yliopisto, Norja; Mariekathrine Poppel, Grönlannin yliopisto, Nuuk, Grönlanti

Vallitsevien voimasuhteiden ymmärtäminen on olennaisen tärkeää Arktisen alueen inhimillisen kehityksen ymmärtämiselle. Myös naisten ja miesten väliset voimasuhteet kuuluvat tähän. Kaikissa voimasuhteiden ja sukupuoliroolien tarkastelussa on kuitenkin otettava huomioon sirkumpolaarisen pohjoisen sosiaalinen ja kulttuurinen monimuotoisuus sekä se, että näiden roolien tarkastelussa voidaan käyttää monia eri näkökulmia.

Jotkut tämän luvun kirjoittajista korostavat, että naisten, miesten, lasten ja maan väliset perinteiset suhteet ovat olleet elintärkeitä pohjoisen karuissa olosuhteissa. Monilla pohjoisilla, arktisilla alueilla esiintyvät sukupuoliroolit nähdään siten pikemminkin toisiaan täydentävinä kuin vastakkaisina. Tämä saattaa itse asiassa olla Arktisella alueella yhteinen, kulttuurin ja kansallisuuden rajat ylittävä kokemus.

Länsimaiset arvot, suhtautumistavat, rakenteet ja säännöt on kuitenkin tuotu eteläisistä yhteiskunnista suurimittakaavaisen kansallisvaltion luomisen jälkeen. Näiden arvojen paternalistinen

miesten korostaminen sai päättäjät ja hallintovirkailijat, jotka eivät tienneet paljoakaan toimintakumppaneinaan olevista yhteiskunnista, turvautumaan miehiin päätöksentekopaikkoja jaettaessa. Paikallisen ja perinteisen tiedon määrän lisääntyminen voi saada meidät tiedostamaan paremmin, mitä menetämme omaksuessamme muista kulttuuriympäristöistä peräisin olevat sukupuoliroolit. Länsimaisen feministisen kritiikin esittäminen voidaan jopa pitää toisenlaisena jälkikolonialistisena jäänteenä. Sukupuoliroolikeskustelussa katsotaan perinteen, oikeudenmukaisuuden, arvojen ja demokratioinnin olevan tärkeämpiä.

Toiset kirjoittajat korostavat seikkoja, jotka ovat jo kauan olleet feministien asialistalla; näihin kuuluvat länsimainen, ei-länsimainen ja alkuperäiskansojen feministiperspektiivi. Tämä sisältää analyysin naisten edustuksesta muodollisessa päätöksenteossa ja keskustelua sukupuolittuneesta väkivallasta.

Johtuen siitä, että sukupuolen ja kulttuurin merkityksestä Arktisen alueen voimarakenteiden määräytymisessä on erilaisia näkemyksiä, tämä luku toimikoon lähtökohtana alueen sukupuolikeskustelulle. Luvussa on joukko erilaisia näkemyksiä sukupuolen ja kulttuurin käyttämisestä pohjoisten, arktisten alueiden yhteiskuntien kuvauksen perustana. Aiheet vaihtelevat länsimaisen feminismin kritiikistä, joka on vastakkainen alkuperäiskansojen näkemyksille ja todellisuuksille, alkuperäiskansojen miesten etuoikeuksien poistamisen tunnustamisen merkityksestä aina ajatukseen ihmisten turvallisuuden käyttämisestä tapana suhtautua naisten muuttamiseen pois yhteisöistä ja sukupuolittuneeseen väkivaltaan. Myös naisten osallistuminen poliittiseen elämään ja luonnonvarojen hallintaan ja edustus niissä kuuluvat aiheisiin.

Tämä luku ei pyri olemaan kattava Arktisen alueen sukupuoliroolien esittely. Arktisen alueen tutkimuksessa sukupuoli on vielä uusi ja kehittyvä aihe, eikä arviointia varten ole olemassa täy-

sin kehittyneitä kirjallisuutta. Tämän vuoksi tämä luku on pikemminkin tutkiva tarkasteluharjoitus. Luvun tarkoitus on toimia tulevien analyysien katalysaattorina tutkittaessa sukupuoliroolien muuttumisen vaikutusta pohjoisen inhimilliseen kehitykseen.

Sukupuoli ja tasa-arvo Arktisen alueen tapaan

Karla Jessen Williamson

Lapsena Grönlannissa kuulin, kuinka eräs perheen läheinen ystävä hyräili minulle ”Kaaleralangortartoq, Makkannngortatoq”. Tämä tarkoittaa ”henkilöä, joka vaihtelee Karlin ja Magrethen välillä”. Minulla on monta ristimänimeä, ja ensimmäiset nimet olivat Karla ja Magrethe, mutta tämä sukulinainen nimesi minussa miehen ja naisen samanaikaisesti. Kun olin kasvava tyttö, tämä hämmensi minua. Tämä kirjoitus käsittelee sukupuolten tasa-arvoa Arktisella alueella ja perustelee, että alueella tarvitaan länsimaisesta feministisestä keskustelusta eroavaa suhtautumistapaa.

Sana ”arktinen” tuo monien etelässä asuvien mieleen elämän kovuuden ja sen, että Arktisen alueen matkailija haluaa tehdä miehuuskokeen. Tällaisen kuvan muodostuminen on täysin järjestyksensä, kun ottaa huomioon, että Arktisen alueen kävijät ovat olleet lähinnä miehiä. Arktisen alueen ”tutkiminen” mineraaleja ja luoteisväylää etsittäessä, turkiskauppa, valaanpyynti, kaivostointi ja sotilaalliset toimet olivat lähinnä miesten ilman naisväkeä tekemiä töitä (1). Naisia on tullut pohjoisille, arktiselle alueelle etelästä vasta melko äskettäin. Osa heistä on tullut jäädäkseen, mutta monet ovat tulleet väliaikaiseksi työvoimaksi halintorakenteisiin.

Tämä käsitys Arktisesta alueesta miesten maailmana saa siis tukea siitä, että suurin osa arktisen alueen ihmisten elannosta tuli metsästyksestä, ansastuksesta ja poronhoidosta. Suurimman osan arktisen alueen kansoja koskevasta kirjallisuudesta ovat kirjoittaneet miehet, joiden kirjoituksia ei vielä ole analysoitu muun kuin patriarkaalisen ja kolonialistisen käsityskuvan kautta. Arktista aluetta koskeva vahva miehinen painotus on johtanut tilanteeseen, jossa alueen naisten rooleista tiedetään varsin vähän. Naisten kykyä vaikuttaa metsästyksen liittyvään päätöksentekoon tai naisten roolia metsästystaloudessa, myös ryhmän jäsenyydessä ja asemassa sekä hengellisissä suhteissa (2-4) ei juuri arvosteta.

Vaikka aiemmille sukupolville tyypillistä Arktisen alueen naisia koskevan tiedon laiminlyöntiä ja tiedonpuutetta voidaankin valitella, alueen naisten todellisissa saavutuksissa on paljon hyvää kerrottavaa (5). Alkuperäiskansojen keskuudessa arktinen alue on koti vähintään yhtä monelle naiselle kuin miehellekin. Onko naisilla ollut miehiä vähemmän sananvaltaa esimerkiksi siihen, kuinka elämä järjestetään ja kuinka siitä nautitaan, missä kannattaa metsästä, kuinka ruoka jaetaan, tai kuinka elämänvoimia kiitetään Arktisen alueen hyvästä ja palkitsevasta elämästä?

Myös etelän naiset ovat ajan mittaan esittäneet näitä kysymyksiä ja feminismien alkuaikojen jälkeen monet eri ryhmät ovat omaksuneet tasa-arvon periaatteen ja kehittäneet edelleen ideoita tasa-arvoisemman yhteiskunnan saavuttamisesta. Nämä uudet ideat ovat havaittavissa esimerkiksi ”ekofeminismissä”. Esimerkiksi sosialistifeministien, radikaalien feministien ja liberaalien feministien kaltaisten ryhmien painotukset ovat erilaisia ja niiden käsitykset epätasa-arvon käsittelemistävoista poikkeavat toisistaan.

Kuinka tämä sosiaalisen muutoksen prosessi on vaikuttanut Arktisen alueen naisiin? Useille feministeille, joiden kanssa olen keskustellut, on itseltään selvää, että Arktisen alueen naiset ovat kokeneet saman arvon alentamisen kuin naiset etelässä, ja monet olettavat, että alueen naisten oikeudet huononivat entisestään kolonisaation vuoksi. Tätä käsitystä vahvistaa se käsitys, että Arktinen alue on miesten hallitsema alue, ja että alueen naisten on siten ollut pakko kärsiä kaksinkertaisesti miesten dominoimina etelän naisiin verrattuna.

Jotkin näistä käsityksistä pitävät jossain määrin paikkansa riippuen siitä, millä tavalla eri henkilöt tarkastelevat arktisia yhteisöjä. Mutta muitakin realiteetteja on. Venäjän pohjoisosassa asuva Lehanova (6) kirjoittaa: ”Pohjoisen perheissä naisilla – äidillä ja erityisesti isoäidillä – oli kiistämätön valta. Ei suinkaan ole sattumaa, että kaikkien Arktisen alueen kansojen perimätiedossa äitiys ja naiseus ovat merkittävässä osassa ... naisilla ja miehillä oli yhtäläiset oikeudet ... sukupuolten välillä vallitsi tasa-arvo.” Hansen (7) kuvaa sirkumpolaarisen alueen toista puolta, Kanadaa: ”Varhaisina vuosinani äitini oli perheen kulmakivi. Hän opetti minulle, että vahvat perheet tuottavat vahvoja johtajia.” Olen omassa kenttätyössäni Grönlannissa havainnut, että monilla haastattelemistani naisista ja miehistä oli se käsitys, että näiden oma naisväki ei missään vaiheessa ollut menettänyt asemaansa omissa yhteisöissään, nykyaikana tai historiallisesti. Yksittäiset naiset suorittavat päivittäiset työnsä ajattelematta, että heidän työtään pidetään arvokkaampana tai vähemmän arvokkaana kuin muiden

työtä. Naisia arvostetaan todellisina ihmisinä, jotka antavat oman panoksensa siinä kuin miehetkin.

Sosio-kulttuurisessa mielessä Arktisen alueen alkuperäisväestön naiset eivät tunnu havainneen merkityksensä vähenemistä perheympäristössä samassa määrin kuin heidän eteläiset sisarensa, tai edes verrattuna miehiinsä. Itse asiassa Arktisen alueen tasa-arvokysymyksiä koskevissa kirjoituksissa ajatus siitä, että kaikkia ihmisiä arvostetaan varsin samalla tavalla, on melko yleinen. Kuten Lehanova kirjoittaa (6): "Kaikki Arktisen alueen yhteisöjen ihmiset ovat arvokkaita yksilöitä ja sellaisena omien oikeuksiensa haltijoita." Tämä puhuu voimakkaasti sukupuoliriippumattomuuden puolesta. Kaikki ihmiset nähdään ensisijaisesti ihmisinä - heitä ei määritetä sukupuoliominaisuuksien perusteella. Nimeämisperinne on toinen esimerkki tästä.

Inuittien keskuudessa kullekin annetaan sukupuolesta riippumaton perinteinen nimi. Nimet ovat androgyynisiä, ja niihin sisältyy henkisesti uudistunut elämän lähde, jolla on oma autonominen valtansa. Naisella ja miehellä voi olla sama nimi. Monet alkuperäiskansojen kielistä ympäri maailman muodostuvat siten, että niissä ei erotella ihmisiä miehiksi ja naisiksi. Kumpikin sukupuoli on "se" tai "hän" - tämä viittaa yhtäläiseen arvoon, erityisesti kulttuureissa, jotka liittävät nimeen henkisiä voimia ja vaativat kunnioitusta nimen kuvaamalle sielulle. Tämä sukupuolittamaton terminologia pitää kaikki luomakunnan olentoja samanarvoisina sekä fyysisesti että metafysisesti (8). Henkisen kapasiteetin puolella naiset nauttivat tietojensa jakamisesta yhteisön hyvinvoinnin parantamiseksi, eikä hyvä viisaus ollut eroteltavissa sukupuolen perusteella. Arktisen alueen yhteisöjen perinteinen egalitaristinen lähestymistapa viittaa vallan jaon humanistiseen tai individualistiseen periaatteen jommankumman sukupuolen korostamisen sijaan. "Kaaleralangortartoq Makkangortartoq" on helpointa ymmärtää tässä kontekstissa.

Edellä kuvatut seikat saattavat olla syynä siihen, että Arktisen alueen alkuperäisasukkaiden keskuudessa ei ole yksittäistä avioliiton mallia. Omien tutkimusteni tulokset ovat pitkälti samat kuin Koukarenkon (9): Arktisen alueen parien mallit ovat matriarkaalisia, patriarkaalisia tai jopa jotain muita malleja, aina kulloisenkin tilanteen mukaan. Parit sopivat näistä järjestelyistä itse ja nämä realiteetit ovat todennäköisesti säilyneitä historiallisia kuvauksia vanhempia. Nykyisin saattaa nuorempien parien keskuudessa olla tilanne, jossa äidillä on työpaikka kodin ulkopuolella, kun taas mies on koti-isänä ja hoitaa kotona kolmea tai neljää lasta. Nämä järjestelyt riippuvat pääosin kulloisistakin olosuhteista ja kyseisistä henkilöistä.

Näistä havainnoista ilmenee, että sukupuolten tasa-arvokysymys on ymmärrettävä Arktisen alueen ainutlaatuisesta näkökulmasta, joka eroaa tyyppillisestä käsityksestä miesten ja naisten välisestä vallan epätasapainosta. Tasa-arvokysymysten käsitteleminen etelän tyyliin Arktisen alueen väestön keskuudessa ainoastaan vahvistaa kolonialistista suhtautumista. Kolonialistisella järjestelmällä on jo ollut valtava tuho vaikutus esimerkiksi alkupe- räiskansojen kieleen, uskontoon ja luonnonvarojen hallintaan. Perheitä on hajotettu viemällä lapset pois perheistään koulutuksen nimissä. Tässä tilanteessa Arktisen alueen perheiden on toivuttava eritasoisesta vieraantumisen. Hallitusten kanssa neuvotellut maavaatimussopimukset eivät korosta tarvetta elää symbioottisesti Arktisen alueen kanssa, vaan ne luovat uusia jännitteitä. Yleisesti ottaen Arktisella alueella miesten ja naisten välillä odotetut jännitteet on ymmärrettävä eri tavalla, ja kun sukupuolikysymyksiä tarkastellaan edellä kuvatu- tun valossa, esteet vaikuttavat varsin vähäisiltä.

Arktisen alueen alkuperäisväestön naisten kokemus feminismistä saattaa ajoittain muistuttaa muita läntisissä yhteiskunnissa eläviä ei-länsimaisia kulttuuriryhmiä. Macioniksen ja Plummerin (10) mukaan "valkoinen feminismi suhtautuu usein kriittisesti perheeseen ja naisten alistettuun asemaan siinä". Mutta kuten voidaan nähdä, Arktisen alueen alkuperäiskansojen naisten asema on erittäin korkea elämän luomisen yhteydessä. Lasten syntymä nähdään elämän perusteellisena uudistumisena, energiana ja kaikkien elämien alkuun liittyvän vanhan perinteen jatkona. Musliminaiset ja afro-karibialaiset naiset, joiden elämää perhe usein ympäröi, saattavat Macioniksen ja Plummerin mukaan (11) kokea naiseutensa ja sosiaalisen statuksen pikemminkin samanlaisena Arktisen alueen alkuperäisväestön kanssa kuin etelän feministien kanssa. Macioniksen ja Plummerin mukaan afroamerikkalaisten ja euroamerikkalaisten naisten välillä käydään merkittävää keskustelua, sillä ensimmäinen ryhmä tuntee "joskus tulleensa valkoisen feminismin [manipuloiduksi] kohteeksi" (10). Ackermanin (12) väite Colvillen reservaatin naisista kuulostaa mielenkiintoista kyllä, täysin todelta Arktisen alueen naisten osalta, sillä "raskaus, lasten kasvattaminen ja imettäminen ei heikennä naisten asemaa, vaan miehet pikemminkin kunnioittavat heitä näiden vuoksi".

Yhteenvedona voidaan sanoa, että etelän ihmisten käsitys pohjoisesta ei aina ole hyödyllinen tai tarkka arktisen alueen sukupuolisuhteiden ymmärtämisessä. Länsimaisesta feministiperspektiivistä poiketen suuri osa Arktisen alueen sorrosta ja epätasa-arvosta johtuu pikemminkin eteläisten valtojen kolonialistisista ja paternalistisista käytän-

nöistä kuin miesten ja naisten välisestä epätasa-arvosta. Useimmat alueen alkuperäiskansojen naiset eivät ole kokeneet samaa ihmisarvon alentamista kuin läntisessä maailmassa. Lillian Ackermanin (13) Yhdysvaltain Colvillen intiaanireservaatista tekemä kysymys voitaisiin kysyä myös Arktisen alueen alkuperäiskansojen naisilta: "Miksi kolonialismi ja kapitalismi ovat heikentäneet naisen asemaa muualla maassa ja maailmassa mutta ei Colvillen reservaatissa, tai itse asiassa koko tasan-kokulttuurin alueella?"

Arktisen alueen alkuperäiskansojen naiset ovat kokeneet tasa-arvoisen aseman, mutta ovat jopa ylittäneet tämän rajan: monet naiset ovat nousseet kansojensa johtajiksi. Itse asiassa miehet saattavat olla heikommassa asemassa jossakin arktisen alueen yhteisöissä. Tätä tutkitaan seuraavassa osassa.

Kokevatko Arktisen alueen miehet ja naiset elämän eri tavoin?

Karla Jessen Williamson

Eräs Saskatchewanissa asuvista cree-ystävistäni kysyi minulta kerran, miksi cree-kansa ja inuiitit vaikuttavat jakaneen päivittäiset työt tarkasti eri sukupuolten kesken. Hän kysyi minulta, vaikka tiesi, että tällaiset käytännöt saattavat joidenkin mielestä vaikuttaa "vanhanaikaisilta" ja syrjiviltä nykyisten parien järjestelyjen rinnalla. Keskustelimme asiasta ystävällisesti pitkään ja vertasimme inuiitteja ja cree-kansaa historiallisista ajoista nykypäivään suhteessa hengellisiin realiteetteihin ja muihin tilanteisiin. Emme juuri tiedostaneet, kuinka tiukasti keskustelumme olivat juurtuneet tieteiliseen diskurssiin sukupuolen muodostumisesta suhteessa kulttuureihin ja aikaan. "Many Faces of Gender" (Sukupuolen monet kasvot) -julkaisun (14) toimittajien mukaan sukupuoli "ei liity ainoastaan sukupuolirooleihin vaan myös suhteisiin ... se liittyy monimutkaisiin henkilöiden välisiin vuorovaikutuksiin kaksiulotteisen tikku-ukkomaisen vastakkainasettelun sijaan". Kirjoittajien kommentti liittyy erittäin suoraan analyysiin siitä, millaisena miehet ja naiset kokevat elämän Arktisella alueella. Tämä taas on vain harvoin jäykän kaksinapaista.

Sitä, miksi Arktisen alueen miehet ja naiset kokevat elämän eri tavoin, voidaan osittain analysoida miesten ja naisten sekä kotitöiden että kodin ulkopuolisten töiden kautta. Kun tein omaa tutkimustani Grönlannissa, osa tietolähteistäni

oli sitä mieltä, että niin monien ihmisten asuminen kerrostaloissa alentaa ihmisarvoa - erityisesti miesten osalta. Tämä kyseinen haastateltava vertasi oman perheensä talon omistamista kerrostaloasumiseen. Hän katsoi olevansa kadehdittavassa asemassa verrattuna kerrostalossa asuvaan, jolla ei ole sananvaltaa tai vastuuta, kun taas hän pystyi nauttimaan tervettä arvostusta huolehtiessaan talon ulkopuolelta. Hänen arvionsa mukaan nämä miehet ovat menettäneet roolinsa ja kykynsä vaihtaa miehuutensa velvollisuudet kaikkeen siihen, mitä naisväki tarjoaa. Suuri osa miesten ja naisten elämästä voidaan varmasti analysoida heidän yhteiskunnallisten töidensä kautta ja myös sen perusteella, miten näihin töihin yhdistetyt arvot ovat muuttuneet. Tämä artikkeli keskittyy kuitenkin selkeyden vuoksi muutamaan indikaattoriin: työttömyyteen, itsemurhiin, rikoksiin ja odotettavissa olevaan elinikään tapana naisten ja miesten elämien välisten erojen kuvaamiseksi.

Kuva 1 esittää, että vuonna 2002 Grönlannissa, Alaskassa, Yhdysvalloissa ja Islannissa miesten työttömyysaste oli suurempi kuin naisten.

Kaavio 1: Työttömyysaste (%:a työvoimasta) Grönlannissa, Islannissa, Alaskassa ja Yhdysvalloissa vuonna 2002.

	Miehet	Naiset	Kokonaisarvo
Grönlanti ¹	6.9	5.9	6.8
Islanti ²	3.6	2.9	3.3
Alaska ³	8.7	6.5	7.7
Yhdysvallat ⁴	5.9	5.6	5.7

¹ Grönlanti tilastoina, Statistics Greenland; www.statgreen.gl
² Työmarkkinatilastot internetissä, Hagstofa Íslands; www.hagstofa.is
³ U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics; <http://data.bls.gov/cgi-bin/survey/most>
⁴ Current Population Survey, <http://www.bls.gov/cps/home.htm>

Kuvat 2 ja 3 esittävät sukupuolikohtaisia itsemurhien määriä. Itsemurha ei ole mikään Arktisen alueen myytti. Valtava sukupuolten välinen ero itsemurhien määrässä arktisella alueella, erityisesti nuorten miesten tekemien itsemurhien määrät, suorastaan vaatii toimia. Vaikka itsemurhien määrä vaikuttaa olevan yhteydessä erityisesti ikään ja sukupuoleen, itsemurhat ovat paljon yleisempiä inuiittimiesten ja -naisten keskuudessa kuin Arktisen alueen monien muiden kulttuuriryhmien keskuudessa. Nuoret miehet aina 24 ikävuoteen asti vaikuttavat olevan paljon alttiimpia tälle ilmiölle. Pohjoismaiden itsemurhatilastoja ei ole eritelty kulttuuriryhmittäin, joten on vaikea sanoa, ovatko kulttuuriset tekijät merkittävässä asemassa. Vaikka miesten itsemurhat ovatkin todennäköisempiä,

Alaskasta saatujen tilastotietojen tulkinnassa on oltava varovainen. Vaikka miesten tekemät itsemurhat ovatkin Alaskassa neljä kertaa yleisempiä kuin naisten tekemät, naiset yrittävät itsemurhaa neljä kertaa miehiä enemmän. Tilastojen mukaan naiset ovat myös masentuneempia. Alaskalaisten miesten todennäköisyys tehdä itsemurha on 80 % suurempi kuin Yhdysvaltain muiden asukkaiden (35,8 itsemurhaa 100 000 asukasta kohti ja 19,99 itsemurhaa 100 000 asukasta kohti). Alaskalaisten naisten itsemurhan todennäköisyys on kaksi kertaa suurempi (8,7 itsemurhaa 100 000 asukasta kohti ja 4,4 itsemurhaa 100 000 asukasta kohti). (15)

Kaavio 2: Sukupuolikohtaiset itsemurhatasot (per 100 000) Alaskassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa, Nunavutissa ja Luoteis-territorioiden länsiosassa.

	Miehet	Naiset
Alaska (2002-2003) ¹	35.8	8.7
Yhdysvallat (2001) ²	18.2	4.0
Kanada (1997) ³	19.6	5.1
Nunavut (1986-96) ⁴	119	32
Luoteis-territorioiden länsiosa (1986-96) ⁵	34	17

¹ <http://www.hss.state.ak.us/suicideprevention/AboutUs/2002SSPCAnnualReport.pdf>

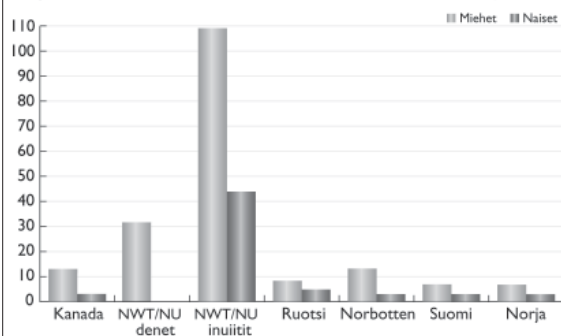
² <http://www.cdc.gov/nchs/data/abus/tables/2003/03hus046.pdf>

³ <http://www.statcan.ca/english/Pgdb/health01.htm>

⁴ <http://www.hc-sc.gc.ca/pphb-dgspsp/publicat/cdic>

⁵ http://www.hc-sc.gc.ca/pphb-dgspsp/publicat/cdic-mcc/19-4/c_e.html

Kaavio 3: Sukupuolikohtaiset itsemurhatasot 100 000:ta kohden 0-24 vuotiaiden joukossa

Lähde: Preliminary Findings of the Health Programme Data for Children and Youth in the Arctic, p. 47; http://www.arctic-council.org/files/inari2002sao/C_Appendices.pdf

Laajimmassa sosiaalisessa kontekstissaan useimpien pohjoisten alueiden yllättävän suuret itsemurhaluvut saattavat viitata – yhdessä äärimmäisten asunto-ongelmien ja päihdeongelman kanssa – tiettyyn korrelaatioon työttömyyslukujen kanssa. Saatavilla olevien töiden laatu ja pääosin miehinen suhtautuminen työvoiman käyttöön sukupuolen mukaan on myös todennäköisesti merkittävää. Arvelen myös, että miesten perinteisen roolin arvon heikkeneminen Arktisella alueella on erittäin merkittävä tekijä, ja sitä on käsiteltävä sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla.

Ainoastaan Alaskan vankeinhoitolaitokselta on saatavana tietoja vankien määrästä sukupuolen mukaan jaoteltuna. Alaskassa 93 % vangeista on miehiä ja ainoastaan 7 % naisia. Tämä suhde vastaa hyvin kansainvälisiä tilastoja, eikä se rajoitu pelkästään Arktiselle alueelle. Se kertoo kuitenkin naisten ja miesten elämän välisistä eroista ja oletan, että Alaskan tapaus on hyvinkin samankaltainen muiden arktisen alueen maiden kanssa.

Myös odotettavissa oleva elinikä vaihtelee sukupuolen mukaan (katso kuva 4). Tämä ei poikkea kovin paljoa muista kehittyneistä maista (17), joissa miesten odotettavissa oleva elinikä on lyhyempi kuin naisten. Venäjällä miesten elinikä on kuitenkin huomattavasti naisten elinikää lyhyempi. Grönlannin väestö voi olettaa elävänsä keskimäärin 10 vuotta lyhyemmän ajan kuin heidän entiset siirtomaaisäntänsä Tanskassa. Mielenkiintoinen havainto on, että Färsearten väestön odotettavissa oleva elinikä on pidempi kuin tanskalaisten.

Näistä tilastotiedoista ilmenee, että Arktisella alueella miesten hyvinvointi on vaarantuneempi kuin naisten. Tämä on feministien sukupuolikielisy-

Kaavio 4: Elinajan odote valituilla alueilla ja maissa.

	Miehet	Naiset	Ero
Venäjän federaatio (1998)	61.4	73.3	11.9
Suomi (2001)	74.6	81.5	6.9
Färsearit (1996-2000)	75.2	81.4	6.2
Grönlanti (2002)	62.8	67.8	5
Tanska (1998)	73.9	78.8	4.9
Islanti (2000-2002)	78.2	82.2	4
Arktinen Kanada (1999)	67	72	5
Kanada (1999)	76.3	81.7	5.4

Lähde: <http://www.cdc.gov/nchs/data/abus/tables/2003/03hus026.pdf>;

<http://tilastokeskus.fi>; <http://www.hagstova.no>; www.nanoq.gl/eli;

<http://www.hagstofa.is>; <http://www.statcan.ca/Daily/English/020507d020507b.htm>;

Chapter 2, Arctic Demography, this volume.

myksiä koskevan diskurssin oletuksien vastaista. Naisten vapautusliike oli varhaisten feministien työkalu, ja oikeudenmukaisesti näin. Arktisella alueella nykyaikainen kehitys kuitenkin itse asiassa vähentää miesten vapautta ja vaihtoehtoja. Sukupuolten tasa-arvoa koskevan keskustelun on nyt keskityttävä alueen miehiin. Itsemurha- ja van- kiluvuista ilmenee, että toimien on oltava todellisia ja nopeita.

Naisten muuttoliike Arktisella alueella ja pois sieltä

Gunhild Hoogensen, Ann Therese Lotherington, Lawrence C. Hamilton, Sarah Savage, Natalia Koukarenko ja Marina Kalinina

Paikan ja kodin taju on erittäin tärkeä ihmisen turvallisuudelle (laatikkotekstissä on lisätietoja ihmisen turvallisuuden käsitteestä). Tähän ei kuulu pelkästään käytettävissä oleva majoitus, vaan myös ympäröivät palvelut ja yhteisö, joka tukee tai ei tue yksilön tarpeita, hyvinvoinnin tunnetta ja yleistä turvallisuutta. Kansojen liikkeet, siis muuttoliike, joko yksitellen tai ryhminä, voi toimia tiettyssä paikassa tietynä aikana tunnetun turvallisuuden indikaattorina. Olipa muuttaminen sitten vapaaehtoista tai pakollista, se kertoo turvallisuuden tai turvattomuuden tunteesta paikassa, josta muutetaan pois, sekä kohteen odotetusta turvallisuudesta.

Useilla pohjoisilla alueilla, esimerkiksi Alaskassa, Färsaarilla, Islannissa, Norjassa, Newfoundland-

dissa ja Venäjällä on havaittu nuorten naisten suhteettoman suuri pois suuntautuva muuttoliike (22-27). Paikkoihin, joissa tätä muuttoliikettä esiintyy, paikallisesti syntyneeseen väestöön muodostuu ylimäärä nuoria miehiä, erityisesti pienempiin ja etäisempiin paikkoihin. Eräs "naispaon" tilastollinen tyypillisuus on positiivinen korrelaatio naisten prosentuaalisesta osuudesta koko väestöstä. Kuva 5 kuvaa tätä Alaskan tietojen avulla. Täällä sukupuolten välinen suhde on 113 miestä 100 naista kohti pienemmissä kylissä (1 – 999 asukasta) ainoastaan 73 mieheen 100 naista kohti kaupungeissa (yli 10 000 asukasta). Suuret kuolleisuusluvut vaikuttavat miehiin, mutta aikuisten naisten poismuutto ilmeisesti jopa ylittää tämän, jolloin moniin kyliin jää suuri miesten enemmistö nuorista miehistä aina keski-ikäisiin asti (28).

Tällaiset mallit eivät ole väistämättömiä tai universaaleja, mutta ne vaikuttavat esiintyvän laajasti

Taulukko 1: Alaskan alkuperäiskansat, ikävuodet 20-39, alueen kokonaisväestön mukaan (Vuoden 2000 laskentatietoa).

Alueen kokonaisväestö	Alkuperäisasukas- miehiä	Alkuperäisasukas- naisia	Miestä sataa naista kohden
1-999	6,071	5,389	113
999-9,999	3,587	3,456	104
10,000 tai enemmän	3,364	4,364	73
Kaikki	13,022	13,479	97

Inhimillinen turvallisuus ja sukupuoli

Vuonna 1994 UNDP:n inhimillisen kehityksen raportti keskittyi "inhimillisen turvallisuuden" käsitteeseen. Tästä ilmeni, että turvallisuus on inhimillisen kehityksen keskeinen osa ja laajennetussa merkityksessä se voidaan varsin pitkälti liittää ihmisten hyvinvointiin. Yleisen määritelmän mukaan inhimillinen turvallisuus on "vapautta pelosta ja vapautta puutteesta". Lisäksi se on tarkemmin yhdistetty turvallisuuden seitsemään laajempaan luokkaan: talouteen, ruokaan, terveyteen, ympäristöön, henkilökohtaiseen, yhteisöön ja poliittiseen. Inhimillinen turvallisuus siis viittaa dynaamiseen prosessiin, jonka kautta materiaaliset perustarpeet tyydytetään samalla, kun varmistetaan ja toteutetaan inhimillinen arvokkuus (19-20). Inhimillisen turvallisuuden käsite on pitkälti sama kuin feministisen kirjallisuuden käsitys turvallisuuden merkityksestä (21). Sekä inhimillisen turvallisuuden kirjallisuus että sukupuolikirjallisuus väittävät, että turvallisuutta ei voi erottaa ihmisen henkilöllisyydestä ja siitä, kuinka ihmisten sallitaan kehittää ja parantaa hyvinvointiaan. Sukupuolitutkimusten mukaan yhteisöt, valtiot, miehet, naiset ja ympäristö ovat yhteydessä toisiinsa ja yhden turvallisuus riippuu kaikkien muiden turvallisuudesta. Turvallisuus ei näissä tapauksissa ole pelkästään uhkien välttämistä vaan mahdollistavaa ja positiivista. Turvassa oleminen tarkoittaa turvallisuuden tuntua, tunnetta mahdollisuuksista.

nykyajan pohjoisen erilaisissa kulttuurin, talouden, historian ja hallinnon olosuhteissa. Norjan arktisessa osassa tämä on trendinä sekä saamelaisten yhteisöissä että muun väestön yhteisöissä, ja tämä maaseudun "naispula" on ollut yli 20 vuoden ajan politiikan kehittämisen huomattava vaikuttaja.

Avioliitot yhteisöön kuulumattomien kanssa ovat pohjoisilta alueilta pois muuttamisessa merkittävä ja riittämättömästi tutkittu tekijä. Sukupuolipohjaisten liikkuvuusmallien vuoksi alueella syntyneet naiset menevät monin paikoin todennäköisemmin naimisiin pohjoiseen vähintään tilapäisesti rakennusalan, luonnonvarojen hyödyntämisen alan ja palvelualan töihin muuttaneiden ulkopuolisten miesten kanssa kuin päinvastoin, siis verrattuna että alueella syntyneet miehet menevät naimisiin ulkopuolisten naisten kanssa. Muilta kuin arktisilta alueilta peräisin olevat miehet ovat vierailleet arktisilla alueilla paljon naisia useammin esimerkiksi sotilaallisista syistä tai luonnonvarojen hyödyntämisen vuoksi. Arktiselta alueelta peräisin olevat naiset taas muuttavat koulutuksen vuoksi pois synnyinseudultaan miehiä useammin. Nämä sukupuolittuneet liikkuvuusprosessit laajentavat naisten avioliittomarkkinoita. Avioliitto ulkopuolisen kanssa sekä helpottaa pois muuttamista tai tutkinnon jälkeen palaamista jättämistä että tekee siitä todennäköisemmän. Useimmat naiset muuttavat kotimaansa kaupunkiin, mutta yhä suurempi määrä naisista, erityisesti Venäjällä, etsii elämäkumppaninsa toisesta maasta ja muuttaa sinne. Liikkuvuus suuntautuu Arktisella alueella sekä alueelle että siltä pois.

Miksi?

Naisten pois muuttamisen motivaatio näyttää olevan monimutkainen yksilöllisten ja rakenteellisten vetävien ja työntävien tekijöiden summa, joka vaikuttaa suhteettomasti nuoriin naisiin siten, että he valitsevat elämän kaupungeissa pienten kylien sijaan (26, 29-34). Näitä tekijöitä ovat perinteisten, maaseudun miesten ja naisten sukupuolimallien erilainen vetovoima verrattuna niiden vaihtoehtoihin kaupungeissa sekä suuret rakenteelliset muutokset perinteisillä ensisijaisilla aloilla kuten kalastuksessa, paimentamisessa tai maanviljelyksessä. Näiden alojen töiden huomattava vähentyminen tekee naisten perinteisistä rooleista tarpeettomia. Perinteisten elämäntyylien jäänteet vaikuttavat joissakin suhteissa houkuttelevammilta miehille kuin naisille, joten miehet pysyvät kiinni siinä, mitä perinteisistä aloista on jäänyt jäljelle. Koska nämä alat eivät tarjoa riittävästi tuloja kotitalouden ylläpitämistä varten, naisten on mentävä palkkatöihin (36). Jotkut onnistuvat löytämään

paikallisia töitä, esimerkiksi terveydenhuollon alalla, kouluissa tai kunnallisessa hallinnossa. Toiset eivät onnistu tässä ja he pyrkivät muuttamaan pois ja hakeutumaan korkeampaan koulutukseen. Suhteettoman suuri osa naisista siirtyy tämän jälkeen suuremmissa yhteisöissä paremmin saatavilla olevien jatko-opintojen pariin (36). Koulutus parantaa naisten valmiutta kaupunkilaistyyppiin töihin, mikä lisää kaupunkien viehätysvoimaa sekä todennäköisyyttä siihen, että yksilö pystyy sopeutumaan kaupunkilaiselämään. Keskeisissä kaupungeissa on myös suhteellisen monimuotoisia sekundäärisiä ja tertiäärisiä talousjärjestelmiä, mikä avaa naisille taloudellisia mahdollisuuksia, joita pienissä kylissä ei ole.

Venäläisten naisten osalta tilanne on hieman toisenlainen, mutta kriittisempi. Viimeisten 15 vuoden suuret poliittiset mullistukset ovat aiheuttaneet koko väestön elinolosuhteiden heikkenemisen, mutta naisten, erityisesti yksinhuoltajanaisten, asema on heikentynyt muita enemmän. 1990-luvun talousongelmat heikensivät työllistymismahdollisuuksia ja perheistään huolehtivat naiset kärsivät tästä kaikkein eniten. Neuvostovaltion paternalistinen, "suojeleva" ideologia aiheutti sen, että naisten katsottiin olevan tuottamattomia työntekijöitä, joista tuli yrityksille "taakka" lukuisten vapautusten ja erioikeuksien vuoksi. Tiedotusvälineissä naisista muodostettua kuvaa hyödynnettiin yhä enemmän kotipiirissä. Naiset kuvattiin positiivisessa valossa ainoastaan hyvinä, huolehtivina vaimoina tai äiteinä. Näin siirtymäkaudesta muodostui Venäjän naisille patriarkaalisuuden renessanssi. Mahdollisuudet heikentyviltä alueilta pois muuttamiseen ovat rajallisia, mutta useat naiset muuttavat, esimerkiksi valtioiden rajat ylittävien avioliittojen tuloksena. Arkangelin alueella tehdyssä tutkimuksessa yli 40 % kyselyyn vastanneista naisista sanoi muuttavansa pois alueelta, jos heillä olisi siihen varaa ja mahdollisuus.

Seuraukset

Naisten muuttamisessa ja muuttohaluissa on positiivisia ja negatiivisia puolia. Yksittäisen naisen osalta muuttaminen saattaa avata uusia mahdollisuuksia ja lisätä valinnan vapautta. Toisaalta muuttaja saattaa menettää läheiset yhteytensä paikkaan ja kulttuuriin ja saattaa kokea identiteetin muutoksen. Alueelle jäävät naiset saattavat myös kokea uusia mahdollisuuksia, sillä heidän läsnäoloaan arvostetaan entistä enemmän. He saattavat osallistua aktiivisemmin sosiaaliseen ja poliittiseen kehitykseen paikallisen yhteisön olojen parantamiseksi. Alueelle jäämisen seuraus voi kuitenkin olla myös köyhyyden lisääntyminen. Pois muutta-

misella on selkeitä yhteyksiä monien naisten kokemaan taloudelliseen (epä)varmuuteen, erityisesti alueilla, joilla luonnonvarojen, esimerkiksi öljyn, maakaasun ja kaivannaisten, hyödyntämien on yleistä. Nämä työpaikat ovat parhaiten palkattujen joukossa, mutta suurin osa työntekijöistä on miehiä. Naisten työllistymisluvut ovat suurempia huoltopalveluiden, opetuksen ja/tai sosiaalisten palveluiden aloilla. Kansallisten hallitusten monilla arktisilla alueillaan tekemät taloudelliset leikkaukset vaikuttavat usein negatiivisesti maaseutuun ja etäisiin paikkoihin, mikä heikentää elintasoja ja elämän laatua näillä alueilla rajallisten työllistymismahdollisuuksien, alhaisen palkkatason ja kehittymättömien sosiaalipalveluiden kautta (37). Näiden naisten kokeman palveluiden heikon saatavuuden lisäksi myös työllistymismahdollisuudet ovat vähäiset. Yrittäjäyys on usein etäisillä alueilla asuvien naisten ainoa mahdollisuus, mikä luo suurta epävarmuutta, jos perheen tai naisen tuloista riippuvaisen ryhmän perustoimeentulo on tämän työllistymismuodon varassa.

Miehille naisten pois suuntautuva muuttoliike tarkoittaa, että miehille jää mahdollisuus jatkaa aina arvostamiensa toimien tekemistä ja ylläpitää kulttuurista ja maskuliinista identiteettiään. Monet ovat kuitenkin havainneet, että he eivät onnistu löytämään naista jakamaan elämäänsä kanssaan tai eivät ainakaan onnistu löytämään naista, jonka kulttuurinen tausta on sama kuin heidän omansa, ja jotka ymmärtävät miesten elämäntyylin tärkeyttä. Jos näin käy, miehillä on identiteettiongelma, joka vaatii toimenpiteitä. Voidaan myös havaita, että miehet, jotka eivät osallistu tai joiden ei jostain syystä sallita osallistua paimentamisen, metsästyksen ja kalastuksen kaltaisiin perinteisiin toimiin, joutuvat työttömiksi ja pysyvät työttöminä työllistymismahdollisuuksien puutteen vuoksi.

Rakenteellisella tasolla voidaan nähdä perinteisistä aloista tulevan taloudellisesti ja ekologisesti merkittävämpiä, sillä yhä harvemmat ihmiset osallistuvat niihin. Tämä voi kehittyä terveellä tavalla samalla kulttuureita ja tietoa ylläpitäen, kunhan miehet tekevät perinteisen työn ja naiset hankkivat tarvittavat rahat (36).

Väestökatoalueilla ja alueilla, joilla naisten muuttoliike alueelta pois on merkittävää, on oikeutettu huoli yhteisön taantumisesta syntyvyyden puutteen vuoksi. Myös miesten maskuliinisen identiteetin ylläpitämisen tarpeesta syntyneiden "poikamieskulttuurien" kehittymistä voidaan havaita.

Kulttuurien väliset ja rajojen ylitse tapahtuvat avioliitot saattavat siten aiheuttaa maaseudulle uutta yhteiskunnallista dynamiikkaa ja uusia ke-

hityksiä. Tätä saatetaan kuitenkin myös pitää kulttuuriperinnön kannalta negatiivisena, sillä naiset ovat usein tärkeitä sukupolvien väliselle kulttuuritietämyksen siirrolle.

Pohjois-Norjassa sijaitsevan maaseutuyhteisön lähempi tarkastelu voi valaista paitsi joitakin haasteita, jotka aiheuttavat naisten pois muuttamista, myös mahdollisuuksia, jotka saattavat auttaa trendin muuttamisessa.

Polttopiste: Nordland, Norja (38)

Ingunn Limstrand ja Marit Stemland (39)

Tarkasteltaessa Nordlandissa sijaitsevaa pientä Steigenin kuntaa selviää, että yhteisöllä on ongelmia. 3 000 asukkaan Steigen, joka on perinteisesti maanviljelijöiden ja kalastajien yhteisö, joutuu kohtaamaan samat haasteet kuin monet muut pienet maaseutukunnat. Väkiluku ja syntyvyys alenevat, ja työvoiman, tuotantotapojen ja koulutusmallien muutos korostavat taloudellisen ja poliittisen muutoksen tarvetta. Erityisesti demografisesti erittäin tärkeään 20 - 39 ikävuoden ryhmään kuuluvat miehet ja naiset muuttavat kaupunkiin ja koulutuskeskuksiin, eivätkä kaikki muuta takaisin tai edes pyri palaamaan Steigenissä tarjolla olevaan elämään.

Norjan maaseudun kehitysstrategiat ovat perinteisesti perustuneet (perustason) työläisammattihin ja työhön, joka ei vaadi korkeaa koulutustasoa. Nykyaika on kuitenkin tuonut mukanaan paremmat tietoliikenneyhteydet ja infrastruktuurin sekä sosiaalisten suhteiden ja tiedotusvälineiden laajemman maantieteellisen jakauman, jolloin ihmiset voivat olla yhteydessä etäisyydestä ja sijainnista huolimatta. Myös maaseudun riippuvuus primäärisistä luonnonvaroista on vähentynyt.

Jotkin maaseudun kehityksen poliittiset strategiat ovat keskittyneet naisiin. 1980-luvulla ja 90-luvun alkuvuosina strategiana oli antaa vahvistavien toimien avulla naisille samat mahdollisuudet kuin miehille. Painopiste oli yrittäjäyyskoulutuksessa ja työpaikkojen luomisessa, ei muodollisen kompetenssin parantamisessa. Tätä strategiaa on kritisoitu, sillä naisia käytettiin valmiin strategian toteuttamiseen eikä heillä ollut todellista vaikutusvaltaa politiikan ja kehityksen määrittämisessä. 1990-luvun loppupuolelta alkaen sukupuolten valtavirtaistumisen ja integraation ihanteet ovat olleet vallitsevia. Nykyiset strategiat perustuvat sukupuoliperspektiiviin, ja ne ottavat muodollisen kapasiteetin tuottamisen, hajautettujen koulutusjärjestelmien ja joustavien mallien tarpeen jossain määrin huomioon. Tämän strategian toteuttaminen on kuitenkin ollut maaseudulla vaikeaa, sillä

valtavirtaistumismallissa on säilytetty keskuksen ja äärialueiden kehittämisen välinen epätasapaino. Maaseudun kehittäminen on siis ”siitä huolimatta” -strategia, jonka tarkoitus on pienentää valtavirtaistumisstrategian seurauksia. Haluamme esittää koulutukseen keskittymistä tämän vaihtoehdoksi.

Maaseudulla asutus on perinteisesti sijoittunut luonnonvarojen läheisyyteen. Steigenin kaltaisilla rannikkoalueilla kalastus ja pienimuotoinen maanviljely muodostivat asutuksen perustan. Luonnonvarojen hyödyntäminen ja tiettyyn rajaan asti toimeentuloon riittävä vaihdantatalouskaan eivät vaatineet suurta määrää akateemista tai muodollista kompetenssia. Myöhempien sukupolvien aikana yhä suurempi määrä nuoria – monet maaseudulta peräisin – ovat hankkineet korkeampaa koulutusta. Näillä alueilla ei ole koulutetun työvoiman tarvetta, mikä on johtanut tilanteeseen, jossa nuoriso on maaseudun vientituote. Nuoret, jotka eivät halua korkeampaa koulutusta, jäävät paikalliseen yhteisöön, kun taas koulutuksen perään lähtevät eivät koskaan palaa. Tämä on luonut näkemyksen, jonka mukaan ”koulutus on tie pois maaseudulta”. Tästä perspektiivistä nähtynä tiedosta ja koulutuksesta tulee uhka äärialueille.

Sukupuolen mukaan tarkasteltaessa luonnonvaroihin perustuvien alojen työpaikat ovat pääosin muodostuneet miesten ammateiksi, ja naisten työ on tehty ”näkymättömäksi”, tai sille on annettu alempi asema. Kalastus on tästä tyypillinen esimerkki. Nykyisin paikallisessa yhteisössä nuorille naisille tarjolla olevat työt ovat pääosin terveydenhuoltopalveluissa, kouluissa ja julkisessa hallinnossa. Monilla nuorilla naisilla on kuitenkin muita koulutussuunnitelmia ja toiveita elämänsä varten. Tätä kuvaa se, että Nordlandin kunnissa, joissa on kouluja ja yliopistojen laitoksia, on myös enemmän nuoria naisia kuin miehiä. Kaiken kaikkiaan käsite koulutuksesta tienä pois maaseudulta pitää vielä paremmin paikkansa nuorten naisten parissa.

Jos maaseutualueiden halutaan olevan kestäviä yhteisöjä, maaseudun taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen asema tarvitsee uudelleenmäärittystä ja kehitystä. Uudelleenmäärittäminen vaatii paljon kompetenssia. Kun koulutuksen taso paranee, sekä yhteiskunta että yksilöt ovat joustavampia. Joustavuus tarkoittaa, että ihmiset pystyvät mukautumaan esimerkiksi markkinoiden muutoksiin paremmin. Samalla ihmiset voivat entistä paremmin vaikuttaa tämän uudelleenmäärittämyksen suuntaan.

Varsin monet nuorista korkeasti koulutetuista ihmisistä pitävät maaseutua paikkana asettua asumaan ja kehittää ”hyvänä elämänä” pitämäänsä elämää. Nykyinen sukupolvi etsii erilaisia työtilaisuuksia, vaihtelevaa kulttuurielämää ja suvaitse-

vuutta erilaisia suhtautumistapoja kohtaan. Jos he päättävät asettua asumaan pieneen yhteisöön, he kuitenkin vaativat oikeutta ja mahdollisuutta olla maailmankansalaisia. Tämä on suuri haaste pienille yhteisöille, jotka tyypillisesti nähdään yhtenäisinä siinä mielessä, että asukkaiden pääosalla on sama tausta, ja he ovat työskennelleet samankaltaisilla aloilla. Mielestämme on olennaisen tärkeää löytää strategia, jonka avulla maaseudulle voidaan kehittää moderneja ja jäseneksi hyväksyviä yhteisöjä.

Sukupuolittunut väkivalta

Gunhild Hoogensen

Sukupuolittunut väkivalta on osa laajempaa inhimillisen turvallisuuden ja sukupuolen kysymystä (kts. edellä ollut tekstilaatikko). Monissa turvallisuuden sukupuolianaalyseissa on tehty selväksi, että turvallisuuden tai turvattomuuden merkityksen määritelmään on sisällettävä myös henkilökohtainen, ei-valtiollisen tason, turvallisuus (40-45). Tällöin painotukset valtioperustaisen ja militaristisen turvallisuuskäsitteen suuntaan vähenevät, tai ne poistuvat kokonaan ja havaitaan, että turvallisuuden käsite ei ole täydellinen, ellei sitä käsitellä useilla eri tavoilla. Tämä ajattelutapa kuvaa rakenteen ja toimijan yhteyksiä, että yhtä turvattomuutta, kuten esimerkiksi väkivaltaa, ei voi erottaa kategoriseen ja maskuliiniseen tapaan muista turvallisuuksista tai turvattomuuksista, eikä rakenteellisista vaikutuksista. Tämä ilmenee hyvin tutkittaessa väkivaltaa sekä sen ilmenemismuotoja ja myöhempiä käsittelytapoja.

Väkivallan käsite on tunnustettu sukupuolianaalyseissa joukkona erilaisia, hienovaraisia ja monivaihteisia ilmenemismuotoja, jotka ovat lähtöisin ”instituutioista, jotka ”pieksevät sisimpäsi” sotaan, joka repii maailman kappaleiksi” (46). Se on usein osa identiteettiä, esimerkiksi sukupuolta tai rotua, (20, 46), ja usein sosiaaliset järjestelyt, jotka ”estävät inhimillistä kehitystä”, ehdollistavat ja luovat sitä, joten se on rakenteellista (47).

Sukupuolittuneen väkivallan tutkimus Arktisen alueen yhteydessä on alana vielä uusi, mutta tähänastiset tulokset osoittavat selvästi, että tietojen keräämistä ja yhdistämistä (sisältäen rakenteelliset tiedot ja turvallisuustiedot) ei voi erottaa sukupuolianaalyysistä. Ne toimivat samanaikaisesti ja kulkevat siten käsi kädessä. Sukupuoliväkivaltaa koskevien tilastotietojen kanssa on siksi oltava kuvaus siitä, mitä se tarkoittaa sukupuolittuneessa kontekstissa sekä tapahtumien ymmärtämiseksi että ratkaisujen löytämiseksi. Tämän esimerkkinä on sukupuolten välistä tasa-arvoa ja naisia Arkti-

sella alueella käsitelleen konferenssin (3.-6.8.2002) aineistoon perustuvassa "Taking Wing Conference Report" -raportissa omaksuttu ajattelutapa. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevässä osassa käsitellään väkivallan laajaa aihepiiriä, esimerkiksi puolisoon kohdistuvaa perheväkivaltaa, rakenteellisia esteitä ja hyvien terveyspalvelujen ja taloudellisten palvelujen saatavuutta (37). Winberg huomauttaa, että patriarkaalinen rakenne vaikuttaa muihin yhteiskunnan rakenteisiin, esimerkiksi rotusuhteisiin, sekä sosiaalisiin ja taloudellisiin suhteisiin. Tämä luo taloudellista ja henkilökohtaista turvattomuutta lisäämällä naisten haavoittuvuutta erityisesti vähentyneen vallan, luonnonvarojen käytön, palkkojen ja henkilökohtaisen turvallisuuden kautta ja lisää sukupuoleen ja rotuun perustuvaa syrjintää (48). Maskuliiniset ja patriarkaaliset rakenteet vaikuttavat Arktisen alueen miehiin ja naisiin prostituution ja ihmiskaupan muodossa (48-49), ja myös hakkaamisesta murhaan vaihtelevana perheväkivaltana ja riistämisen, häpeän käyttämisen ja vainoamisen kaltaisena seksuaalisena ja emotionaalisenä väärinkäyttönä (50). Siihen kuuluu myös resurssien ja sukupuolittuneen väkivallan hoitamiseen tarkoitettujen terveyspalvelujen rajoitettu käyttö (50) samoin kuin yhteisön sisäinen ja sosiaalinen esimerkiksi puolison hakkaamisen, murhien ja inestin kaltaisia aiheita koskeva sensuuri. (51-52). Kailo on tehnyt analyysin Arktisella alueella taloudellisen epätasa-arvon ja pakotettujen taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden kautta vallitsevien globalisoivien ja "muuntavien" voimien luomasta väkivallasta. Nämä tekijät eivät heijasta Arktisen alueen kansojen tarpeita ja identiteettejä. Hän on havainnut miesten naisiin kohdistuvan väkivaltaisuuden "lähes legitimoinnin" ja miesten ehdollistamisen väkivaltaiseen sukupuolittuneeseen käytökseen (53). Tämä aihe heijastuu myös muissa töissä, esimerkiksi Sørensenin töissä, hänen havaitessaan, että Nuukissa, Grönlannissa miesten naisiin kohdistuvaan väkivaltaan suhtaudutaan usein välinpitämättömästi, tai se jätetään huomiotta (54). Tällaista erityisesti alkuperäiskansojen naisiin kohdistuvaa välinpitämättömyyttä esiintyy niin alkuperäisväestön keskuudessa kuin sen ulkopuolellakin, kuten äskettäinen Amnesty Internationalin raportti osoittaa Kanadan alkuperäiskansanaisiin kohdistuvan väkivallan suuren määrän. Raportin mukaan rodulliset ja patriarkaaliset rakenteet varmistavat, että satojen naisten kuolemasta ei saada tietoa eikä sitä tutkita (55).

Sukupuolittunut väkivalta ei kuitenkaan rajoitu miesten naisiin kohdistamaan väkivaltaan. Erityisesti alkuperäiskansayhteisöissä esiintyvän omaa identiteettiä koskevan varmuuden tai epävarmuuden on havaittu olevan merkittävä tekijä väkivallan

kehittymisessä (54, 56-60). Taloudellinen ja henkilökohtainen epävarmuus ja identiteetin epävarmuus kietoutuvat yhteen ja muodostavat olosuhteet, joissa henkilön omat selviytymisstrategiat eivät enää riitä näiden epävarmuuksien voittamiseen. Alkuperäiskansoilla on esimerkiksi raportoitu kolmesta viiteen kertaa korkeampia itsemurhalukuja kuin muilla, ja vaikka naiset yrittävätkin itsemurhaa miehiä useammin, miehet onnistuvat naisia useammin itsemurhan tekemisessä (59).

Sukupuolittuneen väkivallan ongelmien tutkiminen tehokkaammin ja syvemmin Arktisen alueen puitteissa vaatii vielä sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista työtä. Resurssit ovat vielä rajallisia, joten tällainen tutkimus on logistisesti ongelmallista. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että Amnesty International myöntää itse naisiin kohdistuvan rakenteellisen ja suoran väkivallan tutkimuksen resurssien riittämättömyyden. Taking Wing -konferenssin raportissa on kuitenkin erittäin hyvä tätä tutkimusta koskeva johdanto. Analyysin ja tietojen perusteella voidaan ryhtyä toimenpiteisiin, kuten Ruotsin hallitus on tehnyt prostituutioteollisuuden nopean kasvun tukahduttamiseksi. Kriminalisoidulla seksuaalipalveluita ostavat miehet niitä tuottavien naisten sijaan Ruotsi on vastannut patriarkaalisten rakenteiden sisäiseen valtdynamiikan epätasa-arvoon ja sen aiheuttamiin epävarmuuksiin.

Poliittinen edustus

Tässä osassa käsitellään naisten poliittista ääntä korostamalla heidän edustustaan muodollisissa päätöksentekokoelimityksissä. Osassa kuvataan Venäjän Arkangelin alueen ja Kanadan pohjoisosien, sekä jossain määrin saamelaiskäräjien ja Grönlannin, esimerkkien avulla, että politiikan korkeimmalla tasolla ei vielä ole monia naisia - joskus hyvin dokumentoidusta paikallistason aktiivisesta osallistumisesta huolimatta. Kaksi muuta kirjoitusta kiinnittää huomiota tarpeeseen tutustua naisten osallistumiseen tiettyjä, Arktisen alueen kannalta tärkeitä, aiheita koskeviin poliittisiin päätöksiin kuten esimerkiksi luonnonvarojen hallinta ja saasteet.

Perheväkivalta Grönlannissa, kirjoittaja Mariekathrine Poppe, Grönlannin yliopisto

Väkivallan esiintymistä on analysoitu Grönlannin terveysprofiilissa (61). Analyysin mukaan 47 % naisista ja 48 % miehistä on joutunut väkivallan kohteeksi ainakin kerran elämänsä aikana (62).

Sukupuolta ja väkivaltaa analysoidaan usein naisten perspektiivistä. Tässä projektissa keskitytään miehiin, maskuliinisuuteen ja miesten valtakäytäntöihin (63-64). Siinä kerätään miesten väkivaltaa koskevia tietoja useista eri lähteistä, esimerkiksi rumpulauluista, kertomuksista ja poliisin raporteista. Tässä tekstissä kerrotaan eräitä alustavia tietoja poliisin perheväkivaltaraporteista vuodelta 2001.

Vankilatuomion saaneiden ja koko täysi-ikäisen miespuolisen väestön ikäjakaumaa verrattaessa on erityisen silmiinpistävää, että eräät ikäryhmät ovat yliedustettuja: vankien joukossa yliedustettuna ovat ikäryhmät 30 - 34 ja 40 - 44 vuotta, kun taas ikäryhmissä 45 - 49, 50 - 54 ja yli 60 vuotta ei ole lainkaan vankeja. Sen lisäksi, että on pyrittävä saamaan lisää tietoja rikoksentekeijöistä, joita ei ole tuomittu ja hankittava myös useampia vuosia koskevia poliisin raportteja, tämä havainto saattaa nostaa esille kysymyksen, miksi 1950- ja 60-lukujen lopussa syntyneet miehet ovat yliedustettuja.

Työttömyystietoja kerätään jatkuvasti, kun taas työllisyystietoja ei kerätä järjestelmällisesti. Tästä ajantasaisen tiedon puutteesta huolimatta on ilmeistä, että työttömyysaste on tuomittujen keskuudessa huomattavasti suurempi kuin koko työvoiman.

Ryhmien välisissä koulutusprofiileissa on myös huomattavia eroja, erityisesti koulunkäynnin suhteen. Vaikka elinolosuhteiden tiedot kuvaavatkin vuoden 1994 tilannetta, koulua yli seitsemän vuotta käyneiden osuus miesväestöstä yleensä on huomattavasti suurempi kuin väkivallasta vuonna 2001 vankilatuomion saaneista henkilöistä.

Vaikka elinolosuhteiden tiedot vuodelta 1994 kuvaavatkin miespuolista työvoimaa, ja vuoden 2001 tuomituille on tyypillistä korkea työttömyys, tuntuu järkeenkäyvältä olettaa, että tuomittujen ammatillinen koulutustaso on alhaisempi.

Näiden tekijöiden lisäksi vangeilla on runsaasti muita sosiaalisia ongelmia. Alkoholi liittyy useimpiin väkivaltatapauksiin (65-70).

Polttopiste: Arkangelin alue, Venäjä

Natalia Koukarenko ja Marina Kalinina

Venäjän Arkangelin alueen naiset ovat perinteisesti olleet voimakkaita, itsenäisiä ja vapaita. Kun miehet olivat merellä kalastamassa tai metsästä-mässä tai pitkällä kauppamatkoilla, naiset olivat kaikesta kylien päätöksenteosta vastuullisia päitä (*starosta*). Kun miehet palasivat kotiin, heidän oli hyväksyttävä päätökset. 1800-luvulla naisten lukutaito oli yleisempää Arkangelissa kuin Venäjällä keskimäärin. Vuonna 1860 yhteensä 3 619 pohjoisen alueen naista omisti oman yrityksensä, ja lähes 17 % kaikista mereen liittyvistä aloista oli naisten valvonnassa.

Naisten asema muuttui neuvostoaikana huomattavasti. Vasta muodostettu neuvostohallitus myönsi Neuvostoliiton naisille täydet poliittiset oikeudet ja kansalaisoikeudet, ja edistysellinen lainsäädäntö paransi monien alempiin luokkiin kuuluvien naisten elämää (71-72). Kaikilla poliittikan tasoilla (hallituksen puheenjohtajistoa lukuun ottamatta) otettiin käyttöön 30 prosentin naiskiintiö, vaikkakin naiset otettiin mukaan ainoastaan "pehmeitä" asioita, kuten sosiaaliset seikat, koskevaan päätöksentekoon, ja naisia nimitettiin ainoas-

taan "pehmeisiin" ministeriöihin, kuten kulttuuri-, opetus- ja terveysministeriöt. Työstä tuli kuitenkin pakollista kaikille neuvostokansalaisille. Tämä naisten uusi "oikeus" työntekoon vähensi naisten vapautta erityisesti siksi, että he eivät samalla vapautuneet kotitöiden raskaasta taakasta.

Näiden muutosten liikkeellepaneva voima ei ollut naisliike tai naiset itse, ja usein tuloksena oli apaattinen suhtautuminen poliittisiin ja sosiaalisiin toimiin sekä kyvyttömyys ottaa osaa poliittiseen kamppailuun tai organisoitua poliittisesti. Lisäksi monet ongelmat, esimerkiksi vaimon hakkaaminen ja lasten hyväksikäyttö, ohitettiin, sillä niiden katsottiin olevan yksityisiä tai henkilökohtaisia asioita.

1920-luvulla kaikkialla Venäjän pohjoisosissa perustettiin naisten neuvostoja, ja naisista tuli poliittisen elämän aktiivisia osallistujia. Neuvostot olivat aluksi lähes epämuodollisia kansalaisjärjestöjen tyyppisiä vapaaehtoisia liittoja, joihin naiset kokoontuivat ratkaisemaan jokapäiväisiä ongelmiaan. Naiset perustivat myös lukutaidottomuuden likvidointiliikkeen, lauantaikollektiivi-toiminnan sekä lasten hoitokeskuksia ja ruokaloita kouluihin. Näitä aktiivisia naisia kutsuttiin naisdelegaateiksi. Arkangelin kuvernementissa (länissä) oli vuonna 1920 noin 350 tällaista "naisdelegaattia" ja vuoteen

1929 mennessä määrä oli jo 19 000. Toisaalta taas toiminta oli kommunistisen puolueen ja muiden valtion elinten kontrollissa.

Kesäkuussa 1930 tehtiin virallinen päätös, jonka mukaan naiskysymys oli ratkaistu Neuvostoliitossa, ja naisten neuvostot lakkautettiin. Sen sijaan naisten toimista tuli osa puolueen toimintaa. Lisäksi 1960- ja 70-luvuilla naisten neuvostot herätettiin uudelleen henkiin. Niistä tuli itsenäisiä yhdistyksiä, jotka olivat aktiivisia sosiaalisissa, kulttuurisissa ja arkipäiväisissä asioissa, kuten terveyskysymykset, ympäristöasiat sekä lasten ja teini-ikäisten vapaa-ajan asiat. Arkangelin alueella oli vuonna 1979 yhteensä 250 naisten neuvostoa ja naisten ammattijärjestöä.

Perestroikan ja uusien markkinaolosuhteiden myötä tilanteesta tuli monimutkaisempi sekä miehille että naisille. Taloudelliset ongelmat aiheuttivat työttömyyttä. Kumpikaan sukupuoli ei ollut valmistautunut tähän uuteen todellisuuteen, mutta perheestään vastuussa olevat naiset kärsivät tilanteesta eniten. Tässä markkinoiden kilpailussa naisilla oli enemmän vaikeuksia töiden löytämisessä sekä niiden säilyttämisessä. Neuvostovaltion "suojeleva" ideologia aiheutti sen, että naisten katsottiin olevan tuottamattomia työntekijöitä, joista tuli yrityksille "taakka" lukuisten vapautusten ja erioikeuksien vuoksi. Samaan aikaan joukkotiedotusvälineissä naisten elämän kuvaus rajoittui pelkästään kotiympäristöön. Ainoa naisista esitetty positiivinen kuva oli hyvän, huolehtivan vaimon ja äidin rooli.

Politiikan alueella tämä aiheutti miesten valta-aseman ylimmän tason politiikassa. "Paternalististen" kiintiöiden hylkäämisen lisäksi naisilta usein puuttui kokemusta kilpailussa. Naiset olivat usein välinpitämättömiä "tavanomaisen" politiikan suhteen, sillä se ei vedonnut heidän etuihinsa ja kokemuksiinsa. Sukupuoliset stereotyypit ja laajalle levinnyt epäluulo politiikkaa, valtainstituutioita ja viranomaisia kohtaan olivat myös merkittävässä roolissa. Tästä huolimatta 1980- ja 90-lukujen vaihe osoittautui kaudeksi, jolloin naiset alkoivat muodostaa uudenlaisia liittoja ja järjestöjä naisten poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien suojaamiseksi ja omien asioidensa ajamiseksi. Nykyisin alueella on jo yli 40 erilaista naisten instituutiota, kansalaisjärjestöä, verkostoa ja yhdistystä.

Samaan aikaan vallitsee huomattava vastakainasettelu perinteisen ideologian, jonka mukaan naisten ei tarvitse osallistua politiikkaan, ja todellisen tilanteen välillä. Tämä on ilmennyt useista Arkangelin alueen poliittista edustusta koskevista tutkimuksista. Itse asiassa eräs vuo-

sina 2000 ja 2001 suoritettu tutkimus osoitti, että naiset olivat paikallistasolla poliittisesti aktiivisia ja muodostivat enemmistön vaalien valmistelun ja toteuttamisen prosesseissa (73). He osallistuivat aktiivisesti valtiollisten, alueellisten ja paikallisten viranomaisten toimintaan sekä kansalaisjärjestöjen toimintaan. Tästä huolimatta naisten edustus on parempi lähinnä alueen ja kuntien tasolla. Eräs syy voi olla, että kunnallis- ja aluehallinnot ovat miehille vähemmän haluttavia, ja paikoista on siten vähemmän kilpailua. Paikallistason toiminta on myös aikaa vievää, eikä siitä makseta hyvin. Mitä korkeammalle vallan tasolle mennään, sitä vähemmän naisia on merkittävässä asemassa. Emme yritä esittää, että päätöksenteon paikalliset tasot ovat vähemmän tärkeitä kuin kansallinen ja kansainvälinen taso. Pikemminkin kyse on siitä, että naisten asemaa Venäjällä tuskin voidaan muuttaa, ellei naisista tule tasa-arvoisia kumppaneita, jotka pystyvät päätöksentekoon kaikilla yhteiskunnan ja elämän aloilla ja kaikilla tasoilla.

Muut naisten vähyyttä politiikassa selittävät syyt ovat yleisen mielipiteen konservatismi, venäläisen naisliikkeen yhtenäisyyden puute sekä poliittisten puolueiden ja liikkeiden haluttomuus työskennellä naisäänestäjien kanssa ja saada naisjohtajia osallistumaan työhönsä. Tietojen huono saatavuus, kokemuksen puute ja yritykset puhua kaikkien naisten puolesta ottamatta naisten erilaisuutta huomioon ovat tekijöitä, jotka estävät politiikassa toimivia naisia saavuttamasta korkeimpia poliittisia asemia.

Eräässä toisessa vuonna 2001 tehdyssä tutkimuksessa tarkasteltiin Arkangelin alueen sosiaalipolitiikkaa. Kyselylomakkeiden ja virallisten asiakirjojen, lakien ja joukkotiedotusvälineiden lähteiden perusteella tutkimuksessa havaittiin, että naisten ei katsottu olevan kohderyhmä sosiaalipolitiikkaa muotoiltaessa. Naisten tilannetta ei otettu huomioon, ja sitä koskevat tiedot olivat usein puutteellisia. Lisäksi nykyisistä tilastoista ilmenee, että naisia syrjitään. Tämän tilanteen muuttamiseksi naiset on pystyttävä havaitsemaan sosiaalipolitiikan ja päätöksentekoprosessien aktiivisiksi kohteiksi. Kyselylomakkeesta ilmeni, että naiset halusivat osallistua laajemmin sosiaaliseen, poliittiseen ja taloudelliseen elämään. Naiset ovat siis suuri alueellisen kehityksen voimavara, mutta samanaikaisesti naisten asema yhteiskunnassa on alhaisin, eikä naisilla ole mekanismeja tai tilaisuuksia aseman kohottamiseksi.

Voidaan tiivistää, että alueellinen tai valtiollinen politiikka ei katso naisia tervetulleiksi. Lisäksi naisilta puuttuu luottamusta itseensä ja omaan kykyynsä muuttaa mitään Venäjän poliittisessa elä-

Pohjoismaat

Pohjoismaiden naiset ovat Toisen maailmansodan jälkeen ryhtyneet osallistumaan politiikkaan entistä aktiivisemmin. Tämä voidaan havaita heidän edustuksestaan kansanedustuslaitoksissa ja Pohjoismaiden alkuperäiskansojen instituutioissa. Kehitys ei kuitenkaan ole samanlaista kaikissa maissa. Lisäksi naisten määrä Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjillä on vähäinen, eikä näkyvillä ole merkkejä siitä, että määrä nousisi kunkin maan kansallisen parlamentin tasolle. Suomen saamelaiskäräjien 21 jäsenestä kuusi on naisia (2000 - 2004), Ruotsin saamelaiskäräjien 31 edustajasta kahdeksan on naisia (2001 - 2005) ja Norjan saamelaiskäräjillä on 39 edustajan joukossa seitsemän naista (2001 - 2005) (74). Norjassa naisten määrä väheni edellisiin vaaleihin nähden (75).

Grönlanti

Naiset saivat Grönlannissa äänioikeuden vasta vuonna 1948. Vuoden 1979 ensimmäisessä itsehallintoparlamentissa oli ainoastaan viisi naista, mutta tilanne on sittemmin parantunut huomattavasti ja viimeisimmissä vaaleissa (2002) valituista edustajista on 35 % naisia (kymmenen paikkaa 31:stä). Tämä parannus näkyy myös kunnanvaltuustoissa, joissa naisten määrä oli vuoden 2001 vaaleissa 19 %. Naisten määrä metsästyspiirien neuvostoissa on kuitenkin erittäin vähäinen, ja joissakin näistä ei ole lainkaan naisedustusta (76).

mässä, eivätkä naiset luota viranomaisiin. Myös stereotyyppit naisten "luonnollisesta" roolista ja tehtävästä ovat erittäin voimakkaita naisten keskuudessa. Tämä vaikuttaa naisten elämänstrategiaan. Tämän vuoksi naiset aktivoituvat poliittisessa elämässä vasta "täytettyään" "luonnollisen" tehtävänsä ja kasvatettuaan lapsena. Tämä kävi erityisen selkeästi ilmi tutkimuksesta, joka keskittyi paikallisen maaseudun kehityksen sukupuoliulottuvuuteen. Tässä yhteydessä naiset loivat aktiivisesti paikallisia verkostoja ja toimivat paikallisissa kehitysprosesseissa erittäin tärkeissä rooleissa. Jossain on siis aivan ilmeinen ristiriita: naisten mielestä poliittinen elämä on tärkeää ja he ovat sitä mieltä, että politiikassa pitäisi olla enemmän naisia, mutta he eivät yritä osallistua "tavanomaisiin" instituutioihin.

Polttopiste: Kanada

Stephanie Irlbacher Fox

Tässä osassa luodaan katsaus naisten osallistumiseen Kanadan kolmen pohjoisimman territorion poliittisen päätöksenteon tärkeimpiin näkökulmiin. Territorioissa alkuperäiskansat ovat joko väestön enemmistö tai suuri vähemmistö. Naisten osallistuminen yleisen hallinnon instituutioihin on yleisesti vähäisempää kuin miesten. 1970-luvulta

asti naisten osuus territorioiden lainsäädäntöelimiissä on ollut noin 10 %. Joulukuusta 2003 alkaen Yukonin lakia säättävässä kokouksessa on ollut kolme naista, ja vastaavasti sekä Luoteisterritorioiden että Nunavutin lakia säättävässä kokouksessa kaksi. Hallitusvastuussa naiset ovat ainoastaan Nunavutissa. Pääministerinä on ollut nainen sekä Luoteisterritorioissa että Yukonissa. Paikallista osallistumista koskevat tiedot eivät ole täydellisiä, mutta niistä silti ilmenee naisten suurempi osallistuminen johtotehtäviin, esimerkiksi pormestareina, heimoneuvoston jäseninä ja Ensimmäisten kansojen neuvostojen päällikköinä.

Luoteisterritoriot: Vuonna 2003 naisten osallistuminen Luoteisterritorioiden kunnallispolitiikkaan oli huomattavan epäsuhtaista tarkasteltaessa kunnallisvaltuustoihin rivijäsenenä osallistuvien naisten määrää pormestarin tai päällikön johtotehtävään valittujen naisten määrään verrattuna. Esimerkiksi vuoden 2003 kunnallisvaaleissa 40 % valtuustojen jäsenistä oli naisia. Kuitenkin ainoastaan 16 % valituista pormestareista oli naisia. Alkuperäiskansojen naisten valinta johtaviin tehtäviin oli vielä epätodennäköisempää ensimmäisten kansojen, Inuvialuit Community Corporationin ja Métis Localsin kaikkiaan 48 organisaatiosta ainoastaan neljän johtaja on nainen.

Yukon: Yukonin lakia säättävässä kokouksessa on 18 jäsentä, joista kolme on naisia. Yukonin neljästätoista kunnasta kolmestatoista saatavilla olevien tietojen mukaan kolme territorion 13:sta

pormestarista on naisia, ja naisilla on 23 alueen 49:stä valtuustopaikasta. Ainoastaan yhdellä territorion yhdentoista ensimmäisestä kansasta on päällikkönä nainen.

Nunavut: Nunavutin lakia säätävässä kokouksessa on 19 jäsentä, joista kaksi on naisia (78). Kuntien johdossa naisten edustus on heikompi: vuonna 2002 ainoastaan kaksi Nunavutin kuntien 25:stä pormestarista oli naisia. Nunavut on saanut runsaasti huomiota kansallisissa tiedotusvälineissä ennen uuden territorion muodostamista, kun julkisuuteen tuli esitys siitä, pitäisikö Nunavutin lakia säätävä kokous suunnitella siten, että nais- ja miesedustajien välillä on tasapaino. Sukupuolten tasa-arvoehdotus kuitenkin hylättiin julkisessa kansanäänestyksessä. Kansanäänestys synnytti nunavummiutien keskuudessa runsaasti keskustelua Nunavutin naisten roolista politiikassa ja naisten asemasta yhteisön ja territorion poliittisessa elämässä.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että naiset ovat selkeästi aliedustettuina lakia säätävissä kokouksissa. Analyysissä on kuitenkin otettava huomioon se, että huomattava osuus territorion asukkaista muodostuu alkuperäiskansoista, jotka eivät välttämättä anna vaaleissa valituille poliittisille johtajille samaa valtaa tai asemaa kuin ei-alkuperäiskansojen poliittinen kulttuuri antaa. Tämän johdosta näiden yhteisöjen naiset saattavat kuulua "vaaleilla valitsemattomiin" -johtajiin, jotka toimivat alkuperäiskansojen omien hallintojärjestelmien parissa. Nämä järjestelmät toimivat hallituksen hyväksymien ja määräämien valittujen hallintoinstituutioiden ulkopuolella. Vaaleilla valittujen naisten määrä ei usein indikoi naisten roolia tai mahdollisuutta vaikuttaa yhteisöjen tai territorion tasolla.

Polttopiste: saasteet

Joanna Kafarowski

Jotkin saasteet saattavat olla haitallisia naisille ja lapsille kautta koko sirkumpolaarisen pohjoisen alueen. Hitaasti hajoavien orgaanisten yhdisteiden (POP-yhdisteet), myrkyllisten metallien ja radioaktiivisten aineiden vaikutuksista Arktisen alueen ympäristöön ja ihmisten terveyteen on tehty useita tutkimuksia. Viime aikoina tieteellinen kiinnostus on laajentunut koskemaan sosiokulttuurisia vaikutuksia Arktisen alueen yhteisöihin (79-80). Tutkimuksen mukaan naiset ovat kehittäneet oma-aloitteisesti ratkaisuja monimutkaisiin ympäristöongelmiin, esimerkiksi Arktisen alueen saasteisiin. Tutkimuksista ilmenee myös, että luonnonvaroihin liittyvät ristiriidat voidaan ratkaista paremmin naisten ja miesten aktiivisen osallistumisen avulla

(81-82). Naisten mukaanpääsy saastekysymyksiä koskevaan päätöksentekoprosessiin on kriittinen kysymys ja yhteydessä sekä lisääntymiskykyterveyteen että ympäristölliseen oikeudenmukaisuuteen, vaikka sitä ei olekaan täysin tunnustettu aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa (83).

Joidenkin tutkijoiden mukaan alkuperäiskansojen naisilta estetään pääsy päätöksentekorooleihin ja vaikutusvaltaisiin asemiin, koska heillä ei ole hyvää edustusta näkyvissä johtoasemissa (84). McIvorin mukaan (85) tähän lopputulokseen ovat päätyneet muut kuin alkuperäiskansoihin kuuluvat tutkijat, jotka saattavat virheellisesti soveltaa sukupuolten tasa-arvon käsitettä länsimaisella tavalla. Itse asiassa alkuperäiskansoihin kuuluvien tutkijoiden kirjoitukset tukevat väitettä siitä, että naiset toimivat päätöksentekorooleissa ja ovat eritasoisissa valta-asemissa yhteisöissään (86-88). Joissakin yhteisöissä alkuperäiskansojen naiset toimivat kunnioitettuina neuvonantajina, joiden vaikutusvalta korostaa tärkeitä päätöksenteon ja politiikan luomisen prosesseja (89-90). Tällaisen roolin ja aseman saavuttamisen mahdollisuus kuitenkin vaihtelee sekä maantieteellisesti että kulttuurisesti ja myös kulloisenkin luonnonvaroihin pohjautuvan sektorin mukaan. Lisätutkimuksia tarvitaan erityisesti naisten luonnonvarojen hallintaan osallistumisen ja edustuksen selvittämiseksi. Myös uusia kysymyksiä, kuten ilmastonmuutos ja saasteet, on tutkittava lisää tältä kannalta.

Naiset toimivat ruohonjuuritasolla näkyvästi yhteiskunta- ja ympäristöaktiivismin parissa (91-92). Naisten sitoutuminen aktiivisiin ympäristön oikeudenmukaisuusliikkeen parissa johtuu ehkä osittain naisten rooleista kodin hoidossa ja hoitavaa äitinä (93-94). Ympäristöaktiivismin voidaan katsoa olevan yhteisön elämän jatke, johon naiset ovat perinteisesti osallistuneet. Alkuperäiskansojen naiset ovat olleet Kanadassa aktiivisia tällä alalla. Esimerkiksi Elizabeth Penashue ja muut inu-kansan jäsenet vastustivat ilmavoimien matalalentoharjoituksia Labradorin Goose Bayn alueella Kanadassa 1980- ja 1990-luvuilla (95).

Naisten näkyvyys ympäristöpolitiikassa ruohonjuuritason ulkopuolella on vähäisempää. Miehet ottavat yleensä julkisen elämän vastuuaseman ja vallan, joten on todennäköistä, että varsinainen ympäristönsuojelullinen päätöksenteko on vahvasti sukupuolittunutta. Naisten saavutuksia arvostetaan läntisissä, muissa kuin alkuperäiskansojen, yhteisöissä miesten saavutuksia vähemmän, ja naiset eivät yhtä todennäköisesti saavuta päätöksentekoasemaa (81, 91).

Kanadan alkuperäiskansojen järjestöjen, esimerkiksi Inuiittien sirkumpolaarisen konferenssin (ICC), Inuit Tapiriit Kanatamin, athabaska-kanso-

jen Arktisen neuvoston ja Pauktuutit-inuiittinaisten yhdistyksen, kansainvälinen rooli on lisääntymässä. Inuiittien sirkumpolaarisen konferenssin (entinen) puheenjohtaja Sheila Watt-Cloutier ajaa monia nykyisin ajankohtaisia asioita, esimerkiksi Arktisen alueen saastekysymystä. Watt-Cloutier lahjoitti vuonna 1999 äitiä ja lasta esittävän inuiittien veistoksen UNEPin pääjohtajalle Klaus Topferille, ja tästä vaikuttavasta veistoksesta tuli Tukholman POP-sopimukseen johtaneiden neuvottelujen omantunnon ja sydämen vertauskuva. Tämän globaalin neuvottelun eri kansainvälisten tapaamisten aikana Sheila Watt-Cloutier ja muut alkuperäiskansojen naisjohtajat, kuten Athabaskakansan Arktisen neuvoston Cindy Dickson, onnistuivat tuomaan Arktisen alueen hitaasti hajoavat myrkylliset orgaaniset (POP) yhdisteet valokeilaan maailman näyttämöllä. Vaikka näiden yhdisteiden vaikutusta onkin tiedotusvälineissä pääosin käsitelty ympäristökysymyksenä, Watt-Cloutier ja muut havaitsivat niiden huomattavat haittavaikutukset alkuperäiskansojen kulttuuriin, terveyteen ja perinteisiin elämäntapoihin.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että sukupuolta ei yleensä korosteta ympäristösaasteita koskevassa keskustelussa, mutta se pitäisi tunnistaa päätöksenteon ja politiikan luomisen prosessien kriittiseksi muuttujaksi.

Polttopiste: kalastus

Lindis Sloan ja Joanna Kafarowski

Eri aloja, kuten luonnonvarojen hallinta, koskevien päätöksentekoprosessien demokraattisuus on Arktisen alueen kestävä kehityksen edellytys. Kalastuselinkeinoon taloudellinen merkitys on yhä kasvanut pohjoisella sirkumpolaarisella alueella. Arktisen neuvoston kestävä kehityksen työryhmän eräs hanke on tutkinut sukupuolta ja päätöksentekoa pohjoisten, arktisten alueiden kalastuksessa (96). Tavoitteena on ollut dokumentoida ja analysoida naisten rooleja kalastuksessa, jotta naisten osallistumista tämän alan päätöksenteon prosesseihin voidaan edistää ja tukea.

Yleinen havainto on, että naiset osallistuvat kalastustoimintaan, mutta heidän panoksensa ja toimensa jäävät suurelta osin näkymättömiksi. Koska osallistuminen organisoidaan usein perheensä sisäisesti, naisten panosta pienimuotoisen kalastustoiminnan talouteen ei usein kirjata virallisesti. Äskettäisissä kenttätutkimuksissa on havaittu, että "maahenkilöstön toimet" muodostavat pienimuotoiselle rannikkokalastukselle huomattavan taloudellisen tuen. Tämä työ ei päädy talouden piiriin, sillä sitä ei virallisesti tunnusteta. Lisäksi monet

naiset ovat kalatalouden ulkopuolisessa palkkatyössä voidakseen varmistaa kassavirran jatkumisen huolimatta koko ajan yhä epävarmemmaksi käyvistä kalastuksesta.

Kun naiset työskentelevät suoraan kalataloudessa, he eivät yleensä ole aktiivisia kalastajia, ja he ovat käsittelylaitosten tai kalastusveneiden bonafide -omistajia ainoastaan erittäin harvinaisissa poikkeustapauksissa. Tämän sijaan naiset työskentelevät kalankäsittelylaitoksissa. Heidän työllisyysasteensa vaihtelee suuresti maasta toiseen. Pohjoismaissa lisääntyneet koulutusmahdollisuudet ovat antaneet naisille mahdollisuuden pyrkiä hallinnon tai kalatalouden tutkimuksen johtotehtäviin, mutta he onnistuvat vain harvoin nousemaan keskiarvoa ylemmäs. Tämä koskee myös kalanviljelyä tämän kalataloussektorin "modernimmasta" mielikuvasta huolimatta.

Kalatalousteollisuus on yleensä varsin hyvin edustettuna kiintiöitä ja niiden jakamista säätelevissä elimissä. Näistä elimistä ei ole helppo löytää naisia. Usein tämä johtuu siitä, että heidän ei katsota olevan asianosaisia, mikä on suoraan Agenda 21:n ja vastaavien kestävä kehityksen sopimusten suositusten vastaista. Naiset toimivat näkyvämmiin hallituksen organisaatioissa yhteisön, alueen ja valtion tasoilla, vaikka sukupuolten tasapaino ei yleensä ilmenekään etenkin päätöksentekotasemissa.

Keskeiset johtopäätökset

Tämä luku ei ole Arktisen alueen sukupuolikielisyksen yleisarvio, joten yleisten johtopäätösten tekeminen on vaikeaa. Tästä huolimatta esiin on tullut useita kriittisiä seikkoja.

Arktisen alueen sukupuoleen liittyvien asioiden tutkimuksen voi aloittaa monesta eri pisteestä. Mahdollisia aloituspisteitä ovat valtasuhteiden määrittäminen erilaisten feminismin (länsimaisen, ei-länsimaisen ja alkuperäiskansojen feminismin) periaatteiden mukaisesti. Lähtökohdaksi voi kuitenkin olla myös uusi analyysi, jossa otetaan huomioon myös paikalliset arktiset kulttuuriset yhteydet, mukaan lukien myös se, kuinka siirtomaahistoria ja nykyiset suuntaukset kohti lisääntyneitä itsehallintoa vaikuttavat nykyisiin sukupuolirooleihin. Lisäksi on todettava, etteivät Arktisella alueella havaittavat erilaiset feministiperspektiivit ole kahden yhteisötyypin vastakkainasettelun materialisoituneita tuotteita. Kaikki läntistä (tai eteläistä) alkuperää olevatkaan henkilöt eivät jaa länsimaisen feminismin käsitteitä eivätkä kaikki alkuperäisväestön yhteisöjen asukkaat jaa alkuperäiskansojen

feminismin aatetta. Sukupuolen tutkimus kuvaa yhteisöjen monimuotoisuutta niiden sisäisten ja välisten näkökantojen kautta.

Miesten muuttuvaa roolia yhteiskunnassa sekä sen vaikutusta itsemurhien ja muihin suuntautuvan väkivallan kaltaisiin ongelmiin on analysoitava. Naisiin kohdistuva väkivalta on tunnistettu huomattavaksi ongelmaksi Arktisella alueella, ja sitä on osin selitetty miesten identiteetin ja oman arvontunnon häviämisen, yhteiskunnan jännitteillä sekä vallan ja hallinnan kysymyksillä. Tämä on aiheuttanut myös ihmiskaupan ja prostituution lisääntymistä.

Naisten pois suuntautuva muuttoliike on merkittävää monilla Arktisen alueen maaseutualueilla. Se johtuu pääasiassa pienten yhteisöjen vähentyneistä työmahdollisuuksista. Tämä luo sukupuolten välisen epäsuhtaisuuden, mikä saattaa tulevaisuudessa vaikuttaa yhteisöjen elinkelpoisuuteen. Koulutus on ratkaisevan tärkeässä asemassa sekä naisia pohjoisesta pois vetävänä tekijänä että mahdollisena strategiana pois suuntautuvan muuttoliikkeen kääntämiseksi. Lisäksi naisten edustus monissa muodollisissa päätöksentekokelemissä on heikkoa, erityisesti monien Arktisen alueen yhteisöjen sosioekonomisen perustan muodostavien luonnonvarojen hallinnassa.

Tiedonaukot

Joanna Kafarowski

Kansainvälisellä ja kansallisella tasolla on käytävissä varsin vähän sukupuolen ja kulttuuriryhmän mukaan eriteltyjä tietoja. Erittelemättömien tietojen käyttäminen edellyttää tietojen huolellista tutkimista, jotta voidaan varmistaa, että analytiikat ja päätöksentekijät ymmärtävät toimenpiteiden vaikutuksen eri ryhmiin. Tämä on erityisen kriittistä Arktisella alueella, jossa yksilöiden kokemukset ja ohjelmien vaikutukset saattavat vaihdella dramaattisesti sukupuolen, iän, tiettyyn ryhmään tai sukuun kuulumisen sekä pohjoisen, arktisen valtion pohjoisella tai eteläisellä alueella asumisen mukaan.

Sukupuolen ja kulttuuriryhmän huomioon otavien tietojen kerääminen ei ole pelkästään tietojen erittelyä. Siinä yritetään pikemminkin heijastaa naisten ja miesten erilaisia ja erillisiä kokemuksia, heidän omia panoksiaan sekä perinteisten roolien seurauksia erilaisissa sosioekonomisissa tilanteissa.

Pekingin julistuksen (1995) toimintasuunnitelman mukaan kaikilla tasoilla on riittävästi mekanismeja edistämään naisten kehitystä. Toi-

mintasuunnitelman muutoksia kannattaa tutkia lisää.

Tilastotietoja on kerättävä, esitettävä ja analysoitava sukupuolen, iän ja kulttuuriryhmän mukaan ja niiden on heijastettava naisiin ja miehiin liittyviä ongelmia.

Naistutkimuksen ja tutkimuslaitosten on osallistuttava sopivien indikaattorien ja tutkimusmenetelmien kehittämiseen ja testaamiseen sukupuolialianalyysin vahvistamiseksi.

Tietojenkeruumenetelmiä on parannettava siten, että ne heijastavat naisten ja miesten koko panosta perinteisessä taloudessa ja markkinataloudessa tekemällä epämuodolliseen sektoriin osallistumisesta näkyvää.

Tilastojärjestelmiä on kehitettävä ottamaan sukupuolialianalyysi huomioon julkaisuissa ja tutkimuksessa.

Tilastotieteilijöiden kanssa on kehitettävä keinoja tunnistaa alueet, joilla miesten ja naisten sekä erilaisista kulttuuriryhmistä peräisin olevien ihmisten sosiaaliset ja taloudelliset realiteetit ovat erilaisia, ja niitä on edelleen käsiteltävä. Naisten osallistumista tukevien menetelmien kehittämiseksi on tärkeää kehittää institutionaalista kapasiteettia sukupuolikysymysten tunnistamiseksi ja käsittelemiseksi.

Arktisella alueella on tutkittava lisää myös sukupuolen ja luonnonvarojen hallinnan tilannetta ottaen erityisesti huomioon naisten edustus, osallistuminen ja toiminta päätöksentekoprosesseissa. Lisäksi myös nousevien ympäristön hallinnan kysymysten tutkimukseen, kuten ilmastomuutoksen ja saasteiden vaikutuksen tutkimukseen, on sisällytettävä sukupuolipohjainen analyysi.

Sukupuolen ja turvallisuuden käsitteitä on tutkittu nyt yli vuosikymmenen. Turvallisuuden tunteen muiden kuin valtiokeskeisten ominaisuuksien, esimerkiksi inhimillinen turvallisuus, tunnistaminen ja niiden tutkiminen sukupuolittuneesta näkökulmasta avaa uusia tutkimussuuntia (20, 97). Tämä pitää erityisesti paikkansa Arktisen alueen puitteissa, jossa on varsin vähän tietoja niin sukupuolesta, turvallisuudesta kuin niiden välisestä suhteestakin. Sukupuolittuneen turvallisuuden näkökannasta on mahdollista saada näkyviin yhteiskuntien, sukupuolten ja ympäristöjen väliset luonnolliset ja ihmisten tekemät yhteydet (98).

Lähteet ja viitteet

1. K. J. Williamson, "Celestial and social families of the Inuit," in *Expressions in Canadian Native Studies*, R. F. Laliberte, P. Settee, J. B. Waldram, R. Innes, B. Macdougall, L. McBain, F. L. Barron, Eds. (Univ. of Saskatchewan Extension Press, Saskatoon, 2000), Pp.125-144.
2. L. A. Ackerman, "Gender Equality in a Contemporary Indian Community," in *Many Faces of Gender: Roles and Relationships through Time in Indigenous Northern Communities*, L. Frink, R. S. Shepard, G. A. Reinhardt, Eds. (Univ. Press of Colorado, Boulder, 2002).
3. B. Bodenhorn, "I'm not the great hunter, my wife is': Inupiat and anthropological models of gender," in *Études/Inuit/Studies* 14:55-74 (1990).
4. M. Nuttall, *Protecting the Arctic: Indigenous Peoples and Cultural Survival* (Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 1998).
5. L. Frink, R. S. Shepard, G. A. Reinhardt, Eds., *Many Faces of Gender: Roles and Relationships through Time in Indigenous Northern Communities* (Univ. Press of Colorado, Boulder, 2002).
6. F. M. Lekhanova, "The Role of Governmental Structures and NGOs in Forming New Types of Relations with the Indigenous Peoples of the North," in *Taking Wing: Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), p. 135.
7. G. F. Hansen, "Diplomatic Leadership: A Building Block to Strengthen the Role of Women in Public Office," in *Taking Wing: Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), p. 139.
8. H. Brody, *The Other Side of Eden - Hunter-Gatherers, Farmers and the Shaping of the World* (Douglas & McIntyre Publishing Group, Vancouver, 2000).
9. N. Koukarenko, "Rural women and men in the Arkhangelsk Region: coping strategies" in *Taking Wing: Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), p. 89.
10. J. Macionis and K. Plummer, *Sociology: A Global Introduction* (Prentice Hall, London, 1997), p.341.
11. Macionis and Plummer, 1997 (10)
12. Ackerman 2002:33 (2)
13. Ackerman 2002:33 (2)
14. Frink, Sheppard and Reinhardt, 2002:3 (5)
15. <http://www.hss.state.ak.us/suicideprevention/AboutUs/2003SSPCAnnualReport.pdf>, p.5
16. Seventh United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems (1998 - 2000); http://www.unodc.org/unodc/crime_cicp_survey_seventh.html
17. WHO, *World Health Report*; www3.who.int/whosis/hale/hale.cfm?path=whosis,mort,search,hale&language=English
18. United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, (Oxford Univ. Press, New York, 1994).
19. C. Thomas, *Global Governance, Development & Human Security: The Challenge of Poverty & Inequality* (Pluto Press, London, 2001).
20. G. Hoogensen, S. V. Rottem, "Gender identity and the subject of security" *Security Dialogue* 35:2 (2004).
21. E. M. Blanchard, "Gender, international relations, and the development of feminist security theory" *Signs* Summer; 28:4, 1289 (2003).
22. L. C. Hamilton, C. L. Seyfrit, "Town-village contrasts in Alaskan youth aspirations" *Arctic* 46(3):255 (1993).
23. L. C. Hamilton, C. L. Seyfrit, "Coming out of the country: Community size and gender balance among Alaskan Natives" *Arctic Anthropology* 31(1):16 (1994).
24. L. C. Hamilton, C. L. Seyfrit, "Female flight? Gender balance and outmigration by Native Alaskan villagers," *Arctic Medical Research* 53(Supplement 2):189 (1994).
25. L. C. Hamilton, O. Otterstad, "Sex ratio and community size: Notes from the northern Atlantic," *Population and Environment* 20(1):11 (1998).
26. L. C. Hamilton, R. O. Rasmussen, N. E. Flanders, C. L. Seyfrit, "Outmigration and gender balance in Greenland," *Arctic Anthropology* 33(1):89 (1996).
27. L. C. Hamilton, C. R. Colocousis, S. T. F. Johansen, "Migration from resource depletion: The case of the Faroe Islands" *Society and Natural Resources* 17(5):443 (2004).
28. For a look at historical patterns, see L. C. Hamilton, C. L. Seyfrit, C. Bellinger, "Environment and sex ratios among Alaska Natives: An historical perspective." *Population and Environment* 18(3):283 (1997).
29. A. T. Lotherington, "Ikke for kvinnes skyld... En analyse av kvinnerettet distriktspolitikk i Norge 1980 - 2000" ("Not for the sake of women... An analysis of the woman-oriented regional policy in Norway 1980 - 2000"). Dr. Polit. thesis. University of Tromsø, Norway (NORUT-Report SF13/2002, Tromsø, 2002).
30. U. Krogh, V. Mathisen, K. Pedersen, A. Øydvin, "Reis Kjerringa! (Evaluation of some woman-oriented regional policy efforts)" Østlandsforskning (Report no. 1990:12 / Finnmarksforskning Report no. 1990:5, Lillehammer/Alta, 1990).
31. A. T. Lotherington, K. Tornes, E. Johnsen, Elin, T. Ringholm, *Foran fronten? Rapport fra det kvinneverettete arbeidet i fylkene. (Report from the woman-oriented policy at county level)* (NORUT-Report SF031-4152, Tromsø, 1992).
32. L. T. Pettersen, et al., *Blir det arbeidsplasser av dette da, jenter? (Evaluation of four women-oriented regional development efforts in Norway)* (Nordlandsforskning Report no. 13/99, Bodø, 1999).
33. J. van der Ros, "FEMOCRAT", *you said? WHAT KIND OF BIRD IS THAT?* (HiL-Working report #32:1995, Lillehammer College, Lillehammer, 1995).
34. K. Skrede, "Hva må til for å sikre kvinnene en framtid i distriktene?" in *Likestillingsrådet: Kvinneperspektiv på distriktpolitikken (What should be done to secure women's future in the rural areas?)* Rapport fra kontaktmøte i Førde 25 - 26 nov 1986 (Likestillingsrådet, Oslo, 1986).
35. A. T. Lotherington, B. Tomassen, "Kvinnens bidrag til moderniseringen av Nord-Norge," in *Spenningenes land. Nord-Norge etter 1945*, Ø. Thomassen, J. Lorås, Eds., (AdNotam Gyldendal, Oslo, 1997).
36. K. Folkenborg, "Kvinnens økonomiske bidrag til reindriftsnæringa" (Women's economic contribution to the reindeer herding industry in Norway) in *Kvinner i reindrifta (Women in the reindeer herding industry in Norway)*, S. Karlstad, Ed. (Joint report from NIBR and Norut Social Science Research Ltd, Alta and Tromsø, 2002).
37. *Taking Wing: Conference Report* (2002). Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.
38. This section is based on a book chapter published in H. Buller, K. Hoggart, Eds. *Women in the European Countryside* (Ashgate, Aldershot, 2004).
39. These authors are affiliated with the Northern Feminist University in Steigen, Norway. It is not a traditional university but a center of knowledge, focused on gathering and collecting the knowledge of women. It as established in 1991. Currently 12 people work there.
40. R. J. Corber, *In the Name of National Security: Hitchcock, Homophobia, and the Political Construction of Gender in Post-war America* (Duke Univ. Press, Durham, NC, 1993).

41. A. Mulvey, "Gender, economic context, perceptions of safety, and quality of life: a case study of Lowell, Massachusetts," *American J. of Community Psychology* 30:5 (2002).
42. B. Nagara, "Hunger Looms Large UN Says on World AIDS Day," *UN Chronicle*, 62 (December 2003).
43. B. Reardon, *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security* (State Univ. of New York, Albany, 1993).
44. V. S. Peterson, Ed. *Gender States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory* (Lynne Rienner Publications, Boulder and London, 1992).
45. J. A. Tickner, *Gender in International Relations; Feminist Perspectives on Achieving Global Security* (Columbia University Press, New York, 1992).
46. P. Haag, "Putting your body on the line: the question of violence, victims, and the legacies of second-wave feminism," *Differences* 8:2 (1996).
47. L. L. Tift, *Battering of Women: The Failure of Intervention and the Case for Prevention* (Westview Press, Boulder, 1993).
48. M. Winberg, "Prostitution and trafficking are male violence against women," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 191-194.
49. "Norway tackles Arctic vice" BBC World News, 22 May 1999; "Norway tackles Arctic vice" BBC World News, 22 May 1999; <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/350354.stm>.
50. L. Chamberlain, "Prioritizing domestic violence as a women's health issue in the Arctic," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 195-197.
51. M. Kostina, "Reporting about violence against women in the mass media" in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 198-204.
52. M. Laitinen, "Incest – a long way to escape," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 216-224.
53. K. Kailo, "Violence against women, nature and democracy – alternatives to the politics of "Arctic othering"," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 205-215.
54. B. W. Sørensen, "Men in Transition": *The representation of Men's Violence against Women in the Arctic* (European Council of Europe, Strasbourg, 1999).
55. Amnesty International, "Stolen Sisters: A Human Rights Response to Discrimination and Violence Against Indigenous Women in Canada" (Amnesty International, AMR 20/003/2004); <http://www.amnesty.ca/stolensisters/amr2000304.pdf>.
56. P. Bjerregaard, T. K. Young, *The Circumpolar Inuit: Health of a Population in Transition* (Munksgaard, Copenhagen, 1998).
57. B. W. Sørensen, "Folk models of wife-beating in Nuuk, Greenland," *Journal of the Danish Ethnographic Society* 32:93 (1990).
58. B. W. Sørensen, "Explanations for Wife Beating in Greenland," in *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*, R. C. A. Klein, Ed. (Routledge, London, 1998).
59. E. Hunter, D. Harvey, "Indigenous suicide in Australia, New Zealand, Canada and the United States," *Emergency Medicine* 14, 14 (2002).
60. M. McWilliams, "Violence against women in societies under stress," in *Rethinking Violence Against Women*, R. E. Dobash, R. P. Dobash, Eds. (Sage, London, 1998).
61. T. Curtis, F. B. Larsen, K. Helweg-Larsen, P. Bjerregaard: *Omfanget af vold og seksuel vold samt voldens sundhedsmæssige konsekvenser* (Afdeling for Grønlandsforskning, Statens Institut for Folkesundhed, 1994, 2000).
62. M. Poppel, Ed., "Gender and violence in Greenland" (in progress)
63. R. W. Connel, *Masculinities* (Polity Press, Cambridge, UK, 1995).
64. C. Haywood and M. M. Ghail, *Men and Masculinities* (Open Univ. Press, Berkshire, 2003).
65. More information about this project can be obtained at <http://www.norfa.no/projektkatalog>. See also references (76-80).
66. M. Poppel, "Domestic violence - violence against women. Preliminary results from the analyses of police reports from Greenland 2001," Presentation at Scandinavian Research Council for Criminology seminar Crime and Crime Control in an Integrating Europe (Helsinki, 2003).
67. M. Poppel, "Vold i historisk perspektiv - verbal vold og traditionel konfliktløsning i Grønland" in *Rapport från NSFK's 44:e forskerseminarium Perspektiv på vold, Stockholm, 2002*. (Nordiska Samarbejdsrådet for Kriminologi, 2002).
68. M. Poppel, 2002: "Kønsroller i forandring – vold i familien" in *Rapport fra Ligestillingsrådets seminar Er der ligestilling mellem kvinder og mænd i Grønland? Kangerlussuaq, 2001*.
69. M. Poppel, "Køn og vold under kulturelle forandringer i det koloniale Grønland" (in preparation for presentation at the seminar *Køn og Vold i Grønland*. Atuagkat, Nuuk 2005).
70. M. Poppel, "Barrierer for grønlandske mænd på arbejdsmarkedet," in *Arbejdsmarked i Grønland*, A.C. Carlsen, Ed. (in preparation).
71. B. Einhorn, *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe* (Verso, New York, 1995).
72. A. Posadskaya, other at the Moscow Gender Center, Eds. *A Feminist Critique of Policy, Legislation and Social Consciousness in Post-socialist Russia in Women in Russia: A New Era in Russian Feminism* (Verso, New York, 1994).
73. S. Aivazov, G. Kertman, "The results of the elections. Gender proportion of the state дума" (Moscow Centre of Gender Research, Moscow, 2000), pp. 174-176.
74. E. Josefsson, "The Sami and the national parliaments. Channels of political influence," (Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples, 2003); <http://www.galdu.org/govat/doc/politicalinfluenceevajosefsen.pdf> (14 October 2004).
75. This box-text is based on material provided by Eva Josefsson, Norut/NIBR Finnmark AS, Alta Norway, and Jens Dahl, International Work Group for Indigenous Affairs, Copenhagen.
76. This box text is based on material provided by Jens Dahl, International Work Group for Indigenous Affairs, Copenhagen.
77. Please note that this paper does not cover Nunavik (Northern Quebec) or Labrador.
78. www.gov.nu.ca (20 December 2003).
79. T. Fenge, "POP's in the Arctic: Turning science into policy," *Northern Perspectives* 25(2): 15-21 (1998).
80. D. Downie, T. Fenge, *Northern Lights Against POPs: Combatting Toxic Threats in the Arctic* (McGill-Queen's Univ. Press, Montreal and Kingston (2003).
81. J. Seager, *Earth Follies. Coming to Feminist Terms with the Global Environmental Crisis* (Routledge, New York, 1993).
82. D. Rocheleau, B. Thomas-Slayter, E. Wangari, "Gender and environment," in *Feminist Political Ecology*, D. Rocheleau, B. Thomas-Slayter, E. Wangari, Eds (Routledge, New York and London, 1996), pp. 3-26.
83. J. Kafarowski, "Contaminants in the Circumpolar North: The nexus between Indigenous reproductive health, gender and environmental justice," *Pimatisiwin* 2 (2): pagination undetermined (2004).
84. M. Stout, G. Kipling, *Aboriginal Women in Canada: Strategic Research Directions for Policy Development* (Status of Women Canada, Ottawa, 1998).

85. S. McIvor, "Self-government and Aboriginal women," in *Scratching the Surface. Canadian Anti-racist Feminist Thought*, E. Dua and A. Robertson, Eds. (Women's Press, Toronto, 1999).
86. K. Anderson, *A Recognition of Being. Reconstructing Native Womanhood* (Second Story Press, Toronto, 2000).
87. N. Byrne, C. Fouillard, Eds.) *It's like the legend- Innu women's voices* (Gynergy Books, Toronto, 2000).
88. L. Tohe, "There is no word for feminism in my language," *Wicazo Sa Review* 15 (2): 103 (2000).
89. S. Fox, "Women's participation in self government negotiations in the Northwest Territories, Canada," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 144- 151.
90. T. Minor, "She's a politician: Inuit women's participation in elite politics," in *Taking Wing Conference Report* (Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki, 2002), pp. 152-155.
91. B. Garland, *Women Activists - Challenging the Abuse of Power* (The Feminist Press, New York, 1988).
92. J. Weaver, Ed., *Defending Mother Earth. Native American Perspectives on Environmental Justice* (Orbis Books, Maryknoll, 1996).
93. M. Bouvard, *Women Reshaping Human Rights* (Scholarly Resources Inc., Wilmington, 1996).
94. D. Taylor, "Women of color, environmental justice and ecofeminism," in *Ecofeminism*, K. Warren, Ed. (Indiana Univ. Press, Bloomington, 1997), pp. 38-82.
95. M. Wyman, Ed., *Sweeping the Earth. Women Taking Action for a Healthy Planet* (Gynergy Books, Charlottetown, 1999).
96. E. Angell, A. Heilmann, J. Kafarowski, A. Karlsdóttir, L. Sloan (ed), M. Udén. *Women's Participation in Decision-making Processes in Arctic Fisheries Resource Management* (Arctic Council Sustainable Development Working Group. Forlaget Nora, Nordfold, Norway, 2004).
97. B. McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations* (Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1999).
98. This paragraph contributed by Gunhild Hoogensen.

Kiitokset

Tämän luvun johdanto perustuu Lindis Sloanin, Norjan Pohjoinen feministinen yliopisto, laatimaan luonnokseen.

12 Sirkumpolaarisen pohjoisen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka

Johtava kirjoittaja:

Lassi Heininen, Lapin yliopisto, Suomi

Taloudellisen, ympäristöllisen ja poliittisen turvallisuuden tunne on yhteiskunnallisen hyvinvoinnin peruselementtejä. Yhteistyö yli kansallisten rajojen on nousemassa nykypäivän globalisoituneessa maailmassa yhä tärkeämmäksi tämän turvallisuuden tunteen kasvattamiseksi. Se voi auttaa poliittisen jännitteen ja sotilaallisen vastakkainasettelun vähentämisessä ja näin nostaa vakautta alueella. Se voi myös edistää inhimillistä kehitystä ja demokratiaa, voimistaa kansalaisyhteiskunnan asemaa, ja se on ympäristönsuojelun välttämätön osa (1-2).

1980-luvulta alkaen kansainvälinen yhteistyö Arktisella alueella on lisääntynyt siihen pisteeseen, että uusi alueellinen identiteetti on nousemassa lukuisine poliittisine aloitteineen ja uusine foorumeineen. Tämä luku kuvaa tätä "Arktiksen aikaa"(3) keskittymällä kolmeen pääteemaan. Ensimmäinen on alkuperäiskansojen järjestöjen ja alivaltiohallitusten kasvava sirkumpolaarinen yhteistyö, "Pohjoinen kohtaa pohjoisen" (North meets North). Toinen teema on hallitusten aloitteellisuuteen perustuva alueen rakentaminen, jonka keskiössä on Arktinen neuvosto. Kolmas teema on Arktisen alueen ja ulkopuolisen maailman välinen suhde. Kaksi kysymystä poikkileikkaavat näitä teemoja: Kuinka tärkeitä ovat arktinen yhteistyö ja uudet kansainväliset poliittiset rakenteet pohjoisille kansoille ja yhteisöille? Ja, kuinka uutta alueellista identiteettiä voidaan käyttää globalisaation kohtaamisessa ja uusien pohjois-etelä suhteiden luomisessa?

Historiallinen tausta

Suhteet Arktisen alueen kansojen välillä alkoivat jo kauan ennen kuin mikään kansallisia intressejä omaava valtio tuli pohjoiseen. Kansalliset rajat ovat melko uusi, alueen kolonisaatioon ja milita-

risointiin liittyvä ilmiö. Aikaiset verkostot ja kulttuurien yhtymäkohdat käsittivät säännöllistä matkustamista, tavaroiden ja kokemusten vaihtamista, kauppaa, avioliittoja, maahanmuuttoa sekä vastavuoroisia vierailuja (4). Esimerkiksi, tuhat vuotta sitten skandinaaviset kansat loivat tiedonvälitysverkostoja kauppayhteyksineen Pohjois-Atlantin, pohjoisen Euroopan ja Venäjän välille, niin itä-länsi kuin pohjois-etelä -suunnissa.

Euroopan pohjoisella on erityisen rikas alueellinen yhteistyön perinne, joka näyttäytyy yhteiskunnallisina, kulttuurisina ja kauppasuhteina alkuperäiskansojen ja muiden yhteisöjen välillä. Ihmiset eivät ainoastaan matkustaneet alueen eri osien välillä vaan tulivat myös Pohjois-Atlantilta ja Länsi-Siperiasta Pohjoisen meritien kautta (5). Alueellinen vuorovaikutus jatkui suurimmaksi osaksi kansallisten rajojen perustamisen jälkeen ja eteläisistä taloudellisista ja poliittisista keskuksista riippumatta. Yksi esimerkki on paikalliset rajarahasopimukset Ruotsin Kainuun ja Venäjän Vienan Karjalan välillä 1600- ja 1700-luvuilla. Toinen on pomori-kauppa pohjoisen Norjan ja Vienanmeren alueen välillä 1700-luvulta 1900-luvulle.

Beringinsalmen alue on myös toiminut kulttuurien ja kansojen yhtymäkohtana vuosisatojen ajan. Ainoastaan kylmän sodan vuosien 1948-1988 keskeyttämät, säännölliset matkat ja vastavuoroiset vierailut kahden mantereiden välillä, kauppa, avioliitot ja satunnainen sodankäynti loivat vastavuoroisuuden verkoston alkuperäisasukasyhteisöiden välille, jonka sekä Yhdysvaltojen että Neuvostoliiton hallitukset tunnustivat.

Kylmän sodan ajanjakso

Toinen maailmansota toi lisää, pääasiassa armeijaan perustuvia, kansainvälisiä toimintoja Arktiselle alueelle. Tätä seuraava kylmän sodan aikakausi taas vähensi sirkumpolaarisia yhteyksiä uudestaan, kun alue joutui kahden kiistakumppanin jakamaksi, eli Pohjois-Atlantin puolustusliiton (NA-

TO, johon kuuluu viisi Arktista valtiota: Amerikan Yhdysvallat, Kanada, Tanska, Islanti ja Norja) sekä Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton. Suomi ja Ruotsi olivat puolueettomia.

Tämän ajanjakson aikana valtiollinen kontrolli ulottui pohjoisille merille, kun YK:n kansainvälinen merioikeussopimus (United Nations Convention of the Law of the Sea) antoi rannikkovaltioille oikeuden perustaa poikkeuksellisia, rannikosta 200 merimailia ulottuvia talousvyöhykkeitä ja suojelemaan niiden sisällä olevia jään peittämiä vesiä (6). Kanada ja Neuvostoliitto julistivat itsemääräämisoikeuttaan kahdella pohjoisella kulkuväylällä, Kanada Luoteisväylällä ja Neuvostoliitto Pohjoisella meriväylällä.

Kansainvälinen yhteistyö pohjoisessa ei ollut kuitenkaan täysin jäässä. Kuten myöhemmin käsitellään, alkuperäisasukkaiden yhteistyö jatkui ja muuttui enemmän instituutiomaiseksi. Oli olemassa jonkin verran kansainvälistä tieteellistä yhteistyötä mukaan lukien Kansainvälinen geofysiikan vuosi 1957/8 (the International Geophysical Year in 1957/8) sekä Kansainvälinen sirkumpolaarisen alueen terveystkongressi (International Congress on Circumpolar Health) että Pohjoisten tieteiden verkosto UNESCO:n Man in the Biosphere Programme-ohjelman alla, joka alkoi 1980-luvun alkupuolella (7).

Arktisella alueella oli olemassa kylmän sodan aikaan myös jonkin verran institutionalisoitunutta, hallitustenvälistä ja alueellista yhteistyötä. Esimer-

kiksi Pohjoismaisen yhteistyön puitteissa toimiva Pohjoiskalottikomitea toi yhteen Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisimmat kunnat tekemään yhteistyötä kaupan ja matkailun aloilla. Toinen esimerkki on kerran kolmessa vuodessa järjestettävä Pohjoiskalotin rauhanpäivät (North Calotte's Peace Days), joka muotoutui rauhan edistämiseen ja aseidenriisuntaan tähtääväksi yhteistyön foorumiksi, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Neuvostoliiton asukkaiden välillä (8). Pohjoisella Tyynellä merellä kuntien ja provinssien välinen, rajoja ylittävä yhteistyö Japanin Hokkaidon, Kanadan Albertan ja Yhdysvaltojen Alaskan välillä, alkoi 1970-luvulla kansainvälisten konferenssien muodossa. Yksi esimerkki Arktiselle alueelle olennaisista monenkeskisistä kansainvälisistä sopimuksista on vuonna 1973 solmittu Jääkarhujen suojelusopimus (Agreement on the Conservation of Polar Bears). Pohjoisen yhteistyön yleistä tasoa 1970-luvun lopulla käsiteltiin ensimmäisessä, kattavassa Arktisen alueen katsauksessa, "The Circumpolar North: A Political and Economic Geography of the Arctic" (9) vuodelta 1978, joka totesi, että oli olemassa "kansainvälisten suhteiden niukkuutta Arktisella alueella" (10).

Esiintyvä yhteistyö

Ajat olivat kuitenkin muuttumassa. Pohjoisen asukkaat alkoivat pohtia sirkumpolaarisen pohjoisen mahdollisuutta toimia välineenä luoda uudelleen horisontaaliset yhteydet kylmän sodan

Murmanskin puhe

Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatsovin pitämää, niin sanottua Murmanskin puhetta, pidetään usein nykyisen arktisen alueellisen yhteistyön liikkeelle laittaneena tapahtumana. Siinä oli yhä neuvostoliittolaista rauhan retoriikkaa, mutta se heijasti enemmän glasnostin ja perestroikan prosesseja Neuvostoliitossa kuuden ehdotuksensa kautta. Kaksi ensimmäistä koskivat ydinasevapaan vyöhykkeen perustamista Pohjois-Eurooppaan sekä sotilaallisten toimintojen vähentämistä ja luottamuksen rakentamisen toimia pohjoisilla merillä. Muut ehdotukset koskivat siviiliyhteistyötä luonnonvarojen hyödyntämisessä, tieteellisen tutkimuksen koordinointi ja yhteistyötä ympäristönsuojelussa ja pohjoisen meritien avaamista ulkomaisille laivoille.

Monet länsimaiset johtajat toivottivat tervetulleeksi "Murmanskin aloitteen" hengen, mutta näkivät jotkut ehdotuksista, erityisesti aseidenriisuntaa koskevat, yksipuolisina ja siksi epäilyttävinä (12). Puhe oli kuitenkin aikainen muutoksen osoittaja Neuvostoliiton pohjoisten alueiden sulkeutuneisuuden luonteesta ja teki täten mahdolliseksi todellisen käännekohdan Arktisen alueen kannalta. Esimerkiksi matkustus Beringinsalmen yli aloitettiin uudelleen ystävyyslennolla vuonna 1988 (13), ja hallituksia ja kansalaistoimijoita rohkaistiin harkitsemaan laajempaa ja institutionalisoidumpaa kansainvälisen yhteistyön kaavaa sirkumpolaarisessa pohjoisessa.

Osittain Murmanskin puheen positiivisen vaikutuksen takia useimmat ehdotuksista ovat olleet onnistuneita. Tämän seurauksena pohjoisten kansojen ja yhteisöiden välisten yhteyksien uudelleen-syntyminen ja uuden arktisen kansainvälisen yhteistyön aikakauden sarastaminen saattoivat kylmän sodan loppumista.

luoman poliittisen jakautuman yli. Arktiset valtiot myös kehittivät kiinnostusta pohjoisiin asioihin ja arktiseen yhteistyöhön. Esimerkiksi 1980-luvulla tehtiin muutamia kaksipuolisia sopimuksia tieteilisistä ja ympäristöllisestä yhteistyöstä Neuvostoliiton ja muiden arktisten valtioiden välillä. Lokakuussa 1987, silloisen Neuvostoliiton presidentin Mihail Gorbatsovin Murmanskissa pitämä puhe antoi alkusysäyksen nykyiselle hallitusten väliselle yhteistyölle Arktisella alueella (11) johtaen niin sanottuun Rovaniemi-prosessiin ja Arktisen ympäristönsuojelustrategian (Arctic Environmental Protection Strategy, AEPS) syntymiseen vuonna 1991.

Siinä missä Murmanskin puhe avasi oven uusiin yhteyksiin, niin Neuvostoliiton hajoaminen salli dramaattisen muutoksen sirkumpolaarisessa pohjoisessa, kun kylmän sodan jännitteet antoivat tilaa halukkuuden, jopa innostuksen ilmapiirille toimia yhdessä kansainvälisesti ja alueellisesti. Näin luotiin uudenkaltaisia, alueellisia dynamiikkoja, joissa valtiokeskeiset ja sotilaalliset asiat, jotka olivat vallinneet Arktisen alueen geopolitiikkaa, väistyivät ihmiskeskeisimpien kysymysten tieltä (14). Sisällyttäessämme yhteistyön ympäristönsuojeluun, alkuperäiskansojen asioiden käsittelyyn ja tieteeseen niin näin syntyneitä suuntausta voidaan kuvata alueenrakentamiseksi. Kylmän sodan jälkeiseen muutostilaan liittyvät myös luonnonvarojen massaluonteista hyödyntämistä ja Arktisen alueen globalisointia olennaisine vaikutuksineen, jotka ovat kiinnittäneet suurimpien kansainvälisten ympäristöjärjestöjen huomion alueeseen. Uudet riidat luonnonvarojen käytön ja rajojen välisen saastumisen ympäristöllisistä seurauksista osoittavat alueen nykyisten intressien monimutkaisuuden (15). Samaan aikaan yhä raskas sotilaallinen läsnäolo kertoo pohjoisen jatkuvasta strategisesta tärkeydestä.

Pohjoinen tapaa pohjoisen

Alkuperäiskansoja sekä alivaltioillisia hallituksia koskevassa tämänhetkisessä yhteistyössä on havaittavissa intensiivistä kasvua läpi Arktisen alueen. Tämä perustuu osittain yhteisöllisten ja kauppaverkostojen perinteisiin pohjoisten kansojen keskuudessa, ja se voidaan tulkita pan-arktisen yhteistyön renessanssiksi. Taustalla on myös ajatus, että pohjoiset alueet jakavat erikoisominaisuuksia, jotka asettavat ne erilleen muista maailman alueista, tehden paikallisten ja alueellisten päätöksentekijöitten sekä kansallisen että kansainvälisen tason poliitikkojen välisen vuoropuhelun olemassaolon tärkeäksi.

Alkuperäiskansat ylikansallisina toimijoina

Useimmat Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat vähemmistöjä omissa maissaan. Siksi kansainvälistymisen suuntaus on looginen, kun he haluavat tehdä laillisesta asemastaan alkuperäiskansana selvän ja puolustaa oikeuttaan itsemääräämiseen yhtenäisvaltioita vastaan (katso myös *Luku 6. Oikeudelliset järjestelmät*).

Esimerkiksi saamelaiden kotialuetta Saamenmaata (Sápmi) jakavat neljän eri yhtenäisvaltion kansalliset rajat. Vuonna 1980-81 Alta-joen valjastamista vastustava Alta-liike sai saamelaiset liikkeelle yli kansallisten rajojen nousemaan puolustamaan identiteettiään alkuperäiskansana ja voimistamaan vaatimuksiaan itsemääräämisoikeutensa puolesta saavuttaakseen ”kollektiivisen oikeuden päättää itse tulevaisuudestaan” (16). Vaikka tämä radikaali ylikansallinen liike hävisi taistelunsa pados- ta, se synnytti kansallisen heräämisen, erityisesti nuorten saamelaiden ja saamelaistaiteilijoiden keskuudessa. Yksi näkyvä seuraus voidaan näh-

Kansainvälisten toimijoiden kategoriat sirkumpolaarisessa pohjoisessa (96)

1. Yhtenäisvaltiot (eli hallitukset, parlamentit ja valtion organisaatiot kuten armeijat):
Kanada, Tanska mukaanlukien Färsaaret ja Grönlanti itsehallintoalueina, Suomi, Islanti, Norja, Venäjän federaatio, Ruotsi ja Yhdysvallat
2. Hallitustenväliset organisaatiot (IGO):
esim. Arktinen neuvosto, Barentsin euro-arktinen neuvosto (BEAC) ja sen alueneuvosto, Arktisen alueen parlamentaarikkokonferenssi (SCPAR), Pohjoismaiden neuvosto ja Pohjoismaiden ministerineuvosto, Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelukomissio (NAMMCO)
3. Kansainväliset, ei-valtiolliset organisaatiot (INGO):
esim. Arctic Athabaskan Council, Arktisten johtajien huippukokous, Kansainvälinen Greenpeace, Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC), Kansainvälisen Punaisen ristin ja Punaisen puolikuun organisaatiot, Inuiittien sirkumpolaarinen komitea (ICC), Pohjoinen foorumi (NF), Pohjoinen tutkimusfoorumi (NRF), Saamelaisneuvosto, Talvikaupunkien yhdistys
4. Ali-kansalliset hallinnot (eli läänit, maakunnat ja kunnat, alkuperäiskansojen järjestöt ja kansalaisjärjestöt yhdessä maassa)
esim. Venäjän pohjoisten kansojen yhdistys (RAIPON)
5. Ylikansalliset yritykset (TNC): esim. kaivos-, öljy- ja kaasuyhtiöt

dä kaikkien saamelaisten jakamissa kansallisissa vertauskuvissa mukaan lukien Saamen lippu sekä kansallispäivä, symbolisoimassa määrätietoisuutta siitä, että valtioiden rajojen ei tulisi häiritä kansojen itse- tulkintaa (17). Saamelaiset yhtenä kansana ovat täten luonnollinen kansainvälinen toimija (18). Tämä sopii yhteen sen maailmanlaajuisen suuntauksen kanssa, joka kohtelee alkuperäiskansoja kansainvälisinä, oman väestön, maa-alueen sekä itsemääräämisoikeuden omaavina toimijoina ja subjekteina.

Arktisen alueen eri alkuperäiskansojen välillä, esimerkiksi saamelaisten ja Inuiittien sirkumpolaarisen konferenssin (ICC) välillä (19), on olemassa enemmän yhteyksiä ja syvempää yhteistyötä kuin aikaisemmin. Yksi tästä vastaava instituutio on Alkuperäiskansojen sihteeristö, joka tukee alkuperäiskansojen toimia Arktisessa neuvostossa. Toinen on Arktisen alueen johtajien huippukokous, joka kutsuu kokoon alkuperäisasukkaiden johtajat käsittelemään yhteisiä, terveyttä, ympäristöä ja

kulttuurista monimuotoisuutta koskevia asioita, kuin myös painostamaan hallituksia tarvittaviin lakisäätöihin ja taloudellisiin askeleisiin.

Vaikka Saamelaisneuvosto ja Inuiittien sirkumpolaarinen konferenssi olivat osallisena Rovaniemen-prosessissa lähes sen alkamisesta saakka, alkuperäisasukkaiden järjestöjen mukaantulo ei ollut automaatio eikä itsestään selvää vähään aikaan. Esimerkiksi niistä alkuperäiskansojen organisaatioista, jotka olivat kuuluneet AEPS:in, ei tehty perustamisjäseniä elokuun 1996 julistuksessa, jossa Arktinen neuvosto perustettiin AEPS:n seuraajaksi (20). Sen sijaan ICC ja Saamelaisneuvosto yhdessä Venäjän pohjoisten kansojen yhdistys (RAIPON) kanssa nimettiin pysyviksi edustajiksi. Sama asema annettiin myöhemmin Aleuttien kansainväliselle yhdistykselle (Aleut International Association), Athabaskojen arktiselle neuvostolle (Arctic Athabaskan Council) ja Gwich'itien kansainväliselle neuvostolle (Gwich'in Council International).

Alkuperäiskansat ja Tukholman sopimus

17. maaliskuuta 2004 Tukholman yleissopimus hitaasti hajoavista orgaanisista yhdisteistä (POP, Persistent Organic Pollutants), astui voimaan ja sen mukana velvoitteet, joita sirkumpolaarisen pohjoisen alkuperäiskansojen koalitio auttoi luomaan, saatetaan täytäntöön. Tukholman sopimus on maailmanlaajuinen sopimus ihmisten terveyden ja ympäristön suojelemiseksi POP-kemikaaleilta, kuten PCB:ltä ja DDT:ltä – ne pysyvät hajoamatta ympäristössä pitkän aikaa, ovat maantieteellisesti laajalle levinneitä, kerääntyvät elävien organismien rasvakudokseen ja ovat myrkyllisiä ihmiselle ja luonnolle. Saattamalla konvention voimaan hallitukset aloittavat toimet POP-yhdisteiden ympäristöön leviämisen estämiseksi tai vähentämiseksi.

Tutkimuksen, julkisen koulutuksen, koordinoitujen asioiden ajamisen ja lobbaamisen kautta inuiitit vaikuttivat näihin kansainvälisiin neuvotteluihin yli kaikkien odotusten, lukumääränsä suhteutettuna. Tämä tosiasia on tärkeä kansainvälisesti, koska se mitä inuiitit ja muut alkuperäiskansat ovat saaneet aikaan globaalissa POP-yhdisteitä käsittelevissä prosessissa, voidaan toistaa uusissa globaaleissa ympäristöllisissä neuvotteluissa, jotka käsittelevät Arktisen alueen huolia, kuten ilmastonmuutosta ja otsonikatoa, sekä mahdollisesti jopa luonnon monimuotoisuuden suojelua.

Vuonna 1988, Arktisten maitten ulkopuolella oli vain vähän huolta hajoamattomiin orgaanisiin jätteisiin liittyvän, rajat ylittävän saastumisen laajuutta ja merkitystä kohtaan. Yhdessä YK:n Euroopan talouskomission (UNECE) lokouksen kaukokulkeutuvien rajoja ylittävien ilmansaasteiden (CLRTAP) POP-yhdisteitä koskevan protokollan kanssa, Tukholman sopimus heijastaa kansallisesti tai kansainvälisesti julkituotuja Arktisen alueen asukkaiden, erityisesti alkuperäiskansojen, arktista tiedettä ja arktisia poliittisia kiinnostuksen alueita sekä kahdeksan Arktisen valtion yhteisiä ja yksilöllisiä ponnisteluja. Jo näiden välineiden olemassaolo kuvastaa sitä, että Arktisen alueen alkuperäiskansat kykenevät puolustamaan elämäntapaansa valtioiden välillä käytävien, kansainvälisten ympäristöllisten ja julkista terveyttä käsittelevien neuvotteluiden kautta. Heidän osallistumisensa Tukholman prosessiin on luultavasti viittaus tulevaan, kun taloudellinen globalisaatio ja ilmastonmuutos tuovat sirkumpolaarisen Arktisen alueen kaukaisten eteläisten valtioiden päätösten tekijöitten huomioon (28).

Stephanie Meakin and Terry Fenge,
Inuiittien sirkumpolaarinen konferenssi

Arktisen neuvoston pysyvien jäsenien nauttima kansainvälisen yhteistyön taso on harvinaista, ellei ainutlaatuista, alkuperäiskansoille. Se on avannut monia ovia ja luonut perustan keskustelulle inhimillisestä kehityksestä ja kestäväydestä Arktisen alueen valtioiden hallitusten kanssa. Alkuperäiskansojen edustajat eivät kuitenkaan ole tasavertaisia hallitusten kanssa, kun he ovat myös samaan aikaan näiden hallitusten valtioiden asukkaita (21). Lisäksi, heillä on vain hyvin rajoittuneet taloudelliset voimavarat neuvoston tapaamisiin ja sen työryhmiin osallistumisensa tukemiseen.

Yleisesti rauhanomaisuuteen taipuvaisina pidetyt pohjoiset alkuperäiskansat voivat täten olla tärkeitä toimijoita jännitteiden vähentämisessä Arktisella alueella, mutta heidän kotialueensa ovat usein strategisesti tärkeitä sekä sotilaallisesti että rikkaiden luonnonvarojensa vuoksi. Siksi nämä alueet houkuttelevat vaihtelevia intressejä omaavia ulkopuolisia toimijoita. Ympäristöllinen vahinko menneistä sekä nykyisistä sotilaallisista ja teollisista toimista, sen tosiasian seuraamana että kansalliset edut usein eroavat suuresti alkuperäiskansojen eduista, ovat myös tehneet ympäristönsuojelusta herkän kansainvälisen kysymyksen Arktisella alueella ja liittäneet sen yhtenäisvaltioiden ulkopoliittiseen asialistaan(22).

Pohjoiset alkuperäisasukkaat ovat myös aktiivisesti ajaneet kansainvälistä ympäristönsuojelutyötä läheisessä yhteistyössä AEPS:n alaisten työryhmien ja Arktisen neuvoston kanssa. He esimerkiksi tiedostivat Arktisen ympäristön seuranta- ja arviointiohjelman (Arctic Monitoring Assessment Programme, AMAP) työn Arktisen alueen saastumisen vaikutusten tunnistamiseksi ja käyttivät sitä painostamaan hallituksia allekirjoittamaan globaalin Tukholman sopimuksen (katso tekstilaatikko sivulla 210 ja *Luku 9. Ihmisten terveys ja hyvinvointi*). Tämä voidaan nähdä pohjoisten alkuperäiskansojen ja Arktisen alueen tiedeyhteisön hedelmällisen yhteistyön menestystarinana (24-25). Viimeaikoina Arktisen alueen ilmastonmuutoksen arviointiraportti (Arctic Climate Impact Assessment, ACIA) ja ilmastonmuutoksen vaikutukset perinteiseen pohjoisiin elinkeinoihin ovat tämän yhteistoiminnan vallalla olevia piirteitä.

Kaikki yritykset valaista arktisia kysymyksiä kansainvälisillä foorumeilla eivät kuitenkaan ole olleet erityisen onnistuneita. Tämä oli tilanne esimerkiksi viimeaikaisen Kestävän kehityksen maailmankokouksen neuvotteluissa Johannesburgin julistuksesta, joka ei sisällä Arktista aluetta (26-27). Lisäksi kilpailu, jopa konfliktit alkuperäiskansojen ja tiettyjen jäsenvaltioiden välillä saattavat jatkaa Arktisen neuvoston yhteydessä, erityisesti yritet-

tässä määrittää ”kestävää kehitystä” Arktisella alueella.

Alueiden välinen yhteistyö

Ali-alueelliset hallitukset ovat tulleet erityisen aktiivisiksi kehittämään yhteyksiä yli valtiollisten rajojen. Yksi esimerkki tästä on Pohjoisten kaupunkien pormestarien kansainvälinen yhdistys (International Association of Mayors of Northern Cities) yhdistäen kaupunkeja kymmenestä eri maasta. Toinen on Pohjoinen foorumi.

Pohjoinen foorumi, joka perustettiin marraskuussa 1991, edustaa alivaltioillisia tai alueellisia hallituksia. Vuonna 2004 tällä sirkumpolaarisella järjestöllä oli 19 jäsenaluetta yhdestätoista maasta mukaan lukien Mongolia, Kiina, Japani ja Korean tasavalta. Tämä laaja maantieteellinen kattavuus voi luoda ristiriitoja, koska Pohjoinen foorumi ei ole ainoastaan arktinen organisaatio, ja onkin joskus vaikea tunnistaa intressejä, jotka kaikki jäsenalueet jakavat. Pohjoisten alkuperäiskansojen edustus järjestön sisällä on heikkoa, paitsi joiltain Venäjän jäsenalueilta. Esimerkiksi Nunavut ja Grönlanti, joissa enemmistö väestöstä kuuluu alkuperäiskansoihin, eivät ole foorumin jäseniä.

Pohjoinen foorumi edustaa jäsenalueitaan kansainvälisillä foorumeilla. Esimerkiksi YK on virallisesti tunnustanut sen ei-hallituksellisen organisaationa, ja se on Arktisen neuvoston pysyvien tarkkailijoiden joukossa. Pohjoinen foorumi ja Arktinen neuvosto voidaan nähdä toisistaan räikeästi eroavina itsenäisinä kokonaisuuksina. Arktisella neuvostolla ei ole alueellista tasoa tai sirkumpolaaristen maitten alivaltioillisten yksikköjen edustusta, toisin kuin pohjoisilla alkuperäiskansojen järjestöillä, joilla on pysyvän edustajan asema. Pohjoisessa foorumissa alkuperäiskansat muodostavat sekä valitsijakunnan että heidän edustajiensa kanssa pienen vähemmistön. Tämä yhteensopimattomuus rajoittanee roolia, jota foorumi voi näyttellä alueidenvälisen yhteistyön syventämisessä.

Pohjoisen foorumin omilla projekteilla tähdätään kestävään kehitykseen ja yhteistoimisiin sosio-ekonomisiin aloitteisiin pohjoisten alueiden kesken. Esimerkiksi poronhoitoa käsittelevä Poronhoidon hallinnointi-projekti järjestää koulutusta työntekijöille parantaakseen poronlihan laatua ja kehittääkseen oheistuotteita. Kestävä malli arktiselle alueelliselle matkailu-projektia (Sustainable Model for Arctic Regional Tourism), joka kerää ja analysoi parhaita käytäntöjä kestävässä arktisessa matkailussa, johdetaan yhteistyössä Arktisen neuvoston kanssa (29).

Hallintaa (governance), joka liittyy alueellisten auktoriteettien ja keskushallinnon välisiin suhteisiin, ei käsitellä Pohjoisen foorumin viimeisimmässä toimintasuunnitelmassa. Tämä ehkä osoittaa, että kyseessä on herkkä kysymys, ja että Pohjoisen foorumin työ on suunnattu enemmän käytännöllisiin ja konkreettisiin asioihin kuin laajempiin ulkopoliittisiin kysymyksiin. Tämä kansainvälisten suhteiden kokemuksen puute saattaa rajoittaa syvempää kansainvälistä yhteistyötä, mikä on olennaista kestäväälle kehitykselle. Jotkut jäsenalueista, kuten Alaska ja Sahan tasavalta Venäjällä ovat kuitenkin olleet erittäin aktiivisia kansainvälisellä näyttämöllä, toimien osittain emämaistaan itsenäisinä, kun taas suomalainen Lapin lääni on jopa tuonut julki oman alueellisen "ulkopolitiikkansa" (30).

Näkyvä esimerkki kansallisia rajoja ylittävästä paikallisesta ja alhaalta-ylös nousevasta yhteistyöstä on Haaparanta-Tornion kaksoiskaupunki, tai euro-kaupunki, eli suomalaisen Tornion kaupungin ja ruotsalaisen Haaparannan kunnan väliset läheiset yhteydet. Tilanne voidaan nähdä laboratoriona siitä, kuinka raja, tai raja-alue / rajamaa, vaikuttaa yhteisön tai alueen identiteettiin ja kulttuuriin. Tämä yhteistoiminta on itse asiassa pohjoismaissa edistänyt yhdentymistä yli kansallisten rajojen ja sitä on käytetty Euroopassa kuntien välisen yhteistyön mallina.

Teeman yhteenveto

Arktinen yhteistyö, mukaan lukien uudet kansainväliset ja alueelliset järjestöt ja foorumit, on tarjonnut pohjoisille kansoille ja yhteisöille käytännöllisiä kanavia tiedonjakoon sekä foorumeita yhteisestä toiminnasta keskusteluun ja sen suunnitteluun. Lisäksi, ollen aktiivinen kansainvälisessä yhteistyössä monella tasolla, pohjoinen on tulossa paremmin tunnetuksi ja sen ääni paremmin kuuluksi pääkaupungeissa ja muilla alueilla. Pohjoisen äänen omaamisen tarve kansainvälisissä suhteissa ja etelän pääkaupungeissa on ollut tärkeää perustettaessa yhteistoimintaa sekä pohjoisten alueitten kesken että yli valtioiden rajojen työskentelevien alkuperäisasukkaiden puolesta. Nämä valtioiden hallitusten ulkopuoliset kansainvälisen yhteistyön uudet muodot valaisevat erilaisia intressejä ja voivat joskus aiheuttaa jännitteitä. Syvempi pan-arktinen ja hallitustenvälinen yhteistyö on olennaista edistettäessä kestävyttä sekä inhimillistä kehitystä alueella, ja se voi myös luoda parempia mahdollisuuksia globalisaation haasteista selviämiseen.

Alueenrakentaminen

1980-luvulta lähtien, on ollut monia yrityksiä määrittää Arktinen alue erityisenä kansainvälisenä alueena (31). Näihin yrityksiin liittyen on perustettu organisaatioita ja instituutioita, jotka käsittelevät erityisesti pohjoisia asioita pyrkien usein niin kylmän sodan jälkeisen luottamuksen rakentamiseen ja ympäristönsuojeluun kuin kestäväan kehitykseen Arktisella alueella. Aloitteet voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: hallitustenväliseen sirkumpolaarisen pohjoisen kattavaan yhteistoimintaan, alialueelliseen yhteistyöhön ja akateemiseen yhteistyöhön. Ponnistelu tuottaa uusia foorumeita ja kanavia yhtenäisvaltioiden väliselle vuoropuhelulle ja siinä on potentiaalia turvata vahvempi ääni arktisille intresseille globaalissa kontekstissa. Arktinen alueenrakennus on osa kansainvälisten suhteiden tärkeää suuntausta ja edustaa uutta geopolittista lähestymistapaa; sen sijaan että hakisi hallintaa vallankäytön kautta, se keskittyy saavuttamaan yhteiskunnallisesti vakaan sekä ympäristöllisesti kestäväan järjestyksen.

Arktinen neuvosto ja sen perustus Rovaniemen prosessissa

Hallitustenvälinen arktinen yhteistyö alkoi virallisesti vuonna 1989 Rovaniemi-prosessilla Mihail Gorbatsovin Murmanskin puheen jälkimainingeissa. Ensimmäisessä kahdeksan arktisen maan ministeritason tapaamisessa Rovaniemellä, johon myös osallistui kolme pohjoista alkuperäiskansojen organisaatiota, allekirjoitettiin heinäkuussa 1991 sopimus Arktisesta ympäristönsuojelustrategiasta (AEPS) (32). Alun ympäristönsuojeluun keskittymisen jälkeen tutkimus laajeni vaihteittain muille ympäristöön liittyville aloille, mainittavimpana kestäväan kehityksen alalle. Vuonna 1996 Arktiset valtiot korvasivat AEPS:n Arktisella neuvostolla hallitusten välisenä foorumina Arktisen alueen kansainväliselle yhteistyölle, joka sisältäisi tietyn määrän ylikansallisia, pohjoisia alkuperäiskansojen järjestöjä pysyvinä osallistujina.

Ajatusta jonkin kaltaisesta sirkumpolaarisesta poliittisesta elimestä oli ehdotettu noin kahtakymmentä vuotta aiemmin, ja ajatus tuotiin esiin jälleen 1980-luvun lopulla Kanadan kansalaisjärjestöjen tekemässä tutkimuksessa. Se ehdotti sateenvarjon kaltaista kattavaa poliittista foorumia hallituksille, alkuperäiskansojen järjestöille sekä erilaisille intressiryhmille ja sai rinnalleen Kanadan virallisen aloitteen Arktisen neuvoston luomisesta (33). Toimivan Arktisen neuvoston perustaminen kesti

kuitenkin kauemmin kuin sen kannattajat odottivat, perussyyinä oli eroavat mielipiteet neuvoston rakenteesta, käytännöistä ja rahoituksesta sekä erityyppisille jäsenorganisaatioille myönnettävää suhteellisesta asemasta. Myös väittely kestävän kehityksen ohjelmalle annetuista puitteista pitkiytyi keskittyen sen ympärille kuinka, jos ollenkaan, artikuloida kehysnäkemys neuvoston työstä Arktisen alueen kestävän kehityksen parissa (34).

Lähes samanaikaisesti Arktisten alueen maitten parlamentaarikot, joilla oli kiinnostusta pohjoisiin asioihin, alkoivat työskennellä yhdessä, ja ensimmäinen arktisia alueita ja yhteistyötä koskeva parlamentaarikkojen konferenssi pidettiin vuonna 1993. Tuloksena oli Arktisen alueen parlamentaarikoiden pysyvän komitean (Standing Committee of Parliamentarians of the Arctic Region, SCPAR) perustaminen. Sekä Arktisen alueen parlamentaarikoiden konferenssin että sen pysyvän komitean päätarkoituksena oli Arktisen neuvoston perustaminen ja sen tukeminen, ja jatkossa neuvoston työn, kuten Arktisen alueen inhimillisen kehityksen, stimuloiminen ja edistäminen.

Kun Arktinen neuvosto jaotteli ympäristöön liittyvät AEPS:n työryhmät, yhdeksi sen kahdesta päätoiminta-alueeksi tuli luonnollisesti Arktisen alueen ekosysteemien terveys mukaan lukien ihmisväestö, ja täten myös saasteiden tunnistaminen, vähentäminen ja poistaminen sekä myös luonnon-suojelu. AEPS:n kestävän kehityksen asiantuntijaryhmän (Task Force on Sustainable Development) aikaisemmin epävarma tulevaisuus ratkaistiin lopulta muuttamalla se Arktisen kestävän kehityksen työryhmäksi (Council's Sustainable Development Group, SDWG) (35). Tuloksena oli, että kestävän ja inhimillisen kehityksen edistämisestä tuli uusi prioriteetti. Tämä uusi tärkeysjärjestys ilmaistiin sellaisilla toimintoilla kuten tiedon levittäminen, koulutuksen rohkaiseminen ja kestävän kehityksen tutkimus sekä edistämällä kiinnostusta Arktisen alueen asioihin (36). Tämä laajempi valtakirja sisälsi myös keskustelua liikenteestä ja viestinnästä, eli siitä kuinka luoda yhteyksellinen Arktinen alue, siihen sisältyi myös etälääketiedettä ja infrastruktuuria koskevia aloitteita. Tällä tavoin asialista on laajentunut huomattavasti melko lyhyessä ajassa, Arktisen neuvoston ja sen työskentelyryhmien suorittaessa suuria määriä useita, monimuotoisia ja monia aloja kattavia projekteja (37). Tämä on tietysti luonut uusia haasteita, kun neuvoston taloudelliset ja henkilökuntaresurssit eri projekteja varten ovat pysyneet tiukasti rajoitettuina.

Vaikka Arktinen neuvosto on korkean tason foorumi kansainväliselle hallitusten ja alkuperäiskansojen järjestöjen väliselle yhteistyölle, sille on annettu tähän mennessä vain vähän sääteleviä toimintoja. Ei-oikeudellisesti sitovaan sopimukseen perustuen neuvosto on varsinaisesti kansainvälinen neuvonantoelin, joka toimittaa tukea hallituksille, jotka etsivät konsensukseen perustuvia ratkaisuja yleisiin tai jaettuihin ongelmiin Arktisella alueella. Herkät asiat, kuten turvallisuuspolitiikka, eivät ole sisällytettyinä neuvoston asialistaan, sillä perustavajulistus toteaa että neuvoston "ei pitäisi käsitellä sotilaalliseen turvallisuuteen liittyviä asioita" (38) (katso laatikko sivulla 215). Asioiden, jotka liittyvät luonnonvarojen, erityisesti merinisäkkäiden hyödyntämiseen, käsittelemistä on myös vältetty. Yhtenäisvaltioiden dominanssi Arktisessa neuvostossa ja niiden jatkuvat erimielisyydet näistä hienovaraisista kysymyksistä selittävät suurelta määrin niiden poissaolon viralliselta asialistalta.

Ympäristösuojelujärjestöjen ydinjätteiden upotusta ja merinisäkkäiden hyödyntämistä vastaan suunnatut protestit ja toiminta sekä alkuperäiskansojen vastaavat toimet kaivostoimintaa ja metsätöitä vastaan pohjoisessa ovat jo synnyttäneet vastakkainasettelua alkuperäiskansojen järjestöjen, kansallisten ja alueellisten viranomaisten, paikallisten yrittäjien sekä teollisuuden välille. Tässä yhteydessä Rovaniemen prosessi ja AEPS voidaan tulkita hienostuneena mekanismina, jonka kautta keskushallinnot voisivat saada kansainvälisen yhteistyön uudelleen hallintaansa ja siten taas puolustaa kansallisia etujaan itsenäisinä valtioina (39).

Pohjoisten alkuperäiskansojen näkökulmasta Arktinen neuvosto voidaan nähdä kansainvälisenä mekanismina, jonka avulla voi yhdistää erilaisia sirkumpolaarisia ympäristöjä ja siten ymmärtää niitä paremmin (40).

Arktisella neuvostolla on edessään kriittisiä kysymyksiä, jotka saattavat toimia esteenä syvemmälle kansainväliselle yhteistyölle. On ollut huolta tasapainosta ympäristönsuojelun edistämisen – josta yhteistyön juuret juontavat – ja muiden tavoitteiden välillä, kuten pitkittynyt väittely Arktinen neuvoston kestävän kehityksen ohjelman käyttöönotosta todisti. Toinen kriittinen kysymys käsittelee sitä, miten sekä ei-alkuperäisasukkaiden ja pohjoisten alkuperäiskansojen osallistumista voitaisiin voimistaa. Kolmas tärkeä kysymys koskee sitä missä määrin Arktinen neuvosto voi, tai itse asiassa pitäisi, tulla "Arktisen alueen ääneksi" globaaleilla poliittisilla foorumeilla, se on sekä kapasiteetin että poliittisen tahdon kysymys.

Arktisen neuvoston rakenne ja toiminta

Ministeritason tapaaminen	
Arktisen neuvoston virkamieskomitea (SAOs)	
Arktisen neuvoston sihteeristö (pj-maan asettama)	
Alkuperäiskansojen sihteeristö (Kööpenhamina)	
TOIMINTA	
Paikkileikkaavat teemat	
Kestävä kehitys	Kapasiteetin lisääminen
Perinteinen tieto	
OHJELMAT	VALITUT HANKKEET JA TUOTOKSET
Arktisen ympäristön seuranta- ja arviointiohjelma (AMAP)	Arctic Pollution Issues: A State of the Arctic Environment Report (1997) AMAP Assessment Report: Arctic Pollution Issues (1998) AMAP Assessment Reports (2002) Arctic Pollution 2002 Report (2002)
Sihteeristö – Oslo	
Arktinen kasvillisuuden ja eläimistön suojeluohjelma (CAFF)	Strategy for Conservation of Biodiversity in the Arctic Region Circumpolar Protected Area Network (CPAN) UNEP/GEF-funded project ECORA in the Russian Arctic Arctic Flora and Fauna: Status and Conservation (2001)
Sihteeristö – Akureyri	
Ympäristöonnettomuuksien torjunta Arktisella alueella (EPPR)	Circumpolar Map of Resources at Risk from Oil Spills in the Arctic (2002) Emergency prevention/source control management project, Apatity Vodokanal
Sihteeristö – Ottawa	
Arktisen meriympäristön suojeluohjelma (PAME)	Review of existing international instruments relevant to pollution of the Arctic marine environment (1996) Regional Program of Action for protection of the Arctic marine environment from land-based activities GEF-funded project to support the Russian Federation's National Program of Action-Arctic Arctic Waters Oil Transfer Guidelines Strategic Plan for the protection of the Arctic marine environment
Sihteeristö – Akureyri	
Kestävän kehityksen työryhmä (SDWG)	Arktisen alueen lasten ja nuorten tulevaisuus Arktisten alueiden merellisten luonnonvarojen yhteishallinta Kulttuuri ja ekoturismi Tutkimus elämänehoista Arktisella alueella (SLICA) Kansainvälinen sirkumpolaarinen valvontajärjestelmä tartuntataudeille Kestävä poronhoito Tuotekehittäminen ja prosessointi kestävässä poronhoidossa Pohjoisten puurajametsien kestävä kehitys Etälääketiede Arktisen alueen kuljetuksen ja infrastruktuurin asiantuntijaverkosto Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti, AHDR (2004)
Sihteeristö – Ottawa	
Toimintaohjelma Arktisen alueen ympäristön suojelemiseksi (ACAP)	Multilateral cooperative project for phasing out of PCB use and management of PCB-contaminated wastes in the Russian Federation (RF) Reduction/Elimination of emissions of dioxins and furans in the RF Environmentally sound management of stocks of obsolete pesticides in the RF Reduction of atmospheric mercury releases from Arctic states Implementation of cleaner production, eco-efficiency and environmental management systems in the Norilsk Mining and Metallurgical Company Fact sheets on POPs, heavy metals and radioactivity
Arktisen alueen ilmastomuutoksen arviointi (ACIA) (AMAP-CAFF-IASC)	Tieteellinen raportti, synteesidokumentti ja toimenpidesuosituksukset (2004)
Sihteeristö – Anchorage	

Lähde: David Scrivener

Arktinen neuvosto - osanottajat

Jäsenvaltiot	Pysyvät osanottajat	Tarkkailijat		
		Valtiot	Kansainväliset organisaatiot	Ei-valtiolliset organisaatiot
Kanada	Aleut International Association	Ranska	Arktisen alueen parlamentaarikko-konferenssi (SCPAR)	Advisory Committee on Protection of the Seas (ACOPS)
Tanska (+ Grönlandi/Färsaaret)	Arctic Athabaskan Council	Saksa	Kansainvälisen Punaisen ristin ja Punaisen puolikuun organisaatiot (IFRC)	Maailman poronhoitajien yhdistys
Suomi	Gwich'in Council International	Alankomaat	Maaailman luonnonsuojeluliitto (IUCN)	Circumpolar Conservation Union (CCU)
Islanti	Inuiittien sirkumpolaarinen komitea	Puola	Pohjoismaiden ministerineuvosto (NCM)	Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC)
Norja	RAIPON*	Iso-Britannia	Pohjoinen foorumi	Kansainvälinen arktinen yhteiskuntatieteiden yhdistys (IASSA)
Venäjän Federaatio	Saamelaisneuvosto		Pohjois-Atlantin merinisäkkäiden suojelukomissio (NAMMCO)	Kansainvälisen sirkumpolaarisen terveyden unioni (IUCH)
Ruotsi			YK:n Euroopan talouskomissio (UN-ECE)	Alkuperäiskansojen kansainvälinen työryhmä (IWGIA)
USA			YK:n ympäristöohjelma (UNEP)	Arktinen yliopisto
			YK:n kehitysohjelma (UNDP)	WWF:n arktisten alueiden ohjelma (WWFAP)

* Venäjän pohjoisten kansojen yhdistys

Lähde: David Scrivener

Kahdenväliset ja kolmenkeskiset aloitteet koskien ydinturvallisuutta

Sotilaallinen turvallisuus ei sisälly Arktisen neuvoston mandaattiin, joten neuvostolla on rajoitettu kyky toimia sotilaallisiin toimintoihin liittyvien ympäristöllisten kysymyksiä kanssa. Sen sijaan kahden- ja kolmenkeskiset aloitteet ovat olleet paljon vaikuttavampia, erityisesti Yhdysvaltojen ja Venäjän sekä Norjan ja Venäjän välillä, koskien ydinturvallisuutta Venäjän pohjoisilla alueilla. Yhteinen norjalais-venäläinen asiantuntijaryhmä (the Joint Norwegian-Russian Expert Group) ja Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvoston (North-Atlantic Cooperation Council, NACC) ensiarvoinen tutkimusprojekti armeijaan liittyvästä radioaktiivisesta saasteesta olivat edelläkävijöitä (41). Niitä tukivat yhteinen, presidenttien Bill Clinton ja Boris Jeltsin vuonna 1994 allekirjoittama, yhdysvaltalais-venäläinen julkilausuma ympäristönsuojelun yhteistyöstä Arktisella alueella, varapresidentti Goren ja pääministeri Tsernomyrdinin komissio (the Gore-Chernomyrdin Commission) ja lopuksi Yhdysvaltain kongressi.

Näitä seurasivat virallinen yhteistyö sotilaallisen toiminnan vaikutuksista Arktisen alueen ympäristössä, Arctic Military Environmental Cooperation (AMEC), joka on foorumi dialogille ja yhteiselle toiminnalle Yhdysvaltain, Venäjän ja Norjan sotilas- ja ympäristöviranomaisten välillä. Tämä yhteistyö aloitettiin syyskuussa 1996, lähes samaan aikaan kuin Arktinen Neuvosto, päätarkoituksena luoda teknologisia menetelmiä ja välineitä armeijan aiheuttamiin ympäristöllisiin ongelmiin, koskien erityisesti Arktista aluetta. Se, että Arktinen neuvosto ei käsittele sotilaalliseen turvallisuuteen liittyviä asioita, ja että AMEC luotiin lähes samaan aikaan viittaisi siihen, että Yhdysvalloilla, Venäjällä ja Norjalla on yhteisiä intressejä ja päällekkäistä erikoisosaamista armeijaan liittyvissä ympäristöllisissä uhissa Luoteis-Venäjällä. Ja edelleen että niillä oli jaettuja intressejä säilyttää oma, melko tiukka kontrolli näiden asioiden käsittelyssä ja sen vuoksi pitää ne erossa Arktisen alueen monenkeskisen yhteistyön asialistalta (42).

Kaiken lisäksi, ei ole olemassa todellista yhteistyötä eikä työnjakoa Arktisen neuvoston ja Pohjoisen foorumin välillä, ainoastaan muutamia yhteisprojekteja. Jännitteet Arktisten valtioiden keskus-periferia suhteissa sekä eroavat asenteet pohjoisten alkuperäiskansojen järjestöjen roolista (43) vaikuttavat näiden kahden elimen vuorovaikutukseen, siitäkin huolimatta että ne jakavat samankaltaiset tavoitteet. Samaa aikaan Arktisen alueen parlamentaarikkojen toiminta ja yhteiset tapaamiset ovat auttaneet saamaan Arktisten valtioiden korkeimpia päätöksentekijöitä ja lainlaatijoita mukaan intensiiviseen kansainväliseen yhteistyöhön, esimerkiksi mietittäessä inhimillistä kehitystä pohjoisessa.

Pohjoismainen yhteistyö: vanha perinne ja uudet arktiset aloitteet

Alueenrakentaminen ei ole uutta toimintaa pohjoisessa. Se ei ole myöskään keskittynyt ainoastaan sirkumpolaariseen yhteistyöhön. Esimerkkinä tästä ovat viisi pohjoismaista valtiota, jotka aloittivat 1950-luvulla institutionalisoidun yhteistyön, joka pohjaa jaettuun historiaan ja kulttuurin samankaltaisuuksiin kuten myös jaettuihin arvoihin yhteiskunnallisesta ja terveydellisestä turvallisuudesta, tasa-arvosta, avoimuudesta, ympäristön suojelusta ja rauhasta. Pohjoismaat usein toimivat yhdessä kansainvälisillä foorumeilla, ja ne loivat passiunio-

nin 1950-luvulla. Suhteessa Euroopan Unioniin pohjoismaat ovat kuitenkin jakaantuneet: Tanska, Suomi ja Ruotsi ovat EU:n jäsenvaltioita, kun taas Islanti, Norja ja Färsaaret pysyttelevät unionin ulkopuolella; Grönlanti oli jäsen mutta erosi. Pohjoismaat ovat myös jakautuneet kysymyksessä NATO-jäsenyydestä.

Arktisilla alueilla pohjoismainen yhteistyö johti aloitteeseen alueidenvälisestä yhteistoiminnasta Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisimpien kuntien välillä edistämään Pohjoiskalottia poliittisena konseptina (44): vuonna 1967 perustettu Pohjoiskalottikomitea saavutti virallisen aseman Pohjoismaiden ministerineuvoston alaisena 1971, nykyään sitä kutsutaan Pohjoiskalottineuvoksi.

Viimeaikaisempaa on yhteistyö Pohjois-Atlantin valtioiden välillä: Färsaaret, Grönlanti ja Islanti vahvistavat "Länsi-Pohjolaa" yhteistyöalueena. Yhteistyö institutionalisoitiin Länsi-Pohjolan parlamentaarikoiden neuvoston perustamisen kautta vuonna 1985, nykyään sitä kutsutaan Länsi-Pohjolan neuvostoksi (West-Nordic Council).

Yhteisen pohjoismaisen strategian mukaan yksi päätavoitteista on edistää koko Pohjolan kattavia intressejä, kehittää pohjoismaista yhtenäisyyttä ja luoda korkeampaa pohjoismaista yleishyödyllisyyttä, ne ovat tavoitteita jotka pätevät myös ympäröiviin alueisiin Arktinen alue mukaan lukien (45).

Barentsin alue: vaihtoehto sotilaallisen konfliktin vyöhykkeelle

Barentsin euro-arktinen alue (Barents Euro-Arctic Region) perustettiin vuonna 1993 uudenkaltaisena monenkeskisen ja kahdenvälisen yhteistyön kansainvälisenä foorumina. Perustamisasiakirja Kirkenesin julistus (46) ei ole laillisesti pitävä kansainvälinen sopimus, ja yhteistyö on keskittynyt valtioiden rajoja myötäileviin käytännön kysymyksiin pohjoismaiden ja Venäjän välillä (47). Yhteistoiminnan alueet ovat ympäristönsuojelu, talous, tiede ja teknologia, alueellinen infrastruktuuri, alkuperäiskansat, inhimilliset yhteydet sekä kulttuuri ja turismi.

Pääajatus Barentsin euro-arktisen alueen luomisen takana oli kehittää uudenlainen yhteistyön muoto entiselle Euroopan pohjoisen ”sotilaalliselle näyttämölle”, muoto joka läpäisisi entisen rautaesiripun ja loisi mahdollisuuksia tehdä yhteistyötä Venäjän kanssa (48-49). Lopullinen päämäärä oli lisätä vakautta Neuvostoliiton hajoamisen jälkimainingeissa, kun Venäjä pääasiallisesti nähtiin sinä ”toisena” (50).

Tällä yhteistyöllä on kaksitasoinen hallintarakenne: Barentsin euro-arktinen neuvosto ja Barentsin alueneuvosto. Tämä oli uusi, jopa innovatiivinen, suunnitelma Arktisella alueella oltaessa tekemisissä valtion ja alueiden välisten suhteiden kanssa. Näin erityisesti kun taustalla on se tosiasia, että Barentsin alueen perustivat kuuden valtion hallitukset ja EU:n komissio. Alueneuvoston yhteistyö sisälsi alkuperäiskansojen työryhmän, jossa mukana ovat saamelaiset, nenetsit ja vepsät, se muuttui myöhemmin molempien neuvostojen yhteiseksi alkuperäiskansojen työryhmäksi (Working Group of Indigenous Peoples). Saamelaiset eivät olleet kuitenkaan innostuneita Barentsin euro-arktisestä alueellisesta yhteistyöstä eivätkä ole olleet aktiivisia sen toiminnassa. Pääsyyt ovat olleet neokolonialismin pelko sekä heidän vähemmistöasemansa yhteistyössä (51).

Barentsin yhteistyöalue-aloitteen rajoite on, että virallinen yhteistyö ei kata Barentsinmerta, joka tekee alueesta jotenkin keinotekoisena alueena. Tä-

mä asiantila heijastelee Norjan ja Venäjän vahvoja kansallisia intressejä kilpailtaessa Barentsinmeren mannerjalustan rikkaista luonnonvaroista. Kahdenväliset neuvottelut yhteisen rajalinjan löytämiseksi ovat jatkuneet jo monia vuosia, ja kahdenkeskinen ja rajoitukset poistava sopimus on mahdollinen lähitulevaisuudessa. Turvallisuuspolitiikka on myös suljettu pois yhteistyöstä, osoittaen oikeaksi sekä kylmän sodan perinnön että Barentsin- ja Norjanmerien jäätä vapaiden alueiden merkittävän ja arkaluontoisen strategisen roolin. Samaan aikaan monet käytännön yhteistyön aspektit koskettavat Barentsinmerta ja / tai käsittelevät turvallisuuteen liittyviä asioita kuten ydinturvallisuutta.

Jos Barentsin yhteistyöalueen perustamisen päätavoite oli vähentää jännitteitä rajoja ylittävän yhteistyön kautta, niin silloin yhteistyön kymmenen ensimmäistä vuotta voidaan nähdä onnistuneina, sillä Barentsinmeri on noussut korkean jännitteen ajasta kansainvälisen, pääasiassa alueidenvälisen, yhteistyön vaiheeseen (52). Muut konkreettisemmat saavutukset sisältävät uuden kansainvälisen rajan avautumisen Suomen ja Venäjän välillä ja maaliskuussa 2003 Venäjän Federaation kanssa neuvotellun monenkeskistä ydinturvallisuutta koskevan kehyssovimuksen (Multilateral Nuclear Environment Programme) (53). Ympäristöllinen yhteistyö on ollut melko onnistunutta, sillä ympäristöllisissä asioissa ja rahoituksen jaossa on saavutettu yhteisymmärrys, kun taas edistys liike-elämän puolella ja muussa taloudellisessa yhteistyössä on ollut hidasta.

Barentsin euro-arktinen alueyhteistyö valtioiden rajoja ylittävänä ”alhaalta-ylös” kulkevana ja useita aloja sisältävänä toiminnan väylänä on houkuttellut monia kansalaisjärjestöjä ja vapaehtoistryhmiä mukaan kuten esimerkiksi kulttuuri ja media sekä naisasiat sisältäen naisten kriisikeskusten verkosto. Viimeaikoina virallinen yhteistoiminta on myös keskittynyt enemmän rajoja ylittäviin kysymyksiin, jotka ovat olennaisia jokapäiväisessä elämässä, kuten organisoitu rikollisuus sekä ihmisten ja huumeiden salakuljetus (54). Kuitenkin se, että jotkut alueelliset ja alkuperäiskansojen toimijat tuntevat ettei heillä ole varsinaisia keinoja

Barentsin euro-arktiseen alueeseen (BEAR) kuuluu 5,941 miljoonaa asukasta (vuonna 2001), joista 4.314 miljoonaa asuu Venäjän puolella. Barentsin alueen pinta-ala kattaa 1,755 miljoonaa neliökilometriä. (enemmän tietoa kts. <http://www.barentsininfo.org>. Barentsin euro-arktisen neuvoston jäsenvaltioita ovat Tanska, Suomi, Islanti, Norja, Ruotsi ja Venäjän Federaatio. Barentsin euro-arktisen alueneuvoston jäsenalueita ovat Finnmark, Nordland ja Tromssa Norjasta; Norbotten ja Västerbotten Ruotsista; Kainuu, Lappi ja Pohjois-Pohjanmaa Suomesta; ja Arkangeli, Karjala, Komi, Murmansk ja Nenetsi Venäjän Federaatiosta.

vaikuttaa prosessiin, monimutkaistaa yhteistyön vaikutusta yleisellä tasolla. Lisäksi monet mukana olleista alueellisista toimijoista ovat turhautuneet moniin unelmiin ja konkreettisten tulosten saavuttamisen estäviin esteisiin.

Beringinsalmi: alkuperäisasukkaiden aloitteet pohjustivat tietä

Yhteistoiminta Beringinsalmen alueella luo melkoisen kontrastin Barentsin alueen kanssa. Yhteistyö Alaskan ja Tsukotkan sekä muiden Venäjän Kaukoidän osien välillä alkoi 1980-luvun lopulla kansalaisjärjestöjen ja paikallisten yhteisöjen aloitteilla. Hallitukset molemmin puolin salmea tukivat aloitteita, eivät ainoastaan yleisissä poliittisissa, taloudellisissa ja kulttuurisissa kysymyksissä, mutta myös helpottaen kansojen ja perheiden välisiä yhteyksiä Beringinsalmen yli. Alkuperäiskansat ja niiden organisaatiot olivat avainroolissa (55) tapahtumillaan, jotka tukivat Beringinsalmen ympäristön perinteistä tietoa ja taloudenhoitoa. Yksi perusideoista on edistää luonnonvarojen, erityisesti valaiden, jääkarhun ja kalatalouksien, hallintaa ja auttaa tiedemiehiä keräämään tietoa, esimerkiksi valaidenpyynnistä, Tsukotkan alkuperäisasukasyhteisöissä (56). Yksi yhteistyön konkreettinen tulos on vuoden 1992 Alaska-Tsukotkan sopimus alueen inuiittien viisumi-vapaasta liikkumisesta (57).

Ympäristönsuojelu oli toinen eteenpäin ajava tekijä sisältäen sopimuksen jääkarhujen suojelusta sekä ajatuksen luoda kansainvälinen puisto Beringinsalmen alueelle. Ohjelma luonnonpuiston perustamiseksi (The National Park Service's Shared Beringian Heritage Program) aloitettiin, mutta pe-

rustamissopimusta ei ole vielä allekirjoitettu. On myös olemassa rakenteita tieteelliselle yhteistyölle alueella kuten Barrow Arctic Science Consortium tukemaan tutkimusinfrastruktuuria salmen molemmilla puolilla. Alaskan yliopisto on ollut aktiivinen edistämässä demokratiaan siirtymistä ja vapaata kauppaa kouluttamalla liiketoiminnan hoitajia ja hallitusten johtajia Venäjän Kaukoidässä (58). Alun euforia Beringinmeren yhteistoiminnassa laski 1990-luvun puolivälissä, erityisesti poliittisella tasolla, Tsukotka koki poliittisia muutoksia ja vakavia taloudellisia ongelmia. Nyt yhteistyöprosessiin sisältää pääasiassa taloudellista ja ihmisten välistä yhteistyötä. Infrastruktuurin parannukset, erityisesti viestinnässä ja liikkumisessa, ovat tärkeitä yritettäessä parantaa Beringinsalmen välisiä suhteita, näin erityisesti Alaskan näkökulmasta, sillä se on ollut 40 vuotta raja risteyspaikan sijasta (59-60). Vaikka yhteyksien perinne on ollut tärkeää, pääasiallinen eteenpäin työntävä voima, ainakin Yhdysvaltain puolella, on ollut kaupallinen kiinnostus matkailuun ja kaupankäyntiin kahden mantereiden välillä (61).

Toisin kuin Barentsin euro-arktisen alueella Beringinsalmen alueella ei ole olemassa kansainvälistä elintä institutionalisoituneelle hallitusten väliselle tai alueelliselle yhteistyölle. Toisaalta on olemassa mannertenvälinen verkosto yhteyksille ja yhteistyölle, joka on joustava ja perustuu paikalliseen ja alueelliseen "alhaalta-ylös" -toimintoihin. Nämä nykyaikaiset yhteydet edustavat sekä kylmää sotaa edeltäneiden 1900-luvun ensimmäisen puoliskon yhteyksien uudelleenkäynnistämistä – tässä tietoisuus aikaisemmista yhteyksistä on tärkeässä roolissa - että innovaatiota (62).

Kansainvälinen arktinen tiedekomitea

Boris Segerståhl

Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (International Arctic Science Committee, IASC) on hallitusten ulkopuolinen organisaatio, jolla on jäseniä 18 maasta. Jäsenet ovat kansallisia tiedejärjestöjä, jotka kattavat kaikki Arktisen alueen tutkimusalat. Jokainen kansallinen jäsen pitää jatkuvaa yhteyttä omaan arktiseen tiedeyhteisöönsä ja tukeutuu tähän rakenteeseen identifioidessaan tieteelliset prioriteetit. IASC ei toimita suoraa rahoitusta tutkimusprojekteille vaan tukee verkostoja pannakseen toimeen kansainvälisiä projekteja. Tärkeä piirre näissä monissa projekteissa on se, että ne ovat monitieteisiä. Kerran vuodessa Kansainvälinen tieteen huippukokous (International Science Summit Week) järjestetään jossakin jäsenmaassa.

IASC:n vaikutusvalta tutkimuksen suunnitteluun ja prioriteetteihin ei perustu taloudelliseen valtaan vaan tieteelliseen luotettavuuteen, ja sen suositukset arvioidaan kansallisesti ennen kuin rahoituspäätöksen tehdään jäsenmaissa. Kansainvälisen yhteistyön kasvava tarve on kuitenkin johtanut tilanteeseen, jossa IASC:n asettamilla prioriteeteilla on melko vahva vaikutusvalta tutkimuskäytäntöihin monissa maissa.

Arktinen alue tietoon perustuvana alueena

Poliittisen yhteistyön lisäksi kylmän sodan loppuminen teki mahdolliseksi lisääntyvän rajat ylittävän tieteellisen yhteistyön. Aikaisemmat toiminnot, kuten toinen kansainvälinen polaarivuosi (Second International Polar Year) vuosina 1932-33, eivät jättäneet jälkeensä pysyviä institutionalisoituneita järjestelyjä, minkä vuoksi nykyinen kansainvälinen tieteellinen yhteistyö sirkumpolaarisessa pohjoisessa alkoi 1980-luvulla. Aluksi se perustui pääasiassa kahdenkeskiseen yhteistyöhön ja kansainvälisiin tutkimusprojekteihin koskien Arktista aluetta. Pohjoiskalotin yliopistojen ja sirkumpolaaristen yliopistojen konferenssin (Circumpolar Universities Conferences) toimintaan liittyi myös konkreettista tutkimusyhteistyötä.

Murmanskin puheeseen ja sen aloitteeseen tieteellisestä yhteistyöstä liittyen Kansainvälinen arktinen tiedekomitea (IASC) perustettiin vuonna 1990. Ollen ensimmäinen sirkumpolaarinen tieteellinen organisaatio sen tarkoitus oli rohkaista ja helpottaa kansainvälistä yhteistyötä arktisen tutkimuksen kaikilla aloilla. Tiedekomiteaa seurasivat muut kansainväliset tieteelliset ja akateemiset foorumit, kuten Kansainvälinen arktinen yhteiskuntatieteiden yhdistys (International Arctic Social Sciences Association, IASSA), Arktinen yliopisto (University of the Arctic) ja Pohjoinen tutkimusfoorumi (Northern Research Forum, NRF).

AEPS:n/Arktisen neuvoston työryhmien suorittamat tieteelliset arviointit ovat myös tuoneet yhteen tiedemiehiä eri maista, tässä Arktista aluetta on käytetty yhteisenä perustana yhteistyölle. Uutta kansainvälistä polaarivuotta (International Polar Year) suunnitellaan vuosiksi 2007-08, jolloin keskitytään Arktisen alueen ja Antarktisen suureen merkitykseen maapallon sisäisessä järjestelmässä sekä niiden yhteyksiin esimerkiksi maapallon ilmastoon.

Teeman yhteenveto

Alueenrakentaminen sirkumpolaarisessa pohjoisessa tapahtuu sekä koko alueen laajuisesti että muutamilla ali-alueilla. Pan-arktiselle tasolla Arktinen neuvosto on hallinnollinen perusta keskusteltaessa ympäristöyhteistyöstä ja kestävästä kehityksestä. Vastaavasti Pohjoinen foorumi kokoaa alueelliset ja paikalliset hallitukset eri puolilta Arktista aluetta, joskin siinä on rajoitettu alkuperäisasukkaiden edustus. Kansalaisten turvallisuuden ja kestävyysedistämässä alueenrakentaminen on tärkeää pohjoisessa sekä koko alueen että ali-alueellisella tasolla. Se saattaisi olla jopa yksi kaikkein olennaisimmista uusista trendeistä kansainvälisissä suhteissa, ja saattaa siten olla tämän luvun tärkein havainto. Alueenrakentaminen sisältää kirjon toimijoita ja sitä voidaan pitää askeleena kohti alueellistumista, joka perustuu ”alhaalta-ylös”-toimintoihin. Yleinen teema näissä kaikissa yrityksissä on halu luoda uusi lähestymistapa pohjoisen geopolitiikkaan.

Arktinen alue ja ulkopuolinen maailma

Perinteinen turvallisuuspolitiikka, erityisesti sotilaallinen turvallisuus, ja luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyvät kysymykset dominoivat Arktisen alueen ja ulkopuolisen maailman välisiä suhteita kylmän sodan aikana. Sen loputtua globaali geopolitiikka astui uudelle tasolle, jossa on yhteyksiä Arktiseen alueeseen. Tällä muuttuneella on vastakkaisia ominaisuuksia. Samalla kun yksi supervalta nyt nauttii hegemonisesta asemasta muiden valtioiden keskuudessa, uusien, kansainvälisten ei-valtiollisten toimijoiden nousun mukaan lukien hallitusten ulkopuoliset järjestöt sekä etniset ja

Pohjoinen tutkimusfoorumi

Boris Segerstahl

Pohjoinen tutkimusfoorumi (NRF) aloitti vuonna 1999 poliitikkojen, virkamiesten, liikemiesten, kansalaisjärjestöjen aktivistien ja akateemisten tutkijoiden foorumina keskustella pohjoisista asioista ja teemoista. Se perustuu ad-hoc-pohjaiselle työlle organisaation rakentamisen sijaan. Keskustelut olennaisista ja ajankohtaisista kysymyksistä toteutuvat pääosin joka toinen vuosi järjestettävissä avoimissa tapaamisissa. Tapaamisissa on käsitelty sellaisia teemoja kuten ”Pohjoiset taloudet globaalitaloudessa”, ”Innovaatio pohjoisessa hallinnassa” ja ”Historian opetukset sovellutuksina”. Tavoitteena on välttää kysymysten jakamista perinteisiin lohkoihin tai sektoreihin sekä myös keskustella arkaluonteisista kysymyksistä. Edelleen tavoitteena ovat poliittisesti olennaisen keskustelun edistäminen ja tutkimuksen yhteiskunnallisen roolin painottaminen (63).

uskonnolliset ryhmät, jotka toimivat globaalisti ja haastavat yhtenäisvaltiojärjestelmän.

Myös kiivastuva globalisaatio vaikuttaa Arktiseen alueeseen. Aikaisemmat vaikutukset sellaisilla aloilla kuten merinisäkkäiden hyödyntäminen, kauppa ja sen kontrolli, militarisointi ja kaukokulkeutuvat saasteet yhdistyvät useampiin uudempiin tekijöihin. Esimerkiksi hiilivetyjen laaja-alainen hyödyntäminen on lisääntynyt ja tuonut ylikansallisten yritysten läsnäolon Arktiselle alueelle. Kehitys tiedonvirroissa ja viestintäteknologioissa tekevät alueesta vähemmän ”syrjäisen”, kun taas ilmastonmuutos kuvastaa Arktisen alueen haavoittuvuutta globaalille ympäristölliselle muutokselle. Pohjoisia alkuperäiskansoja ollaan integroimassa globaaliin alkuperäisasukkaiden maailmaan.

Tärkeimmille sotilasvalloille, kuten Yhdysvalloille, Venäjän Federaatiolle ja Isolle-Britannialle, Arktinen alue on yhä turvallisuuden kannalta strategisesti merkittävä. Sen rikkaat luonnonvarat ja potentiaaliset kuljetusreitit tekevät siitä myös taloudellisesti strategisesti tärkeän monille maille. Kuitenkin vuosituhannen vaihteeseen mennessä hallitusten välinen ja alueellinen yhteistyö oli suurilta osin korvannut sotilaallisen kilpailun sirkupolaarisen geopolitiikan määrittelmänä.

Sotilaallisesta vastakkainasettelusta kansainväliseen yhteistyöhön

1900-luku toi mukanaan ensimmäiset sodat sirkumpolaariseen pohjoiseen ja niitä seurasi Arktisen alueen yleinen militarisointi. Ensin kylmä sota muutti alueen sotilaalliseksi sivustaksi, sen jälkeen sotilaalliseksi etulinjaksi, tai jopa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ydinasejärjestelmien mukaan nimityksi ”sotilaalliseksi näyttämöksi”. Esimerkiksi kahden supervallan laivastostrategiat tekivät pohjoiset meret, erityisesti Barentsin-, Norjan- ja Grönlanninmerien jäävapaat vyöhykkeet, eivät ainoastaan sotilaalliseksi etulinjaksi vaan myös Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton asejärjestelmien kohteeksi (64-66).

Arktisen alueen tilanne kuvastaa maantieteen käyttöä sotilaallisiin tarkoituksiin, jota usein kutsutaan geopolitiikan teknologiamalliksi (67). Arktinen alue oli kriittinen alue sen tarjotessa lyhyimmät reitit Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton Euraasian ja Pohjois-Amerikan välisille pitkänmatkan pommitajille ja mannertenvälisille ohjuksille. Hajanaisesti asutettuna se oli, ja on yhä, houkutteleva myös alueena, jossa voidaan kokeilla uusia asejärjestelmiä ja suorittaa sotilaallisia koulutusharjoituksia – esimerkiksi matalalentoja –, näin Arktinen alue palveli kylmän sodan aikaisena korkean teknologian asevarustelun areenana (68-69).

Tätä taustaa vasten lukuisat ajatukset ja ehdotukset asevalvonnasta ja luottamuksen rakentamisesta Arktisella alueella ja pohjoisilla merillä pantiin eteenpäin, mutta muodolliset itä-länsi sopimukset häidin tuskin sulkivat piiriinsä alueen suoranaisesti. Tätä kuvastaa se, että edes Gorbatsovin vuoden 1987 ”Murmanskin aloitteiden” sotilaallisen turvallisuuden aspektoja ei saatu konkreettisten neuvottelujen piiriin (70).

Kylmän sodan ajanjakson loppumista ja Neuvostoliiton romahtamista, sekä sitä seuraavaa itä-länsi-jännitteen lauhtumista seurasi yhteistyö ja kumppanuus, jopa jonkin sortin rauhan ja ystävyys euforia. Tätä innostusta voimistivat konkreettiset toimet ylesissä asevalvonnassa, kuten täydellinen ydinkoekieltosopimus (Comprehensive Test Ban Treaty). 1990-luvulla globaalit ja alueelliset turvallisuusjärjestelyt olivat siirtymävaiheessa. Vaikka suurvaltojen asevarastoissa, erityisesti ydinasevarastoissa, tehtiin määrällisiä vähennyksiä, taloudellinen ja tekninen kehitys johtivat laadun arvostukseen määrän sijasta.

Vuosisadan vaihteeseen mennessä sotilaallinen läsnäolo Arktisella alueella oli supistunut ja jännitys oli vähentynyt; samaan aikaan kasvava kansainvälinen yhteistyö siviili- sekä joissain sotilaskysymyksissä tuotti suuremman vakauden ja yhteisen turvallisuuden tunteen (71). Turvallisuuden peritarkoitusta myös laajennettiin yli perinteisten huolien ja ”sotilaallisten” uhkien keskittymällä ympäristöllisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin kuten terveyteen, kulttuurien eloonjääntiin, ilmaisen vapautteen sekä viestinnän turvallisuuteen (72). Turvallisuus on kuitenkin monimutkainen asia ja sisältää kansallisia ja sotilaallisia aspektoja (73), tämä voidaan nähdä kun ollaan tekemisissä sotilaallisista toiminnoista kumpuavien akuuttien tai potentiaalisten ympäristöllisten ongelmien kanssa (katso tekstilaatikko).

Huolimatta kylmän sodan loppumisesta ja alueella aikaansaadusta alueellisen yhteistyön kasvusta Arktinen alue on säilyttänyt korkean sotilasstrategisen merkityksensä, erityisesti ballistisia ohjuksia kantavien ja niitä ”varjostavien” sukellusveneiden jäänalaisena ryhmittä- ja piileskelyalueena. Nämä ohjukset takaavat ydinaseilla suoritettavien kostoiskujen mahdollisuuden ja saattavat myös siirtää muissa maapallon osissa olevia jännitteitä tai aseellisia selkkauksia Arktiselle alueelle. Lisäksi ilmastonmuutos lisää lähitulevaisuudessa jäävapaita merialueita Arktisella alueella ja siten luomaan uusia mahdollisuuksia sotilaspartioinnille esimerkiksi Kanadan arktisessa saaristossa.

”Määrän sijasta laatu” -ilmiö on olennainen tekijä suurilla ja hajanaisesti asutetuilla pohjoisilla alueilla. Se on johtanut sotilastukikohtien, joukko-

Armeija ja ympäristö

Arktisella alueella intensiivisellä sotilaallisella läsnäololla on ollut suora vaikutus ympäristöön, kuten esimerkiksi Kanadan pohjoisessa oleva DEW-linja (Distant Early Warning Line) tutka-asemien aiheuttama saastuttaminen osoittaa (75-76). On myös ollut onnettomuuksia kuten amerikkalaisen B-52 pommittajan maahansyöksy vuonna 1968 Thulesissa, Grönlannissa ja Kurskin sukellusveneen menetys Barentsinmerellä vuonna 2000 (77). On myös epäsuoraa vaikutusta kuten esimerkiksi ympäristöllisiä riskejä ja vaikutusta sosioekonomiseen kehitykseen. Tämä on hyvin pitkälti tilanne tänä päivänä Barentsinmerellä, jossa on suurin ydinaseiden ja -reaktoreiden sekä muiden sotilaslaitteistojen keskittymä sirkumpolaarisessa pohjoisessa (78-79). Asiantila edustaa uudenkaltaista haastetta kansainväliselle yhteistyölle Arktisella alueella.

jen ja tutka-asemien määrälliseen vähentämiseen pohjoisilla alueilla. Kuitenkin joidenkin alueiden osissa, kuten Barentsinmerellä, Kuolan niemimaalla ja Pohjois-Norjassa, sotilaallinen läsnäolo on lisääntynyt sisältäen ydinaseiden ryhmittämistä ja sotilastoimintoja kuten tiedustelutyötä, koulutusta ja testausta (80-81). Myös Alaska on noussut pelaamaan keskeistä strategista roolia Yhdysvaltain kansallisen ohjuspuolustusjärjestelmän (National Missile Defence system) (82) maanalaisten ohjustentorjuntajärjestelmien ja niihin liittyvien viestintäjärjestelmien sijoitus- ja ryhmittäytymisalueena. On myös olemassa suunnitelmia Grönlannissa sijaitsevan Yhdysvaltain Thulen lentotukikohdan ja tutka-aseman intensiivisemmästä käytöstä. Tämä kehitys voidaan tulkita merkitsevän Arktisen alueen uudelleenmilitarisointia.

Arktinen alue ja globaalit ympäristökysymykset

Arktista aluetta on kuvattu ympäristöllisesti keskeisenä tekijänä (katso *Luku 1. Johdanto: inhimillinen kehitys Arktisella alueella*). Tämä näkemys tuntuu merkitykselliseltä aikana jolloin globaalit ongelmat, kuten pitkän matkan kaukokulkeutuvat ilman ja meren saasteet, radioaktiivisuus ja ilmastomuutos, luovat haasteita pohjoisille kansoille ja yhteisöille, esimerkiksi koskien ruokaturvallisuutta. Näkemys on vielä merkityksellisempi, sillä potentiaalisesti tehokkaat vastaukset tällaisiin globaaleihin haasteisiin voidaan ainoastaan tajuta hallitusten, ali-alueellisten ja kansalaistoimijoiden välisen kansainvälisen yhteistyön kautta. Tämä ei ole kuitenkaan helppo urakka. Sekä globaalit että Arktiseen alueeseen pohjaavat ympäristölliset ongelmat ovat läheisesti kytköksissä teollistumiseen, luonnonvarojen hyödyntämiseen ja armeijaan, ja täten yhtenäisvaltioiden perusintresseihin kuten hyvinvointiin, taloudelliseen kasvuun ja turvallisuuteen.

Arktinen alue voisi näytellä erityisen tärkeää roolia globaaleissa ympäristökysymyksissä kahdesta syystä: Ensiksi, Arktinen alue on ollut "laboratorio" tieteelle kuten ympäristötutkimukselle jo muutamien vuosikymmenien ajan. Tieteen ja perinteisen tiedon alkanut vuoropuhelu saattaa voimistaa sen toimittamaa tietopohjaa entisestään. Toiseksi, nykyinen hallitustenvälinen arktinen yhteistyö alkoi ympäristönsuojelulla, ja joitain hyödyllisiä malleja tuleville toimille on jo saatu aikaan, kuten tässä raportissa on mainittu. Tämän tiedon ja "tietotaidon" merkitys alueenlaajuudessa päätöksenteossa on jo riittävä luomaan hyviä yrityksiä viestittää tämä ulkopuoliselle maailmalle.

Pohjoiset ulottuvuudet

1990-luvun lopulla "pohjoisesta ulottuvuudesta" tuli poliittinen termi ja politiikan keskittymä sekä Euroopan unionissa että Kanadassa. Myös Venäjällä on ollut vastaavaa poliittista keskustelua pitkän ajan pohjoisen politiikan (83) tarpeesta kuin myös akateemisempaa keskustelua tarpeesta määritellä uudelleen Venäjän pohjoisen rooli geostrategisesti tärkeänä voimavarareservinä (84-85). Pohjoinen ulottuvuus on täten muodostumassa uudenlaisten pääkaupunkien ja arktisten valtioiden pohjoisten periferioitten välisten suhteiden metaforaksi.

Alun perin vuonna 2000 käyttöön otettu EU:n pohjoisen ulottuvuuden toimintasuunnitelma (EU's Northern Dimension Action Plan) on kehys ja prosessi jatkuvalla yhteistoiminnan vuoropuhelulle EU:n ja sen naapureiden, erityisesti Venäjän federaation, välillä sekä rajoja ylittävän yhteistyön koordinoinnille, jopa hallinnoinnille, yli EU:n rajojen (86-87). Päätavoitteena on lisätä vakautta ja kansalaisturvallisuutta, tehostaa demokraattisia uudistuksia sekä luoda myönteistä keskinäisriippuvuutta ja kestävä kehitystä. Erityinen huomio on saasteiden muodostamassa uhassa arktiselle luonnolle ja pohjoisessa asuvien kansojen terveydelle (88). Tämä EU:n kehys kattaa maantieteellisesti laajan ja monimuotoisen alueen alkaen Grönlannista lännessä ulottuen Luoteis-Venäjälle idässä sekä ulottuen Arktiselta alueelta aina eteläisiin Itämeren ulokkeisiin saakka. Toinen toimintaohjelma vuosille 2004-2006 keskittyy enemmän inhimillisiin voimavaroihin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, kuten koulutus ja julkinen terveydenhuolto sekä ympäristö, kuin ensimmäisen toimintasuunnitelman tapauksessa.

Kanada käynnisti ulkopoliittikkansa pohjoisen ulottuvuuden vuonna 2000. Tärkeimmät tavoitteet ovat kanadalaisten ja pohjoisten kansojen turvallisuuden tehostaminen, Kanadan itsemääräämisen varmistaminen pohjoisessa, sirkumpolaarisen pohjoisen vakiinnuttaminen itsenäisenä kokonaisuutena ja inhimillisen turvallisuuden sekä kestävä kehityksen edistäminen (89). Nämä tavoitteet ovat hyvin linjassa muiden pohjoisia kysymyksiä, kuten alkuperäiskansojen hallinnan roolia ja ilmastomuutoksen geopoliittisia, oikeudellisten ja taloudellisia seuraamuksia, käsittelevien kanadalaisten keskustelujen kanssa (90-91).

Näiden kahden pohjoisen ulottuvuuden prosessit ovat erilaisia: Kanadassa menettelytapa perustuu kolmeen samanaikaiseen konsultaatioprosessiin liittovaltion hallituksessa, sen ja territorioiden ja provinssien hallitusten välillä sekä hallituksen ulkopuolisten organisaatioiden ja eri sidosryhmien kanssa (92). EU:n Pohjoinen ulottuvuus on kehitet-

ty pääasiassa EU:n instituutioiden, EU:n jäsenvaltioiden ja kumppanuusvaltioiden, kuten esimerkiksi Norjan ja Venäjän, välisessä prosessissa, jossa jokaisella taholla on omat painotuksensa. Tässä prosessissa kumppanuusvaltioilla ja Grönlannilla on ollut lähes tasa-arvoinen asema, ja ne ovat olleet kykeneviä tekemään aloitteita (93).

Pohjoinen ulottuvuus on myös hyväksytty uudeksi asiaksi EU:n ja Kanadan väliseen poliittiseen dialogiin, mikä osoittaa ainakin potentiaalia näiden aloitteiden käyttämisestä keinona tehdä yhteistyötä globaaleissa ja alueellisissa haasteissa (94). Molemmat pohjoiset ulottuvuudet ovat kuitenkin periaatteessa sidottu rajalliseen rahoitukseen. EU:n vuoden 2004 laajentuminen saattaa tarkoittaa kiinnostuksen vähentymistä pohjoiseen (95). Toinen haaste EU:n pohjoiselle ulottuvuudelle on strategisten prioriteettien puute.

Teeman yhteenveto

Arktisella alueella on yhä suuri strateginen merkitys. Samaan aikaan sotilaallisessa läsnäolossa ja strategioissa on ollut kuitenkin havaittavissa siirtymistä määrästä laatuun sekä suurempaan painotukseen alueen globaalilla tasolla rikkaisiin luonnonvaroihin. Ilmastonmuutos ja siihen liittyvä merenjään oheneminen tuo luultavasti muassaan sekä kasvavan siviililiikenteen ja lisää sotilaallisia aktiviteetteja Pohjoiselle jäämerelle ja siten monimutkaista alueen turvallisuustilannetta. Uudella kansainvälisellä arktisella yhteistyöllä on ollut vähän suoraa vaikutusta perinteiseen turvallisuuspolitiikkaan. Sillä on kuitenkin paljon enemmän merkitystä suhteessa taloudelliseen kehitykseen ja ilmastonmuutoksen luomiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Pohjoisen ulottuvuuden politiikat antavat Arktisen alueen ja eteläisten keskusten välisille suhteille uutta potentiaalia, siitäkin huolimatta että konsepti on vielä kehittymisvaiheessa. Arktisen alueen pitäminen ”läpileikkaavana ja jokaisen avainprioriteetin valtavirtaistamana kysymyksenä” painottaisi pohjoisten yhteisöjen roolia ja muodostaisi täten uusia ja hedelmällisempiä pohjois-etelä -suhteita.

Keskeiset johtopäätökset

Sirkumpolaarista pohjoista ei voi eristää maailmanlaajuisen tason kehityksistä, vaan alueella on myös oma, erityinen kylmän sodan jälkeisiin poliittisiin muutoksiin perustuva alueellinen dynamiikka. Kansainväliset suhteet Arktisella alueella perustuvat sekä hallitusten- että alueiden väliseen yhteistyöhön. Vastaavasti maanosa on läheisessä

kosketuksissa kansainvälistymisen ja globalisaation kanssa samaan aikaan, kun se näyttää vahvoja merkkejä alueenrakentamisesta ja alueellistumisesta. Sen monet kansainväliset instituutiot luovat pohjoiselle mahdollisuuksia muodostua maailmanpolitiikan aktiiviseksi pelaajaksi rakentavilla keinoilla, jotka toteuttavat alueella saatuja kokemuksia ja uusia ajatuksia.

Kolme pääteemaa määrittävät Arktisen alueen nykyisiä kansainvälisiä suhteita ja nykyistä geopolitiikkaa. Ensimmäinen on intensiivinen alueiden välinen ja usein sirkumpolaarinen, yhteistoiminta alkuperäiskansojen, alivaltioillisten hallitusten sekä kansalaisjärjestöjen kesken. Tämä voidaan nähdä pan-arktisen yhteistoiminnan renessanssina, sillä se rakentuu pohjoisten kansojen ja yhteisöjen väliin yhteisöllisiin suhteisiin ja kauppaverkostojen perinteisiin. Uudet kansainväliset toimijat ovat luoneet erityiset alueelliset dynamiikat, joissa rajojenvälinen yhteistyö on realistinen mahdollisuus edustaen uutta kehityksen voimavaraa. Tämä on osittain yhteydessä poliittisiin ja institutionaalisiin muutoksiin pohjoisessa hallinnassa tuoden siihen lisää määrätietoisuutta ja autonomiaa.

Toinen teema on alueenrakennus, johon sisältyy Arktisen alueen määrittelemisen erillisenä ja kokonaisvaltaisena alueena. Tämä on ollut pääosin ”ylhäältä-alas” -kulkevaa valtioiden dominoivaa toimintaa, joka on pyrkinyt jännityksen lieennytykseen ja vakauden lisäämiseen, mutta joka sisältää myös ”alhaalta-ylös” aloitteellisuutta, mitä esimerkiksi toiminnot Beringin salmella kuvastavat. Edellytyksinä alueenrakentamiselle ovat olleet asevaraisen turvallisuuden merkityksen suhteellinen lasku sekä akuutti tietoisuus yleisistä ympäristönsuojelun ja inhimillisen kehityksen tavoitteista.

Kolmas teema käsittelee Arktisen alueen ja ulkopuolisen maailman välisten suhteiden muuttuvaa luonnetta, kun alueen sotilaallinen merkitys täydentyy sen rikkaille luonnonvaroille perustuvalla strategisella roolilla globaalitaloudessa. Pohjoiset taloudet yhdistyvät kiihtyvästi globalisoituneeseen maailmantalouteen ja pohjoisten alueiden merkitys saattaa kasvaa strategisten mineraalien sekä öljyn ja maakaasun kasvavan kysynnän myötä. Näin varsinkin kun pääomavaltaiten suuryritysten kiinnostus aluetta kohtaan kasvaa ja teknologian kehitys luoda helpomman pääsyn raaka-aineiden lähteille. Tätä integraatiota ajavat enemmän alueen tärkeimmät valtiot ja ylikansalliset yritykset kuin alueelliset toimijat. Laaja-alaisen turvallisuus-käsitteen puitteissa, joka sisältää ympäristön ja talouden, turvallisuuspolitiikka säilyttää kriittisen roolinsa. Se sisältää kysymyksiä, jotka liittyvät valtioiden suvereniteettiin sekä niiden määräysvalan ylläpitämiseen luonnonvaroista ja liikenteestä,

kuin myös Arktisen alueen sotilaallis-strategisen merkityksen jatkuvuuteen liittyvät kysymykset.

Yhteenvetona voidaan todeta, että maapalloistuminen tuo lisääntyvästi uusia toimijoita Arktiselle alueelle samaan aikaan kuin kansainvälinen yhteistyö on muodostumassa yhä intensiivisemmäksi. Yhdessä uusien pohjoisen ulottuvuuden aloitteiden kanssa nämä toimijat nostavat muutosten mahdollisuutta sirkumpolaarisessa geopolitiikassa 2010-luvulle mentäessä. Arktisen alueen ja ulkopuolisen maailman välisten uusien suhteiden määrittäminen ja uusien lähestymistapojen löytäminen ovat sekä poliittisesti tärkeitä että tieteellisesti kiinnostavia.

Tiedonaukot

Tämän luvun teemojen merkittävämpää tiedonaukkoa ovat seuraavat kaksi:

Ensimmäiseksi, huolimatta hitaasti lisääntyneestä huomiosta alueelliseen yhteistyöhön Arktisen alueen kehitystä käsittelevässä kirjallisuudessa on nähtävissä tarve saada enemmän laaja-alaista, koko sirkumpolaarisen pohjoisen lähestymistavan omaavaa tutkimusta, joka täydentäisi yhä vallalla olevia kansallisia näkökulmia.

Toiseksi, sekä tutkijoiden että muiden sidosryhmien keskuudessa on ollut toistaiseksi vähän keskustelua ja väittelyä siitä, kuinka turvallisuuspolitiikat ja sotilaalliset toiminnat alueella mahdollistavat, tai sitovat, inhimillisesti ja ympäristöllisesti kestävää alueellista kehitystä. Siitäkin huolimatta, että se saattaisi lisätä tietojamme ja ymmärrystämme Arktisen alueen kestävästä kehityksestä, turvallisuuden määrittely ja käsittely alueen näkökannalta on ollut vaikea aihe, jopa tabu.

Luvun yhteenvedo

Kylmän sodan jälkeen kansainvälinen yhteistyö Arktisella alueella on lisääntynyt monilla tasoilla. Se sisältää hallitusten välisen yhteistyön Arktisessa neuvostossa, ja myös uudet foorumit alkuperäiskansojen väliselle yhteistyölle, ja niin ikään foorumit valtiota pienemmille, alueellisille hallituksille, parlamentaarikoille, kansalaisjärjestöille sekä tutkimukselle ja koulutukselle. 1980-luvun lopun jälkeen Arktinen alue on tunnustettu omana erillisenä alueenaan. Tähän liittyvä alueenrakentaminen on yksi kaikkein tärkeimmistä suuntauksista. Sen keskittyminen yhteiskunnalliseen vakauteen ja ympäristölliseen kestävyYTEEN voidaan nähdä toivomuksena luoda uusi geopolitiittinen lähestymistapa. Se auttaa myös turvaamaan oman äänen

varmistamisen arktisia, erityisesti ympäristöllisiä, huolenaiheita käsiteltäessä kansainvälisellä näyttämöllä. Arktinen alue on yhä sotilaallisen kiinnostuksen näyttämö, mutta nyt keskinäyttämö täytyy jakaa alueen asukkaiden usein tukalan aseman kanssa, mikä on yhteydessä alueen rikkaaseen mutta haavoittuvaan ympäristöön.

Lähteet ja viitteet

1. L. Heininen, O-P. Jalonen, J. Käkönen, *Expanding the Northern Dimension* (Tampere Peace Research Institute, Research Report No. 61, University of Tampere, Jäljennepalvelu, Tampere, 1995), pp. 95-107.
2. W. Östren, Ed., *National Security and International Environmental Cooperation in the Arctic – the Case of the Northern Sea Route* (Kluwer Academic Publishers, Environmental & Policy, Volume 16, Dordrecht, 1999), pp. 16-17.
3. O. R. Young, "The Age of the Arctic," *Foreign Policy* 61:160 (Winter 1985-1986).
4. P. P. Schweitzer, "Traveling Between Continents", *Arctic Research of the United States* 11, 68 (Spring/Summer 1997).
5. A. Golovnev, "Two Northern Stories Meet Two Northern Projects", in *North Meets North. Proceedings of the First Northern Research Forum*, T. S. Björnsson, J. H. Ingimundarson, L. Olafsdottir, Eds. (Stefansson Arctic Institute & University of Akureyri, Akureyri, 2001), pp. 45-48.
6. On olennaista mainita, että Spitzbergenin sopimus, ensimmäinen kansainvälinen Arktista aluetta koskeva sopimus, allekirjoitettiin jo vuonna 1920.
7. D. Scrivener, "International Cooperation", in *The Arctic: Environment, People, Policy*, M. Nuttall, T. V. Callaghan, Eds. (Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2000), pp. 601-20.
8. L. Heininen, *Euroopan pohjoinen 1990-luvulla. Moniulotteisten ja ristiriitaisten intressien alue*. Acta Universitatis Laponiensis 21- Arktisen keskuksen tiedotteita/ Arctic Centre Reports 30 (Lapin yliopisto, Rovaniemi, 1999), pp. 242-243.
9. Lisätietoja katso, T. Armstrong, G. Rogers, G. Rowley, *The Circumpolar North: A Political and Economic Geography of the Arctic and Sub-Arctic* (Methuen, London, 1978).
10. C. Archer, "Arctic Co-operation", in *Vulnerable Arctic: Need for an Alternative Orientation*, Jyrki Käkönen, Ed. (Tampere Peace Research Institute, Tampere, Research Report No. 47, 1992), pp. 87-106.
11. The Speech of President Mikhail Gorbachev on October 2, 1987 in Murmansk. In Pravda, October 2.
12. Esim. D. Scrivener, *Gorbachev's Murmansk Speech: The Soviet Initiative and Western Response* (The Norwegian Atlantic Committee, Oslo, 1989).
13. Esim. J. F. Sheldon, "Across the Ice Curtain: Alaska-Siberia Visits", *Polar Record* 25, 154, 219 (1989).
14. S. Chaturvedi, "Arctic Geopolitics Then and Now", in *The Arctic: Environment, People, Policy*, M. Nuttall, T. V. Callaghan, Eds. (Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2000), pp. 441-458.
15. Esim. G. Osherenko, O. R. Young, *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities* (Cambridge University Press, Cambridge, 1989).
16. YK:n kansainvälinen alkuperäiskansojen vuosikymmen – "Common Objectives and Joint Measures of the Saami Parliaments", saamelaisparlamenttien tapaamisen julistus keväällä ja syksyllä 1997.
17. Declaration of Murmansk, at the 16th Annual Sami Conference in Murmansk, Russia, October 15-18, 1996.

18. L. Heininen, "The Saami as a Pan-national Actor" in *Conflict and Co-operation in the North*, K. Karppi, J. Eriksson, Eds. (Kultuuren frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr 38, Umeå, 2002), pp. 223-238.
19. T. Fenge, "Humanitarian Assistance to People in Arctic Russia: A Special Role for Canada", *Silarjuuliriniq* 1, 1, January to March (1999); INRIPP-2 Newsletter, (October 2003).
20. Declaration on the Establishment of the Arctic Council. Ottawa, at the Ministerial meeting of the Arctic Council, Ottawa, Canada, 19th day of September 1996; www.arctic-council.org/establ.asp.
21. A. Lyng, "Rebuilding trust through science. Address to the Arctic Council's Ministers of Education and Science, 9 June 2004, Reykjavik.
22. Esim. J. Brøsted, M. Fægteborg, *Expulsion of the Great People When U.S. Air Force Came to Thule. An Analysis of Colonial Myth and Actual Incidents* (Native Power, Universitetsforlaget, Bergen, 1985), pp. 213-238.
23. J. C. D. Paci, "Connecting Circumpolar Environments: Arctic Athabaskan Council and Arctic Council Programmes" in *Circumpolar Connections. Supplementary Proceedings of the 8th Circumpolar Cooperation Conference* (Circumpolar Universities Association and Yokon College, 2003), pp. 18-26.
24. AMAP, Arctic Pollution 2002 (Arctic Monitoring and Assessment Programme, Oslo, 2002), p. 36.
25. M. Flöjt, "Arktinen episteeminen yhteisö kansainvälisissä POPs-neuvotteluissa", in *Politiikan tutkimus Lapin yliopistossa*, M. Luoma-aho, S. Moisio, M. Tennberg, Eds. (P.S.C. Inter julkaisuja, Rovaniemi, 2003), pp. 359-379.
26. Esim. ICC 2002. A letter to The Right Honourable Jean Chretien, Prime Minister of Canada, October 18, 2002.
27. *IPS Update*, 2, issue 4 (October 2003).
28. Saadaksesi täyden tarinan Arktisen neuvoston ja Arktisten alkuperäiskansojen roolista Tukholman konvention puolesta toimimisesta ja neuvottelemisesta, katso, D. Downie, T. Fenge, Eds. *Northern Lights Against POPs: Combatting Toxic Threats in the Arctic* (McGill/Queen's University Press, Montreal, 2003), pp. 347
29. Esim. Pohjoinen foorumi, *Activity Report* (June-July 2002).
30. H. Pokka, Maaherra Hannele Pokan puhe Kansainvälistyvä Lappi -seminaarissa helmikuussa 28, 1996, Rovaniemellä, Suomessa.
31. Esim. Dartmouth Collegen, USA:n ja Toronton yliopiston, Kanada, ajama Arktisen alueen kansainvälisten suhteiden työryhmä (Working Group on Arctic International Relations) ja Tampereen rauhantutkimuslaitoksen toteuttama Kansainvälinen Arktisen alueen kestävän kehityksen ja turvallisuuden tutkimusprojekti (International Research Project on Sustainable Development and Security in the Arctic).
32. The Rovaniemi Declaration, signed by the Eight Arctic Nations, June 14, 1991 in Rovaniemi, Finland.
33. Arctic Council Panel, *To Establish an International Arctic Council. A Framework Report*, Prepared by F. Griffiths, R. Kuptana (Canadian Arctic Resources Committee, 14 May 1991).
34. D. Scrivener 2000.
35. D. Scrivener, "Arctic Environmental Cooperation", *Polar Record*, 35 (192), 51 (1999).
36. Inari Declaration on the occasion of the Third Ministerial Meeting of The Arctic Council. In October 2002, Inari, Finland.
37. Kts. esim., Ministry for Foreign Affairs of Iceland, Program for the Icelandic Chair of the Arctic Council 2002-2004.
38. Declaration on the Establishment of the Arctic Council. Ottawa, at the Ministerial meeting of the Arctic Council, Ottawa, Canada, 19th day of September 1996; www.arctic-council.org/establ.asp.
39. J. Käkönen, "Kestävä kehitys ja demokratia Arktiksessa", in *Kestävä kehitys arktisilla alueilla*, J. Käkönen, Ed. (Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, Tutkimustiedotteita No. 49, 1992), pp. 16-34, 75.
40. J. C. D. Paci 2003.
41. A decade under the sign of the environment. Norway and Russia co-operating on environmental protection (Miljøverndepartementet, Norge).
42. L. Heininen, B. Segerstahl, "International negotiations aiming at a reduction of nuclear risks in the Barents Sea region," in *Containing the Atom: International Negotiations on Nuclear Security and Safety*, R. Avenhaus, V. Kremenyuk, G. Sjöstedt, Eds. (International Institute for Applied Systems Analysis, New York, 2002), pp. 243-270.
43. O. R. Young, "Can the Arctic Council and the Northern Forum Find Common Ground?" *Polar Record* 38 (207), 289 (2002).
44. C. Archer, "Arctic Co-operation: A Nordic Model", *Bulletin of Peace Proposals* 21(2), 165 (1990).
45. Nordic Council of Ministers' Co-operation Programme with the Arctic, Action Plan 2003. ANP 2003:7; http://www.norden.org/naromraaden/arktisk/uk/Arctic_action_plan2003.pdf
46. Declaration on cooperation in the Barents Euro-Arctic Region at the Conference of Foreign Ministers in Kirkenes, Norway, 11 January 1993.
47. U. Wiberg, *From Vision to Functional Relationship in the Barents Region*. (Umeå University, Centre for Regional Science, Northern Studies Programme, Umeå, Reprint 8, 1995).
48. T. Stoltenberg, The Barents Region: Reorganizing Northern Europe. *International Challenges* (Special issue on the Barents Region) Vol. 12. No 4 -1992, pp. 5-12.
49. Kts. myös G. Hönneland, "Worlds Further Apart? Identity Formation in the Barents Euro-Arctic Region", in *The Barents Region Revisited, Conference Proceedings*, G. Flikke, Ed. (Norwegian Institute of International Affairs, 1998), pp. 79-93.
50. O. Tunander, "Post-Cold War Europe: Synthesis of a Bipolar Friend-Foe Structure and a Hierarchic Cosmos-Chaos Structure?" in *Geopolitics in Post-Wall Europe. Security, Territory and Identity*, O. Tunander, P. Baev, V. I. Einagel, Eds. (PRIO, SAGE Publications, London, 1997), pp. 17-44.
51. E. Helander, "The Status of the Sami People in the Interstate Cooperation" in *Dreaming the Barents Region. Interpreting Cooperation in the Euro-Arctic Rim*, Research Report, No. 73, J. Käkönen, Ed. (Tampere Peace Research Institute, Tampere, 1996), pp. 296-306.
52. L. Heininen, "Assessments of the Barents Cooperation Ten Years After it Was Established - Background and Analysis of the Development of the Barents Euro-Arctic Region" in *The Vision That Became Reality. The Regional Barents Cooperation 1993-2003*, O. Pettersen, (Kirkenes, Lokakuussa 2002), pp. 71-74.
53. Declaration of Principles Regarding a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation at the Sixth Session of the Barents Euro-Arctic Council, Bodö, 4-5 March 1999.
54. Esimerkiksi rikollisuuden vastaiset konferenssit vuosina 2003 ja 2004 Rovaniemellä, Suomessa.
55. V. S. Gofman, Beringin salmen yhteistyöalueen asiantuntijoiden tapaaminen (V. S. Gofman, L. Huskey, W. B. Palmer, G. Protasel, J. Tichotsky) 19 toukokuuta, 2004 Alaskan yliopistossa, Anchoragessa, Alaskassa, (henkilökohtaiset muistutpanot).
56. J. Tichotsky, Beringin salmen yhteistyöalueen asiantuntijoiden tapaaminen (V. S. Gofman, L. Huskey, W. B. Palmer, G. Protasel, J. Tichotsky) toukokuussa 19, 2004 Alaskan yliopistossa, Anchoragessa, Alaskassa, (henkilökohtaiset muistutpanot).

57. N. Krauss, "Crossroads? A Twentieth-Century History of Contacts across the Bering Strait", in *Anthropology of the North Pacific Rim*, W. W. Fitzhugh, V. Chaussonet, Eds. (Smithsonian Institution Press, Washington D.C., 1994), pp. 365-379.
58. Vuoden 1993 jälkeen, Alaskan yliopiston (Anchorage) amerikkalais-venäläinen keskus on pitänyt yli 500 kurssia ja seminaaria kouluttaen yli 18,000 yrittäjää, opettajaa ja hallituksen viranomaista.
59. W. B. Palmer, A meeting of the experts on the Bering Strait area cooperation (V. S. Gofman, L. Huskey, W. B. Palmer, G. Protasel, J. Tichotsky) in May 19, 2004 at the University of Alaska, Anchorage, Alaska.
60. W. Hickel, "Alaska needs to think about east-west" in *Anchorage Daily News*, (May 16, 2004); <http://www.and.com/opinion/v-printer/story/5077868p-5005502c.html>.
61. N. Krauss 1994, pp. 365-379.
62. P. P. Schweitzer 1997.
63. Lisätietoja, kts.: J. H. Ingimundarson ja A. Golovnev, Eds. *Northern Veche: Proceedings of the Second NRF Open Meeting* (Stefansson Arctic Institute & University of Akureyri, Akureyri, 2004) both in English and Russian; www.nrf.is.
64. W. Östreng, "The Soviet Union in the Arctic Waters. Security Implications for the Northern Flank of NATO", occasional paper, no. 36 (1987).
65. S. E. Miller, "The Arctic as a Maritime Theater", taustapaperi Tampereen Rauhantutkimuksen Instituutin kansainväliselle Arktisen alueen kehityksen ja turvallisuuden projektille (19 Joulukuuta, 1989).
- S. E. Miller, "The Arctic as a Maritime Theater", a background paper for the international project on Arctic development and security of the Tampere Peace Research Institute (December 19, 1989).
66. M. Fægteborg, "Debate on Security Matters in Greenland," in *Soviet Seapower. Facts, Motivations, Impact and Responses*, J. K. Skogan, A. O. Bruntland, Eds. (NUPI report, (128) June 1989), pp. 109-119.
67. G. Till, *Modern Sea Power* (Brassey's Inc., Great Britain, 1987), vol. 1.
68. L. Heininen, "The Military and the Environment: An Arctic Case," in *Green Security or Militarized Environment*, J. Kähkönen, Ed. (Dartmouth Publishing Company, Aldershot, 1994), pp. 153-165;
69. B. Lloyd, "Low-Level Training Flights", *Peace Magazine*, 12 (June/July 1989).
70. Tämä oli tilanne erityisesti 1980-luvulla, jolloin tämän kaltaista ehdotusta oli yli 230 (R. G. Purver. Arctic Arms Control: Constraints and Opportunities (Canadian Institute for International Peace and Security. Occasional Papers 3, February 1988).
71. Östreng 1999: 48-51.
72. F. Griffiths, "Defence, Security and Civility in the Arctic Region" (The Nordic Council's Arctic Conference, Reykjavik 16-17/18, 1993).
73. D. H. Deudney, "Environmental Security: A Critique", in *Contested Grounds. Security and Conflict in the New Environmental Politics*, D. H. Deudney, R. A. Matthew, Eds. (State University of New York Press, Albany, 1999), pp. 187-219.
74. M. Finger, "The Global Environmental Crisis and the Social Implications of Delaying Action" (Vancouver 1991) mimeo.
75. R. B. Huebert, "Security and the Environment in the Post Cold War Period", in *Environment and Security*, 101 (May 2000).
76. J. S. Poland, "The Remediation of Former Military Stations in the Canadian Arctic – Its Relevance to Antarctica", in *Canadian Antarctic Research Network, Newsletter Vol-13*. (November 2001), pp. 4-5.
77. N. Häyrynen, "Environmental Security: The Case of the Kursk", *Environmental Politics*, 12, No.3, 65 (Autumn 2003).
78. Esim. R. Bergman, A. Baklanov, B. Segerstahl, "Overview of nuclear risks on the Kola Peninsula. Summary report" (IIASA Radiation Safety of the Biosphere. International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, May 1996).
79. AMAP 2002:59-76.
80. Esim. P. Salminen (Director of Department of Strategic and Defence Studies at National Defence College of Finland). Interview in May 12, 2004, personal notes.
81. Esim. C. Nelleman, "New Bombing Ranges and their Impact on Saami Traditions", *POLAR Environmental Times* 3, 1 (October 2003).
82. M. Burns (AP Military Writer), "Missile defense chief: Work on missile interceptor silos in Alaska will begin on day U.S. withdraws from treaty", ICIS – institute for co-operation in space (Tues May 14, 2002, 5:09 PM ET). from alw@peaceinspace.com Fri, 17 May 2002 08:13:53 -0700
83. Presidentti Vladimir Putin ehdotti tämän tyyppistä pohjoista politiikkaa Venäjän turvallisuusneuvoston kokouksessa Huhtikuussa 2004 Salechardissa ("Putin Says Northern Regions Need 'Intelligent Long-term Policy'" ITAR-TASS News Agency, April 28, 2004).
84. Y. V. Neyolov, "Innovations in Governing the Northern Territories: Experience of the Yamal-Nenets Autonomous Region", in *Northern Veche: Proceedings of the Second NRF Open Meeting*, J. H. Ingimundarson and A. Golovnev, Eds. (Stefansson Arctic Institute & University of Akureyri, Akureyri, 2004), pp. 128-134.
85. V. Alekseyev, "The Russian North at the Crossroads of Two Epochs", in *North Meets North. Proceedings of the First Northern Research Forum*, T. S. Björnsson, J. H. Ingimundarson, L. Olafsdottir, Eds. (Stefansson Arctic Institute & University of Akureyri, Akureyri, 2001), pp. 87-89.
86. Euroopan Unioni, "The Second Northern Dimension Action Plan (2004-2006)"; http://europa.eu.int/external_relations/north_dim/ndap/ap2.htm (12 November 2003).
87. Katso myös, A. Myrjord, "Governance beyond the union: EU boundaries in the Barents Euro-Arctic Region," *European Foreign Affairs Review* 8: 239 (2003).
88. N. Tennberg, "Ympäristökysymysten hallinnat pohjoisilla alueilla", in *Avaamaton mahdollisuus - pohjoisen ulottuvuuden näköaloja*, L. Heininen, J. Kähkönen, A. Nokkala, M. Tennberg, (LIKE, Helsinki, 2000), pp. 103-117.
89. The Northern Dimension of Canada's Foreign Policy. Department of Foreign Affairs and International Trade, Canada, May 2000.
90. R. Huebert, "Climate Change and Canadian Sovereignty in the Northwest Passage", *Isuma* 2 No 4 (Winter 2001); http://www.isuma.net/v02n04/huebert/huebert_e.shtml.
91. Kts. myös abstrakteja "On Thinning Ice: Climate Change and New Ideas about Sovereignty and Security in the Canadian Arctic" in January 25-26, 2002, Ottawa, Canada (Canadian Arctic Research Committee, Centre for Military and Strategic Studies, Canadian Polar Commission).
92. M. Simon, "Canada's renewed commitment to northern Issues through policy development and partnership-building." Luncheon address at the International Colloquium on the North Humanities and Social Sciences, Edmonton, Alberta, May 27, 2000.
93. L. Heininen, "Ideas and Outcomes: Finding a Concrete Form for the Northern Dimension Initiative," in *The Northern Dimension: Fuel for the EU?*, H. Ojanen, Ed. (Programme on the Northern Dimension of the CFSP. Ulkopoliittinen instituutti & Institut fur Europäische Politik, Kauhava, 2001), pp. 20-53.
94. "Declaration 2004", Declaration on Canada-EU Relations. 18 March 2004.
95. Esim. C. S. Browning, P. Joenniemi, "The European Union's two dimensions: the eastern and the northern," *Security Dialogue* 34: 463 (2003).

96. Kansainvälisten suhteiden tieteenalalla ei ole olemassa virallista tai yleisesti hyväksyttyä listaa kansainvälisistä toimijoista, mutta on olemassa erilaisia tapoja kategorisoida ne. Yleinen tapa on jakaa ne hallitusten välisiin ja ei-hallitustenvälisiin toimijoihin. Ko. lista perustuu J. E. Doughertyn ja R. L. Jr. Pfaltzgraffin listaan teoksessa, *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey.*

Third Edition. Harper Collins Publishers, U.S.A, 1990, pp. 22-28), johon kuuluvat myös yksilöt ja kansainvälinen järjestelmä itsessään, ja jota kirjoittaja on soveltanut (kts. L. Heininen, Euroopan pohjoinen 1990-luvulla). Moniulotteisten ja ristiriitaisten intressien alue (Acta Universitatis Lapponiensis 21 - Arktisen keskuksen tiedotteita/ Arctic Centre Reports 30. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 1999), (pp. 98-103).

13 Arktisen alueen inhimillisen kehityksen asialista: merkittävät johtopäätökset ja hahmotteilla olevat kysymykset

Johtavat kirjoittajat:

Oran R. Young, Kalifornian yliopisto, Santa Barbara, Yhdysvallat ja Niels Einarsson, Stefanssonin arktinen instituutti, Islanti

Tässä viimeisessä luvussa esittelemme Arktisen alueen inhimillisen raportin keskeiset johtopäätökset, jotka pohjaavat laajoihin artikkeleihin, ja jotka ansaitsevat Arktisen neuvoston ja sen Kestävän kehityksen työryhmän huomion mahdollisina prioriteetteina. Luku nostaa esille muutamia arktisen alueen inhimillisen kehityksen menestystarinoita ja osoittaa alueita joilla tarvitaan enemmän ja tarkempaa tietoa. Lisäksi luvussa pohditaan inhimillisen kehityksen luonnetta alueellisesta näkökulmasta. Luvussa korostetaan Arktisen inhimillisen kehityksen raportin (AHDR) luonnetta tieteellisenä arviointina ja ehdotetaan muutamia sopivia seurantatoimenpiteitä.

Päätösluku on itsenäinen yhteenveto AHDR:n keskeisistä tuloksista ja tarkoitettu päättäjille ja ajankohtaisista Arktisen alueen asioista kiinnostuneelle yleisölle. Se pohjautuu tiukasti raportin aiemmissa artikkeleissa käsiteltyyn tietoon. Tarkemmin aineiston luonne ja erityisten johtopäätösten analyysit selviävät lukijalle asianomaisista artikkeleista.

Toimenpideohjelmille relevantit johtopäätökset

Tässä luvussa esitetään AHDR:n laajojen artikkeleiden huomattavimmat tulokset toimenpidenäkökulmasta. Tässä menettelyssä on vaarana jättää huomiotta tai sivuuttaa joitakin tärkeitä seikkoja ja olla tekemättä selkoa lukuisista inhimillisen kehityksen huolenaiheista arktisella alueella. Kuitenkin sen ansiona on huomion kohdistaminen rajattuun asiakokonaisuuteen joka mielestämme ansaitsee erityishuomiota (1).

Väestötiede

- Arktinen alue on harvaan asutettu. Väestö on jakautunut epätasaisesti ja vinoutunut sekä ikärakenteen että sukupuolitasapainon suhteen.

Väestötieteellisesti Arktinen alue on vastakohtien maa. Alueella asuu noin neljä miljoonaa ihmistä. Melkein puolet heistä asuu Venäjän arktisilla alueilla viime vuosina tapahtuneesta ei-alkuperäisten asukkaiden laajasta poismuutosta huolimatta. Alueella on useita suuria kaupunkeja (esim. Murmansk, Norilsk, Reykjavik, Anchorage) ja laajoja harvaanasuttuja seutuja. Väestötiheys vaihtelee Grönlannin 0,025 asukkaasta Pohjois-Norjan 4,3 ja Färsaarten 34 asukkaaseen neliökilometrillä.

Suhteutettuna arktisten maiden ei-arktisten osien väestöön Arktisen alueen väestö on äärimmäisen pieni. Mutta vaihtelua on merkittävästi tässäkin suhteessa. Vain 0,2 % yhdysvaltalaisista asuu Alaskassa, 0,4 % kanadalaisista Kanadan arktisilla alueilla, ja 1,4 % venäläisistä maansa pohjoisosassa. Sitä vastoin 10,2 % norjalaisista asuu maan kolmessa pohjoisimmassa läänissä, mistä johtuneen Norjan osoittama muita arktisen alueen maita suurempi kiinnostus pohjoisiin asioihin. Tästä huolimatta väestömäärä pyrkii pienenemään Suomen, Norjan ja Ruotsin pohjoisosissa. Asiantila aiheuttaa vakavaa huolta päättäjille koko Fennoskandiassa, missä pohjoisten alueiden asuttuna pitäminen on prioriteettikysymys.

Ehkä tärkein päätelmä, jonka voimme tehdä väestömalleista havaituista vastakohtista ja erilaisuuksista, on se seikka että on riskialtista yleistää, kun arvioidaan toimenpideohjelmien tarjoamien valintamahdollisuuksien suhteellisia ansioita sellaisissa asioissa kuin terveys, koulutus ja hyvinvointi. Toinen päätelmä koskee sitä helppoutta, jolla on mahdollista jättää huomiotta arktiset kysymykset pohjoisten valtioiden pääkaupungeissa. Poikkeuksiakin on. Yhdysvaltain perustuslaki antaa Alaskalle ja Kalifornialle saman määrän edustajia

Yhdysvaltojen senaattiin. Kuitenkin vaatii erityistä ponnistelua saada arktisen alueen ääni kuulumaan pohjoisten valtioiden politiikassa, jopa sellaisessa asiassa kuin ilmastonmuutos, jonka vaikutuksen odotetaan olevan hyvin tuntuva. Koska pohjoiset kysymykset ovat merkittävästi erilaisia eteläisten alueiden kysymyksiin verrattuina ja usein edellyttävät erityisiä ratkaisuja, kansallisella tasolla havaittava pyrkimys jättää arktinen alue huomiotta on aidosti huolestuttavaa. Se antaa muiden muassa ymmärtää, että tutkimuslaitoksia arktisten ongelmien selvittämiseksi kannattaa perustaa maiden pääkaupunkeihin.

Yhteisöt ja kulttuurit

- **Ihmisyhteisöt pohjoisella napa-alueella ovat erittäin sitkeitä; ne ovat aina kohdanneet vakavia haasteita ja sopeutuneet menestyksekkäästi muuttuviin olosuhteisiin.**

Arktinen alue on kulttuurien sulatusuuni. Alueen alkuperäiskansat ovat hyvin erilaisia. Ehkä perustavanlaatuisin jako näiden kansojen välillä erottaa toisaalta tundraan sopeutuneet kansat arktisten merien rannikoiden asukkaista ja toisaalta subarktiset kansat taigan kansoista. Tähän kansainseokseen täytyy myös lisätä useita maahanmuuttaja-aaltoja, Islantiin ja Färsearille yli tuhat vuotta sitten asettuneista maanviljelijöistä viime vuosikymmeninä Alaskaan muuttaneisiin filippiiniläisiin kalastajiin. Arktisen alueen lisääntyvä kulttuurien monimuotoisuus on ilmiselvää kaikille alueella viime vuosikymmeninä matkustaneille. Tämä monimuotoisuus yhdellä iskevällä esimerkillä kuvattuna näkyy kansainvälisen keittiön ruokalajeissa, joita on nyt saatavana pohjoisen ruokapöydissä, thairavintoloista Ísafjördurista Islannissa Iqaluitin pizzapaikkoihin Nunavutissa. Useimmiten arktisen alueen ihmiset ovat mielisään tästä monimuotoisuudesta; ajatus säilyttää kulttuurit aikaansa kivettyneinä, sellaisina kuin ne näkyvät etelän museoiden dianäytöksissä, kuuluu menneisyyteen.

Arktisilla, erityisesti alkuperäiskansojen yhteisöillä ja kulttuureilla on pitkä peräänantamattomuuden historia. Tämä lannistumattomuus perustuu heidän kykyynsä sopeutua nopeasti ekosysteemien muutoksiin, joista he ovat riippuvaisia, ja he jopa hyötyvät muuttuvista biofysikaalisista ja sosiaalisista olosuhteista parantaessaan elinolojaan. Näiden kansojen kyky hyötyä nykykäytännöistä ja -tekniikasta (esim. moottorikelkat, helikopterit ja Internet) pitäisi nähdä merkinä kulttuurin elinvoimasta, ei sen taantumisesta. Perinteet ovat dynaamisia. Nostalginen pitäytyminen menneen

ajan sosiaalisiin menettelytapoihin ei saa varjostaa arviotamme nykyisten arktisten kulttuurien aitoudesta.

Samaan aikaan olisi virhe olettaa, että arktiset yhteisöt ja kulttuurit voivat vastustaa kaikkia biofysikaalisia ja sosiaalisia muutoksia. Nykyään arktisten yhteisöjen kohtaamat biofysikaaliset ja sosiaaliset rasitukset yhdistyvät epätavallisesti. Ilmastonmuutoksen alkaminen ei aiheuta vain aineellisia ongelmia (esim. ikiroudun aktiivisen kerroksen kasvun vaikutus infrastruktuuriin). Se myös murentaa paikallisjohtajien luottamusta omiin arvioihinsa ilmastoon liittyvissä asioissa, esim. milloin ja missä metsätetään tai milloin on turvallista kulkea jäällä.

Eikä ilmastonmuutos ole arktisten yhteisöjen ja kulttuurien ainoa uhka. On myös olemassa kasvava tarve reagoida tehokkaasti taloudellisten, juridisten ja poliittisten järjestelmien nopeisiin muutoksiin sekä muiden biofysisten järjestelmien muutoksiin. Vastatakseen tähän haasteeseen arktisten yhteisöjen on tasapainotettava pitkäikäisten sosiaalisten käytäntöjen säilyttäminen uudenmuotoisen tiedon ja innovatiivisen teknologian kanssa, eli löytää oikeanlaatuinen jatkuvuuden ja muutoksen yhdistelmä.

Taloudelliset järjestelmät

- **Arktiset kansantaloudet ovat perustaltaan kaapeita ja äärimmäisen herkkiä ulkopuolisille voimille, joita ovat markkinoiden vaihtelut ja poliittiset interventiot.**

Jotkut havainnoitsijat pitävät arktisia talousjärjestelmiä kehittymättöminä, vähäpätöisinä ja kykenemättöminä selviytymään kilpailusta nykymaailmassa. Jos arktista aluetta kuitenkin kohdellaan yhtenäisenä, "bruttoarktinen kansantuote" on suurempi kuin Ruotsin bruttokansantuote (BKT) ja kilpailee Belgian BKT:n kanssa ja on määrältään noin ¼ Kanadan BKT:sta.

Hallitusten tekemät tulonsiirrot ovat erittäin tärkeitä monissa osissa Arktista aluetta. Tanska sitoutuu esimerkiksi vastaamaan puolesta Grönlannin itsehallinnon vuosibudjetista, ja Kanada kattaa 85 % Nunavutin ylläpitokuluista. On kuitenkin on helppo tulkita väärin näiden havaintojen merkittävyyttä. Merkittävät voittovarot ja vuokrat, jotka liittyvät yleensä luonnonvarojen laajamittaiseen käyttöön, virtaavat pois Arktiselta alueelta riistään alueen viranomaisilta mahdollisia tulolähteitä. Tuottojen ja vuokrien ulosvirtauksen sekä rahan-siirron tulovirtauksen vertaaminen osoittaa, että Arktinen alue on kokonaisuutena varallisuuden nettoviejä. Sirkumpolaarisella napa-alueella on tie-

tenkin paljon vaihtelua. Öljy-, kaasu- ja mineraalikerrostumat ovat sirottuneet eri puolille aluetta. On kuitenkin aika luopua siitä virheellisestä käsityksestä, ettei Arktinen alue selviytyisi omista maksuistaan nykymaailmassa.

Totta on että Arktisen alueen talousjärjestelmät ovat usein pohjaltaan kapeita ja siksi erittäin haavoittuvia sekä markkinavaihtelujen ja poliittisen väliintulon suhteen. Käteistalouksien muodostumisen vanavedessä monet arktiset järjestelmät ovat omaksuneet monokulttuurisen luonteen, joka on riippuvainen yhdestä tai muutamasta tuotteesta, esim. lyijystä, sinkistä, kaasusta, öljystä, katkaravuista tai merinisäkästuotteista. Kun nämä resurssit on käytetty loppuun (esim. hiili), vähenevät voimakkaasti (esim. kalaparvet), kielletään tai asetetaan boikottiin (esim. hylkeennahat), yksittäiset yhteisöt arktisella alueella kärsivät suuresti. Vaikeuksien koettelemien yhteisöjen taloudellinen ja poliittinen valta on vähäinen. Ulkopuoliset toimijat, kansalaisjärjestöt, monikansalliset yhtymät ja hallitukset voivat ja usein toimivatkin vähin tiedoin tai edes välittävät toimiensa vaikutuksista arktisiin yhteisöihin. Näissä olosuhteissa on hyvin haasteellista kehittää toimintatapoja arktisia talousjärjestelmiä varten niiden monialaistumiseksi ja suojaamiseksi tehtyjen toimenpiteiden vaikutuksilta, kun niiden seurauksia inhimilliselle kehitykselle arktisilla alueilla ei tunneta.

Poliittiset järjestelmät

- **Poliittisen vallan hajauttamisesta alue- ja paikallishallinnolle Arktisella alueella ei ole seurannut merkittävää aineellisten resurssien uudelleenohjausta.**

Kaikessa yleistämisessä on poikkeuksia. Alaskan North Slope Borough'n tuomioistuimessa saavutettava voitto saada oikeus verottaa öljyteollisuuden infrastruktuuria on poikkeuksellinen arktisella alueella. Paljon yleisempää on siirtää oikeus hyvin monilta toimintayksiköiltä (esim. terveys-, koulutus- ja hyvinvointiyhtymiltä) äskeittäin perustetuille arktisen alueen paikallis- tai seutuhallituksille ilman että niille annettiin tarpeelliset tulolähteet velvollisuuksien tehokkaaseen hoitamiseen. Tuloksena on vahva nojautuminen määrärahoihin, kuten tapahtui Tanskan rahoittaessa Grönlannin itsehallintoa, tai tulonsiirtoihin, esimerkkinä useiden Alaskan maaseudulla toimivien väestölle hyvinvointipalveluja tarjoavien järjestöjen rahoittaminen. Tällaiset tuet ovat ratkaisevan tärkeitä. Mutta niitä valvoo keskushallinto, joka voi muuttaa tukea tai jopa katkaista sen halunsa mukaan.

Onko tälle asiantilalle realistisia vaihtoehtoja Arktisella alueella? Mahdollisia ratkaisuja on kaksi: paluu perinteisempään elämäntyyliin ja omavaraiseen toimeentuloon, tai pelisääntöjen muutos niin, että arktiset yhteisöt saavat osan alueen luonnonvarojen hyväksikäytöstä kertyvistä tuloista. Perinteisten toimeentulokäytäntöjen vahvistaminen vetoaa moniin, ja voi osoittautua tarpeelliseksi niissä osin Venäjää, jotka ovat kokeneet kovia Neuvostoaajan jälkeisen kauden taloudellisen romahduksen vuoksi. Kuitenkin harvat ovat valmiita kääntämään kelloa taaksepäin. Ainoa todellinen vaihtoehto jatkuvaan riippuvuuteen tulonsiirroista on siksi muuttaa pelisääntöjä varmistamaan, että suurempi osa tuotoista jää arktiselle alueelle.

Samantlaisia ongelmia on tullut esiin ympäri maailmaa alueilla, joilla on runsaasti luonnonvaroja. Yleensä tulokset eivät ole olleet rohkaisevia. Monet analytytikot puhuvat suorastaan runsaiden luonnonvarojen aiheuttamasta "kirouksesta". Kuitenkin on mahdollista löytää muutamia tehokkaita vastauksia tähän kompakysymykseen. North Slope Borough'n veroviranomainen tarjoaa kiinnostavan ennakkotapauksen. Niitä ovat myös Alaskassa muutamalle kalanviljelylaitokselle yhteisön kehittämiseksi annetut kiintiöt, joita liittovaltio valvoo, ja Kanadan hallituksen ansioturva turkismetsästäjien tukemiseksi. Keinojen löytäminen vallan ja resurssien tasapainottamiseksi on erittäin tärkeä koko arktisella alueella. Venäjällä näiden ongelmien ratkaisua mutkistaa Moskovon keskushallinnon ja monen pohjoisen aluehallinnon jatkuva kamppailu vallan jaosta.

Oikeusjärjestelmät

- **Alkuperäiskansojen ja julkisen hallinnon viranomaisten oikeuksien dualismi syvenee Arktisella alueella.**

Vaikka alkuperäiskansojen asiaa ajavat ovat oikeutetusti turhautuneita sen ajan ja energian takia, joita tarvitaan näiden asioiden edistämiseen kansallisella poliittisella asialistalla, kolmen viime vuosikymmenen aikana on saavutettu merkittäviä tuloksia alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustamiseksi arktisella alueella. Nämä voitot ilmenevät monenmuotoisina, vaikkapa alkuperäiskansan oikeuksien vahvistamisena perustuslaissa (esim. Kanadan perustuslain artiklassa 25 vuodelta 1982 ja Venäjän federaation perustuslain artiklassa 69), uusien poliittisten järjestelmien perustamisena (esim. Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjät), omistusoikeuden siirtona syntyperäisille asukkaille (esim. Alaskan syntyperäisväestön vuoden 1971 asutuslain (ANCSA) perusteella muodostetut

yhteisöt), ja käyttö- ja tuotto-oikeuksien vahvistumisena (esim. sadonkorjuuoikeudet jotka sisältyvät moniin laajoihin Kanadan arktisen alueen maanomistussopimuksiin). Kuitenkin Arktisella alueella on syntynyt uusia julkishallinnon järjestelmiä (esim. Grönlannin itsehallinto, Nunavut, North Slope Borough). Ne ovat esimerkkejä tällaisten hallitusten luonnollisesta pyrkimyksestä vallan varmistamiseksi kaikissa alueella tapahtuvissa toiminnissa toimivalta-alueellaan, huomioimatta sitä kuinka nämä toiminnot liittyvät alkuperäisasukkaiden oikeuksiin.

Ovatko nämä rinnakkaiset suuntaukset törmäyskursilla? Lain dualismista aiheutuvien jännitteiden käsittely on varmastikin haaste, mutta Arktisella alueella on näkyvissä merkkejä innovatiivisista ratkaisuksista. Alaskassa monissa tapauksissa yhteistyötä tekevät julkinen hallinto, Intiaanien jälleenasuttamislain neuvostot ja kylien ANCSA-yhtymät toisiaantukevan työnjaon nimissä. Norjassa on alettu suunnitella järjestelmää niin että Norjan Saamelaiskäräjät ja Ruijan lääninhallitus voivat käyttää rinnakkaistoimivaltaa Pohjois-Norjan suojelun ja kestävän kehityksen kysymyksissä, vaikka nykyisestä ehdotuksesta kiistelläänkin voimakkaasti. Nämä uudistukset ovat kaukana ideaalista; pitemmälle meneviä muutoksia tarvitaan ennen kuin voidaan olla tyytyväisiä alkuperäisasukkaiden itsemääräämisoikeushalun ja julkisen hallinnon luonnollisen toimivallankäyttötaipumuksen väliseen vuorovaikutukseen. Mutta Arktinen alue voisi hyvin johtaa maailmanlaajuisia yritystä mukauttaa kasvavan poliittisen dualismin molemmat puolet.

Resurssien hallinta

- **Monia uusia ja lupaavia resurssienhallintajärjestelmiä on syntynyt Arktisella alueella, mutta toistaiseksi niitä on arvioitu vähän yleisillä arviointikriteereillä.**

Hämmästyttävää kehitystä Arktisella alueella viime vuosikymmeninä osoittaa monien erilaisten uusien resurssinhallintamallien luominen ja käyttöönotto. Tästä dynaamisesta prosessista on jäänyt jäljelle pyrkimys luokitella järjestelyt muutamaa yhteiseen luokkaan (esim. yhteisjohtoon), ja keskittyä prosesseihin, joita tarvitaan näiden järjestelyjen luomiseen eikä niiden suorituksen arvioimiseen. Toisaalta tämä on useimpien näiden järjestelytoimenpiteiden suhteellisen uutuuden funktio, moni toimija käyttää yhä energiansa uusien ympäristö- ja resurssienhallintajärjestelmien luomiseen ja käyttämiseen sen sijaan että peräännyisivät hieman ja pohtisivat, kuinka hyvin ne toimivat. Toisaalta

se taas johtuu siitä, että meillä ei ole kehittyneitä arviointimenetelmiä hallintojärjestelmien arvioimiseen.

Erittäin hyödyllistä olisi kehittää tarkka ja puolueeton arviointikriteeristö ja sitten verrata Arktisella alueella jo olemassa tai kehittymässä olevia hallintajärjestelmiä. Tämä mahdollistaisi seuraaventyyppisten kysymysten asettamisen ja pohtimisen: Mitä voidaan sanoa Alaskan paikallisten ANCSA:n määräysten mukaan perustettujen yhtiöiden ja erilaisten kokonaisvaltaisten aluevaatimusten selvittämisen ehdoin Kanadassa perustettujen organisaatioiden aikaansaannoksista maankäytössä ja luonnonvarojen hyödyntämisessä? Kuinka tehokas olemassa oleva järjestelmä on Grönlannissa, jossa ei ole määritelty yksityisomaisuuden käsitettä ja jossa päätökset monien luonnonvarojen käytöstä tekee grönlantilais-tanskalainen yhteisneuvosto? Onko Pohjois-Amerikan kokemuksista johdettavissa sellaista oppia, joka on merkityksellistä Venäjän arktisten alueiden tämänhetkisille ponnisteluille uudelleen muotoilla maanomistuksen, -käytön ja -hallinnan vallitsevia käytäntöjä? Kuinka erilaiset rajoitetun osallistumisoikeuden ohjelmat ovat toimineet Arktisen alueen kalastuselinkeinoon sovellettuina? Tämä antaa mahdollisuuksia pohtia arktisella alueella tärkeitä kysymyksiä, ja myös kasvavia huolenaiheita muualla maailmassa.

Ihmisten terveys

- Etälääketiede on onnistunut hyvin Arktisella alueella, mutta tehokkaiden ratkaisujen löytäminen mielenterveyden, väkivallan ja onnettomuuksien aiheuttamien kuolemien ongelmiin vaatii yhteisöpohjaisten terveystalvelujen kehittämistä tai vahvistamista. Elintapojen muutoksen aiheuttamia ravintokysymyksiä ja tartuntojen ehkäisemistä pitää myös pohtia.

Terveydenhuolto on kiistämättä saavuttanut tuloksia arktisella alueella viime vuosikymmeninä. Vaikka elinikä Arktisella alueella, erityisesti Venäjällä, on lyhyempi kuin arktisten maiden muissa osissa, se on olennaisesti pitempi nykyisin kuin toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Useimmilla arktisilla alueilla tuberkuloosia ei enää esiinny. Innovatiivisen teknologian kuten telelääketieteen käyttöönotto on ollut huomattava menestys. Vaikka diabetes, hammasmätä ja muut ruokailutapojen ja elämäntavan muutokseen liittyvät sairaudet ovat lisääntymässä joissakin osissa aluetta, ihmisten terveyden kokonaiskuva Arktisella alueella on selvästi parempi nyt kuin se oli vielä pari-kolme vuosikymmentä sitten.

Tämä kuva ei silti oikeuta päättelemään, että kaikki olisi kunnossa ihmisten terveyden suhteen sirkumpolaarisella alueella. Kaksi ongelmaryhmää asettaa erityisen korkeat vaatimukset: Toinen on mielenterveys, alkoholin ja päihteiden väärinkäyttö sekä väkivallan ja onnettomuuksien aiheuttamat kuolemat. Toinen on ravinto-ongelmat, jotka johtuvat ruoka-aineiden pilaantumisesta ja pikaruoan lisääntyvästä kulutuksesta. Se, mitä tarvitaan näiden kahden haasteen kohtaamiseen vaihtelee suuresti. Itsemurha, henkirikos ja muut väkivallan muodot liittyvät läheisesti nopeisiin sosiaaliin muutoksiin, jotka murentavat tunnetta hallita omaa elämäänsä ja koskemattomaan kulttuuriin juurtumisen tunnetta. Ratkaisut löytyvät arktisten yhteisöjen elinkelpoisuuden vahvistamisesta ja ennen kaikkea keinojen löytämisestä Arktisen alueen asukkaiden aktiiviseen ja tehokkaaseen toimintaan heidän oman terveytensä parantamiseen suunnitelluista ohjelmista.

Pilaantuneen ruoan ongelma on aivan erilainen. Se syntyy teollisesta toiminnasta kaukana Arktisen alueen rajojen ulkopuolella ja voidaan poistaa vain etäällä sijaitsevien poliittisten päättäjien tehokkaila aloitteilla. Ajan mittaan on ehkä mahdollista valistaa etelän päättäjiä tämän asian vakavuudesta. Lähitulevaisuudessa Arktisen alueen asukkaat kuitenkin tarvitsevat vankkaan tieteelliseen tutkimukseen ja kokemustietoon perustuvia neuvoja pilaantuneen ruoan nauttimisesta aiheutuvista riskeistä. Arktisen neuvoston arktisten alueiden arviointi- ja seurantaohjelma (AMAP) on ollut erityiseksi avuksi tässä suhteessa.

Koulutus

- Vaikka lähetyssaarnaajien, yrittäjien ja siirto-
maavirkamiesten antama koulutus on ollut yhtenäistämisen väline, nykyään on olemassa mahdollisuuksia kehittää Arktisen alueen asukkaille hyvin sopivia koulutusjärjestelmiä.

Perinteisesti Arktisen alueen koulutukselle on ollut tyypillistä hyödyllisten taitojen ja arvojen välittäminen kokeellisen oppimisen kautta ja sukupolvelta toiselle välittyvän suullisen perinteen avulla. Läntisen kolonisaation alkaminen pohjoisessa johti pitkälle meneviin muutoksiin koulutusjärjestelmissä. Lähetyssaarnaajat tarttuivat mahdollisuuteen levittää kristillistä evankeliumia. Kauppakompaniat havaitsivat tarkoituksenmukaiseksi opettaa paikalliset ihmiset metsästämään ja käyttämään ansoja kaupalliseen tarkoitukseen mieluummin kuin täyttämään toimeentulotarpeet. Lopulta valtio otti hoitaakseen asukkaiden koulutuksen lähes joka puolella Arktista aluetta. Mutta kun otetaan

huomioon Arktiselle alueelle tyypilliset pitkät välimatkat ja harva asutus päädyttiin usein ottamaan käyttöön maan eteläosiin suunnitellut opetusohjelmat ja oppilaiden kokoaminen sisäoppilaitoksiin kauas kotoa. Monesti tämä prosessi merkitsi aktiivisia yrityksiä tukahduttaa kulttuurisesti omaleimainen toiminta (esim. äidinkielen käyttö, suullisen perinteen välittäminen) sen hyödyn nimissä, joka antoi oppilaille menestyksekkääseen elämään valtayhteisössä tarvittavat tiedot ja kokonaisnäemykset.

Nykyisin näiden käytäntöjen pohjana ollut ajattelutapa on muuttunut. Mutta paljon on tehtävä Arktisen alueen olosuhteet ymmärtävien koulutusjärjestelmien luomiseksi ja tietojen ja taitojen antamiseksi oppilaille, jotta he menestyisivät pohjoisessa. Yhtäältä tämä tarkoittaa opetuksen antamista paikallisilla kielillä, oppimateriaalin suunnittelusta käytettäväksi Arktisella alueella, ja alueen asukkaiden kouluttamista opettajiksi paikallisiin kouluihin. Toisaalta kyseessä on uuden teknologian käyttö tarpeeksi laadukkaana etäopetuksen antamiseksi niin, ettei oppilaiden tarvitse lähteä kotoaan pitkiksi ajoiksi. Ennen kaikkea kyseessä on koulunkäyntiin vaikuttavien ristikkäispaineiden poistaminen nuorilta ihmisiltä ja sopivien mekanismien löytäminen koulujen paikallisen valvonnan vahvistamiseksi ilman että tingitään tarvittavasta opetuksen laadusta ja siitä, että varmistetaan valmistuneiden kyky selviytyä hyvin pohjoisissa yhteisöissä tarjolla olevista töistä lähitulevaisuudessa.

Yhteisön elinvoimaisuus

- **Arktisten yhteisöjen elinkelpoisuus /-voimaisuus vaatii lisääntynyttä kykyä käyttää hyväksi hallitusten, yritysten, organisaatioiden ja ihmisten välisiä verkostoja paikalliselta tasolta globaalille tasolle.**

Elinkelpoiset yhteisöt ovat paikkoja joissa ihmiset haluavat asua elämänsä ajan ja rakentaa itselleen ja perheelleen tulevaisuuden. Sellaiset yhteisöt eivät vain anna taloudellisia mahdollisuuksia vaan myös merkityksekkään kulttuurisen ja sosiaalisen olemassaolon asukkaalleen. Vaikka jotkut arktiset yhteisöt ovat kärsineet lahjakkaiden ihmisen muuttamisesta kaupunkeihin parempien työmahdollisuuksien perässä, toiset yhteisöt ovat löytäneet monenlaisia keinoja kestävään toimeentuloon asukkaalleen.

Osa vaihtelussa näissä käsitteissä on luonnonvarojen varmistetun saannin, näiden varojen kestävien markkinoiden ja tehokkaiden paikallishallitusten kehittämisen funktio. Mutta se myös riippuu rat-

kaisevasti yrittäjyyden syntymisestä paikallistasolla, poliittisen johdon läsnäolosta, yksityisten asukkaiden kyvystä muodostaa sopivia kumppanuuksia ulkopuolisten kanssa. Asianmukainen infrastruktuuri ja tehokkaat julkiset palvelut sekä tieto- ja kommunikaatioteknologian kehittäminen ovat tärkeitä tässä suhteessa. Toistuva teema elinkelteisissä yhteisöissä on paikallisten, alueellisten ja jopa globaalien järjestelmien yhdistäminen. Ei riitä, että paikalliset yritykset ja hallitukset omaksuvat näistä yhteyksistä syntyvät olosuhteet, vaan niiden pitää myös löytää tapoja käyttää niitä hyödykseen.

Sukupuolikysymykset

- Viimeaikainen kehitys Arktisella alueella on aiheuttanut uutta huolta sukupuolirooleista ilman että olemassa olevat ongelmat ovat lieventyneet.

Perinteisissä arktisissa sosiaalisissa järjestelmissä miesten ja naisten roolit olivat jyrkästi erilaisia, mutta suhteellisen vähän sukupuolirooleihin liittyviä ristiriitoja. Eloonjääminen Arktisella alueella vaati miesten ja naisten kumppanuutta; vakava eripura tällä alueella saattoi alentaa eloonjäämisen mahdollisuuksia. Kuitenkin Arktisella alueella nykyään on nähtävissä lähes samat sukupuolikysymykset kuin valtavirtayhteisöissäkin. Ne vaihtelevat naisten fyysisen turvallisuuden ongelmista naisten mahdollisuuksiin saada julkinen virka tai päästä johtavaan asemaan yksityissektorilla. Jotkut näistä kysymyksistä, esimerkiksi puolison, lapsen tai vanhemman pahoinpitely, ovat erityisen näkyviä tietyissä osissa arktista aluetta.

Samaan aikaan Arktisella alueella on syntynyt joukko kysymyksiä, jotka ovat tyypillisiä alueen sukupuolirooleille. Niihin kuuluu naisille sopivien tyydyttävien työllistymismahdollisuuksien puute pienissä arktisissa yhteisöissä sekä tarmon menetyks osalla miehiä. Keskimäärin alueen naiset hankkivat enemmän koulutusta kuin miehet, kokevat turhautumista mahdollisuuksien puutteen takia paikallistasolla ja usein muuttavat synnyinyhteisöstään ja jopa kokonaan pois arktiselta alueelta. Kun Arktisen alueen miehet kohtaavat luonnon muutokset ja metsästyselinkeinojen alentuneen statuksen, he kokevat usein omanarvontunteen alenemista, tilan jota on pohdittu terveyttä koskevassa luvussa 9.

Seurauksena monille miehille ja naisille on inhimillisen kehityksen monien elementtien mureneminen, erityisesti kun kyseessä on oman elämän hallinta, kulttuurinen identifioituminen ja paikan tunne. Ei ole olemassa kokonaisvaltaista ratkaisua

näihin ongelmiin. Kuitenkin asteittainen kulttuurista koskemattomuutta ja yhteisön elinvoimaa korostava lähestymistapa vaatii yhteistä ponnistusta sekä miehiltä että naisilta, jotta edistyttäisiin näiden ongelmien ratkaisemisessa.

Kansainväliset suhteet

- **Globaalin ympäristömuutoksen vaikutukset ja globaali yhteiskunnallinen muutos uhkaavat kaataa alueellisten aloitteiden toteuttamiseksi ja vahvan alueellisen identiteetin kehittämiseksi Arktisella alueella tehty ponnistelut.**

Tuntuu siltä, että Arktisen alueen meneillään oleva muodostuminen erilliseksi alueeksi ei ole intuitiivinen. Alue ei muodostu vain suurimmalta osaltaan harvaanasutuista alueista valtioissa, joiden taloudelliset ja poliittiset painoalueet sijaitsevat kaukana etelässä, vaan myös alueen eri komponentit eroavat merkittävästi biofyysisen ympäristöjen ja historiallisten kokemusten perusteella. Kuitenkaan ei voi kieltää, etteikö alueen muodostaminen laadittavan sirkumpolaarisen pohjoisen identiteetin ja tälle alueelle yhteisten toimenpideohjelman avulla ole osoittautunut merkittävän tehokkaaksi kahden viime vuosikymmenen aikana. Ilmeisistä rajoituksistaan huolimatta sekä Arktinen neuvosto että Pohjoinen foorumi ovat synnyttäneet myönteisiä vastakaikua. Ja alkuperäiskansojen järjestöjen keskuudessa solidaarisuuden syntyminen alueella on varmasti kehityssuunta, joka kaikkien Arktisen alueen poliittisista kysymyksistä kiinnostuneiden tulee ottaa huomioon.

Kuitenkin globaalisen muutoksen voimat - yhteiskunnalliset ja biofysikaaliset - ovat voimakkaita arktisten asioiden suunnanmäärittäjiä. Kuten Arktisen alueen ilmastonmuutosraportti (ACIA) esittää, ilmastonmuutos ja -vaihtelu jo aiheuttavat suuria haasteita arktisille yhteisöille, esimerkiksi kasvavia paineita uudelleen sijoittaa kokonaisia yhteisöjä ääritapauksissa. Luonnonvarojen hintoihin vaikuttava markkinoiden heilahtelu – öljystä loheen - tuottaa jonkinlaisen vuoristoratavaikutuksen yhteisöissä, joiden taloudellinen perusta on kapea. Ympäristön ja eläinten hyvinvointia ajavien ryhmien yritykset säilyttää villieläimet voivat vakavasti vahingoittaa yhteisöjä, jotka ovat riippuvaisia ulkopuolisten markkinoiden toimeentuloresursseista. Ja aina on olemassa odotuksia omaksua julkisia toimenpideohjelmaa kansallisissa pääkaupungeissa syistä, joilla on vähän tekemistä arktisen alueen kanssa (esim. päätökset hankkia ja sijoittaa sotilaallisia asejärjestelmiä), ja jotka voivat lakaista syrjään arktiset yhteisöt dramaattisella tavalla.

Ei ole olemassa yksinkertaisia tapoja välttää näitä vaaroja. Mutta osaratkaisu on, melkein joka tapauksessa, löytää ja käyttää hyväksi tilaisuuksia koordinoita ja korottaa Arktisen alueen ääntä laajemmilla poliittisilla areenoilla. Arktisen alueen rooli vuoden 2001 Tukholman sopimuksen neuvotteluprosessissa pysyvistä orgaanisista saasteista on esimerkkinä tästä strategiasta. Yleisemmin sanoen Arktisen neuvoston ja Pohjoisen foorumin tapaiset organisaatiot ovat saavuttaneet merkittäviä tuloksia tällä alueella, erityisesti kun otetaan huomioon alueen harva ja hajallaan sijaitseva väestö, jolla on vähän konventionaalisia vaikutustapoja.

Arktisia menestystarinoita

Keskustelun sävy Arktisen alueen inhimillisestä kehityksestä vaihtelee synkkyudesta perikatoon. Itsemurhien, tappojen ja tapaturmaisten kuolemien määrä on epänormaalin korkea koko alueella. Perherakenteet ovat murenemassa joissakin yhteisöissä. Kielen katoaminen on vakava ongelma tiettyissä osin arktista aluetta. Poismuutto erityisesti muualta tulleiden ja koulutetumpien alkuperäisväestön naisten keskuudessa on tavallista.

Analyysimme vahvistaa ongelmien olevan todellisia eikä niihin saa suhtautua kevyesti. Mutta ne eivät kerro koko tarinaa inhimillisestä kehityksestä Arktisella alueella. Monet alueen asukkaat ovat erittäin menestyviä. Yhteisöiden välillä on suuria eroja millä tahansa elinkelpoisuuden mittarilla ilmaistuna. Arktisen alueen asukkailla on pitkä menestyksensä sopeutumisen historia takanaan, jopa uhmatessa nykyisentyypisten nopeiden ja pitkälle menevien muutosten vaikutuksia. Islanti joka ainoana maana sijaitsee kokonaan alueella, on sananmukaisesti muuttunut kokonaan itsenäistymisensä jälkeen vuonna 1944. Vaikka sillä on monia arktisia ominaispiirteitä, Islanti on nykyään kehityksen kärjessä käytettäessä YK:n inhimillisen kehityksen indeksin tapaisia tunnuslukuja ja on ollut erittäin menestyksenkäs kielen säilyttämisessä.

Sopivan tasapainon luomiseksi ongelmien ja myönteisemmän kehityksen tunnustamiseksi tämä luku kommentoi kolmea eri aluetta, joilla Arktisella alueella on syntynyt menestystarinoita. Näitä ovat kulttuurisen yhtenäisyyden säilyttäminen monien ulkoisten paineiden alaisena, uudenlaisen teknologian omaksuminen esimerkiksi etälääketieteessä ja etäopetuksessa, ja innovatiivisten hallintojärjestelmien kehittäminen.

Kulttuurillinen yhtenäisyys

- **Arktisen alueen kokemuksen mukaan kulttuurit voivat pysyä elinkelpoisina, vaikka ne kokevat nopeita ja moniulotteisia muutoksia.**

Aivan toisen maailmansodan jälkeen Arktisen alueen yhteisöt kokivat useita päivittäiseen elämään vaikuttaneita sosiaalisia muutosaaltoja. Rahatalouksia on syntynyt eri puolille aluetta. Maanomistukseen on syntynyt uusia muotoja. Etelän metropoleista virtaava populäärikulttuuri on alkanut tuntua kaikkialla pohjoisessa. Alkuperäiskielet kohtaavat kasvavaa painetta monilla sektoreilla. Mutta kuten luvusta 3 näemme, ”perinteiset” arktiset kulttuurit ovat säilyneet ja sopeutuneet, ja kuitenkin säilyttäneet omat erityispiirteensä. Ne muodostavat edelleen merkittävän voiman näissä kulttuureissa elävien ihmisten elämässä. Tietenkään kuva ei ole yhtenevä koko alueella. Jotkut ryhmät, kuten nenetsit Venäjän Jamalin niemimaalla, ovat osoittautuneet erittäin menestykselliseksi oman kulttuurinsa suojelemisessa, kun taas toiset ovat kohdanneet enemmän tai vähemmän vakavaa kulttuurin murtumista. Mutta yleisesti ottaen alkuperäiskulttuurit eivät ole kuolemassa. Monet ovat kestäviä ja hyvin valmistautuneita sulauttamaan ja omaksumaan modernin ajan mukanaan tuomat edut menettämättä keskeistä ydintään tai käyttäytymismallejaan. Muilla alueilla asuvat voivat pysyä oppimaan arktisten kulttuurien kokemuksista, kun tarve tottua nopeaan sosiaaliseen muutokseen tiivistyy.

Teknologian kehittyminen

- **Arktinen alue osoittaa, että on mahdollista ja toivottavaa soveltaa kehittyntä teknologiaa sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen.**

Koska Arktinen alue on niin harvaan asuttu, maantieteellisesti läheltä ei löydy monia tukijärjestelmiä, joita pidetään itsestään selvinä muualla teollistuneessa maailmassa (esim. sairaalat, oppilaitokset ja yliopistot, kansalaisjärjestöt). Seurauksena on ollut, että Arktisen alueen asukkaat ovat kehittäneet huomattavan taidon ratkaista ongelmia ja selviytyä omillaan. Mutta palvelujen puute on ennen myös usein johtanut ihmisten lähettämiseen kauas - jopa alueen ulkopuolelle - saamaan hoitoa, koulutusta tai hyvinvointipalveluja, sekä aineellisessa että inhimillisessä mielessä kalliiseen hintaan. Näissä olosuhteissa etälääketieteen kehittämisen menestys (luku 9) ja etäopetus (luku 10) ovat tärkeitä. Mitä tulee näiden kehittyvien teknologioiden soveltamiseen ja mukauttamiseen paikallisiin olosuhteisiin

siin, Arktinen alue on globaali johtaja. Tulos ei ole vain merkittävä panos inhimilliselle kehitykselle Arktisella alueella vaan myös tärkeiden oivallusten lähde näiden ympäri maailmaa relevanttien teknologioiden käytöstä.

Poliittiset ja oikeudelliset innovaatiot

- Arktinen alue on noussut johtavaan asemaan kehitettäessä innovatiivisia poliittisia ja oikeudellisia menettelytapoja sirkumpolaarisen pohjoisen asukkaiden tarpeisiin kuitenkin murta-matta alueen laajempia poliittisia järjestelmiä.

Muutamia uusia poliittisia ja oikeudellisia järjestelyjä selvitetään paikallisen ohjauksen ja itse-määräämisoikeuden toiveita. Esimerkkejä ovat itsehallintojärjestelmät Färsaarilla ja Grönlannissa ja muut hajautetut poliittiset järjestelmät, kuten North Slope Borough ja Northwest Arctic Borough Alas-kassa, Nunavut Kanadassa, ja jopa Venäjän kau-pungit, joilla on itsehallinto. Menestys poliittisissa ja oikeudellisissa järjestelmissä on muotoutunut hallintajärjestelmiksi, jotka käsittelevät elollisten resurssien inhimillistä käyttöä tavoin, ja jotka ovat hyvin sopeutuneita biofyysisiin ja sosioekonomi-siin oloihin. Arktinen alue on ollut eturintamassa kehitettäessä erilaisia yhteisjohtamisen muotoja, jotka antavat monenlaisille sidosryhmille mahdol-lisuuden mielekkääseen osallistumiseen sääntöjen ja niiden toteuttamisen perusteella. Yhteisjohtami-sella on monia muotoja eivätkä ne kaikki ole olleet menestyksekkäitä. Kaikesta huolimatta ei voi kiis-tää, etteikö Arktinen alue ole tarjonnut tilaisuutta institutionaalisille kokeiluille ja osoittautunut ihmisen ja ympäristön yhteistoiminnan ohjaamisessa johtavaksi innovatiivisten ratkaisujen tekijäksi.

Tiedonaukot

Tämä tieteellinen arviointi on antanut meille tie-toja monista aukoista siinä miten ymmärrämme inhimillistä kehitystä aluetasolla. Kuten luvut 10 ja 11 osoittavat, yrityksiämme saada ote koulutus- ja sukupuolikysymyksistä rasittavat kehittyneiden, sirkumpolaarisen lähestymistavan tuntevien tutki-muslaitosten puute. Enemmän pitää tehdä näiden aiheiden selvittämiseksi.

Olisi helppoa viitata isoon joukkoon erityisongel-mia, joita pitäisi tutkia systemaattisesti ideaali-maailmassa. Muutamia niistä on käsitelty asian-omaisissa luvuissa. Tässä osassa kiinnitämme huomiota viiteen eri seikkaan, jotka läpäisevät monia aiheita ja jotka ansaitsevat ensisijaisen tarkastelun: arktinen väestötiede, kulttuurisen ja sosiaalisen

loukkaamattomuuden määräävät tekijät arktisella alueella, uudisasukasväestön kokemukset, moder-nin teollisuuden kehitys ja arktisen alueen uusien järjestelmien toiminta.

Väestötiede

- Enemmän ja parempaa tietoa tarvitaan Arktisen alueen asukkaista pohjautuen yleiseen tiedon-hankintaan.

AHDR-väestötieteilijät ovat kamppailleet kauan ja hartaasti laatiakseen suhteellisen selkeän demo-grafisen profiilin Arktisesta alueesta omana aluee-na. Kuten luku 2 selvittää, he ovat selviytyneet sii-tä sangen menestyksekkäästi. Mutta tulokset ovat yhä aika rajallisia, ja ne saatiin myöhään tämän rap-portin kokoamisprosessin aikana. Yksinkertainen tosiasia on, että Arktinen alue ei ole erillinen alue kun puhutaan väestötieteellisen tiedon kokoami-sesta ja integroimisesta; eri alueen valtiot kokoavat tietoa pohjoisista alueistaan muita maapallon alu-eita varten kehittämällä tietojärjestelmillä.

Välittömänä seurauksena tästä on se, että AHDR:n kirjoittajien olisi ollut mahdotonta laskea YK:n inhimillisen kehityksen indeksia Arktiselle alueelle integroituneena alueena, vaikka raportin ohjaus-komitea oli nimennyt sen ensisijaiseksi tehtäväksi. Olemme vakuuttuneita siitä, että olisi toivottavaa yrittää laskea arktinen tai sirkumpolaarinen versio inhimillisen kehityksen indeksistä ja verrata tulok-sia kunkin kahdeksan arktisen maan lukuihin. Kes-tävän kehityksen työryhmä voi haluta identifioida tämän tehtävän prioriteettikysymykseksi. Mutta kenelläkään ei pitäisi olla mitään illuusioita siitä ajasta, energiasta ja aineellisista resursseista, joita tämän tehtävän suorittaminen vaatii.

Kulttuurit ja yhteisöt

- **Meidän pitää ymmärtää paremmin Arktisen alueen kulttuurisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kumulatiivisten muutosten vaikutuksia.**

Arktisen alueen kulttuuri- ja sosiaaliset järjestelmät ovat kokeneet nopeita ja syviä muutoksia Toisen maailmansodan päättymisen jälkeisenä aikana. Kiinteillä ympärivuotisilla asutusalueilla asumi-sesta on tullut normi mieluummin kuin poikkeus. Ihmisten täytyy selviytyä sekatalouksissa, jotka vaikuttavat monin eri tavoin perinteisiin toimeen-tulokäytäntöihin. Monet Arktisen alueen asukkaat ovat yritysten osakkeenomistajia ja äänestäjiä uu-sissa poliittisissa järjestelmissä (esim. North Slope Borough, Grönlannin itsehallinto, Nunavut). Ark-tisten kielten eroosio - joka joissakin tapauksissa

on johtanut kielen häviämiseen - on jatkunut koko tämän ajanjakson ajan. Kuten luvussa 3 väitetään, tuntuu kuitenkin siltä että Arktisen alueen kulttuureista monet pysyvät elinvoimaisina ja niiden voimakas vaikutus ihmisten elämään jatkuu. Väite kuuluukin niin, että kulttuurit ovat syvälle juurtuneita ja kestäviä jopa muutoksissa, joita ulkopuoliset tarkkailijat ovat taipuvaisia pitämään paikallisia ja alueellisia kulttuureja tuhoavina. Kuinka tämä on mahdollista?

Haasteena on löytää tapoja arvioida kumulatiivisten muutosten vaikutus ja tunnistaa olosuhteet, jotka edistävät arktisten kulttuurien ja yhteisöjen eloonjäämistä näissä olosuhteissa. Voimmeko tunnistaa olosuhteita, jotka ovat joko välttämättömiä tai riittäviä varmistamaan kulttuurien elinvoimaisuuden? Jos vastaus tähän kysymykseen on kielteinen, voimmeko siitä huolimatta löytää olosuhteet tai olosuhteiden yhdistelmän, jotka voivat vastata melkoisesta varianssista kulttuurien ja yhteisöjen muutoksensietokyvyssä? Yhtä tärkeää on, osaammeko syventää taitoamme ymmärtää prosesseja, jotka antavat kulttuureille mahdollisuuden sopeutua sekä biofysikaalisiin että sosiaalisiin muutoksiin säilymällä samalla kokonaisina? Koska kielen säilyttäminen on sekä kulttuurisen monimuotoisuuden tärkeä komponentti että avainindikaattori, suosittelemme että kestävä kehityksen työryhmä keskittää huomionsa ja resurssit Arktisen alueen kielten asemaan ja niiden eloonjäämisen näkyymiin, ja joissakin tapauksissa niiden elvyttämiseen.

Uudisasukkaat

- Tarvitsemme enemmän tietoa äskettäin Arktiselle alueelle muuttaneiden asukkaiden kokemuksesta ja heidän vuorovaikutuksestaan alueen alkuperäisasukkaiden kanssa.

AHDR:n luonnosten tarkastajien kommentit tarpeesta ymmärtää paremmin arktisen alueen uudisasuttajien kokemuksia ovat ansiokkaita. Luku 3 arktisista kulttuureista ja yhteisöistä kääntää huomion ensisijaisesti alkuperäiskansoihin. Luku 9 ihmisten terveydestä korostaa etälääketieteen kasvavaa merkitystä etäisillä alueilla, koska terveystalvelujen tarjoaminen Anchoragessa tai Reykjavikissa ei aiheuta mitään erityisongelmia. Luku 8 yhteisön elinvoimasta Arktisella alueella keskittyy suhteellisen pieniin yhteisöihin, joissa alkuperäiskansat muodostavat merkittävän osan väestöstä vastakohtana suuremmille asutuskeskuksille tai kaupungeille, seikka joka vääristää hieman raportin painotusta.

Olemme yhtä mieltä siitä, että tulevaisuudessa enemmän huomiota pitää suunnata Arktisen

alueen ei-alkuperäisten asukkaiden inhimilliseen kehitykseen sekä monimutkaiseen vuorovaikutukseen alkuperäis- ja ei-alkuperäisväestön välillä koko sirkumpolaarisella alueella. Aiheesta on merkittävää, joskin hajanaista tutkimusta. Vaikka vaadittaisiin melkoista voimainponnistusta, tämä kirjallisuus voitaisiin jäljittää ja yhdistää jatkona tälle raportille.

Samaan aikaan olisi virhe viedä kritiikki liian pitkälle. Alkuperäisväestöön kuuluvien ja uudisasukkaiden välinen ero ei ole yhtä jyrkkä todellisuudessa kuin miltä se näyttää paperilla. Monien Arktisen alueen asukkaiden esi-isät ovat sekoittuneet. Alaskan syntyperäisten asukkaiden uudisasutuslain mukaan ihmiset voivat rekisteröityä syntyperäisinä, jos he ovat ¼-alkuperäisasukkaita. Muut järjestelmät eivät käytä kvantitatiivista mittaa määrittämään kuka on alkuperäisväestöä. Ennenminkin jotkut AHDR:n kiinnostavimmista artikkeleista (esim. poliittisia ja oikeudellisia järjestelmiä sekä resurssien hallintoa käsittelevät) keskittyvät selkeästi asioihin, jotka koskevat alkuperäis- ja ei-alkuperäisasukkaiden vuorovaikutusta sirkumpolaarisessa pohjoisessa.

Teollisuus

- Meidän pitää oppia ymmärtämään paremmin niitä rooleja, joita modernilla teollisuudella on kestävä kehityksen tavoittelussa aluetasolla.

Nykypäivän Arktisella alueella on maailmanluokan teollista toimintaa. Näille toiminnoille on tyyppillistä uusiutumattomien resurssien louhiminen ja elollisten resurssien teollinen korjuu. Prudhoe Bayn on kaikista suurin löydetty öljykenttä Pohjois-Amerikassa. Luoteis-Siperian jättiläismäiset kaasukentät ovat ratkaisevia Venäjän ponnisteluille jälleenrakentaa maan talous. Arktisen alueen nikkeli- ja lyijy/sinkkikaivokset ovat maailman suurimpia. Beringinsalmen, Norjan ja Barentsinmeren kalastusteollisuus ovat huomattavalla sijalla koko maailmassa merien elollisten resurssien tuoton korjaajina. Siperian ja Kanadan luoteisterritorioiden timantit muodostavat merkittävän osan maailmanmarkkinoista.

Yhdessä nämä yritykset ovat tulleet uuden pohjoisen merkittäviksi symboleiksi. Ne tarjoavat työtä Arktisen alueen asukkaille, verotuoitoja paikallishallinnolle kuten North Slope Borough, ja tulonlähteitä aluehallinnoille kuten Alaskan valtio ja Sahan tasavalta. Samaan aikaan nämä teolliset toiminnot aiheuttavat enemmän tai vähemmän vakavaa epävarmuutta monissa osissa aluetta. Uusiutumattomat luonnonvarat kuten öljy ja maakaasu eivät ole vain ehtyviä, vaan niiden tuottama tulo on

myös herkkä maailmanmarkkinoiden epävarmuudelle. Kaivannaisteollisuutta yleensä kontrolloivat monikansalliset yhtiöt, jotka reagoivat paremmin globaaleihin voimiin kuin paikallisiin ongelmiin. Kalateollisuusyrittäjien toiminta voi olla ristiriidassa kotitarvekalastajien tarpeiden kanssa. Enemmän tietoa tarvitaan mahdollisista vastauksista näihin epävarmuuden syihin. Innovatiiviset järjestelmät, kuten esimerkiksi Alaskan pysyvä rahasto, joka perustettiin ohjaamaan prosenttiosuus öljytuloista, sekä eri ohjelmat suojaamaan paikallisten kalastajien etuja (esim. yhteisön kehityskiintiöt) ansaitsevat systemaattisemman arvioinnin tässä yhteydessä.

Hallinta

- Meidän pitää tehdä enemmän uusien instituutioiden yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien vertaamiseksi Arktisella alueella ja edelleen kiteyttää oppia, joka ei ole relevanttia vain Arktiselle alueelle vaan myös muille maailman seuduille, joilla on rikkaita luonnonvaroja ja harva ja kulttuurisesti erilainen väestö.

Kuten olemme korostaneet koko tässä raportissa, Arktinen alue on tullut esiin viime vuosina kokeilualueena institutionaalisille innovaatioille, jotka vaihtelevat julkisen hallinnon uusien muotojen kehittämisestä erikoistuneempaan hallintoon hoitaa erityisiä asioita (esim. karibulauma, joka muuttaa vuosittain Alaskan ja Yukonin rajan yli). Tietyillä alueilla ponnistellaan näiden järjestelmien suorituksen arvioimiseksi (esim. Grönlannin itsehallintokomissio) ja huolellisesti suunniteltujen suositusten laatimiseksi muutosten aikaansaamiseen, ja joissakin tapauksissa laajempien muutosten saamiseen olemassa oleviin instituutioihin.

Kuitenkin nämä ponnistelut pelkästään raapaisevat pintaa paljon suuremmassa asiakokonaisuudessa, joka keskittyy hallintojärjestelmien toimintaan. Näiden järjestelmien analyysi vaatii halua asettaa syrjään tavanomainen viisaus, kuten ajatus siitä, että se mitä tarvitaan Arktisella alueella on alueen kattava ja laillisesti sitova hallintajärjestelmä, jollainen toimii Etelämantereen sopimusjärjestelmän alaisena. Yrityksiä arvioida instituutioiden suoritusta voidaan lähestyä asteittain tai enemmän kasvupohjalta, toisin kuin haaste laskea Arktinen inhimillisen kehityksen indeksi. Asiasta voi tulla kiinnostavan työn aihe kestävän kehityksen työryhmän suojeluksessa.

Inhimillinen kehitys oikeassa mittasuhteessa

Tämän raportin valmistelu on kiinnittänyt huomiomme joihinkin laajempiin inhimillisen kehityksen luonnetta koskeviin havaintoihin. Tämä luku esittää muutamia ajatuksia inhimillisestä kehityksestä alueellisesta perspektiivistä ja tekee Arktisen alueen tutkimuksestamme joitakin päätelmiä, jotka voivat osoittautua hyödyllisiksi maailman muiden alueiden inhimillisestä kehityksestä kiinnostuneille.

Minkään tässä raportissa ei pitäisi viedä huomiota esitykseltä, että YK:n inhimillisen kehityksen indeksi (HDI) korostaessaan pitkäikäisyyttä, koulutusta ja aineellista menestystä, on parempi kuin BKT henkeä kohti inhimillisen kehityksen mittarina. Kuten YK:n inhimillisen kehityksen vuosiraportti kuitenkin esittää, inhimilliseen kehitykseen kuuluu paljon enemmän kuin HDI:n faktoreihin. Esimerkiksi vuoden 2004 volyymi tässä sarjassa kiinnittää huomion kulttuuriseen monimuotoisuuteen ja kuuluttaa "... monikulttuurista toimintapolitiikkaa joka tunnustaa erilaisuudet, puolustaa monimuotoisuutta ja edistää kulttuurista vapautta." (2) Tässä hengessä tarjoamme seuraavia huomioita inhimillisen kehityksen merkityksestä Arktisen alueen tutkimuksestamme.

Arktisen alueen asukkaat - uudisasukkaat ja alkuperäiskansat - tavallisesti korostavat ainakin kolmen inhimillisen kehityksen ulottuvuuden tärkeyttä HDI:ssa esitettyjen lisäksi:

- oman elämän hallinta
- kulttuuri-identiteetin säilyttäminen
- luonnon lähellä asuminen

Todisteet oman elämän ohjaamisen tärkeydestä ovat sekä negatiivisia että positiivisia. Niitä, jotka tuntevat olevansa kykenemättömiä kontrolloimaan omaa elämäänsä, vaivaa yleisesti avuttomuuden ja riippuvuuden tunne. Joidenkin kohdalla tämä johtaa passiivisuuteen ja uupumuksen tunteeseen, joiden seuraus on kykenemättömyys osallistua aktiivisesti sosiaalisiin toimintoihin. Toisten kohdalla se synnyttää vihaa ja johtaa väkivallan eri muotoihin, myös itsetuhoon ja toisten hyväksikäyttöön. Ne, jotka tuntevat voivansa ohjata omaa elämäänsä, sitä vastoin ovat aloitteellisia ja saavat tarmoa hankkia taitoja menestyäkseen elämässä. Molemmat olosuhteet esiintyvät Arktisella alueella. Mutta elämänhallinnan tunteen murenemisen esiintyminen on laajaa ja vakavaa, erityisesti syrjäisissä yhteisöissä elävien nuorten aikuisten miesten keskuudessa.

Kulttuuri-identiteetin merkitys liittyy tähän. Ne, jotka kärsivät kulttuuri-identiteetin menettämisestä, yleensä kokevat normittomuuden tunteita tai, tutummin sanoin ilmaistuna, niiden sosiaalisten normien puutteesta jotka kanavoivat käyttäytymistä sosiaalisesti hyväksyttäviin purkautumisteihin ja antavat elämälle tarkoituksen. Haasteet, jotka odottavat Arktisen alueen asukkaita - ja erityisesti alkuperäiskansoja - tällä alueella käsittävät nykyään käytännön toimeentulon nopean muutoksen (esim. lumikelkkojen ja helikopterien käyttöönoton porojen paimenuksessa) ja eri kielten henkiinjäämisen ja säilymisen. Tutkimustuloksemme osoittavat että kulttuurinen yhtenäisyys voi merkittävässä määrin selvittää näistä muutoksista. Mutta ei voi olla epäilystäkään stressistä ja rasituksesta, joita nämä nopeat muutokset luovat Arktisen alueen asukkailla.

Arktiset yhteiskunnat ovat paikkaan sidottuja järjestelmiä; ne ovat paikalliseen ympäristöön läheisesti kuuluvaa inhimillistä sopeutumista. Ei ole sattuma että arktisen alueen asukkaat - uudisasukkaat ja alkuperäiskansat - tavallisesti sanovat "meidän maa on meidän elämämme" ja että "me kuulumme tähän maahan" kuin että he vaativat maan kuuluvan heille. Luontoyhteyden katkeaminen johtaa juurien menettämiseen ja erilaisiin luonnollisesta maailmasta vieraantumisen muotoihin. Erottaminen tuottavasta yhteydestä luontoon vaikuttaa myös irralliseen maailmankuvaan, missä ihmiset nähdään vieraina ja ei-toivottuina tunkeutujina koskemattomaan erämaahan. Sellaiset asenteet aiheuttavat vakavia ongelmia niille, joiden elanto perustuu elollisten resurssien käyttöön tavalla joka on sekä kulttuurisesti että taloudellisesti tärkeä. Arktisen alueen luonnonvarapohjaisissa kulttuureissa tapaamme kestäväälle kehitykselle oleellista uskoa ja arvoja, kunnioitusta luontoa ja eläimiä kohtaan sekä henkisyyteen ja rajallisiin aineellisiin tarpeisiin pohjautuvaan elämänasenteeseen.

Yleisemmin sanoen, tutkimuksemme on suunnannut huomiota kahteen perustavanlaatuisesti erilaisen perspektiivin väliseen eroon inhimillisessä kehityksessä. Toinen lähestymistapa - sitä voi kutsua läntiseksi malliksi - alkaa yksilöstä ja kysyy kuinka ihminen tulee toimeen millä tahansa kriteerillä mitattuna, esimerkiksi elinikä, koulutus, aineellinen hyvinvointi jne. Vaihtoehtoinen tarkastelutapa - joka näkyy monissa alkuperäiskulttuureissa - alkaa yhteisöstä tai sosiaaliryhmästä ja näkee inhimillisen kehityksen yhteisön elinkelpoisuuden kautta. Menestyvät yksilöt ovat sellaisia, jotka vaikuttavat merkittävästi yhteisönsä hyvinvointiin. Tämä ei tarkoita, että standardi-indekseillä, kuten HDI tai jopa BKT per capita ei ole arvoa inhimillisen kehityksen mittareina. Mutta

olisi virhe jättää huomiotta inhimillisen kehityksen muut näkökulmat, erityisesti Arktisen alueen kaltaisissa osissa maailmaa, missä eri kulttuurit ovat säilyneet vaikuttavina.

Yhteenveto: AHDR ja tulevaisuus

Kuten olemme korostaneet kautta koko raportin, AHDR on tieteellinen arviointi. Toisin kuin alkuperäisen tutkimuksen projektit (esim. Arktisen alueen elinolojen tutkimus (SliCA9)), meidän hakkeellamme ei ole valtuuksia eikä resursseja luoda uutta tietoa yksittäisissä artikkeleissa käsitellystä laajasta aihealueesta. Yritimme paremminkin yhdistää olemassa olevaa tietoa, tehdä päätelmiä tämän tiedon pohjalta Arktisen alueen inhimillisen kehityksen monista piirteistä ja tunnistaa alueita, joista tarvitsemme enemmän tietoa.

Arvioinnin tärkeä funktio on dokumentoida tahtumain tila tietyinä ajankohtana kiinnostavista asioista. Tämä on AHDR:n keskeisiä tavoitteita. Mitä tulee erityisesti poikkileikkaaviin teemoihin, joita harvoin tarkastellaan alueellisesta näkökulmasta (resurssien hallinta, yhteisön elinkelpoisuus, ihmisten terveys, koulutus, sukupuolten tasa-arvo ja kansainväliset suhteet), raportti raivaa uutta pohjaa. Tulokset eivät ole kiinnostavia vain omalta kannaltaan; ne myös antavat alkupisteen tuleville vertailuille.

Mitkä konkreettiset suositukset seurantatoimenpiteiksi voimme lopuksi antaa? Kaikkien raporttiin sen alkukommenteista tärkeimpiin tuloksiin kirjoittaneiden ponnistelujen perusteella teemme seuraavat ehdotukset:

- Tiedon levittäminen - AHDR pitäisi kääntää muille kielille - varsinkin venäjäksi - ja sen pitäisi olla elektronisessa muodossa kiinnostuneen yleisön ja opiskelijoiden saatavilla,
- Valvonta - Kestävän kehityksen työryhmän pitäisi järjestää työpaja aloittamaan muutaman helpon tunnusluvun kehittäminen inhimillisen elämän avainosan muutosten seuraamiseen Arktisella alueella tietyinä aikana,
- Tiedon aukot - Kestävän kehityksen työryhmän pitäisi järjestää epävirallinen aivoriini tai työpaja asettamaan prioriteetit ja tunnistamaan käytännön prosessit AHDR:ssa kuvattujen tiedon aukkojen pohtimiseen,
- Kansainvälisen polaarivuoden panos - AHDR:n tuloksia pitäisi käyttää kehitettäessä tutkimussuunnitelmia ja asetettaessa prioriteetteja polaarivuodelle 2007-2008,

- Arktisen inhimillisen kehityksen julisteet ja kirjaset - Kestävän kehityksen työryhmän pitäisi painattaa yksi tai useampi juliste ja kirjanen, joihin olisi koottu AHDR:n tärkeimmät tulokset, ja ne pitäisi asettaa näytteille ja jakoon eri foorumeilla.

Monet AHDR:ssa pohditut ongelmat toistavat niiden ihmisten ajattelua, jotka käsittelevät muita resursseja maailman rikkaissa mutta sosiaalisesti ja poliittisesti perifeerisillä alueilla. Sen seurauksena tämän raportin oivallukset sekä perusjärjestelmistä että läpäisyteemoista eivät vain auta laatimaan po-

liittista asialistaa arktiselle alueelle; ne ovat intensiivisen kiinnostavia monille, joiden kiinnostuksen kohteet ovat kaukana sirkumpolaarisen pohjoisen rajojen ulkopuolella.

Huomautukset

1. Koska Islanti sijaitsee kokonaan Arktisella alueella, jotkut tässä osassa käsitellyt asiat eivät koske tätä maata. Islanti on myös ainoa arktinen kansakunta, jolla ei ole alkuperäisväestöä.
2. United Nations Human Development Report 2004 (UNDP, New York, 2

KUVAILEHTI

Julkaisija	Ympäristöministeriö Ympäristönsuojeluosasto	Julkaisuaika Tammikuu 2007		
Tekijä(t)	Editorial team and lead authors of the Arctic Human Development Report			
Julkaisun nimi	Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report,AHDR)			
Julkaisusarjan nimi ja numero	Ympäristöministeriön raportteja 4 /2007			
Julkaisun teema	Inhimillisen kehitys pohjoisilla, arktisilla alueilla			
Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut	Julkaisu ilmestyy suomeksi myös sähköisenä versiona. Alkuperäinen englanninkielinen versio (ks. em. nimi) on ilmestynyt sekä paperi- että sähköisenä versiona marraskuussa 2004 Stefansson Arctic -instituutin julkaisemana - ks. www.svs.is			
Tiivistelmä	<p>Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report) analysoi maapallon pohjoisten, arktisten alueiden, joihin kuuluu myös Suomen Lappi, inhimilliseen kehitykseen olennaisesti kuuluvia teemoja, ongelmia ja menestystarinoita sekä tiedoissa olevia aukkoja. Raportti sisältää runsaasti uutta tietoa ja poliittisesti suuntautuneita johtopäätöksiä, mutta yhteisesti sovitut poliittiset suositukset jäävät mahdollisen jatkotyön varaan.</p> <p>Raportti sisältää neljä osaa, joista ensimmäinen sisältää johdannon ja tiivistelmän Arktisen alueen väestöstä. Toisessa osassa käsitellään alueen perustoimintoja kuten pohjoisia yhteiskuntia ja kulttuureja sekä taloudellisia, poliittisia ja oikeudellisia järjestelmiä. Kolmannessa osassa käsitellään luonnonvarojen hallintaa, yhteisöjen elinvoimaisuutta, terveyttä ja hyvinvointia, koulutusta, sukupuolirikysymyksiä sekä kansainvälisiä suhteita ja geopolitiikkaa. Viimeisessä osassa vedetään johtopäätökset Arktisen alueen inhimillisen kehityksen tilasta, esitellään kolme menestystarinaa ja viisi keskeistä tiedonaukkoa.</p> <p>Raportti on ensimmäinen kokonaisvaltainen tieteellinen arviointi maapallon Arktisen alueen inhimillisen kehityksen ja hyvinvoinnin tilasta sekä kansainvälisestä yhteistyöstä. Kattavan tietopohjan ja kokonaisvaltaisen näkemyksen vuoksi raportilla on merkitystä pohdittaessa kestäväen kehityksen edellytyksiä ja toteuttamismahdollisuuksia pohjoisilla alueilla sekä kehitettäessä Arktisen neuvoston kestäväen kehityksen työtä. Yhdessä Arktisen alueen ilmastomuutos (Arctic Climate Impact Assessment) raportin kanssa se antaa hyvän kuvan Arktisen alueen nykytilasta niin poliittisille päättäjille, kansalaisyhteiskunnan aktiivisille jäsenille kuin tutkijoille.</p> <p>Raportti toteutettiin Arktisen neuvoston kestäväen kehityksen työryhmän (SDWG) toimeksiannosta, ja se julkistettiin Arktisen neuvoston ministerikokouksen yhteydessä Reykjavikissa, Islannissa marraskuussa 2004. Raportin on laatinut 20 johtavaa kirjoittajaa Arktisen alueen maista.</p> <p>AHDR:n englanninkielinen teksti löytyy internetistä osoitteesta: http://www.svs.is/AHDR</p>			
Asiasanat	<i>inhimillinen kehitys, Arktinen alue, väestö, yhteiskunnat ja kulttuurit, taloudelliset, poliittiset ja oikeudelliset järjestelmät, luonnonvarahallinta, yhteisön elinvoimaisuus, terveys ja hyvinvointi, koulutus, sukupuoli, kansainväliset suhteet ja geopolitiikka</i>			
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Ympäristöministeriö			
	ISBN 978-952-11-2581-2 (nid.)	ISBN 978-952-11-2582-9 (PDF)	ISSN 1796-1696 (pain.)	ISSN 1796-170X(verkkoj.)
	Sivuja 238	Kieli Suomi	Luottamuksellisuus Julkinen	Hinta (sis.alv 8 %)
Julkaisun myynti/ jakaja	Edita Publishing Oy, Asiakaspalvelu, PL 800, 00043 EDITA puh. 020 450 05, telefax 020 450 2380, sähköposti: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi www.edita.fi/netmarket			
Julkaisun kustantaja	Ympäristöministeriö			
Painopaikka ja -aika	Edita Prima Oy, Helsinki 2007			

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Miljöministeriet Miljövårdsavdelningen	Datum Januari 2007		
Författare	Editorial team and lead authors of the Arctic Human Development Report			
Publikationens titel	Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Rapport om mänsklig utveckling på det arktiska området (Arctic Human Development Report, AHDR))			
Publikationsserie och nummer	Miljöministeriets rapporter 4 /2007			
Publikationens tema	Mänsklig utveckling på de nordliga, arktiska områdena			
Publikationens delar/ andra publikationer inom samma projekt	Publikationen utkommer på finska också som elektronisk version. Den engelska originalversionen (se ovan nämnda namn) har utkommit både som tryckt och elektronisk version i november 2004, utgivaren var Stefan Arctic –institutet - se. www.svs.is			
Sammandrag	<p>Rapport om mänsklig utveckling på det arktiska området (Arctic Human Development Report, AHDR) identifierar och analyserar den mänskliga utvecklingens väsentliga teman och trender, problem och succéhistorier samt kunskapsluckor på jordklotets arktiska områden till vilka det finska Lappland hör. Rapporten innehåller gott om ny kunskap och nya politiskt inriktade slutsatser men tillsammans överenskomna politiska rekommendationer ska tas upp först om arbetet eventuellt fortsätter.</p> <p>Rapporten har fyra delar; den första innehåller en inledning till och sammanfattning av befolkningen på det arktiska området. Andra delen behandlar områdets grundfunktioner och dess kapitel handlar om nordliga samhällen och kulturer samt ekonomiska, politiska och rättsliga system. Den tredje delen behandlar förvaltande av naturresurser, samfundens livskraft, hälsa och välfärd, utbildning, könsfrågor samt internationella relationer och geopolitik. I sista delen dras slutsatser gällande den mänskliga utvecklingens läge på det arktiska området, presenteras tre succéhistorier och fem centrala kunskapsluckor.</p> <p>Rapporten är den första vetenskapliga helhetsbedömningen om den mänskliga utvecklingens och välfärdens samt det internationella samarbetets läge på de arktiska områdena. På grund av det täckande kunskapsunderlaget och helhetssynen har rapporten betydelse när det gäller att dryfta förutsättningarna för och verkställandet av hållbar utveckling eller att utveckla Arktiska rådets arbete för hållbar utveckling. Tillsammans med rapporten om klimatförändringen på det arktiska området (Arctic Climate Impact Assessment) ger den en bra bild av nuläget på det arktiska området för såväl politiska beslutfattare som för medborgarsamhällets aktivister och forskare.</p> <p>Rapporten förverkligades på uppdrag av arbetsgruppen för hållbar utveckling vid Arktiska rådet (SDWG) och offentliggjordes i samband med Arktiska rådets ministersammanträde i Reykjavik, Island i november 2004. Rapporten har avfattats av 20 ledande författare från det arktiska områdets länder.</p> <p>AHDR:s text på engelska finns i internet och adressen är: http://www.svs.is/AHDR</p>			
Nyckelord	mänsklig utveckling, Arktiska området, befolkning, samhällen och kulturer, ekonomiska, politiska och rättsliga system, förvaltande av naturresurser, samfundets livskraft, hälsa och välfärd, utbildning, kön, internationella relationer och geopolitik			
Finansiär/ uppdragsgivare	Miljöministeriet			
	ISBN 978-952-11-2581-2 (hft.)	ISBN 978-952-11-2582-9 (PDF)	ISSN 1796-1696 (print)	ISSN 1796-170X (online)
	Sidantal 238	Språk Finska	Offentlighet Offentlig	Pris (inneh. moms 8 %)
Beställningar/ distribution	Edita Publishing Ab, Kundservice, PB 800, FI-00043 EDITA tel. +358 20 450 05, telefax +358 20 450 2380, e-mail: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi www.edita.fi/netmarket			
Förläggare	Miljöministeriet			
Tryckeri/tryckningsort och -år	Edita Prima Ab, Helsingfors 2007			

DOCUMENTATION PAGE

<i>Publisher</i>	Ministry of the Environment Environmental Protection Department			<i>Date</i> January 2007
<i>Author(s)</i>	Editorial team and lead authors of the Arctic Human Development Report The editor of the Finnish edition: Lassi Heininen			
<i>Title of publication</i>	Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (Arctic Human Development Report (AHDR))			
<i>Publication series and number</i>	Reports of the Ministry of the Environment 4 /2007			
<i>Theme of publication</i>	Human development in the Arctic			
<i>Parts of publication/ other project publications</i>	The publication will also be published in Finnish as digital version and will be put into Internet. The original English version has been published in November 2004 both as paper version and as digital version by Stefansson Arctic Institute – see www.svs.is			
<i>Abstract</i>	<p>The Arctic Human Development Report (AHDR) analyses the relevant themes / trends, problems and success stories, and gaps in knowledge of the Arctic regions of the globe, where Lapland also belong to. The Report contains a lot of new knowledge and policy-oriented conclusions, mutually concluded political recommendations are, however, left pending on possible continuing work.</p> <p>The Report consists four parts, from which the first, contains the introduction and the Arctic demography. The second part contains the core system and basic activities of the region like e.g. northern societies and cultures, and the economic, political and legal systems of the Arctic. In the third part there are the crosscutting themes of the core systems, resource governance, community viability, health and wellbeing, education, gender issues, and international relations and geopolitics. The last part contains the final conclusions, three success stories and five relevant gaps in knowledge.</p> <p>The AHDR report is the first comprehensive scientific assessment on a state of human development and wellbeing, and international co-operation of the Arctic. Due to the broad base of knowledge and the holistic perspective the Report is a weighty argumentation when considering requirements and an application of sustainable development in northern regions, and when developing a framework for the Arctic Council's Sustainable Development Working Group. Together with the Arctic Climate Impact Assessment, ACIA report it gives a comprehensive picture of the current situation of the Arctic to policy-makers, activists of civil societies and scholars.</p> <p>The Report was carried out by the mandate of the Arctic Council's Sustainable Development Working Group and published in context of the Arctic Council's Ministerial meeting in Reykjavik, Iceland, November 2004. The Report is composed by 20 lead authors, who come from all of the Arctic countries.</p> <p>The English version of the text of the AHDR report can be found in the Internet in the address: http://www.svs.is/AHDR</p>			
<i>Keywords</i>	human development, the Arctic, population, societies and cultures, economic, political and legal systems, resource governance, community viability, health and wellbeing, education, gender, international relations and geopolitics			
<i>Financier/ commissioner</i>	Ministry of the Environment			
	ISBN 978-952-11-2581-2 (pbk.)	ISBN 978-952-11-2582-9 (PDF)	ISSN 1796-1696 (print)	ISSN 1796-170X (online)
	<i>No. of pages</i> 238	<i>Language</i> Finnish	<i>Restrictions</i> For public use	<i>Price (incl. tax 8 %)</i>
<i>For sale at distributor</i>	Edita Publishing Ltd. P.O. Box 800, FI-00043 EDITA tel. +358 20 450 05, telefax +358 20 450 2380, e-mail: asiakaspalvelu.publishing@edita.fi www.edita.fi/netmarket			
<i>Financier of publication</i>	Ministry of the Environment			
<i>Printing place and year</i>	Edita Prima Ltd. Helsinki 2007			

CIEQ-LAVAL. Laboratoire de géographie historique, 2003.

Arktisella alueella asuu hieman yli neljä miljoonaa ihmistä, ja alueen yhteenlaskettu bruttotuotanto on noin 230 miljardia Yhdysvaltain dollaria. Pohjoisia kulttuureja ja yhteiskuntia leimaa kulttuurinen yhtenäisyys, johon pohjaten ne voivat säilyä elinvoimaisina myös nopeiden ja monitahoisten muutosten paineessa. Nämä ovat esimerkkejä siitä uudesta tiedosta, jota Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti on tuottanut. Raportti kartoittaa ja analysoi maapallon Arktisen alueen, johon Suomen Lappi myös kuuluu, inhimillisen kehityksen perustoimintojen (yhteiskunnat ja kulttuurit sekä taloudelliset, poliittiset ja oikeudelliset järjestelmät) ja poikkileikkävien teemojen (kuten esim. luonnonvarojen hallinta, yhteisöjen elinvoimaisuus, ihmisten hyvinvointi ja kansainväliset suhteet) olennaiset teemat ja suuntaukset, ongelmat, menestystarinat ja tiedonaukot. Raportti perustuu olemassa olevaan tutkimukseen ja on ensimmäinen kokonaisvaltainen teollinen arviointi Arktisen alueen inhimillisen kehityksen tilasta.

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti, Arctic Human Development Report (AHDR) julkistettiin englanniksi marraskuussa 2004. Nyt raportti ilmestyy myös suomeksi ympäristöministeriön Raportteja-sarjassa. Raportti on runsas ja ajankohtainen tietolähde ja käsikirja myös suomalaisille poliittisille päättäjille, virkamiehille ja suunnittelijoille paikallisesta kyläyhteisöstä aina eduskuntaan ja valtioneuvostoon asti, kansalaisyhteiskunnan aktiiveille, liike-elämän toimijoille sekä tutkijoille ja opiskelijoille.

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ
MILJÖMINISTERIET
MINISTRY OF THE ENVIRONMENT

ISBN 978-952-11-2581-2 (nid.)

ISBN 978-952-11-2582-9 (PDF)

ISSN 1796-1696 (pain.)

ISSN 1796-170X (verkkok.)